Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

GOVER_01278
ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
700 ΒΕΡΟΙΑΣ
Αριθ. εἰς 6505/67
Ἐξ ἀγορᾶς
Τ.Α. 726.5
χριστιανικά μνημεία
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

0140094446
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ * 1953 *

ΕΥΓΕΝΙΟΥ Μ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΚΦΡΑΣΙΣ

ΤΗΣ

ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

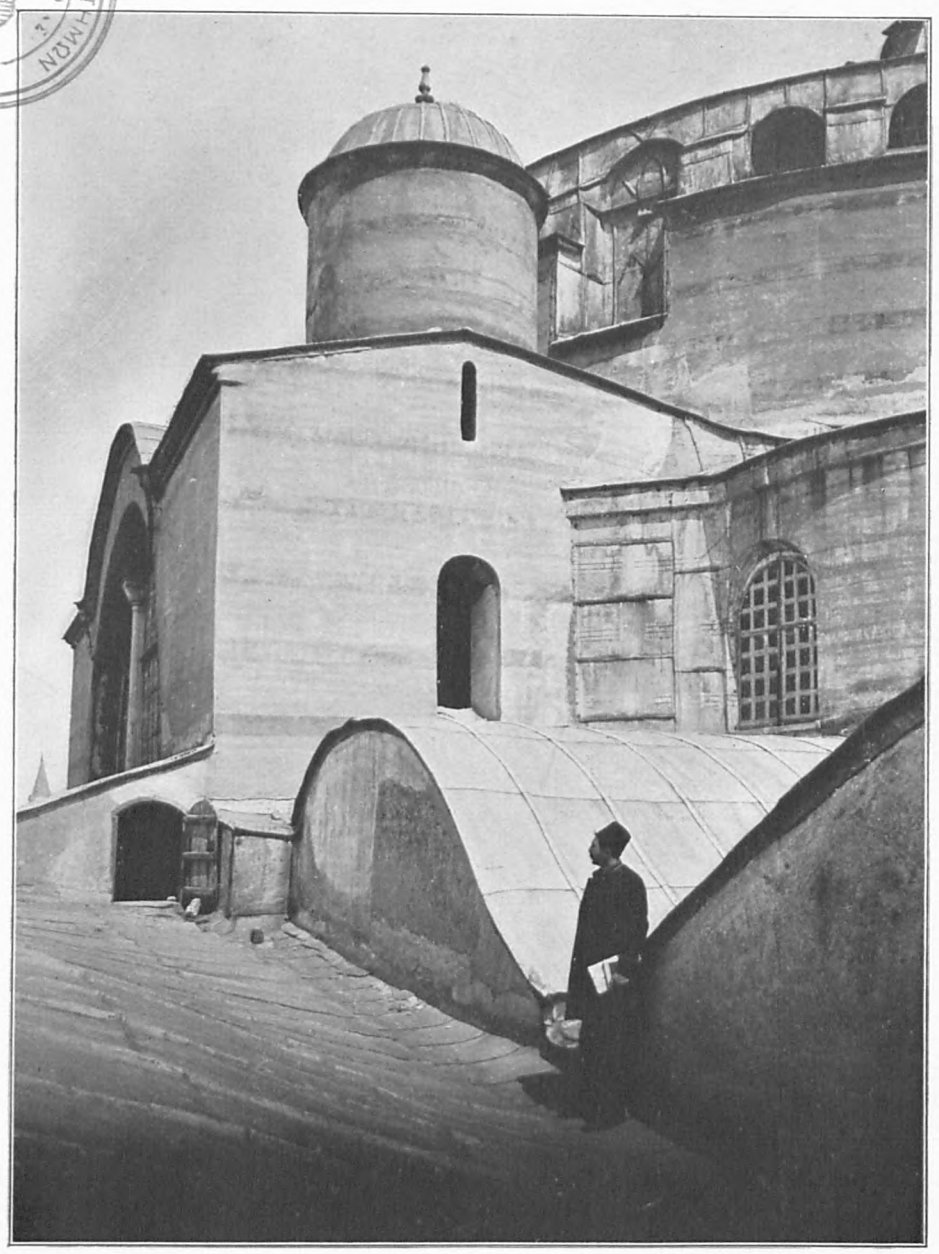
Γ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΝΤΡΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ

ΘΕΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΔΥΣΜΑΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΣΤΕΓΗΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΥΓΕΝΙΟΥ Μ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ ΒΕΡΟΙΑ 1955

ΕΚΦΡΑΣΙΣ

ΤΗΣ

ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

ΗΤΟΙ

ΜΕΛΕΤΗ ΣΥΝΘΕΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ
ΥΠΟ ΕΠΟΨΙΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΝ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΝ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗΝ
ΤΟΥ ΠΟΛΥΘΡΥΛΗΤΟΥ ΤΕΜΕΝΟΥΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΤΟΜΟΣ Γ'

ΠΕΡΙΕΧΩΝ ΤΗΝ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗΝ ΤΩΝ ΗΜΙΘΟΛΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΨΙΔΩΝ,
ΤΩΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΑΝΤΙΤΕΙΧΙΣΜΑΤΩΝ, ΤΟΥ ΘΟΛΟΥ, ΤΗΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΦΩΤΑΓΩΓΙΑΣ,
ΤΩΝ ΚΕΙΜΗΛΙΩΝ ΚΑΙ ΣΚΕΥΩΝ, ΤΩΝ ΠΟΡΩΝ, ΤΟΥ ΚΑΗΡΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΤΕΛΕΤΩΝ

ΟΙΣ ΠΡΟΣΕΤΕΘΗ

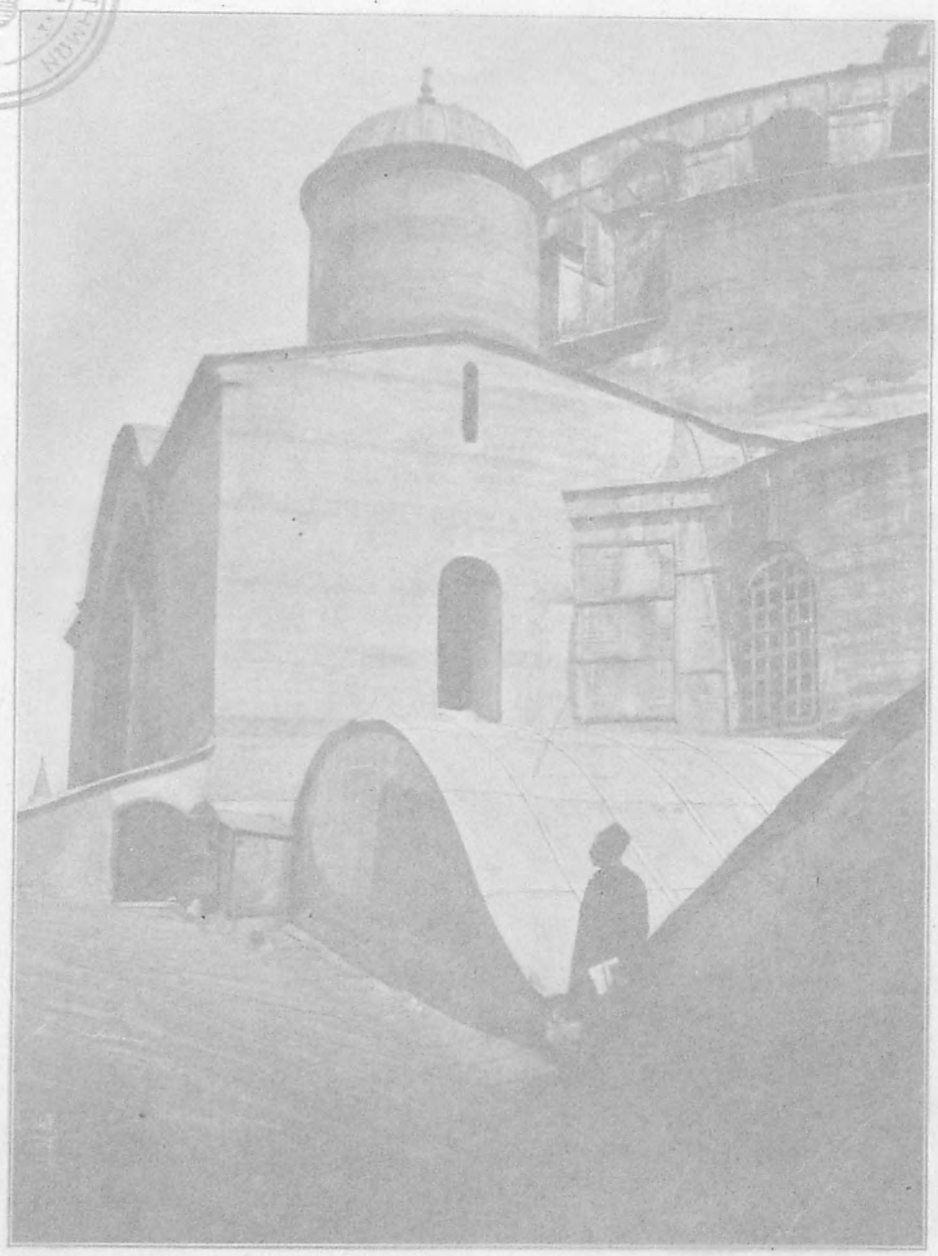
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ
ΤΩΝ ΕΝ ΤΩι ΝΑΩι ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ ΑΥΤΟΥ
ΑΧΡΙ ΤΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

ΜΕΤΑ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ ΠΕΝΤΕ ΕΝ ΤΩι ΚΕΙΜΕΝΩι ΣΧΗΜΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΕΙΚΟΣΙΝ ΟΛΟΣΕΛΙΔΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ

KOMMISSIONSVERLAG VON B. G. TEUBNER IN LEIPZIG

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΚΑΤΑ ΜΑΙΟΝ 1909

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΘΕΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΔΥΣΜΑΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΣΤΕΓΗΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΥΓΕΝΙΟΥ Μ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ
ΑΡΙΘ. ΕΙΣΟΔΗΣ 1953

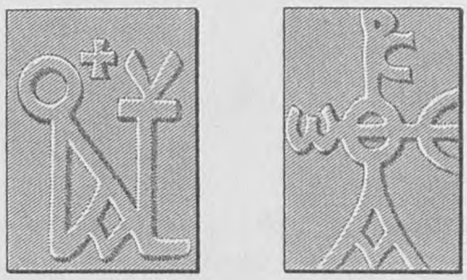
ΕΚΦΡΑΣΙΣ

ΤΗΣ

ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

ΗΤΟΙ

ΜΕΛΕΤΗ ΣΥΝΘΕΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ
ΥΠΟ ΕΠΟΨΙΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΝ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΝ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗΝ
ΤΟΥ ΠΟΛΥΘΡΥΛΗΤΟΥ ΤΕΜΕΝΟΥΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΤΟΜΟΣ Γ′

ΠΕΡΙΕΧΩΝ ΤΗΝ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗΝ ΤΩΝ ΗΜΙΘΟΛΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΨΙΔΩΝ,
ΤΩΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΑΝΤΙΤΕΙΧΙΣΜΑΤΩΝ, ΤΟΥ ΘΟΛΟΥ, ΤΗΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΦΩΤΑΓΩΓΙΑΣ,
ΤΩΝ ΚΕΙΜΗΛΙΩΝ ΚΑΙ ΣΚΕΥΩΝ, ΤΩΝ ΠΟΡΩΝ, ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΤΕΛΕΤΩΝ

ΟΙΣ ΠΡΟΣΕΤΕΘΗ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ
ΤΩΝ ΕΝ ΤΩι ΝΑΩι ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ ΑΥΤΟΥ
ΑΧΡΙ ΤΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

ΜΕΤΑ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ ΠΕΝΤΕ ΕΝ ΤΩι ΚΕΙΜΕΝΩι ΣΧΗΜΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΕΙΚΟΣΙΝ ΟΛΟΣΕΛΙΔΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ

KOMMISSIONSVERLAG VON B. G. TEUBNER IN LEIPZIG

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΚΑΤΑ ΜΑΪΟΝ 1909

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ * 1953 *

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΒΙΒΛΙΟΥ Γ′

ΚΑΙ

ΠΕ̄ΡΙΓΡΑΦΗΣ

ΤΗΣ

ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ′.

ΤΑ ΗΜΙΘΟΛΙΑ ΚΑΙ ΑΙ ΑΨΙΔΕΣ

Ἐν τοῖς προηγουμένοις ἱστορήσαμεν λεπτομερῶς τὰς διαφόρους τοῦ ναοῦ διαιρέσεις ἔν τε τῷ δαπέδῳ καὶ ἐν τοῖς ὑπερῴοις, ἤδη δὲ μεταβαίνομεν εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν ἀπεράντων ἐκείνων τοῦ κεντρικοῦ χώρου ὀρόφων, τῶν τόσον μεγαλοπρεπῶς στεφόντων τὸ οἰκοδόμημα, ἐκ τῶν ὑπὲρ τὸν νάρθηκα κατηχουμενείων πρὸς δυσμὰς ἄχρι τῆς κόγχης τοῦ ἁγίου βήματος πρὸς ἀνατολάς.

Α′. ΑΙ ΤΗΣ ΣΤΕΓΗΣ ΤΩΝ ΥΠΕΡΩΙΩΝ ΑΝΟΔΟΙ

Σιδηρᾶ κλῖμαξ νοτιοδυτικῆς γωνίας. — Ἡ εἰς τὴν στέγην τῆς γυναικωνίτιδος φέρουσα συνήθης ἄνοδος εἶνε σήμερον ἐξωτερική, καὶ τυγχάνει προσιτὴ ἐκ τῆς πυλίδος τῆς μεσημβρινωτέρας τῶν θυρίδων τοῦ δυτικοῦ ὑπερῴου. Ἐκ τῆς μικρᾶς δὲ ταύτης θύρας ἐξέρχεταί τις ἐπὶ τῆς στέγης τῆς διωρόφου πτέρυγος τοῦ αἰθρίου, κακεῖθεν δέ, βαίνων ἐπὶ τῶν νοτιοδυτικῶν ἐξαρτήσεων, ἀνέρχεται διὰ σιδηρᾶς κλίμακος δεκαὲξ βαθμίδων, τῷ ἐκεῖ μιναρὲ προσερειδομένης, ἐπὶ τῆς στέγης τῶν πρὸς νότον τῶν κατηχουμενείων τοῦ νάρθηκος θαλάμων.

Οἱ πίνακες η′ καὶ κα′ τοῦ Α′ τόμου σαφηνίζουσι τὰ ἀνωτέρω. Ἐπὶ δὲ τοῦ πρώτου τούτων ὁ ἀναγνώστης θέλει παρατηρήσει καὶ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος σιδηρᾶν ταύτην κλίμακα, τεθεῖσαν ἐνταῦθα, ὡς ἔοικε, πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἁλώσεως τῆς πόλεως.

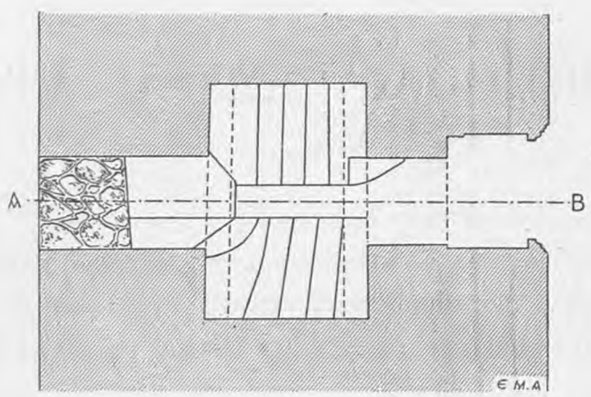
Ἄνοδοι παραπησσίων. — Αἱ κύριαι ἄνοδοι τῆς στέγης, αἵτινες ἦσαν βαθμιδωταί, εὑρίσκοντο βεβαίως ἐν τοῖς τέτταρσι παραπησσίοις, εἰς ἐξακολούθησιν δηλαδὴ τῶν ἐκ τοῦ ἐδάφους

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰς τὰ ὑπερῷα ἀγουσῶν ἀνόδων, ὑψούμεναι δὲ $11^{\mu}.1$ ἢ $36^{\beta\pi}$ ἀπὸ τοῦ δαπέδου τῆς γυναικωνίτιδος ἄχρι τῶν ἄνωθεν τῶν ἀντιτειχισμάτων θαλάμων. Ἀλλὰ τούτων διεσώθησαν μόνον δύο, φαίνεται δὲ ὅτι αἱ δυτικαὶ ἀναβάθραι ἦσαν μικρότεραι τῶν ἑῴων.

Ἄνοδος νοτιοδυτικοῦ παραπησσίου. — Συνεπείᾳ τῆς ἐγέρσεως τῆς ἐνταῦθα λοξῆς προσθήκης ([1]), ἡ ἀρχικὴ αὕτη ἀναβάθρα κατεστράφη καὶ ἐκλείσθη. Ἴχνη δ' αὐτῆς δὲν διεσώθησαν οὔτε ἐν τῇ διόδῳ τοῦ παρεκκλησίου, οὔτε ἐν τῷ θαλάμῳ τοῦ ἄνωθεν ἀντιτειχίσματος. Κρίνων ὅμως ἐκ τῆς ὕπερθεν διατάξεως, προάγομαι νὰ θεωρήσω ὅτι ἡ νοτιοδυτικὴ ἄνοδος θὰ ὡμοίαζε πρὸς τὴν βορειοδυτικήν.

Ἄνοδος νοτιοανατολικοῦ παραπησσίου. — Ὁ ἀνάβαθμος οὗτος, συγκείμενος ἐκ πλίνθων τετραγώνων, $0^{\mu}.36$ ἢ $1^{\beta\pi}$ 2^{δ} πλευρᾶς καὶ $0^{\mu}.04$ ἢ $1\frac{1}{2}^{\delta}$ πλάτους, τυγχάνει εὐρύχωρος, ἔχων, ὡς καὶ ἡ πρὸς τὰ κάτω ἐξακολούθησις αὐτοῦ, $3^{\mu}.60$ ἢ $11^{\beta\pi}$ 6^{δ} μήκους καὶ $2^{\mu}.52$ ἢ $8^{\beta\pi}$ πλάτους. Κατὰ τὸ σύνηθες, τὰ βάθρα φέρουσιν ἡμίση τόξα, τοὺς δὲ καμπτοὺς συγκρατοῦσι πεπιεσμέναι ἀψῖδες. Στρέφονται δ' αἱ βαθμίδες αὐτοῦ πεντάκις, σχηματίζουσαι ἓξ διαδρόμους, πέριξ κεντρικοῦ τοίχου $0^{\mu}.30$ ἢ $1^{\beta\pi}$ πάχους καὶ $1^{\mu}.70$ ἢ $5^{\beta\pi}$ 5^{δ} μήκους. Τὴν ἀρχὴν δὲ τῆς ἀνόδου ταύτης, ἐχούσης 50 βάθρα ἀπὸ τοῦ ὑπερῴου ἄχρι τοῦ πρώτου θαλάμου τοῦ ὕπερθεν ἀντιτειχίσματος, παριστάνουσι τὰ σχ. 321 καὶ 323 τοῦ Β΄ τόμου.

Σχ. 551. Διάγραμμα τῆς ἐν τῷ βορειοδυτικῷ παραπησσίῳ ἀνόδου, τῆς φερούσης ἀπὸ τῶν Ὑπερῴων εἰς τὸν θάλαμον τοῦ ἄνωθεν ἀντιτειχίσματος. Κλῖμαξ = $\frac{1}{75}$.

Ἕκαστος δὲ τῶν τριῶν πρὸς νότον καμπτήρων ἐφωτίζετο διὰ ψυχαγωγίου ([2]), κεκλεισμένου τανῦν διὰ τοῦ μεγάλου τοῦ Ἀνδρονίκου ἀντιτειχίσματος.

Ἄνοδος βορειοδυτικοῦ παραπησσίου. — Ἡ ἀναβάθρα αὕτη εἶνε πολλῷ ὑποδεεστέρα τῆς προηγουμένης, πρῶτον διότι ἀνοίγεται ἐν μικροτέρῳ χώρῳ, καὶ δεύτερον διότι στερεῖται κεντρικοῦ τοίχου. Ἡ δὲ μικρὰ αὐτῆς περιοχὴ δὲν εἶνε καὶ ὀρθογωνίου πρὸς τὰ ὑπερῷα σχήματος, ἀλλὰ τραπεζοειδής, ἔχουσα ἀνωμάλους τοίχους· οὕτως ἐνῷ αἱ ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς πλευραὶ αὐτῆς ἐκτείνονται ἐπὶ $2^{\mu}.54$ ἢ $8^{\beta\pi}$ 2^{δ} κατὰ μέσον ὅρον, ἡ δυτικὴ πλευρὰ εἶνε $1^{\mu}.76$ ἢ $5^{\beta\pi}$ 8^{δ} μήκους, ἐνῷ

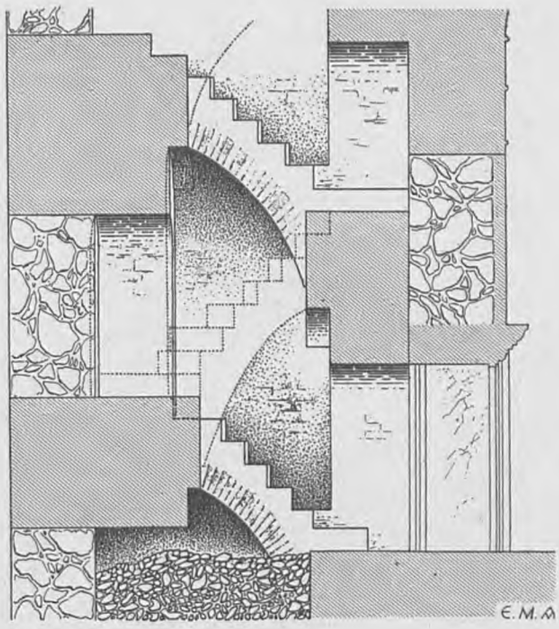
([1]) Ἴδε Β΄ τόμον κεφ. ιθ΄, περὶ τῆς ποτὲ ἀπὸ τοῦ ἐδάφους εἰς τὰ κατηχούμενα νοτιοδυτικῆς βαθμιδωτῆς ἀνόδου, σ. 240, καὶ τὴν περιγραφὴν τῆς ἐκεῖ ἐξαρτήσεως, σ. 207, καὶ σ. 304.

([2]) Ἴδε πίνακα κγ΄ Α΄ τόμου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἡ ἀνατολικὴ ἔχει $1^{μ}.67$ ἢ $5^{βπ}$ $4^{δ}$ (σχ. 551). Τὸ στενόχωρον δὲ τῆς ἀνόδου εἶνε τοιοῦτον ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ κλέψωσιν, οὕτως εἰπεῖν, τόπον πρὸς ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν, ἐν εἴδει ἀψιδωτῶν ἀνοιγμάτων $0^{μ}.96$ ἢ $3^{βπ}$ εὔρους, ἀναλόγου βάθους, καὶ $1^{μ}.8$ ἢ $6^{βπ}$ ὡς ἔγγιστα ὕψους, ἵνα δυνηθῇ τις μετὰ σχετικῆς εὐκολίας νὰ ἀνέλθῃ διὰ τῶν καμπτήρων.

Αἱ δὲ βαθμίδες βασίζονται, ὡς εἴθισται, ἐπὶ τόξων ἡμίσεων, συνήθως πολλῷ μικροτέρας καμπῆς τῶν 90^{0} (σχ. 552), ἐνῷ οἱ καμπτοὶ πάλιν φέρονται ἐν μέρει ἐπὶ συμπεπιεσμένων ἀψίδων μικρᾶς προβολῆς.

Σχ. 552. Κατακόρυφος τομὴ τοῦ ἐν τῷ βορειοδυτικῷ παραπησσίῳ ἀναβάθμου. Θέα πρὸς ἕω. Κλῖμαξ $= \frac{1}{25}$.

Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν καμπτήρων εἶνε πέντε ἐνταῦθα, ὁ τῶν διαδρόμων ἕξ, ὡς καὶ ἐν τῇ προηγουμένῃ δηλαδὴ ἀνόδῳ, ἐνῷ 47 βάθρα ὑπάρχουσιν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τῆς γυναικωνίτιδος ἄχρι τοῦ ἄνω θαλάμου.

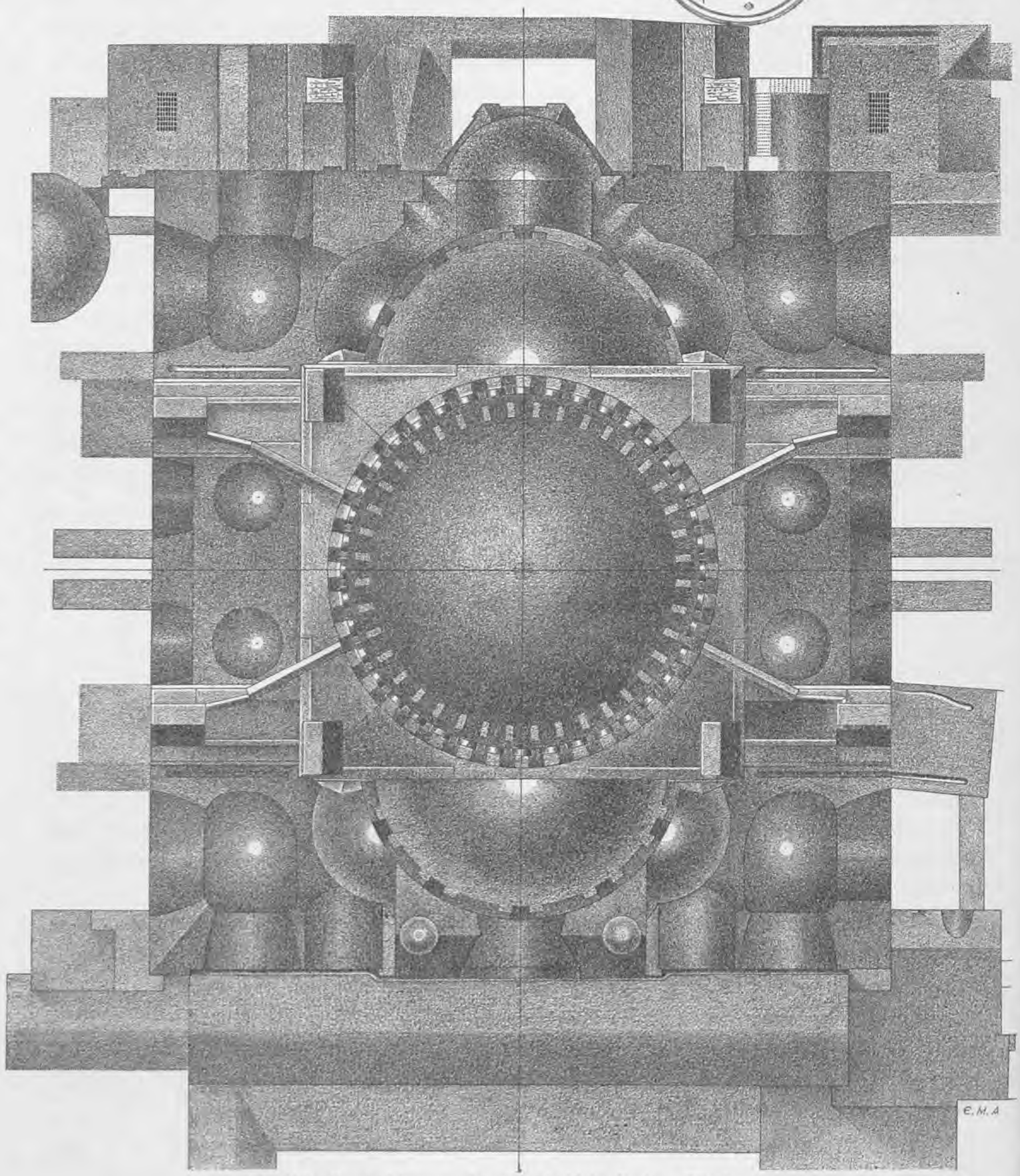
Ἡ δ᾽ ἐκ τοῦ ὑπερῴου εἴσοδος εἶνε ἀνώμαλος καὶ ἐκκεντρική (σχ. 551), τὰ βάθρα λοξά, κυρτά, ἢ ἄτακτα, τὸ δ᾽ ἐν τῇ ἀνόδῳ σκότος ἐντελές, τῶν πρὸς ἄρκτον ἀψιδωτῶν ἀνοιγμάτων ἢ ψυχαγωγίων κλεισθέντων, ὡς εἰκός, ἐπὶ τῇ ἀνεγέρσει τοῦ ἔξωθεν ἀντιτοίχου.

Ἀλλὰ τὰ μειονεκτήματα ταῦτα ἀποβαίνουσι σχετικῶς μικρὰ ἔμπροσθεν τῆς ἐλλείψεως μεσαίου τοίχου, καὶ δὴ περιφράγματος πρὸς τὸ χάσμα τοῦ κέντρου. Ὅταν δὲ προσθέσω ὅτι πολλαχοῦ τῶν καμπτήρων τὸ εὖρος, δηλαδὴ αἱ βαθμίδες δι᾽ ὧν δέον νὰ διαβῇ ὁ ἐπισκεπτόμενος τὸν ἀνάβαθμον τοῦτον, ἔχων ἀφ᾽ ἑνὸς τὸν τοῖχον, ἀφ᾽ ἑτέρου τὸ κάτωθεν χαῖνον μέλαν βάραθρον, εἶνε μόνον $0^{μ}.36$ ἢ $1^{βπ}$ $2^{δ}$, καὶ ὅτι τυγχάνει ὅλως ἀδύνατον νὰ ἴδῃ τις ποῦ διευθύνεται ἐνταῦθα ἄνευ κηροῦ ἢ λυχνίας, ὁ ἀναγνώστης θέλει ἐννοήσει εὐκόλως πόσον δυσχερὴς καὶ ἐπικίνδυνος παρίσταται ἡ ἔρευνα τῆς ἐν λόγῳ κλίμακος.

Ἄνοδος βορειοανατολικοῦ παραπησσίου. — Αὕτη ἐκλείσθη, φόβῳ τῶν σεισμῶν, ὅθεν καὶ μένει, ὡς καὶ ἡ νοτιοδυτική, ἐντελῶς ἀπρόσιτος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἄνωθεν αὐτῆς τοῦ ἀντιτειχίσματος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΘΝΙΚΟΥ ΜΕΤΣΟΒΙΟΥ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ

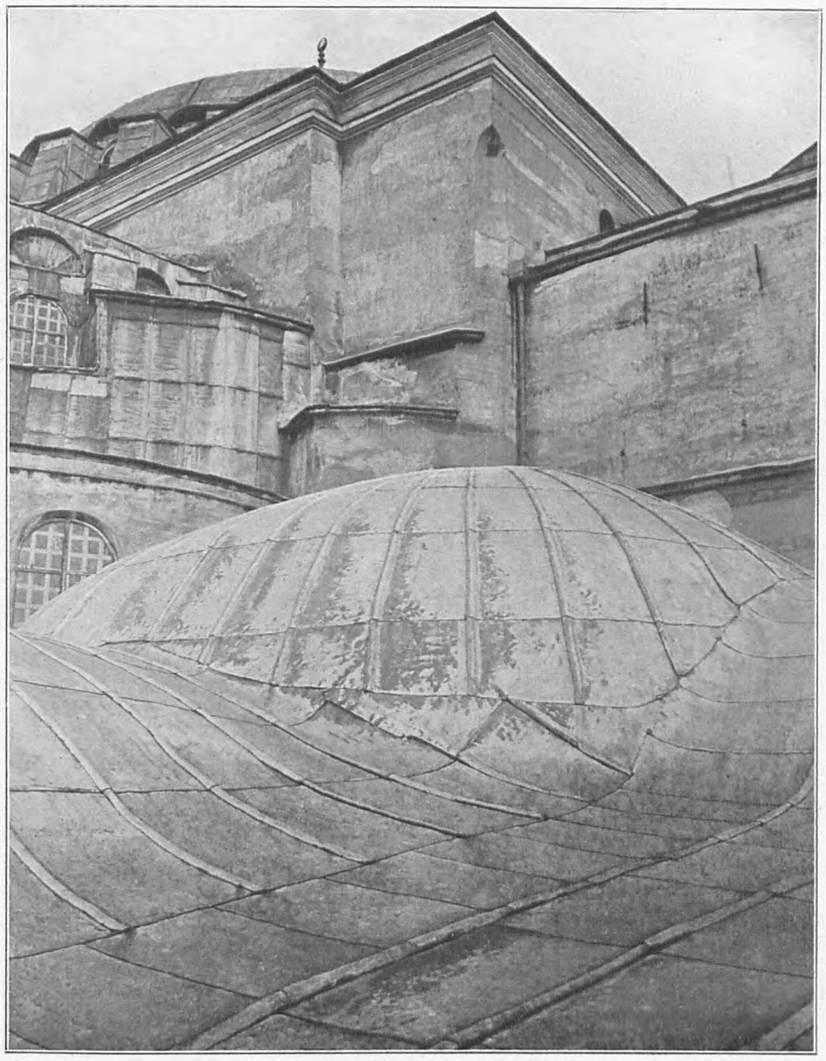

Σχ. 553. Γενικὸν διάγραμμα τῆς στέγης τῆς Ἁγίας Σοφίας. Κλῖμαξ $= \frac{1}{500}$.

ἀναβάθρα εἶνε εὐρεῖα, θεωρῶ πιθανὸν ὅτι καὶ ἡ ἀναμεταξὺ ὑπερῴου καὶ στέγης ἄνοδος τοῦ βορειοανατολικοῦ μέρους ἦτο ὡςαύτως εὐρυχωροτέρα τῶν ἄλλων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ

Η ΣΤΕΓΗ ΤΩΝ ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΩΝ ΥΠΕΡΩΩΝ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Στέγη τοῦ οἰκοδομήματος. — Ἐφθάσαμεν οὕτως εἰς τὴν στέγην τῶν ὑπερῴων (πίνακες πα΄ καὶ πβ΄), καὶ ἤδη μεταβαίνομεν ἠρέμα εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς ἀχανοῦς ἐκείνης ἀλληλουχίας ἀψίδων καὶ ἡμιθολίων, τῶν ἀποτελούντων μετὰ τοῦ θόλου τὴν ὀροφὴν τοῦ κυρίως ναοῦ.

Τὸ δὲ σχ. 553 παρουσιάζει ἡμῖν τὴν γενικὴν θέαν τοῦ ἁπλοῦ ἅμα καὶ πολυπλόκου ἐκείνου συστήματος τῆς στέγης τῆς μεγάλης ἐκκλησίας.

Β΄. Ο ΠΡΟΣ ΔΥΣΙΝ ΠΡΟΣΘΕΤΟΣ ΔΙΑΔΡΟΜΟΣ

Ἡ στέγη τοῦ δυτικοῦ Ὑπερῴου, οἵα ἦτο κατ᾽ ἀρχάς. — Παραβάλλοντες τὴν ὄψιν τῆς τῶν κατηχουμενείων τοῦ νάρθηκος στέγης, ὡς παρέστησα αὐτὴν ἤδη τῷ 1905 ἐπὶ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μου πινάκων ([3]), μετὰ τῆς σημερινῆς θέας αὐτῆς ([4]), θέλομεν παρατηρήσει ὅτι αἱ διὰ τὸ ἔτος 950 ἀποκαταστάσεις μου δὲν παριστάνουσι στέγην ἐπικλινῆ, ἀπὸ τοῦ δικτυωτοῦ τῆς μεγάλης τοξοειδοῦς θυρίδος ἄχρι τῆς κορυφῆς τῶν πρὸς δυσμὰς κατηχουμενείων κατερχομένην. Τὰ δὲ αἴτια, δι᾽ ἃ δὲν ἐθεώρησα τὴν κεκλιμένην ταύτην στέγην ὡς συνοικοδομηθεῖσαν τῷ ναῷ, θέλω ἐκθέσει μετὰ μικρόν· δέον δὲ νὰ εἴπω μόνον ἐνταῦθα ὅτι κατ᾽ ἀρχὰς ἡ στέγη τοῦ δυτικοῦ ὑπερῴου κατήρχετο ἑκατέρωθεν τοῦ ἄξονος αὐτῆς, πρός τε δύσιν καὶ ἀνατολήν, ἀλλ᾽ ἐνῷ ἡ κλίσις αὐτῆς ἦτο, ὡς εἰκός, ὁμοιόμορφος πρὸς δυσμάς, ἡ ἀπαραίτητος ἀνάγκη τοῦ ἀποφεύγειν συσσώρευσιν ὑδάτων, ἢ τοὐλάχιστον δυσχερῆ καὶ βραδεῖαν ἐκροὴν αὐτῶν πρὸς τὴν μεγάλην θυρίδα, προέτρεψε τὸν ἀρχιτέκτονα ἵνα σμικρύνῃ τὴν πρὸς ἕω κεντρικὴν κλίσιν, οὕτως ὥστε νὰ ἀναπτυχθῶσι δύο ἕτεραι μικραὶ κλίσεις, ἡ μὲν πρὸς ἄρκτον, ἡ δὲ πρὸς μεσημβρίαν, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς τοξοειδοῦς θυρίδος ([5]).

Οὕτως ἤγειρεν ὁ Ἀνθέμιος τὴν ἑσπερίαν τοῦ ναοῦ πρόσοψιν, ὅτε καὶ τὰ περικαλλέστατα θωρακεῖα τῆς μεγίστης θυρίδος ἐφαίνοντο ἐν τῇ ἐξωτερικῇ διακοσμήσει ([6]), ἀντὶ νὰ καλύπτωνται δι᾽ εὐτελοῦς στέγης, ὡς σήμερον ([7]).

Αἴτιον τῆς τοῦ διαδρόμου οἰκοδομῆς. — Κύριος λόγος τῆς ἐγέρσεως τοῦ διαδρόμου ἦτο, κατ᾽ ἐμέ, ἡ ἀνεπαρκὴς κλίσις τῆς στέγης ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς θυρίδος ἄχρι τῶν πρὸς βορρᾶν καὶ νότον ἐσχατιῶν. Θὰ ὑπῆρχεν οὕτω τάσις ἵνα ῥέωσι τὰ ὄμβρια ὕδατα βραδέως ἐκ τοῦ ὑψίστου σημείου, ἐπομένως δὲ καὶ ῥοπὴ πρὸς ὑπόῤῥυσιν αὐτῶν εἰς τὴν ὀροφήν· καὶ τὴν ἐλαττωματικὴν ταύτην κατάστασιν διώρθωσεν ἡ πολλῷ πλέον κεκλιμένη τοῦ προστεθέντος διαδρόμου στέγη ([8]).

Περιγραφὴ τοῦ διαδρόμου. — Τὴν ἐκ νότου εἴσοδον τῆς μακρᾶς ταύτης σύριγγος, ἐν ᾗ κατέρχεταί τις διὰ δύο βαθμίδων, παριστᾷ ὁ πίναξ πα΄. Τὸ δὲ μῆκος τῆς διόδου, ἰσαζόμενον τῇ

([3]) Ἴδε Α΄ τόμον, πίνακας ιθ΄, κα΄, κγ΄ καὶ κδ΄, καὶ *Ἀρχαιολογικούς μου Πίνακας τῆς Ἁγίας Σοφίας*.

([4]) Ἴδε Α΄ τόμον, πίνακα η΄.

([5]) Ταῦτα πάντα ἀποβαίνουσι καταφανῆ ἐκ τῶν πινάκων ιθ΄, κα΄, κγ΄ καὶ κδ΄ τοῦ Α΄ τόμου, ὡς καὶ διὰ τοῦ σχ. 553.

([6]) Ἴδε πίνακα κα΄.

([7]) Ἴδε πίνακα η΄.

([8]) Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τῷ Ἁγίῳ Σεργίῳ ΚΠ., ὅπερ ἐξηγεῖ τό μέγα φαινομενικὸν πάχος τῆς ὀροφῆς ἄνωθεν τοῦ ἐν αὐτῷ δυτικοῦ ὑπερῴου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀποστάσει τῇ χωριζούσῃ τὰς ἄκρας τῶν ἐλασσόνων πεσσῶν πλευράς, ἀνέρχεται εἰς $24^{\mu}.27$ ἤτοι εἰς $78^{\beta\pi}$, τὸ εὖρος εἰς $1^{\mu}.57$ ἢ $5^{\beta\pi}$ 0^{δ}, καὶ τὸ ὕψος εἰς $1^{\mu}.72$ ἢ $5^{\beta\pi}$ 6^{δ}. Ὁ πίναξ πγ΄ δεικνύει τὴν πρὸς ἄρκτον γενικὴν ἐσωτερικὴν τῆς σύριγγος θέαν.

Ἡ ὀροφὴ καίπερ οὖσα κυλινδρική, δὲν ἀποτελεῖ τόξον 180° ἐν τομῇ, ἀλλὰ μόνον 124°. Θριγκώδεις δὲ τοῖχοι πρὸς τὰς ἐσχατιάς, $0^{\mu}.37$ ἢ $1^{\beta\pi}$ 2^{δ} πλάτους, ἐνέχουσι τὰς πυλίδας τοῦ διαδρόμου, ἐπὶ $0^{\mu}.84$ ἢ $2^{\beta\pi}$ 8^{δ} εὐρυνομένας.

Χώματα, λείψανα ὑάλων, καὶ ἀγγεῖα πληροῦσι τέλος τὴν δίοδον σήμερον.

Ἡ νῦν εἴσοδος τῆς δευτέρας κορωνίδος. — Εἰς ἀπόστασιν $4^{\mu}.55$ ἢ $14^{\beta\pi}$ 7^{δ} ἀπὸ τῆς νοτίας εἰσόδου τῆς σύριγγος, ὁ ἔξω αὐτῆς τοῖχος φέρει ἄψιδωτὸν ἄνοιγμα, $1^{\mu}.00$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 2^{δ} εὔρους καὶ $1^{\mu}.03$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 3^{δ} βάθους, ἔχον ὑφ' ἑαυτὸ τρία μαρμάρινα βάθρα (πίναξ πγ΄), καὶ ἄγον εἰς τὴν ἀνωτέραν κορωνίδα.

Τὸ ἄνοιγμα τοῦτο, ὅπερ εὑρίσκεται ἐν τῇ μεσημβρινῇ ἐσχατιᾷ τῆς τοξοειδοῦς θυρίδος, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε ἀρχικόν, διότι ταράσσει ἀτέχνως πάντως περικαλλῆ σταυροφόρον πλάκα τῆς θυρίδος. Ἀδυνατεῖ τις νὰ φαντασθῇ τὸν Ἀνθέμιον κλείοντα θαυμασίαις μονολίθοις πλαξὶ τὴν μεγίστην θυρίδα, κελεύοντα δὲ τὴν ἐκτέλεσιν πολυτελῶν ἀναγλύφων ἐπὶ τῶν πλακῶν τούτων, ἵνα ἀποφασίσῃ μικρὸν μετέπειτα τὴν ἀνώμαλον καταστροφὴν μιᾶς ἐξ αὐτῶν πρὸς ἐξασφάλισιν λησμονηθείσης δῆθεν τῆς κορωνίδος εἰσόδου. Καὶ ἐπειδὴ τοιαῦτα ἐπιχειρήματα εἶνε ὅλως ἀνίκανα ἵνα προσηλώσωσι τὴν προσοχὴν ἡμῶν, ἔστω καὶ πρὸς στιγμήν, καταλήγομεν εἰς τὸ ἐξαγόμενον ὅτι ὅπου δήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἀρχικὴ τῆς κορωνίδος εἴσοδος, δὲν ὑπῆρχε βεβαίως ἐνταῦθα ([9]), καὶ ὅτι ἡ σήμερον θύρα ἀνεῴχθη ὅτε ἡ ἄλλη ἐκλείσθη.

Ἀποδείξεις ἀφορῶσαι εἰς τὸν μεταγενέστερον τοῦ διαδρόμου χαρακτῆρα. — Ὅτι ἡ σύριγξ δὲν συνῳκοδομήθη τῷ ναῷ εἶνε ἀναμφίλογον ἐκ τῶν ἑξῆς περιστάσεων·

α΄ Διότι ἐνῷ ὁ ἔξω αὐτῆς τοῖχος σύγκειται ἐκ τῶν συνήθων τοῦ τεμένους πλίνθων, $0^{\mu}.05$ ἢ 2^{δ} πάχους, ὁ ἐσπέριος ἔκτισται πλίνθοις στενωτέραις, τῶν τελευταίων τοῦ κράτους αἰώνων ([10]), ἐχούσαις $0^{\mu}.034$ ἢ $1\frac{1}{3}^{\delta}$ πλάτους, καὶ

β΄ Διότι ἡ στέγη τοῦ διαδρόμου ἐξαφανίζει ἐν τῇ ἔξωθεν τοῦ ναοῦ θέᾳ τὰς καθέτους τῆς μεγάλης θυρίδος πλάκας, ὅπερ τυγχάνει ὅλως ἐξαιρετικόν, ἀφοῦ εἴδομεν ὅτι τὰ περικαλλῆ τῶν θυρίδων θωρακεῖα εἶνε πάντοτε δρατὰ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ διακοσμήσει.

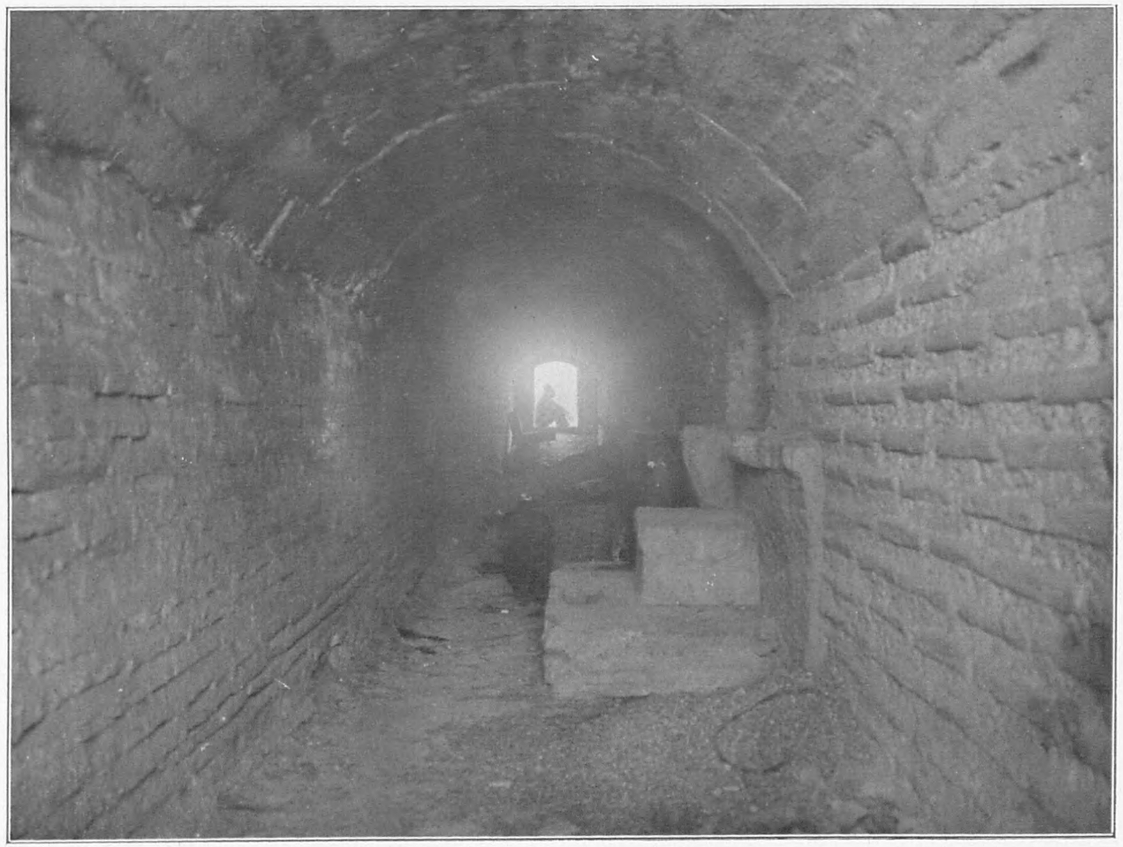
Παντὶ δὲ τῷ γνωρίζοντι τὰ καθ' ἕκαστα τῆς τοῦ τεμένους κατασκευῆς, αἱ παρατηρήσεις αὗται κτῶνται τὸ κῦρος βεβαιοτήτων. Ἡ διαφορὰ συστάσεως ἀναμεταξὺ τῶν τοῦ Ἀνθεμίου τοίχων καὶ τῶν προσθηκῶν, καὶ ἡ ἀπαισία τοιχοδόμησις πολυτελῶν κοσμημάτων, ἥτις ὅσον ἔλλογος καὶ δεδικαιολογημένη ἂν φαίνηται προκειμένου περὶ ἀκολούθου διορθώσεως τῆς κλίσεως τῆς στέγης, ἀποβαίνει ὅμως ἀλυσιτελής τε καὶ ἀντιφατικὴ ἐν ὥρᾳ οἰκοδομῆς τοῦ κτιρίου, καθιστῶσι τοῦτο ἀναμφίλογον.

Τὸ στενὸν τῶν πρὸς δυσμὰς πλίνθων καὶ ἡ ἐν γένει κατασκευὴ τοῦ διαδρόμου μὲ πείθουσιν ὅτι ἡ προσθήκη αὕτη εἶνε πιθανῶς ἔργον μεταγενέστερον τῆς Λατινοκρατίας.

([9]) Περὶ τῆς θέσεως τῶν τῆς κορωνίδος εἰσόδων ἴδε κατωτέρω, σ. 9 - 10.

([10]) Ἴδε Α΄ τόμον, σ. 83.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛ.
ΝΟΜΗΤΙΚΗ

Ο ΠΡΟΣ ΔΥΣΙΝ ΠΡΟΣΘΕΤΟΣ ΔΙΑΔΡΟΜΟΣ

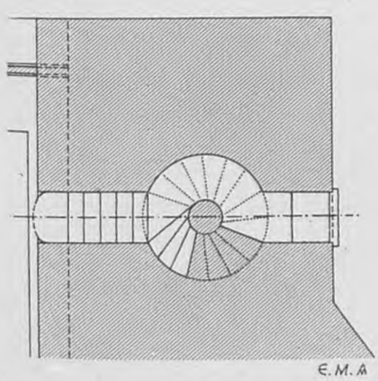
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

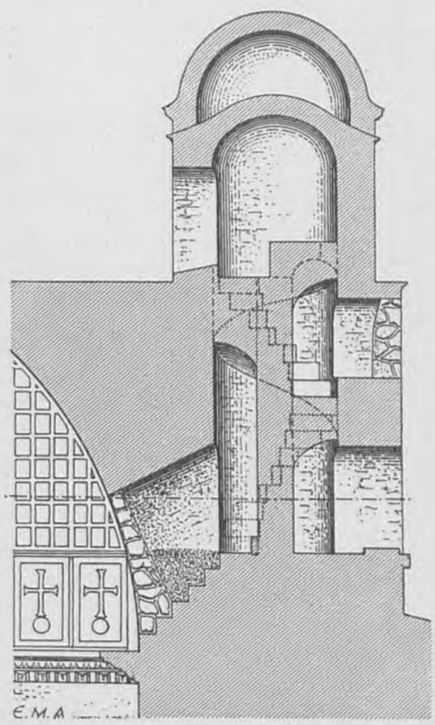
Γ'. ΟΙ ΔΥΟ ΕΣΠΕΡΙΟΙ ΠΥΡΓΙΣΚΟΙ

Αἱ κορυφαὶ τῶν πρὸς δυσμὰς ἐλασσόνων πεσσῶν. — Οἱ ἑκατέρωθεν τῆς μεγίστης θυρίδος πεσσοὶ στέφονται στέγῃ ἀμφιῤῥεπεῖ, ὡς παρατηρεῖ τις ἐπὶ τοῦ πίνακος πα΄ ([11]), τὸ δὲ ὑπὲρ τοὺς θόλους τῶν ὑπερῴων μέρος αὐτῶν ἐσωκλείει στρογγύλην, ἑλικοειδῆ, βαθμιδωτὴν ἄνοδον, φέρουσαν εἰς τὴν στέγην τῶν τε πεσσῶν καὶ τῆς ἐλάσσονος πρὸς δύσιν ἁψῖδος, τῆς εἰς τὴν τοξοειδῆ θυρίδα καταληγούσης. Ἐντεῦθεν δὲ καθίσταται προσιτὴ καὶ ἡ στέγη τῶν μικρῶν πρὸς δυσμὰς ἡμιθολίων.

Ἑλικοειδεῖς ἄνοδοι. — Αἱ εἴσοδοι τῶν ἀνόδων τούτων εὑρίσκονται ἐπὶ τῶν πλαγίων πλευρῶν τῶν πεσσῶν ([12]), καὶ εἶναι ἀψιδωταί, ἔχουσαι $0^{\mu}.92$ ἢ $3^{\beta\pi}$ εὖρους καὶ 2^{μ} ἢ $6\frac{1}{2}^{\beta\pi}$ μέσου ὕψους. Ἀνοίγονται δ' ἀμφότεραι σημαντικῶς ὑπὲρ τὴν τῶν ὑπερῴων στέγην, καὶ τὸ πάχος τοῦ τοίχου αὐτῶν εἶνε $1^{\mu}.25$ ἢ $4^{\beta\pi}$.

Σχ. 554. Διάγραμμα τῆς βορείας ἀνόδου.

Σχ. 555. Τομὴ τῆς αὐτῆς. Θέα πρὸς δύσιν.

Αἱ παρὰ τὴν τοξοειδῆ θυρίδα ἑλικοειδεῖς ἄνοδοι. Κλῖμαξ $= \frac{1}{125}$.

Ἡ διάμετρος τῶν κενῶν κυλίνδρων, ἐν οἷς ἐκτυλίσσονται αἱ δύο ἄνοδοι, εἶνε $2^{\mu}.23$ ἢ $7^{\beta\pi}$ $2\frac{\delta}{2}$, καὶ ἐπειδὴ τὸν ἄξονα τῆς κλίμακος ἀποτελεῖ πλίνθινος κύλινδρος, $0^{\mu}.65$ ἢ $2^{\beta\pi}$ 1^{δ} διαμέτρου, ἕπεται ὅτι τὸ εὖρος τῶν βαθμίδων, ἀπὸ τοῦ τοίχου ἄχρι τοῦ κεντρικοῦ ἄξονος, εἶνε $0^{\mu}.79$ ἢ $2^{\beta\pi}$ $6\frac{1}{2}^{\delta}$.

([11]) Ἴδε ὡσαύτως πίνακας κγ΄ καὶ κδ΄ Α΄ τόμου.

([12]) Ἴδε αὐτοὺς πίνακας καὶ πίνακα πα΄.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὸ δὲ ὕψος ἑκάστης ἀνόδου, ἀπὸ τῆς εἰσόδου ἄχρι τῆς ἄνω πύλης, τυγχάνει $5^{\mu}.0$ ἢ $16^{\beta\pi}$, ὡς ἔγγιστα. Τὰ δὲ βάθρα, ὧν τὸ ὕψος εἶνε $0^{\mu}.265$ ἢ 10^{δ} πρὸς ἄρκτον, φέρονται ἐφ' ἑλικοειδοῦς ἐπιφανείας, ἧστινος ἡ κατακόρυφος τομὴ παρουσιάζει ἡμίτοξον, ἐκ τοῦ κεντρικοῦ μὲν ἄξονος ἀναφυόμενον, προσερειδόμενον δὲ τῷ ἐξωτερικῷ τοίχῳ. Ταῦτα πάντα ἐξηγοῦνται ἐκ τῶν σχ. 554 καὶ 555, παριστανόντων τό τε σχεδιόγραμμα καὶ τὴν τομὴν τῆς ἀρκτῴας ἀνόδου.

Ψυχαγώγιον δέ τι παρατηρεῖται ὑπὲρ ἀμφοτέρας τὰς εἰσόδους ([13]), ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ἔμεινεν ἀνοικτὸν μόνον πρὸς νότον.

Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν βαθμίδων, ἀπὸ τῆς κάτωθεν εἰσόδου ἄχρι τῆς στέγης τῆς ἐλάσσονος ἑσπερίας ἀψῖδος, εἶνε 19 μὲν ἐν τῷ νοτίῳ ἀναβάθμῳ, 16 δ' ἐν τῷ βορείῳ, καὶ ἐνῷ τὰ μεσημβρινὰ βάθρα εἶνε μαρμάρινα, τὰ ἀρκτῷα τυγχάνουσιν ἁπλῶς πλίνθινα, ὅπερ ἀποτελεῖ νέαν ἀπόδειξιν ὅτι τὸ δεξιὸν τοῦ ναοῦ μέρος ἦτο πάντοτε πολυτελέστερον τοῦ ἀριστεροῦ.

Οἱ δύο θολοσκεπεῖς πυργίσκοι. — Αἱ εἰς τὴν στέγην καταλήγουσαι αὗται ἄνοδοι ἔδει, ὡς εἰκός, νὰ μὴ παρουσιάζωσιν ἀνοίγματα εἰς τὰ ὄμβρια ὕδατα· ὁ δ' ἁπλούστερος τρόπος τοῦ ἀποφεύγειν τοῦτο εἶνε συνήθως οὐχὶ ἡ χρῆσις ὁριζοντίας ὀρσοθυρίδος, ἀλλ' ἡ ἔγερσις θυροφόρου οἰκίσκου, ἢ πυργίσκου, στεγάζοντος τὴν κορυφὴν τῆς ἀνόδου. Ἡ δὲ χρῆσις τοιούτων οἰκίσκων ἦτο γενικὴ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ἧστινος οἱ εἰς στέγην περατούμενοι ἀνάβαθμοι πάντοτε ἐστέφοντο δι' αὐτῶν.

Καὶ ἐπειδὴ τὸ σχῆμα τοῦ προφυλάσσοντος πυργίσκου ἐξαρτᾶται τρόπον τινὰ ἐκ τοῦ σχήματος τῆς ὑπ' αὐτὸν καθόδου, αἱ κορυφαὶ τῶν ἐνταῦθα κλιμάκων ἐκαλύφθησαν διὰ κυλινδρικῶν οἰκίσκων, ἀφοῦ κυλινδρικαὶ τυγχάνουσι καὶ αἱ κάτωθεν ἄνοδοι.

Εἴμεθα οὕτω παρεσκευασμένοι ἵνα ἐννοήσωμεν πόσον ἐπλανήθη ὁ Γρελῶτος, γράψας ὅτι « οἱ δύο οὗτοι πυργίσκοι ἐτέθησαν ἐνταῦθα πρὸς κόσμον μόνον, διότι στεροῦνται ἀνοίγματος πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ, ἢ ἐν ἑαυτοῖς, μὴ ὄντες κενοί » ([14]).

Οἱ πύργοι εἶνε ἀρχικοί. Αἱ προεκτεθεῖσαι σκέψεις, καὶ τὸ σύνηθες πάχος τῶν τε πλίνθων καὶ ἀμμοκονίας καθιστῶσι τοῦτο βεβαιότατον. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα, θὰ ἐστέφοντο διὰ σταυρῶν.

Ἡ ἐξωτερικὴ διάμετρος τῶν πυργίσκων ἰσοδυναμεῖ πρὸς $3^{\mu}.70$ ἢ $12^{\beta\pi}$, τὸ μέγιστον ὕψος τῶν κυλίνδρων αὐτῶν πρὸς $3^{\mu}.1$ ἢ $10^{\beta\pi}$ σήμερον, καὶ ἡ κορυφὴ αὐτῶν ἀνατείνει $4^{\mu}.8$ ἢ $15\frac{1}{2}^{\beta\pi}$, ὡς ἔγγιστα, ὑπὲρ τὸ ἀνώτερον μέρος τῆς τῶν πεσσῶν στέγης.

Αἱ δ' εἰς τὴν στέγην ταύτην ἐξάγουσαι μικραὶ θύραι ἀνοίγονται πρὸς τὸ ἀναμεταξὺ τῶν πύργων τόξον, ὥστε ὁ μὲν νότιος οἰκίσκος ἔχει τὴν πυλίδα αὐτοῦ πρὸς ἄρκτον, ὁ δὲ βόρειος πρὸς μεσημβρίαν.

Ἀρχικοὶ καὶ μετέπειτα θόλοι τῶν πυργίσκων. — Οἱ οἰκίσκοι καλύπτονται τανῦν δι' ἡμισφαιρικῶν θόλων, ὅπερ δὲν ἐκράτει ὅμως ἐκ πρώτης ἀρχῆς. Εἴδομεν ὅτι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ οἱ ἀρχιτέκτονες ἀπέφευγον ὀξυτενεῖς καὶ ἀποκρήμνους ἔξωθεν στέγας, ῥιψοκινδυνευούσας τὴν ζωὴν τῶν στεγαστῶν, ἐξεταζόντων τὴν κατάστασιν τοῦ μολύβδου ([15]). Ὅθεν καὶ θὰ ἦτο παράδοξον ἄν

([13]) Ἴδε Α΄ τόμον, πίνακας κγ΄ καὶ κδ΄, ἔτι δὲ καὶ πίνακα πβ΄ παρόντος τόμου.

([14]) *Voy. de Const.*, σ. 131.

Κατὰ τὸν φίλον μου Μουατζὴρ Ἰσμαήλ, οἱ πρὸς δυσμὰς πυργίσκοι θὰ ἐχρησίμευον δῆθεν ὡς κωδωνοστάσια. Ἀλλὰ τὴν γνώμην ταύτην ἀδυνατεῖ τις νὰ παραδεχθῇ. Οἱ νῦν διδάσκαλοι τοῦ τεμένους ἀγνοοῦσιν ὅτι ὁ πύργος τοῦ κωδωνοστασίου ἐσώζετο ἐπὶ αἰῶνας μετὰ τὴν ἅλωσιν.

([15]) Ἴδε Α΄ τόμον, σ. 81, ἰδέαν ιβ΄.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὁ Ἀνθέμιος ἔστεφε τοὺς ἐν λόγῳ πυργίσκους διὰ ἡμισφαιρίων ἐξωτερικῶν. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπιδέχεται εὐχερῆ καὶ ἄμεσον λύσιν, διότι ἁπλοῦν βλέμμα, ἐπὶ τῆς ὀροφῆς τοῦ ἀρκτῴου πύργου ῥιπτόμενον, ἀποδεικνύει ὅτι ὑπάρχουσι τανῦν δύο ἀλλεπάλληλοι θόλοι, ὁ μὲν πρῶτος χθαμαλὸς καὶ πεπιεσμένος, ὁ δὲ ἀνώτερος, ὁρατὸς δι' ὀπῆς, ἐν μέσῳ τοῦ προηγουμένου ἀνοιχθείσης, ὑψηλὸς καὶ ἡμισφαιρικός (σχ. 555). Ὁ δὲ ἀρχικὸς θόλος ἦτο ἐκτισμένος πλίνθοις ὀρθογωνίοις, $0^{\mu}.39$ ἢ 15^{δ} μήκους καὶ $0^{\mu}.21$ ἢ 8^{δ} πλάτους.

Ἐκ τούτου προκύπτει ὅτι ἡ ἀρχικὴ ὄψις τῶν πυργίσκων, ὧν τὸ ὕψος μόλις ἀνήρχετο εἰς $3^{\mu}.3$ ἢ $10\frac{1}{2}^{\beta\pi}$, ἦτο ἡ ἐπὶ τῶν πινάκων κα΄, κγ΄ καὶ κδ΄ παριστανομένη, ὅπου παρατηροῦμεν θόλους μεσαποκλινεῖς ([16]), ἀναλόγους τῷ τοῦ Ἁγίου Σεργίου καὶ τῷ πρώτῳ θόλῳ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἀλλ' ἡ ἐξωστικὴ δύναμις τῶν πλατέων τούτων θολίσκων ἀπετέλει κίνδυνον ἐν ὥρᾳ σεισμοῦ, ὅθεν καὶ οἱ πυργίσκοι ἐστερεοποιήθησαν ἀκολούθως δι' ἡμισφαιρικῶν θόλων. Φρονῶ δὲ ὅτι ἡ πρόσθετος αὕτη ἐργασία εἶνε βυζαντινή, ὡς ὑπάρχουσα ἤδη κατὰ τὴν ιζ΄ ἑκατονταετηρίδα, ὅτε ὁ Γρελῶτος περιέγραψε τὸ τέμενος ([17]).

Ὁ νότιος πυργίσκος. — Ἐκτὸς τῶν 19 αὐτοῦ βαθμίδων, ὁ οἰκίσκος οὗτος (πίναξ πα΄) φέρει 10 ἄλλας ἄνωθεν τῶν προηγουμένων καὶ εἰς ἐξακολούθησιν αὐτῶν, ἀγούσας εἰς τὸν θόλον τοῦ πύργου, οὗτινος ἴχνη μόλις διεσώθησαν.

Ὡραία δὲ κορωνὶς τῆς Ἰουστινιανοῦ ἐποχῆς (σχ. 556), $0^{\mu}.70$ ἢ $2^{\beta\pi}$ 3^{δ} μήκους, στέφει τὴν

Σχ. 556. Διάτορα κοσμήματα κορωνίδος τῆς ἐν τῷ νοτίῳ πυργίσκῳ ἀνόδου. Κλῖμαξ=$\frac{1}{5}$.

ἄνω ἐσχατιὰν τῆς ἐνταῦθα κλίμακος, παρουσιάζον σύμπλεγμα φύλλων παρεμφερὲς τῷ ἐπὶ τῶν κιονοκράνων τῶν κιόνων καὶ παραστατῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀπαντῶντι ([18]). Ὅμοιον δέ τι κόσμημα εἶδον καὶ ὑπό τινα τῶν βαθμίδων τῆς αὐτῆς ἀνόδου, ἐχούσης ὑπ' αὐτὴν ἑπτὰ ἀνεστραμμένα βάθρα.

Ὁ βόρειος πυργίσκος. — Τὸ ἐν τῷ ἀρχικῷ θόλῳ ἄνοιγμα τοῦ ἐν λόγῳ οἰκίσκου εἶχε διάμετρον $0^{\mu}.8$ περίπου τῷ 1904, ὅπου καὶ ἐφαίνετο ἡ πλίνθινος τοῦ θολίσκου κατασκευή.

Ἐπὶ δὲ τοῦ ἑῴου αὐτοῦ μέρους ὁ βόρειος πύργος ἔχει παράθυρον, ἢ μᾶλλον ψυχαγώγιον, εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀνωτέρας αὐτοῦ θύρας, οὗτινος τὸ ὕψος εἶνε $0^{\mu}.98$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 2^{δ} καὶ τὸ πλάτος $0^{\mu}.34$ ἢ $1^{\beta\pi}$ 1^{δ}. Τὸ δὲ ἀνώφλιον τοῦ ψυχαγωγίου τούτου παρίσταται ὁριζόντιον, οὐχὶ τοξοειδές, ὡς εἴθισται ἐν τοῖς τοῦ ναοῦ παραθύροις.

Αἱ ποτὲ εἴσοδοι τῆς δευτέρας κορωνίδος. — Ἐῤῥέθη ἤδη ὅτι ἡ νῦν εἴσοδος τῆς ἀνωτέρας

([16]) Τοῦτο ἐξέφρασα τῷ 1905 ἐν τοῖς *Ἀρχαιολογικοῖς Πίναξι τῆς Ἁγίας Σοφίας*, σ. β΄.

([17]) *Voy. de Const.*, ἐξωτερικαὶ τοῦ ναοῦ θέαι.

([18]) Ἴδε Α΄ τόμον, σχ. 17, καὶ πίνακα κε΄, ὡς καὶ Β΄ τόμον, σχ. 208.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

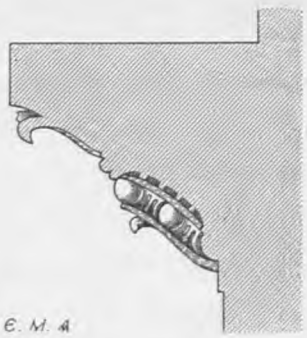
κορωνίδος δὲν εἶνε ἀρχική, καὶ δέον νὰ ἐξετάσω ἐνταῦθα πόθεν ἡ κρηπὶς ἐκείνη τῶν ἀψίδων καὶ ἡμιθολίων ἦτο προσιτή.

Ἔναντι τῆς εἰσόδου τῶν ἑλικοειδῶν ἀνόδων ὑπάρχει ἄνοιγμα ἀψιδωτόν, $0^{\mu}.94$ ἢ $3^{\beta\pi}$ εὖρους, καὶ ὕψους ἀναλόγου τῷ τῆς εἰσόδου. Ἡ δὲ κυλινδρικὴ ὀροφὴ τοῦ διαδρόμου τούτου κατέρχεται, παραθύρου δίκην, πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, δηλαδὴ πρὸς τὸ τόξον τὸ συνδέον τοὺς μικροὺς πρὸς δυσμὰς πεσσούς. Οὕτω παρὰ τὰς βάσεις τοῦ δυτικοῦ τούτου τόξου ὑπῆρχον δύο ἀνοίγματα, τὸ μὲν πρὸς μεσημβρίαν, τὸ δὲ πρὸς ἄρκτον, δι' ὧν ἐξησφαλίζετο ἡ ἀναμεταξὺ τῶν πυργίσκων καὶ τῆς δευτέρας κορωνίδος συγκοινωνία. Καὶ ἐπειδὴ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος κορωνὶς αὕτη στερεῖται ἴχνους ἄλλης ἀρχικῆς εἰσόδου, καταλήγω εἰς τὸ ἐξαγόμενον ὅτι τὰ ἄρτι ἱστορηθέντα ἀνοίγματα ἀπετέλουν ἄλλοτε τὰς δύο τῆς κορωνίδος εἰσόδους. Ἀλλὰ τὸ ἔδαφος τῶν ἀνόδων ὑπερτερεῖ κατὰ $1^{\mu}.8$ ἢ $6^{\beta\pi}$ σχεδὸν τοῦ τῆς κορωνίδος· ὅθεν καὶ βάθρα θὰ κατήρχοντο ἐκ τοῦ ἐδάφους τῆς ἑλικοειδοῦς κλίμακος ἄχρις αὐτῆς τῆς κορωνίδος ([19]).

Σήμερον ἡ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ ἐσχατιὰ τῶν διόδων τούτων παρίσταται τετοιχοδομημένη (σχ. 555), ἐνῷ αἱ βαθμίδες καλύπτονται διὰ χωμάτων, ὧν ἡ ἀφαίρεσις ἔδειξέ μοι τὸ πρῶτον βάθρον καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ δευτέρου. Ἡ τοιαύτη δὲ τοιχοδόμησις ἐγένετο ἐρυμνοτέρα ἐν τῷ πρὸς μεσημβρίαν βαθμιδωτῷ διαβατικῷ ἢ ἐν τῷ πρὸς ἄρκτον.

Ἕνεκα δὲ τοῦ στενοῦ τοῦ χώρου, αἱ εἰς τὴν κορωνίδα εἰσφέρουσαι κάθοδοι θὰ ἦσαν ἀπόκρημνοί πως, κατὰ τὴν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν ([20]), καὶ ἐπικίνδυνοι, ἀλλὰ τὸ κιγκλίδωμα τῆς κορωνίδος, ὅπερ ἐνδεχόμενον νὰ ἦτο ὑψηλότερόν τε καὶ στερεώτερον ἐνταῦθα, θὰ ἐξησφάλιζεν εὐκόλως τὸν ὀλισθαίνοντα ἀπὸ πτώσεως ἐξ ὕψους 23^{μ}.

Ἡ ἀνωτέρα κορωνίς. — Αὕτη ὑψοῦται, κατὰ τὰς ἰδίας μου καταμετρήσεις, $9^{\mu}.73$ ἢ $31^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὴν τοῦ ὑπερῴου κορωνίδα, καὶ ἑπομένως $23^{\mu}.14$ ἢ $74^{\beta\pi}$ ἄνωθεν τοῦ ἐδάφους τοῦ τεμένους. Περιτρέχει δὲ σύμπαντα τὸν ναόν, μὴ περατουμένη εἰς τὸ ἅγιον βῆμα, ὡς ἡ κατωτέρα, καὶ παρ-

Σχ. 557. Κατατομὴ τῆς δευτέρας κορωνίδος. Κλῖμαξ $= \frac{1}{10}$.

ουσιάζει εὖρος ἐναλλάσσον ἀπὸ $0^{\mu}.60$ ἢ $1^{\beta\pi}$ 11^{δ} ἐν ταῖς κόγχαις ἄχρι $0^{\mu}.75$ ἢ $2^{\beta\pi}$ 5^{δ} ὑπὸ τὰς πλαγίας μεγάλας ἀψῖδας, καὶ ἄχρις $1^{\mu}.00$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 2^{δ} ἔμπροσθεν τῆς μεγάλης τοξοειδοῦς θυρίδος.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὀρθομαρμάρωσις λήγει ὑπὸ τὴν κορωνίδα ταύτην, καὶ ἐπειδὴ οἱ ὑπὲρ αὐτὴν τοῖχοι καλύπτονται δι' ἁπλοῦ στρώματος ἀμμοκονίας, ἔπεται ὅτι ἡ προβολὴ τῆς κορωνίδος εἶνε

([19]) Ἐν τοῖς *Ἀρχαιολογικοῖς* μου *Πίναξι τῆς Ἁγίας Σοφίας* (1905) ἔγραψα τὰ ἑξῆς· «Ἡ εἴσοδος τῆς δευτέρας κορωνίδος ἐγίνετο διὰ βάθρων, κατερχομένων ἐκ τῶν πρὸς ἕσπερον δύο πυργίσκων» (σ. β'). Ἴδε ὡσαύτως πίνακα ιθ' τοῦ Α' τόμου.

([20]) Ἴδε Β' τόμον, σ. 241, ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν ἀρχαίων βαθμιδωτῶν τοῦ ὑπερῴου ἀνόδων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μείζων ἄνωθεν ἢ κάτωθεν αὐτῆς· ἄλλαις λέξεσιν, ὁ ἄνευ ὀρθομαρμαρώσεως τοῖχος εἰσέχει, ὡς εἰκός, βαθύτερον τοῦ ὑφ' ἑαυτόν.

Ἡ ἐκ τοῦ κάτωθεν μαρμαροστρώτου τοίχου προβολὴ τῆς δευτέρας κορωνίδος τυγχάνει ὁριστικῶς μικροτέρα τῆς ἐν τῷ ὑπερῴῳ, ὑπολειπομένη, ἐν γένει, ταύτης κατὰ $0^{\mu}.20$ ἢ 8^{δ} τοὐλάχιστον.

Ἡ δὲ κατατομὴ τῆς κρηπῖδος ταύτης (σχ. 557) παρίσταται παρεμφερὴς τῇ τῆς ὑπ' αὐτήν (σχ. 333), πλὴν ὅτι ἡ κάτω ἐπιφάνεια αὐτῆς εἶνε πλέον κεκλιμένη. Ὡςαύτως ἀνάλογα τοῖς τοῦ σχ. 334 εἶνε καὶ τὰ διάτορα ἀνάγλυφα αὐτῆς.

Οἱ λίθοι τῆς κορωνίδος συνδέονται ἀλλήλοις διὰ μακρῶν σιδήρων. Ἐν δὲ ταῖς κόγχαις τὰ τοιαῦτα σίδηρα κυρτοῦνται παραλλήλως τῇ κυκλοτερεῖ τῶν ἡμιθολίων ἐπιφανείᾳ.

Πολλαχοῦ δ' αὐτῆς παρατηρεῖ τις σιδηροῦς κρίκους, καὶ ἐξόχως ἐν ταῖς τῶν κογχῶν καμπαῖς, καὶ βεβαίως οἱ κρίκοι οὗτοι ἀποβαίνουσι λίαν χρήσιμοι ἐν ὥρᾳ ἐπισκευῆς. Ταὐτὸ δύναταί τις νὰ εἴπῃ καὶ περὶ ἀνοιγμάτων τῶν τοίχων εἰς τὸ ὕψος τῆς κορωνίδος, προωρισμένων δ' ἵνα παρέχωσιν ἀναμφιβόλως ὑποστήριξιν εἰς ἱκριώματα.

Αἱ ξύλινοι κιγκλίδες διαφέρουσι τῶν κάτωθεν ἐνταῦθα (πίνακες πς΄ καὶ ξζ΄), χρονολογούμεναι ὅμως καὶ αὐταί, ὡς καὶ ἐκεῖναι, ἀπὸ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ Φοσσάτη. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ σχῆμα τῶν πρὸ αὐτῶν καὶ εἰς τὴν θέσιν τῶν ἄνωθεν λυχνιῶν, ἴδε ὅσα εἴπομεν ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν κιγκλίδων τῆς ἐν τοῖς ὑπερῴοις κορωνίδος. Κυρτὰ τέλος σίδηρα συνδέουσιν ἐνιαχοῦ τὸ κιγκλίδωμα τῷ ὄπισθεν τοίχῳ (πίναξ πζ΄), ὑψούμενα ἕως 2^{μ} ἢ $7^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ δάπεδον τῆς κρηπῖδος.

Δ΄. ΓΕΝΙΚΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΡΟΦΗΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Βάσεις τῆς μεγάλης ὀροφῆς. — Ἀμέσως ὑπὲρ τὴν ἄνω κορωνίδα τὰ ἐρείσματα τῶν ἀχανῶν ἐκείνων ἀψίδων τε καὶ ἡμιθολίων παρίστανται ὡς ἐν τῷ σχ. 558, ὅπου, ἐκτὸς τῶν παραθύρων τοῦ ἑπτακόγχου, ἀπεικονίσθησαν καὶ αἱ ἑλικοειδεῖς τῶν δυτικῶν πεσσῶν κλίμακες, ὡς καὶ αἱ τῶν ἀντιτειχισμάτων ἄνοδοι.

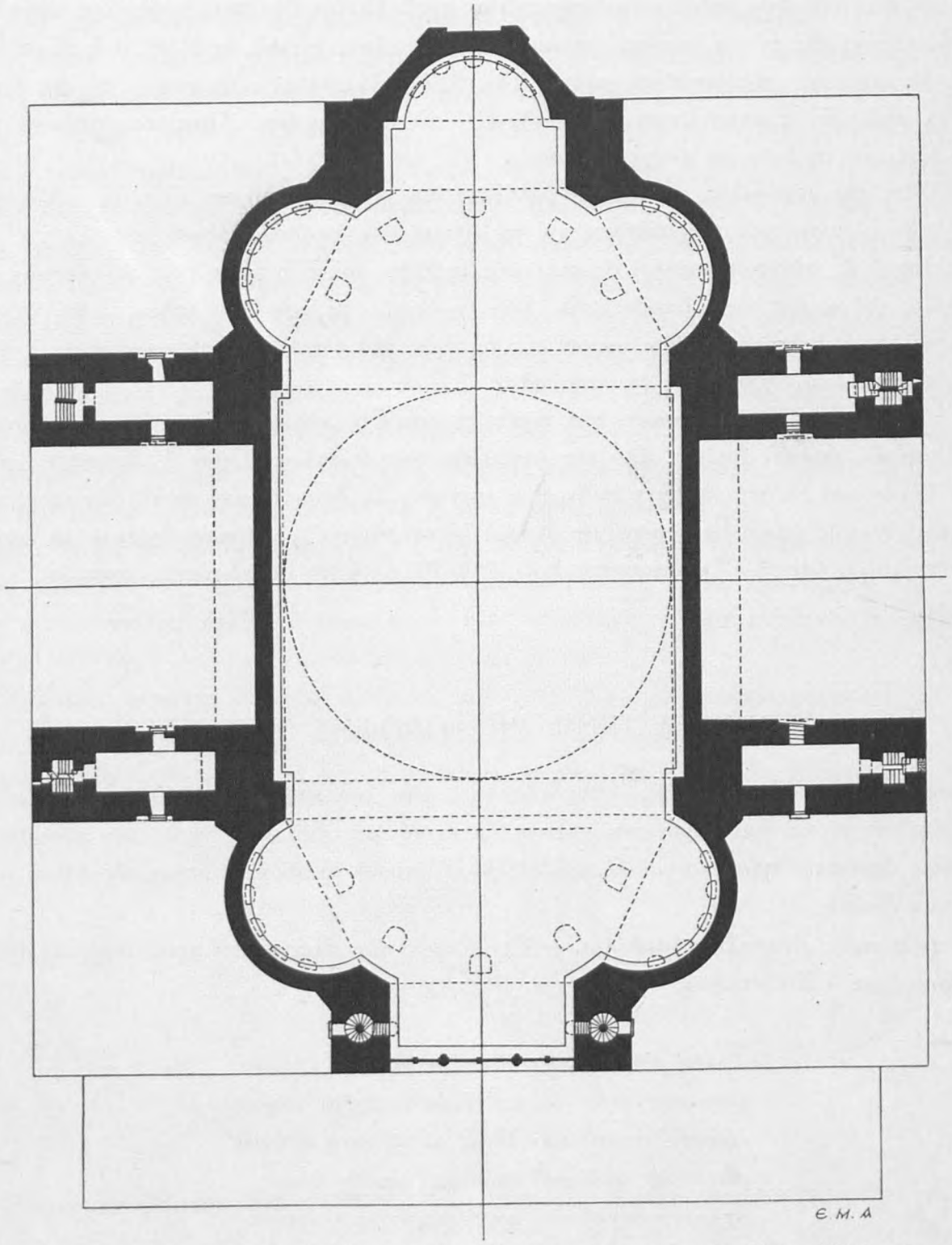
Τὰ τρία πρὸς ἀνατολὴν ἡμιθόλια. — Τὴν ἄποψιν τῶν ἐλασσόνων πρὸς ἀνατολὰς ἡμιθολίων οὕτω περιγράφει ὁ Σιλεντιάριος·

> «*Τρισσὰ μὲν ἀντολικῶν ἀναπέπταται ἔνδια κύκλων*
> *ἡμιτόμων· ὑψοῦ δὲ μετ' ὄρθιον αὐχένα τοίχων*
> *σφαίρης τετρατόμοιο λάχος τὸ τέταρτον ἀνέρπει,*
> *οἷον ὑπὲρ τριλόφοιο καρήατος, ὑψόθι νώτων,*
> *σχῆμα πολυγλήνοισι ταὼς πτερύγεσσιν ἐγείρει.*
> *κόγχας ταῦτα κάρηνα σοφοὶ τεχνήμονι μύθῳ*
> *ἀνέρες ηὐδάξαντο· τὸ δ' ἀτρεκές, εἴτ' ἀπὸ κόγχου*
> *εἰναλίου καλέουσι δαήμονες εἴτ' ἀπὸ τέχνης,*
> *αὐτοί που δεδάασι*» ([21]).

([21]) Στ. 354-362.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Αἱ τέσσαρες μεγάλαι ἁψῖδες. — Αὗται σὺν τῷ θόλῳ ὠνομάζοντο, φαίνεται, «τετρακάμαρον θολωτὸν» κτίσμα ([22]).

Σχ. 558. Διώγραμμα δεικνύον τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὰ ἐρείσματα τῆς ὀροφῆς τοῦ κυρίως Ναοῦ. Κλῖμαξ = $\frac{1}{500}$.

Θεωρούμενον δ' ἄνωθεν τῆς δευτέρας κορωνίδος, τὸ σχῆμα τῶν τεσσάρων ἑκατομπέδων τού-

([22]) Κατά τινας παλαιοὺς κώδηκας, ὁ «ναὸς ὁ ἐπάνω τοῦ Γολγοθᾶ ἐστι τετρακάμαρος, θολωτός», καὶ περὶ ἄλλου κτιρίου, «ὑπάρχει οὖν ὁ τοιοῦτος ναὸς τετρακάμαρος, τρουλλωτός», καὶ πάλιν, «ὁ τῆς Ῥαχὴλ τάφος ὑπὸ τετρακαμάρου θολωτοῦ σκεπόμενος κτίσματος» (Ἀλλατίου *De Libris et Rebus eccles. Graecorum*, ἐν Παρισίοις, 1646, β', σ. 163).

Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Σεργίου ΚΠ. τὰ μεγάλα τόξα ἀρχίζουσιν ἐν ὕψει 10μ.0 ἢ 31βπ ὑπὲρ τὸ δάπεδον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

των τόξων, ὧν ἡ διάμετρος ἰσάζετο $31^{\mu}.3$ ἢ $100^{\beta\pi}$, τυγχάνει πλέον ἢ ἡμικυκλοτερές, τοῦ κέντρου τῆς καμπῆς αὐτῶν εὑρισκομένου σημαντικῶς ὑπὲρ τὴν κορωνίδα. Σημειωτέον δ' ὅτι αἱ πρὸς δύσιν καὶ ἀνατολὴν ἀψῖδες εἶνε σήμερον τοὐλάχιστον ἠρέμα ὑψηλότεραι τῶν πλαγίων.

Τὸ σχῆμα τῆς ὑπὲρ τὸ κέντρον αὐτῶν καμπῆς τῶν μεγάλων ἀψίδων παρέστησα ἐν τῷ σχ. 18, σ. 90 τοῦ Α΄ τόμου, προσθετέον δὲ νῦν ὅτι τὸ ἀνώμαλον τοῦτο τόξον 180^{0} ἀποτελοῦσιν ὀπταὶ πλίνθοι, ἐνῷ αἱ βάσεις φαίνονται ἐκ λίθων συγκείμεναι, καθὰ λέγει ὁ ποιητής·

«*Μέσσα μὲν ἀψίδων, ὅσα κύκλιον ἄντυγα τεύχει,*
ὀπταλέαις πλίνθοισιν ἀρηρότα δήσατο τέχνη,
ἄκρα δὲ πετραίοιο κεράατα πῆξε δόμοιο·
ἁρμονίαις δ' ἐνέηκε πλάκας μαλακοῖο μολίβδου,
ὄφρα κε μὴ λάϊγγες ἐπ' ἀλλήλῃσι δεθεῖσαι
καὶ στυφελὰ στυφελοῖσιν ἐπ' ἄχθεσιν ἄχθεα θεῖσαι
νῶτα διαθρύψωσι· μεσοδμήτῳ δὲ μολίβδῳ
ἠρέμα πιληθεῖσα βάσις μαλθάσσετο πέτρου» ([23]).

Πληροφορούμεθα δ' ἐκ τῶν ἄνω στίχων ὅτι καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν τοῖς πεσσοῖς ([24]), ἐτέθη μόλυβδος ἀναμεταξὺ τῶν λίθων πρὸς πλείονα ἐλαστικότητα καὶ ἀσφάλειαν ἐν ὥρᾳ κλόνου.

Κατὰ τὸν Ἀνώνυμον, αἱ μεγάλαι ἀψῖδες θὰ ἦσαν ᾠκοδομημέναι δι' ἐλαφρῶν πλίνθων ([25]), ἀλλὰ τοῦτο θεωρῶ λίαν ἀμφίβολον. Τὸ δὲ πάχος ἁπασῶν δέον νὰ εἶνε τεσσάρων πλίνθων, ἄλλως $1^{\mu}.5$ ἢ $5^{\beta\pi}$.

Ἐν δὲ τῇ ἀφηγήσει αὐτοῦ τῶν ἀψίδων τούτων, ὁ Προκόπιος παρατηρεῖ ὅτι «ἀψῖδες τέσσαρες ἐν τετραπλεύρῳ ἀνέχουσιν. καὶ αὐτῶν τὰ μὲν ἄκρα ξύνδυο ξυνιόντα εἰς ἄλληλα ἐν τῇ ὑπερβολῇ ἠρήρεισται τῶν λόφων τούτων [ἢ πεσσῶν], τὰ δὲ δὴ ἄλλα ἐπῃρμένα εἰς ἀπέραντον ὕψος ᾐώρηται» ([26]).

Τέλος τὰ γιγαντιαῖα ταῦτα τόξα οὕτως ἱστορεῖ ὁ Σιλεντιάριος·

«*Τοῖς ἔπι* ([27]) *μυριόμετρος ἐπιγναμφθεῖσα κεραίη,*
οἷάπερ εὐκύκλοιο πολύχροος ἴριδος ἄντυξ,
ἣ μὲν ἐπὶ ζεφύρου τρέπεται πτερόν, ὁ δὲ βορῆος
ἐς κλίσιν, ἣ δὲ νότοιο, καὶ ὄρθιος ἔγρεται ἄλλη
εὖρον ἐπὶ φλογόεντα. βάσιν δ' ἀτίνακτον ἑκάστη
γείτοσιν ἀμφοτέρωθεν ὁμοῦ συνέμιξε κεραίαις,
ξυνοῦ πηγνυμένην ἐπὶ τέρμονος· ὀρνυμένη δὲ
ἠερίαις κατὰ βαιὸν ἐϋγνάμπτοισι κελεύθοις
τῆς πρὶν ὁμογνήτοιο διίσταται» ([28]).

([23]) Στ. 473 - 480.
([24]) Ἴδε Α΄ τόμον, σ. 86.
([25]) Βανδούρη *Imp. Or.*, τ. α΄, μέρος δ΄, σ. 73.
([26]) *Περὶ Κτισμ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 176.
([27]) «Εὐπαγέεσι τοίχοις», ἢ πεσσοῖς.
([28]) Στ. 457 - 465.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Φωτεινότης. — Ἐν τοῖς ἡμιθολίοις καὶ ἁψῖσιν ἀνοίγονται 60 παράθυρα, ὧν 35 ἐν τοῖς νώτοις τῶν ἡμιθολίων, 24 ἐν τοῖς πλαγίοις τοίχοις, καὶ μία θυρίς, ἡ πρὸς δυσμὰς μεγάλη. Τὰ 60 δὲ ταῦτα ἀνοίγματα, προστιθέμενα τοῖς 40 τοῦ θόλου, σχηματίζουσιν 100 ἐν συνόλῳ παράθυρα ἄνωθεν τοῦ κυρίως ναοῦ.

Μωσαϊκὰ τῆς μεγάλης ὀροφῆς. — «Χρυσῷ μὲν ἀκιβδήλῳ κατείληπται ἡ ὀροφὴ πᾶσα» ([29]), λέγει ὁ Προκόπιος, ὅντινα ἐπικυροῖ καὶ ὁ Σιλεντιάριος·

«*Χρυσεοκολλήτους δὲ τέγος ψηφῖδας ἐέργει*» ([30]).

Παρετηρήθη ὅτι μνεία ἁγιογραφιῶν δὲν γίνεται ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις τῶν δύο ἱστορικῶν, ὅπερ δύναταί τις νὰ ἐξηγήσῃ διὰ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ἐν ταῖς περιγραφαῖς αὐτῶν ὅ τε Προκόπιος καὶ ὁ Σιλεντιάριος θὰ ὡμίλουν μᾶλλον περὶ τῶν πελωρίων τοῦ ναοῦ ἀναλογιῶν, τοῦ πλούτου αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἀπαραμίλλου ἐν αὐτῷ ὑλικοῦ, ἢ περὶ κοινῶν πραγμάτων, ὡς βεβαίως ἦσαν αἱ μωσαϊκαὶ εἰκόνες ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

Εἶνε λοιπὸν ὅλως ἀδύνατον νὰ ἀμφιβάλωμεν, ἔστω καὶ πρὸς στιγμήν, ὅτι πλεῖσται ἁγιογραφίαι ἐκόσμουν ἐκ πρώτης ἀρχῆς τὰς ἀπεράντους ἐκείνας ἐπιφανείας τῶν ἁψίδων καὶ ἡμιθολίων. Δέον δὲ νὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὑπὸ τὸ κονίαμα τοῦ κατακτητοῦ διεσώθησαν ἄχρι σήμερον πλεῖσται εἰκόνες Ἁγίων, ἐνῷ οἱ ἐν Ῥώμῃ, Ῥαβέννῃ, καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἰταλίας προϊουστινιάνειοι ναοί, ὡς καὶ αὐτοὶ οἱ τῆς ἰουστινιανείου ἐποχῆς, μετὰ τῶν ἀπειραρίθμων ἁγιογραφιῶν αὐτῶν, παρέχουσιν ἡμῖν ὀπωσοῦν ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς ἀρχικῆς διακοσμήσεως τῆς ἐν τῷ κυρίως ναῷ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ὀροφῆς ([31]).

([29]) *Περὶ Κτισμ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 178.

([30]) Στ. 668.

([31]) «Κατὰ τὸν δ' αἰῶνα», λέγουσιν οἱ Κρώου καὶ Καβαλκασέλλης, «ὁ Σωτὴρ παρίστατο ἐπὶ θρόνου ἐν τῷ ἐν Ῥώμῃ ναῷ τῆς Ἁγίας Πουτεντζιάνας, εὐλογῶν καὶ κρατῶν διὰ τῆς λαιᾶς τὸ εὐαγγέλιον..... Ἡ στάσις τοῦ Σωτῆρος, αἱ τὴν κεφαλὴν ὁρίζουσαι γραμμαί, καὶ ἡ μορφὴ αὐτοῦ, ἦσαν μεγαλοπρεπεῖς, εὐγενεῖς τε καὶ κανονικαί» (*A New History of Painting in Italy from the Second to the Sixteenth Century*, ἐν Λονδίνῳ, 1864, τ. α', σ. 12). Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δέ, τρία κτίρια ἐν Ἰταλίᾳ κοσμοῦνται μουσείῳ τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος. Ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου οἰκοδομηθέντι ναῷ τῆς Ἁγίας Κωνσταντίας ἐν Ῥώμῃ, ὁ «Σωτὴρ ἀπεικόνιστο ἐν τῷ κέντρῳ τινὸς τῶν ἁψιδωτῶν πυλῶν ὡς Παντοκράτωρ, καθήμενος ἐπὶ τῆς γηΐνης σφαίρας, ἠμφιεσμένος δὲ μανδύαν καὶ σάνδαλα, καὶ δίδων τὸ εὐαγγέλιον ἑνὶ τῶν Ἀποστόλων, πιθανῶς τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ, ἱσταμένῳ ἀριστερόθεν καὶ ἔμπροσθεν δύο ἄλλων μορφῶν. Ἄλλο πάλιν ἔκτυπον τοῦ Σωτῆρος κοσμεῖ τὸ τόξον ἑτέρας πύλης τοῦ αὐτοῦ οἰκοδομήματος, ὅπου [ὁ Χριστὸς] ἵσταται, προσφέρων τόμον χάρτου γηραιῷ καὶ σεβασμίῳ ἀνθρώπῳ, ἀριστερόθεν ὑπάρχοντι, ἐνῷ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ ἐκτείνεται πρὸς δύο Ἀποστόλους, πιθανὸν τοὺς Ἁγίους Πέτρον καὶ Παῦλον... Ἐν ἀμφοτέραις δὲ ταῖς ψηφιδωταῖς ταύταις διακοσμήσεσιν ἡ κεφαλὴ τοῦ Χριστοῦ κυκλοῦται ἁπλῷ στεφάνῳ, ἐνῷ οἱ Ἀπόστολοι στεροῦνται, τοιούτου» (*Αὐτόθι*, σ. 11).

Ἐν δὲ τῷ ἐν Ῥαβέννῃ ναῷ τῆς Ἁγίας Ἀγαθῆς (400±) ὁ Ἰησοῦς παρίστατο καθήμενος ἐπὶ θρόνου ἐν τῷ μέσῳ δύο Ἀγγέλων (Κιαμπίνη *Vetera Monumenta*, ἐν Ῥώμῃ, 1690, τ. α', πίναξ μς') .

Ὁ δὲ σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, Χορίκιος ὁ Γαζαῖος, μνημονεύει ἐν τοῖς ὀρόφοις τοῦ ναοῦ Γάζης, τοῦ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Σεργίου τιμωμένου, τὰ ἔκτυπα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ τὰ τῶν θαυμάτων τοῦ Σωτῆρος (*Ἐγκώμιον εἰς Μαρκιανὸν Ἐπίσκοπον Γάζης*, ἐν Παρισίοις, 1846, σ. 91 καὶ ἑπόμεναι).

Κωνσταντῖνος δ' ὁ Ῥόδιος ἱστορεῖ περὶ τοῦ ἐν ΚΠ. ναοῦ τῶν Ἀποστόλων τὰ ἑξῆς (στ. 510 - 513).

«Ἀλλ' οὖν ὁ κλεινὸς τῶν ἀποστόλων δόμος
ἄλλοισιν ἄστροις μαρμαρύσσεται ξένοις,
τῶν φωτομόρφων εἰκόνων διαυγείαις,
λάμπουσιν ὥσπερ ἡλίου φαιδρὸν σέλας».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἱστορικὴ δέ τις μαρτυρία ἐπιῤῥωννύει τὴν δοξασίαν ταύτην. Κατὰ τὸν Γαρούτσην, « τὸ περιφανέστατον τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκοδομηθέντων ἱερῶν ἦτο τὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἀγνοοῦμεν ὅμως πῶς ἦτο αὕτη κεκοσμημένη. Γνωρίζομεν μόνον ἐκ τοῦ Στεφάνου, διακόνου Κωνσταντινουπολίτου, ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἐποίησεν εἰκόνας [ἐν τῷ ναῷ τούτῳ]. Οὗτος δὲ [ὁ διάκονος] μνημονεύει τὴν εὔγλωττον ἀπάντησιν ἣν ὁ Μάρτυς Στέφανος ὁ Νέος ἔδωκε τῷ εἰκονοκλάστῃ Βασιλείῳ Τρικακκάβῳ, ὅτι δηλαδὴ οἱ ἐν τῇ ε΄ γενικῇ συνόδῳ, ἣν ὁ Ἰουστινιανὸς συνεκρότησεν ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος ναῷ τούτῳ, παρευρεθέντες πατέρες παρετήρησαν καὶ προσεκύνησαν τὰς εἰκόνας ταύτας, αἵτινες ἐκόσμουν τὴν ἐκκλησίαν. „Ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἡ εἰκονικὴ ἀνατύπωσις ἐστηλογραφεῖτο καὶ παρ' αὐτῶν ἐδέχετο καὶ προσεκυνεῖτο“ » ([32]).

Φαντάζομαι οὕτω τὸ τέμενος κοσμούμενον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ μουσείῳ, παριστάνοντι, ἐν μέσῳ κοσμημάτων, τὸν Ἀμνόν ([33]), τὸν Καλὸν Ποιμένα ([34]), τὸν Χριστὸν ὡς Μαχητήν ([35]), τὸν Χριστόν, καθήμενον ἐπὶ τῆς σφαίρας τοῦ κόσμου ([36]), τὸν Χριστὸν ἐπὶ θρόνου ([37]), τὰ θαύματα τοῦ Σωτῆρος ([38]), τὰ πάθη αὐτοῦ ([39]), τὴν ἰδέαν τῆς Ἑτοιμασίας τοῦ Θρόνου ([40]), τὴν Θεοτόκον ἐπὶ θρόνου, ἀγκαλοφοροῦσαν τὸν Χριστόν ([41]), τὴν δεομένην Θεοτόκον ([42]), διαφόρους λευκοφόρους Ἀγγέλους ([43]), τοὺς Μάγους ([44]), τοὺς Ἀποστόλους ([45]), τοὺς Εὐαγγελιστὰς μετὰ τῶν συμβόλων

Εἶτα δ' ἀναφέρει ἐν τοῖς μωσαϊκοῖς τοῦ αὐτοῦ τεμένους, α΄ τὴν Παρθένον συνδιαλεγομένην τῷ Γαβριήλ, β΄ τὴν ἐν Βηθλεὲμ γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, γ΄ τὴν τῶν Μάγων προσφοράν, δ΄ τὸν Συμεὼν φέροντα τὸν Χριστὸν ὡς βρέφος ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτοῦ, ε΄ τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰησοῦ, ς΄ τὴν μεταμόρφωσιν αὐτοῦ, καὶ ζ΄ τὰ πάθη αὐτοῦ (στ. 751 - 981).

Ἡ ἐφ' ὑγροῦ κονιάματος ἁγιογραφία τῆς ἐν Καισαριανῇ (Ὑμηττὸς) μονῆς τῆς Θεοτόκου χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ ις΄ αἰῶνος, καὶ ἀπομιμεῖται βυζαντινὰ πρότυπα.

Ἴδε τὰ ὅσα ἔγραψα ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐν σ. 106 - 107 καὶ ἐν σημ. 109 τῆς σ. 107 τοῦ Α΄ τόμου.

([32]) *Vita S. Stephani Iun.*, ἐν *Anecd. Gr.*, ed. Monf., σ. 482 (Γαρούτση *Storia della Arte cristiana*. ἐν Πράτῳ, 1881, τ. α΄, σ 541). Ἡ μαρτυρία αὕτη κατασυντρίβει τὴν φρικώδη πλάνην τῶν Λέθαβυ καὶ Σβαίνσων, διατεινομένων ὅτι ἡ Ἁγία Σοφία ἐστερεῖτο τὸ κατ' ἀρχὰς μωσαϊκῶν ἱερογραφιῶν (*S. Soph.*, σ. 282).

([33]) Ὡς ἀπαντᾷ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ θόλου τοῦ βήματος τοῦ ἐν Ῥαβέννῃ Ἁγίου Βιταλίου, λόγου χάριν (ἴδε ἐπίσης Α΄ τόμον, σ. 114, σχ. 176).

([34]) Ἡ ἐν τῷ μαυσωλείῳ τῆς Γάλλας Πλακιδίας, ἐν Ῥαβέννῃ, ἀπεικόνισις τοῦ Καλοῦ Ποιμένος εἶνε καλλιτεχνικωτάτη. Ὁ Χριστὸς παρίσταται ἐν αὐτῇ νέος καὶ ἀγένειος, καὶ ἡ περὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ δόξα στερεῖται σταυροῦ. Κρατεῖ δὲ διὰ τῆς λαιᾶς μέγαν σταυρόν, κατὰ γῆς στηριζόμενον, ἐνῷ διὰ τῆς δεξιᾶς θωπεύει πρόβατον. Πέντε δὲ ἄλλα πρόβατα εἶνε ἀπεικονισμένα ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ βράχου, ἐφ' οὗ κάθηται ὁ Σωτήρ, ἐν μέσῳ χλοερωτάτης ἀγρογραφίας (ἴδε καὶ Α΄ τόμον, σ. 115 καὶ σημ. 153, αὐτόθι).

([35]) Οὕτω παρίσταται ἐν τοῖς μωσαϊκοῖς τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ εὐκτηρίου Ῥαβέννης (ε΄ αἰών). Ἴδε Α΄ τόμον, σ. 115.

([36]) Ἡ εἰκὼν αὕτη ἁπαντᾷ ἐν τῇ κόγχῃ τοῦ ἐν Ῥαβέννῃ Ἁγίου Βιταλίου, ὅπου ὁ Σωτὴρ ἀπεικόνισται νεώτατος.

([37]) Ἐν τῷ Ἁγίῳ Ἀπολλιναρίῳ τῷ Νέῳ Ῥαβέννης ὁ πωγωνοτροφῶν Χριστός, σὺν σταυροφόρῳ δόξῃ, ἰχνογραφήθη καθήμενος ἐπὶ θρόνου πολυτελοῦς, παρεμφεροῦς δὲ τῷ ἄνωθεν τῆς βασιλικῆς πύλης τῆς Ἁγίας Σοφίας ἱστορηθέντι (ἴδε Α΄ τόμον, πίνακα λη΄, καὶ σ. 168).

([38]) Ὡς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ἀπολλιναρίῳ τῷ Νέῳ ἐν Ῥαβέννῃ, ἐν ἀνωτέρᾳ σειρᾷ εἰκόνων, ἔργων τοῦ Θεοδωρίχου.

([39]) Αὐτόθι.

([40]) Οἵα παρατηρεῖται ἰδίᾳ ἐν τοῖς βαπτιστηρίοις τῆς Ῥαβέννης.

([41]) Θαυμασία τοιαύτη εἰκὼν τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ κοσμεῖ τὴν ἀρκτῴαν πλευρὰν τοῦ ἐν Ῥαβέννῃ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου τοῦ Νέου. Ὁ θρόνος, ἐφ' οὗ κάθηται ἡ Θεομήτωρ, διαφέρει τοῦ τοῦ Χριστοῦ, ὡς περιεγράψαμεν αὐτὸν ἐν ἄνω σημ. 37.

([42]) Τοιαύτην μουσείου εἰκόνα βλέπει τις ἐν τῷ τοίχῳ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ εὐκτηρίου Ῥαβέννης (ε΄ αἰών).

([43]) Ἑκατέρωθεν τῶν μορφῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου τοῦ Νέου Ἁγίου Ἀπολλιναρίου παρατηροῦνται τέσσαρες Ἄγγελοι, ὡσεὶ σωματοφύλακες τῶν ἱερῶν προσώπων, ὧν τινες εὐλογοῦσι διὰ τῆς δεξιᾶς. Εἶνε δ' ἅπαντες λευκὰ ἠμφιεσμένοι, κρατοῦντες νάρθηκα διὰ τῆς εὐωνύμου χειρός.

([44]) Ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου, ἀριστερόθεν τῆς Θεοτόκου, ἰχνογραφήθησαν τρεῖς Μάγοι, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ ἀστέρος, καὶ προσφέροντες τῷ Ἰησοῦ τὰ ἐν πολυτελέσιν ἀγγείοις ἐναποκείμενα δῶρα αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ εἰκὼν αὕτη ἔπαθεν.

([45]) Ὡς ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ, καὶ ἐν τῷ Ἁγίῳ Βιταλίῳ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αὐτῶν ([46]), τοὺς Προφήτας ([47]), καὶ δὴ τὸν Ἡσαΐαν καὶ τὸν Ἱερεμίαν, τὸν Μωϋσέα καὶ τὸν Ἀαρών ([48]), τὰς θυσίας τοῦ Ἄβελ, τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τοῦ Μελχισεδέκ, σὺν τῇ χειρὶ τοῦ Πατρός ([49]), διαφόρους Ἁγίους καὶ Ἁγίας ([50]), μονογράμματα τοῦ Χριστοῦ ([51]), σταυρούς ([52]), ποτήρια ([53]), περιστεράς ([54]), πρόβατα ([55]), ἔτι δὲ καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας ([56]), καὶ πιθανῶς τὴν τοῦ πατριάρχου Μηνᾶ ([57]).

Ἐν τῇ ἀποπείρᾳ ταύτῃ ἀποκαταστάσεως ἠκολούθησα, ὡς εἰκός, τὴν μωσαϊκὴν διακόσμησιν τῶν ἐν Ῥαβέννῃ κοσμοθρυλήτων ἱερῶν, ἅτινα, οἰκοδομηθέντα καὶ καταμουσειωθέντα οὐ μόνον ἐπ᾽ αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀλλὰ καὶ ἕνα αἰῶνα πρὸ αὐτοῦ, ὡς καὶ ἕτερον αἰῶνα μετ᾽ αὐτόν, διατηροῦνται ἀλώβητα, ὑπὸ τὴν μητρικὴν ἐκείνην ἐπαγρύπνησιν τῆς φίλης καὶ

([46]) Ταῦτα ἁπαντῶσιν ἤδη ἐν τῷ μαυσωλείῳ τῆς Γάλλας Πλακιδίας, ἐν τῷ Ἁγίῳ Βιταλίῳ, ἐν τῷ παρὰ τὴν Ῥάβενναν Ἁγίῳ Ἀπολλιναρίῳ, κλπ.

([47]) Οἵοι ὑπάρχουσιν ἐν Ἁγίῳ Ἀπολλιναρίῳ τῷ Νέῳ, καὶ ἐν τῷ Ἁγίῳ Βιταλίῳ.

([48]) Τὸν Μωϋσέα ἀπεικόνισαν οἱ καλλιτέχναι τοῦ Ἁγίου Βιταλίου δίς, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ βήματος.

([49]) Αὗται ἐνδεχόμενον νὰ ἦσαν ἐν τῷ βήματι (ἴδε Β΄ τόμον, σ. 95), παρατηροῦνται δ᾽ ἐν τῷ μεσημβρινῷ μέρει τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἁγίου Βιταλίου, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ ἔξωθεν τῆς Ῥαβέννης Ἁγίου Ἀπολλιναρίου. Ἡ δὲ χεὶρ τοῦ Θεοῦ ἀπεικονίζετο ἐκ τῶν νεφῶν ἐξερχομένη, πρὸς τὰ ἀνώτερα τῶν πλαισίων.

([50]) Ἄνωθεν τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ Νέου Ἁγίου Ἀπολλιναρίου Ῥαβέννης ἐκτείνονται δύο προελεύσεις Ἁγίων. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς μεσημβρινῆς παρίσταται πρῶτον, πρὸς δυσμάς, ἡ Ῥάβεννα, ἐκ τῶν τειχῶν τῆς ὁποίας ἐξέρχονται εἴκοσι ἓξ Ἅγιοι, κρατοῦντες στέφανον φύλλων, καὶ διευθυνόμενοι πρὸς ἕω, ἔνθα ὑπάρχει καὶ ὁ ἄρτι περιγραφεὶς ἐπὶ θρόνου Χριστός (σημ. 37 προηγουμένη), μετὰ τῶν τεσσάρων Ἀγγέλων αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀρκτῴου τοίχου ἰχνογραφήθη ὁ λιμὴν (Classis) τῆς Ῥαβέννης, ἐξ οὗ ἐξέρχονται εἴκοσι δύο Ἅγιαι, χαριέσταται, φέρουσαι καὶ αὗται στέφανον, ὡς οἱ τῆς ἔναντι πλευρᾶς Ἅγιοι, διευθυνόμεναι πάλιν πρὸς ἀνατολάς, ὅπου παρίστανται οἱ τρεῖς Μάγοι (σημ. 44, ὡς ἄνω), καὶ ἡ ἐπὶ θρόνου Θεοτόκος, ἡ τὸν Χριστὸν ἀγκαλοφοροῦσα ἐν μέσῳ τεσσάρων Ἀγγέλων (σημ. 41 καὶ 43 προηγούμεναι).

Τὸ ἔδαφος τῶν εἰκόνων τούτων εἶναι χρυσοῦν, οὐχὶ κυανοῦν, ὡς ἐν τῷ τῆς Πλακιδίας μαυσωλείῳ, ἐξετελέσθησαν δ᾽ αὗται περὶ τὰ 560, πρὸς τὸ τέλος δηλονότι τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

([51]) Τὸ μονόγραμμα τοῦ Κυρίου ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ Α καὶ τοῦ Ω (σχ. 171, σ. 114 Α΄ τόμου) ἁπαντᾷ ἐν τοῖς μωσαϊκοῖς κοσμήμασι τοῦ μαυσωλείου Γάλλας τῆς Πλακιδίας (440±), ἐντὸς κύκλου ἐμβεβλημένον. Ἐν δὲ τῷ Ἁγίῳ Βιταλίῳ παρατηρεῖται ἀνάλογόν τι τούτῳ, ἀλλὰ τὸ μονόγραμμα ἀντικατέστησεν ἤδη σταυρὸς μετὰ τῶν αὐτῶν στοιχείων ἐντὸς κύκλου, φερομένου γλαφυρῶς διὰ δύο ἱπταμένων Ἀγγέλων.

([52]) Ἔχοντας τὸ σχῆμα τῶν ἐν ταῖς στοαῖς περιγραφέντων (ἴδε Β΄ τόμον, σχ. 278 καὶ 279), ἀπομιμουμένους δὲ πολυτελεῖς λιθοκολλήτους σταυρούς.

([53]) Ὡς τὰ ἐπὶ τῶν ἔξω πυλῶν τοῦ νάρθηκος (ἴδε Α΄ τόμον, πίνακα λς΄, Α΄, ἔτι δὲ καὶ Β΄ τόμον, σχ. 258). Τοιαῦτα κοσμοῦσι καὶ τὸ βῆμα τοῦ Ἁγίου Βιταλίου Ῥαβέννης, ποικίλλοντα τὴν ὡραιότητα τῶν μωσαϊκῶν σχεδίων.

([54]) Ἐν τῷ μαυσωλείῳ τῆς Πλακιδίας αἱ ἐκ μουσείου περιστεραὶ ἢ πίνουσιν ὕδωρ ἐκ ποτηρίου, ἢ ἵστανται ἀλλήλαις ἀντιμέτωποι, ἔνθεν καὶ ἔνθεν ποτηρίου, ἐξ οὗ ἀναβλύζει ὕδωρ. Ἐν δὲ τῷ βήματι τοῦ Ἁγίου Βιταλίου, εἰς μέγα ὑπὲρ τὸ ἔδαφος ὕψος, ὁ θεατὴς βλέπει περιστερὰς ἐν τῇ γειτονίᾳ ἀγγείων, ἐξ ὧν ἀναφύεται κλῆμα, σπειροειδῶς ἀναπτυσσόμενον.

([55]) Εἴκοσι ἑπτὰ τοιαῦτα κοσμοῦσι τήν τε ἀψῖδα καὶ τὸ θριαμβευτικὸν τόξον τοῦ παρὰ τὴν Ῥάβενναν ἰουστινιανείου ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου (in Classe fuori).

([56]) Καθὼς ἐν τῷ Ἁγίῳ Βιταλίῳ, καὶ δὴ ἐν αὐτῇ τῇ κόγχῃ. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεικόνισται ἱστάμενος ἐκεῖ πρὸς ἄρκτον, καὶ πρὸς τὸ μέσον πλαισίου, σὺν φωτοστεφάνῳ περὶ τὴν κεφαλήν, προσφέρων δὲ δῶρα ἐν δοχείῳ τῷ τότε ἀρχιεπισκόπῳ Ῥαβέννης Μαξιμιανῷ, ἐνῷ πέντε ἄλλοι κληρικοὶ καὶ ἓξ στρατιῶται παρατηροῦνται εἰς τὰ ἄλλα μέρη τῆς εἰκόνος. Τὸ δὲ πρὸς νότον πλαίσιον τῆς Θεοδώρας παριστᾷ τὴν αὐτοκράτειραν ὡσαύτως ὀρθὴν καὶ δωροφοροῦσαν, ἠμφιεσμένην δὲ βύσσινον ἐπανωφόριον, καὶ φέρουσαν πλῆθος πολυτίμων λίθων καὶ μαργαριτῶν, διὰ μαργάρων εὐφυέστατα ἀπομιμουμένων, συνοδευομένην δ᾽ ἐννέα κυρίαις τῆς τιμῆς. Τὰς αὐτοκρατορικὰς δ᾽ εἰκόνας ἁπαντᾷ τις ὡσαύτως καὶ ἐν Σινᾷ.

Ἐπὶ μολυβδοβούλλων δ᾽ ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοτόκος παρίστανται συγκρατοῦντες τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας.

([57]) Ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπισκόπου Ἐκκλησίου, ἱδρυτοῦ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Βιταλίου, κοσμεῖ τὴν κόγχην τῆς περιφανοῦς ἐκείνης ἐκκλησίας. Ἐν δὲ τῷ ἔξω Ἁγίῳ Ἀπολλιναρίῳ μουσειούργημα τοῦ ζ΄ αἰῶνος δεικνύει τὸν ἐπισκοπον Ῥεπαράτον δεχόμενον δικαιώματα, παραχωρούμενα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ΚΠ. Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πεφωτισμένης Ἰταλίας, ὡς τὰ *μόνα* μνημεῖα, τὰ ἐπιτρέποντα ἡμῖν νὰ εἰκάσωμεν μετά τινος πιθανότητος τὴν ἀρχικὴν τῆς Ἁγίας Σοφίας μωσαϊκὴν διακόσμησιν.

Ἐκτὸς δὲ τῶν εἰκόνων τούτων θὰ ὑπῆρχον καὶ διάφοροι ἔμμετροι ἐπιγραφαί ([58]), ὧν τινες

([58]) Οἱ θόλοι τοῦ ἐν Βενετίᾳ Ἁγίου Μάρκου φέρουσι πλῆθος ἐπιγραφῶν καὶ ῥητῶν ἐν τῇ μωσαϊκῇ αὐτῶν διακοσμήσει, οἱ δὲ Βενετοὶ τοσοῦτον ἐμιμήθησαν τοὺς ἡμετέρους προγόνους ὥστε πλείστας ἐπιγραφὰς ἔγραψαν ἑλληνιστί.

Τὴν ἀνάγλυφον ἐπιγραφὴν τοῦ Ἁγίου Σεργίου ΚΠ. παρέθεσα ἐν Α′ τόμῳ, σ. 12, προσθετέον δέ τινας ἄλλας ἐκ τῶν τῆς βασιλευούσης μεσαιωνικῶν ἐκκλησιῶν, κατὰ τὴν *Ἀνθολογίαν*.

Καὶ πρῶτον ἐν ταῖς ἁψῖσι τῶν Βλαχερνῶν ἀναγινώσκετό ποτε·

«Θεῖος Ἰουστῖνος, Σοφίης πόσις, ᾧ πόρε Χριστὸς
πάντα διορθοῦσθαι καὶ κλέος ἐν πολέμοις,
Μητρὸς ἀπειρογάμοιο δόμον σκάζοντα νοήσας,
σαθρὸν ἀποσκεδάσας, τεῦξέ μιν ἀσφαλέως».

Καὶ πάλιν αὐτόθι·

«Ὃ πρὶν Ἰουστῖνος περικαλλέα δείματο νηὸν
τοῦτον μητρὶ Θεοῦ, κάλλεϊ λαμπόμενον.
ὁπλότερος δὲ μετ' αὐτὸν Ἰουστῖνος βασιλεύων
κρείσσονα τῆς προτέρης ὤπασεν ἀγλαΐην».

Εἶτα εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου·

«Τοῦτον Ἰωάννῃ Χριστοῦ μεγάλῳ θεράποντι,
Στούδιος ἁγλαὸν οἶκον ἐδείματο· καρπαλίμως δὲ
τῶν κάμεν εὕρετο μισθὸν ἑλὼν ὑπατήιδα ῥάβδον».

Εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ ἐν τοῖς Ἀμαντίου·

«Τόνδε Θεῷ κάμες οἶκον, Ἀμάντιε, μεσσόθι πόντου
τοῖς πολυδινήτοις κύμασι μαρνάμενος.
οὐ νότος, οὐ βορέης ἱερὸν σέο δῶμα τινάξει,
νηῷ θεσπεσίῳ τῷδε φυλασσόμενον.
ζώοις ἤματα πολλὰ· σὺ γὰρ νεοθηλέα Ῥώμην
πόντῳ ἐπαΐξας θήκαο φαιδροτέρην».

Εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου ἐν τοῖς Σφωρακίου·

«Σφωράκιος ποίησε, φυγὼν φλόγα, μάρτυρι νηόν».

Καὶ πάλιν εἰς τὸν αὐτόν·

«Σφωράκιε, ζώοντι φίλα θρεπτήρια τίνων
γήθεεν Ἀντόλιος, σὸς ἀνεψιός· οἰχομένῳ δὲ
αἰεί σοι γεραρὴν τελέει χάριν, ὥστε καὶ ἄλλην
εὗρε καὶ ἐν νηῷ σ' ἀνεθήκατο, τὸν κάμες αὐτός».

Εἰς τὸν συνημμένον τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου ναὸν τῶν Ἁγίων Πέτρου καὶ Παύλου·

«Χριστὸν παμβασιλῆα φίλοις καμάτοισι γεραίρων,
τοῦτον Ἰουστινιανὸς ἀγακλέα δείματο νηὸν
Πέτρῳ καὶ Παύλῳ· θεράπουσι γὰρ εὖχος ὀπάζων
αὐτῷ δή τις ἄνακτι φέρει πολυκυδέα τιμήν.
ἐνθάδε καὶ ψυχῇ καὶ ὄμμασι κέρδος ἑτοῖμον·
εὐχαῖσιν μὲν ἕκαστος ὅ τι χρέος ἐστὶν ἑλέσθω,
τερπέσθω δὲ ὁρῶν κάλλος καὶ δώματος αἴγλην».

Εἰς τοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους, τοὺς εἰς τὰ Βασιλίσκου·

«Τοῖς σοῖς θεράπουσιν ἡ θεράπαινα προσφέρω
Σοφία τὸ δῶρον. Χριστέ, προσδέχου τὰ σά,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διεσώθησαν ἐν μέρει, ὡς ἐν οἰκείοις τόποις εἰρήσεται. Φαίνεται δέ μοι ἀναμφίλογον ὅτι ὑπῆρχεν

καὶ τῷ βασιλεῖ μου μισθὸν Ἰουστίνῳ δίδου
νίκας ἐπὶ νίκαις κατὰ νόσων καὶ βαρβάρων».

Εἰς τὴν Ἁγίαν Εὐφημίαν τὴν Ὀλυβρίου·

«Εἰμὶ δόμος Τριάδος, τρισση δέ με τεῦξε γενέθλη·
πρώτη μὲν πολέμους καὶ βάρβαρα φῦλα φυγοῦσα
τεύξατο καὶ μ' ἀνέθηκε Θεῷ ζωάγρια μόχθων
Θευδοσίου θυγάτηρ Εὐδοξία· ἐκ δέ με κείνης
Πλακιδίη κόσμησε σὺν ὀλβίστῳ παρακοίτῃ.
εἰ δέ που ἀγλαΐης ἐπεδεύετο κάλλος ἐμεῖο,
τὴν δέ μοι ὀλβιόδωρος ὑπὲρ μνήμης γενετήρων
δῶκεν Ἰουλιανή, καὶ ὑπέρτατον ὦπασε κῦδος
μητέρι καὶ γενέτῃ καὶ ἀγακλέϊ μητρὶ τεκούσης,
κόσμον ἀεξήσασα παλαίτερον ἐς νέον ἔργον».

Εἰς τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν·

«Κάλλος ἔχον καὶ πρόσθεν ἐπήρατον· ἀλλ' ἐπὶ μορφῇ
τῇ πρὶν ἀρειοτέρην νῦν λάχον ἀγλαΐην».

Καὶ πάλιν·

«Οὕτω γῆρας ἐμὸν μετὰ μητέρα καὶ μετὰ τηθὴν
ξῦσεν Ἰουλιανή, καὶ νέον ἄνθος ἔχω».

Πάλιν·

«Ἦν ἄρα καὶ κάλλους ἔτι κάλλιον· εὖτ' ἐμὸν ἔργον
καὶ πρὶν ἐὸν περίπυστον, ἀοίδιμον ἐς χθόνα πᾶσαν,
ἀγλαΐης προτέρης ἐς ὑπέρτερον ἤγαγε κάλλος
τόσσον Ἰουλιανή, ὅσον ἀστράσιν ἀντιφερίζειν».

Καὶ αὖθις·

«Αὐτὴν ἐργοπόνοισιν ἐπιπνείουσαν ἀρωγὴν
εἶχεν Ἰουλιανὴ μάρτυρα νηοπόλον·
οὔποτε γὰρ τοῖόν τε τόσον τ' εὐδαίδαλον ἔργον
ἤνυσεν, οὐρανίης ἔμπλεον ἀγλαΐης».

Καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ·

«Οὐκέτι θαυμάζεις προτέρων κλέος, οἷ διὰ τέχνης
εὖχος ἐν ὀψιγόνοις λίπον ἄσπετον, ὁσσάτιόν περ
κῦδος Ἰουλιανῆς πινυτόφρονος, ἣ χάριν ἔργων
ἀρχεγόνων νίκησε νοήματα πάνσοφα φωτῶν».

Καὶ ταῦτα μὲν πάντα περὶ τῶν κτιτόρων ἢ ἐπισκευαστῶν τῶν σημειουμένων ναῶν. Ἐν δὲ τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς Θεοτόκου ἐν Βλαχέρναις ὑπῆρχον καὶ οἱ ἑξῆς ἴαμβοι·

«Εἰ φρικτὸν ἐν γῇ τοῦ Θεοῦ ζητεῖς θρόνον,
ἰδὼν τὸν οἶκον θαύμασον τῆς Παρθένου·
ἡ γὰρ φέρουσα τὸν Θεὸν ταῖς ἀγκάλαις,
φέρει τὸν αὐτὸν εἰς τὸ τοῦ τόπου σέβας·
ἐνταῦθα τῆς γῆς οἱ κρατεῖν τεταγμένοι
τὰ σκῆπτρα πιστεύουσι τῆς νίκης ἔχειν·
ἐνταῦθα πολλὰς κοσμικὰς περιστάσεις
ὁ πατριάρχης ἀγρυπνῶν ἀνατρέπει·
οἱ βάρβαροι δὲ προσβαλόντες τῇ πόλει,
αὐτὴν στρατηγήσασαν ὡς εἶδον μόνον,
ἔκαμψαν εὐθὺς τοὺς ἀκαμπεῖς αὐχένας».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἴς τι μέρος τοῦ ναοῦ ἐπιγραφή, ἱστοροῦσα τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας τῇ ἀθανάτῳ τοῦ Θεοῦ Σοφίᾳ ἔγερσιν καὶ ἀφιέρωσιν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. Ἀφοῦ ἦτο συνήθεια ὁ κτίτωρ ναοῦ νὰ συνδέῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τῷ ἰδίῳ ἔργῳ ([59]), καὶ ἀφοῦ ὁ Ἰουστινιανὸς ἔγραψεν εὐκρινέστατα ἐν τοῖς ὑφ' ἑαυτοῦ οἰκοδομηθεῖσι ναοῖς τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου ([60]) καὶ Πέτρου καὶ Παύλου ([61]) ὅτι αὐτὸς ἐδείματο αὐτούς, εἶνε ἀδύνατον νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἠμέλησε νὰ ταυτίσῃ τὸ ἴδιον αὐτοῦ ὄνομα μετὰ τοῦ μεγίστου κατορθώματος αὐτοῦ, καὶ μάλιστα ὅταν

Σχ. 559. Σχῆμα τῶν γραμμάτων ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

(Τὰ στοιχεῖα Ζ καὶ Ψ κατ' εἰκασίαν, ὡς μὴ ἀπαντῶντα ἐν τῷ Ἁγίῳ Σεργίῳ.)

ἠσθάνετο, καὶ ἐγνώριζε κάλλιστα, ὅτι ἡ ὑφ' ἑαυτοῦ κτισθεῖσα ἐκκλησία ἀπετέλει ἐν τῷ πνεύματι παντὸς ἀμερολήπτου κριτοῦ τὸν ὕψιστον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τέχνης θρίαμβον.

Τὸ δὲ σχῆμα τῶν ἀλφαβητικῶν στοιχείων ἦτο βεβαίως ἐν ταῖς ἀρχικαῖς τοῦ τεμένους ἐπιγραφαῖς ἀνάλογον τῷ τοῦ σχ. 559, ληφθέντι ὑπ' ἐμοῦ ἐκ τῆς προϊστορηθείσης ἐπιγραφῆς τοῦ ἐν ΚΠ. ναοῦ τοῦ Ἁγίου Σεργίου.

Καὶ ἤδη μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν ἄλλου δυσχεροῦς προβλήματος, κατὰ πόσον δηλαδὴ

Πάλιν·

«Ἔδει γενέσθαι δευτέραν Θεοῦ πύλην
τῆς Παρθένου τὸν οἶκον, ὡς καὶ τὸν τόκον·
κιβωτὸς ὤφθη τῆς πρὶν ἐνθεεστέρα,
οὐ τὰς πλάκας φέρουσα τὰς θεογράφους,
ἀλλ' αὐτοῦ ἔνδον τὸν Θεὸν δεδεγμένη.
ἐνταῦθα κρουνοὶ σαρκικῶν καθαρσίων
καὶ ψυχικῶν λύτρωσις ἀγνοημάτων.
ὅσαι γάρ εἰσι προσβολαὶ παθημάτων,
βλύζει τοσαύτας δωρεὰς τῶν θαυμάτων.
ἐνταῦθα νικήσασα τοὺς ἐναντίους
ἀνεῖλεν αὐτοὺς ἀντὶ λόγχης εἰς ὕδωρ·
τροπῆς γὰρ ἀλλοίωσιν οὐκ' ἔχει μόνη,
Θεὸν τεκοῦσα καὶ κλονοῦσα βαρβάρους».

(*Anthologia Graeca Epigrammatum, Palatina cum Planudea*, ἔκδ. Στάτμυλλερ, ἐν Λειψίᾳ, τ. α', 1894, σ. 1 - 35).

([59]) Ἴδε προηγουμένην σημείωσιν.

([60]) Ἴδε Α' τόμον, σ. 12.

([61]) Ἴδε προηγουμένην σημείωσιν 58.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔπαθον αἱ μωσαϊκαὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰκόνες ἐπ' εἰκονομάχων. Εἴδομεν δ' ὅτι, κατὰ τὸν ἀοίδιμον Πατριάρχην Κωνστάντιον τὸν ἀπὸ Σιναίου, τὰ ἐκ μουσείου τοῦ ναοῦ ὁμοιώματα δὲν θὰ ἐβλάβησαν ἴσως, διαρκοῦντος τοῦ εἰκονομαχικοῦ κλύδωνος (62), διότι καίτοι οἱ ἱστορικοὶ διηγήθησαν «τὴν ἐν ἄλλοις ναοῖς καὶ μέρεσι τῆς βασιλευούσης καὶ τῆς ἐπικρατείας γενομένην ὑπὸ τῆς αἱρέσεως καταστροφὴν τῶν ἱερῶν εἰκόνων, οὐδεὶς ὅμως τούτων ἀναφέρει, ὅτι ἡ Ἁγία Σοφία ὑπέστη τὰ αὐτά» (63). Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἐκφράζει μὲν ἀλήθειαν ἀναντίῤῥητον, ἀλλὰ δὲν ἀποδεικνύει βεβαίως ὅτι τὰς μωσαϊκὰς εἰκόνας ἐσεβάσθησαν οἱ εἰκονομάχοι, ὅθεν καὶ ἵνα διαφωτισθῇ πως τὸ ζήτημα ἀνάγκη νὰ τραπῶμεν ἐπ' ἄλλα.

α΄. Ἀνάσσοντος τοῦ Θεοφίλου, καθῃροῦντο «κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν αἱ θεῖαι μορφαί», γράφει ἡ *Συνέχεια Θεοφάνους*, «θηρία δὲ καὶ ὄρνιθες ἀντὶ τούτων ἀνεστηλοῦντο καὶ ἐνεγράφοντο» (64). Ἡ ἔκφρασις «*κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν*», θεωρουμένη αὐτολεξεί, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ διὰ ζώων ἀντικατάστασις τῶν ἁγιογραφιῶν ἦτο γενική, καὶ ὅτι, ὡς τοιαύτη, ἀφεώρα καὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Ἂν ὅμως τὰ εἰκονίσματα μωσαϊκῶν κατεστράφησαν, ἢ ἁπλῶς ἐπεβάφησαν, δὲν εἶνε δῆλον, εἰ καὶ κλίνω μᾶλλον ὑπὲρ τῆς δευτέρας εἰκασίας.

β΄. Θανόντος δὲ τοῦ Θεοφίλου, «τὸν κόσμον αὐτῆς αὖθις ἀναλαμβάνει ἡ ἐκκλησία» (65). «Κόσμος» βεβαίως ἐνδεχόμενον νὰ σημαίνῃ ἐνταῦθα ἁπλῶς τὰς κινητὰς εἰκόνας, ἅστινας κατέστρεψαν ἀναμφισβητήτως οἱ εἰκονομάχοι (66), ὥστε τὸ χωρίον τοῦτο στερεῖται τοῦ κύρους τοῦ προηγουμένου, καίπερ τυγχάνον ἀλληλένδετον αὐτῷ.

γ΄. Ἐν τῷ θριαμβευτικῷ τόξῳ τοῦ βήματος ὑπῆρχεν, ὡς μετὰ μικρὸν εἰρήσεται, ἐπιγραφή, λέγουσα ὅτι τὰς ἐκεῖ καθαιρεθείσας εἰκόνας ἀνεστήλωσαν εὐσεβεῖς ἄνακτες. Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ἔχει, τὸ κατ' ἐμέ, μεγάλην σημασίαν, ὡς δεικνύον παθούσας ἐπ' εἰκονομαχίας τὰς παρὰ τὴν ὀροφὴν τοῦ βήματος τοὐλάχιστον εἰκόνας, αἵτινες, ὡς γνωστόν, ἦσαν μόνον μωσαϊκαί. Ἄλλη ἐξήγησις αὐτοῦ τοῦ χωρίου εἶνε ὅλως ἀδύνατος.

Ἐκ τούτων πάντων λοιπὸν τείνω νὰ καταλήξω εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ φύσις τῆς καθαιρέσεως, εἴτε ἐντελὴς δηλαδὴ καταστροφή, εἴτε ἁπλῆ ἐπίχρισις τῶν ἁγιογραφιῶν, ἡ ἐπ' εἰκονομαχίας μερικὴ τοὐλάχιστον καθαίρεσις τῶν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ εἰκόνων παρίσταται ἡμῖν ὡς πιθανωτάτη, ἐὰν ὄχι ἐντελῶς βεβαία.

Ἀναστηλωθεισῶν δὲ τῶν εἰκόνων, διάφοροι αὐτοκράτορες παρέστησαν ἑαυτοὺς ἐν τοῖς μωσαϊκοῖς κοσμήμασιν.

Ἐν δὲ ταῖς ἀχανέσιν ἐκείναις ἐπιφανείαις τῆς μεγάλης τοῦ τεμένους ὀροφῆς διεσώθησαν ὀλίγαι σχετικῶς εἰκόνες, τὸ μὲν διότι τὰ ἐπὶ τῶν μωσαϊκῶν ἀποτελέσματα τῶν σεισμῶν ἀποβαίνουσι πολλῷ ἐντονώτερα ἐπὶ μεγάλων ἀψίδων ἢ ἐπὶ σμικρῶν, τὸ δὲ διότι σημαντικὸν μέρος αὐτῶν ἀφῃρέθησαν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν.

Περὶ τῶν ἁγιογραφιῶν, ἃς ὁ Γρελῶτος εἶδε καὶ ἐζωγράφησε τῷ 1675 ἐν τῇ κεντρικῇ τοῦ τεμένους ὀροφῇ, πραγματεύομαι ἐν τοῖς ἑφεξῆς (67), προσθετέον δὲ νῦν ὅτι ὁ Τουρνεφόρτιος

(62) Ἴδε Α΄ τόμον, σ. 151.

(63) *Συγγρ. ἐλάσσ.*, σ. 399.

(64) Ἐν Μίγνῃ *P. G.*, τ. 109, σ. 344.

(65) *Αὐτόθι*, σ. 168.

(66) Ἴδε Α΄ τόμον, σ. 107.

(67) Ἴδε κατωτέρω, σ. 27 - 29, ὡς καὶ περιγραφὴν Θεοτόκου κόγχης, ἔτι δὲ καὶ ἑφὰς ἀψῖδος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔγραψε τῷ 1702 ὅτι «οἱ Τοῦρκοι κατέστρεψαν τὴν ῥῖνα καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἐν τῷ ναῷ εἰκόνων» ([68]), ὅπερ ὅμως ἡ Λαίδυ Μόνταγγου διέψευσε μετὰ δεκαπενταετίαν, ἱστορήσασα τῷ 1717 «Ἁγίους εἰσέτι λίαν ὁρατοὺς ἐν μουσειουργήματι, καὶ οὐκ ἄλλως παραμεμορφωμένους ἢ διὰ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου, διότι εἶνε ἀπολύτως ψευδές, καίπερ ἁπανταχοῦ βεβαιούμενον, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐξηφάνισαν ἁπάσας τὰς ἐν τῇ πόλει εὑρεθείσας εἰκόνας» ([69]).

Τῷ 1847 οἱ ἀδελφοὶ Φοσσάτη εὗρον διαφόρους ὡραίας εἰκόνας ἐν ταῖς ἁψῖσι καὶ ἡμιθολίοις. «Ἐν τοῖς μωσαϊκοῖς τῶν ὀροφῶν καὶ τῶν μεγάλων ἁψίδων», λέγουσι, «παρατηροῦνται Προφῆται, Διδάσκαλοι, Χερουβείμ, ὡς καὶ ἄλλα εἰκονίσματα» ([70]). Ἀλλ' ἀντιζηλίαι ἀναμεταξὺ τῶν Φοσσάτη καὶ τοῦ Σάλτζεμβεργ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ μὴ δυνηθῇ ὁ τελευταῖος οὗτος νὰ παραστήσῃ ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἁπάσας τὰς τότε σωζομένας ἁγιογραφίας.

Τῷ 1890 οἱ ἀδελφοὶ Φοσσάτη ἐδημοσίευσαν βιβλιάριον ([71]), περιγράφον συλλογὴν εἰκόνων τῆς Ἁγίας Σοφίας, δειχθεισῶν ὑφ' ἑαυτῶν ἐν Μεδιολάνοις. Τούτων τινὲς εἶνε γνωσταὶ ἡμῖν, αἱ δὲ ἄγνωστοι ἔχουσιν ὧδε·

α΄. Εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παρθένου καὶ τοῦ Προδρόμου, ἀποτελοῦσαι τὸ «τρίμορφον» (Παντοκράτωρ, Πανάχραντος, Παντεπόπτης) (;),

β΄. Εἰκὼν τοῦ Παντοκράτορος ἐπὶ θρόνου,

γ΄. Εἰκόνες τριῶν Παρθένων,

δ΄. Εἰκόνες τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου μεθ' ἓξ Ἀποστόλων, ἐχόντων Χερουβεὶμ πέριξ αὐτῶν,

ε΄. Εἰκόνες Προφητῶν,

ς΄. Εἰκόνες διαφόρων ἐνεπιγράφων ἐμβλημάτων,

ζ΄. Εἰκόνες Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ Εἰρήνης, ἐχόντων ἐν μέσῳ αὐτῶν τὴν Παρθένον,

η΄. Εἰκόνες Κωνσταντίνου τοῦ ΙΑ΄ καὶ Ζωῆς, μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἀναμεταξὺ αὐτῶν,

θ΄. Εἰκὼν Ἀλεξάνδρου, τοῦ ἀδελφοῦ Λέοντος καὶ

ι΄. Εἰκὼν Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ Ι΄ ἢ ΙΑ΄.

Κατὰ τὸν Θεόφιλον Γωτιέρον, τὰ ἐν λόγῳ ἔκτυπα «ἀφορῶσιν εἰς τὸν θόλον καὶ τὰ ἡμιθόλια» ([72]).

Τὴν σπουδαιότητα τῶν ὁμοιωμάτων τούτων οὐδεὶς θέλει βεβαίως διαμφισβητήσει. Ἀλλὰ θεωρῶ τὴν πρᾶξιν τοῦ κρύπτειν τὰ μνημεῖα ταῦτα, καὶ τοῦ μὴ δημοσιεύειν αὐτά, ὡς ἀδικαιολόγητον, ἀχαρακτήριστον καὶ ἐγωϊστικὴν πρόκλησιν εἰς τὰ φῶτα τοῦ πολιτισμοῦ ([73]).

([68]) *Relation d' un Voyage du Levant,* ἐν Παρισίοις, 1717, τ. α΄, σ. 478.

([69]) *The Works of Lady Mary Wortley Montagu,* ἐν Λονδίνῳ, 1803, τ. β΄, σ. 329.

([70]) *Aya Sofia,* σ. 2.

([71]) *Relievi storico-artistici sulla Architettura bizantina.*

([72]) *Constantinople,* ἐν Bibliothèque Charpentier, ἐν Παρισίοις, 1899, σ. 273.

([73]) Ἀδυνατῶ νὰ ἀποδεχθῶ κατὰ λέξιν, τὰ λεγόμενα τοῦ Φοσσάτη, ἀφοῦ παρέχει τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου ἐν λέξεσιν ἑλληνικῶν μὲν στοιχείων, ἀλλὰ μὴ ἀνηκουσῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν (!). Πολλοὶ τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν διηγοῦντο ὅτι ὁ Σάλτζεμβεργ ἐσφετερίσθη τὰς τοῦ Φοσσάτη τῶν μωσαϊκῶν εἰκόνων ζωγραφίας. Κατὰ τὸν Δεθιέρον, «διαρκούσης τῆς ἐπισκευῆς, τὰ μωσαϊκὰ ἦσαν ὁρατά, ὅτε καὶ ἀντέγραψεν αὐτὰ ὁ Φοσσάτης ἵνα δημοσιεύσῃ αὐτά. Ἀλλὰ μέρος μόνον τούτων ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Σάλτζεμβεργ, καὶ ἡ διαγωγὴ αὐτοῦ, ἄνευ φιλοφροσύνης πρὸς τὴν προθυμίαν τοῦ Φοσσάτη, εἶνε ἀξιόμεμπτος. Ἀφοῦ δὲ ἡ ἐν Γερμανίᾳ ἐξόχως κρατοῦσα συνήθεια ὅτι οἱ καρποὶ τῶν σπουδῶν τοῦ μὲν δέον νὰ χρησιμεύωσι τῷ δὲ εἶνε τόσον τοῦ συρμοῦ ὥστε δὲν εἶνε σχεδὸν ἐπιτετραμμένον νὰ παραπονεθῇ τις ἐπὶ τούτῳ, μόνη ἡ ἐπιστήμη πλέον δύναται δειλῶς νὰ ἐκφράσῃ τὴν λύπην αὐτῆς ὅτι ὁ κ. Φοσσάτης, χολωθεὶς ἐπὶ τῇ καταχρήσει τῆς συγκαταβάσεως αὐτοῦ, κρατεῖ ἀδημοσιεύτους πάν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὁ Πατριάρχης Κωνστάντιος ἐπικυροῖ τὴν ἐν τῷ ναῷ ὕπαρξιν αὐτοκρατορικῶν εἰκόνων, γράφων ὅτι «καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ ναοῦ ..... ἀνεφάνησαν ..... βασιλέων καὶ βασιλισσῶν ἔκτυπα», προσθέτων δ' ὅτι ὁ Φοσσάτης «μετεχειρίσθη τοὺς μικροὺς ὑαλίνους κύβους, οὓς ἀφῄρεσεν ἐκ τῶν παρατρίπτων εἰκονογραφιῶν, ἵνα ἐπισκευάσῃ τὰ διασημότερα μέρη τῶν εἰκόνων, αἵτινες εἶχον βλαφθῇ» ([74]). Ὁ δὲ Βυζάντιος λέγει ὅτι «αἱ εἰκόνες αὗται ὅλαι καὶ τὰ ψηφοθετήματα, ἐπὶ τῆς ἐσχάτως γενομένης ἐπισκευῆς τοῦ ναοῦ ([75]) ἐκαθαρίσθησαν καὶ ἐπεσκευάσθησαν ὅσον ἐνεδέχετο ὑπὸ τοῦ ἀρίστου ψηφοθέτου Λανζώνη, τὰ μὲν τοποθετηθέντα πάλιν ἐκ τῶν καταπεσόντων, τὰ δὲ ἀναπληρωθέντα ὑπ' ἄλλων ὁμοιοχρόων μαρμάρων, ἐξαχθέντων ἐκ τοῦ ἐδάφους, ... καὶ ἀνεφάνησαν οὕτω πάλιν ζωηρότατα καὶ λαμπρότατα, διατηρηθησόμενα τοῦ λοιποῦ ἀλώβητα καὶ ἀνεπηρέαστα. Τὰ δὲ ἐλλείποντα ἢ καταπεσόντα, ὅσων δὲν ἦτο δυνατόν, ἵνα εὑρεθῇ ὁμοιόμορφος λίθος, ἀνεπληρώθησαν εὐφυέστατα διὰ μίγματος ἀπομιμουμένου μὲ τὴν ἀκριβεστέραν ἐντέλειαν τὰ οἰκεῖα εἰς ἕκαστον τόπον χρώματα ὑπὸ τοῦ ἀρίστου σκηνογράφου Φορνάρη, ὁδηγηθέντος εἰς τὸ δυσκολώτατον τοῦτο ἔργον ὑπὸ τῆς τῶν σωζομένων ἀναλογίας» ([76]).

Ἡ *Ἑρμηνεία τῶν Ζωγράφων* οὕτως ὁρίζει τὴν διακόσμησιν τῆς ὀροφῆς τοῦ κυρίως ναοῦ· «Εἰς δὲ τὰς γωνίας τῶν ἀψίδων [διάγραψον] τοὺς τέσσαρας εὐαγγελιστάς· καὶ μεταξὺ τῶν δύο κατ' ἀνατολὰς εὐαγγελιστῶν, τὸ ἅγιον μανδύλιον, ἀντίον δὲ αὐτοῦ μεταξὺ τῶν λοιπῶν δύο τὸ ἅγιον κεράμιον· δεξιὰ δὲ μεταξὺ τῶν εὐαγγελιστῶν, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, φέροντα εὐαγγέλιον ἀνεῳγμένον, ἐν ᾧ ἀναγινώσκονται ταῦτα· „Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα"· ἀριστερὰ δὲ τὸν Ἐμμανουήλ, φέροντα ἐπιγραφήν, ἐν ᾗ ὑπάρχει· „Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με"· ἐκ τῶν τεσσάρων δὲ τούτων εἰκόνων παραστάσεων γράψον κλάδους κλημάτων, ἐξερχομένων ἐξ αὐτῶν, ληγόντων ἐπὶ τοῦ ὑποποδίου τῶν εὐαγγελιστῶν ἑλικοειδῶς· μεταξὺ δὲ τῶν κλάδων τῆς ἀμπέλου καὶ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους, ἐντὸς δὲ τοῦ κύκλου ἑκάστης ἀψῖδος γράψον ἀνὰ τρεῖς προφήτας, φέροντας εἰς χεῖρας τὰς ἑαυτῶν προφητείας, ὡς ἐπιγραφάς· διὰ τὰς ὑπ' αὐτῶν δεικνυομένας κάτωθεν ἑορτάς» ([77]). Καὶ «γράφε, ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τῆς [ἐν τῇ κόγχῃ τοῦ βήματος] Θεοτόκου ἀρχόμενος, τὰς δώδεκα δεσποτικὰς ἑορτάς, τὰ ἅγια πάθη, καὶ τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου θαύματα· ταῦτα δὲ πέριξ τοῦ ναοῦ διάγραφε, τῶν προφητῶν, καὶ κάτωθεν μέχρι τοῦ δεξιοῦ τῆς Ὑψηλοτέρας μέρους» ([78]).

Αἱ ὁδηγίαι δ' αὗται ἐκφράζουσιν ἀτυχῶς τὴν διάταξιν τῆς ὀροφῆς ἐν ἐκκλησίαις, ἐγειρομέναις διαρκούσης τῆς ιζ' ἑκατονταετηρίδος.

τοτε ἐν τοῖς λευκώμασιν αὐτοῦ ὅ τι πιστῶς ἀντεγράψατο ἐκ τῶν θησαυρῶν τούτων τῆς εἰς τὴν χριστιανικὴν τέχνην ἀφορώσης ἱστορίας» (*Der Bosphor und Constantinopel*, ἐν Βιέννῃ, 1876, σ. 33 - 34).

([74]) *Συγγρ. ἑλάσσ.*, σ. 403 - 405.

([75]) Τοῦ 1847 - 1849.

([76]) *Ἡ ΚΠ.*, τ. α', σ. 484.

([77]) Ἔκδ. Ἀθηνῶν, 1885, σ. 247-248.

([78]) *Αὐτόθι*, σ. 248.

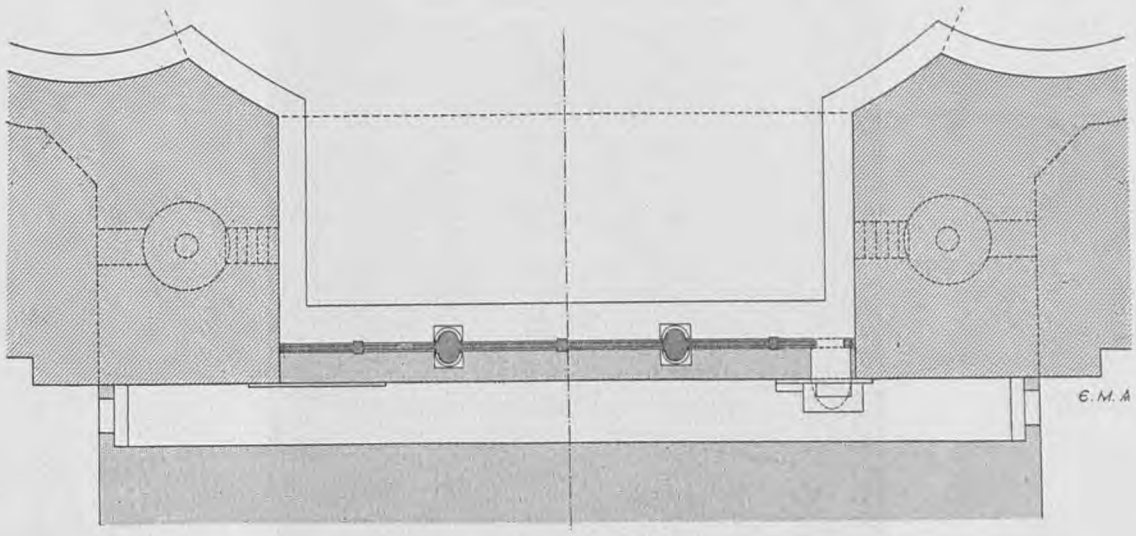
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ε′. ΤΟ ΔΥΤΙΚΟΝ ΤΟΞΟΝ ΚΑΙ Η ΜΕΓΑΛΗ ΘΥΡΙΣ

Τὸ ὑπὲρ τὰς Βασιλικὰς πύλας μέγα τόξον. — Ἡ ἀψίς, ἡ συνδέουσα τοὺς δύο μικροτέρους πρὸς δύσιν πεσσούς, παρουσιάζει ἔκτασιν $14^{\mu}.84$ ἢ $48^{\beta\pi}$, καὶ τὸ εὖρος τοῦ φατνώματος αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν τῶν πεσσῶν γωνιῶν ἄχρι τοῦ θωρακείου τῆς μεγάλης θυρίδος ἀνέρχεται εἰς $5^{\mu}.80$ ἢ $18\frac{1}{2}{}^{\beta\pi}$. Τὸ δὲ ὑπὲρ τὴν κορωνίδα ὕψος αὐτῆς δέον νὰ προσεγγίζῃ $7^{\mu}.4$ ἢ $24^{\beta\pi}$, καὶ ἑπομένως ἡ κορυφὴ αὐτῆς φαίνεται ὑψουμένη $30^{\mu}.5$ ἢ $98^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος τῆς ἐκκλησίας.

Ἴχνη τῶν πρὸς τοὺς ἔξωθεν πυργίσκους ἀνόδων δὲν φαίνονται ἐπὶ τῆς καμπῆς τοῦ τόξου τούτου σήμερον.

Τὸ δὲ πλίνθινον πάχος τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἀψῖδος δὲν ὑπερβαίνει τὰ $1^{\mu}.25$ ἢ τοὺς $4^{\beta\pi}$, ἡ δ᾽ ἄνωθεν ἐπιφάνεια αὐτῆς προβάλλει ἠρέμα ἐν τῇ παρὰ τὸ μέγα ἡμιθόλιον ὀροφῇ, καὶ μόλονότι σήμερον ἡ ἑκατέρωθεν αὐτῆς στέγη ἀνέρχεται ἀπὸ τὴς δυτικῆς τῶν πεσσῶν ἐπιφανείας ἄχρι τοῦ κυλίνδρου τοῦ ἡμιθολίου, ἡ διάταξις αὕτη δέν μοι φαίνεται ἴσως ἀρχική ([79]).

Σχ. 560. Διάγραμμα τῆς μεγάλης τοξοειδοῦς θυρίδος. Κλῖμαξ $=\frac{1}{200}$.

Τὰ μωσαϊκὰ τῆς ἀψῖδος δὲν εἶνε ὁρατά, εἴτε διότι ἐξέλιπον, εἴτε διότι τυγχάνουσι κεκαλυμμένα, θεωρῶ ὅμως βέβαιον ὅτι τὸ ἔσω χεῖλος αὐτῆς ἐκοσμεῖτο κορύμβῳ, ὡς ἐν τῷ τόξῳ τοῦ βήματος (σχ. 573). Ἐπειδὴ δ᾽ ἐν τῷ ἀναλόγῳ πρὸς ἀνατολὰς τόξῳ ἀπεικόνισται τὸ Ἅγιον Μανδήλιον, ἡ ἐκ τοῦ προεκτεθέντος χωρίου τῆς *Ἑρμηνείας τῶν Ζωγράφων* προκύπτουσα συμμετρία θὰ ἦγεν εἰς τὴν εἰκασίαν ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐλάσσονος ἑσπερίας ἀψῖδος ἴσως εὑρίσκετο τὸ Ἅγιον Κεράμιον ([80]). Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε λίαν ἀμφίβολον.

Τὸ τόξον τοῦτο ἦτο ἠρέμα διερρηγμένον ἐν τῷ μέσῳ τῷ 1904, καὶ ἐπειδὴ τὸ κονίαμα καὶ

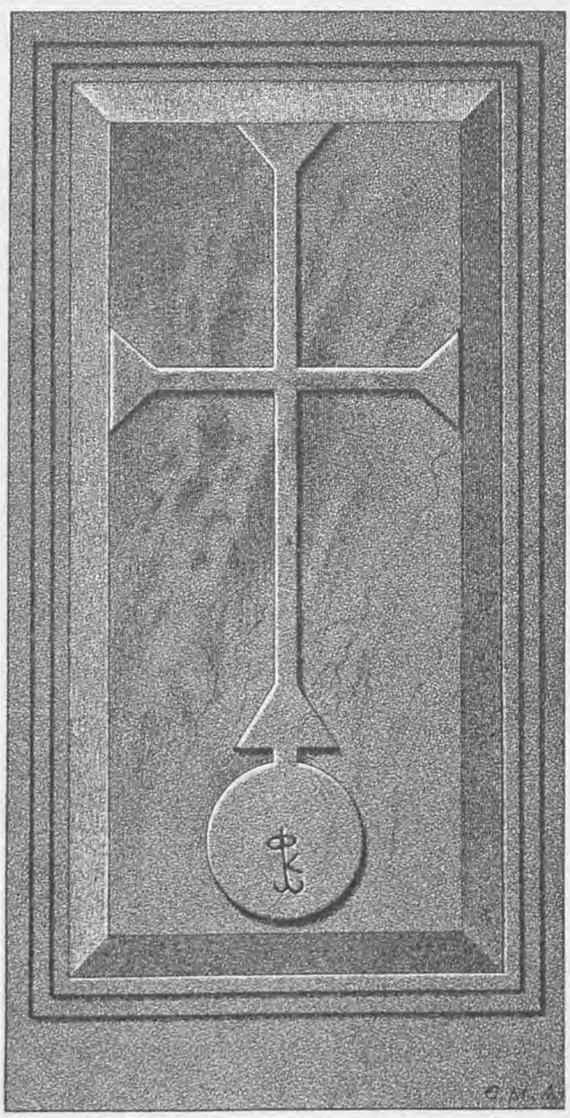
([79]) Ὅθεν καὶ ἀπέρριψα αὐτὴν ἐπὶ τῶν πινάκων κα′, κγ′ καὶ κδ′ τοῦ Α′ τόμου, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ σχ. 553.

([80]) Ἴδε μικρὸν ἀνωτέρω, σ. 22. Τὸ Ἅγιον Κεράμιον ἀπαντᾷ ἔναντι τοῦ Ἁγίου Μανδηλίου πρὸς δυσμὰς ἐν εἰκονογραφίαις τοῦ εὐκτηρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐν Λαύρᾳ (Ἄθως), καὶ τοῦτο παρὰ τὴν τοῦ θόλου βάσιν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὰ σχέδια αὐτοῦ (ἴδε πίνακα πδ΄, Α) ἦσαν ἔργα γενόμενα μετὰ τὸν σεισμὸν τοῦ 1894, ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος διαῤῥῶξ ἐσχηματίσθη ἐντὸς σχετικῶς βραχυχρονίου διαστήματος.

Ἡ μεγάλη τοξοειδὴς θυρίς. — Ἡ θυρὶς αὕτη, ἧς τὸ σχῆμα εἶνε ἡμικυκλοτερές, τυγχάνει ἡ μεγίστη ὅλων τῶν τοῦ ναοῦ θυρίδων, τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς ἀνερχομένης εἰς 86 τετραγωνικὰ μέτρα, ὑπερτερούσης δὲ κατὰ 14 τετραγωνικὰ μέτρα τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐν τοῖς βορειοανατολικοῖς ὑπερῴοις εὑρισκομένης μεγάλης θυρίδος. Τὸ δὲ εὖρος καὶ τὸ ὕψος αὐτῆς παρίστανται ὅμοια τοῖς τοῦ τόξου, τὸ ὁποῖον κλείει πρὸς δυσμάς.

Σχ. 561. Ὁ ἐπὶ πόλου Σταυρός, ἐκ τῶν πλακῶν τῆς μεγάλης θυρίδος. Κλῖμαξ $=\frac{1}{12}$.

Θὰ ὑπέθετέ τις ἴσως, κρίνων ἐκ πρώτης ἀφετηρίας, ὅτι ἐκ τοῦ ἀπεράντου τούτου ἀνοίγματος ὁ ἥλιος θὰ εἰςδύῃ ἐνοχλητικὸς εἰς τὸ οἰκοδόμημα. Ἀλλ᾽ ἡ μεγαλόνοια τοῦ ἀρχιτέκτονος ἀπέφυγε καὶ τοῦτο τὸ μειονέκτημα, διότι, ἕνεκα τοῦ νοτιοανατολικοῦ τοῦ ναοῦ προσανατολισμοῦ, ὁ ἑσπέριος ἥλιος, ἔστω καὶ κατὰ τὸ θερινὸν ἡλιοστάσιον, οὐδέποτε δύναται νὰ διαταράξῃ τοὺς ἐν τῷ τεμένει προσευχομένους ἐκ θυρίδος ἀνοιγομένης εἰς μέγα ὕψος, καὶ πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν τοῦ ὁρίζοντος σημεῖον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὸ δικτυωτὸν τῆς θυρίδος ἐξασφαλίζουσι δύο στρογγύλοι σχεδὸν κίονες, προκοννησίου λίθου, $6^{\mu}.9$ ἢ $22^{\beta\pi}$ ὁλικοῦ ὕψους, ὧν αἱ βάσεις ἀπέχουσιν ἀλλήλων κατὰ $5^{\mu}.07$ ἢ $16^{\beta\pi}$ 3^{δ}. Ἐν ὁριζοντίᾳ δὲ τομῇ οἱ κίονες οὗτοι παρουσιάζουσιν ἐπίμηκες σχῆμα ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ὡς οἱ νότιοι τῶν στοῶν κίονες ἐν Ἁγίῳ Σεργίῳ ΚΠ., διότι προβάλλουσιν ἡμικυκλοτερῶς ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ δικτυωτοῦ (σχ. 560). Ἡ δὲ διάμετρος ἑκάστου ἡμικυκλοτεροῦς μέρους τυγχάνει ἴση πρὸς $0^{\mu}.48$ ἢ $1^{\beta\pi}$ $6\frac{1}{2}^{\delta}$. Οἱ δὲ κορμοὶ στενεύουσι πρὸς τὰ ἄνω, αἱ δὲ βάσεις εἶνε ἀνόμοιαι, ὥστε ἐνῷ ἡ νότιος παρουσιάζει πλευρὰν $0^{\mu}.85$ ἢ $2^{\beta\pi}$ 9^{δ}, ἡ βόρειος δὲν ἔχει εἰμὴ $0^{\mu}.76$ ἢ $2^{\beta\pi}$ 5^{δ}. Τὰ δὲ κιονόκρανα εἶνε ἁπλᾶ, ἄνευ δηλαδὴ ἀναγλύφων.

Στηρίζεται δὲ τὸ δικτυωτὸν ἐπὶ θριγκώδους μαρμαρίνου περιφράγματος, $1^{\mu}.90$ ἢ $6^{\beta\pi}$ 1^{δ} ὁλικοῦ ὕψους, καὶ $0^{\mu}.10$ ἢ 4^{δ} πάχους, διαιρουμένου εἰς δώδεκα καθέτους πλάκας, φερούσας σταυρὸν ἐπὶ πόλου, $1^{\mu}.33$ ἢ $4^{\beta\pi}$ 3^{δ} ὕψους καὶ $0^{\mu}.65$ ἢ $2^{\beta\pi}$ 1^{δ} μέσου πλάτους (σχ. 561). Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀναμεταξὺ τῶν δύο κιόνων διάστημα ὑπερτερεῖ τῶν ἀπὸ κίονος εἰς ἐσχατιάν, αἱ μεσαῖαι τέσσαρες πλάκες εἶνε εὐρύτεραι τῶν ἄλλων, ὅθεν καὶ τὸ εὖρος τῶν ἐπ᾽ αὐτῶν σταυρῶν ἀνέρχεται εἰς $0^{\mu}.77$ ἢ $2^{\beta\pi}$ 6^{δ}, ἐνῷ τὸ τῶν ἄκρων σμικρύνεται ἄχρι $0^{\mu}.52$ ἢ $1^{\beta\pi}$ 8^{δ}.

Ἐπὶ τῶν πόλων δὲ τῶν σταυρῶν τούτων παρατηρεῖ τις τὰ ἀκόλουθα ἕνδεκα μονογράμματα τῶν τεκτόνων (σχ. 562-572), ἅπαντα γνωστὰ ἡμῖν ἐκ τῆς συλλογῆς τῶν σχ. 26-151. Ὁ ἀνα-

Σχ. 562.

Σχ. 563.

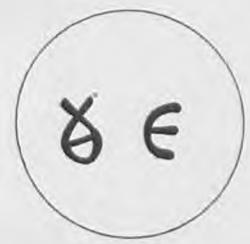
Σχ. 564.

Σχ. 565.

Σχ. 566.

Σχ. 567.

Σχ. 568.

Σχ. 569.

Σχ. 570.

Σχ. 571.

Σχ. 572.

Στοιχεῖα ἐκ τοῦ θωρακείου τῆς μεγάλης θυρίδος. Κλῖμαξ=$\frac{1}{10}$.

γνώστης θέλει παρατηρήσει ὅτι οἱ κύκλοι εἶνε ἀνίσων διαστάσεων, δέον δὲ νὰ σημειώσῃ ὅτι τὸ, πρῶτον ἐξ ἀριστερῶν μονόγραμμα εἶνε τὸ τῆς δευτέρας ἐκ νότου πλακός, τῆς πρώτης καταστραφείσης, ὡς εἴρηται, ἐν τῷ ἀνοίγματι τῆς τῆς κορωνίδος θύρας, καὶ ὅτι τὰ ἄλλα ἕπονται ἀλληλοδιαδόχως ἄχρι τοῦ ἀρκτῴου. Ὅλαι δ᾽ αἱ πλάκες αὗται στέφονται διὰ τοῦ συμπλέγματος ΔΟΡΣ ἐνῷ ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ μεσημβρινοῦ κίονος ὑπάρχει τὸ ἑξῆς μονόγραμμα·

Οἱ δύο τελευταῖοι οὗτοι συνδυασμοὶ στοιχείων ἀνήκουσι τοῖς σχ. 45 καὶ 144 τοῦ Α΄ τόμου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐπὶ τῆς τρίτης δ' ἐκ νότου πλακὸς ὑπάρχει ὀπὴ ὀρθογώνιος, διαπερῶσα τὸ πάχος τοῦ μαρμάρου.

Οἱ λίθοι δὲ οὗτοι εἶνε σήμερον ἅπαντες σκιερωτάτου χρώματος, δὲν ἠδυνήθην δὲ νὰ ἐξακριβώσω ἂν τὸ τοιοῦτον ὠφείλετο τῇ ἀκαθαρσίᾳ, ἐν ᾗ διατηροῦνται, ἢ τῇ πραγματικῇ τοῦ μαρμάρου χροιᾷ.

Ἡ δὲ ἐξωτερικὴ τῶν πλαισίων τούτων πρόσοψις, ἥτις εἰκάζω ὅτι θὰ ἦτο ἀνάλογος τῇ ἐσωτερικῇ ([81]), διατελεῖ ἀόρατος τανῦν, τοιχοδομηθεῖσα ἐπὶ τῇ ἐγέρσει τοῦ παρακειμένου διαδρόμου. Ἐν τῇ περιγραφῇ δὲ τοῦ τελευταίου τούτου ἀπέδειξα πόσον διάφορος τῆς νῦν ὁρωμένης ἦτο ἡ ἔξωθεν ἀρχικὴ τῆς θυρίδος ἄποψις, μετὰ τῶν ὡραίων αὐτῆς πλακῶν ([82]).

Τὸ δικτυωτὸν δ' ἐξασφαλίζεται, ἐκτὸς τῶν κιόνων, καὶ διὰ μαρμαρίνης ὁριζοντίας δοκοῦ ([83]), ἐκτεινομένης καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς θυρίδος, καὶ εἰς τὸ ὕψος $4^{\mu}.7$ ἢ $15^{\beta\pi}$, ὡς ἔγγιστα, ὑπὲρ τὸ ἔδαφος τῆς κορωνίδος, ἧστινος τὸ εὖρος ἀνέρχεται ἐνταῦθα εἰς $1^{\mu}.00$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 2^{δ}, ἕνεκα τῆς προβολῆς τῶν κιόνων καὶ τῶν βάσεων αὐτῶν.

Προσθετέον δ' ἐν τέλει ὅτι ὁ κύλινδρος τῆς ἀψῖδος παρουσιάζει ἐξοχὴν ἐν τῇ στέγῃ ἄνωθεν τῆς τοξοειδοῦς θυρίδος ([84]), ἔνθα διακρίνομεν καὶ τὴν γνωστὴν κορωνίδα λοξῶν πλίνθων ([85]), στέφουσαν οὐ μόνον αὐτὴν τὴν θυρίδα, ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς δυσμὰς τῶν πεσσῶν πρόσοψιν.

ΣΤ'. ΤΟ ΤΟΞΟΝ ΤΟΥ ΒΗΜΑΤΟΣ

Ἡ ὑπὲρ τὸ Ἅγιον Βῆμα ἀψίς.—Τὸ τόξον τὸ συνδέον τοὺς δύο ἐλάσσονας πρὸς ἀνατολὴν πεσσοὺς παρίσταται τῶν αὐτῶν ὡς καὶ τὸ πρὸς δυσμὰς διαστάσεων, ἔχον ἑπομένως $14^{\mu}.84$ ἢ $48^{\beta\pi}$ διαμέτρου καὶ $5^{\mu}.75$ ἢ $18^{\beta\pi}$ 5^{δ} βάθους, ὑψούμενον δ' ὡσαύτως $7^{\mu}.4$ ἢ $24^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὴν κορωνίδα, $30^{\mu}.5$ δὲ ἢ $98^{\beta\pi}$ ἄνωθεν τοῦ ἐδάφους. Ἡ δὲ καμπὴ τοῦ τόξου τούτου τυγχάνει ἠρέμα ὀξυτενής (πίναξ πδ', Β), ὅπερ δὲν παρατηρεῖται πρὸς δυσμάς.

Τὸ δὲ πάχος τῆς ὑπὲρ τὸ ἅγιον βῆμα ἀψῖδος δέον νὰ εἶνε παρεμφερὲς τῷ τῆς δυτικῆς, ἡ δ' ἐν τῇ στέγῃ ὄψις αὐτῆς παρίσταται ἔχουσα ἐλαττουμένην κλίσιν πρὸς τὰ ἄκρα ([86]), καὶ δὲν ἐκτείνεται ἄχρι τῆς ἔξω ἐπιφανείας τοῦ ἐφ' οὗ τοῦ ναοῦ τοίχου, λήγουσα $0^{\mu}.9$ ἢ $3^{\beta\pi}$ πρὸ αὐτῆς. Τὸ τόξον τοῦ βήματος οὕτω περιέγραψεν ὁ Προκόπιος· «Ὑπερθέν τε μηνοειδές τι αὐτῇ ([87]) ἕτερον τοῖς προσεχέσι τῆς οἰκοδομίας ἐπῆρται, τῇ μὲν εὐπρεπείᾳ θαυμάσιον, τῷ δὲ σφαλερῷ τῆς συνθέσεως δοκοῦντι εἶναι φοβερὸν ὅλως. δοκεῖ γάρ πη οὐκ ἐν βεβαίῳ ἐπῃωρῆσθαι, ἀλλ' ἐπικινδύνως τοῖς

([81]) Ἴδε Α' τόμον πίνακα κα'.

([82]) Ἴδε ἀνωτέρω, σ. 5-6.

([83]) Ἴδε Α' τόμον, πίνακας η' καὶ κα', καὶ παρόντος τόμου πίνακα πδ', Α.

([84]) Ἴδε πίνακας ιθ', κγ' καὶ κδ' Α' τόμου.

([85]) Ὡς ἐν σχ. 345.

([86]) Ἴδε Α' τόμον, πίνακας κβ', κγ' καὶ κδ'. Ὁ Σάλτζεμβεργ κακῶς παρέστησε διπλῆν τὴν τοῦ τόξου στέγην (*A. B. v. C.*, πίνακες θ', ιγ' καὶ ιδ').

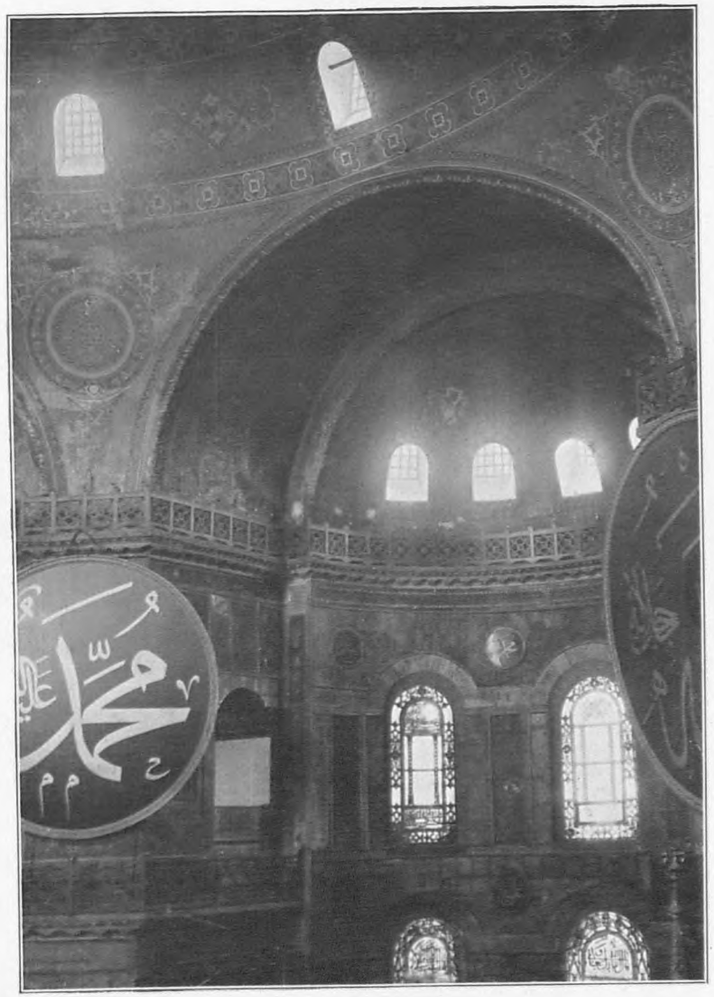
([87]) «Ὑπερβολῇ», δηλαδὴ ἄνωθεν τοῦ ἡμιθολίου τοῦ ἱεροῦ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Α

Η ΜΕΓΑΛΗ ΤΟΞΟΕΙΔΗΣ ΘΥΡΙΣ

Β

ΤΟΞΟΝ ΚΑΙ ΗΜΙΘΟΛΙΟΝ ΤΟΥ ΒΗΜΑΤΟΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐνθάδε οὖσι μετεωρίζεσθαι, καίτοι διαφερόντως ἐν τῷ βεβαίῳ τῆς ἀσφαλείας ἐστήρικται» ([88]). Ὁ δὲ Σιλεντιάριος ἱστόρησε τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἁψῖδα ταύτην ὡς ἑξῆς·

«Ὕπερθε δὲ κύκλιος ἄντυξ,
σχήμασιν οὐ σφαίρης ἐναλίγκιος ἀλλὰ κυλίνδρου
ἄνδιχα τεμνομένοιο» ([89]).

Μωσαϊκὴ διακόσμησις τοῦ ἑῴου τόξου. — Τὸ χεῖλος τῆς ἁψῖδος ταύτης κοσμεῖται διὰ περικαλλεστάτης ζώνης μουσείου, εἰκονιζούσης θαυμάσιον κόρυμβον, ἑλικοειδῶς ἀναπτυσσόμενον (σχ. 573), πολλὰ παθόντα ὅμως συνεπείᾳ τῆς πολυκαιρίας καὶ τῶν σεισμῶν, ἐπισκευασθέντα δὲ ἢ ἀντικατασταθέντα διὰ βαφῆς εἰς πλεῖστα ὅσα μέρη ([90]).

Ἐν δὲ τῷ τοῦ τόξου φατνώματι διετηρήθησαν περιφανέσταται ἁγιογραφίαι, κεκαλυμμέναι τανῦν, ἃς εἶδον διάφοροι ὁδοιπόροι καὶ ἀρχαιολόγοι, παριστάνουσαι τὸ Ἅγιον Μανδήλιον ἐν τῷ μέσῳ, ἔχον ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἑαυτοῦ μέγαν Ἄγγελον.

Ε. Μ. Α

Σχ. 573. Σύμπλεγμα φύλλων, ἀνθέων καὶ ὀπωρῶν, κοσμοῦν τὸν γῦρον τοῦ ὑπὲρ τὸ Ἅγιον Βῆμα τόξου. Κλῖμαξ=$\frac{1}{20}$.

Οὕτως ὁ Γρελῶτος ἀναφέρει ἐνταῦθα τὴν εἰκόνα «τοῦ ἁγίου προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Μανδηλίου» ([91]), ἥτις ὅμως δὲν εἶνε βεβαίως ἀρχική, διαδεχθεῖσα εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἀπεικόνισιν, ὡς ἔοικε, τοῦ Ἀμνοῦ ([92]).

([88]) *Περὶ Κτισμ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 175.

([89]) Στ. 370-372.

([90]) Ἀνάλογός τις μωσαϊκὴ διακόσμησις παρατηρεῖται ἐπὶ τῶν τόξων τοῦ ἐν Ῥαβέννῃ μαυσωλείου Γάλλας τῆς Πλακιδίας.

Ἐν δὲ τῇ ὑπὲρ τὴν εἴσοδον τοῦ βήματος τοῦ ἐν Ῥαβέννῃ Ἁγίου Βιταλίου ἁψῖδι ὑπάρχουσι κύκλοι, ἐνέχοντες ἐν μουσείῳ τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς Ἀποστόλους. Ὅμοιον δέ τι καθορᾶται καὶ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σινᾶ.

Τὰς δὲ ἁψῖδας τοῦ Ἁγίου Σεργίου ΚΠ. κοσμεῖ ἄνωθεν συγκεντρικὴ γύψινος κορωνίς.

([91]) *Voy. de Const.*, σ. 148.

([92]) Διότι ἐν τῷ ὑπὲρ τὸ βῆμα τοῦ ἐν Ῥαβέννῃ Ἁγίου Βιταλίου σταυροθόλῳ παρατηροῦνται τέσσαρες Ἄγγελοι, βαίνοντες ἐπὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἑκατέρωθεν δὲ τοῦ Ἁγίου Μανδηλίου ὑπάρχουσι, κατὰ τὸν αὐτὸν ὁδοιπόρον, «δύο μεγάλοι Ἄγγελοι, ὧν αἱ δύο πτέρυγες καλύπτουσι τὸ σῶμα ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἄχρι τῶν ποδῶν» ([93]). Τῶν Ἀγγέλων δὲ τούτων τὸν νότιον εἶδε περὶ τὰ 1848, ὅτε ὁ Φοσσάτης ἀπεκάλυψεν αὐτοὺς τοῦ κονιάματος, ὁ ἐλλόγιμος Θεόδωρος Ἀριστοκλῆς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὁ Σάλτζεμβεργ. «Πρὸς τὰ δεξιά», γράφει ὁ Ἀριστοκλῆς, «ἵστατο ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ, κρατῶν ἐν τῇ χειρὶ ῥόδον, καὶ οἱονεὶ προσφέρων αὐτὸ τῇ Δεσποίνῃ Μαρίᾳ» ([94]). Ὁ δὲ Σάλτζεμβεργ σημειοῖ τάδε· «Ἐκ τῆς ἁγιογραφίας τοῦ ὑπὲρ τὸ βῆμα ὀρόφου ἀδυνατῶ νὰ παράσχω ἀφήγησιν, ἐπὶ τῆς ἰδίας μου μαρτυρίας βασιζομένην· καθὰ ὅμως ἐπληροφορήθην, ὑπάρχει, ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ([95]), μεσημβρινοῦ μέρους τῆς κυλινδρικῆς ὀροφῆς, Ἀρχάγγελος, φέρων ῥάβδον, λόγχην ἢ ξύλον σημαίας, διὰ τῆς δεξιᾶς, τὴν σφαῖραν δὲ τοῦ κόσμου διὰ τῆς εὐωνύμου..... Τὸ δ' ἱμάτιον αὐτοῦ τυγχάνει λευκόν, χρυσοκέντητον, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ φέρουσι τὰ ἐρυθρὰ αὐτοκρατορικὰ πέδιλα» ([96]).

Ἐκ τῶν ἀφηγήσεων δὲ τούτων δὲν διαφωτίζεται βεβαίως ἡ ὄψις τῶν ἐνταῦθα Ἀγγέλων, ἀφοῦ ὁ μὲν Γρελῶτος παριστᾷ αὐτοὺς κεκαλυμμένους διὰ τῶν πτερύγων αὐτῶν, ὁ δὲ Σάλτζεμβεργ ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ «ἀριστερὸς» ἦτο λευκὰ ἠμφιεσμένος· ἐνῷ δὲ πάλιν ὁ Ἀριστοκλῆς εἶδε τὸν δεξιὸν Ἄγγελον κρατοῦντα ῥόδον ἐν τῇ χειρί, ὁ Σάλτζεμβεργ ἤκουσεν ὅτι ὁ αὐτὸς Ἄγγελος ἐκράτει ῥάβδον διὰ τῆς δεξιᾶς, τὸν κόσμον δὲ διὰ τῆς λαιᾶς. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶνε βέβαιον, ἐν πάσῃ περιπτώσει, εἶνε ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Ἀρχαγγέλου τούτου, οἵα ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ πονήματι τοῦ γερμανοῦ ἀρχιτέκτονος, εἶνε ἀβάσιμος, ὡς ἀποκατάστασις ἐπὶ ἀνακριβοῦς παρατηρήσεως ἐδραζομένη ([97]).

Τοῦ νοτίου δ' Ἀρχαγγέλου ὄντος τοῦ Γαβριήλ, ὁ βόρειος δέον νὰ εἶνε ὁ Μιχαήλ.

Ἡ δὲ θέσις τῶν Ἀγγέλων τούτων ἀνταποκρίνεται ταῖς ὁδηγίαις τῆς *Ἑρμηνείας τῶν Ζωγράφων*, ὁριζούσης ὅτι ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς ἐν τῇ κόγχῃ Θεομήτορος, τῆς «Ὑψηλοτέρας τῶν Οὐρανῶν», δέον νὰ γράψῃ τις «τοὺς δύο ταξιάρχας Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, πρεσβείαν ποιοῦντας» ([98]).

πόλου, ὑποκρατοῦντες δὲ κεντρικὸν κύκλον, ἐν ᾧ ἀπεικόνισται λευκὸς Ἀμνὸς ἐπὶ βαθέως κυανοῦ ἐδάφους, πεποικιλμένου διὰ λευκῶν (ἀργυρῶν) καὶ χρυσῶν ἀστέρων. Ἡ δόξα ἔχει ἐρυθρὰν περιφέρειαν, καὶ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς παρίσταται ὁλόχρυσον. Ὁ Ἀμνὸς διακρίνεται ἔτι καὶ ἐπὶ τοῦ κέντρου σταυροθόλου τοῦ ἐν Ῥώμῃ Λατερανείου βαπτιστηρίος, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ἐφου τόξου τοῦ πρὸς ἀνατολὴν θόλου τοῦ ἐν Βενετίᾳ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μάρκου.

([93]) *Voy. de Const.*, σ. 148.

([94]) Κωνσταντίου Πατριάρχου *Ἑλάσσ. Συγγρ.*, σελ. 404.

([95]) Ἀτυχὴς ἔκφρασις, ἀφοῦ ἀριστερὸν μέρος τοῦ ναοῦ εἶνε τὸ βόρειον, δεξιὸν τὸ νότιον.

([96]) *A. B. v. C.*, σ. 32.

([97]) *Αὐτόθι*, πίναξ κα'.

([98]) Ἐκδ. Ἀθηνῶν, σ. 248.

Νάρθηκα μόνον, καὶ οὐχὶ λάβαρον, κρατοῦσιν οἱ παρὰ τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Θεοτόκον Ἄγγελοι τοῦ ἐν Ῥαβέννῃ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου τοῦ Νέου. Ἐν δὲ τῷ παρὰ τὴν Ῥάβενναν ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου (in Classe) καθορῶνται, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς κόγχης, ὁ μὲν Μιχαὴλ πρὸς ἄρκτον, κρατῶν λάβαρον σὺν τῇ τριπλῇ ἐπιγραφῇ ΑΓΙΟC, ὁ δὲ Γαβριὴλ πρὸς μεσημβρίαν, ἀμφότεροι ἀπεικονισθέντες τῷ ζ' αἰῶνι.

Ἐκατέρωθεν δὲ τοῦ ἐν Νικαίᾳ Βιθυνίας θριαμβευτικοῦ τόξου, ἐν τῷ ἐκεῖ ναῷ τῆς Κοιμήσεως τῆς Παναγίας, ὑπάρχουσιν ἐν μουσείῳ δύο Ἄγγελοι, λώρῳ ἠμφιεσμένοι, κρατοῦντες δὲ πόλον, ὡς καὶ λάβαρον σὺν τῇ λέξει ΑΓΙΟC, τρὶς ἐπαναλαμβανομένῃ, καὶ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς, ΑΡΧΕ μὲν καὶ ΔΥΝΑΜΙC («Ἀρχαὶ» καὶ «Δυνάμεις») δεξιόθεν, ΚΥΡΙΟΤΗΤΕC δὲ καὶ ΕΞΟΥCΙΑΙ ἀριστερόθεν (ἴδε *Ἑρμηνείαν τῶν Ζωγράφων*, ἔκδ. Ἀθηνῶν, σ. 57). Κάτωθεν δέ, πρὸς νότον, ἀναγινώσκει τις (*Ἑβραίων, Α'*, 4)· + ΚΑΙ ΠΡΟCΚΥΝΗCΑΤΩCΑΝ ΑΥΤΩ ΠΑΝΤΕC ΑΓΓΕΛΟΙ (*Αὐτόθι*, σ. 94).

Ἐν δὲ Ὁσίῳ Λουκᾷ Στειρίου ὁ Γαβριὴλ κρατεῖ νάρθηκα, ἐφ' οὗ πλάξ (λάβαρον) ἔχει πάλιν τὴν λέξιν ΑΓΙΟC, τρίς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

« Δύναται δὲ νὰ θεωρῆται ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ὡς καλὸς οἰωνός », λέγει ὁ Γρελῶτος, « ὅτι ἕνεκα τῆς θελήσεως τῆς θείας Προνοίας, αἱ εἰκόνες αἱ καλύπτουσαι τὰ Ἅγια Ἁγίων τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἔμειναν μέχρι τοῦδε ἀκέραιαι, καίπερ εὑρισκόμεναι ἐν τόπῳ συχνάκις ἐπισκεπτομένῳ καὶ εὐπροσίτῳ » ([99]).

Κορυφαὶ τῶν πρὸς ἀνατολὴν μικρῶν πεσσῶν. — Σημειωτέον ὅτι οἱ ἑῷοι ἐλάσσονες πεσσοὶ παρίστανται ἐπὶ τῆς στέγης χθαμαλώτεροι τῶν ἑσπερίων, ὡς ὑψούμενοι μόνον ἄχρι τῆς κορωνίδος τῶν μικρῶν ἡμιθολίων (πίνακες κβ΄, κγ΄ καὶ κδ΄ Α΄ τόμου), αἱ δὲ ἐσχατιαὶ αὐτῶν παρουσιάζουσιν ἔξωθεν εἰςέχουσαν, καὶ οὐχὶ προβάλλουσαν, ὀρθὴν γωνίαν (σχ. 553).

Ζ΄. ΤΟ ΘΡΙΑΜΒΕΥΤΙΚΟΝ ΤΟΞΟΝ

Τὸ τῆς κόγχης μέτωπον. — Οἱ ἑκατέρωθεν τοῦ ἡμικυλίνδρου ([100]) τῆς κόγχης στενοὶ τοῖχοι, $1^{\mu}.07$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 5^{δ} εὖρους, ἐξακολουθοῦσι καὶ ἐν τῇ ὀροφῇ ἐν εἴδει στενοῦ τόξου, ἀποτελοῦντος τὸ μέτωπον τοῦ ὑπὲρ τὸ βῆμα ἡμιθολίου (πίναξ πδ΄, Β)· τὸ δὲ οὕτως ἀναπτυσσόμενον θριαμβευτικὸν τόξον ἁπαντᾷ καὶ ἐν τοῖς πλείστοις ἄλλοις τῶν Βυζαντίων ναοῖς.

Ἡ δ᾽ ὄπισθεν κόγχη κλείει σχεδὸν ἐντελῶς ἔξωθεν τὸ μέτωπον τοῦ τόξου, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ἡ ἄνωθεν ἀψὶς δὲν ἐκτείνεται, ὡς πρὸ μικροῦ ἐῤῥέθη, ἄχρι τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν ἀνατολικῶν τοῦ τεμένους τοίχων, τὸ πάχος τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου δὲν ὑπερβαίνει πρὸς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ τὰ $0^{\mu}.6$ ἢ $2^{\beta\pi}$.

Μωσαϊκὴ ἐπιγραφὴ θριαμβευτικοῦ τόξου. — Τὸ ἐσωτερικὸν χεῖλος τοῦ τόξου κοσμεῖται διὰ τοῦ προπεριγραφέντος κορύμβου, τοῦ περιτρέχοντος τὸν γῦρον τῆς ὑπὲρ τὴν εἴςοδον τοῦ βήματος ἀψῖδος. Ἀμέσως δ᾽ ἔξωθεν τοῦ καλλωπίσματος τούτου, καὶ πρὸς τὴν συνάφειαν τοῦ μετώπου τῆς κόγχης τῷ ὑπὲρ τὸ βῆμα τόξῳ, τὸ ἔδαφος ἦτο χρυσοῦν, φέρον μακρὰν ἐπιγραφήν, ἐκ σκιερῶν γραμμάτων ἀποτελουμένην.

Τὴν ἐπιγραφὴν δὲ ταύτην τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου ὅ τε Φοσσάτης καὶ ὁ Σάλτζεμβεργ ἀνέγνωσαν, εἴτε ἐν συνόλῳ, εἴτε ἐν μέρει, μετὰ μεγίστης ἀνακριβείας.

Καὶ πρῶτον ἀδυνατῶ νὰ παραθέσω τὴν βάρβαρον τοῦ Φοσσάτη ἀνάγνωσιν, ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἐννέα λέξεων, ἃς περιέχει, τρεῖς μόνον εἶνε ἑλληνικαί(!) ([101]). Τοιαύτην ἐπιγραφὴν οὐδέποτε ἐχάραξαν οἱ Βυζάντιοι, ὅθεν καὶ περιττὸν νὰ χρονοτριβῶμεν ἔστω καὶ εἰς τὴν ἀναίρεσιν αὐτῆς.

Τοῦ δὲ Σάλτζεμβεργ ἡ ἀνάγνωσις, εἰ καὶ πεπλανημένη, παρίσταται ὅμως πολλῷ πλέον ἐνδιαφέρουσα. « Τὸ ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς κόγχης τόξον », λέγει ὁ ἀρχιτέκτων οὗτος, « ἔφερεν ἐπιγραφήν, ἧς τινος περιεσώθη μόνον τὸ τέλος, CEIE ΠΑΛΙΝ » ([102]).

Τέλος ἐν τῷ Παλατινίῳ εὐκτηρίῳ Παλέρμου (Σικελία) παρατηρεῖται ὁ Μιχαὴλ πρός νότον, ὁ Γαβριὴλ πρὸς βοῤῥᾶν, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς Ἑτοιμασίας.

([99]) *Voy. de Const.*, σ. 152.

([100]) Ἴδε Β΄ τόμον, σ. 120.

([101]) Ἴδε ἀνωτέρω, σ. 21.

([102]) *A. B. v. C.*, σ. 19.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

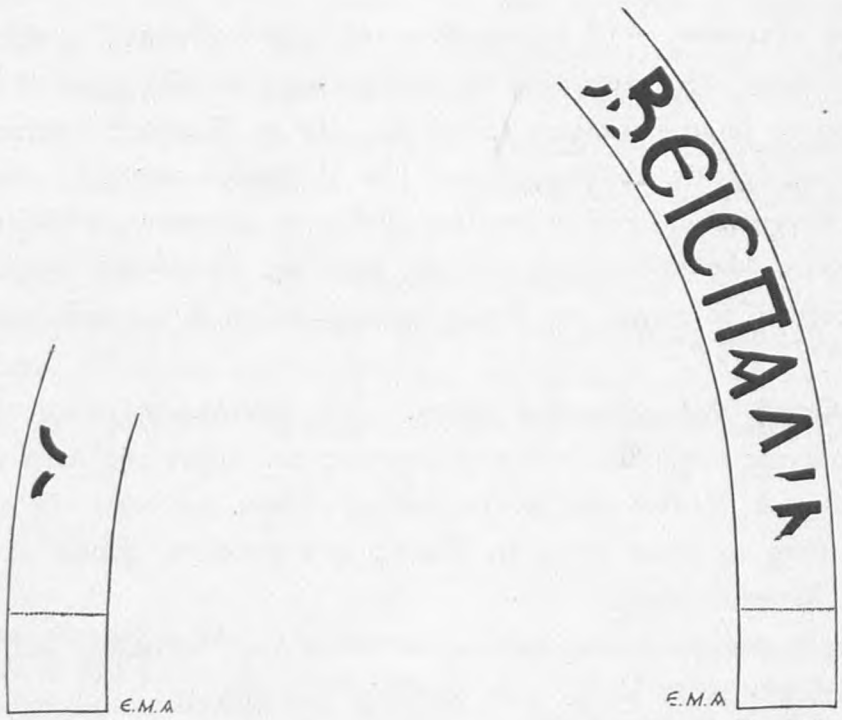
Κατὰ τὸ 1903 ἡ ἀναλογία τοῦ τέλους τούτου τῆς τοιαύτης δῆθεν ἐπιγραφῆς μετὰ τοῦ ἐν τῇ *Ἀνθολογίᾳ* ἀπαντῶντος διστίχου

«Ἂς οἱ πλάνοι καθεῖλον ἐνθάδ' εἰκόνας,
ἄνακτες ἐστήλωσαν εὐσεβεῖς πάλιν» ([103]),

ἀνέπτυξεν ἐν τῷ πνεύματί μου τὴν ὑποψίαν ὅτι ἐνδεχόμενον ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ τόξου νὰ ἦτο ἁπλῶς ἡ τῆς *Ἀνθολογίας*. Ἀλλ' ἡ εἰκασία αὕτη εἶχε καθ' ἑαυτῆς τὰς ἑξῆς δύο ἀντιῤῥήσεις·

α΄ Ὅτι, κατὰ τὴν *Ἀνθολογίαν*, τὸ δίστιχον τοῦτο ἐπεγέγραπτο «εἰς τὸ κιβούριον τῆς ἁγίας Σοφίας» ([104]), καὶ

β΄ Ὅτι ἔδει τις νὰ ὑποθέσῃ χονδροειδέστατον λάθος ἐκ μέρους τοῦ Σάλτζεμβεργ, ἀναγιγνώσκοντος ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ εἶνε ΒΕΙC, ὡς CΕΙЄ.

Σχ. 574. *Σχ. 575.*

Λείψανα ἐπιγραφῆς τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου τοῦ Βήματος. Κλῖμαξ=$\frac{1}{40}$.

Ὁμολογῶ ὅτι ἡ πρώτη ἀντίῤῥησις μοὶ ἐφαίνετο πάντοτε ἔχουσα οὐκ εὐκαταφρόνητον δύναμιν, καίτοι βεβαίως οὐκ ὀλεθρίαν, διότι ἡ νίκη τῶν ὀρθοδόξων ἠδύνατο νὰ ἐξυμνῆται οὐ μόνον «εἰς τὸ κιβούριον», ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θριαμβευτικοῦ τοῦ βήματος τόξου. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ βρῖθος τῆς ἑτέρας ἀντιῤῥήσεως, οὐδέποτε ἐξέλαβον αὐτὸ ὡς σοβαρόν, διότι ὁσάκις ἐξήτασα ἐκ τοῦ σύνεγγυς οἱονδήποτε μέρος τοῦ πονήματος τοῦ Σάλτζεμβεργ, δὲν ἤργησα ἵνα ἀνακαλύψω, ὡς ἄλλως τε πλειστάκις ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀποδείξω, διάφορα ἀπίστευτα καὶ χονδροειδέστατα λάθη.

([103]) *Anthologia Graeca Epigrammatum, Palatina et Planudea*, ἔκδ. Στάτμυλλερ ἐν Λειψίᾳ. τ. α', 1894, σ. 1.
([104]) *Αὐτόθι*, σ. 1.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Αἱ εἰκασίαι ὅμως αὗται δὲν ἠδύναντο βεβαίως νὰ ληφθῶσιν ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν ἐνόσῳ δὲν ἦτο ἐφικτὴ ἄμεσός τις ἐξέτασις τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου ἐξ αὐτῆς τῆς ὑπὲρ τὸ βῆμα δευτέρας κορωνίδος, ὅτε τῷ 1904 ἡ χάρις τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀδείας ἐπέτρεψέ μοι τὴν ἐντελῆ τοῦ τόξου ἔρευναν. Ἀναβὰς λοιπὸν ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας κρηπῖδος, καὶ ἁψάμενος τῷ δακτύλῳ τῶν τελευταίων στοιχείων, εἶδον ἀμέσως ὅτι τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἐπιγραφῆς ἦτο ἀόρατον, εἴτε διότι ἀπεξέσθη, εἴτε διότι ἐκαλύφθη διὰ κονιάματος, ὅπερ ἧττον πιθανόν, καὶ ὅτι τὸ τέλος αὐτῆς εἶχε διασωθῆ, ἂν καὶ τὰ στοιχεῖα ἐπεβάφησαν διὰ ψιλοῦ κιτρινοχρύσου στρώματος. Εὐτυχῶς ὅμως ἡ τοιαύτη βαφὴ ἦτο διαφανής, ὅθεν καὶ τὰ ὑπ' αὐτὴν γράμματα ἐφαίνοντο ἐκ τοῦ πλησίον μετὰ πλείστης καθαρότητος, καὶ δέον νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἡ χαρά μου ὑπῆρξε μεγίστη ὅτε εἶδον τὴν θεωρίαν μου ἀληθεύουσαν ὑπὸ τὸν ὁριστικὸν ἔλεγχον τοῦ πειράματος, καὶ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ θριαμβευτικοῦ τοῦ βήματος τόξου ἔληγεν οὐχὶ διὰ τῶν λειψάνων CEIEΠΑΛΙΝ, ἀλλὰ διὰ τῶν γραμμάτων ΒΕΙCΠΑΛΙΝ. Παρετήρησα δὲ πρὸς τούτοις ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Β ὑπῆρχε τεμάχιον προηγουμένου κυρτοῦ κάτωθεν στοιχείου, ϵ ἢ C, (σχ. 575), ἐνῷ τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον στοιχεῖον τῆς ἐπιγραφῆς, ἐπὶ τῆς πρὸς ἄρκτον δηλονότι τοῦ τόξου ἐσχατιᾶς, ἦσαν στρογγύλα ἄνωθεν (σχ. 574), ὅπερ ἀνταποκρίνεται πληρέστατα εἰς τὰ ἀπαιτούμενα στοιχεῖα C καὶ Ο τοῦ ἐν τῇ *Ἀνθολογίᾳ* διστίχου.

Σημειωτέον δ' ἐπίσης ὅτι καὶ ἡ ἔκτασις τοῦ τόξου συνᾴδει τῷ μήκει τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφῆς ταύτης.

Ταῦτα πάντα ἀποδεικνύουσιν, ὡς εἰκός, ἐναργέστατα ὅτι τὸ μέτωπον τοῦ ἱεροῦ ἔφερε, μετὰ τὴν ὁριστικὴν τῶν εἰκονομάχων ἧτταν τοῦ 842, τὴν προεκτεθεῖσαν τῆς *Ἀνθολογίας* ἐπιγραφήν, τὴν ἐξυμνοῦσαν τὴν ἀναστήλωσιν τῶν σεπτῶν εἰκόνων, καὶ τὸν μέγαν θρίαμβον τῆς ὀρθοδοξίας ([105]).

([105]) Τὰ συμπεράσματά μου ταῦτα, ἀνεκοίνωσα τῇ 1/14 Νοεμβρίου 1904 εἰς τὸν ἐν ΚΠ. Ἑλληνικὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον. Ἴδε ὡςαύτως *Ἀρχαιολογικούς* μου *Πίνακας τῆς Ἁγίας Σοφίας*, 1905, σ. γ'.

Τὴν ἐν τῇ Χαλκῇ ὑπὸ τοῦ Ἰσαύρου Λέοντος θραυσθεῖσαν τοῦ Χριστοῦ εἰκόνα ἀνεστήλωσεν ἡ Εἰρήνη, ὅτε καὶ ἐπεγράφη αὐτῇ τὸ ἑξῆς δίστιχον·

«Ἣν καθεῖλε πάλαι Λέων ὁ δεσπόζων,
ἐνταῦθα ἀνεστήλωσεν Εἰρήνη».

(Βυζαντίου *Ἡ ΚΠ.*, τ. α', σ. 192.)

Παρὰ τὸ τόξον δὲ τοῦ ἐν Νικαίᾳ ναοῦ τῆς Θεοτόκου διεσώθη ἡ κατακόρυφος ἐπιγραφή· +CTHΛOI NAVKPATIOC TAC ΘϵIAC ϵIKONAC+.

Τὸ θριαμβευτικὸν τόξον τοῦ ἐν ΚΠ. παρὰ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ναοῦ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης ἔχει ἐφ' ἑαυτοῦ τάδε· O OIKOΔOMωN ϵIC TON OIKON COV KAI ANABACIN AVTOV KAI THN ϵΠAΓΓϵΛIAN TOV AΓIOV ΠNϵVMATOC.....HΛΠICAMϵN ϵIC TO ONOMA AVTOV, καὶ ἐν ἐλάσσονι κύκλῳ, ΠΛHCΘHCOMϵΘA ϵN TOIC AΓAΘOIC TOV OIKOV COV AΓIOC O NAOC COV ΘAVMACTOC ϵN ΔIKAIOCVNH (*Ψαλμ.* ξδ' (ξϵ'), 5). Ταῦτα ἀνέγνων ἀτελῶς ἐπὶ φωτογραφίας τοῦ παλαιοῦ φωτογραφικοῦ οἴκου Ἀμπτουλλὰχ ΚΠ.

Ἐν τῇ θριαμβευτικῇ δὲ ἁψῖδι τοῦ ναοῦ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Νικαίας καὶ τοῦ ἐν Στειρίδι τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ γέγραπται· + TW OIKW COV ΠPϵΠϵI AΓIACMA $\overline{\text{Kϵ}}$ ϵIC MAKPOTHTA HMϵPWN, ἤτοι «Τῷ οἴκῳ σου πρέπει ἁγίασμα, Κύριε, εἰς μακρότητα ἡμερῶν» (*Ψαλμ.* ϛβ' (ϛγ'), 5).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Η'. ΤΟ ΤΗΣ ΚΟΓΧΗΣ ΤΟΥ ΒΗΜΑΤΟΣ ΗΜΙΘΟΛΙΟΝ

Σύμβολον. — Κατὰ τὸν Σωφρόνιον, «μύαξ ὁ ἐπάνω τοῦ βήματος τύπος τοῦ πρώτου οὐρανοῦ· τὸ δὲ λοιπὸν στέγος τῆς ἐκκλησίας εἰς τύπον τοῦ φαινομένου οὐρανοῦ» ([106]).

Σχῆμα καὶ διαστάσεις τοῦ ἡμιθολίου. — Ὁμιλῶν περὶ τῆς κυλινδρικῆς τῆς ἱερᾶς κόγχης οἰκοδομῆς, ὁ Προκόπιος παρατηρεῖ ὅτι ἡ «τοῦ ἔργου τούτου ὑπερβολὴ εἰς σφαίρας τεταρτημόριον ἀποκέκριται» ([107]), ἀλλ' ἐπειδή, ὡς ἤδη ἀποχρώντως ἐδηλώθη, ἡ καμπὴ τῆς κόγχης τοῦ βήματος τυγχάνει μικροτέρα ἡμικυκλίου, ἕπεται ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἄνωθεν αὐτῆς ἡμιθόλιον εἶνε μικρότερον τεταρτημορίου σφαίρας, ὡς ὑποτεῖνον ἐπὶ τοῦ μείζονος ἄξονος 83^0 μόνον. Ἡ δὲ πρόσοψις τοῦ ἡμιθολίου παρουσιάζει χεῖλος ἡμικυκλοτερὲς ὁμαλόν, ἄνευ ὀξυτενοῦς κορυφῆς ([108]).

Τὸ δὲ εὖρος τοῦ ἡμιθολίου ὑπερτερεῖ πως τοῦ τῆς κυλινδρικῆς ὑπ' αὐτὸ ἐπιφανείας, ἀφοῦ, ὡς ἐξηγήθη ἤδη, οἱ ἄνευ ὀρθομαρμαρώσεως τοῖχοι εἶνε στενώτεροι τῶν διὰ λίθων ἠμφιεσμένων ([109]). Οὕτω τὸ ἄνοιγμα αὐτοῦ ἀντὶ νὰ ἰσάζηται $12^{\mu}.34$ ἢ $40^{\beta\pi}$ σχεδόν, εὑρύνεται ἐπὶ $12^{\mu}.7$ ἢ $41^{\beta\pi}$, τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ἀνατεινούσης εἰς τὸ ὑπὲρ τὸ δάπεδον ὕψος $29^{\mu}.4$ ἢ $94^{\beta\pi}$ ([110]).

Ἔχει δὲ τὸ ἡμιθόλιον πάχος πρὸς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ 1^{μ} ἢ $3^{\beta\pi}$ περίπου, ὑψούμενον οὕτως ἔξωθεν $30^{\mu}.4$ ἢ $97^{\beta\pi}$ ἄνωθεν τοῦ ἐδάφους, καὶ ἡ στέγη αὐτοῦ παρίσταται ἠρέμα ἐπικλινής, συνεπείᾳ τοῦ ὕψους, εἰς ὃ ἱκνεῖται ὁ ἐξωτερικὸς παρὰ τὴν βάσιν κύλινδρος, καὶ ἐπειδὴ τὸ ὑπὲρ τὸ βῆμα τόξον προβάλλει ἐπέκεινα τοῦ κέντρου τῆς κόγχης, τὸ ἐπικλινὲς τῆς στέγης ἄρχεται ἀπ' αὐτῆς ἤδη τῆς κορυφῆς. Ἡ δὲ τρίπλευρος ἔξωθεν τοῦ κυλίνδρου τοῦ βήματος ἐπιφάνεια, ἐξακολουθοῦσα εἰς μεῖζον ὕψος τῆς ἔσωθεν κορωνίδος ([111]), περιστέλλει τὸ ὁλικὸν ὕψος τῆς ἔξω κυκλοτεροῦς τοῦ ἡμιθολίου βάσεως εἰς $2^{\mu}.4$ ἢ $8^{\beta\pi}$, ὡς ἔγγιστα.

Τὰς δὲ τρεῖς πλευρὰς τῆς κόγχης στέφει κορωνίς, ἐν ᾗ καθορῶνται αἱ γνωσταὶ ἡμῖν, λοξῶς διατεθειμέναι, ὀπταὶ βυζαντιναὶ πλίνθοι, ὡς παρατηρεῖ τις ἐπὶ τοῦ πίνακος πε΄, παριστάνοντος τὴν γενικὴν ἔξωθεν θέαν τοῦ ὑπὲρ τὸ βῆμα ἡμιθολίου.

Παράθυρα. — Πέντε παράθυρα φωτίζουσι τὸ ἡμιθόλιον τοῦ ἱεροῦ, ὡς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἡμιθόλια τῆς Ἁγίας Σοφίας. Δέον δὲ νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα ὅτι αἱ τοιαῦται θυριδοφόροι κόγχαι εἶνε σπανιώταται ἐν τῇ βυζαντινῇ ἀρχιτεκτονικῇ ([112]), καὶ ὅτι ἡ ἐν τῷ ναῷ χρῆσις αὐτῶν δικαιολογεῖται πληρέστατα διὰ τῶν πελωρίων τοῦ κτιρίου ἀναλογιῶν, ὡς καὶ διὰ τῆς ὀρθῆς κρίσεως

([106]) *Λόγος*. ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 87, σ. 3984.

([107]) *Περὶ Κτισμ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 175.

([108]) Οὕτω καὶ ἐν Ἁγίῳ Σεργίῳ, ὡς καὶ ἐν Ἁγίῳ Βιταλίῳ, ἀλλ' ἐν τῷ ἔξωθεν τῆς Ῥαβέννης ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου (in Classe) ἡ κόγχη εἶνε ὀξυτενής τε καὶ πεταλοειδής. Ὡσαύτως ὀξυτενὴς παρίσταται ἡ κόγχη τῆς Ἁγίας Εἰρήνης ΚΠ., ἡ τοῦ ναοῦ Ἡρακλείας τῆς ἐπὶ Προποντίδι, καὶ ἡ τοῦ Κὰζρ Ἰμπν Βαρδάν. Ὀξυτενὴ δὲ τόξα ἀπαντᾷ τις καὶ ἐν τῇ Παναγίᾳ Μουγουλίων, Μογγολίων, ἢ Μουχλιωτίσσῃ, ἥτις εἶνε ἡ μόνη ἀκραιφνῶς περισωθεῖσα βυζαντινὴ ἐκκλησία, ἣν διατηροῦσιν εἰσέτι οἱ Ἕλληνες ΚΠ.

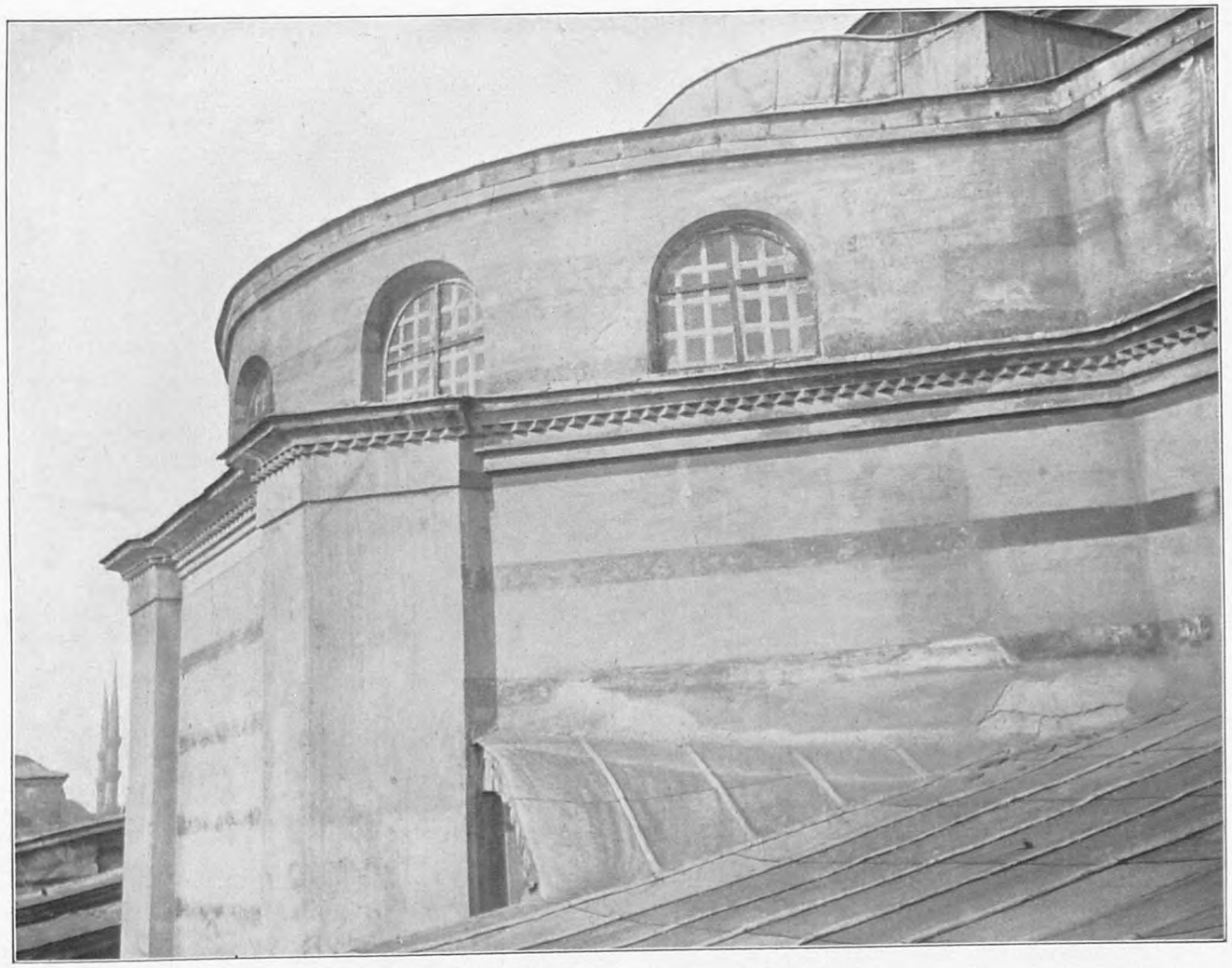
([109]) Ἴδε ἀνωτέρω, σ. 10-11.

([110]) Ἐν τῷ Ἁγίῳ Σεργίῳ τὸ ὕψος τοῦτο εἶνε $13\frac{1}{2}{}^{\mu}$ ἢ $43^{\beta\pi}$.

([111]) Ἴδε Α΄ τόμον, πίνακα ιθ΄.

([112]) Οὔτε ὁ Ἅγιος Σέργιος, οὔτε ὁ Ἅγιος Βιτάλιος, οὔτε ὁ Ἅγιος Ἀπολλινάριος, οὔτε ἡ Ἁγία Εἰρήνη ΚΠ., ἔχουσιν ἡμιθόλια μετὰ θυρίδων, ἀλλὰ τὴν κόγχην τοῦ ἐν Ἡρακλείᾳ ἐπὶ Προποντίδι ναοῦ φωτίζει παράθυρον, ἐνῷ τρία τοιαῦτα ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς ἡμιθολίοις τοῦ ἐν ΚΠ. ναοῦ τοῦ ἐν τῇ Κρίσει Ἁγίου Ἀνδρέου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Η ΕΞΩΘΕΝ ΘΕΑ ΤΟΥ ΗΜΙΘΟΛΙΟΥ ΤΟΥ ΒΗΜΑΤΟΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ τε κτίτορος καὶ τῶν ἀρχιτεκτόνων αὐτοῦ, ἐπιθυμούντων ἐγεῖραι ἰδίᾳ φωτεινὴν καὶ ἀερώδη οἰκοδομήν.

Τὰ παράθυρα τοῦ ὑπὲρ τὸ βῆμα ἡμιθολίου ἔχουσιν $1^{μ}.4$ ἢ $4\frac{1}{2}^{βπ}$ παραπλησίου εὖρους καὶ $1^{μ}.8$ ἢ $6^{βπ}$ ὕψους, καὶ εἶνε τὰ μικρότερα ὅλων τῶν κογχῶν παραθύρων. Ἀνοίγονται δέ, ὡς εἴθισται, λοξῶς, ἵνα στέλλωσι τὸ φῶς πρὸς τὰ κάτω, καὶ εἰς σημαντικὸν ὕψος, $2^{μ}$ τοὐλάχιστον, ἢ σχεδὸν $7^{βπ}$, ὑπὲρ τὴν κορωνίδα (πίναξ πδ΄, Β).

Μωσαϊκὰ τῶν παραθύρων. — Ἐῤῥέθη ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι τὸ χεῖλος τοῦ ἡμιθολίου κοσμεῖται διὰ τοῦ κορύμβου τοῦ σχ. 573 ([113]), δέον δὲ νὰ εἴπω νῦν ὅτι τὸ αὐτὸ περικαλλὲς σχέδιον καλύπτει τὸν ἔσω γῦρον τῶν πέντε παραθύρων, ὧν ἡ ἐπέκεινα ἐπιφάνεια, ἄχρι τοῦ τῶν ὑάλων δικτυωτοῦ, τυγχάνει κατάχρυσος.

Εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, κρατούσης τὸν Χριστόν. — Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ιζ΄ ἑκατονταετηρίδος ὁ Γρελῶτος ἐζωγράφησεν, ὡς οὖσαν ἐν τῷ ἡμιθολίῳ, «μεγάλην εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, καθεζομένης καὶ ἀγκαλοφορούσης τὸν Σωτῆρα» ([114]), καὶ πάλιν «μεγάλην εἰκόνα τῆς Μητρὸς τοῦ Σωτῆρος, καθεζομένης ἐπὶ θρόνου, καὶ φερούσης ἐπὶ τῶν αὐτῆς γονάτων τὸ βρέφος Ἰησοῦν, εὐλογοῦν» ([115]). Τῷ 1848, διαρκούσης τῆς ἀνακαινίσεως, ὁ ἐν Ταταούλοις ποτὲ διαμένων ἡμέτερος Θεόδωρος Ἀριστοκλῆς ἀφῆκεν ἡμῖν τὴν ἑξῆς τοῦ μεγάλου ἐκείνου μωσαϊκοῦ ἐκτύπου ἀφήγησιν· «Ὅτε ἐπεσκευάζετο ὁ ναός, ἀρχιτεκτονοῦντος τοῦ κ. Φοσσάτη, εἰσελθὼν κἀγὼ ἐν αὐτῷ, ὡς καὶ ἄλλοι πολλοί, διότι τότε ὑπῆρχεν ἐλευθέρα ἡ εἴσοδος, καὶ ἀναβὰς τὸ πρὸς τὸ ἱερὸν βῆμα ἱκρίωμα (σκαλωσιάν), εἶδον ἄνω ἐπὶ μὲν τοῦ πρὸς ἀριστερὰ τοίχου τῆς κατὰ μέσον τοῦ βήματος χηβάδος τὴν διὰ ψηφίδων εἰκόνα τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἱσταμένης καὶ κρατούσης ἐπὶ τοῦ στήθους τὸν Υἱὸν αὐτῆς· κύκλῳ δὲ τοῦ ὅλου σώματος κεφαλαίοις γράμμασι διὰ ψηφίδων ἦσαν γεγραμμένα τάδε· ΜΕΓΑΛΥΝΕΙ Η ΨΥΧΗ ΜΟΥ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ ΚΑΙ ΗΓΑΛΛΙΑCΕ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΜΟΥ ΕΠΙ ΤΩΙ ΘΕΩΙ ΤΩΙ CΩΤΗΡΙ ΜΟΥ ΟΤΙ ΕΠΕΒΛΕΨΕΝ ΕΠΙ ΤΗΝ ΤΑΠΕΙΝΩCΙΝ ΤΗC ΔΟΥΛΗC ΑΥΤΟΥ» ([116]). Ὁ δὲ Σάλτζεμβεργ περιγράφει ἐνταῦθα «τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, καθημένης ἐπὶ θρόνου, κρατούσης δ᾽ ἔμπροσθεν αὐτῆς ἐπὶ τῶν γονάτων τὸ ἱστάμενον βρέφος Ἰησοῦν. Τὸ ζωηρῶς κυανοῦν ἐπανωφόριον, τὸ χρησιμεῦον ἅμα καὶ ὡς κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, περιβάλλει σύμπαν τὸ σῶμα, οὕτως ὥστε μόνον ἐπὶ τοῦ στήθους, ἐπὶ τοῦ κατωτέρου τῶν βραχιόνων μέρους, καὶ ἀμέσως ὑπὲρ τοὺς πόδας, μένει ὁρατὸν τὸ λευκόν, χρυσοκέντητον ἐσωτερικὸν ἱμάτιον. Καὶ ἡ μὲν δεξιὰ αὐτῆς ἐπακουμβᾷ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου τοῦ βρέφους Ἰησοῦ, ἡ δὲ λαιὰ ἐπὶ τοῦ εὐωνύμου αὐτοῦ ἰσχίου. Ὁ Χριστὸς ἔχει τὴν δεξιὰν ἔμπροσθεν αὐτοῦ ὑψωμένην, τὴν δὲ ἀριστερὰν τῷ στήθει ἐπεστηριγμένην. Τὸ δὲ ἁπλοῦν αὐτοῦ φόρεμα ὑπάρχει λευκόν, συγκρατούμενον, ὑπὲρ τὰ ἰσχία, χρυσῇ ζώνῃ. Ἡ κόμη αὐτοῦ κυματίζει ἐλευθέρως, ἐνῷ ὁ φωτοστέφανος περιέχει τὰ τρεῖς ἀκτῖνας ([117]). Τέλος ὁ θρόνος τυγχάνει χρυσοῦς μετ᾽ ἐρυθρῶν κοσμημάτων, ἄνευ ὀπισθίου ἐρείσματος, τὰ δὲ τοῦ καθίσματος καὶ τῶν ποδῶν ὑποστρώματα παρίστανται ἐκ πρασίνης μετάξης πεποιημένα» ([118]).

([113]) Εὔτεχνα φύλλα ποικίλλουσι τὸν γῦρον τῆς κόγχης τῆς ἐν ΚΠ. Ἁγίας Εἰρήνης. Ἐν δὲ τῷ ἐν Ῥαβέννῃ Ἁγίῳ Βιταλίῳ καθορᾶται πρὸς τὸ μέσον τοῦ χείλους τῆς κόγχης λιθοκόλλητος σταυρὸς ἓξ κεραιῶν.

([114]) *Voy. de Const.*, σ. 148.

([115]) *Αὐτόθι*, σ. 152.

([116]) Πατριάρχου Κωνσταντίου *Συγγρ. ἐλάσσ.*, σ. 404-405. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐλήφθη ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου, κεφ. α΄, 46-48.

([117]) Τὴν κορυφὴν δηλονότι καὶ τὰς κεραίας τοῦ σταυροῦ. Ἴδε Λ΄ τόμον, σ. 167, σημ. 60.

([118]) *A. B. v. C.*, σ. 32. Ἐν τῇ ἀναλόγῳ ταύτῃ παραστάσει τῆς Θεοτόκου ἐν Ἁγίῳ Ἀπολλιναρίῳ τῷ Νέῳ ἐν Ῥαβέννῃ ὁ θρόνος ἔχει ἐρεισίνωτον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Αἱ διαστάσεις τῆς εἰκόνος ταύτης εἶνε γιγαντιαῖαι, διότι τὸ ὁλικὸν αὐτῆς μῆκος προσεγγίζει $4\frac{1}{2}^{\mu}$ ἢ $15^{\beta\pi}$.

Ἡ *Ἑρμηνεία τῶν Ζωγράφων* ὁρίζει τάδε· «Ἔνδον τοῦ ἱεροῦ βήματος, κάτωθεν τῶν προφητῶν τῶν ἄνωθεν καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἁψῖδος, κατὰ μέσον γράψον τὴν Παναγίαν, καθημένην ἐπὶ θρόνου, καὶ φέρουσαν ὡς βρέφος τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ταύτην τὴν ἐπιγραφήν, ΜΗΤΗΡ ΘΕΟΥ Η ΥΨΗΛΟΤΕΡΑ ΤΩΝ ΟΥΡΑΝΩΝ· ἐξ ἑνὸς δὲ καὶ ἄλλου μέρους τοὺς δύο Ταξιάρχας Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, πρεσβείαν ποιοῦντας» ([119]).

Κατὰ τὴν αὐτὴν *Ἑρμηνείαν*, ἔδει ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ στεφάνου τοῦ Χριστοῦ νὰ γράφηται τὸ «Ο ΩΝ. οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῇ, ὅτε εἶδεν αὐτὸν ἐν τῇ βάτῳ· „Ἐγώ εἰμι ὁ Ὤν“. γράφε δὲ αὐτὰ οὕτω· τὸ μὲν Ο πρὸς τὸ δεξιὸν τοῦ στεφάνου μέρος, τὸ δὲ Ω ἄνωθεν ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ στεφάνου, τὸ δὲ Ν πρὸς τὸ ἀριστερόν» ([120]). Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε μεταγενέστερον.

Τὰς μορφὰς τῆς βυζαντινῆς Θεοτόκου θέλομεν σπουδάσει ἐκτενῶς ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν δύο μεγίστων τοῦ ναοῦ ἁψίδων. Φρονῶ δ' ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐκτύπωμα τῆς Θεοτόκου ἐνδεχόμενον νὰ ὑπῆρχεν ἴσως ἐνταῦθα ἀνέκαθεν, εἰ καὶ τοιαύτη διάταξις δὲν ἦτο συνήθης ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, καὶ πρὸ αὐτοῦ, ὅτε ἀπεικονίζετο μᾶλλον ὁ Χριστὸς ἐν τῇ κόγχῃ ([121]).

([119]) Ἔκδ. Ἀθηνῶν, σ. 249.

Ἄλλη ἐν τῷ βήματι ἀπεικόνισις τῆς Θεοτόκου ἦτο Η ΠΛΑΤΥΤΕΡΑ, ἔχουσα μὲν τὸν Ἰησοῦν ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτῆς, ἀλλ' ἐκτείνουσα τὰς χεῖρας. «Εἰς τὴν δευτέραν δὲ φιάλην τοῦ ἱεροῦ, γράψων τὴν Παναγίαν ἐντὸς κύκλου, φέρουσαν ἐπὶ τοῦ στήθους τὸν Κύριον ἡμῶν, τὰς δὲ χεῖρας ἐκτεινομένας ἔχουσαν πρὸς τὸ ἓν καὶ ἄλλο μέρος, καὶ πέριξ ταύτην τὴν ἐπιγραφήν, ΜΗΤΗΡ ΘΕΟΥ Η ΠΛΑΤΥΤΕΡΑ ΤΩΝ ΟΥΡΑΝΩΝ» (*Ἑρμ. Ζωγρ.*, ἔκδ. Ἀθηνῶν, σ. 249). Ἡ παρουσία τῶν Ταξιαρχῶν ταυτίζει τὴν Θεοτόκον τῆς Ἁγίας Σοφίας τῇ Ὑψηλοτέρᾳ τῶν Οὐρανῶν.

([120]) *Αὐτόθι*, σ. 259.

([121]) Ἴδου πῶς ἐκοσμοῦντο τὰ ὑπὲρ τὸ βῆμα ἡμιθόλια τῶν κυριωτέρων ναῶν, ἀπὸ τοῦ ε' αἰῶνος ἄχρις ἁλώσεως τῆς ΚΠ. ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν.

Ναός	*Τόπος*	*Παραπλησία ἐποχὴ μουσείου*	*Εἰκὼν κόγχης*
Ἅγιος Σταυρός	Ῥάβεννα	ε' αἰών	Τὸ βάπτισμα τοῦ Χριστοῦ.
Ἁγία Πουδεντζιάνα	Ῥώμη	ε' αἰών	Ὁ Χριστὸς ἐν μέσῳ, ἐπὶ θρόνου, καὶ παρ' αὐτὸν οἱ Ἀπόστολοι, πλησίον περιτειχίσματος πόλεως (ἴδε Κράους *Geschichte der christlichen Kunst*, ἐν Φρειβούργῳ, 1896, τ. α', κεφαλὶς ἐν χρώμασιν).
Ἅγιος Παῦλος ἔξω τῶν τειχῶν	Ῥώμη	ε' αἰών	Ὁ Χριστὸς ἐπὶ θρόνου εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, καὶ κρατεῖ τὸ εὐαγγέλιον διὰ τῆς λαιᾶς, ἔχων δ' ἑκατέρωθεν ἑαυτοῦ τοὺς Ἁγίους Πέτρον καὶ Παῦλον, Ἀνδρέαν, καὶ Λουκᾶν τὸν Εὐαγγελιστήν.
Ἅγιος Μιχαήλ	Ῥάβεννα	ε' αἰών	Ὁ Χριστὸς ὀρθὸς ἐν λειμῶνι, κρατῶν τῇ δεξιᾷ μέγιστον σταυρόν, ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς γῆς, τῇ δὲ λαιᾷ τὸ εὐαγγέλιον ἀνοικτόν. Ἑκατέρωθεν δὲ καθορῶνται οἱ Ἀρχάγγελοι, Μιχαὴλ πρὸς ἄρκτον, καὶ Γαβριὴλ πρὸς νότον, ἐνῷ ἡ κορυφὴ τῆς κόγχης φέρει τὸν Ἀμνὸν ἐπὶ κυανοῦ ἐδάφους. Ὁ ναὸς ἐξέλιπεν, ὥστε παρετήρησα ἁπλῶς πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ μωσαϊκοῦ ἐν τῷ μουσείῳ Ῥαβέννης.
Ναός	Κάπουα	ε' αἰών	Ἡ Θεοτόκος.
Ἅγιοι Σέργιος καὶ Στέφανος	Γάζα	ε'-ς' αἰών	Ἡ Θεοτόκος. «Ἡ μὲν γὰρ ὑποχρύσῳ καὶ ἀργυρίτιδι ψηφῖδι κεκοσμημένη τοῦ Σωτῆρος ἐν μέσῳ δείκνυσι τὴν Μητέρα, τὸν Υἱὸν ἐνθεμένην τοῖς κόλποις ἄρτι τεχθέντα· περιέστηκε δὲ χορὸς ἀμφοτέρωθεν εὐσεβής» (Χορικίου τοῦ Γαζαίου *Ἐγκώμιον εἰς Μαρκιανὸν Ἐπίσκοπον Γάζης*, ἐν Παρισίοις, 1846, σ. 86).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὸ ὁμοίωμα δὲ τοῦτο τῆς Παρθένου, οὗτινος τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1904 ἄποψιν παρέστησα ἐν

Ναός	*Τόπος*	*Παραπλησία ἐποχὴ μουσείου*	*Εἰκὼν κόγχης*
Ἁγία Μαρία ἡ Μεγάλη	Ῥάβεννα	530±	Ἡ Θεοτόκος.
Ἅγιοι Κοσμᾶς καὶ Δαμιανός	Ῥώμη	530±	Ὁ Χριστὸς ὀρθὸς ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν τέσσαρες ἄνδρες, κρατοῦντες στέμμα ἕκαστος, καὶ ἄλλοι δύο ἐπίσκοποι ἤ Ἅγιοι. Παρὰ δὲ τὴν βάσιν ὁ Ἀμνὸς ἐπὶ βράχου καὶ δώδεκα πρόβατα (οἱ Ἀπόστολοι) ἑκατέρωθεν αὐτοῦ.
Μητροπολιτικὸς ναός	Παρεντίον (Ἰστρία)	543±	Ἡ Θεοτόκος ἐπὶ θρόνου ἐν μέσῳ, ἀγκαλοφοροῦσα τὸν Χριστόν, ἔχουσα δ' Ἀγγέλους ἑκατέρωθεν.
Ἅγιος Ἀπολλινάριος (in Classe)	Ῥάβεννα	549	Μέγας σταυρός, λιθοκόλλητος δῆθεν, ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ὁποίου ἀπεικόνισται προτομὴ τοῦ Χριστοῦ, ἐντὸς στρογγύλης περιφερείας. Ὁ σταυρὸς ὑπάρχει ἔσωθεν κυανοῦ, κατηστερισμένου κύκλου, καὶ ὑπὲρ μὲν τὴν κορυφὴν τοῦ κορμοῦ γέγραπται ἡ λέξις ΙΧΘVC, ὑπὸ δὲ τὴν βάσιν SALVS MVNDI, ἐνῷ δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν ἀναφαίνονται τὰ ἕτερα σύμβολα Α καὶ Ω. Ἐκ τῆς κορυφῆς δὲ τοῦ ἡμιθολίου κατέρχεται ἡ χεὶρ τοῦ Πατρός, ἑκατέρωθεν δὲ τοῦ κύκλου τοῦ Σταυροῦ καθορῶνται ἐν νεφέλαις ὅ τε Μωϋσῆς καὶ ὁ Ἠλίας, καὶ κάτωθεν, ἐκ δενδροφύτου κήπου, τρία πρόβατα (οἱ μαθηταί, Πέτρος, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης) ἐξίστανται ἐπὶ τῷ θαύματι τῆς Μεταμορφώσεως. Τέλος, παρὰ τὴν βάσιν τῆς εἰκόνος καὶ τὸ κατώτερον τοῦ κήπου μέρος, ὑπάρχει ὁ Ἅγιος Ἀπολλινάριος, ἱστάμενος καὶ προσευχόμενος, ἔχων δώδεκα πρόβατα (τοὺς πιστούς) ἑκατέρωθεν ἑαυτοῦ. Ἡ περιφανεστάτη αὕτη εἰκὼν θεωρεῖται συνήθως ὡς ἡ τελευταία μεγάλη ἀπόπειρα τοιαύτης συμβολικῆς τῶν θαυμάτων τοῦ Χριστοῦ παραστάσεως.
Ἁγία Θεοτόκος	Ὄρος Σινᾶ	550±	«Τὴν θόλον τῆς κόγχης ταύτης κατακοσμεῖ γλαφυρὰ μουσείου εἰκών, παριστῶσα τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος» (Περικλέους Γρηγοριάδου *Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Σινᾶ*, ἐν Ἱεροσολύμοις, 1875, σ. 14).
Ἅγιος Βιτάλιος	Ῥάβεννα	560±	Ὁ Χριστός, νέος καὶ ἀγένειος, καθήμενος ἐπὶ κυανῆς γηΐνης σφαίρας, κρατῶν δὲ τὸ εὐαγγέλιον διὰ τῆς ἀριστερᾶς, τείνων δὲ στέμμα διὰ τῆς δεξιᾶς τῷ Ἁγίῳ Βιταλίῳ. Ὁ τότε Ἐπίσκοπος Ῥαβέννης Ἐκκλήσιος προσφέρει τῷ Χριστῷ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Βιταλίου, ἐνῷ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ Ἰησοῦ εἶνε δύο λευκοφόροι Ἄγγελοι. Ὁ δὲ σταυρὸς τῆς δόξης τοῦ Κυρίου τυγχάνει λιθοκόλλητος.
Παναγία Ἀγγελόκτιστος	Κύπρος	ς΄ αἰών	Ἡ Θεοτόκος ὀρθή, ὡς ΟΔΗΓΗΤΡΙΑ.
Ἁγία Ἀγνή	Ῥώμη	635±	Ἡ Ἁγία Ἀγνή, ὡς αὐτοκράτειρα, σὺν δόξῃ κεφαλῆς, ᾗ ὁ κτίτωρ προσφέρει τὸν ναόν, ἐπισκόπου τινὸς κρατοῦντος τὸ εὐαγγέλιον ἀπὸ τοῦ ἄλλου μέρους. Ἡ δὲ χεὶρ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς κατέρχεται ἐκ τῆς κορυφῆς τῆς κόγχης.
Εὐκτήριον Λατεράνου	Ῥώμη	642	Προτομὴ τοῦ Χριστοῦ ἐν νεφέλαις, ἧς ἑκατέρωθεν οἱ κορυφαῖοι τῶν Ἀποστόλων· κάτωθεν δ' ἡ δεομένη Θεοτόκος καὶ διάφοροι Ἅγιοι.
Ἅγιος Στέφανος (στρογγύλος)	Ῥώμη	650	Σταυρός, λιθοκόλλητος, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει προτομὴ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἄνωθεν, ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ, δεξιόθεν δὲ καὶ ἀριστερόθεν δύο Ἅγιοι.
Ἁγία Σοφία	Θεσσαλονίκη	ζ΄ αἰών	Εἰκονομαχικὸς σταυρὸς κατ' ἀρχάς.
Ἁγία Εἰρήνη	ΚΠ.	743±	Ἁπλοῦς σταυρός, βαίνων ἐπὶ τριῶν βάθρων. Πρὸ πολλοῦ ἐρρέθη ὅτι τὸ σημεῖον τοῦτο εἶνε ἔργον εἰκονομάχων. Γνωστὸν δὲ ὅτι Λέων ὁ Ἴσαυρος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ἐτίμων μεγάλως τὸ σύμβολον τοῦτο τοῦ πάθους. Οὕτως ὁ Λέων ἀντικατέ-

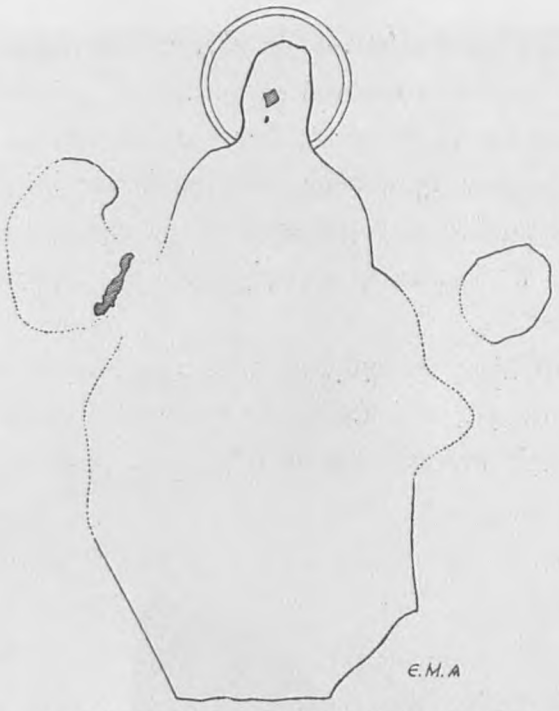
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῷ σχ. 576, διότι ὁ Φοσσάτης ἐκάλυψεν αὐτὸ διὰ ἡμιδιαφανοῦς χρυσοῦ στρώματος, καὶ οὐχὶ διὰ

Ναός	*Τόπος*	*Παραπλησία ἐποχὴ μουσείου*	*Εἰκὼν κόγχης*
			στησε τὴν ἐν τῇ Χαλκῇ εἰκόνα διὰ σταυροῦ, ἐπιγράψας τάδε, κατὰ τὸν Στουδίτην Θεόδωρον· «*Ἄφωνον εἶδος καὶ πνοῆς ἐξηρμένον, Χριστὸν γράφεσθαι μὴ φέρων ὁ δεσπότης ὕλῃ γεηρᾷ, ταῖς γραφαῖς πατουμένῃ, Λέων σὺν υἱῷ τῷ νέῳ Κωνσταντίνῳ σταυροῦ χαράττει τὸν τρισόλβιον τύπον, καύχημα πιστῶν, ἐν πύλαις ἀνακτόρων*». (*Ἔλεγχος καὶ Ἀνατροπὴ τῶν ἀσεβῶν Ποιημάτων*, ἐν Μίγνῃ *P. G.*, τ. 99, σ. 437).
Ἁγία Σοφία	Θεσσαλονίκη	790±	Ἡ Θεοτόκος ἐπὶ θρόνου, ἀγκαλοφορεῖ τὸν Ἰησοῦν σὺν τῇ ἐπιγραφῇ· ΚΕ Ο ΘC ΤΩΝ ΠΡΩΝ ΗΜΩΝ CΤΕΡΕΩCΟΝ ΤΟΝ ΟΙΚΟΝ ΤΟΥΤΟΝ ΕΩC ΤΗC CΥΝΤΕΛΕ[CΕΩC ΤΟΥ ΑΙΩΝΟC ΚΑΙ CΩCΟΝ ΑΥ]ΤΟΝ ΠΡΟC ΔΟΞΑΝ CΗΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΜΟΝΟΓΕΝΟΥC CΟΥ VV ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΑΝΑΓΙΟΝ CΟΥ ΠΝ (Βοὺλφ *Die Koimesiskirche in Nicäa*, σ. 46).
Ἅγιος Θεόδωρος	Ρώμη	810±	Ὁ Χριστός, καθήμενος ἐπὶ τοῦ κόσμου, κρατῶν τὸν σταυρόν, ἔχων δ' ὑπὲρ ἑαυτὸν τὴν τοῦ Πατρὸς χεῖρα ἐν νεφέλαις, ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν δύο Ἁγίους, τῷ Κυρίῳ δωροφοροῦντας.
Ἁγία Μαρία τοῦ Πλοίου	Ῥώμη	824±	Ἡ Θεοτόκος, φέρουσα τὸν Χριστὸν ἐπὶ θρόνου, ἐνῷ ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης γονυπετεῖ ἔμπροσθεν αὐτῆς, ἐν μέσῳ πλήθους Ἀγγέλων.
Ἁγία Καικιλία	Ῥώμη	824±	Ὁ Χριστός, ἱστάμενος, καὶ ἡ χεὶρ τοῦ Πατρὸς ὑπὲρ αὐτόν, τρεῖς δὲ Ἅγιοι καὶ τρεῖς Ἅγιαι ἑκατέρωθεν. Κάτωθεν πάλιν παρατηρεῖ τις τὸν Ἀμνὸν ἐπὶ βράχου καὶ δώδεκα πρόβατα (τοὺς Ἀποστόλους).
Ἁγία Πρασσέδη	Ῥώμη	824±	Ὁ Χριστός, ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἱστάμενος τοῦ Ἰορδάνου, σὺν τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ ἄνωθεν. Ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν τρεῖς Ἅγιοι καὶ τρεῖς Ἅγιαι, καὶ ὑπ' αὐτοὺς ὁ Ἀμνὸς μετὰ δώδεκα προβάτων, ὡς ἄνω ἐν Ἁγίᾳ Καικιλίᾳ.
Ἅγιος Μᾶρκος	Ῥώμη	840±	Εἰκὼν ἀνάλογος ταῖς δυσὶ τελευταίαις.
Ἁγία Θεοτόκος	Τορκέλλον (Βενετία)	864	Ἡ Θεομήτωρ ὀρθή, ἀγκαλοφοροῦσα τὸ βρέφος Ἰησοῦν, ἰδίᾳ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, καὶ κάτωθεν οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι (Βεντούρη *La Madonna* ἐν Μεδιολάνοις, 1900, σ. 9).
Νέα μεγάλη ἐκκλησία	ΚΠ.	876	Λέγει ὁ μέγας Φώτιος· «Ἡ δ' ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου ἀνεγειρομένη ἁψὶς τῇ μορφῇ τῆς Παρθένου περιαστράπτεται, τὰς ἀχράντους χεῖρας ὑπὲρ ἡμῶν ἐξαπλούσης, καὶ πραττομένης τῷ βασιλεῖ τὴν σωτηρίαν καὶ τὰ κατ' ἐχθρῶν ἀνδραγαθήματα» (*Ἐκφρασις Νέας Ἐκκλησίας*, ἔκδ. Βόννης, σ. 199).
Ναὸς Κοιμήσεως Θεοτόκου	Νίκαια (Βιθυνία)	θ' αἰών	Ἡ Θεοτόκος ὀρθή, ἀγκαλοφοροῦσα τὸν Χριστόν, εὐλογοῦντα, ἐνῷ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ἡμιθολίου γέγραπται ἡμικύκλιον ἐκπέμπον τρεῖς ἀκτῖνας, ὧν μία κατέρχεται ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς Θεομήτορος. Αἱ τοιαῦται δὲ ἀκτῖνες τυποῦσι βεβαίως τὴν εὐλογίαν τοῦ Πατρός, ἀντικαταστήσασαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ τῶν προγενεστέρων χρόνων. Ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου φέρει ἐνταῦθα τὴν ἐπιγραφήν (*Ψαλμ.* ρθ', 3)· ΕΓΓΑCΤΡΟC ΠΡΟ ΕCCΦΟΡΟΥ ΕΓΕΝΗCΑCΕ (*Ἑρμηνεία τῶν Ζωγράφων*, ἔκδ. Ἀθηνῶν, σ. 156).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κονιάματος, ἔχει ἑκατέρωθεν ἑαυτοῦ δύο κηλῖδας χρίσματος, ἀντιστοιχούσας, φαίνεται, τοῖς στοιχείοις ΜΡ ΘΝ, ἤτοι «Μήτηρ Θεοῦ», τοῖς πάντοτε σχεδὸν συνοδεύουσι βυζαντινὰς τῆς Θεοτόκου παραστάσεις.

Σχ 576. Ἡ νῦν θέα τῆς ἐν τῇ κόγχῃ τοῦ Βήματος εἰκόνος τῆς Θεοτόκου. Κλῖμαξ = $\frac{1}{50}$.

Διάφοροι τέλος συγγραφεῖς ἐπλανήθησαν, ἐκλαβόντες τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος εἰκόνα τῆς Ὑψηλοτέρας ὡς παριστῶσαν τὸν Χριστόν ([122]).

Ναός	*Τόπος*	*Παραπλησία ἐποχὴ μουσείου*	*Εἰκὼν κόγχης*
Ὅσιος Λουκᾶς	Στειρις (Φωκίς)	1005±	Ἡ Θεοτόκος ἀγκαλοφοροῦσα τὸν Χριστὸν ἐπὶ θρόνου.
Νέα Μονή	Χίος	1050	Ἡ δεομένη Θεοτόκος.
Ἅγιος Δίκαιος	Τεργέστη	ιβ′ αἰών	Ἡ Παναγία ἐπὶ θρόνου κρατεῖ τὸν Χριστόν, καὶ δύο Ἄγγελοι ἑκατέρωθεν.
Παλατίνιον εὐκτήριον	Παλέρμον (Σικελία)	1143	Προτομὴ τοῦ Χριστοῦ, εὐλογοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς, κρατοῦντος δὲ τὸ εὐαγγέλιον διὰ τῆς εὐωνύμου.
Μητροπολιτικὸς ναός	Κεφαλοῦ (Σικελία)	1148	Ἡ αὐτὴ εἰκών, ὡς καὶ ἐν παλατινίῳ εὐκτηρίῳ.
Μητροπολιτικὸς ναός	Μονρεάλε (Σικελία)	1182	Ταὐτὰ ὡς καὶ ἐν δυσὶ προηγουμένοις ναοῖς.
Μονή	Δαφνί (Ἀττική)	ιγ′ αἰών	Θεοτόκος ἐπὶ θρόνου.
[Ἅγιος Μᾶρκος	Βενετία	1506	Ὁ Χριστός, καθήμενος ἐπὶ θρόνου πολυτελοῦς, σὺν τοῖς στοιχείοις ΙC ΧC. Καίπερ τυγχάνουσα μεταγενεστέρα τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἡ εἰκὼν αὕτη ἐνεπνεύσθη ἀναντιῤῥήτως ὑπὸ προδήλου ἑλληνικῆς ἐπιῤῥοῆς, ὡς ἄλλως σύμπασα αὐτὴ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Μάρκου].

Ἡ ἐξέτασις τοῦ πίνακος τούτου θέλει καταδείξει ὅτι ἐνῷ κατ' ἀρχὰς τὰ ἡμιθόλια τοῦ ἱεροῦ ἐκοσμοῦντο διὰ τῆς μορφῆς τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸν ε′ αἰῶνα, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Βούλφ (*Die Koimesiskirche in Nicäa*, σ. 246), ἤρξατο ἀναφαινομένη σπανίως ἐνταῦθα καὶ ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, ἀγκαλοφορούσης τὸν Κύριον, καὶ ὅτι τὸ ἔκτυπον τοῦτο τῆς Θεομήτορος ἐγενικεύθη ἐν Ἀνατολῇ κατὰ τοὺς ἀκολούθους χρόνους.

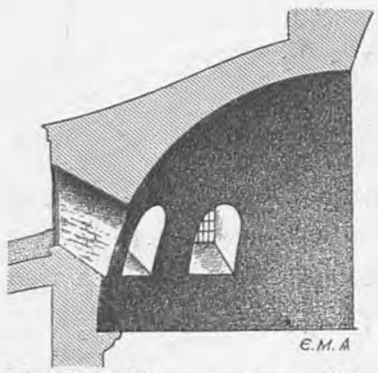
([122]) «Ἐν τῷ βυθῷ τοῦ ἱεροῦ», γράφει ὁ γλαφυρὸς Θεόφιλος Γωτιέρος, μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ ἀγχιστρόφου φαντασίας, «ὑπὸ τὴν ὀροφὴν τοῦ ἡμιθολίου, ὅπερ περατοῖ αὐτό, διακρίνει τις συγκεχυμένως τὸ ἰχνογράφημα κολοσσαίας εἰκόνος, ἣν τὸ στρῶμα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Θ'. ΤΑ ΤΕΣΣΑΡΑ ΕΛΑΣΣΟΝΑ ΗΜΙΘΟΛΙΑ

Σχῆμα καὶ διαστάσεις τῶν ἡμιθολίων.— Τὰ κέντρα καμπῆς τῶν ἐν ταῖς γωνίαις κογχῶν ἀπέχουσι κατὰ $14^{\mu}.35$ ἢ $46^{\beta\pi}$ τοῦ κέντρου τοῦ ὑπερκειμένου μεγάλου ἡμιθολίου, καὶ τὸ ὕψος τῶν κέντρων τούτων ἀνταποκρίνεται τῷ ὕψει τῆς δευτέρας κορωνίδος. Ἡ δὲ ὑπὲρ τὴν κορωνίδα διάμετρος τῶν τεσσάρων μικροτέρων ἡμιθολίων εἶνε, κατὰ τὰς ἰδίας μου καταμετρήσεις, $13^{\mu}.10$ ἤτοι $42^{\beta\pi}$, τὸ δὲ σχῆμα αὐτῶν παρίσταται ὁμαλὸν τέταρτον σφαίρας καὶ οὐχὶ ὀξυτενές, ὡς τὸ τῶν μεγάλων ἡμιθολίων. Ἀνατείνει δ' ἔσωθεν ἡ κορυφὴ αὐτῶν εἰς ὕψος $29^{\mu}.7$ ἢ $95^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ τεμένους.

Τὰ ἐν τοῖς μεγίστοις ἡμιθολίοις ἀνοιγόμενα τόξα τῶν κογχῶν τούτων εἶνε στερεώτατα, ὡς καὶ τὰ τῶν μικροτέρων πρὸς δυσμὰς καὶ ἀνατολὰς ἁψίδων. Τὴν δὲ ἄποψιν ἑνὸς τῶν ἐν λόγῳ ἡμιθολίων παρέχει ὁ πίναξ πς', ἐνῷ τὸ σχῆμα 577 δεικνύει ἡμῖν τὴν τομὴν αὐτοῦ. Φαίνεται

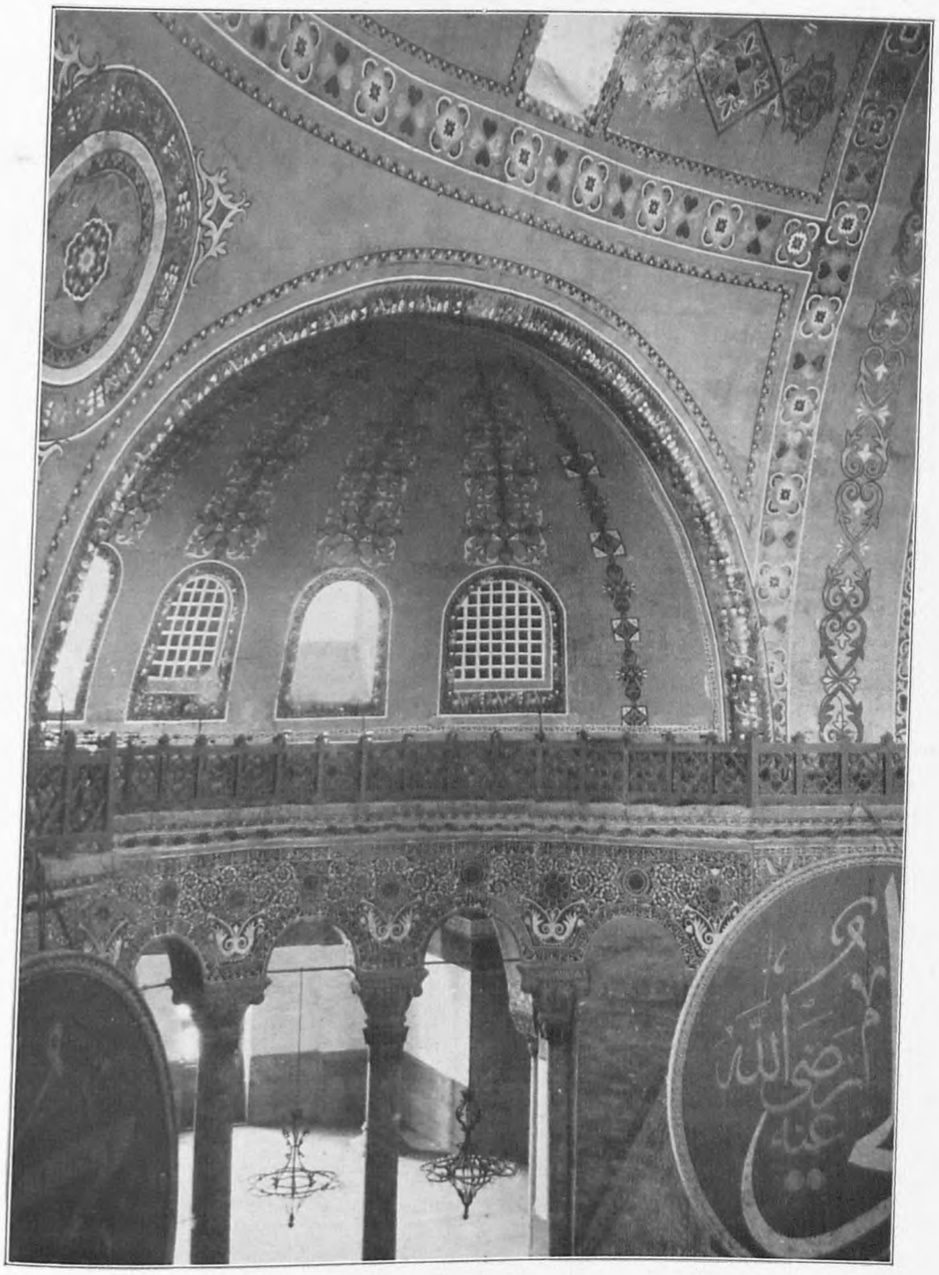
Σχ. 577. Τομὴ ἐλάσσονος κόγχης. Κλῖμαξ=$\frac{1}{200}$.

δ' ὅτι τὸ πάχος τῆς κορυφῆς ἰσάζεται 1^{μ} ἢ $3^{\beta\pi}$ τοὐλάχιστον, ἀλλά, κατὰ τὸ σύνηθες, τοῦτο ταχέως αὐξάνει ἄχρι τῆς στεφάνης τοῦ ἐξωτερικοῦ κυλίνδρου, οὗτινος τὸ ὕψος ἀνέρχεται, ὡς καὶ ἐν τῷ τοῦ βήματος ἡμιθολίῳ, εἰς $28^{\mu}.6$ ἢ $92^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ, ἢ εἰς $5^{\mu}.5$ ἢ $18^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὴν ἀνωτέραν κορωνίδα. Ἔξωθεν δ' αἱ κορυφαὶ τῶν ἡμιθολίων ὑψοῦνται $30^{\mu}.7$ ἢ $98^{\beta\pi}$ ἄνωθεν τοῦ δαπέδου, καὶ ἐπειδὴ αἱ βάσεις τῶν μεγάλων ἡμιθολίων ἐκτείνονται ἐξωτέρω τοῦ κέντρου τῶν κογχῶν, ἡ στέγη τούτων εἶνε ἐπικλινὴς ἀπ' αὐτῆς ἤδη τῆς κορυφῆς αὐτῶν. Συνάπτεται δ' ἡ ἔξωθεν κυλινδρικὴ ἐπιφάνεια τοῖς πεσσοῖς διὰ λοξῶν τοίχων (σχ. 553).

ἀσβέστου δὲν ἠδυνήθη ὁλοσχερῶς νὰ ἐξαφανίσῃ. Ἡ εἰκὼν δὲ αὕτη εἶνε ἡ τῆς πάτρωνος τοῦ ναοῦ, τὸ ὁμοίωμα τῆς Θείας Σοφίας, ἤ, ἀκριβέστερον, τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἥτις, ὑπὸ τὸν ἡμιδιαφανῆ τοῦτον πέπλον, παρίσταται ἀτάραχος εἰς τὰς τελετὰς ξένης λατρείας» (*Constantinople*, ἐν Bibliothèque Charpentier, ἐν Παρισίοις, 1899, σ. 270). Ὁ δὲ Γρόζβενορ κατεβύθισε τὴν ἀνακριβῆ αὐτοῦ γραφίδα εἰς τὸ ποτήριον τῆς ἀπάτης, περιγράψας τὸ ἀόρατον, καὶ εἰπὼν ὅτι «δύναταί τις νὰ ἴδῃ τὴν κόμην, τὸ μέτωπον, καὶ τοὺς γλυκεῖς ὀφθαλμοὺς τοῦ Σωτῆρος, ὡς καὶ τὴν ἀμυδρὰν σκιαγραφίαν τοῦ σώματος αὐτοῦ. Ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, ἀγαθή, ,,ὡς ὅτε ἐν ἀγάπῃ καὶ πραότητι ἐβάδιζεν ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων'', ἐκτείνεται εἰςέτι ἐν ἀφάτῳ εὐλογίᾳ, καὶ φαίνεται ἐναγκαλιζομένη τὸν ξένον ἐν τῇ περιληπτικῇ αὐτῆς ἐκτάσει» (!) (*Const.*, τ. β', σ. 551). Ὅμοια καὶ τὰ τοῦ Βάρθ· «Ἐν τῇ κόγχῃ, ἡ ἐπιβλητικὴ εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ ὑπονοεῖται ἀορίστως πως, πάντοτε καὶ πάντοτε διὰ μέσου τῆς καλυπτούσης αὐτὴν ἀσβέστου. Διὰ δὲ τῶν ἀνοικτῶν αὐτοῦ βραχιόνων, οἵτινες εἶνε πλήρεις ἀγάπης καὶ οἴκτου, προσκαλεῖ εἰςέτι τοὺς πιστούς» (!) (*Constantinople*, ἐν Παρισίοις 1903, σ. 57). Τὰ λάθη τοιούτων συγγραφέων στεροῦνται βεβαίως πάσης σημασίας, ἀλλ' ἀτυχῶς καὶ αὐτὸς ὁ διάσημος καὶ ἐμβριθὴς Κούρτιος (Canon Curtis) ἐξέλαβε τὴν εἰκόνα ταύτην τῆς Θεομήτορος ὡς οὖσαν τοῦ Χριστοῦ (*Broken Bits of Byzantium*, τ. β', σχ. 9).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛ

ΤΟ ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΟΝ ΗΜΙΘΟΛΙΟΝ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

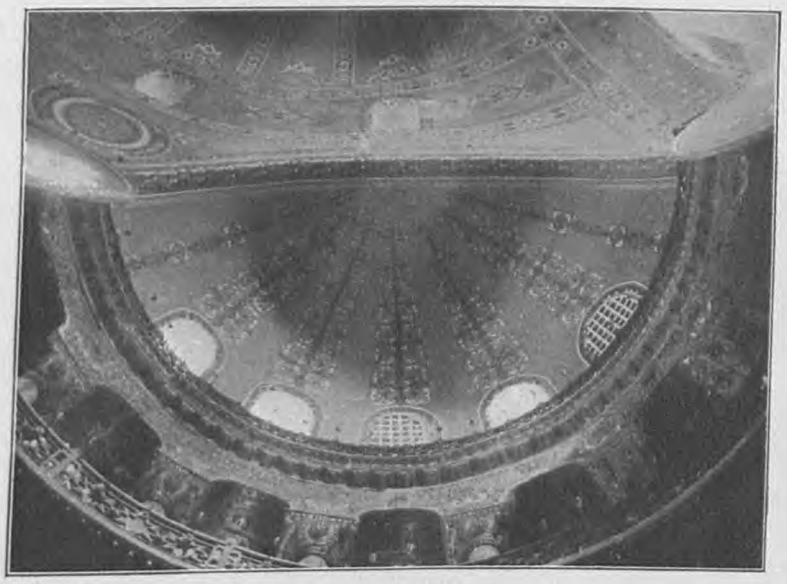
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Παράθυρα. — Ἕκαστον τῶν τεσσάρων ἡμιθολίων φωτίζεται διὰ πέντε παραθύρων ([123]), ὧν τὸ κατώτερον μέρος εὑρίσκεται $1^{\mu}.40$ ἢ $4^{\beta\pi}$ 6^{δ} ἄνωθεν τῆς κορωνίδος. Τὸ δὲ εὖρος τῶν παραθύρων τούτων εἶνε $1^{\mu}.5$ ἢ $5^{\beta\pi}$, καὶ τὸ ὕψος $1^{\mu}.9$ ἢ $6^{\beta\pi}$, ἐνῷ ἡ πρὸς τὰ ἔσω κλίσις αὐτῶν παρίσταται μεγάλη, καίτοι ἐλάσσων τῶν ἄνωθεν τοῦ ἁγίου βήματος εὑρισκομένων.

Παρατηρητέον δ᾽ ὅτι τὰ ἐν λόγῳ παράθυρα κατέχουσι μείζονα ἔκτασιν ἢ τὰ πέντε μεσαῖα τόξα τῆς κάτωθεν κιονοστοιχίας (σχ. 578).

Εἴδομεν ὅτι, συνεπείᾳ τοῦ προσθέτου πάχους τῶν παρὰ τὰς βάσεις τῶν ἡμιθολίων ἀψίδων τοῦ ὑπερῴου, ἐτοιχοδομήθη τὸ κατώτερον μέρος θυρίδων τινῶν τῶν κογχῶν ([124]). Οὕτω λοιπὸν τὰ πρὸς τοὺς μεγάλους πεσσοὺς τρία παράθυρα ἑκάστου ἡμιθολίου παρίστανται μικρότερα νῦν ἔξωθεν τοῦ ὅ τι ἦσαν κατ᾽ ἀρχάς ([125]).

Ἡ ἐπισφαλὴς κατάστασις, ἡ ἐκ τῆς ἐκκλίσεως τῶν πλαγίων μεγάλων ἀψίδων ἀναφυεῖσα, ἐπέφερεν ἀτυχῶς τὴν τοιχοδόμησιν ἐννέα ἐκ τῶν εἴκοσι τῶν κογχῶν παραθύρων. Ἕκαστον τῶν

Σχ. 578. Τὸ ἡμιθόλιον τῆς βορειοδυτικῆς κόγχης, ὁρώμενον κάτωθεν.

πρὸς δυσμὰς ἡμιθολίων ἀπώλεσε οὕτω δύο παράθυρα, δύο δὲ καὶ τὸ νοτιοανατολικόν, ἀλλὰ τρία παράθυρα ἐκλείσθησαν ἐν τῷ βορειοανατολικῷ. Καὶ τὰ μὲν τῆς νοτιοδυτικῆς κόγχης κεκλεισμένα παράθυρα εἶνε τὰ παρὰ τὸν μέγαν πεσσὸν δύο, τὰ δὲ τῆς βορειοδυτικῆς, τὸ παρὰ τὸν μείζονα πεσσὸν καὶ τὸ μεσαῖον, τὰ δὲ τῆς νοτιοανατολικῆς ὡσαύτως τὸ κεντρικὸν καὶ τὸ τῷ μεγάλῳ πεσσῷ γειτνιάζον, ἐνῷ ἐν τῇ βορειοανατολικῇ κόγχῃ ἐτοιχοδομήθησαν δύο παράθυρα πρὸς τὸν μέγαν πεσσόν, ὡς καὶ τὸ παρὰ τὸν μικρὸν πρὸς ἕω πεσσόν. Δὲν ἀμφιβάλλω δ᾽ ὅτι αἱ στερεοποιήσεις αὗται εἶνε ἔργα τῶν Βυζαντίων, καὶ οὐχὶ τῶν Τούρκων.

Μωσαϊκά. — Ἡ μωσαϊκὴ τῶν κογχῶν διακόσμησις ἦτο παντάπασιν ἀόρατος τῷ 1904, ἀντικατασταθεῖσα διὰ βαφῆς (*πίναξ πς΄*, καὶ σχ. 578), ἀπομιμουμένης, ἔν τε τοῖς παρὰ τὰ μεγάλα ἡμιθόλια χείλεσι καὶ πέριξ τῶν παραθύρων, τὰ περικαλλέστατα ἐκεῖνα σχέδια κορύμβου, ἅτινα

([123]) Καὶ οὐχὶ ἕξ, ὡς κακῶς εἶδεν ὁ Γρελῶτος (*Voy de Const.*, σ. 131).

([124]) Ἴδε Β΄ τόμον, σ. 274, ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς στέγης τοῦ ὑπερῴου.

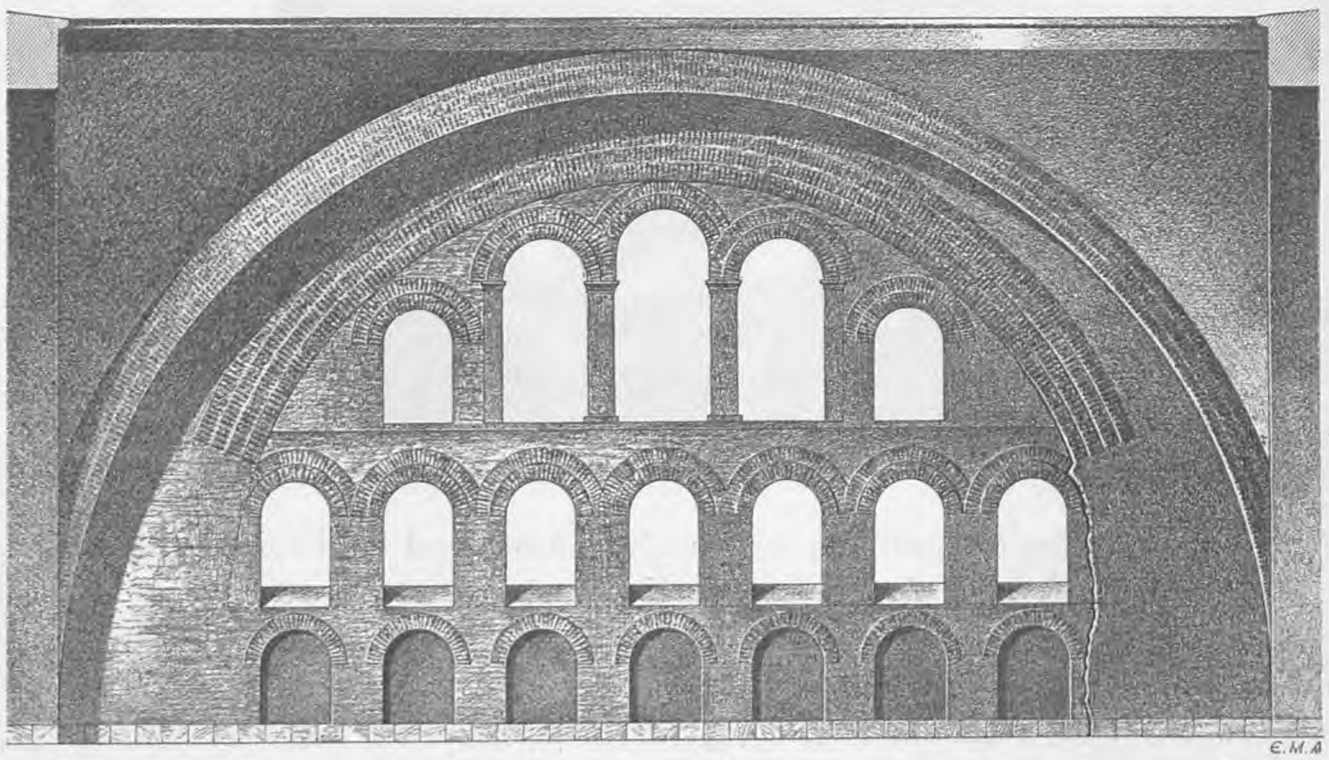
([125]) Ἴδε πίνακας κα΄ ἄχρι κδ΄ Α΄ τόμου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀπηντήσαμεν ὑπὲρ τὸ θυσιαστήριον (σχ. 573), ὅθεν καὶ φρονῶ ὅτι τὰ μέρη ταῦτα ἐκοσμοῦντο κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὡς καὶ τὰ ἑῷα τόξα καὶ τὰ πέντε τῆς ἱερᾶς κόγχης παράθυρα. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐνδεχομένην ὕπαρξιν ἁγιογραφιῶν ἐνταῦθα, ὁ Σάλτζεμβεργ ἔγραψε τῷ 1854 ὅτι «δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ ἐξακριβώσῃ τις ἐὰν τὰ ἡμιθόλια ταῦτα εἶχον ἄλλου εἴδους διακόσμησιν, καθότι ἡ μωσαϊκὴ αὐτῶν περικάλυψις ἦτο ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξηφανισμένη, καὶ δὴ ἐντελῶς ἐν τοῖς πρὸς δυσμὰς ἡμιθολίοις» ([126]). Ὅτι δ' ἡ καταστροφὴ αὕτη ἐπῆλθε μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ 1453, ἀδύνατον νὰ ἀμφιβάλλῃ τις.

Ι'. ΑΙ ΠΛΑΓΙΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΑΨΙΔΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΘΥΡΙΔΩΤΟΙ ΤΟΙΧΟΙ

Σχῆμα καὶ διαστάσεις τῶν ἀψίδων, τῶν ὑποστηριζουσῶν τὸν θόλον πρὸς ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν. — Ἡ καμπὴ τῶν δύο τούτων ἀψίδων εἶνε ὀξυτενής ([127]). Τὸ δὲ ἄνοιγμα αὐτῶν ἐξετείνετο ([128]) ἐπὶ $22^{\mu}.6$ ἢ $72^{\beta\pi}$, σὺν κέντρῳ $3^{\mu}.0$ ἢ $10^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὴν ἀνωτέραν κορωνίδα, ὥστε ἡ κορυφὴ αὐτῶν εὑρίσκεται ὑψουμένη περὶ τὰ $37^{\mu}.4$ ἢ $120^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ τεμένους. Ἔχουσι

Σχ. 579. *Κατασκευὴ τῶν πλαγίων ἀψίδων καὶ τῶν τυμπάνων αὐτῶν. Κλῖμαξ* $=\frac{1}{200}$.

δ' ἀμφότεραι βάθος ἐν διευθύνσει παραλλήλῳ τῷ ἐλάσσονι τοῦ ναοῦ ἄξονι, $4^{\mu}.65$ ἢ $15^{\beta\pi}$, ἐρειδόμεναι οὕτω μόνον ἐπὶ τοῦ συμπαγοῦς τῶν μεγάλων πεσσῶν μέρους, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὄπισθεν κεραιῶν αὐτῶν.

([126]) *A. B. v. C.*, σ. 32.

([127]) Ὡς ἡ τοῦ σχ. 18, σ. 90 Α' τόμου.

([128]) Ἐν παρατατικῷ, διότι ἡ ἐξωστικὴ δύναμις, ὑποβοηθουμένη ὑπὸ τῶν σεισμῶν, ηὔξησε τὰς διαστάσεις ὅλων τῶν μεγάλων τόξων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κατασκευὴ τῶν πλαγίων ἀψίδων. — Ὁ Σάλτζεμβεργ παρετήρησεν ὅτι τῶν ἀψίδων τούτων «ἡ πραγματικὴ ὀροφὴ ἀνέρχεται μόνον εἰς τὰ τρία τέταρτα τοῦ ἡμικυκλίου» ([129]), ἐννοῶν δηλαδὴ ὅτι αἱ πλίνθοι τυγχάνουσι τετραμμέναι πρὸς τὸ κέντρον τῆς καμπῆς ἐπὶ 135° μόνον. Δέν μοι ἦτο ἀτυχῶς δυνατὸν νὰ ἐξακριβώσω τὸ ὀρθὸν τῆς παρατηρήσεως ταύτης, ἀλλὰ νομίζω ὅτι ὁ ἀρχιτέκτων ἐκφράζει τὴν ἀλήθειαν ἐνταῦθα, ὅθεν καὶ ἠκολούθησα αὐτὸν ἐν τῷ σχ. 579, παρέχοντι τὴν ἔσωθεν πλίνθινον θέαν τῆς μεσημβρινῆς ἀψῖδος.

Σύγκεινται δ' αἱ ἀψῖδες αὗται τέτταρσι ζώναις πλίνθων ([130]), ἔχουσαι ἑπομένως $1^{μ}.5$ ἢ $5^{βπ}$ πάχος.

Κατ' ἀρχὰς αἱ πλάγιαι ἀψῖδες προύβαλλον ἐν τῇ στέγῃ ([131]), ἀλλ' ἡ συζήτησις τῆς διατάξεως ἐκείνης ἀφορᾷ μᾶλλον εἰς τὴν πρώτην βάσιν τοῦ θόλου ἢ εἰς τὴν τῆς γενικῆς ὀροφῆς, ἐξ οὗ καὶ ἐκεῖ θέλει εὕρει αὐτὴν ὁ ἀναγνώστης.

Στερεότης. — Τὰ μεγάλα ταῦτα πρός τε νότον καὶ βορρᾶν τόξα ἔμειναν ἀμφότερα ἀκέραια ἐπὶ 1371 ἔτη, ὅθεν καὶ τυγχάνουσι στερεώτερα τῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ἀνατολάς. Κύριον δ' αἴτιον τῆς τοιαύτης μείζονος στερεότητος εἶνε ἡ κατὰ $8^{μ}.7$ ἢ $28^{βπ}$ μικροτέρα διάμετρος τῶν πλαγίων ἀψίδων, ὡς καὶ τὸ μῆκος, ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, τῶν μεγάλων πεσσῶν.

Ἀποτελέσματα τῶν σεισμῶν καὶ στερεοποιήσεις. — Καὶ ὅμως ἡ ἐρυμνότης τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος τόξων τούτων εἶνε σχετική, καὶ ἐξόχως τανῦν, διότι ἀμφότεραι ἐξέκλιναν σημαντικῶς πρὸς τὴν κορυφήν, καὶ δὴ ἡ ἀρκτῴα, ἄνωθεν τοῦ βορειοανατολικοῦ πεσσοῦ. Ὑπὸ τὴν φοβερὰν ἐξωστικὴν δύναμιν τοῦ πλατέος θόλου τοῦ Ἀνθεμίου, αἱ πλάγιαι ἀψῖδες δὲν θὰ ἀνθίσταντο βεβαίως ἐπὶ μακρόν, ἀλλ' ἂν καὶ τὸ μεῖζον ὕψος τοῦ δευτέρου θόλου ἐξώθει αὐτὰς πολλῷ ὀλιγώτερον τοῦ ἀρχικοῦ, οὐχ ἧττον ὅμως ἡ ἐπὶ τόσους αἰῶνας ὁλονὲν ἐξασκουμένη, καὶ ὑπὸ τῶν ἀλλεπαλλήλων σεισμικῶν δονήσεων συχνάκις ἀναζωπυρουμένη φθοροποιὸς τάσις, ἦστινος τὰ ἀποτελέσματα προσετίθεντο ἀλλήλοις, κατέληξε σήμερον εἰς ἐπισφαλῆ κατάστασιν, διότι τὰ παρεκκλίναντα καὶ ἐξασθενήσαντα τόξα βαρέως φέρουσι πλέον τὴν συνακολούθως ἠρέμα αὐξήσασάν πως ἐξωστικὴν τοῦ θόλου δρᾶσιν. Ἡ διπλῆ ἁλυσσοειδὴς στεφάνη, δι' ἧς ὁ Φοσσάτης ἔσχε τὴν καλὴν ἰδέαν νὰ περικυκλώσῃ τὴν βάσιν τοῦ θόλου ([132]), συνετέλεσε βεβαίως εἰς τὴν μερικὴν ἀνακούφισιν καὶ ἐξασφάλισιν τῶν πλαγίων ἀψίδων, ἀλλ' ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀφαίρεσις τῶν τοῦ θόλου ἡμιαντηρίδων ([133]) ἐξησθένησέ πως τὰ ἐν λόγῳ τόξα, ὡς στερήσασα βάρους τινὸς τὰ ἐρείσματα αὐτῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν πάντα περὶ τῆς παραλλήλως τῷ μικρῷ ἄξονι ἐξωθήσεως. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς φθοράν, τὴν ὠθήσασαν τοὺς τῶν κογχῶν τῶν ὑπερῴων κίονας, εἴδομεν ὅτι οἱ Βυζάντιοι εἶχον ἀντενεργήσει ἤδη αὐτῇ, α΄ διὰ τῆς ἐν τῷ ὑπερῴῳ αὐξήσεως τοῦ μήκους τῶν πεσσῶν ([134]), β΄ διὰ τῆς προσθήκης πάχους ἐπὶ τῶν ἀψίδων, τῶν ἔξωθεν συγκρατουσῶν τὰς κόγχας ([135]), ὡς καὶ γ΄ διὰ τοιχοδομίας στερεοποιήσεως τῶν πεσσῶν, αὐξανούσης τὸ εὖ-

---

([129]) *A. B. v. C.*, σ. 20. Ἐπὶ τοῦ σχ. σ. 21 τοῦ ἔργου αὐτοῦ ὁ Σάλτζεμβεργ παριστᾷ τὴν ἀψῖδα ὡς ἐδραζομένην ἐπὶ μέρους τῆς ὀροφῆς τῶν κατωτέρων αὐτῆς παραθύρων, ὅπερ τυγχάνει ἀπίθανον καὶ ὑπὸ ἀρχιτεκτονικὴν καὶ ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν.

([130]) *Αὐτόθι*, σ. 20, καὶ σχ. σ. 21.

([131]) Ἴδε πίνακας ς΄, κ΄, κγ΄ καὶ κδ΄ Α΄ τόμου.

([132]) Ἴδε Α΄ τόμον, σ. 30.

([133]) *Αὐτόθι*, σ. 30.

([134]) Ἴδε Β΄ τόμον, σ. 279.

([135]) *Αὐτόθι*, σ. 274.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρος τῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ἀνατολὰς τοίχων, καὶ ἐν μέρει ἄνωθεν αὐτῶν τῶν μικρῶν ἡμιθολίων ὑψουμένης. Ἡ τελευταία δὲ αὕτη στερεοποίησις ἐγένετο διὰ τῆς οἰκοδομῆς προσθέτου πάχους τοίχου, εἰς ἐξακολούθησιν τῆς λοξῆς ἐπιφανείας, τῆς ἔξωθεν συνδεούσης τὰς κόγχας τοῖς μεγάλοις πεσσοῖς· μετὰ τὸν σχηματισμὸν δὲ δύο ἀμβλειῶν γωνιῶν ἐπὶ τῆς στέγης ἑκάστου τῶν μικρῶν ἡμιθολίων, αἱ τοιχοδομίαι αὗται ἑνοῦνται καθέτως τῷ κυλίνδρῳ τῶν μεγίστων ἡμιθολίων, ἐνῷ στενωτέρα στερεοποίησις παρατηρεῖται ὕπερθεν τῶν ἐν λόγῳ προσθηκῶν ([136]).

Ἐρρέθη δ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι αἱ καταπτώσεις τῆς δυτικῆς καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἁψῖδος δὲν ἤγγισαν τοὺς θαυμασίους μονολίθους κίονας, ἀλλ' ἡ ἐνδεχομένη πτῶσις ἑτέρας τῶν πλαγίων ἁψίδων θὰ ἐδείκνυε τρανῶς τῷ κόσμῳ ὅτι τὸ ὑλικὸν τοῦ ναοῦ, παρ' ὅλας τὰς θαυμασίας τῆς ἐπιστήμης προόδους, δὲν ἀντικαθίσταται πλέον σήμερον.

Αἱ ἑκατόμπεδοι πλάγιαι ἁψῖδες. — Εἴπομεν ὅτι τὸ εὖρος τούτων ἦτο $31^{\mu}.3$ ἢ $100^{\beta\pi}$, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ τῶν σεισμῶν ἔργου καὶ τῆς τῶν πεσσῶν ἐκκλίσεως, τοῦτο ηὔξησεν ἠρέμα σημαντικῶς. Τὸ δὲ κέντρον καμπῆς αὐτῶν εὑρίσκεται $0^{\mu}.91$ ἢ $3^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὴν δευτέραν κορωνίδα, ἄλλως $24^{\mu}.05$ ἢ $77^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ, ὅθεν καὶ ἀνατείνει ἡ κορυφὴ αὐτῶν $39^{\mu}.7$ ἢ $127^{\beta\pi}$ σχεδὸν ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, ἄλλως $2^{\mu}.3$ ἢ $7^{\beta\pi}$ ἄνωθεν τῶν τὸν θόλον φερουσῶν πλαγίων ἁψίδων, ἐνῷ τὸ βάθος αὐτῶν εἶνε, ὡς καὶ ἡ εἰσέχουσα τῶν πεσσῶν πλευρά, $0^{\mu}.95$ ἢ $3^{\beta\pi}$, ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ αὐτῶν χείλους ἄχρι τῆς ἐπιφανείας τῶν ὄπισθεν ἐλασσόνων τόξων. Τὸ δ' ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτῶν ὁλικὸν πάχος φαίνεται ἰσοδυναμοῦν $2^{\mu}.14$ ἢ $7^{\beta\pi}$.

Ἡ χρῆσις τῶν μεγάλων πλαγίων ἁψίδων, ὧν τὴν θέαν παρέχει ὁ πίναξ πζ΄, τυγχάνει ἁπλῶς τὸ ἑτοιμάζειν τετράγωνον ἀκριβῶς βάσιν τῷ θόλῳ, ὅθεν καὶ αὗται συντελοῦσιν εἰς τὴν συμμετρίαν τοῦ ἐσωτερικοῦ. Θὰ ἦσαν δ' ἄλλως ἐντελῶς ἄχρηστοι ἐὰν αἱ παρωτίδες ἐξετείνοντο ἕως τοῦ τοίχου τῶν ἁψίδων $22^{\mu}.7$ ἢ $72^{\beta\pi}$. Ὑποστηρίζει δ' ἡ κορυφὴ αὐτῶν μικρὸν μέρος τῆς τοῦ θόλου κορωνίδος, ὅπερ ἡ ὡς ἄνω παράτασις τῶν παρωτίδων ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ὑποκρατήσῃ. Τὸ ὅτι ὁ θόλος ἑδράζεται πρός τε ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν ἐλασσόνων ἁψίδων $22^{\mu}.7$ ἢ $72^{\beta\pi}$, ἐσαφηνίσθη ἤδη ἀποχρώντως ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς γενικῆς τοῦ κτιρίου διατάξεως.

Ὁ ἀρχικὸς χαρακτὴρ τῶν ἑκατομπέδων τούτων ἁψίδων καταφαίνεται ἐκ τῶν ἑξῆς λεγομένων τοῦ Προκοπίου· «Τῶν ἁψίδων τῆς συμπλοκῆς ἐν τετραγώνῳ ἐξειργασμένης, ἐς τρίγωνα τέσσαρα τὸ ἔργον ἀποτετέλεσται. καὶ ἡ μὲν τριγώνου ἑκάστου κρηπὶς πεπιεσμένη τῇ ἐς ἀλλήλας τῶν ἁψίδων ἐνέρσει ὀξεῖαν ποιεῖται τὴν κάτω γωνίαν» ([137]).

Μωσαϊκὰ ἑκατομπέδων ἁψίδων. — Τὸ ἔξω χεῖλος τῶν δύο πλαγίων, ὡς καὶ τῶν ἄλλων δύο μεγίστων ἁψίδων, κοσμεῖται διὰ τῆς ὡραίας ζώνης, τῆς ἐπὶ τοῦ πίνακος πθ΄ παριστανομένης, ἐφ' ἧς θαυμάζει τις εὔρυθμα γεωμετρικὰ σχέδια ἐπὶ κυανοῦ ἐδάφους. Τὸ αὐτὸ δὲ κόσμημα ποικίλλει τὸ παρὰ τὴν ἁψῖδα μέρος τοῦ ὄπισθεν τυμπάνου, οὗτινος τὸ ἐσωτερικὸν χεῖλος καλλωπίζουσι κυανᾶ, τρίγωνα σχέδια. Ἐπὶ δὲ τοῦ στενοῦ τῶν ἑκατομπέδων τόξων φατνώματος καθορᾶται ἀλληλουχία φυλλοειδῶν ὑποκειμενικῶν σχημάτων, ὧν τὴν ἀκριβῆ θέαν παρέχει τὸ σχ. 580.

Τῶν μωσαϊκῶν δὲ τούτων τὸ μέγιστον μέρος ἐξέλιπον, οὕτως ὥστε ἀσήμαντα μόνον λείψανα

([136]) Ἴδε πίνακας κα΄-κδ΄ Α΄ τόμου, ὡς καὶ πίνακα πβ΄, καὶ σχ. 553. Ταῦτα πάντα φαίνονται ὑπάρχοντα ἐπ' εἰκόνος τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ, ληφθείσης τῷ 1574 ὑπ' ἀνωνύμου ἰχνογράφου, δημοσιευθείσης δὲ τῷ 1900 ὑπὸ τοῦ κ. Ἐδουίνου Φρέσφιελδ ἐν *A Letter to the Right Honourable Lord Aldenham. President of «Nobody's Friends», upon the Subject of a Byzantine Evangelion*, ἐν Λονδίνῳ, τυπωθὲν ἰδιαιτέρως.

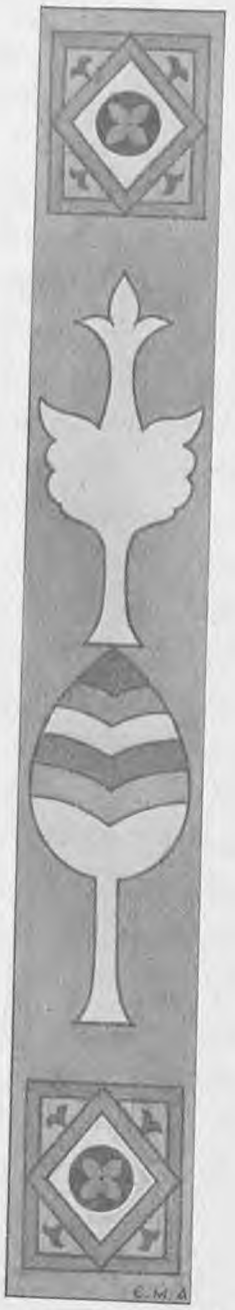
([137]) *Περὶ Κτισμ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 176.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αὐτῶν ἐσώζοντο ἤδη τῷ 1889, καὶ ἔτι πολλῷ ὀλιγώτερα τῷ 1904. Ἡ ὀθωμανικὴ ὅμως βαφὴ φαίνεται ὁπωσοῦν πιστῶς ἀκολουθήσασα ἐνταῦθα τὴν ἀρχαίαν βυζαντινὴν διακόσμησιν.

Θυριδωτοὶ τοῖχοι Ἀνθεμίου (537-558). — Γνωστὸν ὅτι ἐνῷ σήμερον τὰ θυριδωτὰ τύμπανα τῶν πλαγίων ἁψίδων κλείουσιν αὐτὰς ἔσωθεν, τὸ κατ' ἀρχὰς οἱ τοῖχοι οὗτοι εὑρίσκοντο ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ χείλους τῶν τόξων $22^{\mu}.7$ ἢ $72^{\beta\pi}$ ἀνοίγματος ([138]).

Ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ βορείου κεντρικοῦ ὑπερῴου ἐγένετο ἤδη λόγος περὶ τῆς καθιζήσεως τῆς ἀρκτῴας ἁψῖδος, συμπιεσάσης μὲν τὸν ὑπ' αὐτὴν τοῖχον, βλαψάσης δὲ τοὺς ἐκεῖ τῶν ὑπερῴων κίονας, ὅτε ᾠκοδομεῖτο ὁ ναός ([139]). Τοῦ συμβάντος δὲ τούτου ἰδοὺ τίνα λόγον ποιεῖται ὁ Προκόπιος· «Κατὰ δὲ τὰς ἄλλας ἁψῖδας αἵ τε πρὸς μεσημβρίαν τετραμμέναι εἰσὶ καὶ πρὸς βοῤῥᾶν ἄνεμον, τοιόνδε ξυνηνέχθη γενέσθαι. οἱ μὲν λῶροι ([140]) καλούμενοι τοῦ νεὼ τῇ οἰκοδομίᾳ ἐξωγκωμένοι ᾖώρηντο, βαρυνόμενα δὲ αὐτοῖς ἐπεπονήκει τὰ ἔνερθεν πάντα, κίονές τε οἱ τῇδε ὄντες χάλικας μικροὺς ὥσπερ ἀποξυσθέντας ἀφίεσαν. καὶ αὖθις μὲν ἄθυμοι τοῖς συμπεπτωκόσιν οἱ μηχανικοὶ γεγενημένοι τῷ βασιλεῖ τὰ σφίσι παρόντα ἐσήγγελον. αὖθις δὲ ὁ βασιλεὺς ἀντετεχνήσατο τάδε. τούτων δὴ τῶν πεπονηκότων τὰ ἄκρα ὅσα τῶν ἁψίδων ἐπέψαυε, διελεῖν μὲν ἐν τῷ παραυτίκα ἐκέλευσεν, ἐντιθέναι δὲ πολλῷ ὕστερον, ἐπειδὰν τὸ τῆς οἰκοδομῆς ὑγρὸν ἀπολωφήσειεν αὐτοῖς μάλιστα. Καὶ οἱ μὲν κατὰ ταὐτὰ ἐποίουν, ἡ δὲ κτίσις διαγέγονε τὸ λοιπὸν ἐν ἀσφαλεῖ οὖσα. φέρεται δὲ μαρτύριον ὁ βασιλεὺς τοῦ ἔργου τοιόνδε» ([141]).

Σχ. 580. Μωσαϊκὰ σχέδια τοῦ φατνώματος τῶν πλαγίων μεγάλων ἁψίδων. Κλῖμαξ=$\frac{1}{25}$.

Αἱ δὲ περὶ τῆς ἀρχικῆς διατάξεως τῶν θυριδωτῶν τοίχων γνώσεις ἡμῶν βασίζονται ἐπὶ τῶν ἑξῆς μαρτυριῶν. Κατὰ τὸν Προκόπιον, συγγράψαντα περὶ τοῦ ναοῦ μικρὸν μετὰ τὴν τοῦ τεμένους ἀποπεράτωσιν, αἱ ἑκατέρωθεν ἁψῖδες «οἰκοδομίαν τινὰ καὶ κίονας μικροὺς κομιδῇ ἔνερθεν ἔχουσιν» ([142]). Ὁ δὲ Ἀγαθίας, ἀφηγούμενος τὴν ἐπ' Ἰουστινιανοῦ ἀνοικοδόμησιν τῆς ὀροφῆς, λέγει ὅτι «Ἰσίδωρος..... ὁ νέος καὶ οἱ ἄλλοι μηχανοποιοὶ τὸ πρότερον ἐν ἑαυτοῖς ἀναθεωρήσαντες σχῆμα, καὶ τῷ σωζομένῳ τὸ πεπονθὸς ὁποῖόν τε ἦν καὶ ἐς ὅ τι δήπου ἡμάρτητο ἐπιφρασάμενοι, τὴν μὲν ἑῴαν τε καὶ ἑσπερίαν ἁψῖδα οὕτω μένειν κατὰ χώραν ἐφῆκαν. τῆς τε ἀρκτῴας καὶ νοτίας τὴν ἐπὶ τοῦ κυρτώματος οἰκοδομίαν πρὸς τὰ ἔνδον παρατείναντες, καὶ εὐρυτέραν ἠρέμα ποιησάμενοι ὡς μᾶλλον ἁρμοδιώτατα ταῖς ἄλλαις συννενευκέναι, καὶ ὁμολογεῖν τὴν ἰσόπλευρον ἁρμονίαν, περιστεῖλαι δεδύνηνται τὴν τοῦ κενώματος ἀμετρίαν, καὶ ὑποκλέψαι βραχύ τι τῆς ἐκτάσεως μέρος, ὁπό-

([138]) Ἴδε Α' τόμον, σ. 18, καὶ πίνακα κ.
([139]) Ἴδε Β' τόμον, σ. 346.
([140]) Ἀψῖδες. Ἴδε Α' τόμον, σ. 16.
([141]) *Περὶ Κτισμ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 180 - 181.
([142]) *Αὐτόθι*, σ. 176.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σον ἑτερόμηκες ἀπετελεῖτο σχῆμα» ([143]). Καὶ ὁ Μαλάλας, ὁμιλῶν περὶ τῆς αὐτῆς ἀνοικοδομήσεως, σημειοῖ τάδε· «Καὶ τὰς δύο καμάρας ἐκ προσθήκης ποιήσαντες, τήν τε ἀρκτῴαν καὶ τὴν μεσημβρινήν» ([144]).

Ἐκ τούτων καταφαίνεται·

α΄ Ὅτι τὸ θυριδωτὸν τειχίον εὑρίσκετο κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ γύρου τῶν ἀψίδων $22^{μ}.7$ ἢ $72^{βπ}$,

β΄ Ὅτι ἐνωθὲν ἀκολούθως τῇ ἔσω προσόψει τῶν ἀψίδων $22^{μ}.7$ ἢ $72^{βπ}$ ἀπέβη εὐρύτερον, καὶ

γ΄ Ὅτι κάτωθεν τῶν ἀψίδων τούτων ἵσταντο τὸ πρῶτον μικροὶ κίονες.

Ἡ ἄνω μνημονευθεῖσα ἔκφρασις τοῦ Μαλάλα εἶνε ἀσαφὴς καὶ ἀνακριβής, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει διὰ τῆς λέξεως «καμάρας» δὲν δύναται ὁ ἱστορικὸς νὰ ἐννοῇ «ἀψῖδας», ἀφοῦ ἀμφότεραι αἱ πλάγιαι ἀψῖδες, αἵ τε $22^{μ}.7$ ἢ $72^{βπ}$ καὶ αἱ $31^{μ}.3$ ἢ $100^{βπ}$ συνῳκοδομήθησαν τῷ ναῷ, διότι ἄνευ τῶν πρώτων ὁ θόλος δὲν θὰ ἵστατο, ἐνῷ ὁ Προκόπιος, ὅστις, ὡς προεῤῥέθη, συνέταξε τὴν περὶ Ἁγίας Σοφίας πραγματείαν αὐτοῦ πολὺ πρὸ τοῦ 558, ἀναφέρει διῤῥῆδην τὰς ἑκατομπέδους πρὸς ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν ἀψῖδας, ἀφοῦ λέγει περὶ παρωτίδων ὅτι ἡ «τριγώνου ἑκάστου κρηπὶς πεπιεσμένη τῇ ἐς ἀλλήλας τῶν ἀψίδων ἐνέρσει ὀξεῖαν ποιεῖται τὴν κάτω γωνίαν» ([145]). Πάλιν «καμάρα» δυσκόλως θὰ ἐσήμαινεν ἄλλο τι, διότι οἱ τῷ 563 οἰκοδομηθέντες τοῖχοι δὲν ἦσαν προσθῆκαι εἰς τὸ οἰκοδόμημα, ἀφοῦ οὗτοι ὑπῆρχον ἤδη μικρόν τι ἐπέκεινα τῷ 537. Οὕτω τὰ λεγόμενα ταῦτα τοῦ Μαλάλα στεροῦνται σημασίας, τοῦ χρονογράφου τούτου κακῶς ἑρμηνεύοντος τὴν ἀφήγησιν τοῦ Ἀγαθίου.

Τὴν δὲ βαρυσήμαντον ἐκείνην ἀνακάλυψιν ὅτι τὰ πλάγια τύμπανα ἦσαν τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, καὶ οὐχὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν ἀψίδων γύρου, ὀφείλομεν τῷ μεγάλῳ ἡμῶν ἐθνικῷ συγγραφεῖ, Σκαρλάτῳ τῷ Βυζαντίῳ, γράψαντι τῷ 1850 τάδε· «Τὸ θυριδωτὸν δὲ τειχίον, τὸ διατεῖνον, ὡς εἴπομεν, τὸ διάμεσον τῶν πρὸς ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν μεγάλων τόξων, ... ὑποστηριζόμενον δὲ τοῖς ἓξ θετταλικοῖς κίοσι τοῦ γυναικωνίτου, προσετέθη εἰς τὴν δευτέραν τοῦ ναοῦ οἰκοδομὴν ὑπὸ Ἰσιδώρου τοῦ νεωτέρου, συνιδόντος ὅτι αἰτία τῆς καταπτώσεως τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τοῦ ναοῦ ἦτον τὸ λίαν ἐκτεταμένον καὶ ἀνυποστήρικτον τῶν ἀψίδων αὐτοῦ. Προεκτείνας δὲ αὐτὸ μικρὸν ἐσωτέρω τοῦ κυρτώματος τῆς τοῦ τόξου καμπῆς, ἔδωκεν ὠοειδὲς τρόπον τινὰ σχῆμα εἰς τὸ ἄλλως τετράγωνον τοῦ μέσου τοῦ ναοῦ, καθὼς γραφικώτατα τὸ σαφηνίζει ὁ Ἀγαθίας» ([146]).

([143]) *Ἱστοριῶν ε΄*, ἔκδ. Βόννης, σ. 295 - 296.

([144]) *Χρονογραφία*, ἔκδ. Βόννης, σ. 495.

([145]) Ἴδε μικρὸν ἀνωτέρω, σ. 42.

([146]) *Ἡ ΚΠ.*, τ. α΄, σ. 475.

Τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην τοῦ Βυζαντίου ἐσφετερίσθη ὁ Λέθαβυ τῷ 1894, ἤτοι 43 ἔτη μετὰ τὴν δημοσίευσιν αὐτῆς, καὶ ὅτε ὁ ἕλλην συγγραφεὺς δὲν ἔζη πλέον. Ὁ σφετερισμὸς ἐγένετο βεβαίως ἄνευ οὐδεμιᾶς μνείας τοῦ θανόντος ἀρχαιολόγου, διότι ὁ Λέθαβυ, ἐξετάζων τὸ χωρίον τοῦ Ἀγαθίου, καθ' ὃ λέγεται ὅτι «τὴν ἐπὶ τοῦ κυρτώματος οἰκοδομίαν» παρέτειναν πρὸς τὰ ἔνδον, γράφει· «Τοῦτο φρονοῦμεν, πρέπει νὰ ἀφορᾷ εἰς τὸν πληροῦντα τοῖχον, . . . ὅστις ὑποθέτομεν ὅτι κατ' ἀρχὰς εὑρίσκετο ἔξωθεν» (*S. Soph.*, σ. 212 - 213). Ὅτι δὲ ὁ Λέθαβυ ἐγνώριζε τὸ ἔργον τοῦ Βυζαντίου καθίσταται δῆλον ἐκ τῆς μνείας τῆς *ΚΠ.*, ἐν σχέσει πρὸς ἄλλα ἐπουσιώδη ζητήματα (*S. Soph.*, σ. 7, 183, 264).

Ὁ Λέθαβυ εἶχεν ἀνὰ χεῖρας τόσον ἀνακριβῆ μετάφρασιν τοῦ Ἀγαθίου ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιληφθῇ τῆς ἐννοίας τοῦ ἱστορικοῦ ἐὰν δὲν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ὀρθὴν τοῦ Βυζαντίου ἑρμηνείαν. Οὕτω τὸ χωρίον τοῦ Ἀγαθίου, «τῆς τε ἀρκτῴας καὶ νοτίας [ἀψῖδος] τὴν ἐπὶ τοῦ κυρτώματος οἰκοδομίαν πρὸς τὰ ἔνδον παρατείναντες, καὶ εὐρυτέραν ἠρέμα ποιησάμενοι, ὡς μᾶλλον ἁρμοδιώτατα ταῖς ἄλλαις συννενευκέναι» (ἴδε ἀνωτέρω, σ. 43), μεταφράζεται ἐν *S. Soph.*, σ. 30 καὶ 212, τοιουτοτρόπως· «Ἀλλὰ τῶν βορείων καὶ νοτίων (ἀψίδων) ἔφερον πρὸς τὰ ἔσω ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ κτιρίου, ὅπερ ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ γύρου. Καὶ ἐποίησαν τὰς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κατὰ τὴν ὀρθὴν ταύτην παρατήρησιν τοῦ Βυζαντίου, ἡ ἐκ τοῦ ἔξω γύρου πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος τοίχων μετακόμισις μετέβαλε τὸ κατ' ἀρχὴν τετράγωνον, ἢ καὶ σταυροειδές πως σχῆμα τῆς μεσαίας ὀροφῆς εἰς ἐπίμηκες ἢ ὠοειδές.

Ὁ Σάλτζεμβεργ ἐντελῶς παρεξήγησε τὸν Ἀγαθίαν, νομίσας ὅτι ὁ ἱστορικὸς οὗτος λέγει ὅτι αἱ πλάγιαι ἑκατόμπεδοι ἀψῖδες ᾠκοδομήθησαν τῷ 563· «Ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Ἀγαθίου», γράφει, «συμπεραίνει τις ὅτι αἱ ἀψῖδες αὗται εἶνε προσθῆκαι, οἰκοδομηθεῖσαι ὑπὸ Ἰσιδώρου τοῦ Νεωτέρου ἐπὶ τῇ ἀνεγέρσει τοῦ θόλου, καὶ κατὰ τὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκρατορίαν» ([147]). Βεβαίως οὐδὲν τοιοῦτον ἐξέφρασέ ποτε ὁ Ἀγαθίας, καὶ μόνη ἡ μεγάλη ἄγνοια τῆς ἑλληνικῆς, ἥτις χαρακτηρίζει τοὺς Εὐρωπαίους, ἠδύνατο νὰ παρεξηγήσῃ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὰ λεγόμενα τοῦ βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ· ἐὰν δὲ παραβάλωμεν τὴν ἑρμηνείαν τοῦ ἀρχιτέκτονος τῷ ἀρχαίῳ κειμένῳ, θὰ εὕρωμεν ὅτι ὁ Σάλτζεμβεργ κακῶς ἐκλαμβάνει τὴν ἔκφρασιν «ἐπὶ τοῦ κυρτώματος οἰκοδομίαν» ὡς ἀφορῶσαν εἰς τὴν ἀψῖδα, καὶ οὐχὶ εἰς τὸν θυριδωτὸν τοῖχον. Ἕνεκα δὲ τούτου καταλήγει εἰς συμπέρασμα ὅλως ἀντίθετον τῇ τοῦ Προκοπίου μαρτυρίᾳ, ἀφοῦ θεωρεῖ τὸν Ἀγαθίαν λέγοντα ὅτι αἱ πλάγιαι ἑκατόμπεδοι ἀψῖδες ἐκτίσθησαν κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν, ἐνῷ ὁ Προκόπιος, ὡς προεῤῥέθη, ἀναφέρει αὐτὰς διαῤῥήδην πρὸ τῆς ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ καταπτώσεως τοῦ θόλου.

Ἡ ἀνακάλυψις αὕτη τοῦ Βυζαντίου, καθ' ἣν ὁ θυριδωτὸς τοῖχος ἦτο τὸ πρῶτον ἔξωθεν, συνδυαζομένη τῇ γνωστῇ ἡμῖν ἀφηγήσει τοῦ Προκοπίου, ὅτι μικροὶ κίονες ἵσταντο ὑπὸ τὰς πλαγίας ἀψῖδας, ἐπιτρέπει ἡμῖν ἵνα σχηματίσωμεν ἀπομεμακρυσμένην ἰδέαν τῆς ἀρχικῆς τῶν πλευρῶν ὄψεως. Καὶ πρῶτον, αἱ ἀψῖδες $31^{\mu}.3$ ἢ $100^{\beta\pi}$ ἐφαίνοντο ἐνέχουσαι ἐκκεντρικῶς τὰ τόξα $22^{\mu}.7$ ἢ $72^{\beta\pi}$, ἐπειδὴ δὲ ὁ θριγκώδης τοῖχος, οὗτινος ἡ πρώτη μορφὴ ([148]) δέον, νομίζω, νὰ ἦτο ἀνάλογος τῇ τῆς ἐπ' Ἰουστινιανοῦ ἀνοικοδομήσεως, ὅτε δηλαδὴ ὑπῆρχεν ἄνωθεν μεγάλη θυρὶς σὺν δύο, φαίνεται, κίοσιν, ἔχουσα ἑπτὰ ὑφ' ἑαυτὴν παράθυρα ([149]), θὰ κατεῖχεν $1^{\mu}.1$ ἢ $3\frac{1}{2}{}^{\beta\pi}$ πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν τῆς ἀψῖδος γῦρον, ἐνῷ $0^{\mu}.5$ ἢ $1\frac{1}{2}{}^{\beta\pi}$ θὰ ἀπῃτοῦντο πρὸς ἔγερσιν ἐσωτερικοῦ περιφράγματος, ἔπεται ὅτι ὑπὸ τὰς $22^{\mu}.7$ ἢ $72^{\beta\pi}$ ἀψῖδας ἐτιταίνετο, εἰς τὸ ὑπὲρ τὸ δάπεδον ὕψος $26^{\mu}.2$ ἢ $84^{\beta\pi}$, διάδρομος $3^{\mu}.1$ ἢ $10^{\beta\pi}$ εὖρους, προσιτὸς δὲ εἴτε διὰ διαβατικῶν, συνεχομένων τοῖς ὑπὲρ

ἀψῖδας ταύτας εὐρυτέρας, οὕτως ὥστε νὰ εἶνε πλέον ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὰς ἄλλας». Τὸ μέγα λάθος εἶνε ἐνταῦθα ἡ μετάφρασις «καὶ ἐποίησαν τὰς *ἀψῖδας ταύτας* εὐρυτέρας» («and they made these *arches* wider»), ἥτις κάκιστα ἐκλαμβάνει τὸ ἐν αἰτιατικῇ ἐπίθετον «εὐρυτέραν» ὡς ὑπαγόμενον εἰς τὴν γενικὴν «ἀψῖδος», καὶ οὐχὶ εἰς τὴν αἰτιατικὴν «οἰκοδομίαν» (!). Περιττὸν δ' εἰπεῖν ὅτι ἡ τοιαύτη δῆθεν *αὔξησις μεγέθους* τῶν πλαγίων ἀψίδων στερεῖται πάσης δυνατῆς σημασίας. Ὅθεν καὶ ἡ ἀγγλικὴ μετάφρασις ἔδει νὰ εἶνε, ἀντὶ τοῦ, «But of the northern and southern (arches) they brought towards the inside that portion of the building which was on the curve. And they made these arches wider so as to be more in harmony with the others», μᾶλλον ἡ ἑξῆς· «But of the northern and southern (arch), having extended inwards the structure which was on the curve, and having rendered the structure in question slightly larger, so as to give it an appearance more in harmony with the other arches, ... they could thus reduce the extent of the vaulting», κλπ.

([147]) *A. B. v. C.*, ἔκδ. ἐλάσσων, σ. 68.

([148]) Ἴδε πίνακας ς' καὶ κ' Α' τόμου.

([149]) Σιλεντιαρίου στ. 534 - 537, ὡς ἄλλως σαφηνισθήσεται ἐν τοῖς ἑφεξῆς. Ὁ Λέθαβυ ἐφαντάσθη τὸν ἀρχικὸν θυριδωτὸν τοῖχον ὡς συγκείμενον ἐκ μιᾶς καὶ μόνης μεγίστης θυρίδος (*S. Soph.*, σ. 211, σχ. 34, σ. 212, σχ. 35 καὶ 36, καὶ σ. 213, σχ. 38), ὅπερ τυγχάνει λίαν ἀπίθανον, α' ἕνεκα τοῦ μεγέθους τοιούτων ἀνοιγμάτων, ἅτινα θὰ ἐπέτρεπον τῷ ἡλίῳ νὰ εἰσέρχηται ἐν τῷ ναῷ ὀχληρότατα τοῖς προσευχομένοις (καὶ εἴδομεν ὅτι ἡ διασωθεῖσα ἑσπερία θυρὶς ἀνοίγεται πρὸς σημεῖον ἔνθεν αἱ ἡλιακαὶ ἀκτῖνες μόλις εἰσδύουσιν εἰς τὸ τέμενος), β' διότι τοιαύτη θυρὶς θὰ ἀφίστατο τῶν ὀκτὼ θυρίδων τοῦ 563, καὶ γ' διότι ἐὰν ὑπῆρχε τέλος ἡ ἐν λόγῳ θυρίς, πληροῦσα σύμπαντα τὸν ὑπὸ τὰς δύο ἀψῖδας χῶρον, δὲν θὰ ὠνομάζετο βεβαίως «οἰκοδομία» ὑπό τε τοῦ Προκοπίου καὶ τοῦ Ἀγαθίου, ἀλλ' ἁπλῶς «θυρίς». Ἡ χρῆσις τῆς λέξεως «οἰκοδομία» ἀποδεικνύει τρανῶς ὅτι τὸ ἀρχικὸν θριγκίον ἦτο θυριδωτός τις *τοῖχος*, οἷος ὁ τῆς δευτέρας κτίσεως.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοὺς μεγάλους πεσσοὺς ἀνόδοις, εἴτε, πιθανώτερον, διὰ πύλης, ἔν τινι τῶν παραθύρων ἀνοιγομένης. Οἱ δὲ μικροὶ κίονες τοῦ Προκοπίου ἐνδεχόμενον νὰ ἦσαν οἱ τὴν ἀνωτέραν μεγάλην θυρίδα βεβαίως συγκρατοῦντες (150), διότι ἀδυνατεῖ τις νὰ φαντασθῇ κίονας ἀναμεταξὺ τῶν ἑπτὰ κατωτέρων παραθύρων, ἀφοῦ τοιαύτη διάταξις δὲν ἁπαντᾷ εἰς ἄλλα τοῦ τεμένους μέρη.

Θυριδωτοὶ τοῖχοι Ἰσιδώρου τοῦ Νεωτέρου (563). — Ἡ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς τὸν ἐσωτερικὸν γῦρον τῶν ἀψίδων μετατόπισις τῶν θυριδωτῶν τυμπάνων ἀφῆκεν ἐξωτερικὴν ὀροφὴν $3^{μ}.55$ ἢ $11^{βπ}$ $4^{δ}$ εὔρους, ἣν ἐκάκισεν, ἀρχιτεκτονικῆς λόγῳ, ὁ Σουαζῆς (151), εἰ καὶ ἡ ἐπιτίμησις αὕτη δὲν ἀπευθύνεται πλέον τῷ Ἀνθεμίῳ. Ἓν δὲ τῶν πλεονεκτημάτων τῆς τοιαύτης τῶν τόξων ἀναψαύσεως εἶνε τὸ ὅτι ἔσωθεν ὁ θόλος φαίνεται παρατόλμως ἐρειδόμενος ἐπὶ τεσσάρων μεγίστων ἑκατομπέδων ἀψίδων, ἐνῷ τὰ πράγματι αὐτὸν πρὸς νότον καὶ βορρᾶν κρατοῦντα τόξα εἶνε τὰ $22^{μ}.7$ ἢ $72^{βπ}$ ἀνοίγματος (152).

Τὸ παρὰ τὴν βάσιν πάχος τῶν τοίχων τούτων εἶνε $1^{μ}.10$ ἢ $3^{βπ}$ $6^{δ}$. Ἀλλ' ἀμφότεροι, καὶ δὴ ὁ βόρειος, στενεύουσιν ἔσωθεν πρὸς τὸ ἀνώτερον αὐτῶν μέρος (πίναξ πζ', Α καὶ Β).

Ἐδράζονται δ' ἐπὶ τοῦ ὑπὲρ τῶν μεσαίων τοῦ ὑπερῴου κιόνων τοίχου, οὗτινος ἡ βάσις τυγχάνει λίθινος, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Σιλεντιάριος·

« . . . . . Ἐρήρεισται δ' ὅ γε τοῖχος
νειόθι λαϊνέοισιν ἐπ' ἴχνεσιν » (153).

Οἱ ἑπτὰ ἑκατέρωθεν σηκοί. — Τὴν βάσιν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος τοίχων τούτων ὑποσκάπτουσιν ἑπτὰ σηκοί, ἀνοιγόμενοι $0^{μ}.43$ ἢ $1^{βπ}$ $5^{δ}$ ὑπὲρ τὴν κορωνίδα, καὶ εἰσέχοντες μόνον $0^{μ}.19$ ἢ $7^{δ}$. Τὸ δὲ ὕψος αὐτῶν προσεγγίζει $2^{μ}.2$ ἢ $7^{βπ}$, τῆς κορυφῆς αὐτῶν ἀνερχομένης $2^{μ}.6$ ἢ $8\frac{1}{2}^{βπ}$ ἄνωθεν τῆς κορωνίδος, ἐνῷ τὸ εὖρος αὐτῶν ἰσοδυναμεῖ ἐν γένει πρὸς $1^{μ}.8$ ἢ $6^{βπ}$, ἀλλ' οἱ ἄκροι σηκοὶ τοῦ ἀρκτῴου τοίχου παρίστανται στενώτεροι τῶν ἄλλων (154).

Σιδηροῖ δὲ μοχλοὶ καθορῶνται ἐντός τινων τῶν σηκῶν, καὶ φαίνεται ὅτι οἱ μετάλλινοι οὗτοι σύνδεσμοι συνείχοντο ἄλλοτε ταῖς τῆς κορωνίδος κιγκλίσιν.

Τὰ δῆθεν δεύτερα κατηχούμενα. — Ἐρχόμεθα νῦν νὰ ἐξετάσωμεν καὶ νὰ ἀναιρέσωμεν, μετὰ τὸν Βυζάντιον, ἀπίστευτον λάθος, εἰς ὃ ὑπέπεσαν διάφοροι συγγραφεῖς, ἀντιγράφοντες ὁ εἷς τὸν ἄλλον. Ἐν τῇ ἀφηγήσει αὐτοῦ τοῦ τεμένους, ὁ Ἀνώνυμος λέγει, ἀναμεταξὺ ἄλλων, καὶ τὰ ἑξῆς· « Φθασάντων δὲ τῶν οἰκοδόμων εἰς τὰ δεύτερα ὑπερῶα, καὶ ἐγειράντων τοὺς ἐπάνω κίονας καὶ τὰς καμάρας, καὶ σκεπασάντων τὰ πέριξ, ἠθύμει ὁ βασιλεύς, διὰ τὸ μὴ ἔχειν χρυσοῦ ποσότητα. ἱσταμένου οὖν τοῦ βασιλέως εἰς τὰ ὑπερῶα τῶν κτισμάτων, καὶ μελλόντων ἐγεῖραι τὸν τροῦλλον κατὰ τὴν ὥραν τοῦ σαββάτου, ... ἐφάνη αὐτῷ . . . . . λευκοφόρος », κλπ (155). Ὁ δὲ λεγόμενος Κωδινός, ὁ τόσον πιστῶς ἀντιγράψας τὸν Ἀνώνυμον, μετέτρεψεν ἀτυχῶς, ἐν τῇ ἑαυτοῦ περιλήψει

---

(150) Ἴδε σχ. 617.

(151) «Une solution indécise, moyen terme, fâcheux» (*L' Art de bâtir chez les Byzantins*).

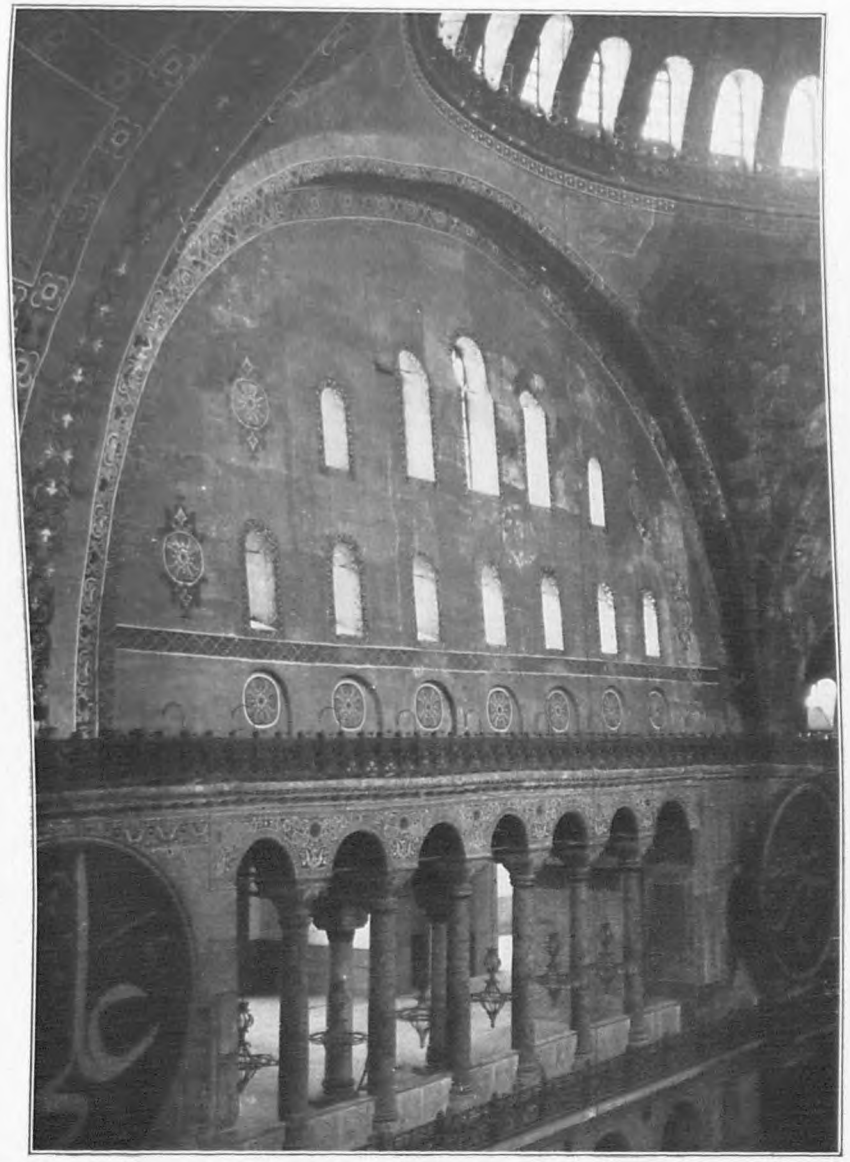
(152) Ἴδε Α' τόμον, σ. 79. Ἐξετάζων τις ὅμως ἐπιστα μένως τοὺς τοίχους τούτους ἔσωθεν θέλει εὕρει ἀμυδρὰ ἴχνη τοῦ χείλους τῆς ἔξωθεν ἀψῖδος.

(153) Στ. 537-538.

(154) Ἴδε πίνακα ξς'.

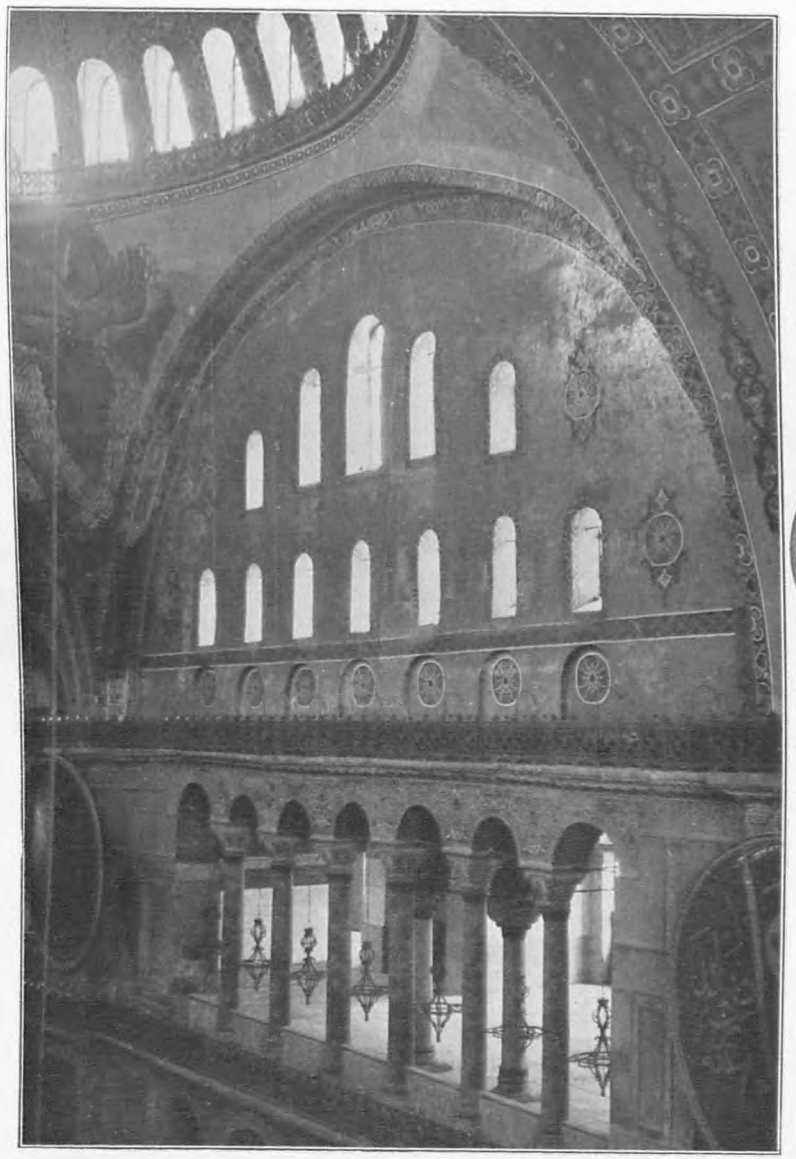
(155) Βανδούρη *Imp. Or.*, τ. α', μέρος δ', σ. 71.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Α

Η ΒΟΡΕΙΟΣ ΜΕΓΑΛΗ ΑΨΙΣ

Β

Η ΝΟΤΙΟΣ ΜΕΓΑΛΗ ΑΨΙΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ χωρίου τούτου, τὴν λέξιν «ὑπερῷα» εἰς «κατηχούμενα», εἰπών· «Φθασάντων δὲ εἰς τὰ δεύτερα κατηχούμενα καὶ τοὺς κίονας, ἀνηγέρθησαν αἱ καμάραι» (156). Ἡ μεταβολὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἐς ἄκρον ἀπατηλή, διότι ἐνῷ διὰ τῆς ἀσαφοῦς μᾶλλον ἐκφράσεως «δεύτερα ὑπερῷα» ὁ Ἀνώνυμος προδήλως ἐνόει τὴν ὀροφὴν τῶν κατηχουμενείων, ἡ τοῦ Κωδινοῦ ἔκφρασις «δεύτερα κατηχούμενα» ἐτάραξε τὸ ζήτημα, δοῦσα τὴν ἀφορμὴν διαφόροις ἐπιπολαίοις συγγραφεῦσιν οὐ μόνον νὰ εἰκάσωσι τὴν ὕπαρξιν, ἀλλ' ἔτι καὶ νὰ προσδιορίσωσι τὴν θέσιν, δευτέρας ἢ ἀνωτέρας δῆθεν γυναικωνίτιδος. Οὕτως ὁ Γρελῶτος, λόγου χάριν, λαβὼν τοὺς ὑπὸ τὰ πλάγια τύμπανα σηκοὺς ὡς ἀντιστοιχοῦντας κεκλεισμέναις ἀψῖσιν ἀνωτάτου δῆθεν γυναικείου, ἐνέμεινεν ἐν τῇ ἀδικαιολογήτῳ αὐτοῦ πλάνῃ μετὰ μεγίστης ἰσχυρογνωμοσύνης, ἰχνογραφήσας μάλιστα ἔξωθεν καὶ τὰ ὅλως ἀνύπαρκτα ἑπτὰ ἑκατέρωθεν δῆθεν παράθυρα τοῦ φαντασιώδους ἐκείνου δευτέρου γυναικωνίτου! (157). Τοιαύτη ἀπάτη τυγχάνει μοναδικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ τεμένους.

Μωσαϊκὰ σηκῶν καὶ εἰκόνες Ἱεραρχῶν. — «Οἱ ὑπὸ τὴν πρώτην σειρὰν παραθύρων ἑπτὰ ἑκατέρωθεν σηκοί, οἱ εἰσέχοντες 7 περίπου δακτύλους», λέγει ὁ Σάλτζεμβεργ, «περιεῖχον [ἐν μουσείῳ ἀπεικονισμένους] μάρτυρας καὶ ἐπισκόπους τῶν πρώτων αἰώνων, ἐν τῇ λειτουργικῇ αὐτῶν στολῇ» (158). Κατὰ τὰ σχέδια δὲ τοῦ περιωνύμου ἀρχιτέκτονος, τὰ ἔκτυπα ταῦτα παρίστανον τοὺς ἐπισκόπους ὀρθούς, εὐλογοῦντας μὲν τῇ δεξιᾷ, κρατοῦντας δὲ πολύτιμον λιθοκόλλητον εὐαγγέλιον τῇ λαιᾷ, καὶ λευκὰ ἡμφιεσμένους, φέροντας δ' ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ μέγα ὠμοφόριον μετὰ τριῶν σταυρῶν. Τὸ ὄνομα δ' αὐτῶν ἦτο γεγραμμένον ἔνθεν καὶ ἔνθεν αὐτῶν κατακορύφως, ἐνῷ τὸ κατώτερον τῆς εἰκόνος μέρος ἐκοσμεῖτο διὰ τῶν σχεδίων, ἅτινα ἀπηντήσαμεν ἐπὶ τοῦ γύρου τῶν μεγάλων πλαγίων ἀψίδων. Αἱ ἁγιογραφίαι δ' αὗται εἶνε νῦν ἐντελῶς ἀόρατοι, καλυφθεῖσαι διὰ παχέος κονιάματος, ὥστε ἂν ἐν τῷ σχ. 581 ἀποκατέστησα ὁλοσώματον ἕνα τῶν ἐπισκόπων τούτων, ὡδηγήθην ὑπὸ τῶν ἀπεικονίσεων τοῦ Σάλτζεμβεργ, παρατηρήσαντος ὅτι οἱ σηκοὶ τῆς πρὸς νότον πλευρᾶς ἐμπεριεῖχον τοὺς ἑξῆς Ἁγίους (159), ὧν τὰς κεφαλὰς παρατίθημι, κατὰ τὸν γερμανὸν σοφόν·

Τόπος		*Εἰκών*
α΄ σηκὸς ἐκ δυσμῶν	(σχ. 582)	Γρηγόριος Ἀρμενίας (257 - 332).
β΄ »	» (σχ. 581)	Νικόλαος Μύρας († 342).
γ΄ »	» (σχ. 583)	Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης († 96).
δ΄ »	» (σχ. 584)	Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (328 - 389).
ε΄ »	» (σχ. 585)	Βασίλειος Καισαρείας (329 - 379).
ς΄ »	» (σχ. 586)	Ἄνθιμος Νικομηδείας († 311).

«Ἐπὶ τοῦ βορείου θυριδωτοῦ τοίχου», γράφει ὁ Σάλτζεμβεργ, «δὲν εἶδον διατηρηθὲν ἐκ τῶν εἰκονισμάτων τῶν κατωτέρων σηκῶν οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος» (160).

---

(156) *Περὶ Οἰκοδ. τῆς Ἁγίας Σοφίας*, ἔκδ. Βόννης, σ. 138.

(157) *Voy. de Const.*, σ. 120, 127, 130, 143, 148 καὶ 153, καὶ βορειοδυτικὴ καὶ νοτιοδυτικὴ ἔξωθεν πρόσοψις, ἔτι δὲ καὶ ἐσωτερικὸν πρὸς ἕω. Τὴν πλάνην ἐξέθεσε τῷ 1851 Σκαρλᾶτος ὁ Βυζάντιος. «Ἀπορῶ», λέγει, «πῶς ὁ ἀνέκδοτος περιηγητής,..... καὶ ἀπ' αὐτοῦ πιθανῶς καὶ ὁ σοφὸς Δουκάγγιος, λέγουσιν ὅτι εἶνε δύο ἀλλεπαλλήλως κείμενα τὰ κατηχουμενεῖα ἢ γυναικεῖα τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ Τοῦρκοι ἀπῴκοδόμησαν τὸ ἕν» (*Ἡ ΚΠ.*, τ. α΄, σ. 478, σημ. 2).

(158) *A. B. v. C.*, σ. 30.

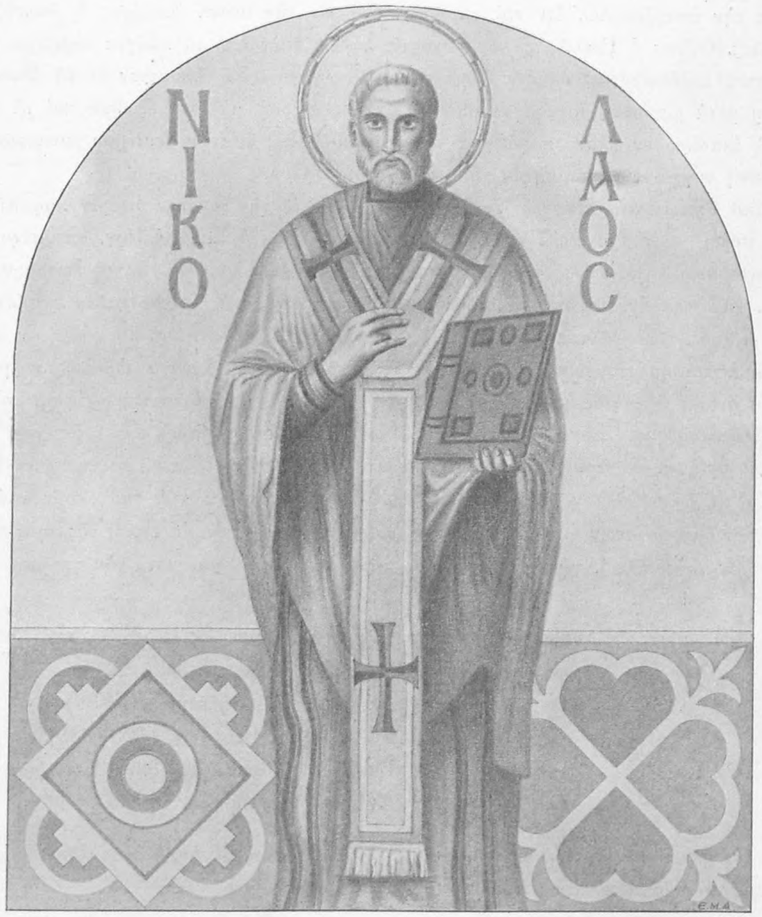
(159) *Αὐτόθι*, σ. 30, πίνακες κη΄ καὶ κθ΄.

Εἴδομεν δ' ὅτι ὁ ναὸς εἶχε τὸ λείψανον Γρηγορίου τοῦ Ἀρμενίας (ἴδε τόμον Β΄, σ. 220).

(160) *Αὐτόθι*, σ. 31.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὁ δὲ Φοσσάτης ἀπεικόνισεν ἐν τοῖς ἀρκτῴοις, φαίνεται, σηκοῖς, ἑπτὰ ἄλλους ἐπισκόπους, ὧν τὰ ὀνόματα ἔχουσιν ὧδε [161]· Ἰγνάτιος [162], Μεθόδιος († 312), Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος († 116), Γρηγόριος ὁ Θαυματουργός († 270;), Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (347-407), Κύριλλος [ὁ Ἀλεξανδρείας;] († 444), καὶ Ἀθανάσιος [ὁ Ἀλεξανδρείας;] (296-373).

Σχ. 581. Ὁ Ἅγιος Νικόλαος, ἐκ τοῦ νοτίου θυριδωτοῦ τοίχου. Κλῖμαξ = $\frac{1}{12}$.

Κατώτερα παράθυρα. — Ἄνωθεν τῶν σηκῶν κυρτοῦνται ἑπτὰ ἑκατέρωθεν παράθυρα, πρὸς ἀερισμὸν ἀνοιγόμενα, ἔχοντα δ' ἄλλοτε $1^{μ}.77$ ἢ $6^{βπ}$ εὖρος καὶ $2^{μ}.7$ ἢ $9^{βπ}$ ὕψος. Ἀκολούθως ὅμως

[161] *Relievi storico-artistici sulla Architettura bizantina*, 1890.

[162] «Oneos», κατὰ τὸν Φοσσάτην, ὁμολογῶ δὲ ὅτι ἀδυνατῶ νὰ ταυτίσω αὐτόν.

ἐσμικρύνθησαν εἰς στενὰ ἀνοίγματα, $1^{μ}.05$ ἢ $3\frac{1}{2}^{βπ}$ εὔρους καὶ $2^{μ}.03$ ἢ $6\frac{1}{2}^{βπ}$ ὕψους, ὡς ἄλλως παρ-

Σχ. 582. Γρηγόριος ὁ Ἀρμενίας.

Σχ. 583. Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης.

Σχ. 584. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος.

Σχ. 585. Βασίλειος ὁ Μέγας.

Εἰκόνες Ἱεραρχῶν τοῦ νοτίου θυριδωτοῦ τοίχου. Κλῖμαξ = $\frac{1}{12}$.

έστησε καὶ ὁ Σάλτζεμβεργ [163], ἐπειδὴ δὲ ὁ Γρελῶτος παρετήρησεν ὅτι τὰ ἐν λόγῳ ἀνοίγματα

[163] *A. B. v. C.*, σ. 25.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἦσαν σμικρότατα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ([164]), συνάγεται ὅτι ἡ στερεοποίησις αὕτη τῶν θυριδωτῶν τειχίων εἶνε πιθανώτατα ἔργον τῶν Βυζαντίων (σχ. 587), συγκρατησάντων αὐτὰ καὶ σιδήροις.

Τὸ ἀρχικὸν δὲ μέγεθος τῶν παραθύρων τούτων εἶνε καταφανὲς ἔξωθεν, ὅπου ἕκαστον ἄνοιγμα περιστέφεται προβαλλούσῃ στεφάνῃ (σχ. 587). Τὸ δὲ κατώτερον αὐτῶν μέρος κλίνει ἔσωθεν (σχ. 579), ἂν καὶ τοῦτο δὲν εἶνε ἀποδεδειγμένον ὅτι ὑπῆρχεν ἐκ πρώτης ἤδη ἀρχῆς([165]). Ἡ δὲ κατὰ τόπους πτῶσις τῆς ἐξωτερικῆς ἀμμοκονίας μοὶ ἔδειξεν ὅτι τὰ τόξα τῶν παραθύρων τούτων ἦσαν προδήλως διπλᾶ([166]), ὡς ἐν σχ. 579.

Μαρμάρινα δικτυωτὰ δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς ἐν λόγῳ παραθύροις, ἀλλὰ μόνον ξύλινα (σχ. 587).

Σχ. 586. Ἄνθιμος ὁ Νικομηδείας, ἀπεικονισθεὶς ἐπὶ τοῦ νοτίου θυριδωτοῦ τοίχου. Κλῖμαξ=$\frac{1}{12}$.

Τὰ ἀναμέσον τῶν ἑπτὰ παραθύρων μωσαϊκὰ εἰκονίσματα τῶν Προφητῶν. — Ἡ ψηφιδωτὴ διακόσμησις τοῦ ἔσω γύρου τῶν παραθύρων συνίσταται ἐκ συμπλέγματος ποικιλοχρόων τετραγώνων, ὡς καθορᾶται ἐπὶ τοῦ *πίνακος πζ΄*. «Ἐπὶ δὲ τῶν πεσσῶν τῶν παραθύρων», γράφει ὁ Σάλτζεμβεργ, «παρίσταντο οἱ Προφῆται, ἓξ μικροὶ καὶ δύο μεγάλοι ἑκατέρωθεν, τῶν τελευταίων τούτων ἱσταμένων ἔν τε τῇ ἀρχῇ καὶ τῷ τέλει ἑκάστης σειρᾶς, καὶ εἰς μεῖζον τῶν ἄλλων ὕψος»([167]).

«Ἐκ δὲ τῶν μορφῶν Προφητῶν τοῦ μεσημβρινοῦ τούτου τοίχου», ἐξακολουθεῖ ὁ αὐτός, «διεσώθη μόνον ἡ τοῦ Ἡσαΐου, πρὸ τῆς πρώτης ἑῴας θυρίδος, ἥτις ὅμως εἶχεν ἤδη πάλιν καλυφθῆ διὰ κονιάματος, ὅτε ἀφικόμην εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ ἀρχιτέκτο-

([164]) *Voy. de Const.*, σ. 130.

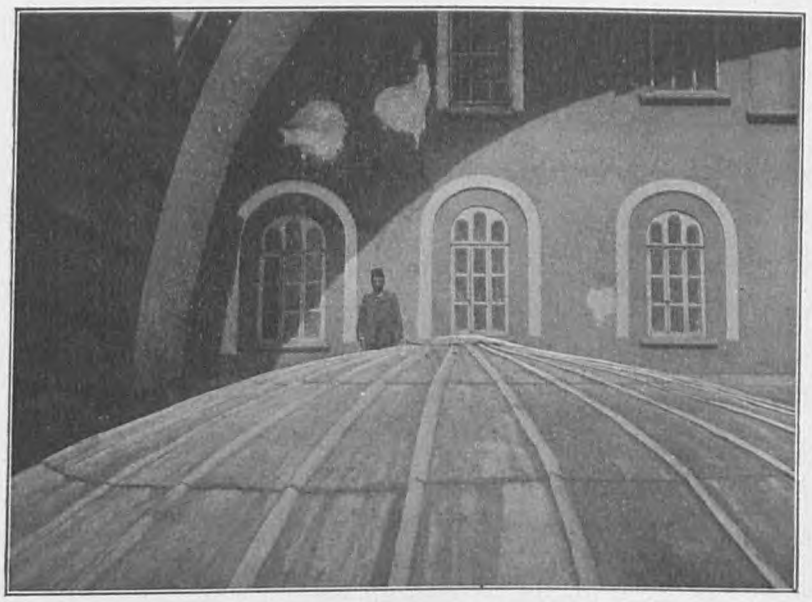
([165]) Διότι ἡ ἐξωτερικὴ στεφάνη κατέρχεται ὑπὸ τὴν νῦν τῶν παραθύρων βάσιν. Ὅθεν καὶ ἐν τοῖς πίναξι ιθ΄ καὶ κ΄ τοῦ Α΄ τόμου παρέστησα τὰς βάσεις τῶν παραθύρων εὐθείας, ἂν καὶ τοῦτο πάλιν δὲν εἶνε ποσῶς βέβαιον.

([166]) Ὡς ἔδειξεν ὁ Σάλτζεμβεργ (*A. B. v. C.*, σχ. σ. 21).

([167]) *Αὐτόθι*, σ. 30.

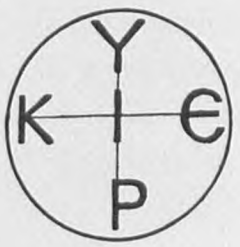
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νος Φοσσάτη, τὸ κάτωθεν [τοῦ Προφήτου] φόρεμα ἦτο ζωηρῶς πράσινον μετ' ἀργυρόφωτος (168), τὸ ἐπανωφόριον αὐτοῦ λευκόν, ἐκ μαλλίνου ὑφάσματος. Δεικνύων δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς πρὸς τὸ βῆμα, ἐκράτει διὰ τῆς εὐωνύμου ἀνειλιγμένην περγαμηνὴν σὺν ταύτῃ τῇ ἐπιγραφῇ,

Σχ. 587. Τὰ σμικρυνθέντα παράθυρα τοῦ πρὸς νότον θυριδωτοῦ τοίχου.

ΙΔΟΥ Η ΠΑΡΘΕΝΟΣ ΕΝ ΓΑΣΤΡΙ ΛΗΨΕΤΑΙ ΚΑΙ ΤΕΞΕΤΑΙ ΥΙΟΝ (Ἡσαΐας, 7, 14.....) (169). Κάτωθεν δὲ τῆς ἐν λόγῳ εἰκόνος εὑρίσκετο τὸ μονόγραμμα τοῦτο» (170).

Ἡ δὲ πρὸς ἄρκτον σειρὰ Προφητῶν «ἄρχεται ἐξ ἀνατολῶν, καὶ πρὸ τῆς ἑῴας θυρίδος, διὰ τοῦ Ἱερεμίου, ἱσταμένου, ἔχοντος ῥωμαλέον σῶμα, καὶ μακρὰς ὀρφνίνους, βοστρυχώδεις τρίχας τῆς τε κεφαλῆς καὶ τοῦ πώγωνος, εἰλικρινὲς δὲ καὶ θαυμάσιον πρόσωπον, οὗτινος τὸ εὔγλωττον στόμα φαίνεται ἀπαγγέλλον τοὺς γλαφυροὺς ἐκείνους θρήνους..... Καὶ τὸ μὲν ἐπανωφόριον αὐτοῦ σύγκειται ἐκ ζωηροῦ κιτρίνου ἢ καστανοχρόου μαλλίνου ὑφάσματος, τὸ δὲ ὑπ' αὐτὸ φόρεμα φαίνεται ὂν ἐκ φωτεινῆς πρασίνης μετάξης, περιέχον δὲ ταινίας ἐν μέρει κυανᾶς, ἐν μέρει ἐρυθράς. Ἡ δεξιὰ αὐτοῦ τυγχάνει ὑψωμένη μετὰ τῆς προῤῥηθείσης χειρονομίας (171), ἐνῷ ἡ ἀριστερὰ κρατεῖ

---

(168) Ἴδε Α' τόμον, σ. 168.

(169) Κατὰ τὴν *Ἑρμηνείαν τῶν Ζωγράφων*, ἡ συνήθης ἐπιγραφὴ τοῦ Ἡσαΐου ἦτο· «Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται Υἱὸν καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν» (ἔκδ. Ἀθηνῶν, σ. 103). *Ἔξει* εἶνε νῦν τὸ σύνηθες ῥῆμα ἐνταῦθα (ἴδε Τζελάτη *Παλαιὰν Διαθήκην κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα*, ἐν Ἀθήναις, 1892, σ. 664).

(170) *A. B. v. C.*, σ. 31.

(171) Εὐλογεῖ δηλαδή.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περγαμηνὴν ἀνοικτήν », ἧστινος ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ὧδε· ΟΥΤΟC Ο ΘC ΗΜΩΝ Ϩ ΛΟΓΙCΘΗCΕΤΑΙ ΕΤΕΡΟC ΠΡΟC ΑΥΤΟ[Ν] (172). « Τὸ δὲ ἔδαφος, ἐφ' οὗ πατεῖ [ὁ Προφήτης], ὑπάρχει πράσινον » (173).

« Πολλὰ πλησίον δὲ τῆς εἰκόνος ταύτης, ἐπὶ τοῦ πεσσοῦ, ἀναμεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου [ἐξ ἀνατολῶν] παραθύρου, ἔπεται, καθὰ φαίνεται, ὁ Ἰωνᾶς, ... διότι τὰ δύο γράμματα ΑC πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς κεφαλῆς διεσώθησαν, ἐνῷ δεξιόθεν δὲν ὑπῆρχε τόπος εἰμὴ διὰ τρία στοιχεῖα. Τὸ ζωηρὸν καστανόφαιον ἐπανωφόριον αὐτοῦ εἶνε περιειλημμένον ὡς τὸ τῶν ῥωμαίων βουλευτῶν, ἐπὶ δὲ τοῦ φαεινοῦ, κυανοπρασίνου ἐσωτερικοῦ φορέματος, ἔνθα διαυγάζει τὸ ἀργυρόφως, εἶνε ἐπεξειργασμέναι εὐρεῖαι ἐρυθραὶ λωρίδες. Ἡ δὲ περγαμηνὴ τῆς λαιᾶς κεκαλλώπισται χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ, ἡ σκιερὰ τῆς κεφαλῆς κόμη καὶ ὁ πώγων τυγχάνουσιν ἱκανῶς τετμημένοι, ἐνῷ ὁ φωτοστέφανος παρίσταται κυανοῦ χρώματος » (174).

« Ἐκ [τῆς εἰκόνος] δὲ τοῦ τρίτου Προφήτου τῆς σειρᾶς ταύτης ἔμεινε μόνον ἡ νεανική, ἀγένειος κεφαλή, μέρος τοῦ στήθους καὶ ὁ δεξιὸς βραχίων μετὰ τῆς ἀνυψωμένης χειρός, καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἀποδεικνύεται ὅτι ἐνταῦθα παρίστατο ὁ Ἀμβακούμ » (175).

« Αἱ δὲ ἄλλαι εἰκόνες τοῦ τοίχου τούτου ἐξηφανίσθησαν » (176).

Ἀνώτερα παράθυρα. — Ὑπὲρ τὰ ἑπτὰ κατώτερα παράθυρα παρετήρησα ὅτι ἀμφότεροι οἱ τοῖχοι δεικνύουσιν ὁριζοντίαν γραμμήν (σχ. 579), ὁρατὴν ἔσωθέν τε (177) καὶ ἔξωθεν, καὶ ἰδίᾳ ἔξωθεν, διότι ἄνωθεν αὐτῆς στενεύει ἠρέμα καὶ ἡ ἐξωτερικὴ τῶν τυμπάνων ἐπιφάνεια.

Φρονῶ ὅτι ἐνταῦθα βεβαίως ἤρχιζεν ἡ ὑπὲρ τὰ ἑπτὰ παράθυρα μεγάλη θυρὶς τοῦ 563, διότι, κατὰ τὸν Σιλεντιάριον, οἱ θυριδωτοὶ τοῖχοι δὲν εἶχον τότε δώδεκα, ὡς σήμερον, θυρίδας, ἀλλ ὀκτώ·

> « Ἐς δὲ νότον κελάδοντα καὶ ἐς κλίσιν ἄβροχον ἄρκτῳ
> τοῖχος ἐρισθενέτης ἀνατείνεται ἄχρι γενείου
> ἄντυγος εὐτροχάλοιο, λέλαμπε δὲ τετράκι δοιαῖς
> πλησιφαὴς θυρίδεσσιν. ἐρήρεισται δ' ὄγε τοῖχος
> νειόθι λαϊνέοισιν ἐπ' ἴχνεσιν » (178).

---

(172) Ἡ *Ἑρμηνεία τῶν Ζωγράφων* ὁρίζει ὥστε ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη νὰ συνοδεύῃ τὴν εἰκόνα τοῦ Βαρούχ (ἔκδ. Ἀθηνῶν, σ. 97, Βαρούχ, κεφ. γ', 36 - 38).

(173) *A. B. v. C.*, σ. 31.

(174) *Αὐτόθι*, σ. 31. Ἐν πίνακι λ' αὐτοῦ ὁ Σάλτζεμβεργ κακῶς συμπληροῖ τὸ ὄνομα τοῦ Προφήτου ὡς ΙΟΝΑC, ἀντὶ ΙΩΝΑC.

(175) *Αὐτόθι*, σ. 31. Παρὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀμβακοὺμ ὁ Σάλτζεμβεργ, πλανώμενος ἐκ τῆς ἐν τῇ γερμανικῇ γλώσσῃ μορφῆς τοῦ ὀνόματος, Habbakuk, ἐζωγράφισε τὰ στοιχεῖα ΚΟVΚ, τοῦ τελευταίου Κ ὄντος ἀτελοῦς, ὡςεὶ τοῦ Προφήτου τὸ ὄνομα νὰ ἔλεγεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ σὺν Κ, καὶ οὐχὶ σὺν Μ, ὡςεὶ νὰ ἦτο δηλαδὴ «Ἀμβακούκ», καὶ οὐχὶ «Ἀμβακούμ» (*Αὐτόθι*, πίναξ λ').

(176) *Αὐτόθι*, σ. 31. Ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κτισθείσῃ μονῇ τοῦ Σινᾶ ὑπάρχουσιν ἐν ψηφῖσιν οἱ ἑξῆς δεκαεπτὰ Προφῆται μετὰ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν· ΔΑΝΙΗΛ, ΙΕΡΕΜΙΑC, ΜΑΛΑΧΙΑC, ΑΓΓΑΙΟC, ΑΜΒΑΚΟVΜ, ΙΩΝΑC, ΙΩΗΛ, ΑΜΩC, $\overline{\Delta\Delta}$ (Δαβίδ), ΩCΗΕ, ΜΙΧΑΙΑC, ΑΒΔΙΟV, ΝΑΟVΜ, CΟΦΟΝΙΑC, ΖΑΧΑΡΙΑC, ΗCΑΙΑC, καὶ ΙΕΖΕΚΙΗΛ. Οὗτοι πάντες ἐν τῷ τόξῳ τοῦ βήματος (Λέοντος δὲ Λαβὸρδ *Voyage de l'Arabie Pétrée*, ἐν Παρισίοις, 1830, σ. 67 - 68, καὶ Γρηγοριάδου *Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Σινᾶ*, ἐν Ἱεροσολύμοις, 1875, σ. 14).

Οἱ δὲ Κρώου καὶ Καβαλκασέλλης ἐξυμνοῦσι τὰς μορφὰς Προφητῶν τοῦ ἐν Νεαπόλει βαπτιστηρίου (δ' αἰών) (*A New History of Painting in Italy*, ἐν Λονδίνῳ, τ. α', 1864, σ. 12). Προφῆται δ' ἐν μουσειουργήματι περιεσώθησαν ἔν τινι τῶν θόλων τῆς ἐν ΚΠ. μονῆς τῆς Παμμακαρίστου. Τέλος ἐν Βαουὴτ (Αἴγυπτος) ὑπάρχουσιν εἰκόνες ἐφ' ὑγροῦ κονιάματος τῶν Προφητῶν, κρατούντων χάρτην σὺν προῤῥήσει τινί, ἃς ἐζωγράφησεν ἐσχάτως ὁ Κλεδάτ (*Le Monastère..... de Baouit*, ἐν Καΐρῳ, 1904).

(177) Ἴδε ἰδίᾳ πίνακα πζ', Α, ἔτι δὲ καὶ πίνακας ιθ', κγ' καὶ κδ'.

(178) Στ. 534 - 538.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Βεβαίως τὰ κάτω παράθυρα ἦσαν πάντοτε ἑπτά, καὶ ἐπειδὴ ὑπῆρχον οὕτως ὀκτὼ ἐν συνόλῳ παράθυρα ἐν ἑκάστῳ τυμπάνῳ, ἔπεται ὅτι ὑπὲρ τὰ κάτω ἑπτὰ ἀνοίγματα ὑπῆρχε γιγαντιαία θυρίς, ὡς ὀρθῶς συνεπέρανεν ὁ Σάλτζεμβεργ (179), $20^{\mu}.0$ ἢ $64^{\beta\pi}$ μήκους καὶ 6^{μ} ἢ $20^{\beta\pi}$ ὕψους, ὑποστηριζομένη, ὡς ἔοικε, δυσὶ προκοννησίοις κίοσιν (180).

Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, ἡ θυρὶς αὕτη ἐκρίθη ὑπερμέτρως μεγάλη καὶ ἐπικίνδυνος ἐν ὥρᾳ κλόνου, ὅθεν καὶ ἕκαστος τῶν τριῶν ἀνοικτῶν αὐτῆς χώρων ἐσμικρύνθη ἀκολούθως εἰς ἰδιαίτερον ἄνοιγμα, στεγαζόμενον διπλοῖς τόξοις· διὸ καὶ ἡ θυρὶς μετεμορφώθη εἰς δύο ἑκατέρωθεν παράθυρα, ἰσομεγέθη τοῖς ὑπ' αὐτοῖς ἑπτά, καὶ εἰς τριπλῆν κεντρικὴν θυρίδα, ἐπὶ τεσσάρων τετραγώνων (181) κιόνων ἑδραζομένην (σχ. 579).

Εἶχεν δ' ἡ τοιαύτη θυρὶς $8^{\mu}.38$ ἢ $27^{\beta\pi}$ μῆκος, καὶ $5^{\mu}.3$ ἢ $17^{\beta\pi}$ ὕψος, ἐνῷ τὸ ὁλικὸν τῶν κιόνων αὐτῆς μέγεθος ἀνέρχεται τανῦν εἰς $3^{\mu}.6$ ἢ $12^{\beta\pi}$. Οἱ δὲ δύο μεσαῖοι κίονες αὐτῆς εἶνε πολλῷ εὐρύτεροι τῶν ἄκρων, στεφόμενοι, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι, πλατέσι καὶ ἁπλοῖς κιονοκράνοις.

Μετὰ παρέλευσιν δὲ πολλῶν αἰώνων, ὅτε ἡ βραδεῖα τῶν τοίχων ἔκκλισις, ἤρχιζε νὰ ἀποβαίνῃ σημαντική, ἡ ἤδη σμικρυνθεῖσα θυριδωτὴ ἐπιφάνεια ἐκρίθη πάλιν ἐπικινδύνως ἐκτενής. Ὅθεν καὶ τὰ παράθυρα αὖθις ἐμειώθησαν, τῶν μὲν ἄκρων λαβόντων τὰς διαστάσεις τῶν κάτωθεν, τοῦ δὲ μεσαίου διαιρεθέντος καὶ τούτου εἰς τρία διὰ τῆς ὁλικῆς σχεδὸν τοιχοδομήσεως τῶν κιόνων αὐτοῦ. Τῶν κεντρικῶν δὲ τριῶν παραθύρων τούτων τὸ μεσαῖον ἔχει $4^{\mu}.4$ ἢ $14^{\beta\pi}$ παραπλησίου ὕψους, καὶ $1^{\mu}.7$ ἢ $5\frac{1}{2}^{\beta\pi}$ ὡς ἔγγιστα πλάτους, τὰ δὲ πλάγια $3^{\mu}.6$ ἢ $11\frac{1}{2}^{\beta\pi}$ περίπου ὕψους καὶ $1^{\mu}.1$ ἢ $3\frac{1}{2}^{\beta\pi}$ παραπλησίου πλάτους.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ιζ΄ ἑκατονταετηρίδος ὁ Γρελῶτος παρέστησεν ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν τυμπάνων, ἔσωθέν τε καὶ ἔξωθεν, τρία μικρὰ ἡμικυκλοτερῆ ἀνοίγματα ὕπερθεν τῶν τριῶν μεσαίων ἀνωτέρων παραθύρων (182). Ὅμοιόν τι παρέστησε καὶ ὁ Ἄλλωμ, πρὸ τοῦ 1838, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τοῦ μεσημβρινοῦ θυριδωτοῦ τοίχου (183). Τὰ σχέδια ὅμως τοῦ Φοσσάτη, ληφθέντα τῷ 1847, ἐπιλύουσι τὸ προκείμενον ζήτημα, ὡς ἀποδεικνύοντα διαῤῥήδην ὅτι ἐνῷ τὰ ἄκρα τῶν πέντε παραθύρων ἦσαν τότε ὡς τανῦν ὁρῶνται, τὰ τρία μεσαῖα ἦσαν σχεδὸν ἰσομεγέθη τοῖς ἑκατέρωθεν αὐτοῖς, διότι στενή τις ἀψὶς διῄρει αὐτὰ πρὸς τὰ δύο ἀνώτερα τρίτα τοῦ ὕψους αὐτῶν, οὕτως ὥστε ἕκαστον ἐφαίνετο ἔχον ὑπὲρ ἑαυτὸ ἡμικυκλοτερὲς ἄνοιγμα, ὡς παρέστη ἤδη ἐν σχ. 6 τοῦ Α΄ τόμου (184).

Σιδηροῖ σύνδεσμοι συγκρατοῦσι τὰ τρία ἑκατέρωθεν κεντρικὰ παράθυρα (185).

Τὰ δὲ δικτυωτὰ τῶν παραθύρων τούτων, καθὼς καὶ τὰ τῶν κάτωθεν ἑπτά, δὲν εἶνε νῦν μαρμάρινα, ἀλλ' ἁπλῶς ξύλινα.

---

(179) *A. B. v. C.*, σ. 40.

(180) Καθὼς καὶ ὁ τοῦ Ἀνθεμίου τοῖχος. Ἴδε πίνακα κ΄ Α΄ τόμου, καὶ σχ. 616 καὶ 617.

(181) Καὶ οὐχὶ δύο στρογγύλων κιόνων, ὡς κακῶς δεικνύει ὁ Σάλτζεμβεργ (*A. B. v. C.*, σχ. σ. 21).

Τοιαύτη θυρὶς ὑπάρχει ὑπὲρ τὴν κόγχην τοῦ βήματος τοῦ ἐν Ῥαβέννῃ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Βιταλίου.

(182) *Voy. de Const.*, πίνακες ἐξωτερικοί, καὶ ἔσω θέα πρὸς ἕω. Ταὐτὸ παρατηρεῖ τις καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Δυμουζᾶ (Dumouza), ἐν *L' Univers pittoresque, Turquie*, ἐν Παρισίοις, 1840.

(183) *Fisher's Illustrations of Constantinople*, γαλλ. ἔκδ., ἐν Λονδίνῳ, 1838, πίναξ σ. 33.

(184) *Aya Sofia*, πίνακες κδ΄ καὶ κε΄. Σημειωτέον ὅτι στρογγύλα ἀνοίγματα ὑπὲρ τὰ παράθυρα τῶν πλαγίων ἀψίδων καθορῶνται καὶ ἐν τῷ ὑφ' Ἕλληνος ἀρχιτεκτονηθέντι τζαμίῳ τοῦ Σουλτὰν Βαγιεζὴτ ΚΠ.

(185) Ἴδε πίνακα πζ΄, Α καὶ Β.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ψηφιδωταὶ εἰκόνες καὶ ἐπιγραφαὶ κορυφῆς τυμπάνων. — Μετὰ τὰς εἰκόνας Προφητῶν «εἵποντο, φαίνεται», γράφει ὁ Σάλτζεμβεργ, «ἐν τῷ ὕψει τῆς δευτέρας σειρᾶς παραθύρων, μορφαὶ Ἀγγέλων, ὧν ὅμως μόνον πόδες τινὲς διεσώθησαν» ([186]).

Κατὰ τὸν αὐτόν, ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου, ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἰωνᾶ, εὑρίσκοντο τὰ στοιχεῖα ΝΤΙΔΟC ([187]), ἅτινα «ἐνδεχόμενον νὰ ἀνῆκον τῇ ποτὲ ἐκεῖ ἱσταμένῃ μορφῇ, παρὰ τὸ πρῶτον ([188]) δηλαδὴ παράθυρον τῆς δευτέρας σειρᾶς, ὅπου περιῆλθεν ἡμῖν μόνον ποὺς σὺν σανδάλῳ, καὶ μέρος λευκοῦ ἱματίου, ἔχοντος γῦρον ἐκ πρασίνων τετραγώνων καὶ κύκλων. Φαίνεται δὲ ὅτι τὰ λείψανα ταῦτα ἦσαν Ἄγγελοι, διότι τὸ ἐν λόγῳ ὁμοίωμα δὲν ἵστατο ἐπὶ τοῦ πρασίνου τῆς γῆς ἐδάφους, ὡς οἱ Προφῆται» ([189]).

Ὁ Σάλτζεμβεργ εἶδεν ἐπὶ τέλους ὅτι «ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου σημείου τοῦ μεσημβρινοῦ θυριδωτοῦ τοίχου εὑρέθη τὸ ἑπόμενον λείψανον ἐπιγραφῆς·

.....ΑΙΓ ..	...ΤΗC ΑΘΑΝΑΤΟΥ CΟΦΙΑC
.....ΗΡΑ..	...ΤΟΥ ΚΕ ΑΚΗΡΑΤΩΝ

ὅπου ἡ [κατακόρυφος] στικτὴ γραμμὴ παριστᾷ τὸ μέσον τοῦ τοίχου» ([190]).

Τὰ ἐπὶ τῶν θυριδωτῶν τοίχων ἀποτελέσματα τῶν σεισμῶν. — Ἡ ἔκκλισις τῶν τυμπάνων εἶνε σημαντική, καθὼς ἀποδεικνύεται ἀμέσως ἐκ τῆς παρουσίας κόνεως ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν ἐπιφανείας, καὶ δὴ παρὰ τὸν νοτιοδυτικόν, ὡς καὶ παρὰ τὸν βορειοανατολικὸν πεσσόν. Λίαν δὲ κεκλιμένον εἶνε καὶ τὸ τριπλοῦν πρὸς ἄρκτον παράθυρον. «Ὁ βόρειος τοῖχος», σημειοῖ ὁ πρῶσσος ἀρχιτέκτων, «ὑπεχώρησεν εἰς τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ σημεῖον, καὶ σὺν τῇ ἀψῖδι, κατὰ 29$^{\delta}$ πρὸς τὰ ἔξω» ([191]), ἐνῷ, κατὰ τὸν αὐτόν, καὶ ὁ νότιος τοῖχος διερράγη πρὸς δυσμάς, ἐν τῇ μετὰ τῆς ἀψῖδος συναφείᾳ αὐτοῦ, καθὼς ἄλλως παρατηρεῖται ἐπὶ τοῦ σχ. 579. Οἱ θυριδωτοὶ δὲ τοῖχοι παρίσταντο τῷ 1848 «πολλαχοῦ διερρηγμένοι», οὕτως ὥστε ὁ Σάλτζεμβεργ ἔγραψε περὶ αὐτῶν τότε ὅτι «εἶνε θαῦμα πῶς ἵστανται εἰσέτι» ([192]).

([186]) *A. B. v. C.*, σ. 30.

([187]) Οὐδόλως ἀπίθανον τὰ στοιχεῖα ταῦτα ΝΤΙΔΟC νὰ εἶνε μέρος ἐπιγραφῆς, ἐν ᾗ ἀπήντα ἡ λέξις ΒΥΖΑΝΤΙΔΟC, ὡς εἰκάζει ὁ πολυμαθέστατος κ. Γ. Κωνσταντινίδης, ἄλλοτε διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος.

([188]) Ἐξ ἀνατολῆς.

([189]) *A. B. v. C.*, σ. 31.

([190]) *Αὐτόθι*, σ. 31.

Ἡ ἐπὶ τῆς pala d' oro τοῦ ἐν Βενετίᾳ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μάρκου εἰκὼν τοῦ Σολομῶντος φέρει τὴν ἐπιγραφὴν ΗCΟΦΙΑ ΩΙΚΟΔΟΜΗCΕΝΕΑVΤΗΙΟΙΚΟΝ. Ἀλλὰ θεωρῶ λίαν ἀμφίβολον ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς νοτίας ἀψῖδος ἐπιγραφὴ ἀφορᾷ εἰς τὸν Σολομῶντα. Κατὰ δὲ τὴν *Ἑρμηνείαν τῶν Ζωγράφων*, ἡ εἰκὼν τοῦ Δαβίδ, ὅστις ἐζωγραφεῖτο «στρογγυλογένης», ἔπρεπε νὰ φέρῃ τὴν ἐπιγραφήν· «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας» (ἔκδ. Ἀθηνῶν, σ. 94).

([191]) *A. B. v. C.*, σ. 20.

([192]) *Αὐτόθι*, σ. 20 καὶ σχ. σ. 21.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΙΑ΄. ΤΑ ΔΥΟ ΜΕΓΑΛΑ ΗΜΙΘΟΛΙΑ ΚΑΙ ΑΙ ΑΨΙΔΕΣ ΑΥΤΩΝ

Σχῆμα καὶ διαστάσεις τῶν μεγάλων ἡμιθολίων. — Θόλος ἐπὶ δύο φερόμενος ἡμιθολίων, πρὸς δύσιν τε καὶ ἀνατολήν, οἷος ὁ τῆς Ἁγίας Σοφίας, δὲν ἀπαντᾷ, φαίνεται, ἐν τῇ βυζαντινῇ τέχνῃ, ὥστε δυνάμεθα ἴσως νὰ θεωρήσωμεν τὴν τοιαύτην διάταξιν μοναδικήν ([193]).

Τὰ κέντρα καμπῆς τῶν δύο μεγίστων τοῦ ναοῦ ἡμιθολίων εὑρίσκονται μικρὸν ἄνωθεν τῶν τῶν μεγάλων πλαγίων ἀψίδων, εἰς τὸ ὑπὲρ τὴν κορωνίδα ὕψος $1^{\mu}.2$ ἢ $4^{\beta\pi}$, καὶ ὕπερθεν τοῦ ἐδάφους $24^{\mu}.3$ ἢ $78^{\beta\pi}$, ἀπέχοντα δ᾽ ἀλλήλων ἐν διαγράμματι κατὰ $35^{\mu}.9$ ἢ $115^{\beta\pi}$. Δὲν ἀποτελοῦσι δ᾽ ἀκριβὲς τεταρτημόριον σφαίρας, διότι ἡ καμπὴ αὐτῶν ὑποτείνει οὐχὶ 180^{0} ἀλλ᾽ 174^{0}, τῶν κεραιῶν τῶν πεσσῶν, ἐφ᾽ ὧν βαίνουσιν αἱ τοῖς μεγάλοις ἡμιθολίοις συναπτόμεναι ἀψῖδες, ἐκτεινομένων ἐπέκεινα τῶν κέντρων τῶν μεγίστων δύο κογχῶν.

Ἡ δὲ ἀκτὶς τῶν ἡμιθολίων τούτων τυγχάνει ἀνάλογος τῇ τῶν ἑκατομπέδων ἀψίδων, ἔχουσα ἄλλοτε, $15^{\mu}.65$ ἢ $50^{\beta\pi}$ ἔκτασιν, ὅθεν καὶ ἡ διάμετρος αὐτῶν ἰσοδυνάμει $31^{\mu}.30$ ἢ $100^{\beta\pi}$. Ἀλλ᾽ ἡ ἐκ τῶν σεισμῶν προελθοῦσα ἔκκλισις ηὔξησεν ἀκολούθως τὰς διαστάσεις ταύτας, καὶ δὴ τὸ ὑπὲρ τοὺς μεγάλους πεσσοὺς στεγαζόμενον διάστημα, ὅπερ δέον νὰ προσεγγίζῃ τανῦν $32\frac{1}{2}^{\mu}$.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ κέντρον τῶν δύο ἀπεράντων τούτων κογχῶν ὑψοῦται $1^{\mu}.2$ ἢ $4^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὴν κορωνίδα, εὐκόλως συνάγεται ὅτι ἡ ὑπὲρ τὴν κρηπῖδα ταύτην καμπὴ αὐτῶν εἶνε μείζων τεταρτημορίου σφαίρας, ὅπερ κρατεῖ καὶ περὶ τῶν τεσσάρων ἀψίδων, παρισταμένων πλέον ἢ ἡμικυκλοτερῶν. Ἡ δὲ ἐπιφάνεια αὐτῶν ἀπομακρύνεταί πως τῆς σφαιρικῆς, ἕνεκα τῆς ὀξυτενοῦς τάσεως, ἣν δεικνύει πρὸς τὴν κορυφήν, ἀνατείνουσαν, ὡς καὶ αἱ τῶν συναπτομένων μεγίστων τόξων, εἰς τὸ ὕψος $40^{\mu}.0$ ἢ $128^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ δάπεδον.

Περιττὸν δ᾽ εἰπεῖν ὅτι τὰ ἀνοίγματα τῶν ἐν ταῖς γωνίαις κογχῶν, ὡς καὶ τὰ τῶν ἐλασσόνων πρός τε δύσιν καὶ ἀνατολὴν τόξων, ἀφαιροῦσι μέγα μέρος ἐκ τοῦ σχήματος τεταρτημορίου σφαίρας τῶν δύο μεγάλων ἡμιθολίων, παρουσιαζόντων καμπὴν 90°, ἢ μᾶλλον 87°, μόνον ὑπὲρ τοὺς μικροτέρους πεσσούς. Ἄνωθεν τῶν κογχῶν, τὸ ὑποτεινόμενον τόξον κατέρχεται εἰς $66\frac{1}{2}^{o}$, ὕπερθεν δὲ τῶν ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἄξονος ἐλασσόνων ἀψίδων, εἰς 62° μόνον.

Τὸ πρὸς τὴν κορυφὴν πλίνθινον πάχος τῶν μειζόνων ἡμιθολίων εὑρίσκω ἐξ εἰκασίας ἀναλογοῦν $1^{\mu}.0$ ἢ $3^{\beta\pi}$ ([194]), καὶ ἡ τιμὴ αὕτη δὲν ἀφίσταται πολὺ τῆς ἀληθείας. Αὐξάνει δ᾽ ὡς εἴθισται τὸ πάχος τοῦτο πρὸς τὴν τῶν παραθύρων ἔξωθεν κυλινδρικὴν ἐπιφάνειαν, ἥτινος ἡ κορωνὶς ἀνέρ-

---

([193]) Ἐν ΚΠ. διεσώθη ἓν μόνον παρεμφερές πως ἵδρυμα, ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου ἐν τῇ Κρίσει. Ἄλλα παραδείγματα ἔχομεν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ἠλίᾳ Θεσσαλονίκης, ὡς καὶ ἐν Ἄθῳ, ἔτι δὲ καὶ ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Ἀλλ᾽ ἐν ἁπάσαις ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις αἱ διπλαῖ κόγχαι εἶνε εἰς τὰ πλάγια. Ἐν Ἁγίᾳ δὲ Εἰρήνῃ ΚΠ. χθαμαλὴ ἐλλειψοειδὴς ὀροφὴ στεγάζει τὸ δυτικὸν τοῦ ἐσωτερικοῦ μέρος. Τέλος ἐν τῷ περιφανεῖ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ναῷ, ὡς καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἐκκλησίᾳ ΚΠ., ἡ ὀροφὴ ἀπετελεῖτο ἐκ πέντε θόλων. Καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου Κωνσταντῖνος ὁ Ῥόδιος σημειοῖ τάδε (στ. 458 - 459)·

«*Πενταστρόμορφος, συγκρατούμενος κάραις*
τρισὶ μὲν ὀρθαῖς, ταῖς δυσὶ δ᾽ ἐγκαρσίαις»,

περὶ δὲ τῆς νέας «ὅ τε γὰρ ὄροφος», λέγει ἡ *Συνέχεια Θεοφάνους*, «ἐκ πέντε συμπληρούμενος ἡμισφαιρίων, στίλβει χρυσῷ καὶ εἰκόνων, ὡς ἀστέρων ἀστράπτει κάλλεσιν» (ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 341).

([194]) Ὁ Σάλτζεμβεργ ὡσαύτως ὑπολογίζει αὐτὸ ὡς ἰσοδυναμοῦν 3^{π} (*A. B. v. C.*, σχ. σ. 21).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χεται 36^{μ} ἢ $115^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, καὶ ὑπὸ τὴν ὁποίαν κυρτοῦται δεύτερος καὶ ἐρυμνότερος κύλινδρος, ἄχρι $33^{\mu}.6$ ἢ $108^{\beta\pi}$ ὕψους ἀνατείνων, ἀποτελῶν δὲ τρόπον τινὰ τὴν βάσιν τοῦ ἡμιθολίου ([195]).

Ἡ ἐν τῇ στέγῃ ὑπὲρ τὰ παράθυρα καμπὴ τῶν μεγίστων τούτων κογχῶν παρίσταται πολλῷ σημαντικωτέρα, καὶ πρὸς τὴν βάσιν ἀποκρημνοτέρα τῆς τῶν ἐλασσόνων πέντε ἡμιθολίων ([196]). Αἱ δ᾽ ἔξωθεν κορυφαὶ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος κογχῶν τούτων, αἱ ὑψούμεναι $41^{\mu}.0$ ἢ $131^{\beta\pi}$ ἄνωθεν τοῦ ἐδάφους, ὑπάρχουσιν ἀμέσως ἐπικλινεῖς τοῖς ὀμβρίοις ὕδασι, διότι τὸ μέγα ὑπὸ τὸν θόλον τετράγωνον ἐκτείνεται ἐξωτέρω τοῦ κέντρου τῆς τῶν ἡμιθολίων καμπῆς ([197]).

Κατασκευή. — Κατὰ τὸν Σουαζῆν, ἡ βάσις τῶν μεγάλων ἡμιθολίων, ὡς καὶ τὸ ἄνωθεν τῶν παραθύρων μέρος, ἢ καὶ ὅλον σχεδὸν τὸ ἡμιθόλιον, «ἐξετελέσθη ἄνευ ἰκριωμάτων» ([198]), ὅπερ ἐκφράζει μερικὴν ἀλήθειαν, καὶ δὴ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἄχρι τῆς κορυφῆς τῶν κάτωθεν τόξων μέρος, ἀλλὰ κατὰ πόσον ἡ διαβεβαιωτικὴ καὶ δογματικῶς ἐκφερομένη αὕτη ἔκφρασις συμβιβάζεται τοῖς ἀνωτέροις τῶν μεγάλων κογχῶν μέρεσιν, ἀδυνατῶ νὰ εἴπω, εἰ καὶ δέον νὰ προσθέσω ὅτι, καθά μοι ἀφηγήθη ὁ Μουατζὴρ Ἰσμαὴλ τῷ 1904, οἱ ἀρχιτέκτονες, οἱ ἀνανεώσαντες τὴν βαφὴν τοῦ ἡμιθολίου μετὰ τὸν πρὸ δεκαετίας γενόμενον σεισμόν, εὗρον τὴν κατασκευὴν τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ἐκ λοξῶν πλίνθων ἀποτελουμένην, καὶ τόσον παράδοξον, ὥστε ἐθαύμασαν πῶς ἵστατο ἡ κόγχη αὕτη, ὅπερ τείνει πως νὰ ἐπικυρώσῃ τὰ λεγόμενα τοῦ Σουαζῆ, ἀπαιτοῦντος ἀποκέντρως διατεθειμένας πλίνθους.

Παράθυρα. — Ἕκαστον τῶν δύο ἡμιθολίων φωτίζει τὸ ἐσωτερικὸν τανῦν διὰ πέντε παραθύρων, ἀνοιγομένων ἀκριβῶς ὑπὲρ τοὺς δύο μικροτέρους πεσσοὺς καὶ τὰ κέντρα τῶν τριῶν τόξων. Ἐπειδὴ δὲ τὰ μεσαῖα τῶν τόξων τούτων τυγχάνουσι μείζονα τῶν ἐν ταῖς γωνίαις, ἕπεται ὅτι τὸ διάστημα τὸ χωρίζον τὸ μεσαῖον παράθυρον τῶν ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν πεσσῶν δύο, εἶνε μεῖζον τοῦ διαστήματος τοῦ χωρίζοντος τὰ τελευταῖα ταῦτα τῶν ὑπὲρ τὰς κόγχας ([199]).

Ἀνοίγονται δὲ τὰ παράθυρα ταῦτα πολὺ μακρὰν ἀλλήλων, καὶ τοῦτο κατ᾽ ἐξαίρεσιν πάντως, διότι εἴδομεν ὅτι ἐν ἁπάσαις ταῖς σειραῖς παραθύρων τοῦ ναοῦ οἱ ἀναμεταξὺ τῶν ἀνοιγμάτων πεσσοὶ τυγχάνουσι πάντοτε στενώτεροι αὐτῶν τῶν παραθύρων. Ὅθεν καὶ θὰ ἠδύνατό τις νὰ φαντασθῇ τὸ κατ᾽ ἀρχὰς ἐννέα ἐν συνόλῳ ἀνοίγματα ἐν ἑκάστῃ τῶν μεγάλων κογχῶν (ὁπότε καὶ τὸ σύνολον τῶν τοῦ κυρίως ναοῦ θυρίδων θὰ ἀνήρχετο εἰς ἑκατόν), ἴσως δὲ καὶ δεκαπέντε, ὅπερ ὅμως λίαν ἀπίθανον. Ἀλλ᾽ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ὑπόθεσις αὕτη τῆς τῶν παραθύρων πληθύος ἔχει καθ᾽ ἑαυτῆς τὴν σοβαρὰν ἀντίῤῥησιν ὅτι ἐνῷ ἡ νῦν μεγάλη τὰ ἀνοίγματα χωρίζουσα ἀπόστασις ἐξαφανίζει τὸ ἀνώμαλον τῶν ἀναμεταξὺ αὐτῶν διαστημάτων, πᾶσα αὔξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παραθύρων ἤθελεν ἐπιστήσει τὴν προσοχὴν τοῦ θεατοῦ εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἀνωμαλίαν ταύτην. Τὸ δὲ βέβαιον εἶνε ὅτι ἤδη τῷ 563 ὑπῆρχον πέντε παράθυρα, ὡς μετὰ μικρὸν εἰρήσεται, ἐν τῷ ἀνατολικῷ ἡμιθολίῳ, καί, φυσικῷ τῷ λόγῳ, ἄλλα τόσα ἐν τῷ δυτικῷ.

Αἱ δὲ διαστάσεις τῶν ἐν ταῖς εὐρείαις κόγχαις παραθύρων παρίστανται μείζονες ἐν τῷ ἑσπερίῳ ἢ ἐν τῷ ἑῴῳ ἡμιθολίῳ ([200]), κατὰ τὴν ἀναλογίαν $\frac{85}{100}$, ὡσεὶ τὰ πρὸς ἀνατολὴν ἀνοίγματα νὰ

([195]) Ἴδε πίνακας κα′ ἄχρι κδ′ Α′ τόμου.

([196]) *Αὐτόθι*, αὐτοὶ πίνακες. Παράβαλε ὡσαύτως τὰ σχ. 577 καὶ 588.

([197]) *Αὐτόθι*, πίνακες κγ′ καὶ κδ′. Ἴδε ὡσαύτως σχ 553 καὶ 588.

([198]) *L' Art de bâtir chez les Byzantins*, σ. 73.

([199]) Ἴδε σχ. 553 καὶ 558.

([200]) Τοῦτο ὀρθῶς παρέστησεν ὁ Σάλτζεμβεργ (*A. B. v. C.*, πίναξ θ′).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐστενεύθησαν, προϊόντος τοῦ χρόνου. Τὸ ἀρχικὸν δὲ ἔσωθεν μέγεθος αὐτῶν δέον νὰ προσήγγιζε $2^{\mu}.8$ ἢ $9^{\beta\pi}$ ὕψους καὶ $1^{\mu}.6$ ἢ $5^{\beta\pi}$ εὔρους([201]), ἐνῷ τὰ ἑῷα φαίνονται ἰσομεγέθη τανῦν τοῖς ἐν ταῖς μικραῖς κόγχαις παραθύροις. Ἡ πρὸς τὰ κάτω δὲ κλίσις αὐτῶν παρίσταται μεγάλη, καὶ τὸ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος ὕψος, εἰς ὃ ἀρχίζουσιν, εἶνε $32^{\mu}.2$ ἢ $103^{\beta\pi}$, ἐνῷ ἡ μέση κλίσις τῆς ὀροφῆς, ὅπου ἀνοίγονται, ἀποτελεῖ γωνίαν 35^{0} μετὰ τῆς κατακορύφου.

Τὰ παράθυρα ταῦτα συγκρατοῦνται σιδηροῖς συνδέσμοις.

Ἔξωθεν, ἕκαστον παράθυρον ἔχει ἑκατέρωθεν αὐτοῦ δύο πεσσούς ([202]), $1^{\mu}.2$ ἢ $4^{\beta\pi}$ εὔρους, $2^{\mu}.2$ ἢ $7^{\beta\pi}$ ὕψους, καὶ 1^{μ} ἢ $3^{\beta\pi}$ προβολῆς, ἐρειδομένους ἐπὶ τοῦ κατωτέρου τῶν ἡμιθολίων κυλίνδρου, ἐν ᾧ ἄλλως τε κατέρχονται ἠρέμα τὰ ἐν λόγῳ παράθυρα ([203]).

Αἱ ἑκατόμπεδοι πρὸς δύσιν καὶ ἀνατολὴν ἀψῖδες. — «Τῶν δὲ ἀψίδων», λέγει ὁ Προκόπιος, «αἱ μὲν δύο κατὰ κενοῦ τοῦ ἀέρος ἐπανεστήκασι πρὸς ἀνίσχοντά τε καὶ δύοντά που τὸν ἥλιον» ([204]). Γράφει δὲ καὶ ὁ Εὐάγριος· «Αἱ δὲ ψαλίδες κεναὶ ἐξ ἐδάφους μέχρι τῆς καλύπτρας τῆς ὀροφῆς ἐπαίρονται» ([205]), καὶ «αἱ δὲ πρὸς ἀνίσχοντα καὶ δυόμενον ἥλιον οὕτως ἀφείθησαν, οὐδενὸς ἐμποδὼν τῷ θαύματι τοῦ τηλικούτου μεγέθους γενομένου» ([206]).

Τῶν δύο τούτων γιγαντιαίων ἀψίδων αἱ διαστάσεις προσπελάζουσι ταῖς τῶν πλαγίων ἑκατομπέδων τόξων, ὅθεν καὶ ἔχουσιν ἑκάστη $31^{\mu}.3$ ἢ $100^{\beta\pi}$ θεωρητικῆς ἢ ἀρχικῆς διαμέτρου, ἣν οἱ σεισμοὶ ηὔξησαν εἰς $32\frac{1}{2}{}^{\mu}$ περίπου σήμερον. Τὸ κέντρον ὅμως τῆς καμπῆς αὐτῶν εὑρίσκεται, ὡς τὸ τῶν ἡμιθολίων, $1^{\mu}.2$ ἢ $4^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ τῆς κορωνίδος δάπεδον, ὅθεν καὶ ἡ κορυφὴ αὐτῶν ἀνατείνει εἰς τὸ ὕψος $40^{\mu}.0$ ἢ $128^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος τοῦ τεμένους. Παρίστανται δ' ἀμφότεραι ἠρέμα ὀξυτενεῖς, σὺν πολυπλόκῳ καμπῇ, ἧστινος ἡ μαθηματικὴ ἀνάλυσις ἐξετέθη ἤδη ἐν τῇ ἀφηγήσει τῆς γενικῆς διατάξεως τοῦ οἰκοδομήματος ([207]).

Ἐν φατνώματι δ' αἱ δύο αὗται ἀψῖδες ἔχουσιν, ὡς καὶ αἱ τῶν πεσσῶν προβολαί, ἐφ' ὧν ὑψοῦνται, $3^{\mu}.1$ ἢ $10^{\beta\pi}$ βάθους.

Τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ἀψίδων τούτων πάχος, ἐσωκλειομένης τῆς ὕπερθεν τοιχοδομίας καὶ τῆς κορωνίδος τοῦ θόλου, παρίσταται, ὡς ἔοικεν, ἐν κατατομῇ ἴσον $1^{\mu}.84$ ἤτοι $6^{\beta\pi}$, στενώτερον δηλαδὴ κατὰ $0^{\mu}.3$ ἢ $1^{\beta\pi}$ τοὐλάχιστον τῶν πλαγίων ἑκατομπέδων ἀψίδων.

Συνάπτονται δ' αἱ ἀψῖδες ἠρέμα τοῖς μεγάλοις ἡμιθολίοις ἄνευ συνδέσμου, τῆς σφαιρικῆς σχεδὸν τῶν δύο κογχῶν ἐπιφανείας ἀνεπαισθήτως μετατρεπομένης εἰς τὸ ὁμοίωμα κυλίνδρου τῶν μεγάλων τόξων. Τὸ δυτικὸν ὅμως ἡμιθόλιον παρουσιάζει ἀνωμαλίαν τινὰ ἐνταῦθα (σχ. 588).

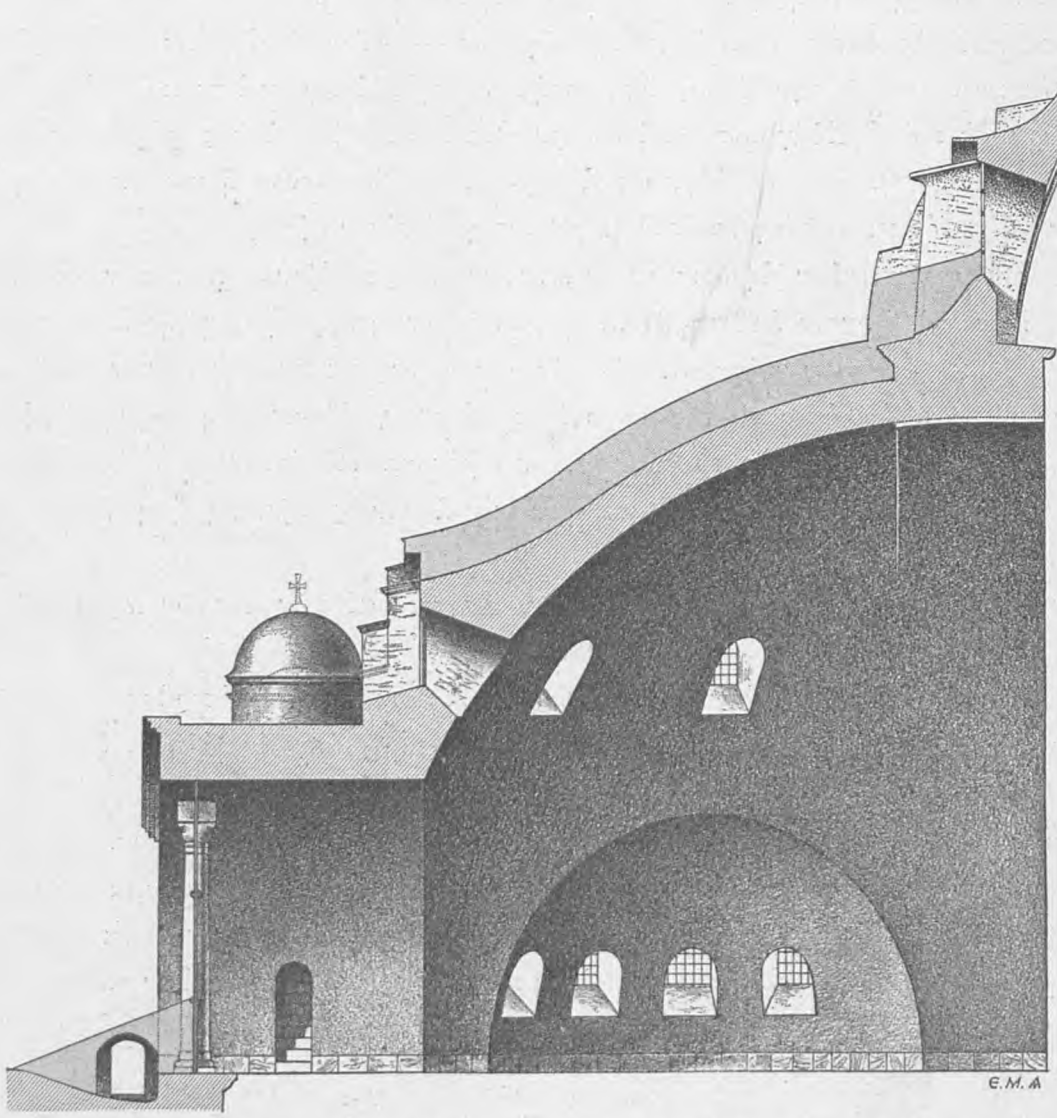
Ἡ δὲ στέγη τῶν ἀψίδων ἀποτελεῖται νῦν, καὶ δὴ πρὸς ἀνατολάς, ἐξ ἐπιπέδου τοίχου ([208]), ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς φαίνεται ὅτι τὰ μεγάλα ταῦτα τόξα ἦσαν κυρτὰ καὶ ἔξωθεν, ὡς τὰ πλάγια ([209]). Τὴν

([201]) Ἴδε πίνακας ιθ' καὶ κ' Α' τόμου.
([202]) Ἴδε πίνακα ιθ', καὶ κα' ἄχρι κδ' τοῦ αὐτοῦ τόμου.
([203]) Ἴδε τοὺς αὐτοὺς πίνακας, τοῦ ἰδίου τόμου, καὶ σχ. 590.
([204]) *Περὶ Κτισμ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 176.
([205]) *Ἐκκλ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Ὀξφόρδης, 1844, σ. 133.
([206]) *Αὐτόθι*, σ. 133.
([207]) Ἴδε Α' τόμον, σ. 89-90.
([208]) Ἴδε πίνακας κα' καὶ κβ' Α' τόμου.
([209]) Ἴδε πίνακα ς' Α' τόμου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πλήρη ὅμως τοῦ ζητήματος τούτου συζήτησιν ἀναβάλλομεν εἰς τὰ ἐφεξῆς, ὡς ἀφορῶσαν ἰδίᾳ εἰς τὴν τετράγωνον ἔξωθεν βάσιν τοῦ θόλου.

Μωσαϊκά. — Θεωρῶ πιθανὸν ὅτι αἱ δύο μεγάλαι αὗται ἀψῖδες, ὡς καὶ αἱ πρὸς τὰ πλάγια, ἐστεροῦντο τὸ κατ' ἀρχὰς μωσαϊκῶν εἰκόνων, διότι ἐπὶ τῆς δυτικῆς, ὡς μετὰ μικρὸν σαφηνισθήσεται, ἐχαράχθησαν θεῖαι μορφαὶ 333 μόνον ἔτη μετὰ τὰ ἐγκαίνια. Ὅθεν εἰκάζω ὅτι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἡ μωσαϊκὴ διακόσμησις τοῦ μέσου τῶν τόξων τούτων ἦτο ἐκ σχεδίων ἁπλῶς συγκειμένη, ἐχόντων ἔνθεν καὶ ἔνθεν αὐτῶν, ὡς τανῦν, τὰς περικαλλεῖς ἐκείνας λωρίδας (πίναξ πθ΄), ἃς ἀπηντήσαμεν ἤδη καὶ ἐπὶ τῶν πλαγίων ἑκατομπέδων ἀψίδων.

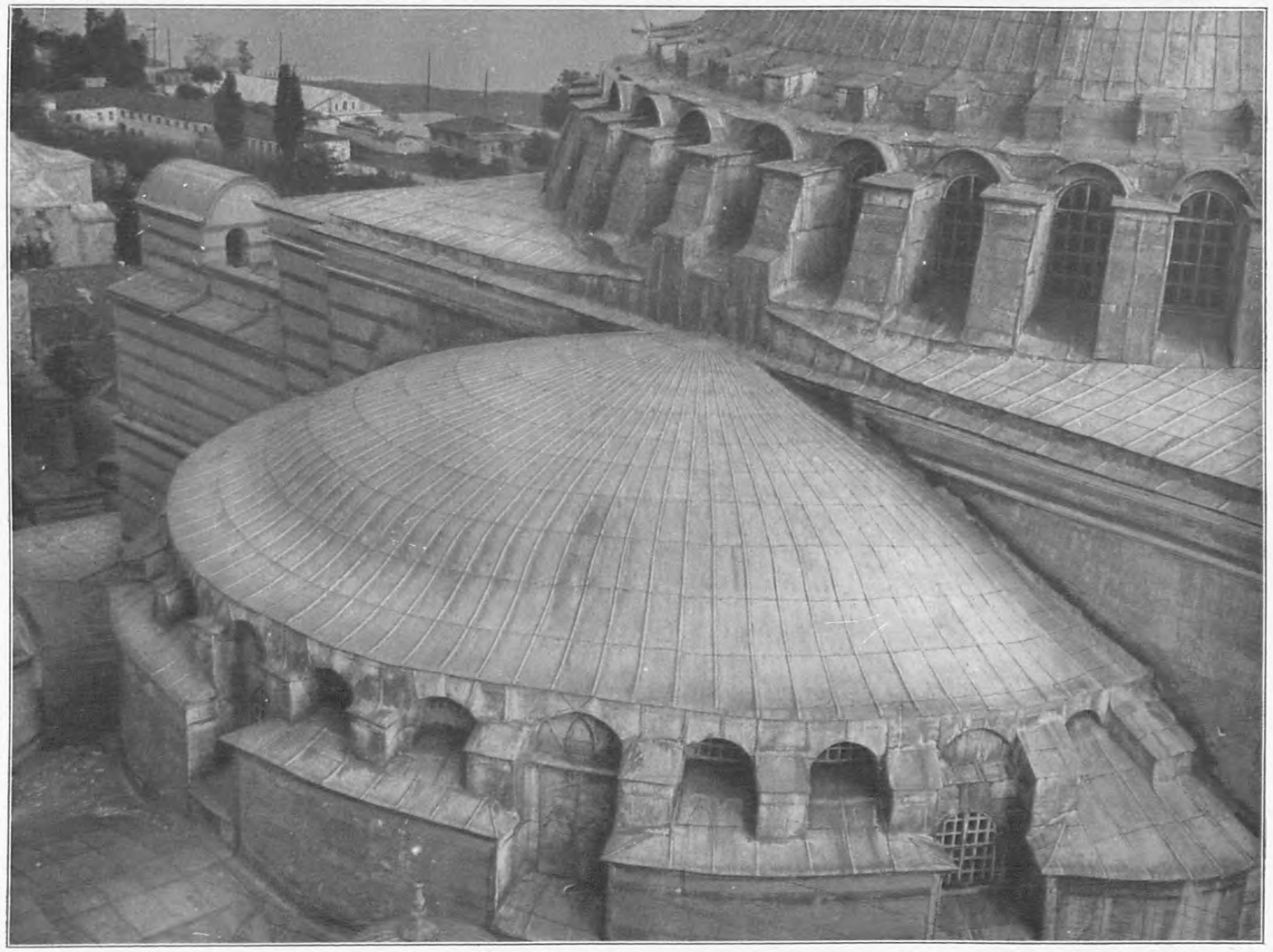

Σχ. 588. Ἡ ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς κατακόρυφος τομὴ τοῦ μεγάλου δυτικοῦ ἡμιθολίου. Κλῖμαξ=$\frac{1}{200}$.

Τὸ δυτικὸν ἡμιθόλιον καὶ τὸ πρόσθετον πάχος αὐτοῦ. — Φαίνεται ὅτι ἡ μεγάλη ἀρχικὴ πρὸς δυσμὰς κόγχη δέον νὰ κατεστράφη ἐν μέρει ὅτε κατέῤῥευσεν ἡ ἑσπερία ἀψὶς ὑπὸ τοῦ σφοδροῦ σεισμοῦ τῆς 26ης Ὀκτωβρίου 989 ([210]), καὶ ὅτι ἀνῳκοδομήθη πρὸ τοῦ 995 ([211]). Ἔκτοτε, ἐπὶ 912 δηλαδὴ ἔτη, τὰ μέρη ταῦτα τῆς ὀροφῆς δὲν ἔπαθον σοβαρῶς, πλὴν ὅτι παρεμορφώθη-

([210]) Ἴδε Α΄ τόμον, σ. 24 - 25
([211]) *Αὐτόθι*, σ. 25.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Η ΕΞΩΘΕΝ ΘΕΑ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΗΜΙΘΟΛΙΟΥ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σαν κἄπως ὑπὸ τῆς ἀκαταπαύστου πιέσεως τοῦ θόλου. Ὅθεν καὶ ἐπὶ Βυζαντίων ἤδη, καὶ πιθανῶς τῷ 1350, προέβησαν, φρονίμως ποιοῦντες, εἰς τὴν στερεοποίησιν τῆς ἐν λόγῳ κόγχης, ὅτε ἐξησφάλισαν αὐτὴν ὧδε·

α΄ Διὰ τῆς αὐξήσεως πάχους τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ὑπὸ τὸν θόλον τετραγώνου, καὶ τοῦτο καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ἡμιθολίου,

β΄ Διὰ τῆς ἑκατέρωθεν ἀντιτειχίσεως τῆς κόγχης, εἰς τὰ μέρη δηλαδή, καθ' ἃ συνάπτεται αὕτη τῷ δυτικῷ τοίχῳ,

γ΄ Διὰ τῆς ὑψώσεως τοῦ μεγάλου ἐξωτερικοῦ κυλίνδρου,

δ΄ Διὰ τῆς τοιχοδομήσεως τῆς νοτιοδυτικῆς θυρίδος τῆς κόγχης, καὶ

ε΄ Διὰ τῆς προσθήκης νέου πάχους ἐπὶ τοῦ ἡμιθολίου.

Ἡ τοιχοδόμησις ἑνὸς τῶν παραθύρων ὑπῆρχεν ἤδη τῷ 1675, ὅτε ὁ Γρελῶτος παρέστησεν αὐτήν ([212]). Τὸ δὲ πρόσθετον πάχος τοῦ τε τοίχου καὶ ἡμιθολίου ἀναγνωρίζεται ἐπὶ τῆς εἰκόνος, ἣν ἔλαβε τοῦ ἐξωτερικοῦ ὁ ἀνώνυμος καλλιτέχνης τοῦ 1574, καὶ ἣν ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως ὁ κ. Ἐδουῖνος Φρέσφιελδ ([213]). Ἡ προσθήκη δ' αὕτη ἔχει 1^{μ} ἢ $3^{\beta\pi}$ πλάτος, καὶ ἀνέρχεται, σὺν τῷ μολυβδίνῳ αὐτῆς καλύμματι, μικρόν τι ὑπὲρ τὸ τοῦ θόλου τετράπλευρον. Σημειωτέον δὲ ὅτι δὲν ἐγένετο ἄνευ καλαισθησίας τινός, τῶν ἀρχιτεκτόνων τῆς στερεοποιήσεως ἀνακουφισάντων τὴν θέαν τοῦ νέου πάχους διὰ τῆς οἰκοδομῆς δέκα μικρῶν ὁμοιωμάτων παραθύρων καὶ δεκαὲξ πεσσῶν, παρεχόντων τὴν ἰδέαν ὅτι τὸ ἡμιθόλιον φωτίζεται διὰ δεκαπέντε θυρίδων. Μόλυβδος δὲ καλύπτει τὰς ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ ἡμιθολίου ἀντιτειχίσεις. Ταῦτα πάντα σαφηνίζονται τέλος ἀκριβῶς διὰ τοῦ πίνακος πη΄, ὡς καὶ διὰ τοῦ σχ. 588, παρέχοντος τὴν κατὰ τὸν μείζονα ἄξονα τομὴν τῆς ἑσπερίας κόγχης.

Μωσαϊκὰ δυτικοῦ ἡμιθολίου. — Οὐδέποτε ἠδυνήθην νὰ ἴδω ἔστω καὶ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος ψηφίδων ἐπὶ τῆς ἀπεράντου ἐκτάσεως τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος κόγχης ταύτης. Ἀλλὰ κρίνων ἐξ ἀναλογίας πρὸς τὸ ἑῷον ἡμιθόλιον, προάγομαι νὰ θεωρήσω ὅτι τὸν ἔσω γῦρον τῶν παραθύρων ἐκόσμει λωρὶς τετραγώνων ποικιλοχρόων σχεδίων, ὡς ἐν σχ. 591.

Μεγάλη ἑσπερία ἁψίς. — Εἴπομεν ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἰκοδομηθεῖσα δυτικὴ ἁψὶς διερράγη, πτῶσιν ὠδίνουσα, τῇ 9ῃ Ἰανουαρίου 869, συνεπείᾳ τοῦ τότε συμβάντος σεισμοῦ, 331 δηλονότι ἔτη μετὰ τὰ ἐγκαίνια, ὅτε καὶ ἐπεσκευάσθη ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, «περισφίγξαντος» αὐτήν ([214]), ἄλλως στερεοποιήσαντος διὰ προσθέτου πάχους, κατὰ τὸν νῦν περίπου ὁρώμενον τρόπον. Τὸ δὲ ἅπαξ σφοδρῶς κλονισθὲν τοῦτο τόξον ἐγένετο, ὡς εἰκός, θῦμα τοῦ μεγάλου κλόνου τοῦ 989, ὅτε συμπαρέσυρεν ἐν τῇ πτώσει αὐτοῦ τὸ πρὸς δυσμὰς μέρος τοῦ θόλου. Διηγεῖται δ' ὁ Σκυλίτζης ὅτι Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος ἀνῳκοδόμησε τὰ πεπτωκότα, ὅτε ἡ

([212]) *Voy. de Const.*, σ. 131, καὶ πίναξ ἐσωτερικοῦ πρὸς δυσμάς, ὅπου, κατὰ λάθος, τὸ παρὰ τὸ κέντρον βόρειον, οὐχὶ νότιον παράθυρον παρεστάθη κλειστόν.

([213]) *A Letter to the Right Hon. Lord Aldenham*, 1900.

Ὁμιλῶν περὶ τοῦ προσθέτου τοῦ ἡμιθολίου πλάτους, ὁ Σάλτζεμβεργ λέγει ὀρθῶς ὅτι τοῦτο ἐγένετο «κατά τινα ἐπισκευήν» (*A. B. v. C.*, σ. 22), ὅπερ ὁ Λέθαβυ ἐκλαμβάνει ὡς σημαῖνον τὴν ἐπισκευὴν τοῦ Φοσσάτη (*S. Soph.*, σ. 160). Ἐὰν θέλωμεν καὶ ἄλλο δεῖγμα τῆς ἐπιπολαιότητος τοῦ Λέθαβυ δὲν ἔχομεν εἰμὴ νὰ ἀνοίξωμεν τὸ βιβλίον αὐτοῦ ἐν σ. 211 καὶ νὰ ἴδωμεν τὸ σχ. 34, ὅπου αἱ χονδροειδεῖς προσθῆκαι καὶ τὸ διπλοῦν πάχος τοῦ ἡμιθολίου τούτου παρίστανται ἐν «ἀρχικῇ τοῦ ναοῦ μορφῇ»! Τὴν ἀσυγχώρητον δὲ ταύτην πλάνην ἀνήρεσα τῷ 1903 ἐν *Knowledge*, τόμ. κς΄, σ. 30, σημ.

([214]) Ἴδε Α΄ τόμον, σ. 24.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀψὶς ἐκτίσθη οὕτως ὥστε νὰ συμπιέζῃ τὴν ἄνωθεν κορωνίδα τοῦ θόλου (πίναξ πθ΄, Α), «δαπανήσας εἰς μόνας τὰς μηχανὰς τῆς ἀνόδου, δι᾽ ὧν οἱ τεχνῖται ἱστάμενοι καὶ τὰς ὕλας ἀναγομένας δεχόμενοι ᾠκοδόμουν τὸ πεπτωκός, χρυσίου κεντηνάρια δέκα» ([215]).

Φρονῶ ὅτι ἡ ἀνεγερθεῖσα ἀψὶς ἔπαθεν ἐλαφρῶς ὑπὸ τοῦ τρομεροῦ σεισμοῦ τοῦ 1344, καὶ ὅτι περὶ τὰ 1350 «περιέσφιγξεν» αὖθις αὐτὴν ὁ Καντακουζηνὸς διὰ τῆς οἰκοδομῆς προσθέτου πάχους, ὡς νῦν ὁρᾶται, καὶ ὡς φαίνεται ἐπὶ τῆς προῤῥηθείσης εἰκόνος τοῦ 1574 ([216]). Ἡ στερεοποίησις δὲ αὕτη, ἧς τὰ καθ᾽ ἕκαστα παρίστανται ἐπὶ τοῦ σχ. 588, καὶ ἐξόχως ἐπὶ τοῦ πίνακος πη΄, ἐγένετο διὰ τῆς ἐπὶ τῶν νώτων τῆς ἀψῖδος κτίσεως δύο ἢ τριῶν σειρῶν πλίνθων, ὧν τὸ κεντρικὸν μέρος προβάλλει ἐκ τῆς δυτικῆς προσόψεως τοῦ ὑπὸ τὸν θόλον ὀρθογωνίου.

Τὸ μέρος τοῦτο τῆς ὀροφῆς ἔπαθε πάλιν ὀλίγον ἐκ τοῦ σεισμοῦ τοῦ 1894, ὅτε καὶ ἐπεσκευάσθη, διαταγῇ τοῦ νῦν αὐτοκρατοροῦντος Ἄνακτος.

Ἡ καμπὴ τῆς δυτικῆς ἀψῖδος τυγχάνει ἀνώμαλος σήμερον, καὶ δὴ πρὸς ἄρκτον, ὅπου παρατηρεῖται σημαντικὸν ἐξίσωμα (πίναξ ξε΄), σημειωτέον δ᾽ ὅτι ἡ μετὰ τοῦ ἡμιθολίου συνάφεια αὐτῆς εἶνε ἀτελὴς πρὸς τὴν κορυφήν, τῆς ἀψῖδος κατερχομένης μικρὸν ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἡμιθολίου (σχ. 558 καὶ 588).

Ψηφιδωταὶ εἰκόνες ἀρχικῆς πρὸς δύσιν ἀψῖδος (537-869 καὶ 870-989). — Φαίνεται ὅτι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ δὲν ὑπῆρχον, ὡς προεῤῥέθη, ἁγιογραφίαι ἐπὶ τοῦ φατνώματος τῆς ἑσπερίας τοὐλάχιστον ἀψῖδος, διότι, κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον, Βασίλειος ὁ Μακεδών, ἐπισκευάσας τὸ μέγα πρὸς δύσιν τόξον, «τὴν τῆς Θεομήτορος εἰκόνα, τὸν ἄσπορον Υἱὸν ἐπωλένιον φέρουσαν, ἀνιστόρησε, καὶ τοὺς τῶν ἀποστόλων κορυφαίους Πέτρον καὶ Παῦλον, ἑκατέρωθεν ἔστησε» ([217]).

Μωσαϊκὰ εἰκονίσματα τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν Ἁγίων Πέτρου καὶ Παύλου ἐπὶ τῆς ἑσπερίας ἀψῖδος (995). — Ἐν τῇ ἀνεγέρσει αὐτοῦ τοῦ πρὸς δύσιν μεγάλου τόξου ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὁ Β΄ ἠκολούθησε τῷ 995 τὴν ὑπὸ τοῦ προγόνου αὐτοῦ ἐπινοηθεῖσαν διακόσμησιν, παραστήσας οὕτως ἐν τῷ μέσῳ τοῦ φατνώματος τὴν Θεοτόκον ἐν κύκλῳ, ἔχουσαν ἑκατέρωθεν αὐτῆς τοὺς κορυφαίους τῶν Ἀποστόλων, Πέτρον καὶ Παῦλον.

«Ἡ δυτικὴ ἀψίς», γράφει ὁ Σάλτζεμβεργ, «ἡ ἀμέσως ὁρατὴ τῷ εἰς τὸν ναὸν εἰσερχομένῳ, περιέχει τὴν παράστασιν τῆς Μαρίας ὡς Θεομήτορος, τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου. Τῶν δ᾽ εἰκόνων τούτων ἡ μὲν πρώτη εὑρίσκεται ἐντὸς περιφερείας ἐμβεβλημένη, ἐν αὐτῇ τῇ κορυφῇ τοῦ τόξου, αἱ δὲ ἄλλαι δύο εἶνε ὁλόκληροι [παριστάνουσαι δηλαδὴ ὅλον τὸ σῶμα τῶν Ἀποστόλων] ἑκατέρωθεν, τοῦ Πέτρου ἀπεικονισθέντος πρὸς νότον. Εἶνε δὲ τὰ ἐν λόγῳ ὁμοιώματα λίαν ἐφθαρμένα καὶ μόνον ὀλίγα αὐτῶν λείψανα διεσώθησαν».

Α΄. Εἰκὼν Θεομήτορος. — «Ἡ ἐξαπόδου εὔρους ([218]) περιφέρεια», ἐξακολουθεῖ ὁ καλλιτέχνης οὗτος, «ἡ ἐσωκλείουσα τὴν προτομὴν τῆς Θεοτόκου, συνίσταται ἐκ τῶν τῆς ἴριδος χροιῶν, ἐκ κυανοῦ [δηλονότι χρώματος], κυανοπρασίνου, ζωηροῦ πρασίνου, κιτρίνου, χρυσοειδοῦς, ζωηρῶς ἐρυθροῦ, σκιεροῦ ἐρυθροῦ καὶ κυανοϊανθίνου, καὶ δὴ ἀπαριθμουμένων αὐτῶν ἐκ τῶν ἐκτὸς πρὸς τὰ ἔνδον. Ἡ περιφέρεια δὲ αὕτη ἔχει ἑκατέρωθεν αὐτῆς χρυσοῦν γῦρον. Τὸ χρῶμα τῆς δόξης εἶνε ἐρυθρόν. Ἡ δὲ μεγάλη αὐστηρότης καὶ ἀνθηρὰ νεανικότης τοῦ ἐκτάκτως κανονικοῦ τῆς κε-

---

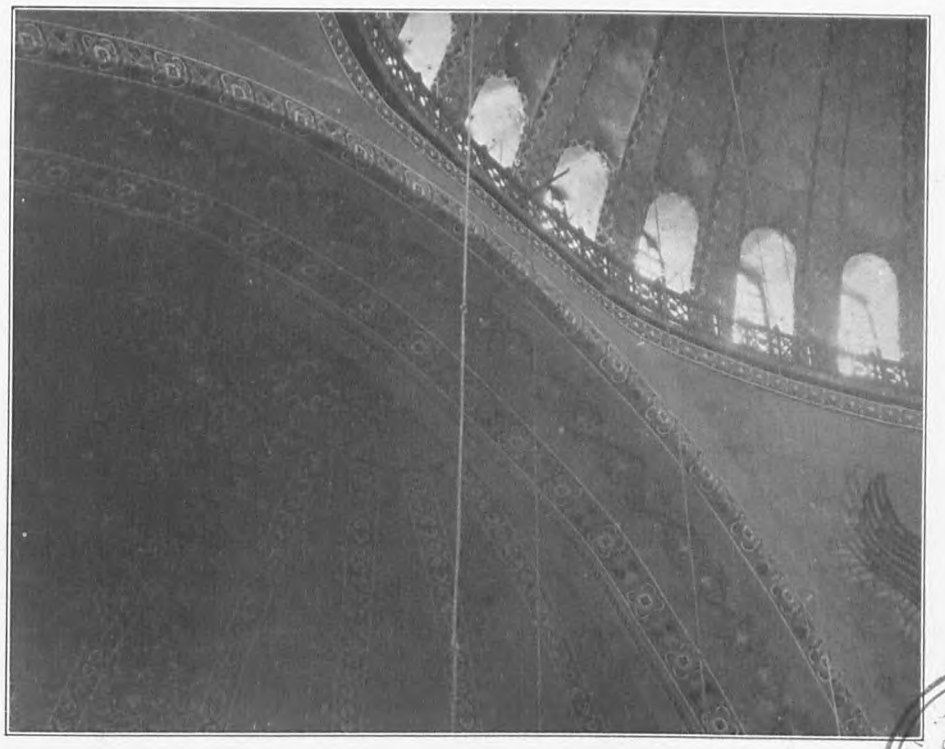
([215]) Δουκαγγίου *S. S.*, § 35.

([216]) Δρος Φρέεφιελδ *A Letter to the Right Hon. Lord Aldenham*, 1900.

([217]) *Βίος Βασιλείου*, ἐν *Συνεχείᾳ Θεοφάνους*, ἔκδ. Κομπεφικίου, ἐν Παρισίοις 1685, σ. 198.

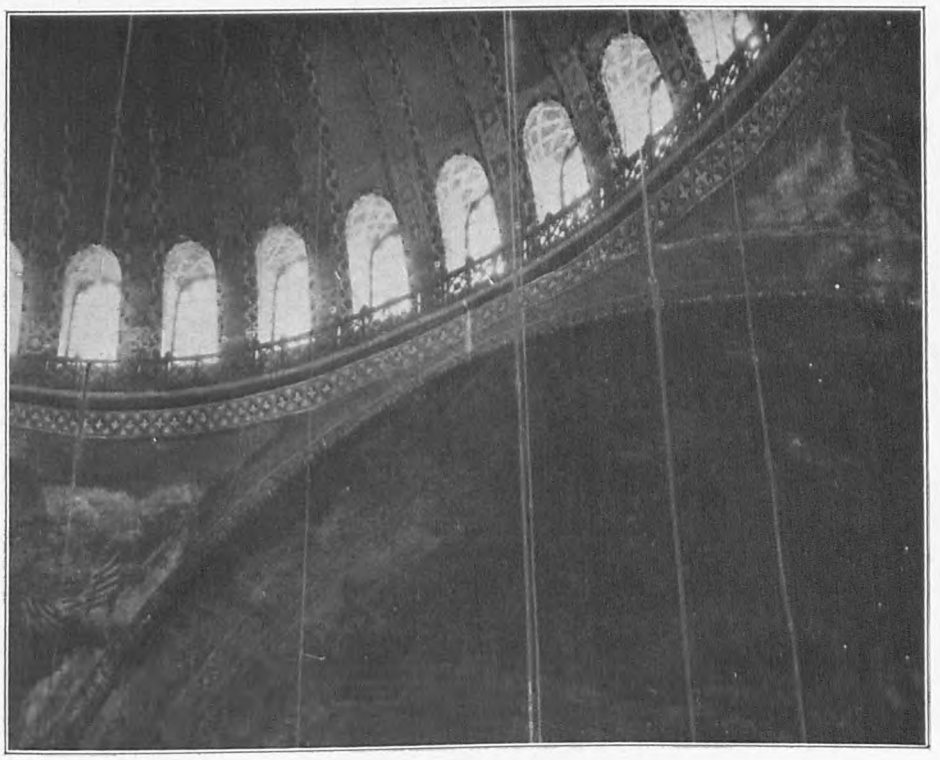
([218]) Ἤτοι 1μ.86.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Α

Η ΕΣΠΕΡΙΑ ΜΕΓΑΛΗ ΑΨΙΣ

Β

Η ΕΩΙΑ ΜΕΓΑΛΗ ΑΨΙΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φαλῆς σχήματος παρίσταται πανομοία ἅπασι τοῖς ἀκολούθοις τοιούτοις ἐκτύποις τῆς βυζαντινῆς σχολῆς· καὶ αἱ μὲν χροιαὶ τοῦ προσώπου τυγχάνουσι νεαραί, αἱ δὲ παρειαὶ ἠρέμα ῥοδίζουσαι, ἐνῷ οἱ ὀφθαλμοὶ εἶνε καστανοῦ χρώματος (219).

»Ὁ πέπλος ἀπεικόνισται ζωηρῶς κυανοῦς, σὺν χρυσῷ σταυρῷ καὶ χρυσῷ γύρῳ, ὡσαύτως δὲ ζωηρὸν κυανοῦν εἶνε τὸ χρῶμα τοῦ φορέματος. Τὸ δ' ὑπὸ τοῦ πέπλου τῆς κεφαλῆς κάλυμμα συνίσταται ἐξ εἴδους τυλείου ἢ κεκρυφάλου, περικαλύπτοντος τὴν κεφαλήν, ὅμοιον τοῦ ὁποίου φέρουσιν ἄχρι σήμερον αἱ γυναῖκες τῶν ἱσπανῶν Ἑβραίων Κωνσταντινουπόλεως, καὶ παρουσιάζει ζωηρὰν κυανοπράσινον χροιάν, μετὰ λευκοῦ φωτὸς καὶ σκιερωτέρων ταινιῶν. Ἡ κόμη εἶνε ἀόρατος. Ἔμπροσθεν δὲ τῆς Μαρίας δέον νὰ εὑρίσκετο τὸ βρέφος Χριστός, οὗτινος ὅμως μόνον ἡ ἐρυθρὰ δόξα ἐφαίνετο μετὰ τῶν τριῶν ἀργυρῶν ἀκτίνων (220) ἐπὶ χρυσοῦ ἐδάφους. Συμπεραίνοντες δ' ἐξ ἄλλων ἐκτύπων, λέγομεν ὅτι αἱ χεῖρες τῆς Μαρίας ἔκειντο ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ βρέφους Χριστοῦ, οὗτινος ἡ δεξιὰ θὰ παρίστατο ἐν τῇ προῤῥηθείσῃ χειρονομίᾳ (221), ἐνῷ ἡ ἀριστερὰ θὰ ἐκράτει τὸ εὐαγγέλιον» (222). Ἡ τελευταία αὕτη φράσις πιθανῶς εἶνε ἀνακριβής, διότι τὸ βρέφος Ἰησοῦς κρατεῖ συνήθως οὐχὶ εὐαγγέλιον, ἀλλὰ τόμον χάρτου, γνωστὸν ὑπὸ τὰ ὀνόματα «εἰλητόν», «ἐνείλιγμα», ἢ «ἐξείλιγμα», καθὰ ἐπληροφορήθην παρὰ τοῦ κ. Νίκου Α. Βέη.

Εἰκόνα ἄνευ χρωμάτων τοῦ περιφανοῦς τούτου ἐκτύπου κατέλιπεν ἡμῖν ὁ Σάλτζεμβεργ (223), χειραγωγούμενος δ' ἐξ αὐτῆς, ὡς καὶ ἐκ τῆς προηγουμένης περιγραφῆς, καὶ δὴ τοῦ θαυμασίου ἐκτύπου τῆς Παναγίας, ὅπερ ἀπαντᾷ ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ ναοῦ Νικαίας, ὡς καὶ τῶν πολλῶν τοιούτων ὁμοιωμάτων, ἅτινα εἶδον ἐν ΚΠ. (224), ἐν Ῥαβέννῃ, ἐν Βενετίᾳ, κλπ., προέβην κἀγὼ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ εἰκονίσματος τούτου, ὅπερ θεωρῶ ὅτι ἦτο ἀνάλογον τῷ ἐν τῷ πίνακι ΙΑ΄ ἰχνογραφηθέντι (225).

---

(219) «Braun», ὅπερ κακῶς μεταφράζεται «blue», κυανοῖ, ἐν Λέθαβυ καὶ Σβαίνσων *S. Soph.*, σ. 275.

(220) Κεραιῶν τοῦ σταυροῦ (ἴδε Α΄ τόμον, σ. 167, σημ. 60). Αἱ περὶ χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας γνώσεις τοῦ Σάλτζεμβεργ ἦσαν περιωρισμέναι.

(221) Τῆς εὐλογίας.

(222) *A. B. v. C.*, σ. 30.

(223) *Αὐτόθι*, πίναξ λβ΄.

(224) Ἐν τῷ βορείῳ θόλῳ τοῦ νάρθηκος τῆς ἐν ΚΠ. μονῆς τῆς Χώρας ὑπάρχει τοιαύτη εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, χρονολογουμένη, φαίνεται, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1321.

(225) Τὸ σεμνὸν καὶ ἀξιοσέβαστον τῆς ἐκφράσεως τῆς ἐνταῦθα Θεομήτορος ἀνακαλεῖ εἰς μνήμην τὰς ἐν τῇ *Στηλιτευτικῇ* αὐτοῦ *Ἐπιστολῇ* ἐκφράσεις Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως. «Τὴν Παρθένον», λέγει ὁ ἀρχιεπίσκοπος, «πρεπόντως ἡμεῖς ζωγραφοῦμεν αἰδέσιμον εἰς τὸ πρόσωπον, καὶ ἐνδεδυμένην μὲ σεμνὰ κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος ἱμάτια, καὶ αὐτοὶ [οἱ Δυτικοὶ] ἱδρύοντες εἰς τύπον αὐτῆς ἀναίσχυντον ἄγαλμα, τῆς ψιμμυθίζουσι τὸ πρόσωπον, τῆς τημελοῦσι μὲ δακτυλιοειδεῖς ἀσέμνους ἕλικας τῶν τριχῶν τοὺς πλοκάμους, κρεμῶσι τρυπῶντες εἰς τὰ αὐτία της πολύτιμα ἐνώτια, ἐξαρτῶσιν εἰς τὸν τράχηλόν της χρυσοῦν καὶ λιθοκόλλητον περιδέραιον, τὴν ἐνδύουσι μὲ φορέματα ἄτακτα καὶ ἄσεμνα, οἷα εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ὁ περὶ τὸν γυναικεῖον ἱματισμὸν συχνὸς νεωτερισμὸς ἐφευρίσκει» (Τανταλίδου *Παπιστικῶν Ἐλέγχων Τόμος Β΄*, ἐν ΚΠ., 1850, σ. 276).

Αἱ διάφοροι μορφαὶ καὶ ὀνομασίαι τῆς βυζαντινῆς Θεομήτορος ἔχουσιν ὧδε, κατὰ τὰς ἐπὶ τῶν μολυβδοβούλλων ἐρεύνας τοῦ Σλουμβερζέ (*Sigillographie de l'Empire byzantin*, ἐν Παρισίοις, 1884), κατὰ τὰς σπουδὰς τοῦ ἡμετέρου φιλοπόνου βυζαντινολόγου κ. Νίκου Α. Βέη, κατὰ τὰ βυζαντινὰ νομίσματα, καὶ κατὰ τὴν *Ἑρμηνείαν τῶν Ζωγράφων*·

Α΄. ΘΕΟΤΟΚΟΣ ΜΕΤΑ ΧΡΙΣΤΟΥ

1. Παναγία ἐν προτομῇ μόνον.

α΄. Θεοτόκος φέρουσα τὸν Χριστὸν ἔμπροσθεν τοῦ στήθους αὐτῆς. Η ΠΛΑΤΥΤΕΡΑ (*Ἑρμηνεία τῶν Ζωγράφων*, ἔκδ. Ἀθηνῶν, σ. 249).

β΄. Θεοτόκος δεομένη, φέρουσα τὸν Χριστὸν ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ σὺν χερσὶ πρὸς τὰ ἄνω τεταμέναις. Η ΠΛΑΤΥΤΕΡΑ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σημειωτέον δ' ὅτι οἱ περὶ τὰς κεφαλὰς φωτοστέφανοι παρίστανται ἐν τῷ ἐκτύπῳ τούτῳ θεωρητικῶς ἐφαπτόμενοι.

γ'. Θεοτόκος φέρουσα τὸν Χριστὸν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς. Η ΟΔΗΓΗΤΡΙΑ, Η ΑΧΕΙΡΟΠΟΙΗΤΟΣ, Η ΟΞΕΙΑ ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ (Βέης), Η ΜΑΚΡΙΝΙΤΙΣΣΑ (Βέης).

δ'. Θεοτόκος κρατοῦσα τὸν Χριστὸν διὰ τῆς ἀριστερᾶς. Η ΑΘΗΝΙΟ[ΤΙΣΣΑ], Η ΟΔΗΓΗΤΡΙΑ, Η ΕΛΕΟΥΣΑ, Η ΟΚΤΑΓΩΝΟΣ, Η ΑΠΕΡΙΒΛΕΤΟΣ (οὕτω) (Βέης).

ε'. Θεοτόκος κρατοῦσα τὸν φωτοστέφανον τοῦ Χριστοῦ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν αὐτῆς.

2. Ὁλοσώματος Παναγία.

α'. Θεοτόκος καθημένη ἐπὶ θρόνου, καὶ ἀγκαλοφοροῦσα τὸν Χριστόν. Η ΒΑΣΙΛΙΣ ΟΥΡΑΝΙΑ, ἀκολούθως δὲ Η ΥΨΗΛΟΤΕΡΑ ΤΩΝ ΟΥΡΑΝΩΝ (*Ἑρμ. Ζωγρ.*, σ. 248).

β'. Θεοτόκος καθημένη ἐπὶ θρόνου, καὶ κρατοῦσα τὸν Χριστὸν ἐπὶ τῶν γονάτων.

γ'. Θεοτόκος ὀρθία, κρατοῦσα τὸν Χριστὸν διὰ τῆς λαιᾶς μόνον. Η ΤΙΜΙΟ[ΤΕΡΑ], Η ΟΔΗΓΗΤΡΙΑ, Η ΤΡΑΙΑΝΟΥΠΟΛΙΤΙΣΣΑ, Η ΘΕΟΣΚΕΠΑΣΤΟΣ (Βέης). Τοιαύτη ἡ εἰκὼν τῆς κόγχης ἐν Τορκέλλῳ.

δ'. Θεοτόκος ὀρθία, κρατοῦσα τὸν Ἰησοῦν ἀμφοτέραις χερσὶν ἐπὶ τοῦ στήθους. Η ΚΥΡΙΩΤΙΣΣΑ (τοῦ ἐν ΚΠ. ναοῦ τῆς Θεοτόκου τῶν Κύρου), Η ΕΙΡΗΝΙΚΗ (Βέης).

ε'. Θεοτόκος ὀρθία, κρατοῦσα τὸν Ἰησοῦν διὰ τῆς δεξιᾶς. Η ΒΑΣΙΩΤΙΣΣΑ, Η ΕΝΕΡΓΕΤΙΣ, Η ΟΔΗΓΗΤΡΙΑ, ΜΗΤΗΡ ΑΓΙΑ ΘΕΟΤΟΚΟΣ (Βέης).

Β'. ΘΕΟΤΟΚΟΣ ΦΕΡΟΥΣΑ ΕΙΚΟΝΑ ΕΠΙ ΣΑΝΙΔΟΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

1. Παναγία ἐν προτομῇ μόνον.

α'. Θεοτόκος κρατοῦσα εἰκόνα στρογγύλην ἢ ὠοειδῆ τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ στήθους, μετ' ἀοράτων χειρῶν. Η ΟΡΟΒΗΤΙΣΣΑ, [Η] ΔΕΣΠΟΙΝΑ. Τοιαύτη παρίσταται συχνότατα καὶ ἡ μορφὴ ἡ γνωστὴ ὡς ΒΛΑΧΕΡΝΙΤΙΣΣΑ. Ὁ Κεδρηνὸς ἱστορεῖ περὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Ἀργυροῦ τάδε· «Μέλλων δὲ καὶ τὸ θυσιαστήριον ἐπιποιεῖσθαι τῶν Βλαχερνῶν εὗρε κρεμαμένην εἰκόνα παλαιάν, ἣν ἀνακαινισθῆναι προσέταξεν. ἐξαργυρωμένον δὲ τὸ τοῦ τοίχου χρίσμα ἰδὼν καθαιρεθῆναι προσέταξε καὶ νέον γενέσθαι, καθαιρεθέντος δὲ τοῦ χρίσματος, εὑρέθη εἰκὼν ὑλογραφική, σανίδιον ἐπιστήθιον κρατούσης τῆς Θεοτόκου τὸν Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν, ἀμόλυντος διαμείνασα ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κοπρωνύμου ἕως τῆσδε τῆς ἡμέρας, ἐτῶν διελθόντων τριακοσίων» (*Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β', σ. 497).

β'. Θεοτόκος δεομένη, ἔχουσα εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ στήθους.

γ'. Θεοτόκος δεομένη, ἔχουσα τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τοῦ ἑαυτῆς στήθους, καὶ μετὰ χειρῶν πρὸς τὰ ἄνω τεταμένων.

2. Παναγία ὁλοσώματος.

α'. Θεοτόκος ἐπὶ θρόνου, κρατοῦσα εἰκόνα στρογγύλην ἢ ὠοειδῆ τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ στήθους.

β'. Θεοτόκος ὀρθία, ἔχουσα τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ στήθους, καὶ σὺν χερσὶ πρὸς τὰ ἄνω τεταμέναις. Η ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ, Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ ΤΟ ΔΑΦΝΙΝ (Βέης).

Γ'. ΘΕΟΤΟΚΟΣ ΔΕΟΜΕΝΗ ΜΟΝΗ

1. Παναγία ἐν προτομῇ.

α'. Θεοτόκος ἔχουσα τὰς χεῖρας πρὸς τὰ ἄνω. Η ΒΛΑΧΕΡΝΙΤΙΣΣΑ, Η ΠΕΡΙΔΟΞΟΣ. Τοιαύτη μορφὴ τῆς Παναγίας ἀπαντᾷ ἐπὶ νομίσματος τοῦ Μονομάχου (Σαβατιέρου *Description.....des Monnaies byzantines*, ἐν Παρισίοις, 1862, τ. β', πίναξ μθ', 12).

β'. Θεοτόκος ἔχουσα τὰς χεῖρας δεξιόθεν τεταμένας.

γ'. Θεοτόκος ἔχουσα τὰς χεῖρας ἀριστερόθεν τεταμένας.

δ'. Θεοτόκος ἔχουσα τὰς χεῖρας μικρὸν πρὸς τὸ στῆθος ὑψωμένας. Η ΠΑΝΑΓΝΟΣ (Βέης).

ε'. Θεοτόκος ἔχουσα τοὺς δακτύλους τῶν δύο χειρῶν ἐγγίζοντας ἀλλήλοις.

2. Ὁλοσώματος Παναγία.

α'. Θεοτόκος ὀρθία, μετὰ τῶν χειρῶν πρὸς τὰ ἄνω τεταμένων. Η ΘΕΟΣΚΕΠΑΣΤΟΣ.

β'. Θεοτόκος ὀρθία, μετὰ τῶν χειρῶν πρὸς τὰ ἄνω, ἀλλ' ἐστραμμένη ἀριστερόθεν. Η ΑΓΙΟΣΟΡΙΤΙΣΣΑ, Η ΟΔΗΓΗΤΡΙΑ. Τοιαύτη φαίνεται ὅτι ἦτο καὶ ἡ Θεοτόκος τῶν Χαλκοπρατείων (Σλουμβερζὲ *Sigillographie de l'Empire byzantin*, σ. 38).

γ'. Θεοτόκος ὀρθία, κατὰ τὰ τρία τέταρτα, εὐαγγελιζομένη. Η ΧΑΡΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ (Βέης).

Εἰς τὰς μορφὰς δὲ ταύτας δέον νὰ προστεθῇ καὶ Η ΓΟΡΓΟΕΠΗΚΟΟΣ, ἥτις παρίσταται «ὡς παρθένος ὀρθία», καθ' ἃ λέγει ὁ κ. Ν. Α. Βέης, «ἄνευ στεφάνης περὶ τὴν κεφαλήν, ἐν χιτῶνι ποδήρει καὶ μετὰ καλύπτρας, ὑπενθυμιζούσης τοὺς ἀττικοὺς πέπλους. Κατὰ τὴν γνώμην τῶν τεχνοκριτῶν, ἡ παράστασις αὕτη τῆς Παναγίας εἶνε κατὰ μίμησιν ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς παρθένου, διατηρουμένου ἐν τῷ Μουσείῳ Pio Clementino τοῦ Βατικανοῦ».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ

Η ΠΟΤΕ ΘΕΟΤΟΚΟΣ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΨΙΔΟΣ

Ἀπεικονισθεῖσα τῷ 995 ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὁ φίλος μου Μουατζὴρ Ἰσμαὴλ μοὶ ἀνεκοίνωσεν ὅτι τὸ ἐν τῇ κορυφῇ τῆς μεγάλης δυτικῆς ἁψῖδος κονίαμα εἶχε διαῤῥαγῆ κατὰ τὸν σεισμὸν τοῦ 1894, οὕτως ὥστε ἠπείλει ταχεῖαν πτῶσιν, καὶ ὅτι, καθαριζομένης τῆς βαφῆς αὐτοῦ, ἀνεκαλύφθη αὖθις ἡ ὡραία τῆς Θεοτόκου εἰκών· Ἀλλ' ἡ φθορὰ τῆς ἀσβέστου, ἐν ᾗ ἦσαν ἐμπεπηγμένα τὰ τὴν Παναγίαν σχηματίζοντα τετραγωνίδια, ἦτο τοιαύτη, ὥστε πᾶσα ἀπόπειρα προφυλάξεως τοῦ περιφανεστάτου τούτου ἐκτύπου τῆς ι΄ ἑκατονταετηρίδος ἀπέβη ματαία, ὅτε καὶ καθῃρέθη τοῦτο, ἀφοῦ ἐκόσμησεν ἐπὶ πλείονας τῶν ἐννέα αἰώνων τὸ μέρος τοῦτο τῆς ὀροφῆς.

Β΄. Εἰκὼν Ἁγίου Πέτρου. — «Ὁ Πέτρος», λέγει ὁ Σάλτζεμβεργ, «οὗτινος ἔμεινε μόνον ἡ ἐνεργὸς καὶ ἐπίχαρις κεφαλή, ἔχει φυσικόν, ἡλιοκεκαυμένον χρῶμα προσώπου, καὶ παρίσταται μιξοπόλιος τὴν κάραν καὶ τὸν πώγωνα. Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἶνε σκιεροί, ἡ [περὶ τὴν κεφαλὴν] δόξα κυανῆ, τὸ λείψανον ἀμφίου ζωηρὸν κυανόφαιον. Ὁ δὲ χρυσοῦς σταυρὸς [τὸν ὁποῖον κρατεῖ, τυγχάνει ἐμπεπηγμένος] ἐπὶ χρυσῆς ῥάβδου, καὶ ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ λαιοῦ ὤμου, ἔχων περὶ ἑαυτὸν γῦρον ἐρυθρὸν καὶ κυανοῦν» ([226]).

Παρατίθημι τὴν ὄψιν τοῦ Ἁγίου Πέτρου (σχ. 589), κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ γερμανοῦ ἀρχιτέκτονος ([227]), παρατηρήσαντος ὅτι τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἦτο 2 ποδῶν ἢ 0μ.6 ([228]). Ὁ ἀναγνώστης θέλει παρατηρήσει ἰδίᾳ τὴν ἐν τῇ κεφαλῇ εἰκονιζομένην δραστηριότητα, ὡς καὶ τὸ βραχὺ καὶ τετράγωνον, οὕτως εἰπεῖν, τῆς γενειάδος, ὅπερ ἐχαρακτήριζε τὸ κατ' ἀρχὰς τὰς παραστάσεις τοῦ Πέτρου ([229]). Κατὰ τὴν ιζ΄ ὅμως ἑκατονταετηρίδα ἡ *Ἑρμηνεία τῶν Ζωγράφων* ἀπεικόνιζε τὸν κορυφαῖον τῶν Ἀποστόλων ὡς «στρογγυλογένην» ([230]).

Σύμφωνος ὡσαύτως τοῖς ἀρχαίοις τύποις ἦτο ἡ μετὰ σταυροῦ τοῦ Πέτρου παράστασις, διότι ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν τοῦ τετραβήλου τοῦ ναοῦ εἰκόνων ὁ Σιλεντιάριος λέγει τάδε περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἦτο ἐζωγραφισμένος ἐκεῖ ὁ Ἀπόστολος·

«*Ὁ δὲ σταυροῖο τύπον χρυσέης ἐπὶ ῥάβδου*» ([231]).

Γ΄. Εἰκὼν Ἁγίου Παύλου. — Ὁ Σάλτζεμβεργ σημειοῖ ὅτι «ἐκ τῆς τοῦ Παύλου μορφῆς....

Ἄλλοι τίτλοι τῆς Θεομήτορος ἦσαν·

«Ἡ Νικοποιός», «ἡ Παρηγορήτισσα», «ἡ Χριστοτεκοῦσα», «ἡ Κυρία τῶν Ἀγγέλων», «ἡ Παντάνασσα», «ἡ Πανάχραντος Δέσποινα», «ἡ Ζωοδόχος Πηγή», «ἡ Γλυκοφιλοῦσα», «ἡ Γαλακτοτροφοῦσα», «ἡ Φοβερὰ Προστασία», «ἡ Ἁμαρτωλῶν Σωτηρία», «ἡ Παραμυθία τῶν Θλιβομένων», «ἡ Πάντων Χαρά», «ἡ Πορταῖτισσα τῶν Ἰβήρων», «ἡ Μεγάλη Σπηλαιότισσα», «ἡ Τριχεροῦσα Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ», κλπ.

Ὁ κ. Κ. Μ. Κωνσταντόπουλος, ὁ διάσημος ὁμογενὴς σιγιλλιογράφος, προσέθεσεν εἰς τὸν ἄνω κατάλογον καὶ τὸν τίτλον Θεοτόκος «ἡ Βοηθός».

Ὁ δὲ κ. Νίκος Α. Βέης ἀπήντησε πρὸς τούτοις καὶ τοὺς ἑξῆς βυζαντινοὺς τίτλους, οὓς ἔσχε τὴν καλωσύνην νὰ μοὶ μεταδώσῃ, «ἡ Ἀμόλυντος», «ἡ Ἠλιόκαλος», «ἡ Βεβαία Ἐλπὶς τῶν Χριστιανῶν», «ἡ Χρυσοπηγή», «ἡ Χρυσοκέφαλος», «ἡ Κεχαριτωμένη», «ἡ Ἀκατάλυπτος», «ἡ Ἀκατάλυτος», «ἡ Παμμακάριστος», «ἡ Παυσολύπη», «ἡ Στυλίτισσα», «ἡ Χλόη», «ἡ Πεφανερωμένη», «ἡ Ἐλεημονήτρια», «ἡ Ποδαριώτισσα», «ἡ Μυρσινιώτισσα», «ἡ Μυρτιδιώτισσα», «ἡ Χοζοβιώτισσα», «ἡ Πετριτσονίτισσα», «ἡ Τζηντζηλουκιώτισσα», «ἡ Θεοτόκος τοῦ Φιλοσόφου», «ἡ Θεοτόκος τῆς Βαριτάδος», «ἡ Θεοτόκος τῶν Ἐλεγμῶν», «ἡ Θεοτόκος τοῦ Βροντοχίου», κλπ.

([226]) *A. B. v. C.*, σ. 30.

([227]) *Αὐτόθι*, πίναξ λβ΄.

([228]) *Αὐτόθι*, σ. 30.

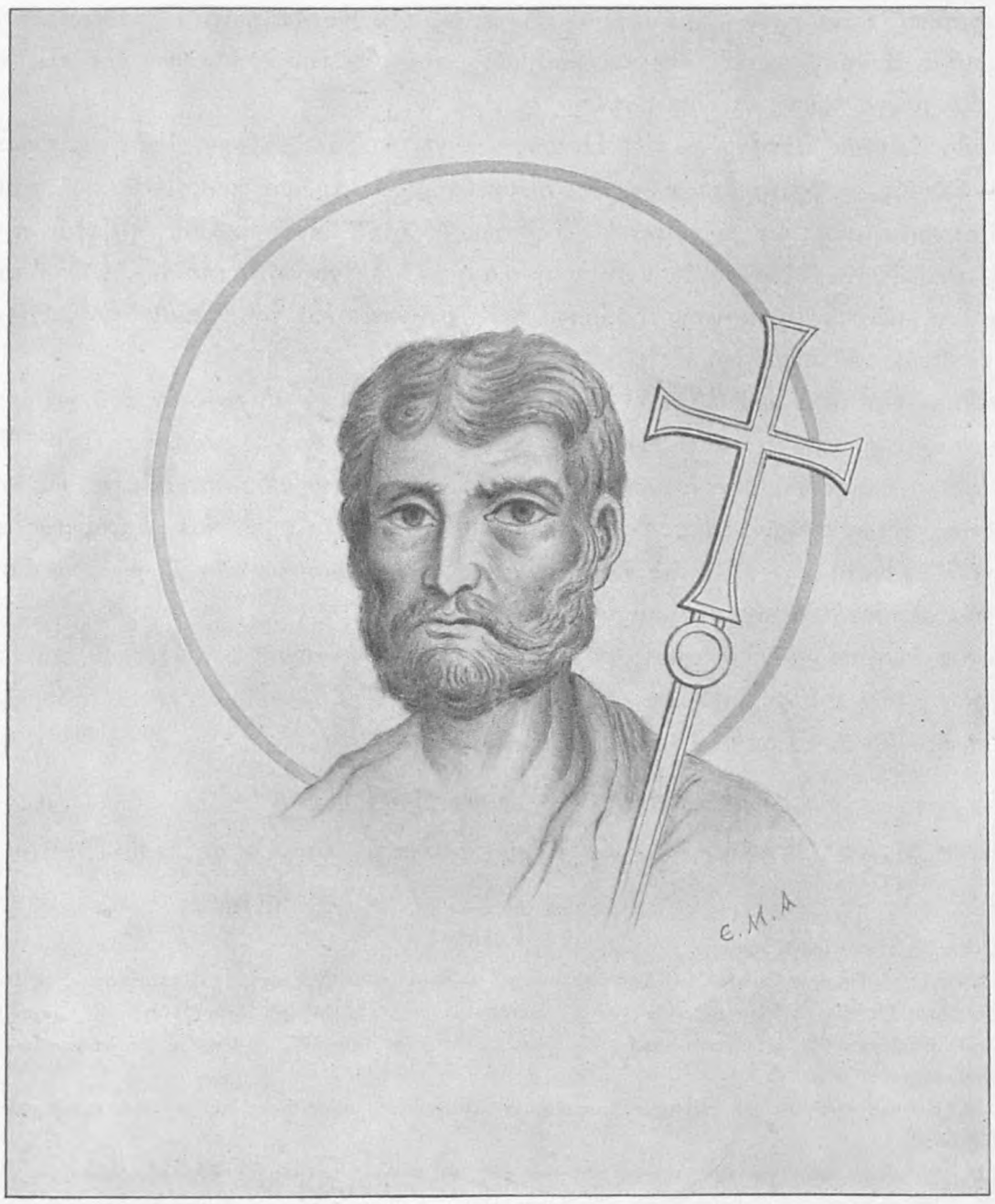
([229]) Ὁμιλοῦντες περὶ τῶν ψηφιδωτῶν εἰκόνων τοῦ ἐν Ῥαβέννῃ βαπτιστηρίου τῶν Ὀρθοδόξων (452), οἱ Κρώου καὶ Καβαλκασέλλης περιγράφουσιν ὡς ἀξιοπαρατήρητον «τὴν τετράγωνον κεφαλὴν καὶ γενειάδα τοῦ Ἁγίου Πέτρου» [*A New History of Painting in Italy from the Second to the Sixteenth Century*, ἐν Λονδίνῳ, τ. α΄, 1864, σ. 21).

([230]) Ἔκδ. Ἀθηνῶν, σ. 187.

([231]) Στ. 791. Τὸ ὑπονοούμενον ῥῆμα εἶνε «ἐλαφρίζει».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διεσώθη τὸ μέγιστον μέρος τοῦ σώματος, ἀλλὰ λείπει ἡ κεφαλή. Τὸ φόρεμα ἔχει ζωηρὰ χρώματα, καὶ τὸ μὲν ἐπανωφόριον εἶνε πρασινωπόν, σὺν ἀργυρόφωτι, τὸ δὲ ἔσω ἄμφιον πρασινοκίτρινον. Σύμπασα δ' ἡ μορφὴ εἶνε 17 ποδῶν [5μ.3] περίπου ὕψους» ([232]).

Σχ. 589. Εἰκὼν ψηφιδωτὴ τοῦ 'Αγίου Πέτρου, οἵα ἐσώζετο τῷ 1848 ἐπὶ τοῦ πρὸς νότον φατνώματος τῆς μεγάλης ἑσπερίας ἁψῖδος. Κλῖμαξ=$\frac{1}{12}$.

Παρίστατο δὲ κατ' ἀρχὰς ὁ Ἅγιος Παῦλος, ἔχων ὀξὺ τὸ γένειον ([233]), ἀλλά, κατὰ τὴν *Ἑρμηνείαν*, ἀπεικόνιζον αὐτὸν πρὸ 300 ἐτῶν ὡς «βουρλογένην» καὶ φαλακρόν ([234]). Ἐκράτει δὲ σχε-

([232]) *A. B. v. C.*, σ. 30.

([233]) Οἱ Κρώου καὶ Καβαλκασέλλης ὁμιλοῦσι περὶ τῆς «ὀξείας γενειάδος τοῦ 'Αγίου Παύλου» ἐν τοῖς μωσαϊκοῖς τοῦ ἐν Ῥαβέννῃ βαπτιστηρίου τῶν Ὀρθοδόξων (*A New Hist. of Painting in Italy*, τ. α', σ. 21).

([234]) Ἔκδ. Ἀθηνῶν, σ. 187.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὸν πάντοτε τὸ εὐαγγέλιον, καθὼς τὸ ἐκφράζει γλαφυρώτατα καὶ ὁ ποιητής·

« Ὅς μὲν ἐλαφρίζει καθαρῆς ἐγκύμονα ῥήτρης
βίβλον » ([235]).

Τὸ ἀνατολικὸν ἡμιθόλιον. — Ἡ μεγάλη ἑφα τρίκογχος κόγχη ἐκαλεῖτο «προϋποστολὴ» τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου, κατὰ τὸν Θεοφάνη καὶ τὸν Κεδρηνόν ([236]), διότι ἡ ὀροφὴ *ὑποστέλλεται* ἢ στενεύει ἐνταῦθα κατερχομένη *πρὸ* τοῦ βήματος. Ἰδοὺ δὲ πῶς περιγράφει τὸ ἡμιθόλιον τοῦτο ὁ Σιλεντιάριος·

« Οὕτως ἀντολικὰς μὲν ἐπ' ἄντυγας ὄμμα τανύσσας
θάμβος ἀειδίνητον ἐσόψεαι. ἀλλ' ἐπὶ πάσαις
ἐκφύεται πολύκυκλον ὑπὲρ σκέπας οἷά τις ἄλλη
ἁψὶς ἠερόφοιτος ἀνευρύνουσα κεραίην
ἠερίην θεῖσαν ..... σει δ' ἄχρι καρήνου
ἄχρι βαθυκνήμοιο καὶ ὁ γόος, ἧς κατὰ νῶτον
πυθμένας ἐῤῥίζωσε μέσου κόρυς ἄμβροτος οἴκου.
ὡς ἡ μὲν βαθύκολπος ἀνέσσυται ἠέρι κόγχη,
ὑψόθεν ἀντέλλουσα μία, τρισσοῖσι δὲ κόλποις
νέρθεν ἐπεμβεβαυῖα, διατμηγεῖσα δὲ νώτοις
πένταχα μοιρηθέντα δοχήϊα φωτὸς ἀνοίγει,
λεπταλέαις ὑάλοις κεκαλυμμένα, τῶν διὰ μέσσης
φαιδρὸν ἀπαστράπτουσα φαεσφόρος ἔρχεται ἠώς » ([237]).

Ἐκ τῆς λαμπρᾶς ταύτης ἀφηγήσεως συνάγεται ὅτι τὸ μέγα ἡμιθόλιον εἶχε, μετὰ τὴν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἀνοικοδόμησιν τοὐλάχιστον, πέντε παράθυρα, ὡς καὶ σήμερον.

Μέρος δὲ μικρὸν τῆς κόγχης ταύτης εἰκάζω ὅτι κατέῤῥευσε σὺν τῇ ἀψῖδι τῷ τε 558 καὶ τῷ 1346, βλαβὲν αὖθις τῷ 1573, ὅτε ἐπεσκεύασεν αὐτὸ Σελὴμ ὁ Β' ([238]).

Σημειωτέον δ' ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ἡμιθόλιον δεικνύει παρὰ τὴν βάσιν αὐτοῦ, καὶ δὴ πρὸς ἄρκτον, τάσιν εἰς τὸ πολύπλευρον, τῶν παραθύρων αὐτοῦ ἀνοιγομένων ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ οὕτως ἀμυδρῶς ἀναπτυσσομένου πολυγώνου σχήματος. Τὸ δὲ ὑπὲρ τὸ τόξον τοῦ βήματος μέρος αὐτοῦ ὑπέστη καθίζησιν, διαταράξασαν τὸ ὁμαλὸν τῆς ἔξωθεν βάσεως αὐτοῦ ([239]).

Τὴν ἔσω θέαν τῆς ἑφας μεγάλης κόγχης παριστᾷ ὁ πίναξ ογ΄, τὴν δὲ τῆς ἔξωθεν στέγης αὐτῆς δεικνύει τὸ σχ. 590.

Μωσαϊκὰ ἑφου ἡμιθολίου. — Τὰ μόνα ψηφιδωτὰ σχήματα, τὰ σωζόμενα περὶ τὰ 1889 ἐν τῇ πρὸς ἀνατολὴν μεγίστῃ κόγχῃ, ἦσαν τὰ τῶν παραθύρων, ὧν ὁ ἐσωτερικὸς γῦρος ἐκοσμεῖτο διὰ τῶν ποικιλοχρόων τετραγώνων τοῦ σχ. 591.

([235]) Στ. 790-791.

([236]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 359-360, καὶ *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 676-677.

([237]) Στ. 398-410.

([238]) Ἴδε σ. 26 καὶ σχ. 6 Α΄ τόμου, ἔτι δὲ καὶ σ. 30.

([239]) Ἴδε Α΄ τόμον, πίνακα ι΄.

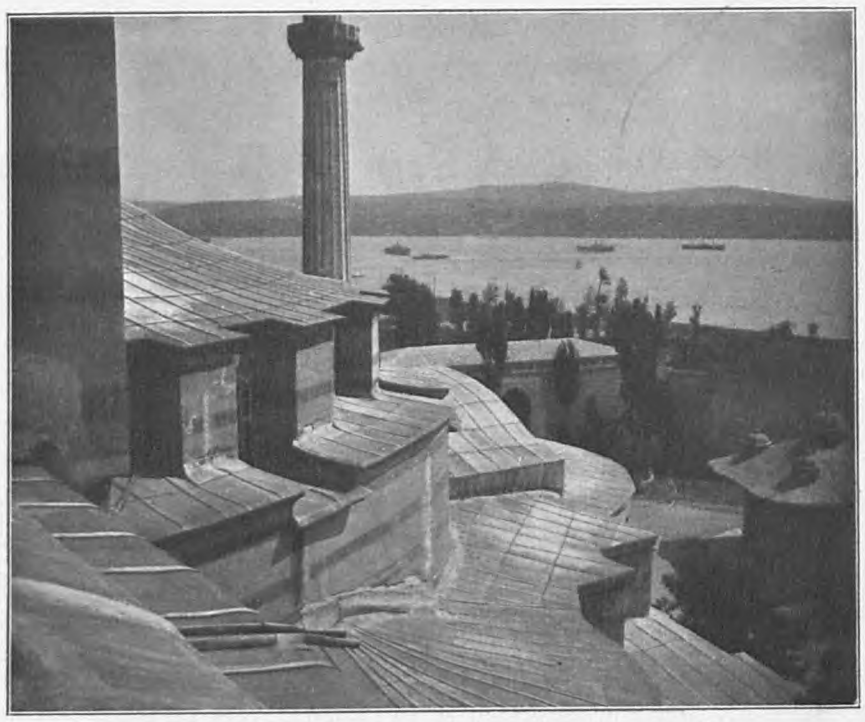
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Αἱ δὲ ἁγιογραφίαι τῆς καμπῆς τῆς κόγχης μένουσιν ἀόρατοι, ἐὰν δὲν ἐξηφανίσθησαν.

Τῷ 1801 ὁ ἄγγλος περιηγητὴς Ε. Δ. Κλὰρκ ἀντέγραψε (240) τὴν ἑξῆς ἀτελῆ ἐπιγραφήν, σωζομένην τότε ἐν τῷ ἑῴῳ τῆς ὀροφῆς μέρει·

ΟCΚΑΙΧΡVCΟV
ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ
ΤΑΛΑΝΤΑΘΕΟΚ
..Ν...ΟΙCΝΕ
.ΕΚΕΙ.....

Θεωρῶ πιθανὸν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀφορᾷ εἰς τὴν δαπάνην τῆς ἐπὶ Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ Α΄ γενομένης ἀνεγέρσεως τῆς ἑῴας ἁψῖδος καὶ τοῦ θόλου (241).

Σχ. 590. Ἡ ἐκ τοῦ ἡλιακοῦ τοῦ νοτιοανατολικοῦ ἀντιτειχίσματος ἄποψις τῆς στέγης τῶν ἀνατολικῶν ἡμιθολίων.

Εἰς τὸ μέρος δὲ τοῦτο ὑπῆρχε τέλος ἀραβοεργὴς ἐπιγραφὴ πρὸ τοῦ 1847.

---

(240) *Travels in Various Countries*, ἐν Λονδίνῳ, 1813, τ. β΄, σ. 35-36.

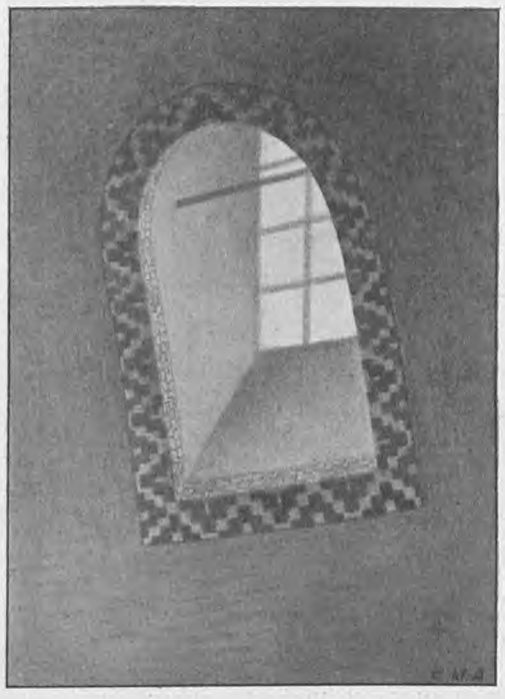
(241) Παράδοξόν τί μοι συνέβη ἐν σχέσει πρὸς τὴν παρατήρησιν ταύτην τοῦ Κλάρκ. Ἐν ἐπιστολῇ ἐστερημένῃ ἡμερομηνίας, ἀλλὰ ληφθείσῃ ὑπ' ἐμοῦ κατὰ τὰ τέλη Ἀπριλίου τοῦ 1904, ὁ Λέθαβυ ἐξέφρασέ μοι τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ ὅτι ἡ ἄνω ἐπιγραφὴ δέον νὰ προέρχηται ἐκ τοῦ θόλου τῆς Πεντηκοστῆς, δηλαδὴ ἐκ τῶν δεξιῶν κατηχουμενείων. Ὀφείλω νὰ εἴπω ὅτι ἐλυπήθην ἰδὼν τὸν ἀπίστευτον βαθμὸν τῆς ἀγνοίας τοῦ ἀνθρώπου, *συγχέοντος τὸν ἀριθμὸν «πεντήκοντα» τῇ ἑορτῇ τῆς καθόδου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος!* Ὅθεν καὶ ἀπήντησα αὐτῷ τῇ 2ᾳ Μαΐου τοῦ ἔτους ἐκείνου ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν ἡ δευτέρα σειρὰ γραμμάτων νὰ ἀφεώρα εἰς τὴν Πεντηκοστὴν καὶ νὰ ἔχῃ σημασίαν τινά, καὶ ὅτι προέκειτο περὶ τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ «πεντήκοντα ταλάντων», προσθεὶς ὅτι ἀφοῦ ἡ ἐπιγραφὴ ἦτο ἐν τῇ ἑῴᾳ ὀροφῇ δέον νὰ ἀφεώρα εἰς τὴν δαπάνην τῆς κατὰ τὴν ιδ΄ ἑκατονταετηρίδα γενομένης ἐπισκευῆς. Ὁ Λέθαβυ δὲν ἀπήντησεν, ἀλλ' ἁπλῶς ἐδημοσίευσε τὴν γνώμην μου ἐν *Architectural Review* τοῦ 1905 ἄνευ οὐδεμιᾶς μνείας τοῦ ὀνόματός μου.

Ἰδοὺ τὰ ἔγγραφα·

α΄. Ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς Λέθαβυ πρός με (Ἀπριλ. 28 ±, 1904)· «The other inscription, p. 298, must, I think, come from the Pentecost dome. The second line should surely read ΠΕΝΤΗΚΟCΤΗ».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μεγάλη ἑῴα ἀψίς. — Ἐῤῥέθη ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι ἡ νῦν ὁρωμένη ἀνατολικὴ ἀψὶς (πίναξ πθ΄, Β) δὲν εἶνε ἡ τῆς πρώτης κτίσεως, ἀλλ᾽ ἡ τῆς τρίτης, ὅτι ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῆς οἰκοδομήσει τὰ κάτωθεν φέροντα αὐτὴν ξύλινα ἰκριώματα εἶχον πάθει πρὸ τῆς συντελέσεως αὐτῆς, ὅτε καὶ δυσχερῶς ἀπέφυγον οἱ μηχανικοὶ καταστροφήν, καὶ ὅτι κατέῤῥευσε τέλος, ἄνευ σεισμοῦ, τῇ 7η Μαΐου τοῦ 558, μετὰ μέρους τοῦ θόλου, ἀνεγερθεῖσα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ([242]). Μετὰ παρέλευσιν δ᾽ 783 ἐτῶν τὸ μέρος τοῦτο τῆς ὀροφῆς, κλονισθὲν σφοδρότατα ὑπὸ τοῦ μεγάλου σεισμοῦ τοῦ 1344, κατέῤῥευσεν αὖθις τῷ 1346, αἰθρίας οὔσης καὶ ἄνευ σεισμοῦ, συμπαρασῦραν καὶ τὸ ἐπ᾽ αὐτοῦ στηριζόμενον μέρος τοῦ τρούλλου, ὅτε ἀνήγειρε πάλιν τὰ πεπτωκότα ὁ βασιλεὺς Καντακουζηνὸς ἐπὶ τῶν ἀνηλίκων ἡμερῶν Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ Α΄ ([243]).

Σχ. 591. Ψηφῖδες αἱ περιτρέχουσαί ποτε τὰ παράθυρα τοῦ μεγάλου ἀνατολικοῦ ἡμιθολίου.

Οὕτως ἡ νῦν ὁρωμένη ἑῴα ἀψὶς εἶνε 560 ἐτῶν, ἤτοι νεωτέρα κατὰ 357 ἔτη τῆς ἑσπερίας.

Ψηφιδωταὶ εἰκόνες ἀνατολικῆς ἀψῖδος (1355). — Οὐδὲν τὸ θετικὸν γνωρίζομεν περὶ τῆς διακοσμήσεως τοῦ φατνώματος τοῦ μεγάλου ἑῴου τόξου κατὰ τὰ ἔτη 537-558 καὶ 563-1346, ἀλλ᾽ ἐξ ὅσων προείπομεν, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι, κατ᾽ ἀρχάς, εἰκόνες δὲν ὑπῆρχον ἐνταῦθα.

β΄. Ἀπάντησίς μου (2α Μαΐου 1904)· «The second line could never have read ΠΕΝΤΗΚΟCΤΗ and preserve a meaning. There is an allusion to *talents of gold*, and the word ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ, given by Clarke, fits in beautifully, as meaning *fifty*. Literally the.....words run in English:

'Who of gold fifty talents.....there.....'.

Associated, as the inscription is, with the E. semidomes, it must refer to the expenditure of the restoration in the latter half of the 14th century. Indeed, I think this is practically certain».

γ΄. *Architectural Review,* 1905, σ. 150· «On or near this arch Dr Clarke read an inscription 'fifty talents of gold' etc., which apparently referred to the cost of the repairs».

Πᾶσα ἐπίκρισις περιττή.

([242]) Ἴδε Α΄ τόμον, σ. 16-17, 19 καὶ 20.

([243]) *Αὐτόθι*, σ. 26-28, καὶ σχ. 6.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Εὐτυχῶς ὅμως τὰ τῆς τελευταίας ἀνοικοδομήσεως (1355) ἔκτυπα εἶδον καὶ ἱστόρησαν διάφοροι συγγραφεῖς, ἐν οἷς ὁ Γρελῶτος, ὁ Πατριάρχης Κωνστάντιος, Θεόδωρος ὁ Ἀριστοκλῆς καὶ ὁ Σάλτζεμβεργ, ὥστε γνωρίζομεν αὐτὰ ἔκ τε ἀπεικονίσεως καὶ περιγραφῆς ὁπωσοῦν καλῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἡλικία αὐτῶν δὲν ὑπερβαίνει τὰ 552 ἔτη, δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι τὸ μέγιστον μέρος τῶν ἁγιογραφιῶν τούτων δέον νὰ διατηρῆται ἀκραιφνὲς σχεδὸν ὑπὸ τὸ κονίαμα, δι' οὗ ἐπεκάλυψεν αὖθις αὐτὰ ὁ Φοσσάτης, μεσούσης τῆς ιθ΄ ἑκατονταετηρίδος.

Ὁ Σάλτζεμβεργ ὀρθῶς ἀπονέμει Ἰωάννῃ Παλαιολόγῳ τῷ Α΄ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐνταῦθα ψηφιδωτῶν μορφῶν, φέρων ὡς ἐπιχείρημα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης ταύτης, «τὰς πλήρεις κινήσεως καὶ ἥσσονος αὐστηρότητος στάσεις, τὴν κακὴν ἐκτέλεσιν, τὰ στοιχεῖα τῆς γραφῆς, ἅτινα, στερούμενα τοῦ μεγαλοπρεποῦς ὕφους τῶν παλαιοτέρων ἐπιγραφῶν, προσπελάζουσι τῇ κοινῇ γραφῇ, ἔτι δὲ καὶ τρικεραίους σταυρούς, μὴ ἀπαντῶντας εἰς ἄλλα μέρη τῶν τῆς Ἁγίας Σοφίας μωσαϊκῶν» ([244]).

Τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἔκτυπα ταῦτα, ἅτινα οὕτως ἀνήκουσιν εἰς περίοδον παρακμῆς τῆς τέχνης, καλῶς ἰχνογράφησεν ὁ Γρελῶτος πρὸ 232 ἐτῶν. Χωρίζει δὲ τὸ φάτνωμα τῆς ἁψῖδος ὁ περιηγητὴς οὗτος εἰς ὀκτὼ ἐν συνόλῳ διαιρέσεις, ἔνθεν καὶ ἔνθεν κεντρικοῦ κύκλου, ὧν αἱ μὲν ἀνώτεραι ἐνέχουσιν ἀνὰ μίαν ἑκάστη εἰκόνα, αἱ δὲ κατώτεραι περικαλλῆ κοσμήματα ([245]), ἅτινα ἐνδεχόμενον νὰ εἶνε, ἐν μέρει τοὐλάχιστον, ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Περιγράφων δ' αὐτὰ τὰ εἰκονίσματα, ὁ Γρελῶτος λέγει ὅτι ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα «τέσσαρες εἰκόνες Ἁγίων, ἄνωθεν τῶν ὁποίων ἡ τῆς Θεοτόκου, καὶ κάτωθεν ἀραβοεργῆ ψηφιδώματα, πάντα δὲ ὑπὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ τόξον» ([246]), καὶ πάλιν «τέσσαρες Ἅγιοι, καὶ ἡ Θεοτόκος ἐν μέσῳ, ὑπὸ τὸ ἑῷον τόξον» ([247]).

Α΄. Εἰκὼν τῆς Ἑτοιμασίας. — «Ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ φατνώματος [τῆς ἁψῖδος ταύτης]», παρατηρεῖ ὁ Σάλτζεμβεργ, «εὑρέθη κύκλος, ἀνάλογος τῷ τῆς δυτικῆς ἁψῖδος, ἀλλ' ἔχων λευκὸν ἔδαφος ([248]). Ἐνταῦθα παρίστατο χθαμαλὴ χρυσῆ τράπεζα, ἐφ' ἧς ἔκειντο δύο πράσινα ὑποστρώματα ([249]), τὸ μὲν ὑπὲρ τὸ δέ· ἐπ' αὐτῶν δ' ὑπῆρχε κυανοῦν κάλυμμα, λευκῷ περιχειλώματι εὐρυνόμενον, καὶ ἔμπροσθεν τῶν ὑποστρωμάτων κατερχόμενον, ἐφ' οὗ παρετηρεῖτο πάλιν κειμένη χρυσῆ βίβλος, ἥστινος τὰ σκεπάσματα περιεχειλοῦντο ἐρυθρῷ χρώματι. Ἐπὶ τοῦ βιβλίου τέλος τούτου ἵστατο χρυσοῦς σταυρὸς σὺν τρισὶ κεραίαις, ὧν ἡ μέση ἦτο μείζων τῶν ἄλλων δύο, περικυκλουμένη, ἐν τῷ σημείῳ διασταυρώσεως αὐτῆς μετὰ τοῦ κορμοῦ, δακτυλίῳ λευκῷ» ([250]).

Ἡ περιγραφὴ αὕτη ἀφορᾷ βεβαίως, ὡς πρὸ πολλοῦ ἀπεδείχθη, εἰς τὴν «Ἑτοιμασίαν τοῦ Θρόνου», τὴν περίλαμπρον ἐκείνην συμβολικὴν παράστασιν τῆς προγονικῆς ἡμῶν τέχνης, τὴν τυποῦσαν τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν. Ὅθεν καὶ ἡ προμνημονευθεῖσα «τράπεζα» τοῦ πρώσσου καλλιτέχνου εἶνε *θρόνος*, τῆς ἐν τῷ σταυρῷ περιφερείας τυπούσης τὸ αἰώνιον τῆς Θεότητος.

([244]) *A. B. v. C.*, σ. 31-32.

([245]) *Voy. de Const.*, πίναξ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας πρὸς ἕω.

([246]) *Αὐτόθι*, σ. 148.

([247]) *Αὐτόθι*, σ. 152.

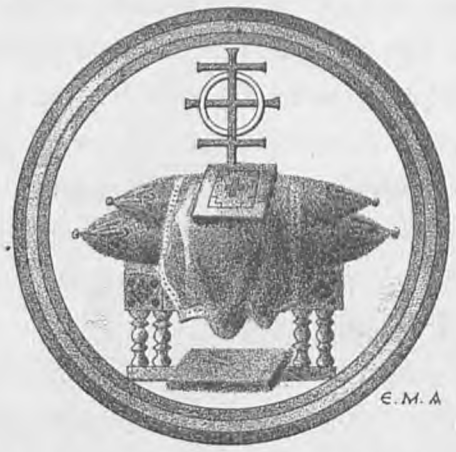
([248]) Λευκὸν τὸ ἔδαφος καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Γρελώτου ἀπεικονίσεως (*Αὐτόθι*, πίναξ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ πρὸς ἕω).

([249]) Μαξιλλάρια.

([250]) *A. B. v. C.*, σ. 31.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τῆς Ἑτοιμασίας δὲ περιεσώθησαν εὐτυχῶς διάφοροι παραστάσεις ἐν ἄλλοις ναοῖς (251), ὁ δὲ συνδυασμὸς τῶν ἐκτύπων τούτων μετὰ τῆς ἄνω περιγραφῆς μοὶ ἐπέτρεψεν ἵνα προβῶ εἰς ἀποκατάστασιν τῆς ἐν τῇ ἐφῳ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἁψῖδι εἰκόνος (σχ. 592).

Σχ. 592. Ἀπόπειρα ἀποκαταστάσεως τῆς «Ἑτοιμασίας τοῦ Θρόνου», οἵα παρετηρήθη αὕτη ἐν τῇ κορυφῇ τῆς πρὸς ἀνατολὰς μεγάλης τοῦ Ναοῦ ἁψῖδος. Κλῖμαξ παραπλησία $=\frac{1}{10}$.

Β΄. Εἰκὼν τοῦ Προδρόμου. — Πρὸς νότον τῆς Ἑτοιμασίας ὁ Γρελῶτος ἀπεικόνισεν Ἅγιον μετ᾽ ἀνυψωμένης δεξιᾶς, ὡσεὶ εὐλογοῦντα, κρατοῦντα δὲ τῇ λαιᾷ ἐπίμηκες ἀντικείμενον, οὗτινος τὴν φύσιν ἀδυνατεῖ τις νὰ γνωρίσῃ μετὰ θετικότητος (252). Τὸ ὁμοίωμα δὲ τοῦτο δέον νὰ παριστᾷ Ἅγιον Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, διότι πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἑτοιμασίας ὁ Σάλτζεμβεργ περιγράφει τὴν μορφὴν «Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, μετ᾽ ἀνυψωμένης δεξιᾶς, κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς σταυρὸν σὺν τριπλαῖς κεραίαις, ὅμοιον τῷ προαφηγηθέντι. Ἔχει δ᾽ οὗτος μακρὰν βοστρυχώδη κόμην καὶ διῃρημένην γενειάδα, φέρων ὡς ἔσω φόρεμα καστανόχρουν, δασύτριχον δέρμα καὶ ἱπτάμενον φωτεινὸν ἐπανωφόριον, καλύπτον τὸν εὐώνυμον ὦμον. Ἐν γένει δὲ τὸ ὁμοίωμα τοῦτο εὑρίσκετο ἐν στάσει μεγάλης κινήσεως, καὶ ὡσεὶ ὀρχούμενον, λίαν διαφέρον δὲ τῶν ἄχρι τοῦδε ἱστορηθεισῶν εἰκόνων, καὶ δὴ ὑποδεεστέρας ἐκτελέσεως» (253).

Γ΄. Εἰκὼν πρὸς νότον τοῦ Βαπτιστοῦ. — Δεξιόθεν, ἢ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Προδρόμου, ὁ

---

(251) Τὸ πνεῦμα τοῦ ἐμβλήματος τούτου ἀπαντᾷ ἤδη ἀπεικονισμένον ἐν τοῖς δυσὶ βαπτιστηρίοις Ῥαβέννης (452 καὶ 520), ἔνθα, ἐπὶ θρόνου, ὑπάρχει ὑπόστρωμα καὶ σταυρός, ἔχων συνήθεις κεραίας. Ὁ δ᾽ ἐν τῷ βαπτιστηρίῳ τῶν Ἀρειανῶν σταυρὸς παρουσιάζει ἄμφιον μικρὸν ἐπὶ τοῦ σημείου, ὅπου αἱ κεραῖαι ἀπαντῶσι τὸν κορμόν.

Ἐν τῷ ἐν Νικαίᾳ ναῷ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σύμβολον τοῦτο ὑπάρχει ὑπὲρ τὴν ἁγίαν τράπεζαν, ἐν τῷ κέντρῳ δηλονότι τοῦ ἐκεῖ τόξου. Ὁ σταυρὸς ἔχει σύνηθες σχῆμα, καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ ἀπεικόνισται ἱπταμένη περιστερά, ἔχουσα σταυροφόρον περὶ τὴν κεφαλὴν δόξαν. Ἀκτῖνες δὲ φωτειναὶ ἐκπέμπονται ἐκ τοῦ κέντρου τοῦ σταυροῦ (Βοὺλφ *Die Koimesiskirche in Nicäa*, σ. 202-205, καὶ πίναξ α΄).

Ἀκτῖνες δ᾽ ὡσαύτως παρατηροῦνται ἐν ἀναλόγῳ ταύτῃ περιστερᾷ ἐπὶ εὐαγγελίου τῆς ἐν τῷ Βατικανῷ Βιβλιοθήκης (Βεντούρη *Storia dell' Arte italiana*, ἐν Μεδιολάνοις, τ. β΄, 1902, σ. 291).

Τὸ αὐτὸ δὲ σύμβολον τῆς Ἑτοιμασίας καθορᾶται ἐν τῇ μονῇ Δαφνίου, ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ὡς καὶ ἐν Νικαίᾳ, καὶ ἐν τῷ Ἁγίῳ Μάρκῳ Βενετίας. Ἐπὶ δὲ τῆς pala d'oro τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἡ Ἑτοιμασία ἀπεικονίσθη θρόνῳ, πολυτελεῖ ὑφάσματι καλυπτομένῳ, ἐφ᾽ οὗ ὑπάρχει ἡ μυστηριώδης βίβλος σὺν ἑπτὰ σφραγῖσιν. Ὄπισθεν δ᾽ ἵδρυται ὁ σταυρὸς σὺν δυσὶ κεραίαις καὶ κύκλῳ, συμβόλῳ τῆς αἰωνιότητος, ἐνῷ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἵπταται ἐν εἴδει περιστερᾶς ἄνωθεν.

Τὴν Ἑτοιμασίαν τέλος, ἣν ἀπαντῶμεν πρὸς τούτοις καὶ ἐν τοῖς βυζαντινοῖς ναοῖς Παλέρμου, Μονρεάλε, καὶ Μεσσήνης, ἔχει καὶ κάλυμμα βυζαντινοῦ εὐαγγελίου, ἐν τῷ ἐν Βενετίᾳ ναῷ τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἀποκειμένου.

(252) *Voy. de Const.*, θέα ἐσωτερικὴ πρὸς ἕω.

(253) *A. B. v. C.*, σ. 31.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γρελῶτος παρέστησεν ἄλλην εἰκόνα Ἁγίου, σὺν φωτοστεφάνῳ περὶ τὴν κεφαλήν, καὶ ἔχοντος τὰς χεῖρας ἀνυψωμένας (254), οὗτινος ὅμως ἡ ταυτότης μένει ἄγνωστος.

Δ΄. Εἰκὼν δεομένης Θεοτόκου. — Κατὰ τὸν αὐτὸν περιηγητήν, ἡ πρὸς ἄρκτον τῆς Ἑτοιμασίας μορφὴ στέφεται δόξῃ, καὶ ἔχει τὴν μὲν ἀριστερὰν τεταμένην πρὸς τὰ ἄνω, τὴν δὲ δεξιὰν πρὸς τὰ κάτω (255). «Ἀριστερόθεν τοῦ κύκλου» (256), λέγει ὁ Σάλτζεμβεργ, «καταντικρὺ τοῦ Ἰωάννου, ἀνεκαλύφθη ἡ Μαρία ὡς Μήτηρ Θεοῦ (257), δεομένη κατὰ τὸν ἑλληνικὸν τρόπον, μετ' ἐκτεταμένων βραχιόνων καὶ χειρῶν. Ἡ ἐνδυμασία αὐτῆς συνίστατο ἐκ κυανοπρασίνου καλύμματος μετὰ χρυσῶν περιχειλωμάτων, ἐκ καστανοερυθροῦ ἐπανωφορίου, κεκλεισμένου ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ ὑπὲρ τοὺς βραχίονας πρὸς τὰ ὄπισθεν ἐῤῥιμμένου, ὡς καὶ ἐκ λευκοῦ ἐσωτερικοῦ ἀμφίου, συνδεδεμένου εἰς τὸ μέσον διὰ χρυσῆς ζώνης. Καὶ αὐτὴ δ' ἡ εἰκὼν εἶχε πολλὴν κίνησιν, στερουμένη ἅμα καὶ ἀκριβοῦς ἰχνογραφίας» (258).

Τὴν δεομένην δὲ ταύτην Θεοτόκον, τὴν ἔχουσαν δηλαδὴ τούς τε βραχίονας καὶ τὰς χεῖρας πρὸς τὰ ἄνω τεταμένας, ὠνόμαζον «Κυρίαν τῶν Ἀγγέλων» οἱ μετὰ τὴν ἅλωσιν Ἕλληνες (259). «Πέριξ τῆς φιάλης», ὁρίζει ἡ *Ἑρμηνεία τῶν Ζωγράφων*, «..... κατ' ἀνατολὰς [διάγραψον] τὴν Παναγίαν, ἔχουσαν ἡπλωμένας τὰς χεῖρας πρὸς τὸ ἓν καὶ ἄλλο μέρος, ἔχουσαν [δ'] ὑποπόδιον καὶ ταύτην τὴν ἐπιγραφήν, ΜΗΤΗΡ ΘΕΟΥ Η ΚΥΡΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ» (260).

Τοιαῦται βυζαντιναὶ παραστάσεις τῆς Παναγίας εἶνε κοινόταται (261). Τῆς δεομένης δὲ Θεοτόκου τοῦ πίνακος ηα΄ τὸ μὲν πρόσωπον ἀντέγραψα ἐκ τῆς εἰκόνος τοῦ ἐν Νικαίᾳ περιφανοῦς μουσείου, τὸ δὲ κατώτερον τοῦ σώματος μέρος συνεπλήρωσα διὰ τῶν ἐν Ῥαβέννῃ ὁμοίων ἐκτυπωμάτων, καὶ οὕτως ἡ ἐν λόγῳ εἰκὼν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον τῶν τοιούτων τῶν Βυζαντίων ἀπεικονίσεων.

Εἰκὼν Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ Α΄. — Ἐπὶ τῶν σχεδίων τοῦ Γρελώτου παρατηρεῖ τις ὅτι ἡ ἀριστερόθεν καὶ κάτωθεν τῆς Θεοτόκου μορφὴ παρουσιάζει ἄνδρα, ἔχοντα ὑψωμένην τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα (262). Οὗτος δ' εἶνε ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Παλαιολόγος ὁ Α΄ (1341-1391), ἐπὶ τῆς τοῦ ὁποίου αὐτοκρατορίας ἀνῳκοδομήθη καὶ ἐμουσειώθη ἡ ἐφα ἁψίς.

Ὁ Πατριάρχης Κωνστάντιος, ὅστις εἶδε τὴν εἰκόνα ταύτην τῷ 1848, περιγράφει αὐτὴν ὡς οὖσαν «ἐν βασιλικῇ στολῇ καὶ στέμματι», ὀρθῶς προσθέτων ὅτι «ὁ ῥηθεὶς Παλαιολόγος ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ, ὁ περὶ τῆς διὰ ψηφίδων καλλονῆς τῆς Ἁγίας Σοφίας φροντίσας» (263).

Θεόδωρος δ' ὁ Ἀριστοκλῆς λέγει περὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἐκτύπου τάδε· «Κάτωθεν δὲ τῆς Θεοτόκου ὑπῆρχε τὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου ὁμοίωμα διὰ ψηφίδων ὡςαύτως, περιβεβλημένου

---

(254) *Voy. de Const.*, ἐφα θέα.

(255) *Αὐτόθι*. Ἡ πρὸς τὰ κάτω δεξιὰ δέον νὰ εἶνε πλημμελής.

(256) Τῆς Ἑτοιμασίας.

(257) Καίπερ μὴ κρατοῦσα ἐνταῦθα τὸ βρέφος Ἰησοῦν, ἀλλ' οὖσα μόνη.

(258) *A. B. v. C.*, σ. 31.

(259) Περὶ τῆς τοιαύτης δὲ τῆς Θεοτόκου μορφῆς πολλὰ ἐξέθεσα ἀνωτέρω, ἐν σ. 62, σημ. 225.

(260) Ἔκδ. Ἀθηνῶν, σ. 247.

(261) Παρετήρησα πολλὰς ἐν Βενετίᾳ, Ῥαβέννῃ, Βονωνίᾳ, κλπ. Ἀλλ' ἡ ὡραιοτέρα ἴσως τούτων εἶνε ἡ ἐν ἀναγλύφῳ δεομένη Θεοτόκος, τῆς ἐποχῆς, λέγεται, τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἣν θαυμάζει τις ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Μαρίας τοῦ ἔσω λιμένος (Santa Maria in Porto dentro) Ῥαβέννης. Ἀνάλογος δὲ ταύτῃ, ἀλλὰ ψηφιδωτὴ εἰκών, διατηρεῖται ἐν τῷ ἐν Ῥαβέννῃ ἀρχιεπισκοπικῷ εὐκτηρίῳ.

(262) *Voy. de Const.*, θέα ἐσωτερικοῦ πρὸς ἕω.

(263) *Συγγρ. ἐλάσσ.*, σ. 403 - 404.

ΗΑ΄

Η ΔΕΟΜΕΝΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΘΕΟΤΟΚΟΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βασιλικὴν στολὴν καὶ διάδημα ἐπὶ κεφαλῆς· ἡ δὲ μορφὴ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἦν λευκόξανθος, ὡς καὶ ὁ πώγων ξανθός, στρογγύλος καὶ ὀλίγος· ἄνωθεν δ' αὐτοῦ ἦν ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη· ΙΩΑΝΝΗС Ο ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟС ΕΝ ΧΡΙСΤΩΙ ΤΩΙ ΘΕΩΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΙΩΝ» ([264]).

«Ὑπὸ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου», σημειοῖ ὁ Σάλτζεμβεργ, «ὑπῆρχε τὸ ἔκτυπον τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, ὅστις, ὡς προεδηλώθη, ἐπεράτωσε τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐκτελέσας καὶ μουσειουργήματά τινα, μεσούσης τῆς ιδ΄ ἑκατονταετηρίδος . . . . . Ὁ αὐτοκράτωρ ἔφερεν ἐπὶ κεφαλῆς στέμμα, κεκοσμημένον πολυτίμοις λίθοις καὶ μαργαρίταις, ἔχον δ' ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἀνηρτημένας σειρὰς μεγάλων μαργαριτῶν ([265]). Τὸ κάτω φόρεμα αὐτοῦ, ὅπερ εἶνε χρυσοῦν καὶ σφίγγει πως τὸ σῶμα, κεκαλλώπισται πολλαχοῦ μαργαριταρίοις, βαρυτίμοις λίθοις, καὶ κεντήμασιν· ἀνάλογος δὲ τούτοις καὶ ἡ πλουσία διακόσμησις τοῦ ἐπανωφορίου αὐτοῦ, ὅπερ ἀνήρτηται ἐκ τοῦ λαιοῦ ὤμου, σχηματίζον εἶδος ὑπολαιμίου περὶ τόν τε λαιμὸν καὶ τὸ στῆθος. Ἐκράτει δὲ τῇ δεξιᾷ σκῆπτρον, οὗτινος ἔλειπε τὸ ἄνω μέρος, ἐνῷ ἡ ἀριστερὰ αὐτοῦ ἔφερεν ἐρυθρὸν περιτετυλιγμένον χάρτην, ὅστις παρίστατο συνδεδεμένος διὰ λευκοῦ κρεμαμένου ὀθονίου. Τὸ κατώτερον τέλος μέρος τῆς εἰκόνος ἐβλάβη» ([266]).

ΙΒ΄. ΑΙ ΠΑΡΩΤΙΔΕΣ

Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαί. — «Τῶν ἀψίδων τῆς συμπλοκῆς ἐν τετραγώνῳ ἐξειργασμένης», λέγει ὁ Προκόπιος, «ἐς τρίγωνα τέσσαρα μεταξὺ τὸ ἔργον ἀποτετέλεσται. καὶ ἡ μὲν τριγώνου ἑκάστου κρηπὶς πεπιεσμένη τῇ ἐς ἀλλήλας τῶν ἀψίδων ἐνέρσει ὀξεῖαν ποιεῖται τὴν κάτω γωνίαν, συναναβαίνουσα δὲ τὸ λοιπὸν εὐρυνομένη τῇ μεταξὺ χώρᾳ ἐς τὸ κυκλοτερὲς τελευτᾷ, ὃ ταύτῃ ἀνέχει, γωνίας δὲ λειπομένας ἐνταῦθα ποιεῖται» ([267]). Ταὐτὰ σχεδὸν γράφει καὶ ὁ Σιλεντιάριος·

« . . . . . *Ἀλλὰ καὶ αὐτῶν*
ἀψίδων τὸ μεταξὺ καλοῖς ἀναπίμπλαται ἔργοις.
ἔνθα γὰρ ἀλλήλων ἀπονεύμεναι ἤθεσι τέχνης,
ἠέρα γυμνὸν ἔδειξαν, ἀνέσσυται ἴσα τριγώνῳ,
τοῖχος ἐπικλινθείς, ὅσον . . . ον, ἄχρι συνάψῃ
πήχεας . . . τέρω . . θε . . . ζυγος ἄντυγι κύκλου.
τέτραχα δ' ἑρπύζων ἀνατείνεται, ὄφρα φανείη
ἓν στε . . . . . κύκλοιο περίδρομος ὑψόθι νώτου» ([268]).

([264]) *Συγγρ. ἐλάσσ.*, σ. 404.

([265]) Παρεμφερὲς τῷ τοῦ Ἰουστινιανοῦ (ἴδε προτομίδα Α΄ τόμου).

([266]) *A. B. v. C.*, σ. 31-32.

([267]) *Περὶ Κτισμ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 176.

Τὸ ἀερῶδες, ὅπερ παρέχουσιν εἰς τὴν βάσιν τοῦ θόλου αἱ παρωτίδες, ἐκάκισεν ὁ Ἀββᾶς Μαί (L. M., δηλαδὴ L'Abbé May), γράψας ὅτι «ἐὰν πᾶς θόλος ἐν γένει θεωρῆται ἐλλόγως ὡς βαίνων ἐπὶ κενοῦ (porte à faux), τῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας πρέπει, μᾶλλον ἢ παντὶ ἄλλῳ, ἡ τοιαύτη μομφή» (*Temples anciens et modernes*, ἐν Λονδίνῳ, 1774, σ. 173). Ὥστε, κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον, αἱ λεπταὶ καὶ ἔντεχνοι οἰκοδομαὶ εἶνε μηδαμηναί, αἱ ἐπὶ γῆς ἕρπουσαι θαυμάσιαι. Ἀλλ' ἦτο λάθος μου ἴσως νὰ ἀναφέρω ἐνταῦθα τὴν γνώμην ἐλεεινοῦ δημοσιογράφου, δολίως κρύπτοντος ὑπὸ τὸν βδελυρὸν τῆς ἀνωνυμίας μανδύαν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ταυτότητα.

([268]) Στ. 465-472.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σχῆμά τε καὶ διαστάσεις τῶν παρωτίδων. — Αἱ ἄνω ἀφηγήσεις ὀνομάζουσι τοὺς ἀναμέσον τῶν ἀψίδων τέσσαρας σφαιρικοὺς τοίχους ἁπλῶς «τρίγωνα», μὴ παρέχουσαι οὕτως ἰδιαίτερον δι' αὐτοὺς ὄνομα. Τρίγωνα ἐπίσης ἀποκαλεῖ αὐτὰ καὶ ὁ Βυζάντιος ([269]), ἀλλ' ὁ Πατριάρχης Κωνστάντιος προυτίμησεν ἀντὶ τῆς λέξεως ταύτης τὸ ὄνομα «παρωτίδες» ([270]), ὃ καὶ ἀπεδέχθην ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ, ἂν καὶ «θολοτρίγωνα» θὰ ἦτο ἀκριβεστέρα ἔκφρασις.

Διὰ τῶν παρωτίδων, ἡ ἐκ τῶν τεσσάρων μεγάλων ἀψίδων ἀποτελουμένη τετράγωνος βάσις μετατρέπεται εἰς τὸν κύκλον τοῦ θόλου ([271]), τοῦ ὁποίου μέγα μέρος ὑποστηρίζουσιν.

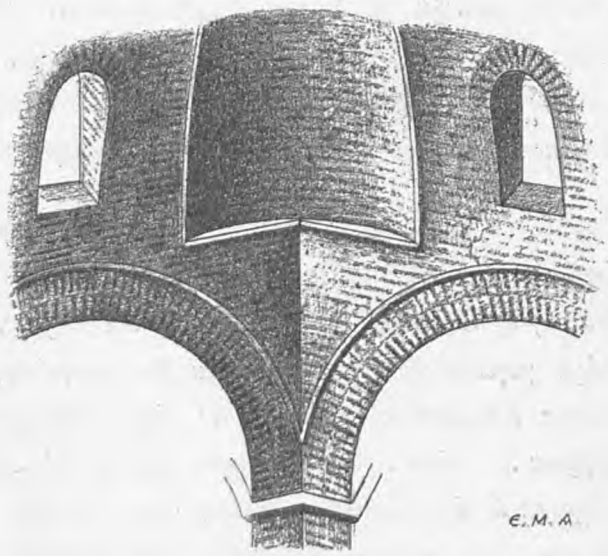
Τὸ δ' ἑκατόμπεδον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ τετράγωνον ἔχει διαγώνιον $44^{\mu}.25$ ἢ $122^{\beta\pi}$, καὶ ἐπειδὴ αἱ παρωτίδες σχηματίζουσιν ἑκατόμπεδον κυκλοτερῆ βάσιν τῷ θόλῳ, ἕπεται ὅτι ἡ πρὸς τὰ ἄνω μεγίστη προβολὴ ἑκάστης αὐτῶν εἶνε $6^{\mu}.48$ ἢ $21^{\beta\pi}$.

Αἱ παρωτίδες θεωρητέαι ἐν γένει ὡς τέσσαρα τρίγωνα, ἐγγίζοντα ἀλλήλοις σχεδὸν διὰ τῶν

([269]) *Ἡ ΚΠ.*, τ. α', σ. 474.

([270]) *Σύγγρ. ἐλάσσ.*, σ. 395.

([271]) Παρωτίδας τελείας ἀπαντῶμεν ἤδη ἐν ὑπογείοις παρὰ τὴν Ῥώμην (β' αἰὼν μ. Χ.), ὡς ἀπέδειξεν ὁ διάσημος Ῥιβόηρα (*Le Origini della Architettura lombarda*, ἐν Ῥώμῃ, 1901, σ. 32-33). Εἶτα ἐν τῷ μαυσωλείῳ Γάλλας τῆς Πλακιδίας ἐν Ῥαβέννῃ (440±), ἀλλ' αἱ τελευταῖαι αὗται συνέχονται τῷ θόλῳ. Ἐν τῷ ἐν Ἔζρᾳ ναῷ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (515) ὁ κύλινδρος τοῦ θόλου ἐρείδεται ἄνευ παρωτίδων ἐπὶ τῆς ὀκταγώνου βάσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ (Δὲ Βογουὲ *Syrie Centrale*, ἐν Παρισίοις, 1865-1877, τ.β', πίναξ κα'). Ὁμοία ἔλλειψις παρωτίδων χαρακτηρίζει καὶ τὸν Ἅγιον Σέργιον ΚΠ., οὗτινος ὁ θόλος παρουσιάζει ἐσοχὴν δίκην τμή-

Σχ. 593. Σχέδιον δεικνύον τὸ πῶς ἡ χρῆσις παρωτίδων ἀποφεύγεται ἐν τῷ ἐν ΚΠ. ναῷ τοῦ Ἁγίου Σεργίου διὰ τῶν γωνιωδῶν τοῦ θόλου ἐξογκωμάτων.

ματος πέπονος ὑπὲρ ἑκάστην τῶν γωνιῶν (σχ. 593). Τὴν τοιαύτην δὲ διάταξιν κακῶς παρέστησαν ὅ τε Σάλτζεμβεργ (*A. B. v. C.*, πίναξ Ἁγίου Σεργίου) καὶ ὁ Σουαζῆς (*L'Art de bâtir chez les Byzantins*, πίναξ κ'). Σηκοὺς δὲ μικροτάτης προβολῆς παρουσιάζει ὁ ἐν Ῥαβέννῃ ναὸς τοῦ Ἁγίου Βιταλίου (Κ. Ῥίτση *Ravenna*, ἐν Βεργάμῳ, 1902, σ. 45). Τοὺς σηκοὺς δὲ τούτους κακῶς ἀπεικόνισεν ὁ Χόλτζιγγερ (*Altchristliche und byzantinische Baukunst*, ἐν Λειψίᾳ, 1909, σχ. 229). Σημαντικώτεροι τέλος σηκοὶ καθορῶνται ἐν τῷ Ἁγίῳ Κλήμεντι Ἀγκύρας (Βοὺλφ *Die Koimesiskirche in Nicäa*, πίναξ δ'), διπλοῖ δ' ἐν Τορκέλλῳ (Santa Fosca). Ἐν Ἑλλάδι γωνιώδη λοξὰ ἡμιθόλια μετατρέπουσιν εἰς ὀκτάγωνον τὸ τετράγωνον τοῦ καθολικοῦ (Ὅσιος Λουκᾶς Στειρίου, Μονὴ Δαφνίου, κλπ.), ὅπερ κακίζω ἀρχιτεκτονικῶς. Ὅμοιόν τι εὑρίσκει τις καὶ ἐν Σοχάγ (Ἄνω Αἴγυπτος).

Ἡ δὲ χρῆσις τῶν παρωτίδων ἐγενικεύθη μετὰ τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ ἀπαντᾷ ἐν τῇ μεγίστῃ πλειονότητι τῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν.

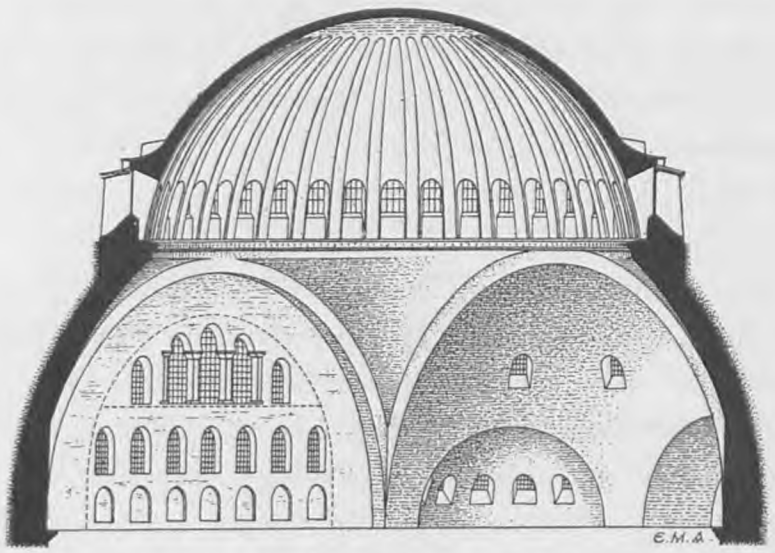
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνωτέρων αὐτῶν γωνιῶν, ἀνήκοντα δ' εἰς θολικὴν ἐπιφάνειαν, $23^{μ}.0$ ἢ $74^{βπ}$ ἀρχικῆς ἀκτῖνος, καί, κατὰ συνέπειαν, $46^{μ}.0$ ἢ $148^{βπ}$ θεωρητικῆς διαμέτρου, καὶ ἔχουσαν τὸ κέντρον αὐτῆς ὑπὲρ τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ, καὶ $24^{μ}.2$ ἢ $77\frac{1}{2}^{βπ}$ ὡς ἔγγιστα ὑπὲρ τὸ ἔδαφος αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ μικρὰ διαφορὰ ὕψους ἀναμεταξὺ τῶν πλαγίων καὶ τῶν ἀνοικτῶν ἑκατομπέδων ἁψίδων, ἡ ἀνωμαλία καμπῆς τούτων, καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ παρασχεῖν παραλληλισμὸν ἀναμεταξὺ τῶν χειλῶν τῶν τριγώνων καὶ τῶν παρακειμένων μεγάλων τόξων ἐπέφερον μικρὰς παραλλαγὰς ἀπὸ τοῦ γενικοῦ σφαιρικοῦ σχήματος.

Ἡ δὲ κυρτὴ τῶν παρωτίδων ἐπιφάνεια ἄρχεται, κατὰ μέσον ὅρον, ἐπὶ μὲν τῶν πλαγίων ἑκατομπέδων ἁψίδων $1^{μ}.2$ ἢ $4^{βπ}$ ἔσωθεν τοῦ γύρου τῶν τόξων τούτων, ἐπὶ δὲ τῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς ἁψίδων $1^{μ}.6$ ἢ $5^{βπ}$ ἔνδοθεν τῆς αὐτῆς περιφερείας.

Τὸ δὲ κατώτερον αὐτῶν σημεῖον ὑψοῦται $7^{μ}.2$ ἢ $23^{βπ}$ ὑπὲρ τὸ ἐπίπεδον τῆς κορωνίδος, καὶ $30^{μ}.3$ ἢ $97^{βπ}$ ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ, ἐνῷ τὸ ὕψος, εἰς ὃ λήγουσιν, ἀνατείνει $40^{μ}.9$ ἢ $131^{βπ}$ ἄνωθεν τοῦ ἐδάφους. Τέλος τὸ ὑπ' αὐτῶν ὑποτεινόμενον τόξον, ἐν τῷ κατακορύφῳ τῆς διαγωνίου ἐπιπέδῳ, εἶνε $30\frac{2}{3}^{ο}$, ἡ ἐν τῷ αὐτῷ ἐπιπέδῳ γωνία κλίσεως, μεθ' ἧς ἀρχίζει ἡ παρωτίς, $16^{ο}$, καὶ ἡ γωνία, μεθ' ἧς περατοῦται πρὸς τὰ ἄνω $47^{ο}$, τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐν διαγωνίῳ καμπῆς αὐτῶν προσεγγιζούσης $12^{μ}.5$ ἢ $40^{βπ}$.

Ὁ ὑπὲρ τὰς παρωτίδας χθαμαλὸς κύλινδρος. — Ἄνωθεν τῶν τεσσάρων παρωτίδων, ἔτι δὲ καὶ τῶν κορυφῶν τῶν δύο μεγίστων πλαγίων ἁψίδων, ἐκυρτοῦτο κατ' ἀρχὰς κύλινδρος $31^{μ}.3$ ἢ $100^{βπ}$ διαμέτρου, ἀλλὰ μόνον $0^{μ}.6$ ἢ $2^{βπ}$, ὡς ἔγγιστα, ὕψους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔβαινεν ἡ ἀνωτάτη

Σχ. 594. Ἡ κατὰ τὴν διαγώνιον τοῦ κεντρικοῦ τετραγώνου κατακόρυφος τομὴ τῶν παρωτίδων καὶ τοῦ θόλου. Κλῖμαξ $=\frac{1}{500}$.

κορωνίς (σχ. 579 καὶ 594). Ἡ κατασκευὴ ὅμως τοῦ κυλίνδρου τούτου παρίσταται τανῦν λίαν ἀνώμαλος, διότι εἰς πλεῖστα μέρη, καὶ δὴ πρὸς δυσμάς, τὸ σχῆμα αὐτοῦ τείνει πρὸς τὸ κωνοειδές, ἢ καὶ ἐκλείπει, ὡς στενεῦον ἐν γένει ἠρέμα πρὸς τὰ ἄνω, ἐνῷ πρὸς ἀνατολὰς μόλις ἀναγνωρίζεται, τῶν οἰκοδόμων τοῦ 1347-1348 ἐξακολουθησάντων τὴν τῶν παρωτίδων ἐπιφάνειαν ἄνευ σημαντικῆς ἀλλαγῆς καμπῆς ἄχρι τῆς ὕπερθεν κορωνίδος.

Κατασκευὴ τῶν παρωτίδων. — Τὴν πλίνθινον τῶν σφαιρικῶν τριγώνων κατασκευὴν δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω, ἀλλ' ὁ Σάλτζεμβεργ παρετήρησεν ὅτι «εὑρέθη ἐν ταῖς παρωτίσιν, ὑπὸ τὸν θό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ δὲ εἰκασία ὅτι τὰ ὁμοιώματα τοῦ τεμένους παρίστανον τοὺς Εὐαγγελιστάς, εἰκασία ἔχουσα ἱκανὴν συνάφειαν τῇ προηγουμένῃ, ἀφοῦ τὰ Χερουβεὶμ εἶχον τὰ τῶν Εὐαγγελιστῶν σύμβολα, κρατύνεται μὲν πρὸς στιγμὴν διὰ τοῦ παραδείγματος ἄλλων ναῶν(282), ὡς καὶ διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Θεολόγου, ὅτι τὰ «τέσσαρα ζῶα, ἓν καθ' ἑαυτό, εἶχον ἀνὰ πτέρυγας ἓξ κυκλόθεν» (283), ἀλλ' ἵνα ὁριστικῶς ἀνατραπῇ διὰ τῆς ὀλεθρίας ἀντιῤῥήσεως, ὅτι τὰ τῶν Εὐαγγελιστῶν ἐμβλήματα τῆς *Ἀποκαλύψεως* (284) δὲν ἀπαντῶσιν ἐν ταῖς κεφαλαῖς τῶν τοῦ ναοῦ παρωτίδων.

Τούτων δὲ πάντων οὕτως ἐχόντων, ὑπολείπεται νὰ ἐρευνήσωμεν κατὰ πόσον ἡ θεωρία ὅτι τὰ ἐν τῷ ναῷ ὁμοιώματα παριστάνουσι Σεραφείμ, θεωρία ἣν ὀφείλομεν τῷ Γρελώτῳ (285), συνᾴδει τοῖς ἱστορικοῖς μνημείοις.

«Ἶδον τὸν Κύριον, καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπῃρμένου», λέγει ὁ Ἡσαΐας, «καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. καὶ Σεραφεὶμ εἱστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνί, καὶ ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνί· καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον ἑαυτῶν, καὶ ταῖς δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας ἑαυτῶν, καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέταντο. καὶ ἐνέκραγεν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ ἔλεγον· „Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαὼθ· πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ“» (286). Ὁ δὲ τρόπος, καθ' ὃν ἐζωγραφίζοντο τὰ Ἑξαπτέρυγα ἐν Ἄθῳ, προσπελάζει τῇ ἀφηγήσει τοῦ Ἡσαΐου, διότι τὰ «Σεραφείμ», λέγει ἡ *Ἑρμηνεία*, «[διάγραψον] μὲ ἓξ πτέρυγας· μὲ τὰς δύω σκεπάζοντα τὰ πρόσωπά των, καὶ μὲ τὰς ἄλλας δύω τοὺς πόδας των, καὶ μὲ τὰς ἄλλας δύω πετώμενα, καὶ βαστάζοντα εἰς τὰς χεῖράς των ῥιπίδια μὲ τοιαῦτα γράμματα· „Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος“ οὕτως εἶδεν αὐτὰ ὁ προφήτης Ἡσαΐας» (287).

Ὁ ἀναγνώστης θέλει παρατηρήσει ὅτι τὰ ἐν ταῖς παρωτίσιν Ἑξαπτέρυγα συμφωνοῦσι πληρέστατα ταῖς ἄνω περιγραφαῖς, καὶ δὴ τῇ τοῦ Ἡσαΐου, πλὴν ὅτι αἱ ἀνώτεραι δύο πτέρυγες αὐτῶν δὲν καλύπτουσι τὸ πρόσωπον. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται ἐλλόγως νὰ καταστῇ ἀντίῤῥησις εἰς τὴν προκειμένην ταυτότητα, διότι ἂν ἀπεικονίζοντο οἱ Ἄγγελοι οὗτοι, ὧν τὸ σῶμα ἦτο ἤδη ὅλως ἀόρατον, καὶ διὰ κεφαλῶν κεκαλυμμένων, δὲν θὰ εἶχον πλέον οὐδεμίαν ἀνθρώπινον μορφήν, καταντῶντες εἰς τὴν ἀσήμαντον καὶ ἀνάρμοστον θέαν συγκεχυμένου σωροῦ πτερύγων, διὸ καὶ ἡ τοιαύτη ἀντίῤῥησις μετατρέπεται εἰς ἐπικύρωσιν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος δοξασίας, ἀφοῦ κραταιοῖ μᾶλλον ἢ κλονίζει αὐτήν.

Ὅθεν καὶ φρονῶ ὅτι ἡ ταυτότης τῶν ἐν τῷ ναῷ Ἑξαπτερύγων καὶ τῶν Σεραφεὶμ τοῦ Προφήτου εἶνε ἀναμφίλογος μετὰ τὰ προεκτεθέντα ἐπιχειρήματα. Ἡ ἰδέα τῆς διακοσμήσεως τῆς κεντρικῆς ὀροφῆς ἀποβαίνει οὕτω σαφής· ὁ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θόλου (οὐρανοῦ) Παντοκράτωρ μετὰ τῶν παρὰ τὴν βάσιν αὐτοῦ Ἑξαπτερύγων Ἀγγέλων τυποῖ μεγαλοπρεπέστατα «τὸν Κύριον, καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπῃρμένου, καὶ τὰς σεραφικὰς δυνάμεις κύκλῳ ἑστώσας» (288), ὡς

---

(282) Ὡς ἐν ταῖς παρωτίσι τοῦ ἐν Ῥαβέννῃ μαυσωλείου Γάλλας τῆς Πλακιδίας, λόγου χάριν.

(283) Κεφ. δ', 8.

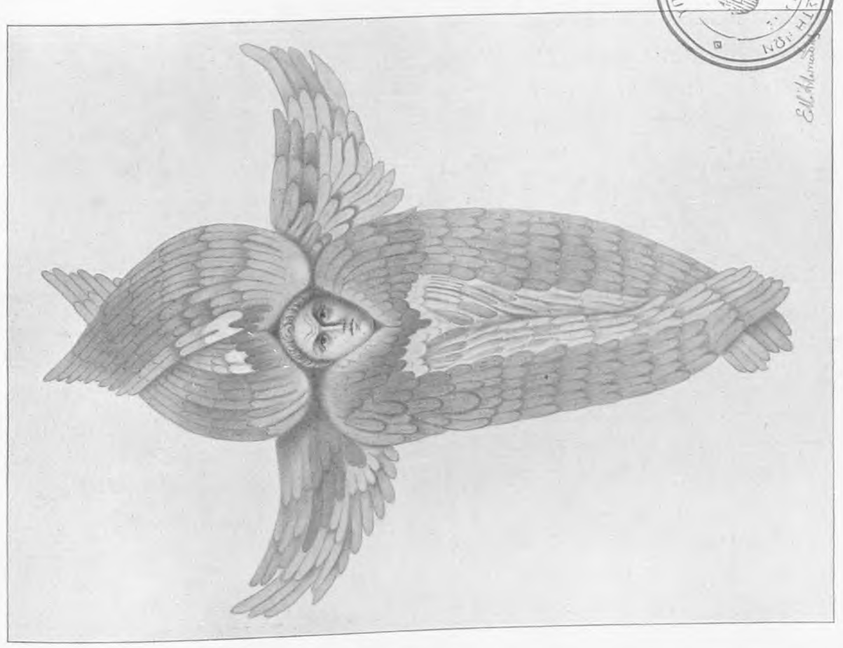
(284) Οἱ Εὐαγγελισταὶ ἀπεικονίζοντο συμβολικῶς ὧδε· α' Ὁ Ματθαῖος, ὡς προτομὴ ἀνθρώπου, φέροντος δύο πτέρυγας, β' ὁ Μᾶρκος, ὡς προτομὴ λέοντος, μετὰ δύο πτερύγων, γ' ὁ Λουκᾶς, ἐν εἴδει προτομῆς μόσχου, σὺν δύο πτέρυξιν, καὶ δ' ὁ Ἰωάννης, ὡς τέλειος ἀετός. Ἕκαστος δ' αὐτῶν ἐκράτει τὸ ἴδιον αὐτοῦ Εὐαγγέλιον.

(285) *Voy. de Const.*, ἐξήγησις πινάκων ἐσωτερικοῦ.

(286) Κεφ. ς', 2-3.

(287) Ἔκδ. Ἀθηνῶν, σ. 56.

(288) Γερμανοῦ Πατριάρχου *Ἐκκλ. Ἱστορ.*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 98, σ. 433.

ΤΟ ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΣΕΡΑΦ

Β

ΤΟ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΣΕΡΑΦ

Α

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐθεάθη ὁ Ἡσαΐας. Ἀλλ' ἂν καὶ ἡ ὑπ' Ἀγγέλων συνοδεία τοῦ Παντοκράτορος ἦτο κοινὴ ἐν τῷ κεντρικῷ θόλῳ τῶν βυζαντινῶν ναῶν, ἡ τοιαύτη παράστασις Σεραφεὶμ ὑπ' αὐτὸν ἁπαντᾷ πως σπανίως (289).

Αἱ διαστάσεις τῶν Ἑξαπτερύγων εἶνε γιγαντιαῖαι τῷ ὄντι, διότι τὸ μὲν μῆκος αὐτῶν ἐκτείνεται ἐπὶ 11^{μ} ἢ $36^{\beta\pi}$, τὸ δὲ πλάτος προσεγγίζει 8^{μ} ἢ $25^{\beta\pi}$ (290).

Τὰ πρὸς δυσμὰς δύο Σεραφείμ, ὡς πολλῷ ἀρχαιότερα τῶν ἀνατολικῶν, ἐξέλιπον, ἐν μεγάλῳ μέρει τοὐλάχιστον, εἰ καὶ πρὸ τοῦ σεισμοῦ τοῦ 1894 διετηροῦντο σημαντικὰ ἴχνη αὐτῶν. Νῦν δὲ ἡ ὀθωμανικὴ βαφὴ φαίνεται ἀντικαταστήσασα αὐτὰ ἐντελῶς, ἂν καὶ ὑπ' αὐτὴν ἐνδεχόμενον νὰ διατηρῶνται ἀσήμαντα λείψανα ψηφίδων (291). Ἐξ ὅσων δὲ εἶδον περὶ τὰ 1889 προάγομαι νὰ θεωρήσω ὅτι τὸ σχῆμα τῶν ἑσπερίων Ἑξαπτερύγων ὡμοίαζε τῷ τοῦ νοτιοανατολικοῦ Σεραὰφ (292) μᾶλλον ἢ τῷ τοῦ βορειοανατολικοῦ, εἰ καὶ τὰ δυτικὰ Ἑξαπτέρυγα δὲν ἦσαν πάλιν ἐντελῶς ὅμοια ἀλλήλοις.

Τὸ μεσημβρινοανατολικὸν Σεραὰφ (πίναξ ϟβ΄, Α) καλύπτεται διὰ πτερύγων, ὧν τὸ μὲν ἐσωτερικὸν μέρος εἶνε καστανόχρουν σκιερόν, τὸ δὲ ἐξωτερικὸν πρασινοκυανοῦν καὶ ζωηρόν. Τῶν δ' ἓξ πτερύγων αἱ δύο, δι' ὧν ἰδίᾳ ἵπταται τὸ Σεράφ, εἶνε ἀνοικταὶ καὶ εὐρεῖαι, κυρτούμεναι πρὸς τὰ ἄνω· αἱ δὲ κατώτεραι τυγχάνουσι πολλῷ μείζονες, διασταυρούμεναι εἰς τὰ ἄκρα, τῆς λαιᾶς πτέρυγος καλυπτούσης ἐν μέρει τὴν δεξιάν· αἱ δὲ ἄνω πτέρυγες εἶνε αἱ μικρότεραι ὅλων.

Τῆς ὄψεως δὲ ταύτης ἀφίσταται σημαντικῷ τῷ μέτρῳ τὸ Σεραὰφ τῆς βορειοανατολικῆς παρωτίδος (πίναξ ϟβ΄, Β), οὗτινος τὸ σῶμα εἶνε ἧττον εὐτραφές, καὶ τὰ πτερά, δι' ὧν ὑποτίθεται ἱπτάμενον, μικρὰ καὶ ἠτροφημένα, ἑπομένως ἀνίκανα σχεδὸν πρὸς πτῆσιν. Πράσινον δ' ἐξωτερικὸν γῦρον ἔχουσιν ἐνταῦθα μόνον αἱ ὁριζόντιαι πτέρυγες, διότι τὸ χρῶμα τοῦτο ἁπαντᾷ ἐσωτερικῶς μόνον τοῦ καστανοῦ, ἐπὶ τῶν καθέτων διασταυρουμένων πτερῶν, ὧν τὸ μὲν ἀνώτερον πρὸς τὰ ἀριστερὰ καλύπτει ἐν μέρει τὸ δεξιόν, ἐνῷ κάτωθεν πάλιν παρατηρεῖται τὸ ἀντίθετον.

Θεόφιλος ὁ Γωτιέρος περιέγραψε γλαφυρῶς τῷ 1853 τὰ Σεραφείμ, «ὧν αἱ ἓξ ποικιλόχροοι πτέρυγες συνταράσσονται διὰ μέσου τῆς μαρμαρυγῆς τῶν κύβων κεχρυσωμένου κρυστάλλου. Ἀλλ' αἱ κεφαλαί, αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ κέντρον τοῦ στροβίλου τούτου πτερῶν, ἐπεκαλύφθησαν δι' εὐρέος χρυσοῦ ῥόδου, τῆς ἀναπαραστάσεως τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς ἀποτροπιαζομένης παρὰ τοῖς Μουσουλμάνοις» (293).

Ἡ δὲ τῶν προσώπων τῶν Σεραφεὶμ ἐπίχρισις ἐγένετο διὰ χρυσοῦ ἐλλειψοειδοῦς ἀστέρος, μικρᾶς προβολῆς, ἐπὶ Φοσσάτη (294), ἀλλὰ τὰ πρόσωπα ἦσαν κεκαλυμμένα ἤδη πρὸ τοῦ 1847 (295), εἰ καὶ δέκα ἔτη πάλιν πρὶν ὁ Ἄλλωμ ἀπεικόνισε τὰ ἑῷα Ἑξαπτέρυγα ἀκραιφνῆ (296), τοῦθ' ὅπερ

---

(289) Σεραφεὶμ εἶχον καὶ αἱ παρωτίδες τῆς μονῆς τῆς Χώρας ἐν ΚΠ. (Φὸν Χάμμερ, ἐν Σάλτζεμβεργ *A. B. v. C*, σ. 36). Σεραφεὶμ δ' ἐκόσμουν καὶ τὰ νομίσματα Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ Ἀνδρονίκου καὶ Μιχαὴλ τῶν Παλαιολόγων (Σαβατιέρου *Monnaies byzantines*, πίναξ νζ΄ καὶ ξ΄).

(290) Τὰς ἀναλογίας ταύτας μεγάλως παρεμόρφωσεν ὁ Σάλτζεμβεργ (*A. B. v. C.*, πίναξ λα΄).

(291) Τὸ ἀνώτερον μέρος τῶν διὰ βαφῆς ζωγραφισθέντων τούτων Σεραφεὶμ παρατηρεῖται ἐπὶ τοῦ πίνακος πζ΄.

(292) «Σεραὰφ» ἑνικῶς, «Σεραφεὶμ» πληθυντικῶς.

(293) *Constantinople*, ἐν Bibl. Charp., ἐν Παρισίοις, 1899, σ. 270.

(294) Ἴδε πίνακα πζ΄.

(295) Φοσσάτη *Aya Sofia*, πίναξ κδ΄.

(296) *Fisher's Illustrations of Constantinople*, ἔκδ. γαλλ., ἐν Λονδίνῳ, 1838, τ. α΄, πίναξ σ. 32.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔπραξε καὶ ὁ Γρελῶτος, διαρκούσης τῆς ιζ΄ ἑκατονταετηρίδος, παραστήσας αὐτὰ ὡς ἔχοντα μειδιῶσαν ἔκφρασιν (297), ὅπερ ὅμως δὲν ἐπικυροῖ ποσῶς ὁ Σάλτζεμβεργ, λέγων ὅτι «αἱ κεφαλαὶ Χερουβεὶμ τῶν παρωτίδων» παρουσιάζουσι «μεγάλην σοβαρότητα», καὶ πάλιν, «τὸ σοβαρὸν τῆς ἐκφράσεως [αὐτῶν] ὑπενθυμίζει τὰς ἀρχαίας παραστάσεις τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδούσης, ἐνῷ ἡ βοστρυχώδης κώμη εἶνε καστανόχρους» (298). Αἱ κεφαλαὶ δὲ αὗται ἔχουσι, κατὰ τὸν αὐτόν, «4 πόδας καὶ 2 δακτύλους [ἢ 1μ.30] ὕψους» (299).

«Οἱ δὲ Τοῦρκοι», γράφει ὁ Βυζάντιος περὶ τῶν Σεραφείμ, «οἱ ὁποῖοι τὰ ἐκλαμβάνουσιν ὡς ὁμοιώματα νυκτερίδων, λέγουσιν ὅτι, ἀφ' οὗ ἐχαλάσθησαν, αἱ νυκτερίδες, αἱ ὁποῖαι προτοῦ 'δὲν ἔμβαινον εἰς τὸν ναόν, ἄρχισαν 'να ἐμβαίνωσι καὶ 'να φωλεύωσιν. Ἄλλοι πάλιν δοξάζουσιν ὅτι, πρὸ τῆς ἐλεύσεως μὲν τοῦ Μωάμεθ ἐλάλουν ἐν καιρῷ ἐξαισίων συμβαινόντων καὶ προέλεγον αὐτά· μετὰ δὲ τὴν γέννησιν αὐτοῦ ἔμειναν ἄναυδα. Εἰς τὴν πρὸ δύο ἐτῶν δὲ γενομένην ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ μόνα τὰ ὁμοιώματα ταῦτα..... ἔμειναν ἀνεπίχριστα, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀνεγνώρισαν ἐν αὐτοῖς τὰ Μελαϊκέϋ μουκαριμπέϊν, εἰκονιζόμενα εἰς τὰς Περσικὰς βίβλους, καὶ ἀναμιμνήσκοντα ἴσως τὰ ἀρχαῖα Φερουχέρ, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Κ. Λαγιάρ» (300).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ΄.

ΤΑ ΤΕΣΣΑΡΑ ΑΝΤΙΤΕΙΧΙΣΜΑΤΑ

Σχῆμα καὶ διαστάσεις τῶν μεγάλων ἀντιτειχισμάτων. — Τὸ σύστημα τῶν πεσσῶν καὶ παραπησσίων τοῦ οἰκοδομήματος στερεοποιεῖται, ἀπὸ τοῦ 560 ἤδη, διὰ τεσσάρων ὑψιτενῶν ἀντιτοίχων, μὴ προβαλλόντων μὲν ἐπέκεινα τῶν πλαγίων τοῦ ναοῦ τοίχων, ἀλλ' ἀνατεινόντων ἄχρις αὐτῆς τῆς βάσεως τοῦ θόλου.

Ἔχουσι δὲ τὰ ἀντιτειχίσματα ταῦτα, ἀπὸ τοῦ μετώπου τῶν μεγάλων πλαγίων ἀψίδων, ἢ ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς τῶν πεσσῶν πλευρᾶς, ἄχρι τῆς ἐπιφανείας τῶν πρὸς ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν τοίχων, $14^{\mu}.75$ ἢ $47^{\beta\pi}$ μήκους, τὸ δὲ πλάτος αὐτῶν ἰσάζεται, κατὰ μέσον ὅρον, $7^{\mu}.42$ ἢ $24^{\beta\pi}$ σχεδόν, ἀλλὰ τοῦτο μόνον παρὰ τὴν βάσιν, ἕως 30^{μ} ἢ $96^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ γενικὸν ἔδαφος, διότι ἐπέκεινα, ἐνῷ ἡ προβολὴ διατηρεῖται πάντοτε εἰς τὰ $14^{\mu}.75$ ἢ $47^{\beta\pi}$, τὸ εὖρος στενεύει εἰς $6^{\mu}.9$ ἢ $22^{\beta\pi}$ ἄχρι τῆς κορυφῆς ἢ ἄνω ἡλιακοῦ τῶν ἀντιτοίχων, ἀρχίζοντος εἰς τὸ ὕψος 36^{μ} ἢ $115^{\beta\pi}$, καὶ οὗτινος τὸ ὕψιστον σημεῖον ἐν γένει εὑρίσκεται 37^{μ} ἢ $119^{\beta\pi}$ ἄνωθεν τοῦ δαπέδου τῆς ἐκκλησίας (1).

---

(297) *Voy. de Const.*, πίνακες ἐσωτερικοῦ.

(298) *A. B. v. C.*, σ. 30 καὶ 32.

(299) *Αὐτόθι*, σ. 32.

(300) *Ἡ ΚΠ.*, τ. α΄, σ. 474.

(1) Περὶ τούτου ἴδε πίνακας κ΄ ἄχρι κδ΄ Α΄ τόμου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὰ ἐν λόγῳ ἀντιτειχίσματα δὲν εἶνε πλήρη, ἀλλ' ἐνέχουσι δύο ἀλλεπαλλήλους θαλάμους, ἐστερημένους θυρίδων, ὡς καὶ ἄνοδον βαθμιδωτὴν πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν ἐσχατιάν, ἀλλὰ στεροῦνται κόσμου, διότι ἐν αὐτοῖς βλέπει τις μόνον τὴν πλινθόκτιστον τῶν τοίχων ἐργασίαν καὶ χώματα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

Κάτω θάλαμος ἀντιτειχισμάτων. — Ἡ ἐπὶ τῶν στεγῶν τῶν κατηχουμενείων εὑρισκομένη αἴθουσα τῶν ἀντιτοίχων, ἥτις τὸ ἔδαφος εὑρίσκεται $11^{\mu}.1$ ἢ $36^{\beta\pi}$ ἄνωθεν τοῦ ὑπερῴου καὶ $25^{\mu}.1$ ἢ $81^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ δάπεδον, ἔχει μέσον μῆκος $9^{\mu}.49$ ἢ $30^{\beta\pi}$ καὶ μέσον πλάτος $3^{\mu}.17$ ἢ $10^{\beta\pi}$, εὐρύτερόν πως πρὸς τὰς ἀνόδους ἢ πρὸς τοὺς πεσσούς, ὥστε ἐνῷ τὸ μῆκος τοῦτο ἀνταποκρίνεται τῇ κάτωθεν ἀποστάσει τῇ χωριζούσῃ τοὺς πεσσοὺς τῶν παραπησσίων, τὸ εὖρος παρίσταται ὑποδεέστερον, διότι οἱ τῶν ἀντιτειχισμάτων πλάγιοι τοῖχοι εἶνε εὐρύτεροι τῶν κεραιῶν πεσσῶν καὶ παραπησσίων (²). Σημειωτέον δὲ ὅτι αἱ πλευραὶ τῶν ἀντιτοίχων παρουσιάζουσιν ἐνταῦθα ἄνισον εὖρος, οὕτως ὥστε ἐνῷ οἱ πρὸς τὰς πλαγίας μεγάλας ἀψῖδας τοῖχοι ἔχουσι πλάτος $1^{\mu}.96$ ἢ $6^{\beta\pi}$ 3^{δ}, οἱ ἐξωτερικοί, ἢ πρὸς τὰ μικρὰ ἡμιθόλια, εὐρύνονται ἄχρι $2^{\mu}.29$ ἢ $7^{\beta\pi}$ 4^{δ}, ὑπερτεροῦντες οὕτω τῶν προηγουμένων κατὰ $0^{\mu}.33$ ἢ κατὰ $1^{\beta\pi}$. Βεβαίως δὲ τοῦτο ἐγένετο πρὸς μείζονα ἀντέρεισιν τῶν μεγάλων ἀψίδων καὶ τῶν παρωτίδων (σχ. 558).

Στεγάζεται δ' ἕκαστος τῶν κατωτέρων θαλάμων κυλινδρικῇ ὀροφῇ, ἐχούσῃ τὸν ἄξονα αὐτῆς διευθυνόμενον ἐκ νότου πρὸς ἄρκτον, καὶ ἧστινος τὸ ὕψιστον σημεῖον φαίνεται ἀνερχόμενον $5^{\mu}.9$ ἢ $19^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος τῆς αἰθούσης.

Δύο δὲ θύραι ἀνοίγονται ἐν ἑκάστῳ πλαγίῳ τῶν ἀντιτειχισμάτων τοίχῳ καὶ πρὸς τὸ μέσον τοῦ θαλάμου, ἔχουσαι εὖρος μὲν $1^{\mu}.04$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 4^{δ}, ὕψος δὲ 2^{μ} ἢ $6\ \frac{1}{2}^{\beta\pi}$, κατὰ μέσον ὅρον, ἐπιτρέπουσαι δὲ τὴν ἐπὶ τῶν θόλων καὶ τόξων τοῦ ὑπερῴου εὐχερῆ τῶν στεγαστῶν περιοδείαν. Αἱ πυλίδες δ' αὗται στεροῦνται τανῦν θυροφύλλων, ἀλλ' εἶχον βεβαίως τοιαῦτα ἄλλοτε, ὡς αἱ διασωθεῖσαι στρόφιγγες αὐτῶν ἄλλως τε ἀποδεικνύουσιν. Ἡ δ' ἔξωθεν ἐπιφάνεια τῶν τοίχων ἔχει συνήθως ἐσοχὴν κεντρικήν, $0^{\mu}.33$ ἢ $1^{\beta\pi}$ βάθους, ὅπου καὶ ἀνοίγονται αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος πυλίδες αὗται. Πρὸς τὰ ἔξω τέλος ἑκάστη θύρα δεικνύει εὐθὺ ὑπέρθυρον, ἀλλ' ἐνδότερον ὁ ὅροφος τοῦ ἐν τῷ παχυτάτῳ τοίχῳ σχηματιζομένου διαβατικοῦ εἶνε κυλινδρικός.

Ἄνωθεν δὲ τῶν πυλίδων τούτων ὁ τοῖχος παρουσιάζει δύο ἐκκεντρικὰ ἀνακουφίζοντα τόξα (³), μιᾶς καὶ μόνης σειρᾶς πλίνθων, ὧν τὸ μεῖζον καὶ ἀνώτερον συνδέει τὴν ὑπὲρ τοὺς πεσσοὺς οἰκοδομίαν τῇ ὑπὲρ τὰ παραπήσσια (⁴).

Ἄλλη τοξοειδὴς πυλίς, $1^{\mu}.07$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 5^{δ} εὔρους καὶ 2^{μ} ἢ $6^{\beta\pi}$ ὕψους, ὑπάρχει πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν τῶν ἀντιτειχισμάτων ἐσχατιάν, ἄγουσα εἰς τὰς ἐκ τῶν ὑπερῴων ἐρχομένας βαθμιδωτὰς ἀνόδους, καὶ ἐπ' αὐτῆς ἀνοίγεται θυρὶς μικρὰ τῆς πρὸς τὰ ἄνω ἐξακολουθούσης κλίμακος, ἀλλ' οἱ πεσσοὶ στεροῦνται ἀνοιγμάτων ἐν τοῖς πρώτοις τούτοις θαλάμοις.

Ὁ ἐκ τῆς μεγάλης πλαγίας ἀψῖδος εἰς τὰ νότια ἀντιτειχίσματα εἰσερχόμενος δέον νὰ κατέλθῃ τρεῖς βαθμίδας, ὅπερ δὲν κρατεῖ πρὸς ἄρκτον, ὅπου ἡ στέγη τοῦ κεντρικοῦ ὑπερῴου μόλις ὑπερβαίνει τῆς τῶν ἄκρων διαιρέσεων.

(²) Ἴδε Β' τόμον, σχ. 343, καὶ παρόντα τόμον, σχ. 558.

(³) *A. B. v. C.*, σ. 20. Ἴδε ὡσαύτως πίνακας κ' ἄχρι κβ' Α' τόμου

(⁴) Ἴδε πίνακας κ' ἄχρι κβ' τοῦ Α' τόμου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἄνω θάλαμος ἀντιτειχισμάτων. — Ἑκάστη τῶν ἐπὶ τῆς ὀροφῆς τῶν κατηχουμενείων αἰθουσῶν ἔχει ὑπὲρ ἑαυτὴν θάλαμον μείζονα, ἠρέμα τραπεζοειδῆ, ὡς καὶ κάτωθεν, $9^{\mu}.61$ ἢ $31^{\beta\pi}$ μέσου μήκους καὶ $4^{\mu}.67$ ἢ $15^{\beta\pi}$ μέσου εὔρους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πλάγιοι τοῖχοι τῶν ἀνωτέρων τούτων αἰθουσῶν εἶνε ἰσοπαχεῖς, ἔχοντες $1^{\mu}.1$ ἢ $3\frac{1}{2}^{\beta\pi}$ πλάτους, καὶ ἐπειδὴ ἐξ ἴσου εἰσέχουσι, $0^{\mu}.3$ ἢ $1^{\beta\pi}$ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν κάτωθεν τοίχων, συνάγεται ὅτι ὁ ἄξων τῶν ἀνωτέρων θαλάμων ταυτίζεται τῷ τοῦ ἀντιτειχίσματος, καὶ ὅτι αἱ δεύτεραι αὗται αἴθουσαι δὲν εἶνε ἐκκεντρικαὶ ὡς αἱ κάτωθεν.

Ἡ τῶν δύο θαλάμων ἐκκεντρικότης ἀποβαίνει δήλη ἐν ταῖς ὑπερτέραις αἰθούσαις, διότι τὸ ἔδαφος αὐτῶν σύγκειται ἁπλῶς ἐκ τῆς κυλινδρικῆς τοῦ κατωτέρου θαλάμου ὀροφῆς, ἧστινος ἡ ῥάχις παρίσταται ἑπομένως πλησιέστερον πάντοτε τοῦ πρὸς τὰς πλαγίας ἁψῖδας τοίχου ἢ τοῦ ἐξωτερικοῦ ([5]).

Κυλινδρικὴ ὡσαύτως τυγχάνει ἡ ὀροφὴ καὶ τῶν ἄνω αἰθουσῶν, τὸ δὲ ὕψος αὐτῆς ἐξ εἰκασίας εὑρίσκω γεῖτον τοῖς 5^{μ} ἢ $16^{\beta\pi}$.

Οἱ ἄνω θάλαμοι εἶνε προσιτοὶ μόνον διὰ μικρᾶς θύρας τῶν πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν ἄκραν ἀνόδων, καὶ ἡ ἔλλειψις παραθύρων καθιστᾷ αὐτοὺς σκοτεινοτάτους, ἀλλ᾽ ἕκαστος αὐτῶν παρουσιάζει κεκλεισμένην θυρίδα τῆς ἀρχικῆς ἀνόδου πρὸς τὸν ναόν, ἀνοιγομένην πάντοτε μικρόν τι ἐξωτέρω τοῦ μέσου τοῦ ὑπὲρ τὸν πεσσὸν τοίχου (σχ. 601).

Ἡλιακὸς ἀντιτειχισμάτων. — Ἡ στέγη τῶν δευτέρων θαλάμων εἶνε ἁπλῶς ἐπικλινής, κατερχομένη πρὸς τὰ ἔξω (σχ. 596 καὶ 603), οὕτως ὥστε, ἐν μὲν τοῖς ἑῴοις ἀντιτοίχοις αὕτη κλίνει πρὸς ἀνατολάς, ἐν δὲ τοῖς ἑσπερίοις πρὸς δυσμάς ([6]).

Τὸ σχῆμα τῶν ἡλιακῶν τούτων εἶνε πεντάγωνον, διότι τὸ πρὸς τὰς πλαγίας ἁψῖδας περίφραγμα αὐτῶν παρουσιάζει δύο πλευράς ([7]). Καὶ τὸ μὲν μῆκος τοῦ ὑπαίθρου χώρου εἶνε $9^{\mu}.50$ ἢ $30\frac{1}{2}^{\beta\pi}$, τὸ δὲ πλάτος ἀλλάσσει ἀπὸ $3^{\mu}.14$ ἢ $10^{\beta\pi}$ πρὸς τὴν κλίμακα ἄχρι $3^{\mu}.94$ ἢ $12^{\beta\pi}$ σχεδὸν παρὰ τὸ ὑπὸ τὸν θόλον τετράγωνον.

Περιφράσσεται δ᾽ ὁ ἡλιακὸς ἑκάστου τῶν μεγάλων ἀντιτειχισμάτων διὰ τειχίου χθαμαλοῦ, $0^{\mu}.90$ ἢ $3^{\beta\pi}$ σχεδὸν ὕψους καὶ $0^{\mu}.4$ ἢ $1^{\beta\pi}$ 3^{δ} εὔρους, παρὰ τὴν βάσιν τοῦ ὁποίου ἐκτείνεται καὶ ἀβαθὴς αὖλαξ (σχ. 603), ἐν τῷ χθαμαλωτέρῳ δηλονότι αὐτοῦ μέρει, καὶ διὰ θωρακείου ὑψηλοτέρου, $1^{\mu}.2$ ἢ $4^{\beta\pi}$ μέσου ὕψους πρὸς τὴν πλαγίαν ἁψῖδα, καὶ πλησίον τῆς ἀνόδου, ἀλλὰ παρὰ τὸ τοῦ θόλου τετράγωνον, καὶ πρὸς τὸ μέγα πλάγιον τόξον, ὁ τοῖχος ὑψοῦται ἄχρις $1^{\mu}.8$ ἢ $6^{\beta\pi}$, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἄχρι $2^{\mu}.3$ ἢ $7\frac{1}{2}^{\beta\pi}$ ([8]).

Βαθμιδωταὶ ἄνοδοι. — Εἴπομεν ὅτι αἱ ἐν τοῖς παραπησσίοις ἀναφυόμεναι κάτωθεν κλίμακες ἐξακολουθοῦσιν ἕως αὐτοῦ τοῦ τῶν ἀντιτειχισμάτων ἡλιακοῦ, ἄχρι 37^{μ} ἢ $119^{\beta\pi}$ δηλονότι ὑπὲρ τὸ γενικὸν ἔδαφος, $23^{\mu}.0$ ἢ $74^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ τῶν ὑπερῴων, καὶ $11^{\mu}.9$ ἢ $38^{\beta\pi}$ ἄνωθεν τοῦ τῶν πρώτων θαλάμων. Ὁ δὲ ἀριθμὸς βαθμίδων, ὅστις ἀπὸ τῆς γυναικωνίτιδος ἄχρι τοῦ δαπέδου τῶν

([5]) Ἴδε κατωτέρω, σχ. 601 καὶ 603.

([6]) Ἴδε τὰ αὐτὰ σχήματα.

Εἰς μέγα λάθος ὑπέπεσεν ὁ Σουαζῆς, δεικνύων τὴν στέγην ταύτην ὁριζοντίαν (*L'Art de bâtir chez les Byzantins*, πίναξ κατασκευῆς τοῦ ναοῦ), τὸν ὁποῖον ἠκολούθησε δουλικῶς καὶ ὁ Λέθαβυ (*S. Soph.*, σχ. 34-38). Ἡ στέγη τῆς Ἁγίας Σοφίας κλίνει πάντοτε, ὡς εἰκός, ἵνα εὐχερῶς ῥέωσι τὰ ὄμβρια ὕδατα.

([7]) Ἴδε σχ. 553.

([8]) Ἴδε Α′ τόμον, πίνακας κα′ καὶ κβ′.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατωτέρων ἐν τοῖς ἀντιτοίχοις θαλάμων ἐνήλλασσεν ἀπὸ 47 ἄχρι 50, ἀνέρχεται εἰς 51 καὶ 53 ἀναμεταξὺ τῶν ἐν λόγῳ αἰθουσῶν καὶ τοῦ ἄνω ἡλιακοῦ. Καὶ ἐνῷ ἐν ἑκάστῃ τῶν νοτίων ἀνόδων ἀριθμεῖ τις ἑπτὰ στροφὰς καὶ ὀκτὼ διαδρόμους, αἱ βόρειοι ἔχουσιν ἀνὰ πέντε καμπτῆρας καὶ ἓξ διαδρόμους.

Τὰς πλινθίνους βαθμίδας πάντοτε ὑποστηρίζουσιν ἡμίτοξα, βαίνοντα ἐπὶ πεπιεσμένων ἀψίδων, ὡς ἤδη ἀποχρώντως ἐσαφηνίσθη ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν ἐκ τοῦ ὑπερῴου εἰς τὴν στέγην ἀνερχομένων ἀνόδων. Τὸ δὲ μέσον ὕψος ἑκάστης βαθμίδος εἶνε μέγα, κατὰ τὴν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ συνήθειαν, ὡς ἰσαζόμενον $0^{\mu}.233$ ἢ $8\frac{\delta}{\Gamma}$.

Σχ. 596. Ἡλιακὸς τοῦ νοτιοανατολικοῦ ἀντιτοίχου.

Ἐν ταῖς ἀνόδοις δ᾽ ὑπάρχουσι τέλος στενὰ ψυχαγώγια, καὶ δὴ μόνον ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς καμπτῆρσιν, ὡς παρίσταται ἐν πίναξι κγ΄ καὶ κδ΄ τοῦ Α΄ τόμου.

Οἰκίσκοι κορυφῆς ἀνόδου ἀντιτειχισμάτων. — Τὰ ἄνω μέρη τῶν βαθμιδωτῶν τούτων ἀνόδων καλύπτονται, ὡς καὶ τὰ τῶν ἐν τοῖς ἑσπερίοις μικροῖς πεσσοῖς κλιμάκων, διὰ οἰκίσκων, ὧν τὸ σχῆμα παρίσταται ὀρθογώνιον, καὶ οὐχὶ στρογγύλον, ὡς τὸ τῶν δυτικῶν. Καὶ τὸ μὲν ἐξωτερικὸν μῆκος αὐτῶν εἶνε $5^{\mu}.2$ ἢ $16\frac{1}{2}^{\beta\pi}$, τὸ δὲ πλάτος $4^{\mu}.0$ ἢ $13^{\beta\pi}$, κατὰ μέσον ὅρον, ἐνῷ αἱ μέσαι τιμαὶ τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῶν διαστάσεων εἶνε $3^{\mu}.79$ ἢ $12^{\beta\pi}$ μήκους καὶ $2^{\mu}.69$ ἢ $9^{\beta\pi}$ σχεδὸν εὔρους, τοῦ πάχους τῶν τοίχων ἰσαζομένου $0^{\mu}.7$ ἢ $2\frac{1}{\Gamma}^{\beta\pi}$ τοὐλάχιστον.

Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ δὲ τοίχου αὐτῶν, πρὸς ἄρκτον δηλαδὴ ἢ νότον, ὑπάρχει συνήθως ψυχ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αγώγιον μεῖζον τῶν κάτωθεν, ἐπὶ δὲ τοῦ πρὸς τὸν ναὸν τοίχου ἀνοίγεται θύρα ἄψιδωτή, $1^{\mu}.08$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 6^{δ} εὖρους καὶ $1^{\mu}.65$ ἢ $5^{\beta\pi}$ 3^{δ} ὕψους, ἐξάγουσα εἰς τὸν ἡλιακόν.

Τὸ ὕψος τῶν τοίχων τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος οἰκίσκων τούτων ἦτο κατ' ἀρχὰς γεῖτον τῶν $2\frac{1}{2}^{\mu}$ ἢ $8^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὴν τελευταίαν τῶν ἀνόδων βαθμίδα, προσπελάζον οὕτω τοῖς $39\frac{1}{2}^{\mu}$ ἢ $127^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ γενικὸν τοῦ κτιρίου δάπεδον, ἡ δὲ στέγη αὐτῶν ἀπετελεῖτο ἐκ δύο κεκλιμένων ἐπιπέδων, συνεχομένων ἀλλήλοις εἰς τὸ ὕψος $40\frac{1}{4}^{\mu}$ ἢ $129^{\beta\pi}$ εὐθείᾳ γραμμῇ, διευθυνομένῃ ἐκ βορρᾶ ἀνέμου πρὸς νότον (ἴδε πίνακας ζ΄, κγ΄ καὶ κδ΄ Α΄ τόμου, ἔτι δὲ καὶ σχ. 343 καὶ 603 Β΄ καὶ Γ΄ τόμων), ἀνατεινούσῃ δὲ 40^{μ} ἢ $128^{\beta\pi}$ ἄνωθεν τοῦ ἐδάφους. Ἡ δὲ τοιαύτη μορφὴ τῆς στέγης εἶνε ὅλως ἀναμφίλογος, διότι οὕτω παρέστησαν αὐτήν, ὁ ἀνώνυμος ἰχνογράφος (1574) ([9]), ὁ Γρελῶτος (1675) ([10]), ὁ Δαλλαουαί (1795 ±), ἐν θέᾳ τοῦ ναοῦ, ἣν παρέχει ἐν β΄ τόμῳ τοῦ ἔργου αὐτοῦ ([11]), ὁ Ἄλλωμ (πρὸ τοῦ 1838) ([12]), ὁ Φοσσάτης (τῷ 1847) ([13]), καὶ ἄλλοι.

Διαρκούσης δὲ τῆς γενικῆς ἐπισκευῆς, ὁ Φοσσάτης κατέστρεψε βανδαλικῶς τὸ ἀνώτερον μέρος τῶν οἰκίσκων, στεγάσας αὐτοὺς ἡμικυλινδρικῇ στέγῃ (σχ. 596), καὶ παραμορφώσας αὐτοὺς ἔξωθεν δι' ἀστεροειδοῦς πολυγώνου ἀραβοεργοῦς δίσκου ([14]). Δέον δὲ νὰ διαμαρτυρηθῶμεν κατὰ τῶν ἐλεεινῶν τούτων νεωτερισμῶν, δι' ὧν τὸ κτίριον ἀπώλεσε μέρος τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοῦ καὶ ἰδιάζοντος χαρακτῆρος.

Στερεοποιήσεις τῶν ἀντιτειχισμάτων. — Τὰ μεγάλα ταῦτα ἀντιτειχίσματα ἐκλονίσθησαν ὑπὸ τῶν σεισμῶν, καὶ ἐνῷ οἱ ἐρυμνοὶ τοῖχοι τῶν κατωτέρων θαλάμων δὲν ἔπαθον, αἱ πολλῷ στενώτεραι πλευραὶ τῶν δευτέρων αἰθουσῶν ἦσαν ἧττον παρεσκευασμέναι εἰς ἀντίστασιν, οὕτως ὥστε οἱ πλάγιοι αὐτῶν τοῖχοι ἐξέκλιναν τῆς καθέτου· ὅθεν καὶ ἐπεβάλλετο ταχεῖα βοήθεια. Ἐπετεύχθη δ' ἡ στερεοποίησις διὰ σιδηρῶν συνδέσμων, τετραγώνου τομῆς, $0^{\mu}.064$ ἢ $2\frac{1}{2}^{\delta}$ πλευρᾶς, συγκρατούντων τοὺς ἐπικινδύνους τοίχους ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, καὶ ἐχόντων ἔξωθεν μοχλοὺς ἀσφαλείας τοῦ αὐτοῦ μετάλλου ([15]). Τὰ σίδηρα εὑρίσκονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρὰ τὴν ῥάχιν τοῦ κάτωθεν κυλίνδρου, δηλαδὴ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν τοῦ ἐδάφους, ἔνια ὅμως αὐτῶν ἀπαντῶσι καὶ παρὰ τὴν ὀροφὴν τῶν ἄνω αἰθουσῶν. Ἐκτὸς δὲ τῶν μεταλλίνων τούτων συνδέσμων, ὑπάρχουσιν ἐνιαχοῦ, ἐν μείζονι ὕψει, καὶ πολλῷ παχύτεροι ξύλινοι, ἀλλ' ἡ ἀποτελεσματικότης τούτων δέον νὰ εἶνε λίαν ἀμφίβολος.

Πρὸς τούτοις, οἱ ἄνω θάλαμοι τῶν νοτίων ἀντιτειχισμάτων, ὡς καὶ ὁ τοῦ βορειοδυτικοῦ, ἐξησφαλίσθησαν καὶ διὰ πεσσῶν, συνδεδεμένων ἀλλήλοις διὰ τόξων συγκεντρικῶν τῇ ὀροφῇ ([16]).

Πλῆθος δὲ τετραγώνων ἀνοιγμάτων εὑρηνται ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν θαλάμων.

Πᾶς δὲ μυχὸς ἢ παράθυρον τῶν ἀνόδων συγκρατεῖται σιδήρῳ.

([9]) Δρος Φρέσφιελδ *A Letter to the Right Hon. Lord Aldenham*, 1900.

([10]) *Voy. de Const.*, ἐξωτερικαὶ τοῦ ναοῦ θέαι.

([11]) *Constantinople Ancient and Modern*, γαλλ. μετ. Μορελλέτου, ἐν Παρισίοις, 1799, τ. β΄, πίναξ Βοσπορίου ἀκρωτηρίου, ὁρωμένου ἐκ τῆς Περαίας.

([12]) *Fisher's Illustrations of Constantinople*, γαλλ. ἔκδ., ἐν Λονδίνῳ, 1838, τ. γ΄, πίναξ σ. 12.

([13]) *Aya Sofia*, πίναξ κε΄.

([14]) Ἴδε Α΄ τόμον, πίνακα θ΄. Ὁ Λέθαβυ παριστᾷ τὰς κυλινδρικὰς τοῦ Φοσσάτη κορυφὰς ὡς ὑπαρχούσας ἀνέκαθεν ἐνταῦθα, δηλαδὴ 1310 ἔτη πρὸ τῆς ἐγέρσεως αὐτῶν (*S. Soph.*, σ. 211, σχ. 34). Εἰς ὅμοιόν τι λάθος ὑποπίπτει καὶ ὁ Σάλτζεμβεργ (*A. B. v. C.*, πίναξ ιδ΄, βορείου θέας τοῦ ναοῦ), καὶ ὁ Χύπς (Hübsch, *Die altchristlichen Kirchen*, ἐν Καρλσρούῃ, 1858-1863), ἐν φαντασιώδει τοῦ τεμένους ἀποκαταστάσει.

([15]) Ἴδε πίνακας θ΄ καὶ ι΄ τοῦ Α΄ τόμου.

([16]) Ἴδε σχ. 603.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡλικία ἀντιτειχισμάτων. — Πρῶτος ὁ Σάλτζεμβεργ ὀρθότατα ἐξέφρασε τὴν πιθανότητα ὅτι τὰ τέσσαρα μεγάλα ἀντιτειχίσματα δὲν συνφκοδομήθησαν τῷ ναῷ, καὶ ὅτι δέον νὰ εἶνε τῆς ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἀνοικοδομήσεως τοῦ θόλου. «Κατ' ἀρχάς», λέγει, «φαίνεται ὅτι τὰ τελευταῖα ταῦτα ἐξικνοῦντο ἄχρι τῆς στέγης τοῦ γυναικείου, κατὰ συνέπειαν ἄχρι τοῦ ποδὸς τῶν μεγάλων τόξων, ὡς ἔγγιστα, διότι ὁ Κεδρηνὸς ἀφηγεῖται ὅτι ὁ Ἰουστινιανός, ἐπὶ τῇ ἀνοικοδομήσει τοῦ καταπεσόντος θόλου, ἤγειρεν ἄχρι τοῦ τρούλλου, πρὸς ἀντέρεισιν τῶν ἁψίδων καὶ ὀρόφων, τέσσαρας ἀνόδους ἢ κοχλίας, ἔναντι τῶν μεγάλων πεσσῶν, καὶ ἔξωθεν τοῦ οἰκοδομήματος, ἐπομένως ὑπὲρ τὰς στέγας τοῦ γυναικείου· ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Θεοφάνης ὁμιλεῖ περὶ νέων πεσσῶν, ἀνεγερθέντων ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ θόλου» ([17]).

Πολλῷ ἧσσονος κύρους τυγχάνει ἡ ἀντίθετος γνώμη τοῦ γάλλου ἀρχιτέκτονος Σουαζῆ καὶ τῶν ἀντιγραφέων αὐτοῦ ([18]), λέγοντος ὅτι «τὰ τόξα τὰ συνδέοντα τοὺς πεσσοὺς τοῖς παραπησσίοις ([19]) ..... δὲν ἔχουσιν εἰμὴ περιωρισμένην σταθερότητα, καὶ θὰ ἦσαν ἀνεπιτήδεια εἰς τὸ νὰ κρατήσωσι μόνα τὴν ἐν τῇ διευθύνσει αὐτῶν ἀναπτυσσομένην ἐξωστικὴν δύναμιν. Ὅθεν καὶ ὁ ἀρχιτέκτων, κατανοήσας τοῦτο, ἐπεμελήθη τοῦ συνάψαι τοῖς τόξοις.... στιβαρὰ ἀντιτειχίσματα» ([20]).

Τῶν δύο ἀντιθέτων τούτων ὑποθέσεων ἡ μὲν πρώτη ἔχει ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ μέγα πλεονέκτημα ὅτι στηρίζεται ἐπὶ ἱστορικῶν μαρτυριῶν, ἡ δὲ δευτέρα, ταλαιπωρουμένη ὑπὸ τῆς προφανοῦς ἀντιφάσεως, ἐν ᾗ εὑρίσκεται μετὰ τῶν χρονογράφων, καὶ μὴ ἔχουσα ἄλλην βάσιν εἰμὴ τὸ δογματικὸν πνεῦμα τοῦ συλλαβόντος αὐτήν, δὲν ἀντέχει εἰς τὴν τῆς κριτικῆς δᾷδα, ὅθεν καὶ δυνάμεθα νὰ ἀνατρέψωμεν αὐτὴν διὰ τῶν ἑξῆς συμπληρωματικῶν ἐπιχειρημάτων.

Αἴτιον τῆς τοῦ πρώτου θόλου καταπτώσεως τοῦ 558 ἦτο, κατὰ τὸν Θεοφάνη, «ὅτι περ ὑποκάτωθεν οὐκ ἐποίησαν τὴν κρέμασιν, φυγόντες τὴν ἔξοδον, ἀλλ' ἐτρύπησαν τοὺς πινσοὺς τοὺς βαστάζοντας τὸν τροῦλλον, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐβάσταξαν. λοιπὸν συνιδὼν ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς ἤγειρεν ἄλλους πινσούς, καὶ ἐδέξατο τὸν τροῦλλον» ([21]). Ἡ μαρτυρία αὕτη, ἢ μᾶλλον ἀντιγραφὴ μαρτυρίας, δὲν ἐπιδέχεται εἰμὴ μίαν καὶ μόνην ἑρμηνείαν, καὶ ἀφοῦ εἶνε ὅλως ἀδύνατον ὅτι οἱ «ἄλλοι πινσοὶ» οὗτοι ἠδύναντο τάχα νὰ ἀνταποκρίνωνται τοῖς παραπησσίοις, συνοικοδομηθεῖσιν, ὡς εἰκός, τῷ τεμένει, καὶ ἀφοῦ «ἄλλοι πινσοὶ» δευτέρας κτίσεως δὲν ὑπάρχουσιν ἐκτὸς τῶν τεσσάρων μεγάλων ἀντιτειχισμάτων, δὲν μένει οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἱστορικὸς ὁμιλεῖ ἐνταῦθα περὶ αὐτῶν τῶν ἀντιτειχισμάτων.

Τὸ συμπέρασμα δὲ τοῦτο κτᾶται τέλος τὸ βρῖθος ἀναμφιλόγου ἀληθείας διὰ τῶν λεγομένων τοῦ Κεδρηνοῦ, ὅστις, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τῶν 558 - 563, λέγει διαῤῥήδην ὅτι *τότε* ὁ Ἰουστινιανὸς «ἐποίησε ..... καὶ τοὺς ἔξω τοῦ ναοῦ κατέναντι τῶν ἔσω πινσῶν τέσσαρας κοχλίας, οὓς ἀπὸ γῆς φυτεύσας μέχρι τοῦ τρούλλου ἀνεβίβασεν, ἔρεισμα τούτους τῶν ἁψίδων κατεργασάμενος» ([22]). Βεβαίως κοχλίαι ἐνταῦθα εἶνε αἱ τῶν ἀντιτειχισμάτων ἄνοδοι.

Ἐκ τούτων ἕπεται ὅτι ἡ προεκτεθεῖσα γνώμη τοῦ Σάλτζεμβεργ ἀποβαίνει ἀκλόνητος, ἐνῷ ἡ τοῦ Σουαζῆ ἄρδην ἀνατρέπεται διὰ τῶν σαφεστέρων ἱστορικῶν πληροφοριῶν. Περαιτέρω

([17]) *A. B. v. C.*, σ. 20.

([18]) Ἐν οἷς ὁ Λέθαβυ (*S. Soph.*, σ. 210).

([19]) «Arcs formerets».

([20]) *L'Art de bâtir chez les Byzantins*, 1883, σ. 136.

([21]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 360.

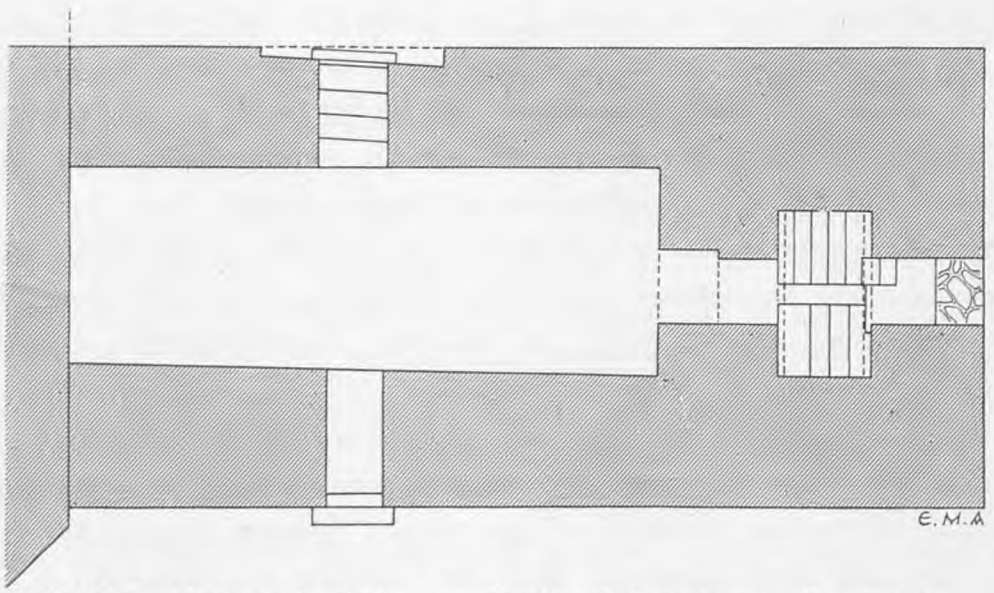
([22]) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 677.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὲ κατ᾽ αὐτῆς ἐπίθεσις θὰ ἦτο σκληρὰ καὶ περιττή, ἀλλὰ δέον νὰ μὴ παραλείψω ὅτι, διαρκούσης τῆς ἐν τῷ ναῷ ἐρεύνης μου, ἠδυνήθην νὰ ἀναιρέσω τὴν γνώμην τοῦ γάλλου σοφοῦ καὶ διὰ λόγους ἀρχιτεκτονικούς, παρατηρήσας ὅτι τὰ ἐν λόγῳ τέσσαρα ἀντιτειχίσματα ταῦτα οὐδαμοῦ συνδέονται τῷ τοῦ ναοῦ τοίχῳ, τῆς πλινθίνου αὐτῶν ἐργασίας τυγχανούσης ἁπανταχοῦ ἀλλοτρίας τοῖς ὄπισθεν τῶν παρωτίδων πλινθίνοις ὄγκοις, καὶ ὅτι, συνεπείᾳ τούτου, αἱ τῶν σεισμῶν δονήσεις ἀπεχώρισαν ἠρέμα εἰς πλεῖστα ὅσα μέρη τὴν μεταγενεστέραν ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ τοίχου προσάρτησιν ([23]).

Καὶ οὕτω κατ᾽ ἀρχὰς ἡ στέγη τοῦ ὑπερῴου, στερουμένη ἀντιτειχισμάτων, θὰ παρουσίαζε μόνον τέσσαρας οἰκίσκους ὀρθογωνίους, ἀναλόγους τοῖς νῦν ἐν ταῖς κορυφαῖς τῶν ἀντιτοίχων ὁρωμένοις, καὶ καλύπτοντας τὸ ἀνώτερον τῶν ἀνόδων μέρος, ὡς παρέστησα ἤδη ἐπὶ τοῦ πίνακος ς΄ τοῦ Α΄ τόμου. Αἱ δ᾽ εἰς τὸν θόλον ἄγουσαι κλίμακες εὑρίσκοντο τῷ 537 ἄνωθεν τῶν μεγάλων πεσσῶν, ὡς ἄλλως θὰ ἀποδείξωμεν κατωτέρω.

Νοτιοδυτικὸν ἀντιτείχισμα. — Τὸ εὖρος τῆς δυτικῆς τοῦ ἀντιτοίχου τούτου πυλίδος εἶνε

Σχ. 597. Διάγραμμα κάτω θαλάμου μεσημβρινοδυτικοῦ ἀντιτειχίσματος. Κλῖμαξ=$\frac{1}{125}$.

$0^{\mu}.87$ ἢ $2^{\beta\pi}\ 9^{\delta}$, τὸ τῆς ἀνατολικῆς $1.^{\mu}10$ ἢ $3^{\beta\pi}\ 6^{\delta}$, ὅπου καὶ τὰ κατερχόμενα βάθρα εἶνε ἐν μέρει λοξῶς διατεθειμένα.

Αἱ δὲ διαστάσεις τοῦ κάτω θαλάμου εἶνε $9^{\mu}.46$ ἢ $30^{\beta\pi}\ 3^{\delta}$ μήκους, σὺν πλάτει ἐναλλάσσοντι ἀπὸ $3^{\mu}.12$ ἢ $10^{\beta\pi}$ ἀκριβῶς πρὸς ἄρκτον ἄχρι $3^{\mu}.32$ ἢ $10^{\beta\pi}\ 8^{\delta}$ πρὸς μεσημβρίαν (σχ. 597).

Ἡ δ᾽ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ θαλάμῳ εἴσοδος ἔχει $1^{\mu}.25$ ἢ $4^{\beta\pi}$ ἀκριβῶς εὖρους, τῆς φλιᾶς αὐτῆς ὑψουμένης $0^{\mu}.4$ ἢ $1^{\beta\pi}\ 3^{\delta}$ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος· τὸ δὲ μῆκος τῆς αἰθούσης ταύτης ἰσοδυναμεῖ $9^{\mu}.52$ ἢ $30^{\beta\pi}\ 6^{\delta}$, ἐνῷ τὸ πλάτος, ὅπερ πρὸς ἄρκτον εἶνε $4^{\mu}.55$ ἢ $14^{\beta\pi}\ 7^{\delta}$, ἀνέρχεται εἰς $4^{\mu}.72$ ἢ $15^{\beta\pi}\ 2^{\delta}$ πρὸς μεσημβρίαν.

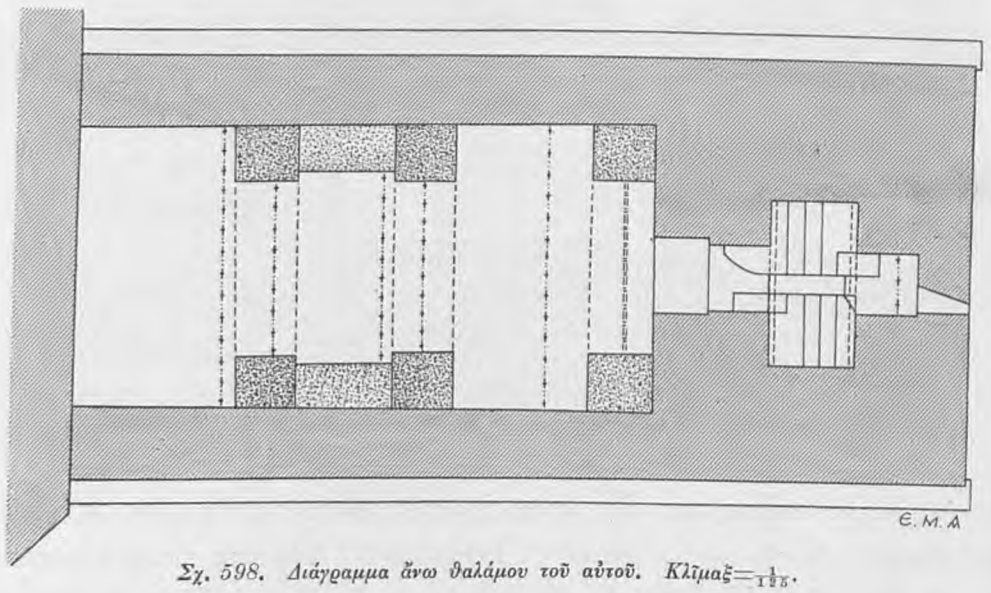
([23]) Ταῦτα πάντα ἐδημοσίευσα ἤδη τῷ 1905 ἐν τοῖς *Ἀρχιτεκτονικοῖς* μου *Πίναξι τῆς Ἁγίας Σοφίας ΚΠ.*, σ. γ΄.

Ἐνδεχόμενον νὰ ᾠκοδομήθησαν περὶ τὰ 559, πρῶτον οἱ κατώτεροι θάλαμοι, καὶ μετὰ παρέλευσιν χρόνου (μηνῶν) αἱ ἀνώτεραι αἴθουσαι, ὅπερ ὅμως δὲν φαίνεται ἴσως πιθανόν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐπὶ τοῦ ἀρκτῴου δὲ τοίχου τοῦ δευτέρου θαλάμου, πρὸς τὸ ἀνώτερον μέρος, καὶ μικρόν τι πρὸς δυσμὰς τοῦ ἄξονος, ἠνοίγετο θυρίς, κεκλεισμένη τανῦν διὰ πλίνθων.

Ὁ δὲ δυτικὸς τοῖχος διερῥάγη ἐνταῦθα εἰς διάφορα μέρη ὑπὸ σεισμοῦ, ὥςτε τὸν ἄνω θάλαμον συγκρατοῦσι σήμερον πέντε σιδηροῖ σύνδεσμοι καὶ εἷς ξύλινος, ὡς καὶ ὀκτὼ πεσσοειδεῖς προβολαί, τόξοις ἄνωθεν συνδεδεμέναι (σχ. 598). Τὴν πρὸς νότον δ᾽ ἐσωτερικὴν θέαν τοῦ ἀντιτοίχου τούτου παριστᾷ τὸ σχ. 343.

Σχ. 598. Διάγραμμα ἄνω θαλάμου τοῦ αὐτοῦ. Κλῖμαξ=$\frac{1}{125}$.

Τὸ δὲ πεντάγωνον σχῆμα τοῦ ἡλιακοῦ προσεγγίζει ὀρθογωνίῳ, τῆς πρὸς ἕω μεσαίας γωνίας ἐχούσης παραπλησίαν τιμὴν 178^0 (σχ. 553)· καὶ τὸ μὲν μῆκος τοῦ τοιούτου ἡλιακοῦ τυγχάνει $9^{\mu}.41$ ἢ $30^{\beta\pi}\ 2^{\delta}$, τὸ δὲ πλάτος αὐξάνει ἀπὸ $3^{\mu}.72$ ἢ $11^{\beta\pi}\ 11^{\delta}$ πρὸς νότον ἄχρι $3^{\mu}.80$ ἢ $12^{\beta\pi}\ 2^{\delta}$ πρὸς βορρᾶν.

Ἡ ἄνοδος φέρει 51 βάθρα ἀπὸ τοῦ κάτω θαλάμου ἄχρι τοῦ ἡλιακοῦ, παρουσιάζουσα ἑπτὰ στροφὰς καὶ 8 διαδρόμους. Ὁ δ᾽ ὀρθογώνιος αὐτῆς χῶρος εἶνε $2^{\mu}.75$ ἢ $8^{\beta\pi}\ 10^{\delta}$ μήκους καὶ $1^{\mu}.45$ ἢ $4^{\beta\pi}\ 8^{\delta}$ πλάτους, σὺν σηκώδεσι προσαρτήσεσι, πρός τε ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν, $1^{\mu}.05$ ἢ $3^{\beta\pi}\ 4^{\delta}$ εὔρους καὶ ἀναλόγου βάθους.

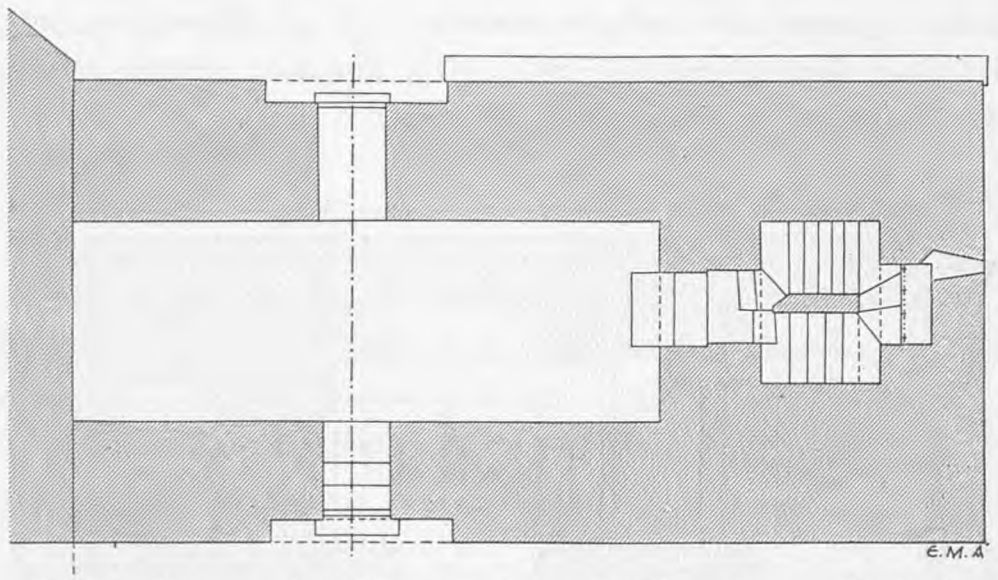
Αἱ δὲ βαθμίδες τῆς ἀνόδου ταύτης δὲν εἶνε ἑλικοειδῶς διατεθειμέναι, ὡς αἱ τοῦ νοτιοανατολικοῦ ἀντιτειχίσματος, ἀλλ᾽ εὐθεῖαι, καὶ φέρονται, ὡς εἴθισται, ἐπὶ ἡμίσεων τόξων κακῆς ἐκτελέσεως, ὁτὲ μὲν ἐρυμνῶν, ὁτὲ δ᾽ ἐκτισμένων μικραῖς πλίνθοις. Κεντρικὸς τοῖχος δὲν ὑπάρχει ἐνταῦθα, ὥςτε ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἄνοδος αὕτη ὁμοιάζει τῇ ἐκ τοῦ ὑπερῴου ἀνερχομένῃ βορειοδυτικῇ (σχ. 552), τῆς ἐλλείψεως περιφράγματος καθιστώσης τὴν ἀνάβασίν τε καὶ κατάβασιν καὶ ἐνταῦθα λίαν ἐπικίνδυνον.

Φωτίζεται δ᾽ ἡ κλῖμαξ διὰ τριῶν ψυχαγωγίων (ἴδε πίνακα κγ΄ Α΄ τόμου), ὁ δὲ τὴν ἄνω αὐτῆς ἄκραν στεγάζων οἰκίσκος ἀνέρχεται εἰς μεῖζον τῶν ἄλλων τριῶν ὕψος, ὥςτε ἡ κορυφὴ τοῦ ἀντιτειχίσματος τούτου, ἀντὶ νὰ εὑρίσκηται εἰς τὸ ὑπὲρ τὸ γενικὸν ἔδαφος ὕψος $40\frac{1}{4}^{\mu}$ ἢ $129^{\beta\pi}$, ἀνατείνει εἰς $40\frac{3}{4}^{\mu}$ ἢ $131^{\beta\pi}$.

Νοτιοανατολικὸν ἀντιτείχισμα. — Ἀμφότεραι αἱ εἴσοδοι ἔχουσιν $1^{\mu}.15$ ἢ $3^{\beta\pi}\ 8^{\delta}$ εὔρους ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ μεσημβρινοανατολικοῦ ἐρείσματος, καὶ τὰ τρία κατερχόμενα βάθρα τῆς δυτικῆς θύρας εἶνε εὐθέα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Αἱ δὲ διαστάσεις τῆς πρώτης αἰθούσης (σχ. 599) εἶνε 9μ.57 ἢ 30βπ 8δ μήκους, καὶ 3μ.20 ἢ 10βπ 3δ εὔρους πρὸς ἄρκτον, 3μ.24 δὲ ἢ 10βπ 5δ πρὸς μεσημβρίαν.

Σχ. 599. Διάγραμμα κάτω θαλάμου μεσημβρινοανατολικοῦ ἀντιτειχίσματος. Κλῖμαξ=$\frac{1}{125}$.

Ὁ πρὸς τὸν πεσσὸν τόπος τῆς ἐν λόγῳ στοᾶς (24) φαίνεται ὅτι εἶνε τὸ μέρος, ὅπου, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐφάνη τῷ υἱῷ τοῦ μηχανικοῦ Ἰγνατίου ὁ Ἄγγελος, ὅστις εὗρισκεν ὅτι τὸ ἔργον δὲν προυχώρει ὡς ἔδει (25). «Ἐγένετο δὲ τὸ ῥῆμα τοῦ ἀγγέλου», λέγει ὁ Ἀνώνυμος, «εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ πινσοῦ τῆς ἄνω ἀψῖδος τοῖς ἀνερχομένοις ἐπὶ τὸν τροῦλλον» (26), καί, κατὰ τὸν Κωδινόν, «ἐγένετο ..... τὸ ῥῆμα τοῦ ἀγγέλου πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ πινσοῦ, πλησίον τοῦ Συλλαγόνου» (27).

Ἡ εἰς τὸν ἄνω θάλαμον εἰσφέρουσα πυλὶς ἔχει 1μ.45 ἢ 4βπ 8δ εὔρους, καὶ τὸ κατώφλιον αὐτῆς ὑψοῦται 0μ.35 ἢ 1βπ 2δ ὑπὲρ τὴν ῥάχιν τοῦ ἐδάφους.

Τὸ μῆκος δὲ τῆς δευτέρας ταύτης στοᾶς (σχ. 600) ἀνέρχεται εἰς 9μ.50 ἢ 30βπ 5δ, καὶ τὸ πλάτος ἐναλλάσσει ἀπὸ 4μ.60 ἢ 14βπ 9δ πρὸς ἄρκτον ἕως 4μ.70 ἢ 15βπ 1δ πρὸς νότον. Θυρὶς δὲ τανῦν τετοιχοδομημένη πλίνθοις (σχ. 601), καὶ ἀνάλογος τῇ ἐν τῷ ἀντιστοιχοῦντι θαλάμῳ τοῦ νοτιοδυτικοῦ ἀντιτειχίσματος, παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τοῦ ἐνταῦθα ἀρκτῴου τοίχου, ἐν τῇ ὑπὲρ τὸν πεσσὸν οἰκοδομῇ, καὶ μικρὸν ἐπέκεινα τοῦ κέντρου τοῦ θαλάμου.

Οἱ δὲ τοῖχοι τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος θαλάμου διερῥάγησαν πολλαχοῦ, ὅθεν καὶ συγκρατοῦνται τρισὶ σιδήροις, ἔτι δὲ καὶ δύο πεσσοῖς, συνηνωμένοις ἀλλήλοις ἀψῖδι τοῦ αὐτοῦ πάχους (σχ. 600 καὶ 603).

Τὸ δὲ σχῆμα τοῦ ἄνωθεν ἡλιακοῦ δὲν εἶνε ἀκριβῶς πεντάγωνον, ἀλλὰ μᾶλλον ἑξάγωνον

---

(24) Μᾶλλον ἢ τῆς ἐν τῷ νοτιοδυτικῷ ἀντιτοίχῳ αἰθούσης, διότι ἡ συνήθης καὶ ἀσφαλὴς πρὸς τὰ δεξιὰ ἄνοδος εἶνε ἡ νοτιοανατολική.

(25) Ἴδε Α′ τόμον, σ. 35-36.

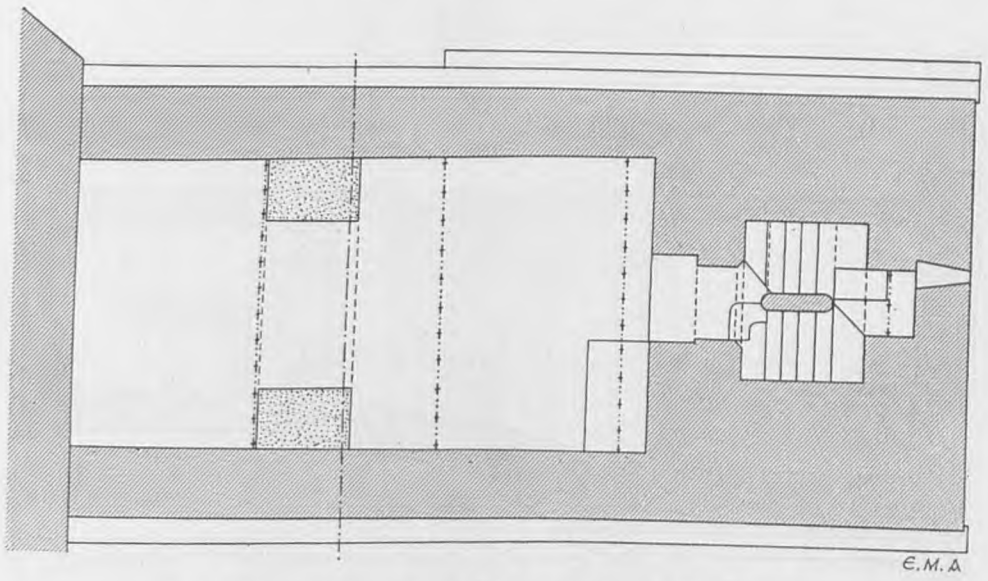
(26) Βανδούρη *Imp. Or.*, τ. α′, μέρος δ′, σ. 71.

Βεβαίως ὁ Πραΐγερ πλανᾶται εἰκάζων ὅτι ὁ τόπος οὗτος ἦτο ἐν τοῖς κατηχουμενείοις (*Byzantinische Zeitschrift*, 1901, σ. 471).

(27) *Περὶ Οἰκοδ. τῆς Ἁγίας Σοφίας*, ἔκδ. Βόννης, σ. 138.

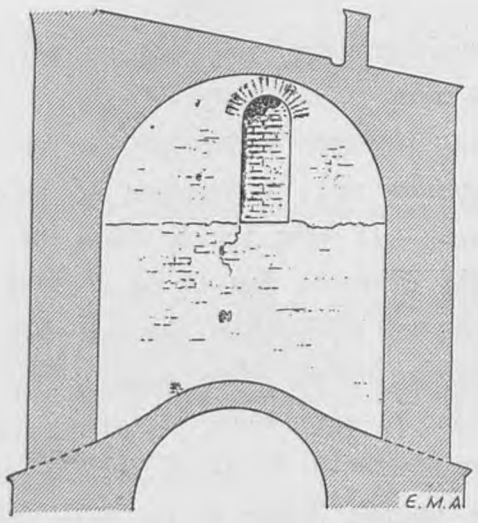
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

(σχ. 602), καὶ ἔχει οὗτος μῆκος μὲν $9^{\mu}.60$ ἢ $30^{\beta\pi}$ 9^{δ}, πλάτος δὲ $2^{\mu}.90$ ἢ $9^{\beta\pi}$ 3^{δ} πρὸς νότον, καὶ $4^{\mu}.10$ ἢ $13^{\beta\pi}$ 2^{δ} πρὸς βορρᾶν. Αἱ δὲ τρεῖς πρὸς δύσιν πλευραὶ τοῦ ὑπαίθρου τούτου χώρου ἔχουσιν, ἐκ νότου πρὸς ἄρκτον, τιμὰς $4^{\mu}.40$ ἢ $14^{\beta\pi}$ 1^{δ}, $0^{\mu}.34$ ἢ $1^{\beta\pi}$ 1^{δ} καὶ $5^{\mu}.30$ ἢ $17^{\beta\pi}$ 0^{δ}.

Σχ. 600. Διάγραμμα ἄνω θαλάμου τοῦ αὐτοῦ. Κλῖμαξ=$\frac{1}{125}$.

Ἐν τῷ σχ. 603 ἔχομεν κατακόρυφον τομὴν τοῦ νοτιοανατολικοῦ ἀντιτοίχου, σαφηνίζουσαν ἐντελῶς τὰς λεπτομερείας τῆς ἄνω περιγραφῆς.

Σχ. 601. Ἀρχικὸν κεκλεισμένον παράθυρον, ἐν βορείῳ τοίχῳ ἀνωτέρου θαλάμου τοῦ νοτιοανατολικοῦ ἀντιτειχίσματος, δεικνύον προδήλως ὅτι τὰ ὕπερθεν τῶν μεγάλων πεσσῶν μέρη ἦσαν κενὰ ἄλλοτε. Κλῖμαξ=$\frac{1}{125}$.

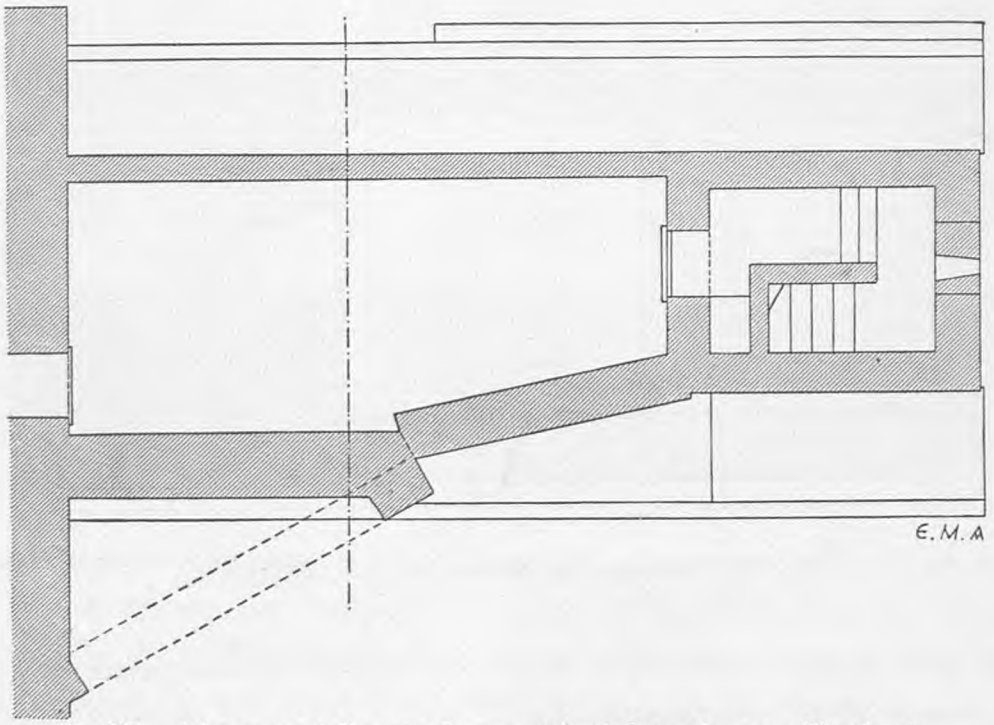
Ὁ δὲ ἀριθμὸς βαθμίδων τῆς ἀνόδου εἶνε 53 ἐνταῦθα, ἀπὸ τοῦ πρώτου θαλάμου ἄχρι τοῦ ἡλιακοῦ, καὶ οἱ ἀριθμοὶ στροφῶν καὶ διαδρόμων εἶνε οἱ αὐτοὶ ὡς καὶ οἱ τῆς νοτιοδυτικῆς κλίμακος. Ὁ δ' ὀρθογώνιος χῶρος τῆς ἀνόδου ταύτης τυγχάνει κἄπως εὐρύτερος τοῦ τῆς ἄρτι περιγραφείσης, ὡς ἔχων $2^{\mu}.63$ ἢ $8^{\beta\pi}$ 5^{δ} μήκους καὶ $1^{\mu}.95$ ἢ $6^{\beta\pi}$ 3^{δ} μέσου πλάτους, ἐνῷ τὸ εὖρος τῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν σηκωδῶν προσαρτήσεων αὐτῆς ἐναλλάσσει ἀπὸ $1^{\mu}.26$ ἢ $4^{\beta\pi}$ 0^{δ} ἕως $1^{\mu}.10$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 6^{δ}.

Αἱ δὲ βαθμίδες παρίστανται ἑλικοειδῶς πως διατεθειμέναι ἐπὶ ἡμίσεων τόξων πάντοτε, κυρ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τούμεναι πέριξ κεντρικοῦ τοίχου $0^{\mu}.31$ ἢ $1^{\beta\pi}\ 0^{\delta}$ εὖρους, καὶ μήκους, ἔχοντος ὁτὲ μὲν $1^{\mu}.30$ ἢ $4^{\beta\pi}\ 2^{\delta}$, ὁτὲ δὲ $1^{\mu}.16$ ἢ $3^{\beta\pi}\ 8^{\delta}$, ὅθεν καὶ ἡ ἀνάβασις τοῦ νοτιοανατολικοῦ ἐρείσματος εἶνε καὶ εὐχερὴς καὶ ὅλως ἀκίνδυνος.

Ἡ δὲ κατασκευὴ τῆς ἀνόδου ταύτης εἶνε παρεμφερὴς τῇ τῆς ὑπ᾽ αὐτήν, ἀπὸ τῆς ὀροφῆς δη-

Σχ. 602. Διάγραμμα τοῦ ἡλιακοῦ τοῦ νοτιοανατολικοῦ ἀντιτειχίσματος. Κλῖμαξ=$\frac{1}{125}$.

λονότι τοῦ ἐν τῷ παραπησσίῳ κυλίνδρου ἄχρι τοῦ ὑπερῴου, καὶ ἀπ᾽ αὐτοῦ πάλιν ἕως τοῦ πρώτου ἐπὶ τῆς στέγης θαλάμου, ὡς παρέστη ἐν τῷ σχ. 343.

Τὴν κλίμακα φωτίζουσι τέλος τέσσαρα ψυχαγώγια, ὧν τὰ τρία κατώτερα εἶνε ἐκκεντρικῶς διατεθειμένα, συμφώνως τοῖς κάτωθεν πρὸς τὸ ὑπερῷον καὶ ἐπέκεινα ἀνοίγμασιν ([28]).

Βορειοδυτικὸν ἀντιτείχισμα. — Ἡ πρὸς δυσμὰς θύρα τοῦ ἐρείσματος τούτου ἔχει $0^{\mu}.88$ ἢ $2^{\beta\pi}\ 10^{\delta}$ εὖρους ἔξωθεν· ἡ δὲ πρὸς ἀνατολὰς ἔχει $0^{\mu}.84$ ἢ $2^{\beta\pi}\ 8^{\delta}$ πλάτους, ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἐπὶ $0^{\mu}.46$ ἢ $1^{\beta\pi}\ 6^{\delta}$ ἔσωθεν τοῦ ἐξωτερικοῦ αὐτῆς, διότι ἐκεῖθεν εὐρύνεται κατὰ $0^{\mu}.90$ ἢ $2^{\beta\pi}\ 11^{\delta}$ πρὸς νότον (σχ. 604), τῆς ἄνωθεν μικρᾶς ἀψῖδος οὔσης κεκλεισμένης πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν μέρος μόνον, οὕτως ὥστε ἔσωθεν τὸ πρὸς τὰ κάτω εὖρος τῆς πυλίδος ἐκτείνεται ἐπὶ $1^{\mu}.74$ ἢ $5^{\beta\pi}\ 7^{\delta}$.

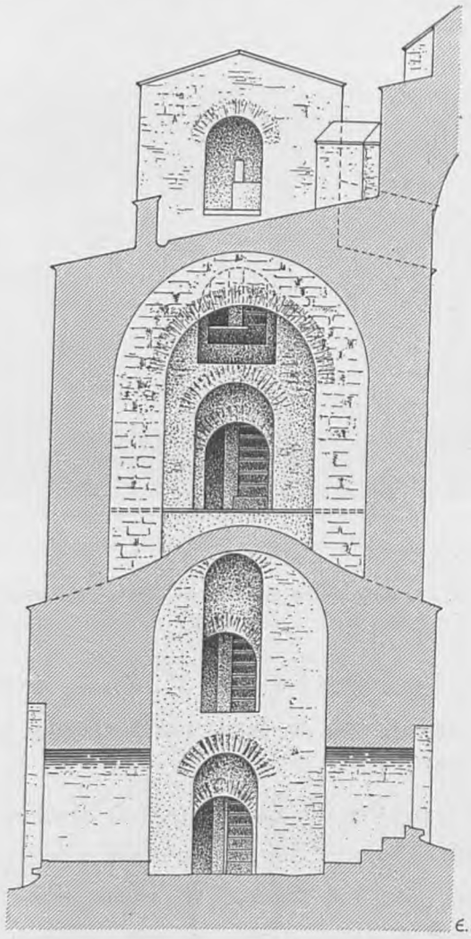
Ὁ κάτω θάλαμος ἔχει ἐνταῦθα $9^{\mu}.50$ ἢ $30^{\beta\pi}\ 5^{\delta}$ μήκους, καὶ $3^{\mu}.05$ ἢ $9^{\beta\pi}\ 9^{\delta}$ πλάτους πρὸς νότον, $3^{\mu}.22$ δὲ ἢ $10^{\beta\pi}\ 4^{\delta}$ πρὸς ἄρκτον. Ἐκτὸς δὲ τῆς ἡμικυλινδρικῆς αὐτοῦ ὀροφῆς, στεγάζεται πρὸς τὸν μεσημβρινὸν τοῖχον καὶ δι᾽ ἀψῖδος, 1^{μ} ἢ $3^{\beta\pi}$ περίπου φατνώματος (σχ. 604).

Τὸ δ᾽ εἰς τὸν ἄνω θάλαμον εἰσφέρον ἄνοιγμα, οὗτινος ἡ φλιὰ ὑψοῦται $1^{\mu}.8$ ἢ $6^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὴν ῥάχιν τοῦ ἐδάφους, ἔχει εὖρος $0^{\mu}.98$ ἢ $3^{\beta\pi}\ 2^{\delta}$, καὶ ἐπέκεινα αὐτοῦ ὑπάρχει μέγα ἀψιδωτὸν μέρος, $2^{\mu}.20$ ἢ $7^{\beta\pi}\ 0^{\delta}$ εὖρους καὶ $0^{\mu}.95$ ἢ $3^{\beta\pi}\ 0^{\delta}$ βάθους. Τὸ μῆκος τῆς δευτέρας αἰθούσης εἶνε $9^{\mu}.56$ ἢ $30^{\beta\pi}\ 7^{\delta}$, τὸ δὲ εὖρος, ἀπὸ $4^{\mu}.57$ ἢ $14^{\beta\pi}\ 8^{\delta}$ πρὸς νότον ἀνέρχεται εἰς $4^{\mu}.73$ ἢ $15^{\beta\pi}\ 2^{\delta}$ πρὸς βορρᾶν.

([28]) Ἴδε πίνακα κγ′ Α′ τόμου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

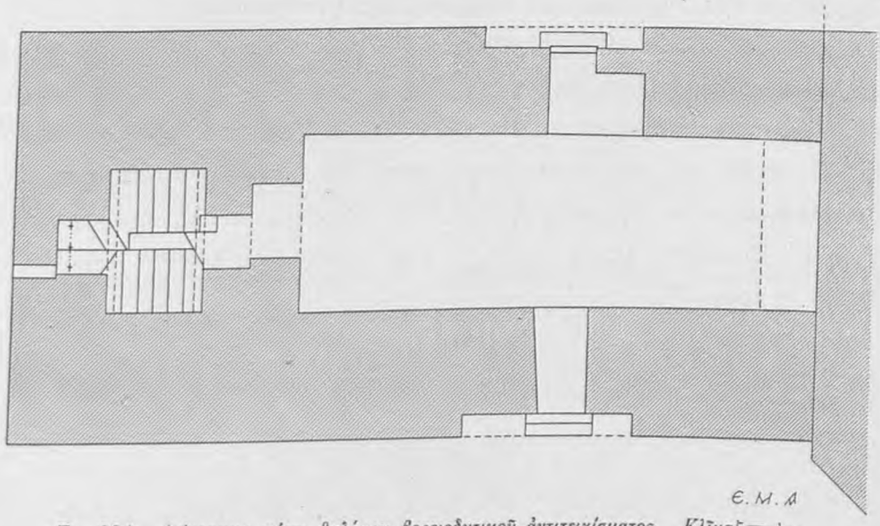
Ἡ ποτὲ πρὸς νότον, ὑπὲρ τὸν πεσσόν, θυρὶς ἀφῆκεν ἀσήμαντα μόνον ἴχνη ἐνταῦθα.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Σχ. 603. Κατακόρυφος τομὴ τοῦ νοτιοανατολικοῦ ἀντιτειχίσματος. Θέα πρὸς νότον. Κλῖμαξ=$\frac{1}{125}$.

Τοὺς δ' ἐκκλίναντας τοῦ ἐρείσματος τοίχους συγκρατοῦσι τέσσαρα σίδηρα (σχ. 605), ἐνῷ

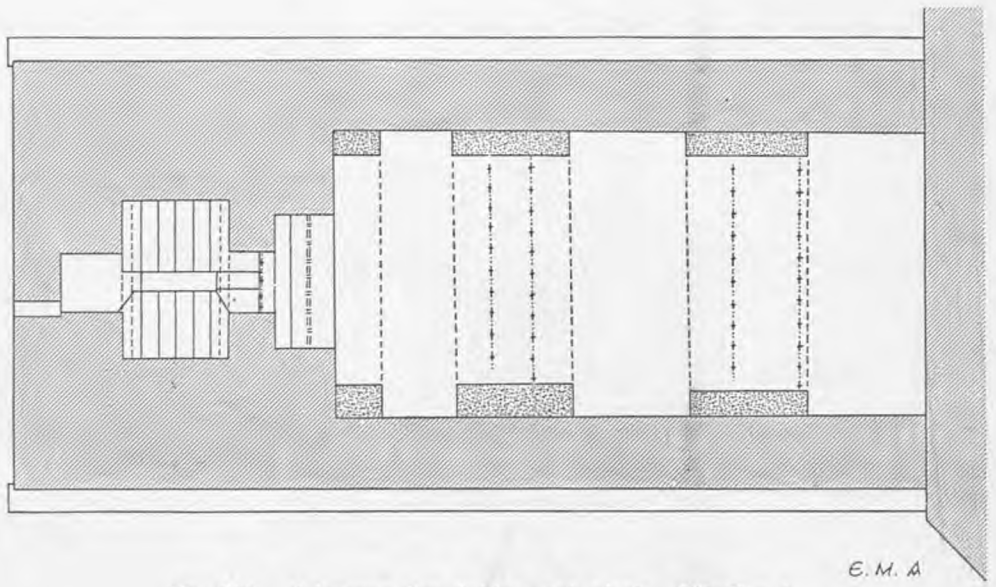

Σχ. 604. Διάγραμμα κάτω θαλάμου βορειοδυτικοῦ ἀντιτειχίσματος. Κλῖμαξ=$\frac{1}{125}$.

ξύλον παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ παρὰ τὴν πυλίδα ἀψῖδι. Πεσσοὶ δὲ στενώτεροι τῶν πρὸς νότον ἐξ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ασφαλίζουσιν, ἀνὰ τρεῖς ἑκατέρωθεν, τοὺς πλαγίους τοίχους, ὄντες συνδεδεμένοι ἀλλήλοις τόξοις τῆς αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὀροφῆς προβολῆς.

Σχ. 605. Διάγραμμα ἄνω θαλάμου τοῦ αὐτοῦ. Κλῖμαξ=$\frac{1}{125}$.

Ὁ ἡλιακὸς εἶνε πεντάγωνος, ἔχων $9^{\mu}.44$ ἢ $30^{\beta\pi}$ 3^{δ} μήκους, $2^{\mu}.96$ ἢ $9^{\beta\pi}$ 6^{δ} πλάτους πρὸς ἄρκτον, καὶ $3^{\mu}.84$ ἢ $12^{\beta\pi}$ 3^{δ} πρὸς νότον, ἐνῷ αἱ ἕδραι αὐτοῦ πλευραὶ εἶνε, ἡ μὲν πρὸς τὸν οἰκίσκον $4^{\mu}.88$ ἢ $15^{\beta\pi}$ 8^{δ}, ἡ δὲ ἄλλη $4^{\mu}.63$ ἢ $14^{\beta\pi}$ 10^{δ}.

Ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ στέγῃ τοῦ ὑπερῴου θαλάμου ἄχρι τοῦ ἡλιακοῦ ἀνέρχεταί τις 51 βάθρα, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς $11^{\mu}.85$ ἢ $38^{\beta\pi}$ ὕψους. Ἐδῶ δ' ἀπαντῶσι πέντε στροφαὶ καὶ ἓξ διάδρομοι. Ἡ δὲ κατασκευὴ τῆς βορειοδυτικῆς ἀνόδου, ἥτινος τὸ μῆκος εἶνε $2^{\mu}.55$ ἢ $8^{\beta\pi}$ 2^{δ}, καὶ τὸ εὖρος $1^{\mu}.75$ ἢ $5^{\beta\pi}$ 7^{δ}, εἶνε ὁμοία τῇ τῆς κάτωθεν αὐτῆς, ἐκ τοῦ ὑπερῴου ἀνερχομένῃ (σχ. 552), ὡς καὶ τῇ τῆς νοτιοδυτικῆς, δηλαδὴ ἄνευ κεντρικοῦ τοίχου καὶ περιφράγματος, ὅθεν καὶ ἡ ἐν αὐτῇ κάθοδος εἶνε κινδυνωδεστάτη πέριξ τοῦ κεντρικοῦ «φρέατος», τοῦ ἔχοντος σήμερον $23^{\mu}.01$ ἢ $74^{\beta\pi}$ βάθος, ἀπὸ τοῦ ὑπερτέρου ἡλιακοῦ ἄχρι τοῦ ἐδάφους τῆς γυναικωνίτιδος.

Τρία δ' ἐκκεντρικῶς διατεθειμένα ψυχαγώγια εἰσάγουσιν ἀμυδρόν τι φῶς ἐν τῇ σκοτεινῇ καὶ ὑπὸ σεισμοῦ πολλὰ παθούσῃ ταύτῃ ἀνόδῳ.

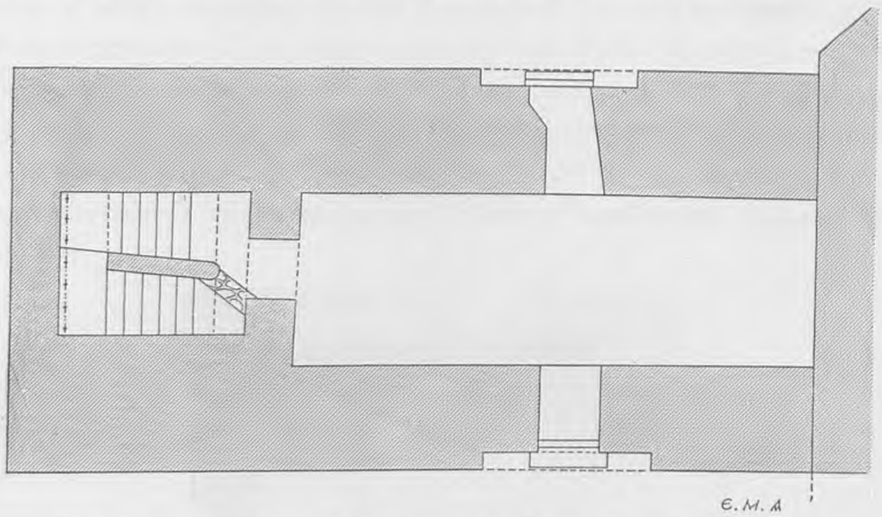
Βορειοανατολικὸν ἀντιτείχισμα. — Ἡ πρὸς δυσμὰς θύρα τοῦ βορειοανατολικοῦ ἐρείσματος ἔχει $1^{\mu}.12$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 7^{δ} εὖρος, καὶ εἶνε ὁμαλοῦ σχήματος, ἐνῷ ἡ πρὸς ἀνατολὰς διευθύνεται λοξῶς πως (σχ. 606), οὖσα στενωτέρα ἐν τῷ μέσῳ ἢ πρὸς τὰς ἐσχατιὰς αὐτῆς, ἐχούσας, ἡ μὲν ἐσωτερικὴ $1^{\mu}.10$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 6^{δ}, ἡ δ' ἐξωτερικὴ $1^{\mu}.14$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 8^{δ}, τοῦ στενωτέρου ἔσωθεν σημείου αὐτῆς μὴ ὑπερβαίνοντος τὰ $0^{\mu}.95$ ἢ τοὺς $3^{\beta\pi}$.

Τὸ μὲν πρὸς δυσμὰς μῆκος τοῦ κάτω θαλάμου εἶνε $9^{\mu}.62$ ἢ $30^{\beta\pi}$ 10^{δ}, τὸ δὲ πρὸς ἀνατολὰς $9^{\mu}.47$ ἢ $30^{\beta\pi}$ 4^{δ}, τὸ δὲ εὖρος, ὅπερ πρὸς τὸν πεσσὸν ἰσάζεται $3^{\mu}.04$ ἢ $9^{\beta\pi}$ 9^{δ}, εὐρύνεται πρὸς ἄρκτον ἕως $3^{\mu}.15$ ἢ $10^{\beta\pi}$ 1^{δ}.

Εἰς δὲ τὴν ἄνω αἴθουσαν (σχ. 607) εἰσέρχεταί τις δι' ἀνοίγματος στενοῦ, $0^{\mu}.52$ ἢ μόνον $1^{\beta\pi}$ 8^{δ} πλάτους, ὅπου καὶ ὁ $0^{\mu}.64$ ἢ $2^{\beta\pi}$ 1^{δ} εὖρους τοῖχος παρίσταται στενώτερος τοῦ συνήθους. Ἡ μικρὰ δὲ αὕτη θύρα ἔχει τὴν ἑαυτῆς φλιὰν $0^{\mu}.40$ ἢ $1^{\beta\pi}$ 3^{δ} ὑπὲρ τὴν ῥάχιν τοῦ ἐδάφους. Αἱ δὲ διαστάσεις τοῦ δευτέρου τούτου θαλάμου ὑπερτεροῦσι τῶν τῶν ἄλλων, ἕνεκα τοῦ στενοῦ τοῦ

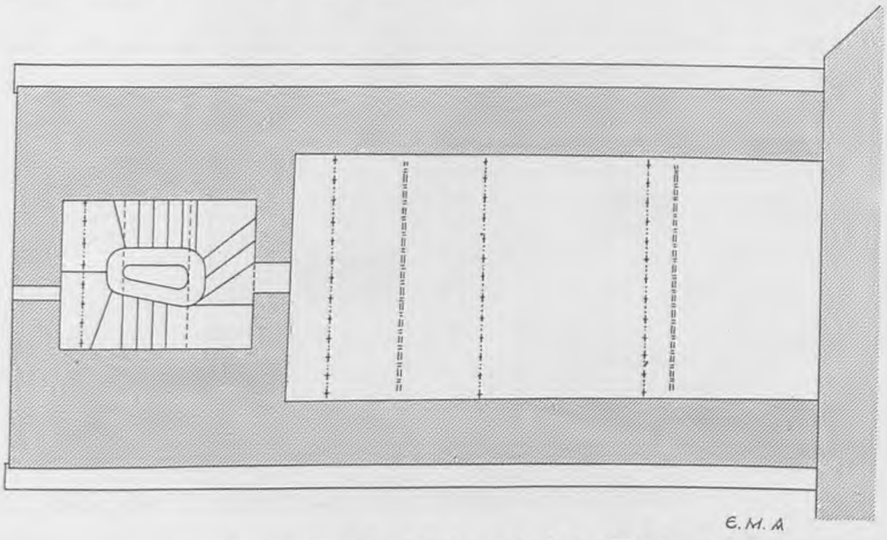
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρὸς ἄρκτον τοίχου, ὅθεν καὶ τὸ μῆκος αὐτοῦ ἰσάζεται $9^{\mu}.80$ ἤτοι $31^{\beta\pi}\ 5^{\delta}$, ἐνῷ τὸ πλάτος εὐρύνεται ἀπὸ $4^{\mu}.32$ ἢ $13^{\beta\pi}\ 10^{\delta}$ πρὸς νότον ἕως $4^{\mu}.52$ ἢ $14^{\beta\pi}\ 6^{\delta}$ πρὸς βορρᾶν.

Σχ. 606. Διάγραμμα κάτω θαλάμου βορειοανατολικοῦ ἀντιτειχίσματος. Κλῖμαξ=$\frac{1}{125}$.

Ἡ ὑπὲρ τὸν πεσσὸν συνήθης ἀρχικὴ θυρὶς εἶνε καταφανὴς ἐπὶ τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου τοῦ ἄνω θαλάμου, κλεισθεῖσα καὶ αὕτη τοιχοδομίᾳ τῷ 560.

Σχ. 607. Διάγραμμα ἄνω αἰθούσης τοῦ αὐτοῦ. Κλῖμαξ=$\frac{1}{125}$.

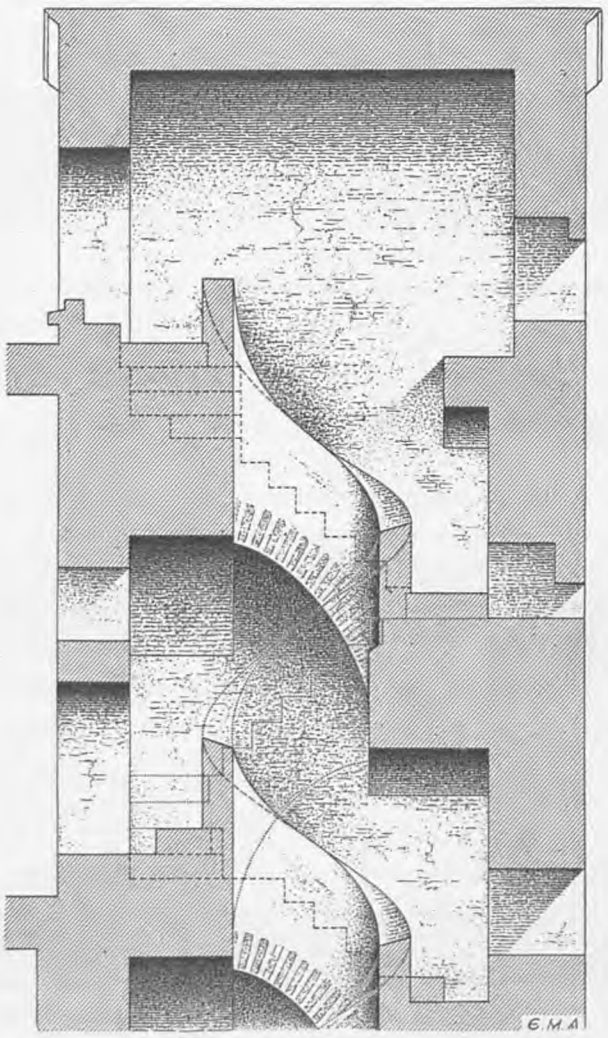
Οἱ σεισμοὶ ἐξησθένησαν σημαντικώτατα τοὺς λεπτοὺς τοῦ ἄνω δωματίου τοίχους, ὥστε παρά τινα ῥήγματα αἱ πλίνθοι, αἵτινες ἦσαν, ὡς εἰκός, ὁριζόντιαι τὸ πρῶτον, τυγχάνουσι νῦν κεκλιμέναι κατὰ 12^{0}. Τὴν φθορὰν δὲ ταύτην ὑπεβοήθησε βεβαίως καὶ ἡ ἀτυχὴς χρῆσις ξύλου ἐν τοῖς τοίχοις τούτοις, ἐν οἷς παρατηρεῖ τις συνδέσμους τοῦ εὐφθάρτου ἐκείνου ὑλικοῦ $0^{\mu}.12$ ἢ 5^{δ} εὔρους. Πρὸς περιστολὴν δὲ τοῦ πάθους καθορῶνται μόνον τρεῖς ἀποτελεσματικοὶ σιδηροῖ σύνδεσμοι καὶ δύο ἄχρηστοι ξύλινοι, διότι πεσσοειδεῖς στερεοποιήσεις, ὡς ἐν τοῖς προῤῥηθεῖσιν ἀντιτειχίσμασι, δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῇ δευτέρᾳ στοᾷ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐρείσματος τούτου.

Τοῦ δὲ ἄνωθεν πενταγώνου ἡλιακοῦ τὸ μῆκος ἀνέρχεται εἰς $9^{\mu}.64$ ἢ $30^{\beta\pi}\ 10^{\delta}$, καὶ τὸ πλά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τος εὑρύνεται ἀπὸ $2^{\mu}.96$ ἢ $9^{\beta\pi}\ 6^{\delta}$ πρὸς τὸν οἰκίσκον ἄχρι $4^{\mu}.02$ ἢ $12^{\beta\pi}\ 10^{\delta}$. Αἱ δὲ δύο πρὸς δυσμὰς πλευραὶ ἔχουσιν, ἡ μὲν βορειοτέρα $4^{\mu}.88$ ἢ $15^{\beta\pi}\ 8^{\delta}$, ἡ δὲ ἄλλη $4^{\mu}.73$ ἢ $15^{\beta\pi}\ 2^{\delta}$.

Ἐν τῇ ἀνόδῳ καταμετροῦνται 51 βάθρα, τοῦ ἀριθμοῦ στροφῶν ὄντος πέντε, τοῦ τῶν διαδρόμων ἕξ. Ὁ δ' ἐνταῦθα ὀρθογώνιος τῆς κλίμακος χῶρος εἶνε ὁ μέγιστος ὅλων τῶν ἀντιτειχισμάτων, ὡς ἔχων $3^{\mu}.48$ ἢ $11^{\beta\pi}\ 2^{\delta}$ μήκους καὶ $2^{\mu}.59$ ἢ $8^{\beta\pi}\ 3^{\delta}$ πλάτους. Σημειωτέον ὅτι ἡ κατασκευὴ τῆς ἀνόδου ταύτης εἶνε παράδοξος καὶ ἀνώμαλος, διότι, ἐνῷ ἀρχίζει αὕτη ἐν τῷ κάτωθεν θαλάμῳ διὰ λοξοῦ κεντρικοῦ τοίχου, $0^{\mu}.31$ ἢ $1^{\beta\pi}\ 0^{\delta}$ εὔρους καὶ $2^{\mu}.10$ ἢ $6^{\beta\pi}\ 9^{\delta}$ μήκους (σχ. 606), τὸ ἀνώτερον αὐτῆς μέρος περιφράσσεται ἔσωθεν τοίχῳ δρυφράκτῳ ἑλικοειδεῖ (σχ. 607 καὶ 608),

Σχ. 608. Τομὴ ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον ἀνωτέρου μέρους ἀνόδου βορειοανατολικοῦ ἀντιτειχίσματος. Κλῖμαξ=$\frac{1}{75}$.

$0^{\mu}.31$ ἢ $1^{\beta\pi}\ 0^{\delta}$ πάχους καὶ $0^{\mu}.7$ ἢ $2\frac{1}{4}{}^{\beta\pi}$ ὕψους, δι' οὗ ἡ ἀνάβασις ἀποβαίνει ὅσον εὐχερὴς καὶ ἀκίνδυνος εἶνε ἐν τῷ ἔναντι πρὸς νότον ἐρείσματι.

Ἡ δὲ κορυφὴ τῆς διὰ τριῶν ψυχαγωγίων φωτιζομένης κλίμακος ταύτης δὲν συνάπτεται τῷ βορείῳ τοίχῳ, οὗτινος τὰ κεκλεισμένα ἀψιδωτὰ ἀνοίγματα δὲν παρουσιάζουσιν εἰμὴ λίαν ἀνώμαλον διάταξιν, ὅλως διάφορον τοῦ ὅ τι παρατηρεῖ τις ἐν ταῖς τῶν ἄλλων ἐρεισμάτων ἀνόδοις.

Εἰκὼν Ἁγίου. — Ἐξ ἐπιστολῆς, ἣν μοὶ ἔγραψεν ἐκ ΚΠ. τῇ 2ᾳ Μαΐου 1908 ὁ φίλος μου Κ. Ν. Μαλαίας, ἐξάγεται ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ ἄνω οἰκίσκου τοῦ ἐν λόγῳ ἀντιτειχίσματος ἀπεκαλύφθη εἰκὼν Ἁγίου, συνεπείᾳ τῆς πτώσεως τοῦ κονιάματος, ἐπισυμβάσης πρὸς τὸ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τέλος τοῦ Ἀπριλίου τοῦ παρόντος ἔτους. «Φαίνεται κάτωθεν εὐκρινέστατα», γράφει ὁ κ. Μαλαίας, «εἰκὼν προτομῆς Ἁγίου εἰς φυσικὸν μέγεθος, καθὼς καὶ ὁ περὶ τὴν κεφαλὴν φωτοστέφανος, ἕνεκα ὅμως τῆς μεγάλης ἀποστάσεως καὶ τῆς ἱεροσύλου κατατρυπήσεως, ἣν φέρει εἰς διάφορα μέρη ἡ εἰκών (διὰ νὰ κρατηθῇ τὸ ἀσβέστωμα), δὲν ἠδυνήθην νὰ διακρίνω καλῶς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἁγίου. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶνε δυνατὸν ἡ εἰκὼν νὰ ἦναι μόνον εἰς τὸ ἓν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τέσσαρα ὑποστηρίγματα, συμπεραίνω ὅτι θὰ ἦναι εἷς τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ΄

Ο ΘΟΛΟΣ

Α΄. Η ΤΟΥ ΘΟΛΟΥ ΚΥΒΙΚΗ ΕΞΩΘΕΝ ΒΑΣΙΣ

Ὁ μέγας κύβος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται ὁ θόλος. — Ἡ ἐξωτερικὴ βάσις τοῦ ἢ τῆς «θόλου», «τρούλλου», «τρούλλας», «κύκλου», ἢ «ἡμισφαιρίου», «οὐρανοῦ», καὶ «στροβίλου», παρίσταται ἤδη ἀπὸ τοῦ 563, ἀλλ᾽ οὐχὶ ἐξ ἀρχῆς, σχήματος κυβικοῦ, ἔχουσα $42^{\mu}.5$ ἢ $136^{\beta\pi}$ μήκους ἐκ νότου πρὸς βορρᾶν καὶ $39^{\mu}.1$ ἢ $125^{\beta\pi}$ πλάτους ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, οὕτως ὥστε τὸ εὖρος αὐτῆς ἰσάζεται τῇ ὁλικῇ τῶν πλαγίων ἀψίδων προβολῇ (1). Τὸν ἀπέραντον δὲ τοῦτον κύβον συγκρατοῦσιν, ἐκ μὲν τῶν πλευρῶν τὰ τέσσαρα μεγάλα ἀντιτειχίσματα, καὶ ἄλλοτε αἱ τοῦ τρούλλου ἡμιαντηρίδες, ἐκ δὲ δυσμῶν καὶ ἀνατολῶν τὰ ἡμιθόλια καὶ αἱ ἐξαρτήσεις αὐτῶν.

Αἱ δὲ γωνίαι τοῦ ὀρθογωνίου ὑπάρχουσιν ὀρθαὶ πρὸς τὸ ἀνώτερον μόνον μέρος, διότι κάτωθεν ἀπαμβλύνονται λοξῶς ἐν διευθύνσει 45^{0}, συναπτόμεναι τῇ ἀνωμάλῳ διατάξει τῶν ἐν ταῖς γωνίαις τῶν κογχῶν στερεοποιήσεων τῶν πεσσῶν (2). Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ ἀμβλύτης αὕτη ἄρχεται εἰς μεῖζον ὕψος ἐν ταῖς δυτικαῖς ἢ ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς γωνίαις (3).

Τὸν δὲ ἔῳον τοῦ κύβου τοῖχον ποικίλλουσι δύο κογχοειδεῖς σηκοί, $2\frac{1}{2}{}^{\mu}$ ἢ $7^{\beta\pi}$ παραπλησίου ὕψους καὶ $1\frac{1}{2}{}^{\mu}$ ἢ $5^{\beta\pi}$ σχεδὸν εὔρους, ἀνοιγόμενοι ὑπὲρ τὰς ἐσχατιὰς τοῦ μεγάλου ἡμιθολίου (4), πιθανὸν δὲ ὅτι ἀνάλογόν τι τούτῳ ὑπῆρχε καὶ πρὸς δυσμάς.

Ὁ τοῦ θόλου ἡλιακός. — Ἡ πέριξ τῆς βάσεως τοῦ θόλου στέγη τοῦ τετραγώνου ἀπετέλει μέγαν ἡλιακόν, ὃν περιέφρασσε περίφραγμα $0^{\mu}.8$ ἢ $2\frac{1}{2}{}^{\beta\pi}$ μεγίστου ὕψους. Τὸ δ᾽ ἀνώτερον τοῦ περιφράγματος τούτου σημεῖον ἀνήρχετο ἄχρι $41^{\mu}.6$ ἢ $133^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, ἐνῷ τὸ ὕψος τοῦ δαπέδου τοῦ ἡλιακοῦ ἐνήλλασσεν ἀπὸ $40^{\mu}.8$ ἢ $130\frac{1}{2}{}^{\beta\pi}$ ἐν ταῖς γωνίαις ἄχρι $42^{\mu}.0$ ἢ $135^{\beta\pi}$ παρὰ

---

(1) Ἴδε πίνακα κ΄ Α΄ τόμου.

(2) Ἴδε πίνακας κα΄-κδ΄ Α΄ τόμου, καὶ δὴ πίνακα πβ΄ παρόντος τόμου.

(3) Ἴδε αὐτοὺς πίνακας τοῦ Α΄ τόμου.

(4) Ἴδε πίνακας ι΄ καὶ κβ΄, αὐτόθι. Τοὺς σηκοὺς ἀπαντῶμεν καὶ ἐπὶ τοῦ πίνακος τοῦ Ἄλλωμ, τῷ 1838 (*Fisher's Illustrations of Constantinople*, γαλλ. ἔκδ., ἐν Λονδίνῳ, σ. 12).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὰ πρὸς ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν κεντρικὰ τοῦ θόλου παράθυρα. Κατήρχετο δ' ὡς εἰκὸς τὸ ἔδαφος ἐκ τοῦ θόλου πρὸς τὰ ἄκρα, σχηματίζον λοξὴν ῥάχιν ἐντὸς ἑκάστης τῶν τεσσάρων τοῦ ἡλιακοῦ διαιρέσεων (ἴδε σχ. 553 καὶ πίνακα ϟγ΄), ἀνερχόμενον δ' ἠρέμα ὑπὲρ τὰς κορυφὰς τῶν μεγάλων ἀψίδων, ἄχρις ἐξισώσεως μετὰ τοῦ ἄνω χείλους τοῦ περιτειχίσματος. Τὰ δ' ἐκ τοῦ ἡλιακοῦ ῥέοντα ὄμβρια ὕδατα ἐξήρχοντο δι' ὀπῶν τοῦ περιφράγματος (5) εἰς σωλῆνας, ὅπου ὑπάρχει τανῦν ἐξωτερικὴ σκυταλίς, μικρὸν κατωτέρω τῆς τῶν τοίχων τοῦ ὑπαίθρου κορωνίδος.

Ἐκ τοῦ ἡλιακοῦ δὲ τούτου ἡ πόλις σύμπασα «ἐκ περιωπῆς ἀποσκοπεῖται», καθὰ λέγει ὁ Προκόπιος (6), ἐκτυλισσομένη πανοραματικῶς ὑπὸ τὸν ἔκθαμβον θεατὴν δίκην γεωγραφικοῦ χάρτου, ἐνῷ ἐπέκεινα ἡ θέα τιταίνεται ἄχρι τῶν πεδιάδων καὶ λόφων τῆς Θρᾴκης πρὸς δυσμάς, τοῦ μυχοῦ τοῦ Κερατίου Κόλπου καὶ τοῦ Κοσμιδίου βορειοδυτικῶς, τῆς Περαίας πρὸς ἄρκτον, τοῦ Βοσπόρου ἄχρι τοῦ Κικωνίου σχεδὸν ἀκρωτηρίου βορειοανατολικῶς, τῆς Ἀσίας καὶ Δαμάλεως πρὸς ἕω, ἔνθα καὶ ὁ βουνὸς τοῦ Ἁγίου Αὐξεντίου, τῶν Πριγκηποννήσων κατὰ νοτιοανατολικὴν διεύθυνσιν, τῶν νήσων Ὀξείας καὶ Πλάτης (πίναξ ϟγ΄), ὡς καὶ τῆς Προποντίδος τέλος καὶ τῶν Ἀργανθωνίων ὀρέων πρὸς μεσημβρίαν, ὧν ἄνωθεν ἀνατείνει ἡ ἀείποτε χιονοσκεπὴς κορυφὴ τοῦ ἐν Βιθυνίᾳ Ὀλύμπου.

Σιδηρᾶ κλῖμαξ, ἄγουσα εἰς τὸν μέγαν ἀνώτατον ἡλιακόν. — Ὁ ἡλιακὸς τοῦ θόλου εἶνε προσιτὸς σήμερον διὰ σιδηρᾶς κλίμακος τοῦ ὑπαίθρου χώρου τοῦ νοτιοανατολικοῦ ἀντιτειχίσματος. Διαιρεῖται δ' ἡ τοιαύτη ἄνοδος εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν κατώτερον, φέρον δέκα βαθμίδας, ἄγει ἀπὸ τῆς στέγης τοῦ ἀντιτειχίσματος εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ πρὸς δυσμὰς αὐτοῦ τοίχου (σχ. 618), τὸ δ' ἀνώτερον, ἐκεῖθεν ἄχρι τῆς βάσεως τοῦ θόλου.

Ἄνοδοι βαθμιδωταὶ τεσσάρων γωνιῶν τοῦ κύβου. — Ἡ προῤῥηθεῖσα σιδηρᾶ κλῖμαξ δὲν εἶνε, τὸ κατ' ἐμέ, ἀρχική, διότι αἱ γωνίαι τοῦ ὑπὸ τὸν θόλον τετραγώνου παρίστανται κεναί, ἐνέχουσαι βαθμιδωτὴν ἑκάστη ἄνοδον, 4^{μ} ἢ $13^{\beta\pi}$ ὕψους, εἰς δύο διαδρόμους καὶ ἕνα καμπτῆρα διῃρημένην, καὶ ἐκφέρουσαν εἰς τὸν μέγαν ἡλιακόν. Εἰσέρχεται δέ τις εἰς τὰς ἀναβάθρας ταύτας δι' ἀψιδωτοῦ ἀνοίγματος $0^{\mu}.95$ ἢ $3^{\beta\pi}$ εὔρους καὶ ἐναλλάσσοντος ὕψους, ὑπάρχοντος ἐν τῇ πρὸς τὸν θόλον ἐσχατιᾷ ἑκάστου τῶν ὑπὲρ τὰ ἀντιτειχίσματα ἡλιακῶν (7).

Ἡ οἰκοδομὴ τῶν βαθμίδων παρίσταται διάφορος ἐνταῦθα τῆς ἐν τοῖς μεγάλοις ἀντιτοίχοις, διότι ἐνῷ ἐκεῖ τὰ βάθρα φέρονται ἐπὶ ἡμίσεων τόξων, ἐν τῷ κύβῳ τοῦ θόλου ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ ἐπιμήκων, χθαμαλῶν καὶ κεκλιμένων κυλίνδρων (σχ. 611 καὶ 615), ὅπου αἱ πλίνθοι εἶνε λοξῶς διατεθειμέναι. Ὁ δὲ μεσαῖος τοῖχος ἑκάστης ἀνόδου ἔχει $3^{\mu}.15$ ἢ $10^{\beta\pi}$ μήκους καὶ $0^{\mu}.62$ ἢ $2^{\beta\pi}$ εὔρους, καὶ αἱ μέσαι ὁλικαὶ διαστάσεις τοῦ ἔσω χώρου, ὃν κατέχει ἑκάστη ἀναβάθρα, ἀνέρχονται εἰς $5^{\mu}.05$ ἢ $16^{\beta\pi}$ μήκους καὶ $2^{\mu}.58$ ἢ $8^{\beta\pi}$ πλάτους. Αἱ βαθμίδες δ' ἔχουσι μέσον εὖρος $0^{\mu}.99$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 2^{δ} ἐνταῦθα.

Τὸ δὲ πλάτος τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων εἶνε ἀνώμαλον. Οὕτως ὁ πρὸς τὸν ἡλιακὸν τοῦ ἀντιτειχίσματος τοῖχος παρουσιάζει πάχος, ἐναλλάσσον ἀπὸ $1^{\mu}.05$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 4^{δ} ἐν τῷ βορειοανατολικῷ ἀναβάθμῳ ἕως $1^{\mu}.60$ ἢ $5^{\beta\pi}$ 2^{δ} ἐν τῷ νοτιοανατολικῷ, ὅπου ὁ ἐῷος τοῖχος ἔχει ἀκριβῶς εὖρος $1^{\mu}.25$ ἢ $4^{\beta\pi}$.

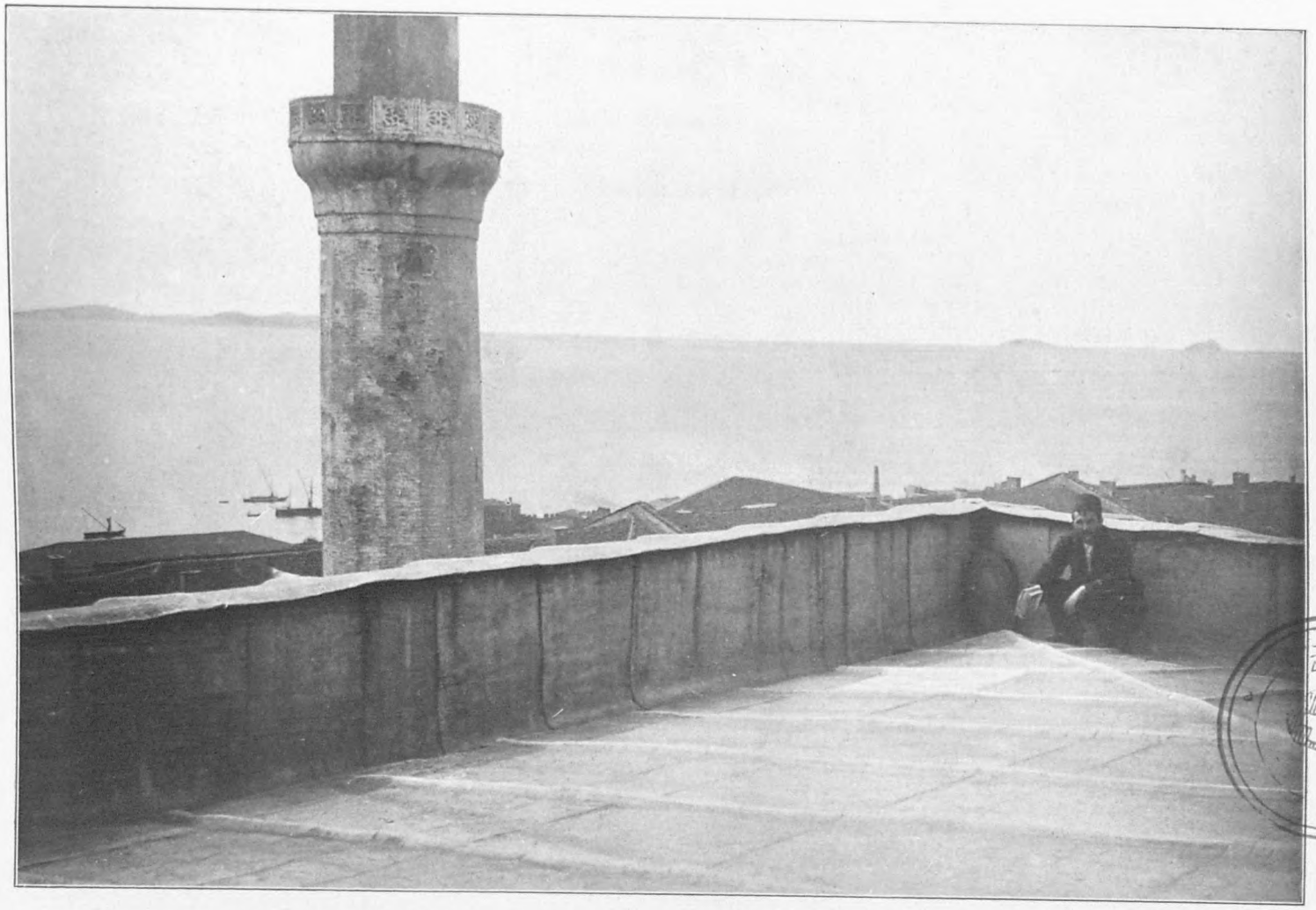
---

(5) Ἴδε πίνακας κα'-κδ' Α΄ τόμου.

(6) *Περὶ Κτισμ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 174.

(7) Ἴδε πίνακα θ' Α΄ τόμου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ο ΤΟΥ ΘΟΛΟΥ ΗΛΙΑΚΟΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πρὸς τούτοις ἑκάστη κλῖμαξ παρουσιάζει τοῖχον, $0^{\mu}.95$ ἢ $3^{\beta\pi}$ πλάτους, πρὸς τὴν κορυφὴν τῆς παρακειμένης μεγάλης, δυτικῆς ἢ ἀνατολικῆς ἁψῖδος, τοῖχον ἐνέχοντα τοξοειδὲς ἄνοιγμα 1^{μ} ἢ $3^{\beta\pi}$ 2^{ϱ} εὖρους, ἀποχωρισθέντα δ' ἠρέμα τῆς ἐπέκεινα τοιχοδομίας (σχ. 609, 610, 612 καὶ 614).

Τὰς ἀνόδους τέλος ἐφώτιζον ψυχαγώγια ἐν τῷ ὑπὲρ τὰς κόγχας τοίχῳ (8).

Οἱ ποτὲ ἐν τῷ ἡλιακῷ οἰκίσκοι τῶν ἀνόδων. — Τὸ ἀνώτερον τῶν τεσσάρων τούτων ἀναβαθρῶν μέρος εἶνε κατεστραμμένον σήμερον, οὕτως ὥστε αὗται δὲν παρουσιάζουσι πλέον ἴχνη ἐπὶ τοῦ μεγάλου τοῦ θόλου ἡλιακοῦ, ἀλλ' ἡ μετὰ τῶν ἄλλων εἰς στέγην ἐξικνουμένων ἀνόδων ἀναλογία προάγει ἡμᾶς ἵνα εἰκάσωμεν ὅτι ἑκάστη τῶν ἀνωτέρων τούτων κλιμάκων ἔδει νὰ στέφηται δι' οἰκίσκου, παρεμφεροῦς τοῖς τῶν μεγάλων ἀντιτειχισμάτων.

Τὰ ἱστορικὰ μνημεῖα ἐπικυροῦσι τὴν τοιαύτην γνώμην. Οὕτω τὸ ὑπὲρ τὴν νοτιοανατολικὴν ἄνοδον οἰκοδόμημα ἀπεικόνισεν, ἀναμεταξὺ ἄλλων, ὁ γνωστὸς ἡμῖν ἀνώνυμος περιηγητὴς τοῦ 1574 (9), καὶ ἀκολούθως, περὶ τὰ 1675, ὁ Γρελῶτος (10), πρὸ τοῦ 1838 ὁ Ἄλλωμ (11), καὶ τῷ 1847 ὁ Φοσσάτης (12), ἐνῷ τὸ βορειοανατολικὸν ἀπαντᾷ ἐφ' ὡραίου σχεδίου τοῦ ἔργου τοῦ Δαλλαουαί, τῷ 1795 (13), ἐπ' εἰκόνος τοῦ Ἄλλωμ (14), ἐπ' ἄλλης ὑπό τινος Δυμουζᾶ (15), καὶ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς τοῦ ναοῦ θέας ὑπὸ τοῦ Βάρτλετ (16).

Ἐκ τῶν διαφόρων δὲ τούτων πληροφοριῶν προκύπτει ὅτι τὸ σχῆμα τῶν οἰκίσκων τούτων ἦτο ὀρθογώνιον, μεῖζον ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ἢ ἐξ ἄρκτου πρὸς νότον, ἀνάλογον δὲ τῷ τῶν ἐπὶ τῶν τεσσάρων ἀντιτοίχων κεφαλῶν. Ἕκαστος δ' αὐτῶν ἐστεγάζετο ἀμφιῤῥεπεῖ στέγῃ, ὑψουμένῃ 5^{μ} ἢ $16^{\beta\pi}$ σχεδὸν ὑπὲρ τὸ τοῦ ἡλιακοῦ περίφραγμα, ἔχων θύραν πρὸς τὸν ἡλιακόν, ἔτι δὲ καὶ ψυχαγώγια ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτοῦ (17). Κατὰ τὸν Γρελῶτον, ὁ νότιος τοῖχος τοῦ μεσημβρινοανατολικοῦ οἰκίσκου θὰ ἐφωτίζετο τρισὶ ψυχαγωγίοις (18), κατὰ τὸν Φοσσάτην, ἑνὶ καὶ μόνῳ (19), ὅπερ καὶ πιθανώτερον. Ὁ δὲ Ἄλλωμ δεικνύει τὸν ἑῷον τοῖχον τοῦ αὐτοῦ οἰκίσκου ὡς ἔχοντα ἓν ψυγαγώγιον, τὸν δὲ τοῦ βορειοανατολικοῦ δύο (20).

Σημειωτέον ὅτι παραστάσεις τῶν ὑπὲρ τὰς ἑσπερίας ἀνόδους οἰκοδομῶν δὲν εὗρον, ἐξ οὗ καὶ καταλήγω εἰς τὸ ἐξαγόμενον ὅτι οἱ ἐκεῖ οἰκίσκοι κατεστράφησαν πρὸς τὰ τέλη τῆς αὐτοκρατορίας, ὅτε ἐστερεοποιήθη ἥ τε δυτικὴ ἁψὶς καὶ τὸ συνημμένον αὐτῇ ἡμιθόλιον.

Ἐξ ὅσων προείπομεν ἕπεται ὅτι οἱ δύο ἑῷοι οἰκίσκοι ἐσώζοντο ἄχρι τοῦ 1847 ἀκραιφνεῖς, καὶ ὅτι τότε κατέστρεψεν αὐτοὺς ὁ Φοσσάτης, ὡς παραμορφοῦντας δῆθεν τὸν ναόν. Ἀλλὰ τοιοῦ-

---

(8) Ἴδε πίνακας κα'-κδ' Α' τόμου.

(9) Δρος Φρέσφιελδ *A Letter to the Right Hon. Lord Aldenham*, 1900.

(10) *Voy. de Const.*, πίναξ νοτιοδυτικῆς τοῦ ναοῦ θέας.

(11) *Fisher's Illustrations of Constantinople*, γαλλ. ἔκδ., ἐν Λονδίνῳ, τ. γ', πίναξ σ. 12.

(12) *Aya Sofia*, πίναξ κε'.

(13) *Constantinople Ancient and Modern*, γαλλ. μετ. Μορελλέτου, ἐν Παρισίοις, 1798, τ. β'.

(14) *Fisher's Illustr. of Constantinople*, γαλλ. ἔκδ., τ. γ', πίναξ σ. 12.

(15) Dumouza, ἐν *L'Univers pittoresque. Turquie*, τῶν Ζουαννὶν καὶ Γαβέρ, ἐν Παρισίοις, 1840

(16) Δεσποινίδος Πάρδω *The Beauties of the Bosphorus*, ἐν Λονδίνῳ, 1838, πίναξ σ. 69.

(17) Ἴδε πίνακας κα'-κδ' Α' τόμου, ἔτι δὲ καὶ σχ. 553.

(18) *Voy. de Const.*, πίναξ νοτιοδυτικῆς τοῦ ναοῦ θέας.

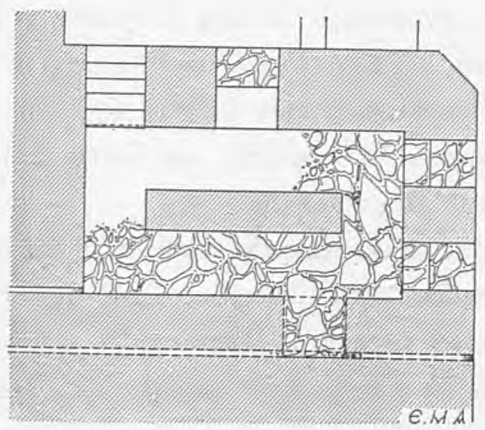
(19) *Aya Sofia*, πίναξ κε'.

(20) *Fisher's Illustr. of Constantinople*, γαλλ. ἔκδ., τ. γ,' πίναξ σ. 12.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοι ἀκρωτηριασμοὶ εἶνε παντάπασιν ἀσυγχώρητοι, διότι τὰ ἀρχαῖα κτίρια πρέπει νὰ διατηρῶνται ὅπως εἶνε, καὶ νὰ μὴ παραμορφῶνται διὰ τῆς ἰδιοτροπίας τοῦ τυχόντος τέκτονος ([21]).

Νοτιοδυτικὴ ἄνοδος. — Αἱ ἔσω διαστάσεις ταύτης εἶνε $5^{\mu}.1$ ἢ $16^{\beta\pi}$ μήκους καὶ $2^{\mu}.68$ ἢ $8^{\beta\pi}$ 7^{δ} εὔρους. Ἡ $0^{\mu}.95$ ἢ $3^{\beta\pi}$ εἴσοδος φέρει τανῦν ἓξ μεταγενέστερα βάθρα, πρὸς δυσμὰς δ' αὐτῆς ὑπῆρχε τετοιχοδομημένη θυρίς, $0^{\mu}.98$ ἢ $3^{\beta\pi}$ ὡσαύτως εὔρους, ἐνῷ ἄλλα δύο παράθυρα ἢ μᾶλλον ψυχαγώγια, ἐκλείσθησαν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου. Τὸ πλάτος τοῦ νοτίου τοίχου ἀνέρχεται εἰς $1^{\mu}.32$ ἢ εἰς $4^{\beta\pi}$ 3^{δ}. Αἱ δὲ τῆς ἀνόδου βαθμίδες ἐξέλιπον, φρονῶ ὅμως ὅτι αὗται ἤρχιζον κάτωθεν ἐν τῇ ἀρκτῴᾳ διαιρέσει, ὑψούμεναι ὑπὲρ τὴν θύραν πρὸς νότον. Ἀκριβὴς ὅμως ἐπικύρωσις τῆς ἐντυπώσεως ταύτης δὲν ἦτο ἐφικτή, διότι τὸν θάλαμον ἐπλήρουν ἐρείπια (σχ. 609), πλίνθοι δηλο-

Σχ. 609. Σχέδιον τῆς νοτιοδυτικῆς τοῦ θόλου ἀνόδου. Κλῖμαξ $= \frac{1}{125}$.

νότι καὶ ἀμμοκονία, ὡς καὶ μέγιστοι ἀνώμαλοι ὄγκοι λίθων, τὸ δὲ σύνολον αὐτοῦ παρουσίαζε τεκμήρια τοιαύτης φθορᾶς, ὥστε ὁ συνεργός μου Ἀαλῆ ἐφέντης ἐφοβήθη νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὸν ἵνα με βοηθήσῃ ἐν τῇ καταμετρήσει, ὅτε καὶ ἠναγκάσθην νὰ προβῶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν διαστάσεων μόνος.

Νοτιοανατολικὴ ἄνοδος. — Τὸ μῆκος τοῦ κενοῦ χώρου εἶνε ἐνταῦθα $5^{\mu}.10$ ἢ $16^{\beta\pi}$ 4^{δ} καὶ τὸ πλάτος $2^{\mu}.51$ ἢ $8^{\beta\pi}$ ἀκριβῶς, τὸ δὲ πάχος τοῦ πρὸς τὸ ὕπαιθρον τοῦ ἀντιτειχίσματος μέρος τοίχου ἰσάζεται $1^{\mu}.60$ ἢ $5^{\beta\pi}$ 2^{δ}, ὑπερτεροῦν τοῦ ἀναλόγου τοίχου τῶν ἄλλων ἀνόδων. Ἡ εἴσοδος ἔχει $1^{\mu}.01$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 3^{δ} εὔρους καὶ $2^{\mu}.50$ ἢ $8^{\beta\pi}$ ὕψους. Τὸ δὲ πλάτος τοῦ ἑῴου τοίχου ἰσάζεται $1^{\mu}.25$ ἢ $4^{\beta\pi}$. Τὰ βάθρα ἄρχονται ἐν τῷ μεσημβρινῷ διαδρόμῳ, ὅπου εἶνε δέκα τὸν ἀριθμόν, εἶτα στρέφονται ἐν τῷ ἀρκτῴῳ (σχ. 610 καὶ 611), ἔχοντα εὖρος $0^{\mu}.96$ ἢ $3^{\beta\pi}$ τοὐλάχιστον. Ὑπὸ τὴν ἄνοδον δὲ ταύτην ἀποτελεῖται θαλαμίσκος, ἐξ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος διαδρόμου συγκείμενος, παρουσιάζων μὲν τὸ σύνηθες πρὸς τὴν κορυφὴν τῆς παρακειμένης μεγάλης ἀψῖδος ἄνοιγμα, φωτιζόμενος δὲ δυσὶ ψυχαγωγίοις, ἔχουσιν ἔσωθεν μὲν $0^{\mu}.66$ ἢ $2^{\beta\pi}$ 1^{δ} εὔρους, ἔξωθεν δὲ $0^{\mu}.22$ ἢ $8\frac{1^{\delta}}{2}$, καὶ ὧν τὸ βόρειον εἶνε $1^{\mu}.05$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 4^{δ} ὕψους, τὸ νότιον $0^{\mu}.55$ ἢ $1^{\beta\pi}$ 9^{δ} ([22]). Φαίνεται δ' ὅτι ὑπὲρ τὰ ψυχαγώγια ταῦτα ὑπῆρχον ἄλλα δύο (σχ. 611).

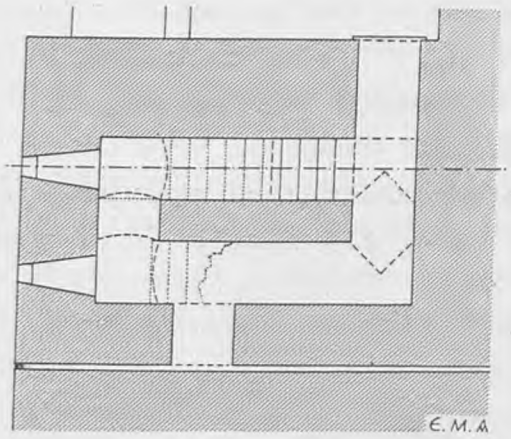
Τῶν δὲ βαθμίδων τῆς ἀνόδου ταύτης διεσώθησαν ἐν μέρει μόνον 14, διότι ὁ Φοσσάτης κατ-

([21]) Ἴδε ὅσα εἶπον ἀνωτέρω περὶ τῆς παραμορφώσεως τῶν τῶν ἀντιτειχισμάτων οἰκίσκων, σ. 82.

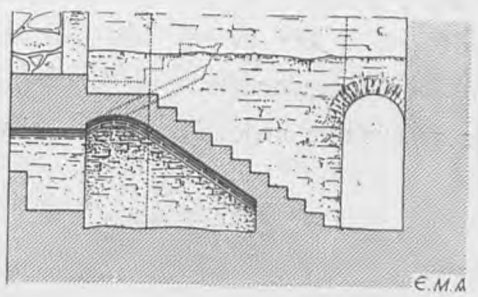
([22]) Ἴδε πίνακας ι' καὶ κβ' Α' τόμου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔστρεψε τὸ ἀνώτερον μέρος τῶν τοίχων, οἵτινες μόλις ἀνέρχονται τανῦν εἰς τὸ ὕψος 3^{μ} ὑπὲρ τὸ πλῆρες χωμάτων δάπεδον τῆς αἰθούσης.

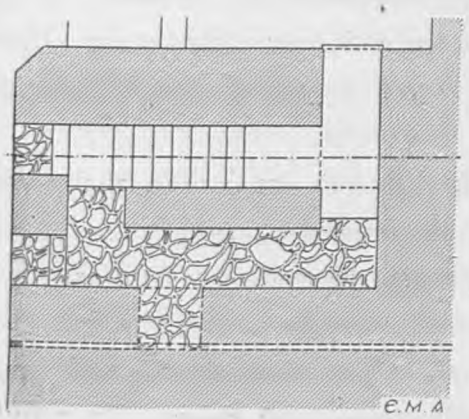

Σχ. 610. Διάγραμμα νοτιοανατολικῆς εἰς θόλον ἀνόδου. Κλῖμαξ=$\frac{1}{125}$.

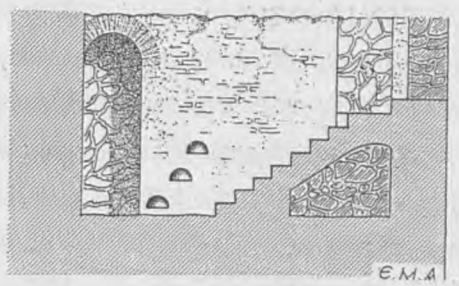

Σχ. 611. Τομὴ τῆς αὐτῆς, θέα πρὸς νότον. Κλῖμαξ=$\frac{1}{125}$.

Βορειοδυτικὴ ἄνοδος. — Αἱ διαστάσεις τοῦ ἀναβάθμου τούτου εἶνε $5^{\mu}.02$ ἢ $16^{\beta\pi}$ μήκους καὶ $2^{\mu}.5$ ἢ $8^{\beta\pi}$ παραπλησίου εὔρους. Τὸ πάχος τοῦ πρὸς τὸν ἡλιακὸν τοῦ ἀντιτειχίσματος τοίχου εἶνε $1^{\mu}.23$ ἢ $4^{\beta\pi}$, τὸ δὲ εὖρος τῆς εἰσόδου $0^{\mu}.95$ ἢ $3^{\beta\pi}$. Ἀρχίζουσι δ' αἱ $0^{\mu}.96$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 1^{δ} πλάτους βαθμίδες ἐν τῷ ἀρκτῴῳ διαδρόμῳ, λήγουσαι ἐν τῷ μεσημβρινῷ (σχ. 612 καὶ 613). Ὁ δὲ δυτικὸς τοῖ-

Σχ. 612. Διάγραμμα βορειοδυτικῆς εἰς θόλον ἀνόδου. Κλῖμαξ=$\frac{1}{125}$.

Σχ. 613. Τομὴ τῆς αὐτῆς, θέα πρὸς νότον. Κλῖμαξ=$\frac{1}{125}$.

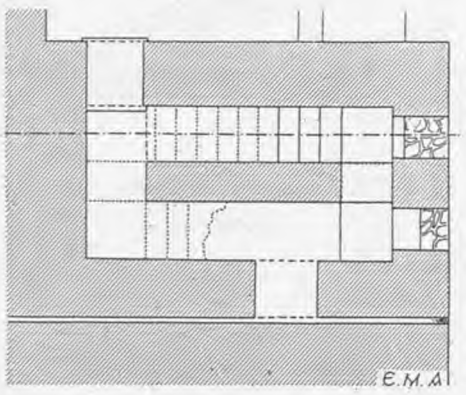
χος ἔφερε δύο στενὰ καὶ ὑψηλὰ ψυχαγώγια, νῦν κεκλεισμένα. Διετηρήθησαν δ' αἱ 8 μόνον κατώτεραι βαθμίδες, τοῦ πρὸς νότον ἡμίσεος τῆς ἀνόδου τοιχοδομηθέντος πρὸς στερεοποίησιν τῆς δυτικῆς ἀψῖδος. Ὁ βόρειος τοῖχος κατεστράφη πρὸς τὰ ἄνω τῷ 1848, ὥστε ὑψοῦται σήμερον μόνον $1^{\mu}.6$ ὑπὲρ τὸ χῶμα τοῦ ἐδάφους, ὕπερθεν δ' αὐτοῦ ἠγέρθη τοῖχος $0^{\mu}.6$ μόνον πλάτους. Τέλος, ἐν τῇ ὀροφῇ ὁ Φοσσάτης ἔθεσε ξύλα.

Παρατηρητέον ὅτι ἐν τῇ ἀνόδῳ ταύτῃ, δεξιόθεν τῷ εἰσιόντι, παρατηροῦνται ἐπί τε τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τοῦ κεντρικοῦ τοίχου, πρὸς τὸ ἔδαφος καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν τῶν βάθρων, τρεῖς ἑκατέρωθεν ἡμιθολικοὶ σηκοί (σχ. 613), ἔχοντες ἕκαστος $0^{\mu}.30$ ἢ $1^{\beta\pi}$ εὔρους, $0^{\mu}.23$ ἢ 9^{δ} ὕψους, καὶ

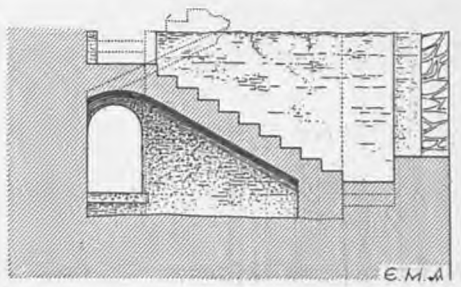
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

0μ.15 ἢ 6δ βάθους, καὶ οἵτινες εἶνε ἀνάλογοι τοῖς ἐν ταῖς τῶν παραπησσίων ἀνόδοις ἤδη ἱστορηθεῖσιν ([23]).

Βορειοανατολικὴ ἄνοδος. — Τοῦ ὀρθογωνίου χώρου τῆς ἀνόδου ταύτης τὸ μὲν μῆκος ἰσάζεται 4μ.95 ἢ 15βπ 10δ, τὸ δὲ πλάτος 2μ.50 ἢ 8βπ. Ὁ πρὸς τὸ ὕπαιθρον τοῦ ἀντιτειχίσματος μέρος τοίχος παρουσιάζει ἐνταῦθα πάχος 1μ.05 ἢ 3βπ 4δ, καὶ ἡ ἐν αὐτῷ πυλὶς εὖρος 0μ.90 ἢ 2βπ 11δ, καὶ ὕψος 1μ.39 ἢ 4βπ 5δ. Τὰ βάθρα, ὧν μόνον τὰ κατώτερα 18 περιελείφθησαν, ἀρχίζουσι σὺν εὔρει 0μ.95 ἢ 3βπ ἐν τῇ ἑφᾳ ἐσχατιᾷ τοῦ μεσημβρινοῦ διαδρόμου, ὅπου ἀπαντᾷ τις τρία, δέκα βαθμίδων ὑπαρχουσῶν πρὸς ἄρκτον, δύο ἐν τῷ ἑσπερίῳ καμπτῆρι, καὶ τριῶν μόνον τανῦν ἐπέκεινα τῆς τελευταίας στροφῆς. Ταῦτα πάντα ἐξηγοῦσι τὰ σχ. 614 καὶ 615, ὧν τὸ πρῶτον δει-

Σχ. 614. Διάγραμμα βορειοανατολικῆς εἰς θόλον ἀνόδου.
Κλῖμαξ $= \frac{1}{125}$.

Σχ. 615. Τομὴ τῆς αὐτῆς, θέα πρὸς ἄρκτον.
Κλῖμαξ $= \frac{1}{125}$.

κνύει ὅτι τὸ πρὸς νότον ἄνοιγμα ὁμοιάζει ἐνταῦθα τῷ τῆς νοτιοανατολικῆς ἀνόδου. Ὁ ἑῷος τοῖχος φέρει δύο στενά, ὑψηλὰ ψυχαγώγια, νῦν κεκλεισμένα, ὑπὲρ δὲ τὴν εἴσοδον τῆς κλίμακος μικρόν τι ἀνατολικώτερον, ὑπῆρχε τοξοειδὲς παράθυρον. Τέλος, ἡ ἀρχαία οἰκοδομὴ κατεστράφη τῷ 1848 ἄχρις ὕψους 3μ ὑπὲρ τὰ τοῦ ἐδάφους χώματα.

Ἡλικία τῶν τοῦ θόλου ἀνόδων. — Ἐῤῥέθη ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι ὁ πρὸς τὰς μεγάλας δύο ἀψῖδας τοῖχος ἑκάστης ἀνόδου ἀπεχωρίσθη τῆς ἐπέκεινα οἰκοδομῆς ([24]), προσθετέον δὲ νῦν ὅτι ὁ τοιοῦτος χωρισμὸς εἶχε φθάσει ἕως 0μ.12 τῷ 1904. Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο δὲν ἐπιδέχεται εἰμὴ μίαν καὶ μόνην ἐξήγησιν, δηλαδὴ ὅτι αἱ τέσσαρες ἄνοδοι δὲν εἶνε σύγχρονοι τῇ νῦν ὑπὲρ τὴν μεγάλην πρός τε ἀνατολὴν καὶ δύσιν ἀψῖδα ὁρωμένῃ οἰκοδομῇ, οὕτως ὥστε ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀποχωρισμῷ τούτῳ ἔχομεν ἐπανάληψιν τοῦ ὅ τι συνέβη ἀναμεταξὺ τοῦ τοίχου τῶν πλαγίων ἀψίδων καὶ τῶν μεγάλων ἀντιτειχισμάτων ([25]).

Τὴν σημασίαν τοῦ ἀποχωρισμοῦ τούτου πρῶτος ἐνόησεν ἐν μέρει ὁ Σουαζῆς, τὸ μὲν γράψας τῷ 1883 ὅτι ἐπεκύρωσε « τὴν ἐντελῆ ἔλλειψιν συνδέσμου ἀναμεταξὺ τῆς ἀρχικῆς βάσεως τοῦ θόλου καὶ τοῦ προστεθειμένου ἔργου », τὸ δὲ παραστήσας τὸν πρῶτον θόλον ὡς στερούμενον τῶν ὑπὲρ τοὺς πεσσοὺς ἀνόδων ([26]). Ἀλλ᾽ ἐὰν ἡ ἀντίληψις τοῦ γάλλου ἀρχιτέκτονος εἶνε ὀρθὴ ὅσον

([23]) Ἴδε Β′ τόμον σ. 241 καὶ σχ. 323.

([24]) Ἴδε σ. 95.

([25]) Ἴδε σ. 84.

([26]) *L' Art de bâtir chez les Byzantins*, 1883, πίναξ τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Τὴν εἰκόνα τοῦ Σουαζῆ ἀντέγραψε καὶ ὁ Λέθαβυ (*S. Soph.*, σχ. 34).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ 1953

ἀφορᾷ εἰς τὴν διαφορὰν ἡλικίας τῶν ἀνόδων καὶ τοῦ γείτονος τοίχου, ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὅτι δῆθεν δὲν ὑπῆρχον κατ᾽ ἀρχὰς ὑπὲρ τοὺς πεσσοὺς ἄνοδοι εἶνε ἁπλῆ ἐξακολούθησις τοῦ λάθους, εἰς ὃ ὑπέπεσεν ὁ ῥηθείς, θεωρῶν τὰ μεγάλα ἀντιτειχίσματα ὡς ἔργα τοῦ Ἀνθεμίου, καὶ τοῦτο παρὰ τὰς σαφεστάτας ἱστορικὰς μαρτυρίας ([27]).

Ἀφοῦ λοιπὸν τὰ ἀντιτειχίσματα, ὡς ἤδη ἀπέδειξα, δὲν εἶνε τοῦ 537, ἀλλὰ τοῦ 563, ὁ μόνος τόπος διὰ τὰς τοῦ θόλου ἀνόδους μένει, ὡς εἰκός, ἐν τοῖς ὑπὲρ τοὺς μεγάλους πεσσοὺς τοίχοις, ὄπισθεν τῶν παρωτίδων, καὶ ἑκατέρωθεν τῶν πλαγίων ἁψίδων. Ἡ γνώμη μου αὕτη ἐπιῤῥωννύεται διὰ τῆς εὐγλώττου ἀναλογίας τῆς ἐλάσσονος πρὸς δυσμὰς ἁψῖδος, ἐχούσης ἔνθεν καὶ ἔνθεν αὐτῆς τὰς εἰς τὴν στέγην ἀγούσας ἀνόδους, ὑπὲρ τὰς κορυφὰς τῶν ἐκεῖ πεσσῶν ἀνοιγομένας. Ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ τὰ κεκλεισμένα παράθυρα, ἅτινα περιέγραψα ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοίχῳ ἑκάστου τῶν ἐν τοῖς ἀντιτειχίσμασιν ἀνωτέρων θαλάμων (σχ. 601), ἀποδεικνύουσιν ὡσαύτως ὅτι κατ᾽ ἀρχὰς τὸ ὑπὲρ τοὺς μεγάλους πεσσοὺς διάστημα ἦτο ἐν μέρει κενόν, καὶ ὅτι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τὰ παράθυρα ἐκεῖνα ἀνῆκον ταῖς εἰκαζομέναις ἀνόδοις ([28]).

Τούτων οὕτως ἐχόντων, καταλήγω εἰς συμπέρασμα διαμετρικῶς ἀντίθετον τῷ τοῦ Σουαζῆ, θεωρῶν τὰς μὲν τῶν γωνιῶν ἀνόδους ἀρχικάς, τὸν δὲ ἐπέκεινα τοῖχον προσθήκην μεταγενεστέραν. Ἀρχικὸν ὅμως θὰ ἦτο τὸ κατώτερον μόνον τῶν νῦν ἀνόδων μέρος, διότι βεβαίως αἱ κλίμακες ἦσαν τῷ 537 χθαμαλώτεραι τοῦ ὅ τι παρετηρεῖτο ἄχρι τοῦ 1847, ὥστε οἱ ἕως σήμερον ἐν μέρει περισωθέντες τῶν ἀναβαθρῶν τοῖχοι θὰ ἀνῆκον κατ᾽ ἀρχὰς εἰς οἰκίσκους ὀρθογωνίους ([29]) τῆς ἐν τῇ στέγῃ ἐσχατιᾶς τῶν βαθμίδων σχ. 616, οἰκίσκους ἀναλόγους τοῖς τῶν τεσσάρων ἀντιτειχισμάτων. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει τὸ πρὸς τὴν κορυφὴν τῆς ἑῴας ἢ ἑσπερίας ἁψῖδος ἄνοιγμα ἐξηγεῖται λογικώτατα ὡς ἡ εἰς τὸν πρῶτον ἡλιακὸν τοῦ θόλου ἔξοδος τῶν ἀνόδων, ἐνῷ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει τοῦ Σουαζῆ, καθ᾽ ἣν αἱ ἄνοδοι θὰ ἦσαν δῆθεν μεταγενέστεραι τῆς παρακειμένης οἰκοδομῆς, ἡ ἐξήγησις τῶν τότε ἀχρήστων ἀποβαινόντων ἀνοιγμάτων τούτων τυγχάνει ἐντελῶς ἀδύνατος.

Ἀρχικὴ θέα τῆς ἔξωθεν βάσεως τοῦ θόλου. — Ἐξ ὅσων εἶδον ἐν τῷ ναῷ, ὡς καὶ ἐν τῷ τεμένει τοῦ Ἁγίου Σεργίου, προάγομαι νὰ θεωρήσω ὅτι ἡ βάσις τοῦ θόλου τοῦ Ἀνθεμίου ἦτο ὅλως διάφορος τῆς νῦν ὁρωμένης. Οὕτως ἡ ὑπὲρ τὴν ἀνατολικὴν ἁψῖδα οἰκοδομὴ εἶνε ἐκτισμένη διὰ στενῶν ἀμμοκονίας στρωμάτων καὶ ἑτερογενοῦς ὑλικοῦ, ἐν ᾧ παρετήρησα καὶ περικαλλὲς διάζωμα λευκοῦ λίθου, ὑλικοῦ ὅλως διαφέροντος, ἐνὶ λόγῳ, τῆς τακτικῆς πλινθίνου κατασκευῆς τοῦ 537. Τοιαῦται παρατηρήσεις, συνδυαζόμεναι τῇ διατάξει τοῦ μικροῦ δυτικοῦ τόξου, καὶ τῇ μεθόδῳ, καθ᾽ ἣν συνδέεται ἡ κόγχη τοῦ βήματος τῷ παρ᾽ ἑαυτὴν τόξῳ, ἔν τε τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ καὶ τῷ Ἁγίῳ Σεργίῳ ([30]), τείνουσι νὰ ἀποδείξωσι, τὸ κατ᾽ ἐμέ, α΄ ὅτι ἡ σημερινὴ κυβικὴ βάσις δὲν ὑπῆρχε κατ᾽ ἀρχάς, καὶ β΄ ὅτι οὐ μόνον αἱ πλάγιαι μεγάλαι ἁψῖδες παρίστανον, ὡς ὀρθῶς ὑπέθεσεν ὁ Σουαζῆς ([31]), ἐξόγκωμα ἐν τῇ στέγῃ, ἀλλ᾽ ἔτι καὶ ἡ δυτικὴ καὶ ἡ ἀνατολικὴ ([32]), κυρ-

---

([27]) Ἴδε ὅσα εἶπον ἐν τῷ περὶ τῶν ἀντιτειχισμάτων κεφαλαίῳ, σ. 83-84.

([28]) Ἴδε πίνακα ς΄ Α΄ τόμου, ὅπου παρέστησα τὰ ἐν λόγῳ ἀνοίγματα.

([29]) Ἐν πίνακι ς΄ οἱ τοιοῦτοι οἰκίσκοι ἀποκατεστάθησαν στρογγύλοι, ὡς οἱ δυτικοί, ἀλλὰ νομίζω νῦν ὅτι ἦσαν, ὡς καὶ οἱ τῶν ἀντιτειχισμάτων, ὀρθογώνιοι.

([30]) Ἴδε πίνακα ε΄ Α΄ τόμου.

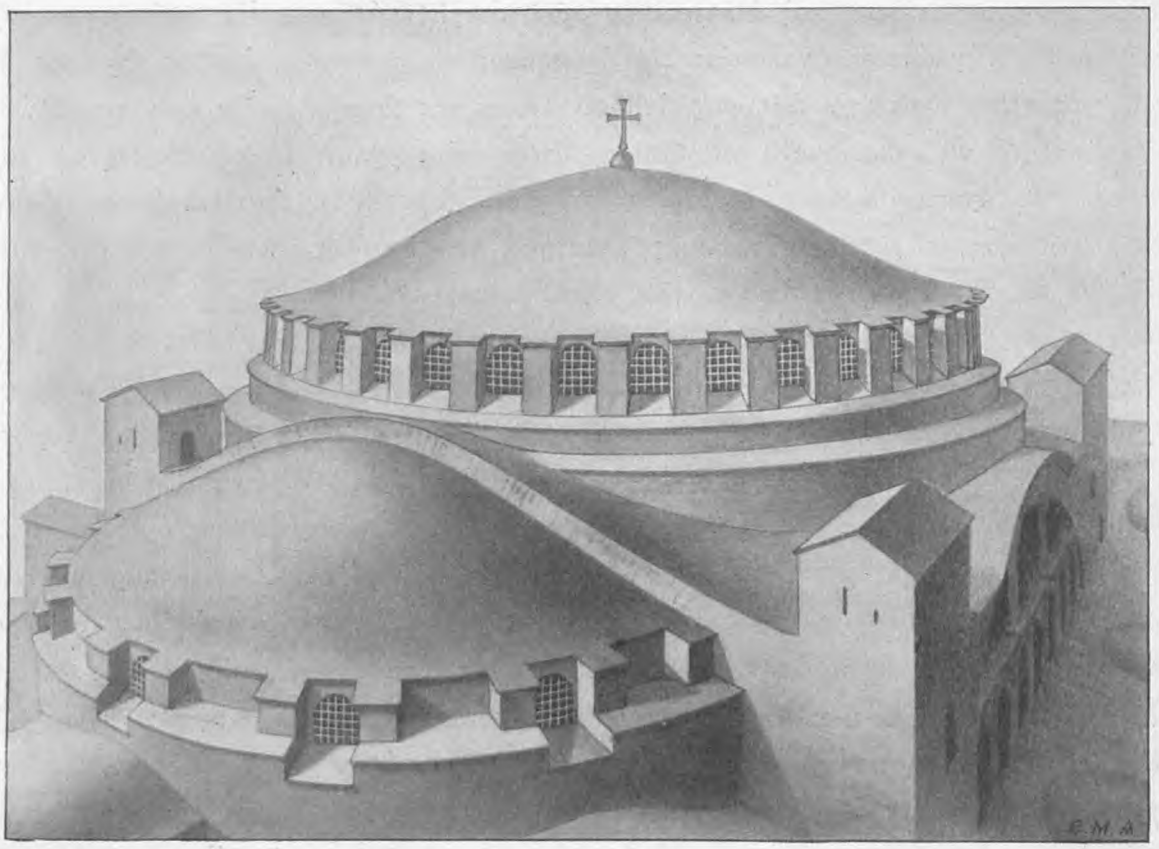
([31]) *L'Art de bâtir chez les Byzantins*, πίναξ κδ΄.

([32]) Τοῦτο παρέστησα ἤδη τῷ 1905 (*Ἀρχαιολογικοὶ Πίνακες τῆς Ἁγίας Σοφίας ΚΠ.*, πίναξ μετωπίδος καὶ σ. β΄).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τούμεναι παραλλήλως τοῖς συνημμένοις αὐταῖς μεγίστοις δύο ἡμιθολίοις ([33]). Ὁ δὲ θόλος θὰ εἶχεν ἐρυμνὸν ἐξόγκωμα, σχήματος κυλινδρικοῦ, ἁπλοῦν δὲ ἢ διπλοῦν, καὶ ἀνάλογον τῷ παρὰ τὴν βάσιν τῶν μειζόνων ἡμιθολίων ὁρωμένῳ ([34]), ὡς σαφηνίζεται ἐκ τοῦ πίνακος ς΄ καὶ ἐκ τοῦ σχ. 616.

Τὰ τοιαῦτα συμπεράσματα δὲν βασίζονται ἁπανταχοῦ βεβαίως ἐπὶ ἀποδείξεων, ὅθεν καὶ στεροῦνται μεγάλου κύρους, εἰ καὶ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι προσπελάζουσι τῇ ἀληθείᾳ.

Σχ. 616. Πιθανὴ ἔξωθεν βάσις τοῦ ἀρχικοῦ θόλου (537-558).

Ἡ ἀρχικὴ δὲ αὕτη διάταξις διήρκεσεν ὅσον καὶ ὁ πρῶτος θόλος. Ἀκολούθως δ᾽ οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ 563 ἀπήτουν πλείονα ἐρείσματα, ὥστε δὲν ἐδίστασαν νὰ τοιχοδομήσωσι, σὺν τῇ ἐγέρσει τῶν μεγάλων ἀντιτειχισμάτων, καὶ εἰς κύβου μορφὴν ([35]) τὴν ἄλλοτε ἐλαφρὰν καὶ χαρίεσσαν ἔξωθεν βάσιν τοῦ θόλου.

Στερεοποιήσεις τοῦ κύβου. — Κατὰ τὰς τελευταίας τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἑκατονταετηρίδας, πιθανῶς τῷ 1350, ἐπὶ τῇ ἀνεγέρσει, φαίνεται, τῆς ἀνατολικῆς ἁψῖδος, ἀλλ᾽ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐπὶ τῇ διὰ προσθέτου πάχους στερεοποιήσει τῆς δυτικῆς ἁψῖδος καὶ τοῦ συνημμένου αὐτῇ ἡμιθολίου, ἡ κυβικὴ τοῦ θόλου βάσις παρεμορφώθη διὰ τῆς ἤδη περιγραφείσης προσθήκης

([33]) Ὡς ἐν τῷ βήματι τοῦ Ἁγίου Σεργίου (πίναξ ε΄).

([34]) Τὸ σχῆμα τῆς βάσεως τοῦ ἀρχικοῦ θόλου, ὅπερ παρέχει ὁ Σουαζῆς (πίναξ κδ΄ τοῦ ἔργου αὐτοῦ), εἶνε ἀνακριβές, διότι ἡ παράτασις τῆς καμπῆς τοῦ χθαμαλοῦ θόλου πίπτει ἐν αὐτῷ *ἔξωθεν* τῆς βάσεως. Ὅθεν καὶ ὁ Σουαζῆς, ὅστις ἐθεώρησε τὸν θόλον ἀνίκανον νὰ σταθῇ ἄνευ ἀντιτειχισμάτων, ἀπεικονίζει αὐτὸν βαίνοντα ἐπὶ κενοῦ! Βεβαίως τὸ αὐτὸ λάθος παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τοῦ σχεδίου τοῦ ἀγόνου Λέθαβυ (*S. Soph.*, σχ. 34, σ. 211).

([35]) Τότε, φαίνεται, ἐσκάφησαν καὶ οἱ σηκοὶ τοῦ ἑῴου τοίχου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πλάτους τῆς ἑσπερίας πλευρᾶς ([36]), διὰ τῆς καταστροφῆς τῶν οἰκίσκων τῶν πρὸς δυσμὰς ἀνόδων ([37]), ὡς καὶ διὰ τῆς τοιχοδομήσεως τῶν δύο δυτικῶν τοῦ μεγάλου ἡλιακοῦ διαιρέσεων ([38]), οὕτως ὥστε τοῦ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ θόλου ἡλιακοῦ τούτου μόνον τὸ ἑῷον μέρος, καίπερ ἀνοικοδομηθέν, διετήρησε τὴν μορφήν, ἣν παρέσχον αὐτῷ Ἰσίδωρος ὁ Νέος καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἀνοικοδομήσεως.

Β΄. Ο ΘΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΕΜΙΟΥ (537-558)

Οἱ πρῶτοι θόλοι. — Ὁ πόθος τοῦ οἰκοδομεῖν ἐν τῷ κενῷ ἀνεπτύχθη λίαν ἐνωρὶς ἐν τῇ μηχανικῇ τέχνῃ, καὶ οἱ ἐρυμνοὶ θόλοι τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Εὐβοίας εἶνε ἐκ τῶν παλαιοτέρων. Κατ᾽ ἀρχὰς δὲ οἱ θόλοι τῶν χριστιανικῶν ναῶν ᾠκοδομοῦντο ὑψηλοὶ καὶ ὀξυτενεῖς ([39]), φαίνεται δὲ πιθανὸν ὅτι πρῶτος ἴσως ὁ Ἀνθέμιος εἰσήγαγεν ἐν τῇ θρησκευτικῇ ἀρχιτεκτονικῇ τὴν χρῆσιν μεγάλων μεσαποκλινῶν τρούλλων.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Προκοπίου περιγραφὴ τοῦ ἀρχικοῦ θόλου. — Ἀφήγησιν τοῦ πρώτου θόλου, τοῦ ὑπὸ τοῦ διασήμου Τραλλιανοῦ οἰκοδομηθέντος, καὶ εἴκοσιν ἔτη μετὰ τὰ ἐγκαίνια καταπεσόντος, κατέλιπεν ἡμῖν μόνον ὁ Προκόπιος, γράψας ὅτι ὕπερθεν τῶν ἀψίδων «κυκλοτερὴς οἰκοδομία ἐν στρογγύλῳ ἐπῆρται· ὅθεν ἀεὶ διαγελᾷ πρῶτον ἡ ἡμέρα» ([40]). Καὶ πάλιν· «Τούτου δὲ τοῦ κυκλοτεροῦς παμμεγέθης ἐπανεστηκυῖά τις σφαιροειδὴς θόλος ποιεῖται αὐτὸ διαφερόντως εὐπρόσωπον. δοκεῖ δὲ οὐκ ἐπὶ στερρᾶς τῆς οἰκοδομίας διὰ τὸ παρειμένον τῆς οἰκοδομίας ἑστάναι, ἀλλὰ τῇ σειρᾷ τῇ χρυσῇ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἐξημμένῃ καλύπτειν τὸν χῶρον» ([41]).

Σχῆμα καὶ ὕψος τοῦ πρώτου θόλου. — Ἂν ἡ διάμετρος τοῦ ἀρχικοῦ ὀρόφου ἦτο, ὡς εἰκός, ἀνάλογος τῇ τοῦ νῦν ὁρωμένου τρούλλου, τὸ ὕψος αὐτοῦ ὅμως ἦτο ὑποδεέστερον. «Τότε δὲ αὐτὸν [τὸν ναὸν] ὑπὸ τοῦ κλόνου τὸ μεσαίτατον μέρος τῆς ὀροφῆς καὶ ἅπαντα ὑπερβάλλον ἀποβεβληκότα», λέγει ὁ Ἀγαθίας, «ἐπεσκεύασέ τε αὖθις ὁ βασιλεὺς βεβαιότερον, καὶ ἐπὶ μεῖζον ὕψος ἐξῆρε» ([42]). Ὁ δὲ Μαλάλας ἱστορεῖ ὅτι ἐπὶ τῇ ἀνοικοδομήσει «ἐκτίσθη ..... ὁ αὐτὸς τροῦλλος ὑψωθεὶς ἐπὶ πόδας εἴκοσι» ([43]), καὶ μετὰ μικρόν, ἀντιφάσκων ἑαυτῷ, κηρύσσει ὅτι «προσετέθη ..... τῷ τρούλλῳ κατὰ τὸ παλαιὸν σχῆμα πόδες λ΄» ([44]). Κατὰ τὸν Θεοφάνη καὶ τὸν Κεδρηνόν, ὁ δεύτερος θόλος ἦτο ἐπὶ $20^{\beta\pi}$ ὑψηλότερος τοῦ ἀρχικοῦ· «Καὶ οὕτως ἐκτίσθη», σημειοῖ ὁ Θεοφάνης, «ὑψωθεὶς πλέον εἴκοσι πόδας εἰς ἀνάβασιν ἐπάνω τοῦ πρώτου κτίσματος» ([45]), καὶ

([36]) Ἴδε ἀνωτέρω, σ. 59.

([37]) Ἴδε σ. 95.

([38]) Παράβαλε πίνακας πη΄ καὶ ϟγ΄, παρέχοντας, ὁ μὲν τελευταῖος τὴν πρὸς ἕω πρώτην μορφὴν τοῦ ἡλιακοῦ, ὁ δὲ ἄλλος τὴν πρὸς δυσμὰς τοιχοδόμησιν.

([39]) Ὡς ὁ ὄροφος τοῦ ἐν Νύσσῃ εὐκτηρίου (390) (ἴδε τόμον Β΄, σ. 8), καὶ ὁ τοῦ ἐν Ἔξρᾳ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (515).

([40]) *Περὶ Κτισμ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 176.

([41]) *Αὐτόθι*, σ. 176-177.

([42]) *Ἱστοριῶν ε΄*, ἔκδ. Βόννης, σ. 295.

([43]) *Χρονογραφία*, ἔκδ. Βόννης, σ. 490.

([44]) *Αὐτόθι*, σ. 495.

([45]) *Χρονογραφία*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 360.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«ἐκτίσθη ὑψωθεὶς πλέον εἴκοσι ποδῶν εἰς ὕψος τοῦ πρώτου κτίσματος», ὡς λέγει ὁ Κεδρηνός(46). Τὴν διαφορὰν δὲ ταύτην ὕψους ἀναμεταξὺ τῶν δύο θόλων ἀναβιβάζει τέλος εἰς $25^{βπ}$ ὁ Ζωναρᾶς· «Ὅθεν λέγεται καὶ τὸν τροῦλλον προστάξει τοῦ βασιλέως καθαιρεθῆναι, καὶ αὖθις ἀνεγερθῆναι ἐπὶ πόδας εἴκοσι καὶ πέντε μετεωρότερον» (47).

Ἡ προεκτεθεῖσα σύγχρονος μαρτυρία τοῦ Ἀγαθίου, καθ' ἣν ὁ ἀρχικὸς τροῦλλος ἦτο χθαμαλώτερος τοῦ δευτέρου, κτᾶται μέγα κῦρος, ὡς ἐπιῤῥωννυμένη διὰ τῆς γνώμης τῶν ἀκριβεστέρων μετέπειτα ἱστορικῶν, ὡς τοῦ Μαλάλα, τοῦ Θεοφάνους, τοῦ Κεδρηνοῦ, καὶ τοῦ Ζωναρᾶ. Ὅθεν καὶ θεωρῶ αὐτὴν ὡς ἐκφράζουσαν ἀλήθειαν ἀναμφίλογον. Τὰ λεγόμενα λοιπὸν ἄλλων μεταγενεστέρων καὶ μὴ ἀξιοχρέων χρονογράφων, καθ' οὓς ὁ τοῦ Ἀνθεμίου θόλος θὰ ἦτο δῆθεν ὑψηλότερος τοῦ τοῦ Νεωτέρου Ἰσιδώρου, δὲν χρῄζουσιν ἐξετάσεως, εἰμὴ μόνον περιεργείας χάριν. Κατὰ τὸν Ἀνώνυμον, «πάλιν ἐκαμώθη ὁ τροῦλλος, κόψαντες ἐκ τοῦ προτέρου τρούλλου ὀργύιας δέκα πέντε» (48). Καὶ ὁ Κωδινὸς ἐπαναλαμβάνει τὴν ἀνακρίβειαν, γράφων ὅτι «ἔκοψαν ἐκ τοῦ πρώην ὕψους ὀργυιὰς ιε΄» (49). Λέγει τέλος ὁ Γλυκᾶς· «Ἀνεγείρεται αὖθις, πεδεινὸς δὲ λειπόμενος πρὸς τὸ πρφην ὀργυιῶν ιε΄» (50).

Τὸ ἐκ τῶν ἀμφιλογιῶν τούτων προκύψαν συμπέρασμα τοῦ Σάλτζεμβεργ εἶνε ὀρθόν, διότι «ὁ πρῶτος», λέγει, «θόλος δέον νὰ ἦτο πολλῷ χθαμαλώτερος» (51). Πλεῖστοι ὅμως ἄλλοι ἐπλανήθησαν (52).

Ἡ περὶ τοῦ ὕψους τοῦ ἀρχικοῦ θόλου συζήτησις δέον οὕτω νὰ περιορισθῇ εἰς τὰς μόνας δυνατὰς δύο βυζαντινὰς τιμάς, ἂν δηλαδὴ οὗτος ἦτο χθαμαλώτερος κατὰ $20^{βπ}$ ἢ $25^{βπ}$ τοῦ νῦν ὁρωμένου. Ὑπὸ ἱστορικὴν τοὐλάχιστον ἔποψιν, ὁ πρῶτος τῶν ἀριθμῶν τούτων φαίνεται προτιμότερος τοῦ δευτέρου, ὡς ἀναφερόμενος ὑπὸ χρονογράφου, ἕνα μόνον αἰῶνα μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ζήσαντος, ἐπαναλαμβανόμενος δ' ὑπὸ συγγραφέως ἀκριβεστάτου τοῦ η΄ καὶ θ΄ αἰῶνος, ὡς καὶ ὑπὸ ἄλλου τοῦ ια΄, ἐνῷ ἡ τιμὴ $25^{βπ}$ ἀπαντᾷ μόνον παρὰ Ζωναρᾷ, ἀκμάσαντι κατὰ τὴν ιβ΄ ἑκατονταετηρίδα, ἑξακόσια δηλονότι ὁλόκληρα ἔτη μετὰ τὴν κτίσιν τῆς ἐκκλησίας.

---

(46) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 677.

(47) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ΄, 1880, σ. 282-283.

(48) Βανδούρη *Imp. Or.*, τ. α΄, μέρος δ΄, σ. 78.

(49) *Περὶ Οἰκοδ. τῆς Ἁγίας Σοφίας*, ἔκδ. Βόννης, σ. 144.

(50) *Βίβλος Χρονική*, ἔκδ. Βόννης, σ. 507.

Ὁ μυθώδης χαρακτὴρ τῶν ἀφηγήσεων τούτων εἶνε πασίδηλος, διότι, κατ' αὐτάς, ὁ πρῶτος θόλος θὰ ὑπερέβαινε τῷ ὕψει τὸν δεύτερον κατὰ $90^{βπ}$ ἢ $28^{μ}$(!), ἐνῷ αἱ οἰκοδομαὶ τοῦ ς΄ αἰῶνος δεικνύουσιν ἡμῖν ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς οὐδέποτε ἔκτισε θόλον πολλῷ ὑψηλότερον τοῦ ἡμισφαιρικοῦ σχήματος, καὶ ὅτι ἠγάπα μᾶλλον μεσαποκλινεῖς ὀροφάς.

(51) *A. B. v. C.*, σ. 21.

(52) Ὁ Γρόζβενορ, συγχέων τὸ ὕψος τοῦ νῦν θόλου τῇ διαμέτρῳ αὐτοῦ, λέγει ὅτι «ὁ Ἀνθέμιος ἐφρόνει ὅτι ἠδύνατο νὰ συγκρατήσῃ θόλον ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ποδῶν διαμέτρου μετ' ἄξονος οὐκ ἀνωτέρου τῶν 46 ποδῶν» (*Const.*, τ. β΄, σ. 502). Ὁ αὐτὸς δὲ μυθογράφος μετ' ὀλίγον προσθέτει ὅτι «δὲν φαίνεται ἔλλογον τὸ ἀμφιβάλλειν ὅτι ὁ νῦν ὑπάρχων θόλος εἶνε ἀκριβὴς ἀναπαράστασις ἐκείνου, ὃν ἀντικατέστησεν» (*Αὐτόθι*, σ. 258).

Ὅτι ὁ θόλος τοῦ Ἀνθεμίου δὲν ἦτο τάχα χθαμαλώτερος τοῦ νῦν, ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Διέλ, ὁμιλῶν περὶ τῆς πρώτης κτίσεως· «Καὶ ἐπέκεινα τῶν 55 μέτρων ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, ὑψώθη ὁ θόλος τῆς Ἁγίας Σοφίας» (*Justinien*, ἐν Παρισίοις, 1901, σ. 479). Ἀλλ' ὁ γάλλος δημοσιογράφος λησμονεῖ ὅτι ὀλίγας σελίδας πρὶν ἔγραψε τάδε περὶ Ἰσιδώρου τοῦ Νεωτέρου· «Καίπερ ὑψῶν ἔτι κατὰ τριάκοντα πόδας τὸν θόλον, παρέσχεν αὐτῷ μετ' ἐλάσσονος εὔρους, σχῆμα γενικὸν χθαμαλώτερον (une forme générale plus déprimée), καὶ ἧττον τολμηρόν» (*Αὐτόθι*, σ. 488). Ὥστε, κατὰ τὸν Διέλ, ὁ δεύτερος θόλος εἶχε τὸ αὐτὸ ὕψος ὡς καὶ ὁ πρῶτος, ἦτο κατὰ 30 πόδας ὑψηλότερος αὐτοῦ, καὶ ἐν ταὐτῷ τὸ σχῆμα αὐτοῦ ἦτο χθαμαλώτερον! Τοιαῦται προκλήσεις κατὰ τῆς λογικῆς ἀπαντῶσιν ἰδίᾳ εἰς τοὺς μὴ ἔχοντάς τι εἰπεῖν, εἰς τοὺς χάριν τοῦ γράφειν γράφοντας, καὶ οὐχὶ χάριν τοῦ διδάσκειν τι καινὸν τῷ κόσμῳ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀνεξαρτήτως δὲ τῆς ἱστορικῆς ταύτης πιθανότητος, ἡ γνώμη ὅτι ὁ θόλος τοῦ Ἀνθεμίου ἦτο κατὰ $20^{\beta\pi}$ ὑποδεέστερος εὐστοχεῖ καὶ δι' ἀρχιτεκτονικοὺς λόγους. Εἴπομεν ὅτι τό τε μῆκος καὶ τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ ἔχουσι στρογγύλους ἀριθμοὺς βυζαντινῶν ποδῶν, ἐξ οὗ δικαιούμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι τὸ ἀρχικὸν ὕψος εἶχεν, ὡς καὶ τὸ νῦν, ὡσαύτως στρογγύλον ἀριθμὸν ποδῶν. Ὅθεν καὶ ἂν ὁ πρῶτος θόλος ἦτο κατὰ $25^{\beta\pi}$ χθαμαλώτερος τοῦ τωρινοῦ, τότε τὸ σύνολον τοῦ ὕψους τοῦ οἰκοδομήματος θὰ ἀνήρχετο εἰς $155^{\beta\pi}$, ἀριθμὸν μόλις θεωρητέον ὡς στρογγύλον, ἐνῷ ἐὰν ἡ διαφορὰ ὕψους ἦτο μόνον $20^{\beta\pi}$, τότε τὸ ὁλικὸν ἀρχικὸν τοῦ κτιρίου ὕψος θὰ ἦτο $160^{\beta\pi}$, ὅπερ ἀποτελεῖ ἀριθμὸν στρογγύλον, ἔτι δὲ καὶ πολλαπλάσιον τοῦ ἐν τῇ βυζαντινῇ ἀρχιτεκτονικῇ τοσάκις ἁπαντῶντος μυστικοῦ ἀριθμοῦ 40 ([53]).

Φαίνεται δὲ πρὸς τούτοις πιθανὸν ὅτι ἡ νῦν παρὰ τὴν βάσιν τοῦ θόλου παρατηρουμένη κορωνὶς ὑπῆρχεν ἐνταῦθα ἀνέκαθεν, χρησιμεύουσα ἰδίᾳ εἰς φωταγωγίαν τῆς ὀροφῆς, ἧστινος τὸ μέσον παρουσίαζε μεγαλοπρεπεστάτην φωτοβόλον στεφάνην κατὰ τὰς νύκτωρ τελουμένας προελεύσεις. Ἀλλ' ἐὰν ἅπαξ ἀποδεχθῶμεν τὴν ὑπὸ τὸν τοῦ Ἀνθεμίου τροῦλλον ὕπαρξιν τῆς κορωνίδος, τότε ὁ θόλος ἐκεῖνος δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε πλέον τῶν $20^{\beta\pi}$ χθαμαλώτερος τοῦ τωρινοῦ, διότι, τῆς διαμέτρου, ὡς εἰκός, μὴ σμικρυνομένης, πᾶσα κατάβασις τοῦ ὕψους τῆς κορυφῆς συνεπάγεται ἀντιστοιχοῦσαν αὔξησιν λοξότητος ἐν τῇ ὑπὲρ τὴν κορωνίδα γεννήσει τῆς σφαιρικῆς ἐπιφανείας. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ σχετικῶς μικρὰ προβολὴ τῶν πλαγίων μεγάλων ἀψίδων δὲν ἐπιτρέπει αὔξησιν τῆς διαμέτρου τοῦ ἀρχικοῦ θόλου, ἡ λοξότης, μεθ' ἧς θὰ ἤρχιζε κάτωθεν οὗτος, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἦτο κατὰ $25^{\beta\pi}$ χθαμαλώτερος τοῦ τῆς ἀνοικοδομήσεως, θὰ ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ τῷ κανδηλάπτῃ νὰ περιέρχηται βαδίζων τὴν ἐν λόγῳ κορωνίδα. Ἂν ὅμως ὁ πρῶτος τροῦλλος ὑψοῦτο $20^{\beta\pi}$ ὑπὸ τὸν νῦν, τότε θὰ ὑπῆρχε χῶρος ἱκανὸς διὰ τὸν νεωκόρον. Πᾶσα δ' ἐπέκεινα ἐλάττωσις τοῦ ὕψους τοῦ ἀρχικοῦ οἰκοδομήματος καθιστᾷ τὴν ὕπαρξιν τῆς ἀνωτάτης κορωνίδος ἀδύνατον.

Τοιαῦται σκέψεις ἀποδεικνύουσι, τὸ κατ' ἐμέ, ὅτι ὁ θόλος τοῦ Ἀνθεμίου ἦτο κατὰ $20^{\beta\pi}$, καὶ οὐχὶ κατὰ $25^{\beta\pi}$, χθαμαλώτερος τοῦ ὑπὸ Ἰσιδώρου τοῦ Νέου ἀνεγερθέντος. Τὸ μεῖζον ἱστορικὸν κῦρος τῆς πρώτης τιμῆς, τὸ ὅτι δι' αὐτῆς τὸ κτίριον θὰ εἶχεν ὕψος στρογγύλου ἀριθμοῦ βυζαντινῶν ποδῶν, καὶ τέλος τὸ τότε δυνατὸν τῆς ὑπάρξεως τῆς κορωνίδος, ἀποτελοῦσιν ἐπιχειρήματα, ἀνατρέποντα τὰ ἐκ τῆς ἄλλης τιμῆς προκύπτοντα τεχνάσματα.

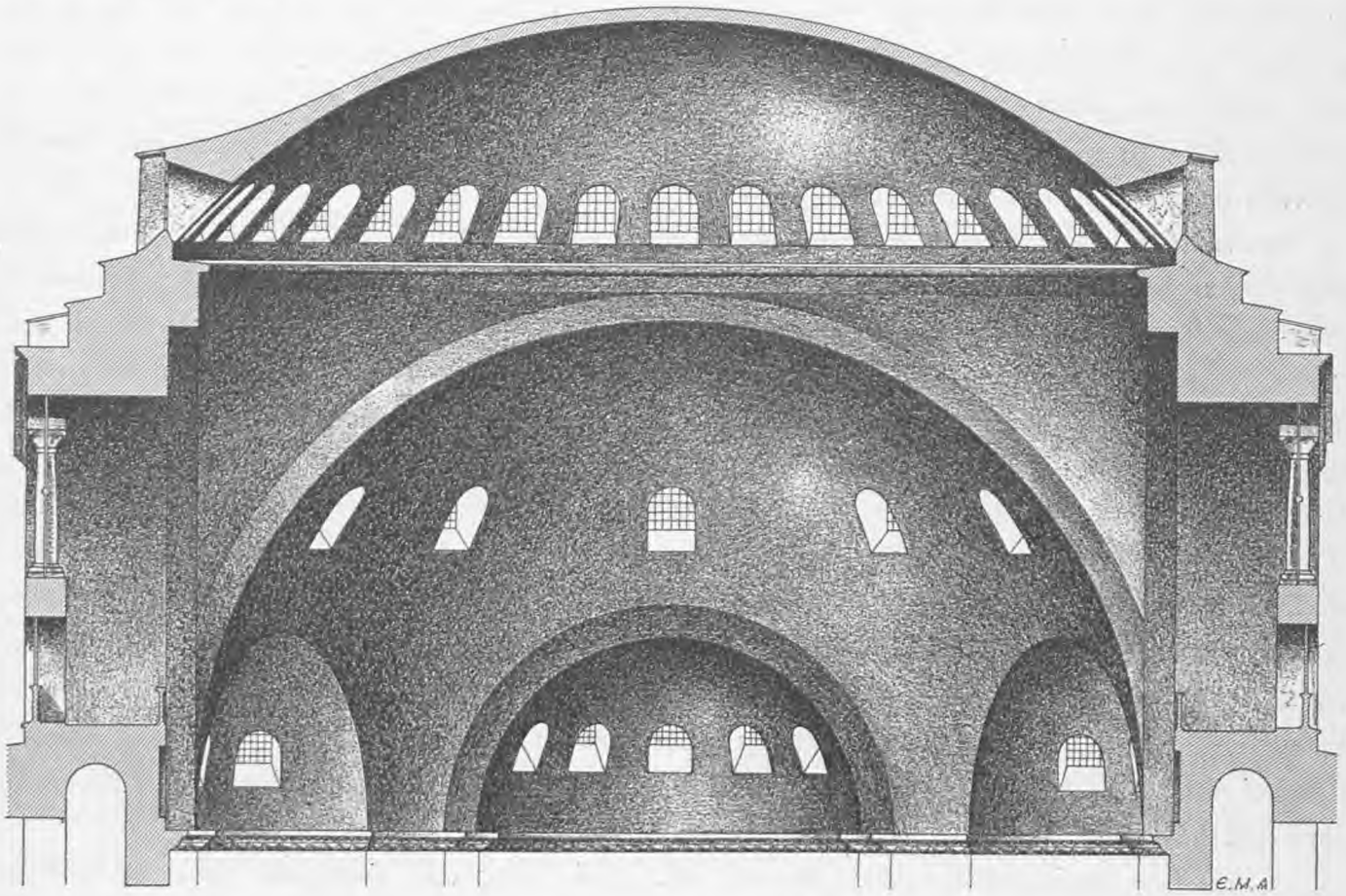
Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ ἀρχικὸς θόλος δὲν ἠδύνατο πάλιν ν' ἀποτελῇ ἁπλῆν ἐξακολούθησιν τῆς σφαιρικῆς τῶν παρωτίδων ἐπιφανείας, διότι τότε οὐ μόνον οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο νὰ γείνῃ βεβαίως λόγος περὶ κορωνίδος, ἀλλ' ἔτι καὶ τὸ ὁλικὸν τοῦ οἰκοδομήματος ὕψος θὰ ἐλάμβανε τὴν τυχαίαν πάντως τιμὴν τῶν $153^{\beta\pi}$, ἣν δέον νὰ θεωρήσῃ τις ὅλως ἀδύνατον.

Τοῦ ὕψους τοῦ πρώτου τρούλλου ἀναδειχθέντος οὕτω ὡς ὄντος κατὰ $20^{\beta\pi}$ ἀκριβῶς ὑποδεεστέρου τοῦ ἀνεγερθέντος, δέον νὰ ἐξετάσωμεν τὰς διαφόρους συνεπείας τῆς τιμῆς ταύτης. Καὶ πρῶτον, τὸ κέντρον τῆς ἔσωθεν καμπῆς θὰ εὑρίσκετο εἰς τὸ ὕψος $28^{\mu}.1$ ἢ $90^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, καὶ κατὰ $13^{\mu}.7$ ἢ $44^{\beta\pi}$ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην κορωνίδα· εἶτα ἡ ἔσω ἀκτὶς θὰ ἐξετείνετο ἐπὶ $21^{\mu}.6$ ἢ $69^{\beta\pi}$, οὕτως ὥστε ἡ ἐσωτερικὴ κορυφὴ θὰ ἀνέτεινε $49^{\mu}.7$ ἢ $159^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ δάπεδον, $35^{\mu}.7$ ἢ $114^{\beta\pi}$ ἄνωθεν τῶν ὑπερῴων, καὶ $7^{\mu}.9$ ἢ $25^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὴν ἄνω κορωνίδα· τὸ πάχος τῆς κορυφῆς θὰ προσήγγιζε $0^{\mu}.4$ ἢ $1\frac{1}{3}{}^{\beta\pi}$, ὥστε τὸ ὁλικὸν τοῦ κτιρίου ὕψος νὰ εἶνε, ὡς προεῤῥέθη, $50^{\mu}.1$ ἢ $160^{\beta\pi}$, $62^{\mu}.5$ δὲ ἢ

([53]) Ἴδε Α' τόμον, σ. 110-111.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

$200^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸν βυθὸν τῆς κινστέρνης· τὸ δ' ὑποτεινόμενον τόξον δέον νὰ ἦτο 100^{0}, ἡ ἐσωτερικὴ διάμετρος $33^{\mu}.2$ ἢ $106^{\beta\pi}$, ἡ ἐξωτερικὴ $35^{\mu}.6$ ἢ $114^{\beta\pi}$, καὶ ἡ ἀναλογία τοῦ ὑπὲρ τὴν κορωνίδα ὕψους τῇ διαμέτρῳ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπομακρύνηται σημαντικῶς τοῦ $\frac{1}{3}$. Ταῦτα πάντα ἀποβαίνουσι δῆλα ἐπὶ τοῦ σχ. 617.

Σχ. 617. Ἡ κατὰ τὸν ἐλάσσονα ἄξονα πιθανὴ τομὴ τοῦ ἀρχικοῦ θόλου. Κλῖμαξ=$\frac{1}{250}$.

Τοιοῦτος θόλος ἦτο ἔργον παράτολμον καὶ ἐπισφαλές, ἰδίᾳ δὲ ἕνεκα τοῦ ἀβαθοῦς τῶν πρὸς ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν συγκρατουσῶν αὐτὸν ἁψίδων([54]), πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ὁποίων ἐνδεχόμενον καὶ τὸ πάχος αὐτοῦ νὰ ἦτο ὑποδεέστερον τοῦ τῆς ἀνοικοδομήσεως. Θὰ ἦτο δὲ πολλῷ στερεώτερος βεβαίως ἄνευ κορωνίδος, ὅτε τὸ κέντρον τῆς καμπῆς αὐτοῦ θὰ εὑρίσκετο εἰς τὸ ὕψος τῶν ὑπὲρ τὰς βασιλικὰς πύλας καὶ τὸ βῆμα τόξων, ἤτοι $30^{\mu}.5$, ἄλλως $98^{\beta\pi}$, ὑπὲρ τὸ γενικὸν ἔδαφος, σὺν ἐσωτερικῇ σφαιρικῇ ἀκτῖνι $19^{\mu}.2$ ἢ $62^{\beta\pi}$. Ἡ παρουσία τῆς κορωνίδος θὰ καθίστα τὸν πλατύτατον τοῦτον θόλον τόσον ἐπικίνδυνον, ὥστε νὰ μὴ δυνηθῇ οὗτος νὰ παρατάξῃ σοβαρὰν ἀντίστασιν εἰς τὴν πρώτην σφοδρὰν σεισμικὴν δόνησιν.

Πιθανὰ καθ' ἕκαστα τοῦ πρώτου θόλου. — Κρίνων ἐκ τῆς τοῦ νῦν θόλου καὶ τῶν ἡμιθολίων κατασκευῆς, δύναμαι νὰ θεωρήσω καὶ τὸν ἀρχικὸν τροῦλλον, ὡς φωτιζόμενον 40 παραθύροις, ἔχουσιν ὡσαύτως 40 ἀναμεταξὺ αὐτῶν πεσσούς, παρουσιάζοντα δ' ἔξωθεν διπλῆν κυλινδρικὴν βάσιν, ἅπαντα τὰ σημεῖα τῆς ὁποίας ἔδει νὰ ἦσαν, φυσικῷ τῷ λόγῳ, ἐκτὸς τῆς παρα-

([54]) Σχετικῶς πολλῷ στενωτέρων τῶν ἀναλόγων ἁψίδων τῶν ἐν τοῖς ὑπερῴοις πλατέων θόλων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τάσεως τῆς ἐξωτερικῆς τοῦ θόλου ἐπιφανείας ([55]). Βεβαίως ἡ καμπὴ αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ τοῦ νῦν, δὲν θὰ ἦτο ἀκριβὲς τόξον κύκλου, ἀλλ' ἠρέμα ὀξυτενής, πρὸς πλείονα τῆς κορυφῆς ἀσφάλειαν.

Ἐπὶ τῇ ὑποθέσει δ' ὅτι εἶχε κορωνίδα, τότε ἡ εἴσοδος ταύτης θὰ εὑρίσκετο, ὡς καὶ σήμερον, κάτωθεν παραθύρου τινός. Τὴν δὲ σφαιρικὴν ἔσωθεν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ ἐνδεχόμενον νά ἐποίκιλλον πάλιν τεσσαράκοντα βεργία, λήγοντα εἰς τὸν μέγαν μεσαῖον κύκλον, καὶ ἐν τοῖς διακένοις τῶν ὁποίων θὰ διεκρίνοντο τρεῖς κύκλοι ὀπῶν πρὸς συγκράτησιν τοῦ πολυπλόκου συστήματος τῶν πολυκανδήλων τοῦ δαπέδου.

Ἡ μωσαϊκὴ διακόσμησις θὰ ἦτο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀνάλογος τῇ νῦν διασωθείσῃ, ἔχουσα, ὡς ἄλλως τε μαρτυρεῖ καὶ ὁ Προκόπιος, ἔδαφος χρυσοῦν ([56]), τὴν δὲ κεντρικὴν ἐπιφάνειαν βεβαίως ἐκόσμει ἔμβλημα ἢ ἔκτυπον τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς ἴριδος περιφερείας, ἐνῷ τέλος τὴν ἔξωθεν κορυφὴν ἔστεφεν ἀναμφιλόγως πάντως μέγας μετάλλινος σταυρός ([57]).

Τὰ τοῦ ἀρχικοῦ θόλου ἐλαφρὰ βήσαλα. — Φαίνεται ὅτι αἱ πλίνθοι τοῦ πρώτου τρούλλου ἦσαν κοῦφαι, καὶ οὕτω τὸ βάρος καὶ ἡ ἐξωστικὴ τῆς ὀροφῆς δύναμις δὲν θὰ ἦσαν ἀφόρητα τοῖς ἐρείσμασιν. «Ἀπέστειλε δὲ ὁ βασιλεύς», λέγει ὁ Ἀνώνυμος, «Τρώϊλον τὸν κουβικουλάριον. καὶ Θεόδωρον πατρίκιον, καὶ Βασίλειον κοιαίστορα ἐν τῇ Ῥόδῳ νήσῳ, καὶ ἔκαμον ἐκεῖσε μετὰ πηλοῦ βήσαλα ([58]) ἰσόσταθμα, καὶ ἰσομήκη, παμμεγέθη, σφραγίζοντες οὕτως, „Ὁ Θεὸς ἐθεμελίωσεν αὐτήν, καὶ οὐ σαλευθήσεται. βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεὸς τὸ πρὸς πρωΐ, πρωΐ". καὶ διαμετροῦντες αὐτῶν τὴν ποσότητα, ἀπέστελλον τῷ βασιλεῖ. ὁ δὲ σταθμὸς τῶν δώδεκα βησάλων ἐκείνων ἡμετέρου βησάλου ἐστὶ σταθμὸς ἑνός, διὰ τὸ εἶναι τὴν πηλὸν ἐκείνην ἐλαφρὰν πάνυ, καὶ σπογγοειδῆ καὶ κοῦφον καὶ λευκόχρουν» ([59]). Ὁ Κωδινὸς συνᾴδει τούτοις, θεωρῶν ὅμως μετὰ πλείονος πιθανότητος ὅτι τὰ βήσαλα τῆς Ῥόδου δὲν ἦσαν τόσον ἐλαφρά· «Ὁ δὲ σταθμὸς τῶν πέντε βησάλων ἐκείνων ἑνὸς βησάλου ἡμετέρου εὑρίσκεται, διὰ τὸ εἶναι ἐκεῖνα κοῦφα, καὶ σπογγώδη καὶ λεπτὰ καὶ λευκά» ([60]). Ὁ δὲ Γλυκᾶς σημειοῖ ὡσαύτως ὅτι «ἀπαρτίζεται ὁ τροῦλλος μετὰ βησάλων κούφων πάντῃ, οὐ μὴν κισσηροειδῶν, καθά τινές φασι» ([61]).

«Καὶ ἀρξάμενοι κυλίειν τὸν τροῦλλον», συνείρει ἀπιθάνως ὁ Ἀνώνυμος, «δώδεκα βήσαλα ἐτίθουν· καὶ ἀναμεταξὺ τῶν δώδεκα βησάλων ἐποίουν οἱ ἱερεῖς εὐχὴν περὶ συστάσεως ἐκκλησίας, καὶ ἐποίουν οἱ κτίσται κατὰ δώδεκα βήσαλα ὀπήν, ἐμβάλλοντες ἐν ταῖς ὀπαῖς τίμια καὶ ἅγια λείψανα διαφόρων ἁγίων, ἕως οὗ ἐτελειώθη ὁ τροῦλλος» ([62]).

Πτῶσις τοῦ ἀρχαίου θόλου. — Ὁ μεσαποκλινὴς καὶ ἐπισφαλέστατος τοῦ Ἀνθεμίου τροῦλλος διερράγη, ὡς προερρέθη, ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ τῆς 14ης Δεκεμβρίου τοῦ 557 ([63]), καταπεσὼν ἐν

([55]) Ἴδε ἀνωτέρω, περὶ τῶν λαθῶν τοῦ Σουαζῆ, σ. 100.

([56]) «Χρυσῷ μὲν ἀκριβδήλῳ κατείληπται ἡ ὀροφὴ πᾶσα» (*Περὶ Κτισμ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 178).

([57]) Ἴδε ἀναπαράστασιν ἀρχικῆς ἔξωθεν θέας, ἐν πίνακι ς' Α' τόμου, ὡς καὶ ἐν σχ. 616.

([58]) Πλίνθους. «Βήσαλα», λέγει ὁ Βυζάντιος, «ὀνομάζουσι τὰ τούβουλα ταῦτα οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς· „Ὀπτὴν δὲ πλίνθον, γίνωσκε, τὴν βήσαλον καλοῦμεν", λέγει ὁ Τζέτζης (*Χιλ. Θ'*, στ. . . . .). Τινὲς τῶν σχολιαστῶν ἐτυμολογοῦσι τὴν λέξιν ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ. Καὶ περὶ τούτου μὲν 'δὲν εἰμ' ἁρμόδιος νὰ κρίνω· γνωρίζω δὲ ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ παιδία παίζουσιν εἰς τοὺς δρόμους τὰ βότσαλα, καὶ ὀνομάζουσιν οὕτω τὰ κεραμιδοκόμματα» (*Ἡ ΚΠ.*, τ. α', σ. 482, σημ. 2.)

([59]) Βανδούρη *Imp. Or.*, τ. α', μέρος δ', σ. 73.

([60]) *Περὶ Οἰκοδ. τῆς Ἁγίας Σοφίας*, ἔκδ. Βόννης, σ. 140.

([61]) *Βίβλ. Χρον.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 498.

([62]) Βανδούρη, *Imp. Or.*, τ. α', μέρος δ', σ. 73.

([63]) Ἴδε Α' τόμον, σ. 19.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μέρει ἐπὶ τῇ ὑποχωρήσει τῆς ἑῴας ἁψῖδος, τῇ 7ῃ Μαΐου τοῦ 558, κατὰ τὴν 10ην τῆς πρωΐας ὥραν. «Τούτῳ δὲ τῷ ἔτει», γράφει ὁ Θεοφάνης, «μηνὶ Μαΐῳ, ζ΄, ἡμέρᾳ γ΄, ὥρᾳ πέμπτῃ, φιλοκαλουμένου τοῦ τρούλλου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας (ἦν γὰρ διερῥηγμένος ἐκ τῶν γενομένων σεισμῶν), ἐργαζομένων τῶν Ἰσαύρων, ἔπεσεν τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς προϋποστολῆς τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου, καὶ συνέτριψεν τὸ κιβώριον καὶ τὴν ἁγίαν τράπεζαν καὶ τὸν ἄμβωνα» ([64]). Ὁμοία εἶνε ἡ ἀφήγησις τοῦ Κεδρηνοῦ· «Τῷ δὲ λβ΄ ἔτει τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ, φιλοκαλουμένου τοῦ τρούλλου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας (ἦν γὰρ διερῥηγμένος ἐκ τῶν ἐπιγενομένων ἀλλεπαλλήλων σεισμῶν), ἔπεσε τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς προϋποστολῆς τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου, καὶ συνέτριψε τὸ κιβώριον καὶ τὴν ἁγίαν τράπεζαν καὶ τὸν ἄμβωνα» ([65]). Λέγει τέλος ὁ Ζωναρᾶς· «Συνέβη πεσεῖν ἐκ σεισμοῦ τὴν πρὸς ἀνατολὴν μεγάλην σφαῖραν τοῦ τοιούτου ναοῦ, ἡ πεσοῦσα τό τε κιβώριον τῆς ἁγίας τραπέζης καὶ αὐτὴν ἐκείνην τὴν παναγῆ τράπεζαν καὶ τὸν ἄμβωνα συνέτριψεν» ([66]).

Καὶ τὸ μὲν ἑῷον μέρος τοῦ θόλου ἔκειτο τότε ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐν εἴδει φρικώδους σωροῦ ἐρειπίων, τὸ δ᾽ ἑσπέριον ἵστατο ὡςεὶ ἀστήρικτον, ἀποτελοῦν θέαμα πολλοῦ λόγου ἄξιον ([67]), ἄχρις οὗ καθῃρέθη καὶ τοῦτο κελεύσει τοῦ αὐτοκράτορος ([68]), ἵνα ἀνοικοδομηθῇ ἡ ὀροφὴ ἐπὶ τὸ μετεωρότερον ἅμα καὶ ἀσφαλέστερον.

Γ΄. Ο ΘΟΛΟΣ ΙΣΙΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ
(563 ἄχρις ἡμῶν)

Ἱστορικόν. — Ὁ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν Ἰσιδώρου τοῦ Νέου, ἀνεγερθεὶς θόλος, διέμεινεν ἀκέραιος ἐπὶ 426 ἔτη, καταπεσὼν ἐν μέρει τῇ 26ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 989, μετὰ τῆς δυτικῆς ἁψῖδος, συνεπείᾳ τοῦ τότε γενομένου μεγάλου σεισμοῦ, ὅτε, ὡς προεῤῥέθη, ἀνῳκοδομήσατο αὐτὸν τῷ 995 ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως Βασίλειος Β΄, ὁ Βουλγαροκτόνος ([69]). Ἡ οὕτως ἐπισκευασθεῖσα καλύπτρα διήρκεσεν αὖθις 351 ἔτη, ἄχρι τοῦ 1346, ὅτε κατέῤῥευσε πάλιν τὸ ἑῷον καί πως νότιον αὐτῆς μέρος σὺν τῇ ἀνατολικῇ ἁψῖδι, ἀπὸ τοῦ δ΄ ἐξ ἄρκτου τοῦ μεσαίου ἑῴου παραθύρου ἄχρι τοῦ ζ΄ πρὸς νότον αὐτοῦ, ἀνεγερθὲν ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ Α΄ ([70]). Τὸ δὲ βόρειον καὶ τὸ νότιον μέρος τοῦ νῦν ὁρωμένου θόλου δέον νὰ χρονολογῶνται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὕτως ὥστε τὸ θαυμάσιον τοῦτο ἡμισφαίριον ([71]), ὅπερ διέμεινεν ἀνεπηρέαστον κατὰ τὰ τελευταῖα 555 ἔτη, ἀνήκει εἰς τρεῖς διαφόρους ἐποχάς.

([64]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 359-360.
([65]) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 676-677.
([66]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ΄, σ. 170.
Περὶ τῆς περιγραφῆς τῆς πτώσεως ὑπὸ τοῦ Σιλεντιαρίου, ἴδε Α΄ τόμ., σ. 19.
([67]) Ἴδε Α΄ τόμον, σ. 20.
([68]) *Αὐτόθι*, σ. 20.
([69]) *Αὐτόθι*, σ. 25.
([70]) *Αὐτόθι*, σ. 26-28.
([71]) Τὴν λέξιν ταύτην μεταχειρίζομαι καταχρηστικῶς ἐνταῦθα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Αἱ ποτὲ τέσσαρες ἔξωθεν ἡμιαντηρίδες. — Ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν δύο πλαγίων ἀψίδων καὶ ἄνωθεν αὐτῶν ὁ ἀναγνώστης θὰ παρετήρησεν ἤδη ὅτι ὑπάρχουσι σήμερον λοξοὶ τοῖχοι, ἐπὶ κογχοειδῶν τόξων φερόμενοι, συνδέοντες δὲ τὰς ἔσω πλευρὰς τῶν μεγάλων ἀντιτειχισμάτων τῷ μετώπῳ τῶν ἀψίδων([72]). Καὶ τὸ μὲν μῆκος τῶν τοίχων τούτων προσεγγίζει $6^{\mu}.3$ ἢ $20^{\beta\pi}$, τὸ δὲ πλάτος $0^{\mu}.65$ ἢ $2^{\beta\pi}$, τοῦ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος ὕψους τῆς κορυφῆς τοῦ ὑπ᾽ αὐτοὺς χθαμαλοῦ πως τόξου ὄντος 39^{μ} ἢ $125^{\beta\pi}$. Ὄπισθεν δ᾽ αὐτοῦ, ἕκαστος τῶν τεσσάρων τούτων τοίχων παρουσιάζει στέγην, ἠρέμα πρὸς τὸν ἡλιακὸν τοῦ ἀντιτειχίσματος κεκλιμένην (σχ. 618).

Σχ. 618. Τοῖχος συνδέων λοξῶς τὸ νοτιοανατολικὸν ἀντιτείχισμα τῷ τοῦ θόλου κύβῳ.

Τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος τοίχους τούτους ὁ Σάλτζεμβεργ κακῶς δεικνύει ὡς ἀποτελοῦντας γωνίας 45^{0} μετά τε τοῦ τῆς ἀψῖδος μετώπου καὶ τῆς πλευρᾶς τῶν ἀντιτειχισμάτων([73]). Τοῦτο δ᾽ εἶνε σοβαρὸν λάθος, διότι, ἀνελθὼν κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1904 ἐπὶ τοῦ ἡλιακοῦ τοῦ θόλου, παρετήρησα ὅτι ἡ διεύθυνσις τῶν λοξῶν τοίχων ἦτο πρὸς τὸν τρίτον ἑκατέρωθεν τοῦ μεσαίου τοῦ θόλου παραθύρου πεσσόν, ὥστε ἡ γωνία, ἣν ἀποτελοῦσιν οἱ τοῖχοι οὗτοι μετὰ τοῦ ἐλάσσονος τοῦ ναοῦ ἄξονος, δέον νὰ εἶνε οὐχὶ 45^{0}, ἀλλὰ μόνον 27^{0}.

Σήμερον οἱ λοξοὶ οὗτοι τοῖχοι στέφονται, εἰς τὸ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος ὕψος $40\frac{1}{2}{}^{\mu}$, ἀμφιῤῥεπεῖ, ὁριζοντίᾳ στέγῃ, μὴ ἐξικνουμένῃ οὐδ᾽ ἄχρι τῆς κορωνίδος τοῦ μεγάλου κύβου, ἀλλ᾽ ἡ ἐπὶ Βυζαντίων μορφὴ αὐτῶν ἦτο ὅλως διάφορος. Τὰ σχέδια τοῦ ἰχνογράφου τοῦ 1574([74]), τὰ τοῦ Σάνδυ([75]), τὰ τοῦ Γρελώτου([76]), ἡ ἀφήγησις τοῦ Τουρνεφορτίου([77]), καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Φοσσάτη εἰκὼν τοῦ

([72]) Ἴδε Α′ τόμον, πίνακα θ′.

([73]) *A. B. v. C.*, πίναξ η′.

([74]) Δρος Φρέσφιελδ *A Letter to the Right Hon. Lord Aldenham,* 1900.

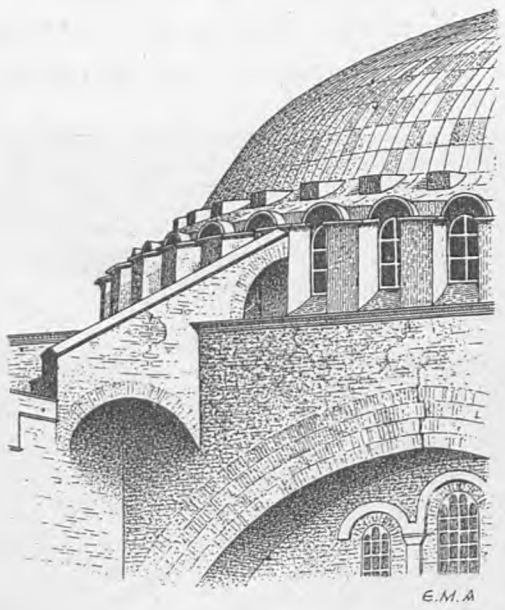
([75]) *A Relation of a Journey begun An. Dom. 1610*, ἐν Λονδίνῳ, 1615, σ. 31.

([76]) *Voy. de Const.*, πίνακες ἐξωτερικῆς τοῦ ναοῦ θέας.

([77]) «Le dôme ..... s'appuye en dehors sur quatre arboutans qui sont effroyables» (*Relation d'un Voyage du Levant*, ἐν Παρισίοις, 1717, τ. α′, σ. 476).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐξωτερικοῦ, οἷον ἦτο τοῦτο τῷ 1847 ([78]), ἀποδεικνύουσι τρανῶς ὅτι οἱ ἐν λόγῳ τοῖχοι οὗτοι ὑψοῦντο λοξῶς ἄχρι τῶν προῤῥηθέντων τοῦ θόλου μικρῶν πεσσῶν (σχ. 619), παρουσιάζοντες ἐκεῖ ἡμιτοξοειδὲς ἄνοιγμα, ἡμιαντηρίδι παρεμφερές, δι' οὗ οἱ στεγασταὶ καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες ἠδύναντο εὐχερῶς νὰ περιέρχωνται τὸν μέγαν ἀνώτατον ἡλιακόν.

Σχ. 619. Ἡ πρὸ τοῦ 1847 ἄποψις τῶν λοξῶν τοίχων τοῦ θόλου.

Ὁ Φοσσάτης δεικνύει ἑπτὰ παράθυρα τοῦ θόλου ἐν μέσῳ τῶν νοτίων δύο ἡμιαντηρίδων ([79]), ἀλλὰ βεβαίως πλανᾶται, διότι ἡ διεύθυνσις τῶν λοξῶν τοίχων τεκμηριοῖ ἐναργέστατα ὅτι ὑπῆρχον ἐνταῦθα πέντε μόνον παράθυρα.

Αἱ ἡμιαντηρίδες δ' αὗται εἶνε ἀρχαιόταται, ἴσως δὲ καὶ χρονολογούμεναι ἀπὸ τοῦ 563, διότι ἡ πεντάγωνος κατασκευὴ τῶν τεσσάρων τῶν ἀντιτειχισμάτων ἡλιακῶν (σχ. 553) δηλοῖ, ὡς ἔοικεν, ὅτι οἱ λοξοὶ τοῖχοι συνῳκοδομήθησαν τοῖς τῶν ἡλιακῶν περιφράγμασιν. Τὸ ἀνακουφιστικὸν ὅμως τῶν τοιούτων ἐρεισμάτων ἔργον εἶνε ἀσήμαντον.

Τὴν δὲ καταστροφὴν τοῦ ἀνωτέρου τῶν ἀντιτοίχων τούτων μέρους ὀφείλομεν, σὺν τοῖς προεκτεθεῖσιν ἄλλοις ἀκρωτηριασμοῖς, τῷ Φοσσάτῃ, γράψαντι τῷ 1852 ὅτι «ὁ θόλος ἀπηλλάγη τεσσάρων βαρειῶν ἡμιαντηρίδων» ([80]). Ὅτι δ' ὁ ἀρχιτέκτων οὗτος ἦτο εἰλικρινὴς ἐν ταῖς μεταμορφώσεσιν αὐτοῦ τοῦ κτιρίου, καὶ ὅτι ἐνόμιζε δηλαδὴ ὅτι ἐκαλλώπιζεν οὕτως αὐτό, ἀδυνατεῖ τις νὰ ἀμφιβάλῃ· ἀλλ' ἡ κουφότης τοῦ ἐπισκευαστοῦ ἦτο τοιαύτη, ὥστε δὲν ἠδυνήθη ποτὲ οὗτος νὰ

([78]) *Aya Sofia*, πίναξ κε', καὶ ἴδε ὡσαύτως πίνακας ζ', κ', κα', κβ', κγ', καὶ κδ' Α' τόμου. Παράβαλε δὲ καὶ Δυμουζᾶν, ἐν *L'Univers pittoresque. Turquie*, 1840.

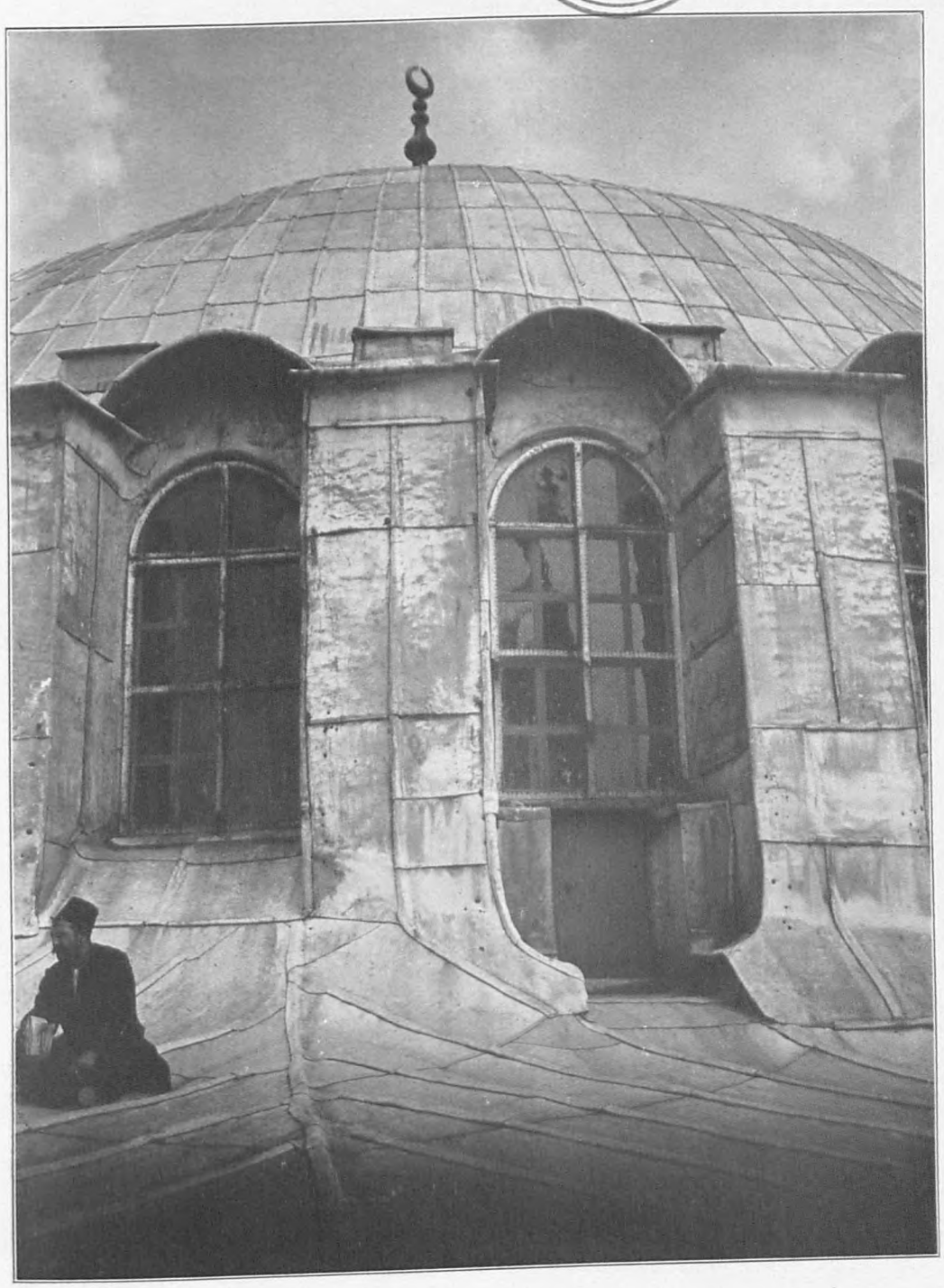
Ὀκτὼ τοιαῦται ἡμιαντηρίδες συγκρατοῦσι τὸν θόλον τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ τέσσαρες τὸ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει τέμενος τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ. Τὰ ἐρείσματα δὲ ταῦτα ἐθεώρησαν οἱ Ὀθωμανοί, ἐπὶ δύο τοὐλάχιστον μετὰ τὴν ἅλωσιν αἰῶνας, ὡς ἀπαραίτητα εἰς ὑποστήριξιν θόλου, διότι μετεχειρίσθησαν ὀκτὼ τοιαῦτα ἐν τῷ τεμένει τοῦ Πορθητοῦ, ὀκτὼ ἐν τῷ τοῦ Βαγιαζήτ, ὀκτὼ ἐν τῷ τοῦ Σελήμ, ὀκτὼ πάλιν ἐν τῷ τοῦ Σαχζαδέ, δώδεκα ἐν τῷ τοῦ Σουλεημάν, ὀκτὼ ἐν τῷ τεμένει τοῦ Ἀχμέτ, τέσσαρα ἐν τῷ Νούρη Ὀσμανιέ, καὶ ὀκτὼ πάλιν ἐν τῷ Λαλελῇ τζαμῇ, κλπ.

([79]) *Aya Sofia*, πίναξ κε'.

([80]) *Αὐτόθι*, σ. 2.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ &
ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒ

Η ΤΟΥ ΘΟΛΟΥ ΕΙΣΟΔΟΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θεωρήσῃ ὡς ἱεροσυλίαν τὰς τόσον ἀδικαιολογήτους αὐτοῦ κολοβώσεις τοιούτου μοναδικοῦ ἱστορικοῦ μνημείου ([81]).

Ὁ ἀλυσοειδὴς σιδηροῦς στέφανος τοῦ 1848. — Τὸ ἔργον συγκρατήσεως τῶν προηγουμένων ἡμιαντηρίδων ἀντικατέστησεν ἐπιτυχῶς, καθὰ λέγει ὁ Φοσσάτης, «διπλοῦς σιδηροῦς στέφανος, παρὰ τὴν βάσιν τοῦ θόλου τεθείς» ([82]). Τοῦτο ἐπικυροῖ καὶ ὁ σύγχρονος μέγας Πατριάρχης Κωνστάντιος· «Γενομένων πασῶν τῶν ἀναγκαίων ἀποπειρῶν», γράφει, «πρὸς ὑποστήριξιν διὰ τοιχοποιΐας τοῦ θόλου, καὶ ἀποδειχθεισῶν ἀνωφελῶν, μᾶλλον δὲ ἐπιβλαβῶν διὰ τὸ ἐπὶ τοῦ θόλου βάρος αὐτῶν, ὁ θόλος συνεδέθη διὰ σιδηρῶν στεφάνων» ([83]). Ταὐτὸ ἀφηγεῖται τέλος καὶ ὁ κλεινὸς Βυζάντιος, μαρτυρῶν ὅτι οἱ Φοσσάται περιεκύκλωσαν «τὸν θόλον, περὶ τὴν βάσιν αὐτοῦ, μὲ σιδηροῦς ἁλυσοειδεῖς στεφάνους, κατὰ τὸ πρόσφατον παράδειγμα τῶν ἐπισκευῶν τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Πέτρου, καὶ διὰ τῆς τολμηρᾶς ἐργασίας ταύτης ἀναδείξαντες ὁλόκληρον τοῦ θόλου τὸ κάλλος» ([84]).

Ἡ τοῦ θόλου κορωνίς. — Ἡ εἴσοδος τῆς κρηπῖδος ταύτης εὑρίσκεται κάτωθεν τῆς πέμπτης πρὸς νότον τῆς κεντρικῆς ἑφας τοῦ θόλου θυρίδος (πίναξ ΚΔ΄). Ἔχει δ᾽ ἡ ἐνταῦθα μικρὰ θύρα $1^{\mu}.40$ ἢ $4^{\beta\pi}$ 6^{δ} ὕψους καὶ $0^{\mu}.91$ ἢ $3^{\beta\pi}$ πλάτους, καὶ ὑψοῦται κατὰ δύο βαθμίδας ὑπὲρ τὴν κορωνίδα, οὖσα ἐν ταὐτῷ, ὡς εἴθισται, καὶ μικρὸν ὑπὲρ τὴν μολυβδοσκεπῆ στέγην, πρὸς ἐκδίωξιν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων.

Τὴν περὶ τὴν βάσιν τοῦ θόλου κορωνίδα ταύτην οὕτως ἱστορεῖ ὁ Σιλεντιάριος·

«Λαϊνέη δ᾽ ὅλα νῶτα κατεσφήκωσέ τις ἄντυξ,
πάντοθεν εὐδίνητος, ὅπῃ καὶ ῥίζα καθέρπει
σφαίρης ἡμιτόμοιο καὶ ἄντυγές εἰσιν, ἑλιγμῷ
τοῦ πυμάτου κύκλοιο, τῶν ἀψίδων κατὰ νῶτα
ἀνέρες ἐστεφάνωσαν. ὑπὸ προβλῆτι δὲ κόσμῳ
ἐκκρεμέες λάϊγγες ἐτορνώσαντο πορείην
στεινήν, τερμιόεσσαν· ὅπῃ καὶ φωσφόρος ἀνὴρ
ἄτρομος ἀμφιθέων ἱεροὺς λαμπτῆρας ἀνάπτει» ([85]).

Τὸ ἔδαφος τῆς τοῦ θόλου κρηπῖδος δὲν εἶνε ὁριζόντιον ([86]), ὡς τὸ τῶν ἄλλων δύο, ἀλλὰ κλίνει κατὰ 7^{0}, περίπου πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, οὕτως ὥστε ἐνῷ τὸ πρὸς τὰ παράθυρα ὕψιστον σημεῖον αὐτῆς ἀνέρχεται, κατὰ τὰς ἐμὰς καταμετρήσεις, ἕως $41^{\mu}.84$ ἢ $134^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ δάπεδον, ὁ ἔσω γῦρος αὐτῆς εὑρίσκεται εἰς τὸ ὕψος $41^{\mu}.74$ ἢ $133^{\beta\pi}$ 8^{δ}.

Ὅθεν καὶ αὕτη ὑψοῦται κατὰ $28^{\mu}.43$ ἢ $91^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὴν τοῦ ὑπερῴου κορωνίδα καὶ κατὰ $18^{\mu}.60$ ἢ $60^{\beta\pi}$ ἄνωθεν τῆς παρὰ τὴν βάσιν τῶν μεγάλων τόξων ἐκτεινομένης.

([81]) Σήμερον οἱ Ἰταλοί, μετὰ θαυμασίας τῆς τέχνης ἀντιλήψεως, προσπαθοῦσιν ὅσον τὸ δυνατὸν νὰ ἐπαναφέρωσι τὰ ἐν Ῥαβέννῃ καὶ ἀλλαχοῦ ἀρχαῖα μνημεῖα εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν.

([82]) *Aya Sofia*. σ. 2.

([83]) *Συγγρ. ἐλάσσ.*, σ. 404.

([84]) *Ἡ ΚΠ.*, τ. α΄, σ. 509.

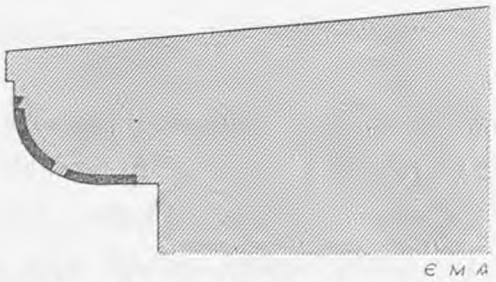
([85]) Στ. 481 - 488. Κορωνίδα ἄβατον ἔχουσιν ἔσωθεν αἱ βάσεις τῶν θόλων ὅλων σχεδὸν τῶν βυζαντινῶν ναῶν.

([86]) Ὁ Σάλτζεμβεργ πλανᾶται λοιπὸν παριστῶν αὐτὸ οὕτως (*A. v. B. C.*, πίνακες θ΄ καὶ ι΄).
Ἐν Ἁγίῳ Σεργίῳ ΚΠ. ὁ θόλος ἀρχίζει εἰς τὸ ὕψος $14^{\mu}.0$ ἢ $45^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, ἤτοι τρὶς χθαμαλώτερον τῆς Ἁγίας Σοφίας.

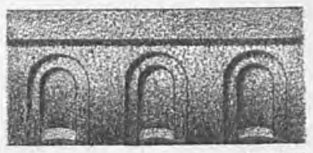
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὸ δὲ εὖρος τῆς κορωνίδος ἐναλλάσσει ἀπὸ 0μ.95 ἢ 3βπ 0δ, ἀναμεταξὺ τοῦ χείλους αὐτῆς καὶ τῶν βεργίων τοῦ θόλου, ἕως 1μ.31 ἢ 4βπ 2δ, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ γύρου ἄχρι τῆς τῶν παραθύρων βάσεως. Πρὸς δυσμὰς ὅμως ἡ κρηπὶς εἶνε στενωτέρα.

Προβάλλει δ' ἡ κορωνὶς αὕτη ἐκ τοῦ κάτωθεν χθαμαλοῦ κυλίνδρου 0μ.24 ἢ 9δ ([87]), κατὰ μέσον ὅρον, ὥστε ἕκαστον σημεῖον τοῦ γύρου αὐτῆς ἀπέχει θεωρητικῶς τοῦ καταντικρὺ αὐτοῦ 30μ.8 ἢ 98βπ 6δ ([88]). Σήμερον ὅμως τὸ σχῆμα τοῦτο ἀπομακρύνεται τοῦ κυκλοτεροῦς καὶ τυγχάνει πεπιεσμένον πρὸς δυσμάς. Τὸ δὲ ὕψος τοῦ προβάλλοντος μέρους εἶνε 0μ.21 ἢ 8δ, καὶ ἡ τομὴ αὐτοῦ παρουσιάζει τὴν μορφὴν τοῦ σχ. 620, ἐνῷ τὰ χειλώματα αὐτοῦ τυγχάνουσιν ἀνάλογα τοῖς τοῦ σχ. 621, ὅπου παρατηρεῖ τις ἁπλῆν ἀλληλουχίαν μικρῶν σηκωδῶν ἐσοχῶν ([89]).

Σχ. 620. Τομὴ τῆς κορωνίδος τοῦ θόλου. Κλῖμαξ=$\frac{1}{15}$.

Σχ. 621. Πρόσοψις τῆς αὐτῆς. Κλῖμαξ=$\frac{1}{15}$.

Ἡ κρηπὶς τοῦ θόλου εἶνε λίθινος, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι δύο, καὶ ἀναμεταξὺ τῶν λίθων ὑπάρχει μόλυβδος. «Ἐν ταῖς συναρμογαῖς τῶν λίθων τούτων», παρατηρεῖ ὁ Σάλτζεμβεργ, «ὑπάρχουσιν ἐμβεβλημέναι πλάκες μολύβδου, ὡς ἄλλως ἀφηγεῖται Παῦλος ὁ Σιλεντιάριος ([90]), καί, ἐκτὸς τούτου, ἅπαντα τὰ παρατηρηθέντα ἀναμεταξὺ [τῶν λίθων καὶ τοῦ γείτονος ὑλικοῦ] διαστήματα ἐπληρώθησαν μολύβδῳ, ἵνα ἔχωσιν οἱ λίθοι πρόσθετον στρῶμα [τοῦ ἐν λόγῳ μετάλλου] καὶ μὴ διαῤῥηγνύωνται ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ θόλου. Τοῦτο δ' ἦτο πρόνοια ἀναγκαιοτάτη ἔμπροσθεν τῶν ἀναμφιβόλως διαφερουσῶν στιβάδων τῶν ὑποστηριζουσῶν ἀψίδων, καὶ τῶν παρωτίδων, μετὰ καὶ τῶν πληρωμάτων αὐτῶν» ([91]).

Τοὺς δὲ λίθους τῆς ἀνωτάτης κορωνίδος, ὡς καὶ τοὺς τῶν ἄλλων, συγκρατοῦσι τέλος σιδηροῖ μοχλοί.

Αἱ νῦν ὁρώμεναι ξύλινοι κιγκλίδες, ὧν τὸ σχῆμα εἶνε πανόμοιον τῷ τῶν τῆς δευτέρας κορωνίδος ([92]), εἶνε ἔργα τοῦ 1849 ([93]), διότι, κατὰ τὰ σχέδια τοῦ Γρελώτου ([94]), τοῦ Ἄλλωμ ([95]), καὶ τοῦ Φοσσάτη ([96]), τὸ προηγούμενον περίφραγμα ἦτο ἁπλούστερον, συγκείμενον ἐκ καθέτων κιγκλίδων καὶ ὁριζοντίας δοκοῦ μόνον, ἔνθεν ἐξηρτῶντο αἱ λυχνίαι.

([87]) Τὴν αὐτὴν τιμὴν παρέχει καὶ ὁ Σάλτζεμβεργ (*A. B. v. C.*, σ 21).

([88]) Οἱ σεισμοί, ὡς εἴθισται, ηὔξησαν τὴν τιμὴν ταύτην.

([89]) Τὸ σχέδιον τοῦτο εἶνε παρεμφερές πως τῷ τῆς ἀνωτέρας κορωνίδος τοῦ Ἁγίου Σεργίου ΚΠ., τῆς περιτρεχούσης τὸν ναὸν παρὰ τὴν βάσιν τῶν μεγάλων αὐτοῦ τόξων.

([90]) Ἡ μνεία αὕτη μολύβδου ἀφορᾷ εἰς τὰς βάσεις τῶν μεγάλων ἀψίδων (Στ. 473-480, ἴδε ἀνωτέρω σ 13).

([91]) *A. B. v. C.*, σ. 21.

([92]) Ἴδε πίνακας πζ', Α καὶ Β, πθ', Α καὶ Β, καὶ ᾽λε'.

([93]) Ὅτε ἐτέθησαν ἁπανταχοῦ νέαι κιγκλίδες.

([94]) *Voy. de Const.*, πιναξ ἐσωτερικοῦ πρὸς ἕω.

([95]) *Fisher's Illustrations of Constantinople*, γαλλ. ἔκδ., ἐν Λονδίνῳ, 1838, τ. α', πίναξ σ. 33.

([96]) *Aya Sofia*, πίναξ κδ'.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐκ τῆς κορωνίδος δὲ τοῦ θόλου ἀνήρτηντο πρὸς τούτοις καὶ τὰ πολυκάνδηλα τοῦ ἐξωτερικοῦ κύκλου τῆς τοῦ κέντρου φωταγωγίας (97). Οὕτως ἐκ τοῦ μέσου ἑκάστου παραθύρου καὶ ἑκάστου, τῶν τεσσαράκοντα πεσσῶν τοῦ ὀρόφου ἐξέχει ἐπὶ τῆς κορωνίδος σίδηρον, προβάλλον $0^{\mu}.2$ ἢ 8^{δ}, κατὰ μέσον ὅρον, καὶ εἰς δίκρανον καταλῆγον. Πᾶν δὲ σίδηρον φέρει, ἐντὸς τῆς κορωνίδος, δακτύλιον κατακόρυφον ἐπὶ τῆς ῥάχεως αὐτοῦ, χρήσιμον ἐν ὥρᾳ ἐπισκευῆς (σχ. 625). Τὰ μέταλλα λοιπὸν ταῦτα, ὀγδοήκοντα τὸν ἀριθμὸν ἄλλοτε, ἐχρησίμευον ἰδίᾳ εἰς τὴν ἀνάρτησιν πολυκανδήλων, ὧν ἡ ἅλυσις ἦτο προσηρμοσμένη ταῖς ἄκραις τῶν δικράνων.

Ἐκ τοῦ κεντρικοῦ δὲ πρὸς δυσμὰς παραθύρου τοῦ θόλου προβάλλει ἄγκιστρον $1^{\mu}.25$ ἢ $4^{\beta\pi}$ ἐπέκεινα τῆς κορωνίδος, ἄλλο δὲ τοιοῦτο, μικρότερον, $0^{\mu}.95$ ἢ $3^{\beta\pi}$ προβολῆς, παρατηρεῖται ἔμπροσθεν τοῦ τρίτου πρὸς ἄρκτον παραθύρου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς.

Ἀρχαῖαι περιγραφαὶ τοῦ δευτέρου θόλου. — Ὁ Σιλεντιάριος οὕτως ἱστορεῖ τὸν θόλον τῆς ἀνοικοδομήσεως·

> «*Ἐγρομένη δ' ἐφύπερθεν ἐς ἄπλετον ἠέρα πήληξ*
> *πάντοθι μὲν σφαιρηδὸν ἑλίσσεται, οἷα δὲ φαιδρὸς*
> *οὐρανὸς ἀμφιβέβηκε δόμου σκέπας*» (98).

καὶ αὖθις·

> «*Ἔστι δ' ἰδεῖν μέγα θάμβος, ὅπως κατὰ βαιὸν ἰοῦσα*
> *εὐρυτέρη μὲν ἔνερθεν, ὕπερθε δὲ μεῖον ἀνέρπει.*
> *οὐ μὴν ὀξυκάρηνος ἀνέσσυται, ἀλλ' ἄρα μᾶλλον*
> *ὡς πόλος ἠερίφοιτος*» (99).

Κατὰ τὸν Ἀγαθίαν, «οὕτω τε ἐπ' αὐτῶν (100) ἤδρασαν πάλιν τὸν ἐν μέσῳ ὑπερανέχοντα εἴτε κύκλον, εἴτε ἡμισφαίριον, εἴτε ὀτῳδηοῦν ὀνόματι παρ' αὐτοῖς ἐπικεκλημένον. καὶ γέγονεν ἐντεῦθεν εἰκότως ἰθύτερος μὲν καὶ εὐεπίστροφος, καὶ πανταχόθεν τῇ γραμμῇ ἐξισάζων, στενώτερος δὲ καὶ ὀξυτενής, καὶ οἷος οὐχ οὕτω λίαν ἐκπλήττειν τοὺς θεωμένους ὡς πάλαι, πολλῷ δὲ ὅμως πλέον ἐν τῷ ἀσφαλεῖ βεβηκέναι» (101).

«Θόλος ἐστὶν ὁ τῶν ἀνακτόρων νηός», λέγει ὁ Εὐάγριος, «τέτταρσι μετεωριζομένη ψαλίσιν (102), ἐς τοσοῦτον ὕψος ἐπαιρομένη, ὥστε ἔνερθεν μὲν τοῖς ἀτενίζουσι δυσέφικτον εἶναι τὴν τοῦ ἡμισφαιρίου ἀποπεράτωσιν· ὕπερθε δέ, τοὺς γενομένους μηδαμῇ πειρᾶσθαι, εἰ καὶ μάλα τολμητής τις εἴη, ὑπερκύπτειν καὶ εἰς τὸν πυθμένα τὰς ὄψεις παραπέμπειν» (103).

Σχῆμα καὶ διαστάσεις τοῦ θόλου. — Ὁμιλῶν περὶ τοῦ δευτέρου θόλου (πίναξ ϟε΄), ὁ Ἀνώνυμος λέγει ὅτι ἐποίησαν αὐτὸν «τυμπανικόν» (104), καὶ «κυμβαλικῶς» (105). Τὸ σχῆμα δὲ

---

(97) Ἴδε Β΄ τόμον, σ. 45.
(98) Στ. 489-491.
(99) Στ. 493-496.
(100) Τῶν ἀψίδων.
(101) *Ἱστορ. ε΄*, ἔκδ. Βόννης, σ. 296.
(102) Ἀψῖσιν.
(103) *Ἐκκλ. Ἱστορ.*, ἐν Ὀξφόρδῃ, 1844, σ. 133. Ὁ συνεργός μου Ἀαλῆ ἐφέντης ἐσκοτιδινία περιερχόμενος τὴν κορωνίδα ταύτην.
(104) Βανδούρη *Imp. Or.*, τ. α΄, μέρος δ΄, σ. 78.
(105) *Αὐτόθι*, σ. 78.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦτο εἶνε ὑποδεέστερον ἡμισφαιρίου (106), ὡς ἔχον τὴν ἀναλογίαν τῆς διαμέτρου πρὸς τὸ ὕψος ὡς $\frac{1}{2\cdot 39}$, κατὰ τὰς ἐμὰς καταμετρήσεις, $\frac{1}{2\cdot 28}$ δέ, κατὰ τὰς τοῦ Σάλτζεμβεργ (107).

Διὰ τῶν πελωρίων δ' αὐτοῦ διαστάσεων ὁ θόλος δεσπόζει σύμπαντος τοῦ οἰκοδομήματος (108). Καὶ τὸ μὲν κέντρον τῆς καμπῆς αὐτοῦ εὑρίσκεται εἰς τὸ ὕψος $38^{\mu}.9$ ἢ $125^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, ἑπομένως $24^{\mu}.9$ ἢ $80^{\beta\pi}$ ἄνωθεν τῶν ὑπερῴων, καὶ $2^{\mu}.94$ ἢ $9^{\beta\pi}$ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην κορωνίδα, ἡ δὲ ἔσω ἀκτὶς τοῦ κυρτώματος αὐτοῦ ἔχει μῆκος $16^{\mu}.7$ ἢ $53\frac{1}{2}^{\beta\pi}$, οὕτως ὥστε ἡ ἔσωθεν κορυφὴ αὐτοῦ ἀνατείνει εἰς τὸ θεωρητικὸν ὕψος $55^{\mu}.6$ (109) ἢ $178^{\beta\pi}$ (110) ὑπὲρ τὸ δάπεδον, $41^{\mu}.6$ ἢ

---

(106) Μικρότερος ἡμισφαιρίου εἶνε καὶ ὁ θόλος τοῦ βαπτιστηρίου, ὡς ἤδη ἐσαφηνίσθη (ἴδε Α' τόμον, σ. 124, καὶ σχ. 179 καὶ 180). Ἐν Ἁγίῳ Σεργίῳ ΚΠ. ὁ θόλος εἶνε ἡμισφαιρικὸς ἔσωθεν. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, οἱ θόλοι τῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ἐκτίζοντο ἡμισφαιρικοὶ καὶ ὑψηλότεροι, διὰ τῆς προσθήκης κυλινδρικῆς βάσεως. Τοὺς διαφόρους δὲ τρούλλους τῶν Βυζαντίων δύναταί τις νὰ διαιρέσῃ εἰς τὰς ἑξῆς δώδεκα τάξεις, ἀφορώσας εἰς τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν θέαν·

α' (ε' - ς' αἰών). *Καμπὴ ὀξυτενής, μικρά, σὺν χθαμαλῇ θυριδωτῇ βάσει.* — Ἅγιος Γεώργιος, Θεσσαλονίκη, Ἅγιος Σέργιος, ΚΠ., Ἅγιος Βιτάλιος, Ῥάβεννα, κλπ.

β' (ς' αἰών). *Καμπὴ ὀξυτενής, μικρά, σὺν προβάλλουσι παραθύρων πεσσοῖς.* — Ἁγία Σοφία, ΚΠ.

γ' (ς' - η' αἰών). *Καμπὴ μᾶλλον μικρά, σὺν χθαμαλῇ κυλινδρικῇ παραθύρων βάσει.* — Ἁγία Εἰρήνη, ΚΠ., Θεοτόκος τῆς Διακονίσσης, ΚΠ., Ἁγία Σοφία, Θεσσαλονίκη, Ἅγιος Νικόλαος, Μύρα (Λυκία), κλπ.

δ' (ζ' - θ' αἰών). *Καμπὴ μικρά, ἐπὶ χθαμαλῆς βάσεως, ἄνευ θυρίδων.* — Μητρόπολις, Ἡράκλεια ἡ ἐπὶ Προποντίδι, Ἁγία Θεοδοσία, ΚΠ., Ἅγιοι Πέτρος καὶ Μᾶρκος, ΚΠ., κλπ.

ε' (η' - θ' αἰών). *Καμπὴ μετρία ἐπὶ πολυγώνου θυριδωτῆς βάσεως.* — Ἅγιος Ἀνδρέας ὁ ἐν τῇ Κρίσει, ΚΠ., Ναὸς Κοιμήσεως, Νίκαια (Βιθυνία), Ἁγία Θεοφανώ, ΚΠ., κλπ.

ς' (ι' - ιβ' αἰών). *Καμπὴ ἀσήμαντος, ἐφ' ὑψηλοῦ θυριδωτοῦ, κιονωτοῦ ἢ ἁπλοῦ κυλίνδρου.* — Μονὴ Μυρελαίου, ΚΠ., Ἅγιος Ἠλίας, Θεσσαλονίκη, Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς ἐν τῷ Τρούλλῳ, ΚΠ., κλπ.

ζ' (ι' - ια' αἰών). *Καμπὴ μετρία, ἐφ' ὑψηλῆς θυριδωτῆς πολυγώνου βάσεως.* — Καζαντζηλὰρ τζαμῆ, Θεσσαλονίκη, Ἅγιος Νικόδημος, Ἀθῆναι, Ὅσιος Λουκᾶς, Στείριον (Φωκίς), μονὴ Δαφνίου, κλπ.

η' (ια' αἰών). *Χθαμαλὴ πυραμιδοειδὴς στέγη, ἐφ' ὑψηλῆς θυριδωτῆς πολυγώνου βάσεως.* — Μονὴ Θεοτόκου, Στείριον, κλπ..

θ' (ι' - ιδ' αἰών). *Ὑψηλὴ καμπή, ἐφ' ὑψηλοῦ κιονωτοῦ, ἢ ἁπλοῦ κυλίνδρου.* — Μονὴ τοῦ Λίβα, ΚΠ., μονὴ τοῦ Παντοκράτορος, ΚΠ., μονὴ τῆς Χώρας, ΚΠ., Παναγία Χρυσοκέφαλος, Τραπεζοῦς, κλπ.

ι' (ι' - ιδ' αἰών). *Ὑψηλὴ καμπή, ἐπὶ τοξοειδῶν ὑψηλῶν παραθύρων, ἐν κυλίνδρῳ ἀνοιγομένων.* — Μονὴ τῆς Λαύρας, Ἄθως, Καπνικαρέα, Ἅγιοι Θεόδωροι, Θεοτόκος Γοργοεπήκοος, Ἅγιοι Ἀπόστολοι, Ἅγιος Σωτήρ, Ἀθῆναι, μονὴ τῆς Παμμακαρίστου, ΚΠ., Ἅγιος Παντελεήμων, Θεσσαλονίκη, Μονὴ τοῦ Παντεπόπτου, ΚΠ., Κηλισᾶ μεστζητί, ΚΠ., μονὴ τῆς Χώρας, ΚΠ., Ἅγιοι Ἀπόστολοι, Θεσσαλονίκη, κλπ.

ια' (ιγ' αἰών). *Κῶνος χθαμαλός, ἐφ' ὑπερυψήλου θυριδωτοῦ κυλίνδρου.* — Παναγία ἡ Μουχλιώτισσα, ΚΠ.

ιβ' (ιδ' αἰών). *Πυραμὶς ὑψηλή, ἐφ' ὑψηλῆς πολυγώνου, θυριδωτῆς βάσεως.* — Ἁγία Σοφία, Τραπεζοῦς.

(107) *A. B. v. C.*, σ. 21, καὶ τομαὶ ἐσωτερικοῦ.

Κατὰ τὸν ἀνακριβῆ Γρελῶτον, ἡ ἀναλογία αὕτη θὰ ἦτο $\frac{1}{7^{\beta}8}$, διότι «ὁ θόλος», λέγει, «ἔχει δεκαοκτὼ ὀργυιῶν διάμετρον, καὶ οὐ πλέον τῶν τριῶν βάθος» (*Voy. de Const.*, σ. 103).

(108) Ταὐτὸ παρετηρεῖτο καὶ ἐν τῷ τῶν Ἀποστόλων ναῷ ΚΠ., οὗτινος ὁ μεσαῖος θόλος ὑψοῦτο ὑπὲρ τοὺς ἄλλους, διότι, κατὰ τὸν Ῥόδιον Κωνσταντῖνον (*Ἔκφρασις τοῦ Ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων*, στ. 626 - 627),

«Πλὴν τὴν μέσην προύχειν τε δεσπόζειν
ὁ τεχνίτης ἔταξεν εὐσεβεῖ τρόπῳ».

Ἐν τῷ Ἁγίῳ Σεργίῳ ΚΠ. ὁ θόλος ἔχει μεγίστην σημασίαν ἐν διαγράμματι (ἴδε Α' τόμον, σχ. 3), ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι τὰ ἑκατέρωθεν κλίτη παρίστανται πολὺ στενὰ ἐν τῷ κομψῷ ἐκείνῳ τεμένει.

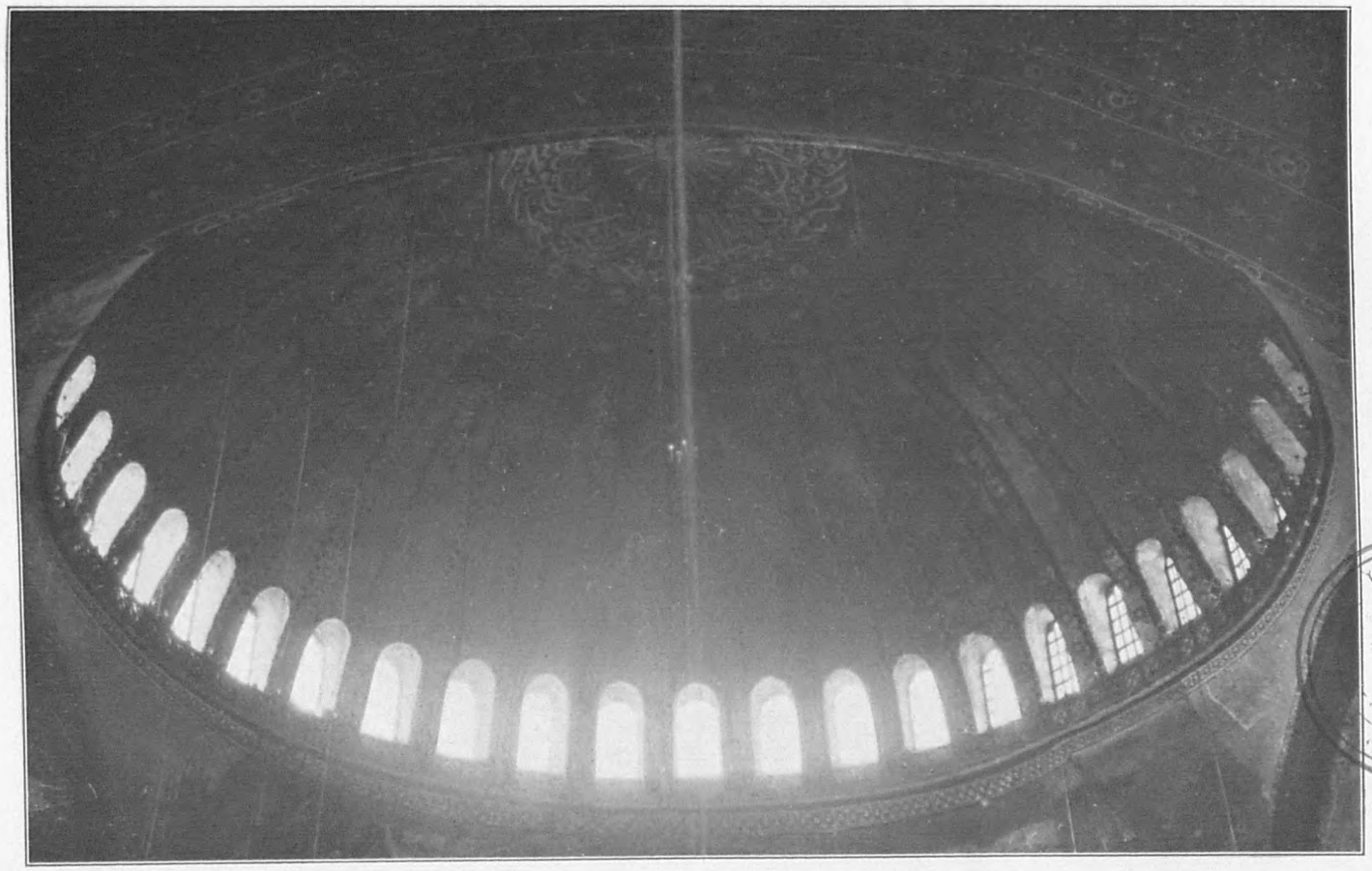
(109) «Ὁ θόλος ὑψοῦται 55 μέτρα ὑπὲρ τὸ δάπεδον» (Φοσσάτη *Aya Sofia*, σ. 3).

(110) Κατὰ τὸν Σάλτζεμβεργ 179 πρωσσικοὺς πόδας (*A. B. v. C.*, σ. 21).

Ἰδοὺ ποῖον τὸ ὕψος τῆς ἔσωθεν κορυφῆς τοῦ θόλου ἄλλων βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας·

Ναός	*Τόπος*	*Ὕψος ἔσωθεν θόλου*	
Ἁγία Σοφία	ΚΠ.	$55^{\mu}.6$	$178^{\beta\pi}$
Ἁγία Εἰρήνη	ΚΠ.	31 ±	100
Ἅγιος Βιτάλιος	Ῥάβεννα	28	90

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Η ΕΚ ΤΩΝ ΔΥΤΙΚΩΝ ΚΑΤΗΧΟΥΜΕΝΕΙΩΝ ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΑ ΤΟΥ ΘΟΛΟΥ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

$133^{\beta\pi}$ ἄνωθεν τοῦ ὑπερφου, καὶ $13^{\mu}.8$ ἢ $44^{\beta\pi}$ [111] ὑπὲρ τὴν ὑψίστην τοῦ ναοῦ κορωνίδα. Τοῦ δὲ πάχους τῆς κορυφῆς ὄντος, κατὰ τὸν Σάλτζεμβεργ, «μόνον 24 δακτύλων» [112], ἄλλως $0^{\mu}.6$, συνάγεται ὅτι τὸ ὁλικὸν τοῦ κτιρίου ὕψος ἔδει νὰ εἶνε $56^{\mu}.2$ ἢ $180^{\beta\pi}$, καὶ $68^{\mu}.7$ ἢ $220^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὴν κινστέρναν, μετὰ τὴν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἀνοικοδόμησιν [113]. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ πάχος τοῦτο αὐξάνει κάτωθεν. Τὸ δὲ ὑποτεινόμενον τόξον ἰσάζεται 162^{0}, ἐλαττούμενον οὕτω κατὰ 18^{0} τοῦ ἡμικυκλοτεροῦς σχήματος· ἡ δὲ ἔσωθεν θεωρητικὴ διάμετρος [114] τιταίνεται, παρὰ τὴν τῆς κορωνίδος βάσιν, ἐπὶ $33^{\mu}.00$ ἢ $106^{\beta\pi}$ [115], ἀλλὰ τὸ εὖρος τοῦτο σμικρύνουσιν ἠρέμα τὰ $0^{\mu}.15$ ἢ 6^{δ} τῆς γε-

Ναός	*Τόπος*	*Ὕψος ἔσωθεν θόλου*	
Ἅγιος Γεώργιος	Θεσσαλονίκη	$26^{\mu}.6$	$85^{\beta\pi}$
Ἁγία Σοφία	Θεσσαλονίκη	23 .8	76
Ἅγιος Σέργιος	ΚΠ.	21 .2	68
Ναός	Δερὲ Ἀγζῆ (Λυκία)	20 .0	64
Ἅγιος Ἠλίας	Θεσσαλονίκη	19 .8	64
Ἅγιος Νικόλαος	Μύρα (Λυκία)	19 .2	62
Παναγία Χρυσοκέφαλος	Τραπεζοῦς	18 .4	59
Ὅσιος Λουκᾶς	Στείριον (Φωκίς)	17 .7	57
Ἁγία Σοφία	Τραπεζοῦς	17 .3	55
Θεοτόκος τῆς Διακονίσσης	ΚΠ.	17 ±	54
Μονή	Δαφνί (Ἀττική)	15 .9	51
Ἅγιοι Ἀπόστολοι	Θεσσαλονίκη	15 .9	51
Ἅγιος Ἠλίας	Προῦσα	15 .8	51
Ναὸς Κοιμήσεως Θεοτόκου	Νίκαια (Βιθυνία)	14 .4	46
Ἅγιος Νικόλαος	Σκρίπος (Βοιωτία)	14 .2	45
Ἁγία Θεοτόκος	Στείριον (Φωκίς)	13 .5	43
Ἅγιος Νικόδημος	Ἀθῆναι	13 .3	43
Καζαντζηλὰρ τζαμῆ	Θεσσαλονίκη	12 .5	40
Κηλισᾶ μεστζητί	ΚΠ.	12 .0	38
Καπνικαρέα	Ἀθῆναι	11 .4	36
Ἅγιος Κλήμης	Ἄγκυρα	10 .0	32

[111] «Τὸ ὕψιστον σημεῖον τοῦ θόλου», σημειοῖ ὁ Σάλτζεμβεργ, «ἀνατείνει $46\frac{3}{4}$ πόδας ὕπερθεν τῆς κορωνίδος . . . . . Ὅθεν καὶ ἡ ὀροφὴ τυγχάνει ἐλάσσων τοῦ ἡμισφαιρικοῦ σχήματος» (*A. B. v. C.*, σ. 21). Ὥστε, κατὰ τὸν γερμανὸν καλλιτέχνην, ἡ ἔσω κορυφὴ θὰ ἦτο κατὰ $14^{\mu}.45$ καὶ οὐχὶ κατὰ $13^{\mu}.8$ ὑψηλοτέρα τῆς κορωνίδος. Ἡ τιμὴ τοῦ Σάλτζεμβεργ εἶνε οὕτω κατὰ $0^{\mu}.65$ μείζων τοῦ ἐμοῦ ὑπὲρ τὴν κορωνίδα ὕψους τοῦ θόλου, ἀλλὰ φρονῶ ὅτι ὁ ἀρχιτέκτων οὗτος πλανᾶται ἴσως, ὡς ὑποτιμῶν τὸ ὕψος τῆς ἀνωτάτης κορωνίδος, ὅπερ, κατὰ τὰς ἰδίας μου καταμετρήσεις, ἀνέρχεται εἰς $41^{\mu}.74$ ἔσωθεν, $41^{\mu}.84$ δ' ἔξωθεν, καὶ οὐχὶ εἰς $40^{\mu}.9$, καθὼς ἀπεικόνισεν ὁ Σάλτζεμβεργ (*Αὐτόθι*, πίναξ θ΄), ἐνῷ, ἀφ' ἑτέρου, τὸ νῦν ἐσωτερικὸν ὁλικὸν ὕψος δέον νὰ μὴ ἀπομακρύνηται σημαντικῷ τῷ μέτρῳ τῶν 55^{μ} τοῦ Φοσσάτη. Ἐκ τῆς κορωνίδος τέλος παρετήρησα ὅτι ὁ θόλος ἐφαίνετο χθαμαλός, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἁπλῆ ἐντύπωσις.

[112] *Αὐτόθι*, σ. 19.

[113] Ἐν τῷ Ἁγίῳ Σεργίῳ τὸ ὁλικὸν ἔξωθεν ὕψος προσεγγίζει $21\frac{1}{2}^{\mu}$ ἢ $70\beta\pi$.

[114] Θεωρητική, διότι ἡ παρουσία τῶν παραθύρων, ἄχρι τῆς κορωνίδος κατερχομένων, δὲν ἀφίνει παράτασιν τῆς καμπῆς ἄχρις αὐτῆς τῆς βάσεως, ἐνῷ ἀναμεταξὺ τῶν παραθύρων *προβάλλουσι* τὰ βεργία.

[115] Ὁ Δουκάγγιος, κακῶς ἑρμηνεύων τὸ «ἔμφωτον» τοῦ Εὐαγρίου (ἴδε Α΄ τόμον, σ. 77) ὡς σημαῖνον τὸν θόλον, παρέχει τῷ ἡμισφαιρίῳ εὖρος 75 ποδῶν, σημειῶν ὅτι ὁ Εὐάγριος «eius latitudinem seu diametrum esse pedum 75 scribit» (*S S.*, § 32). Ἡ δὲ ἔσω διάμετρος τοῦ θόλου ἄλλων βυζαντινῶν ναῶν ἔχει ὧδε, παραβαλλομένη τῇ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας·

Ναός	*Τόπος*	*Διάμετρος θόλου ἐσωτερική*	
Ἁγία Σοφία	ΚΠ.	33μ. 0	$106^{\beta\pi}$
Ἅγιος Γεώργιος	Θεσσαλονίκη	24 .05	77
Ἁγία Εἰρήνη	ΚΠ.	16 ±	50 ±
Ἅγιος Σέργιος	ΚΠ.	15 .55	50

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νικῆς ἐπιφανείας προβάλλοντα τεσσαράκοντα βεργία εἰς 32μ.70 ἢ 105βπ, ἐνῷ ἡ ὁλικὴ ἔξωθεν τοῦ τρούλλου διάμετρος ἰσάζεται 37μ.5 ἢ 120βπ.

Τὰς ἀρχικὰς ὅμως ταύτας διαστάσεις μετεμόρφωσαν οἱ σεισμοὶ καὶ αἱ ἀνοικοδομήσεις, οὕτως ὥστε τὸ μὲν ὕψος παρίσταται τανῦν τεταπεινωμένον κατὰ ἥμισυ περίπου μέτρον (116), ἡ δὲ διάμετρος ἐπηυξημένη, ὡς εἰκός, συνεπείᾳ τῆς τοῦ ὀρόφου ἐξωθήσεως.

Τὰ σχ. 622 καὶ 623, ἐν οἷς σαφηνίζονται τὰ προηγούμενα, παρέχουσι τὰς θεωρητικὰς ἀναλογίας τοῦ δευτέρου θόλου, ἐν ἁρμοδίᾳ κλίμακι.

Ἐῤῥέθη ἤδη ὅτι ἡ καμπὴ τοῦ θόλου εἶνε ἠρέμα ὀξυτενής, ὡς ἡ τῶν μεγάλων ἀψίδων (117). Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν πινάκων η΄, θ΄ καὶ ι΄ τοῦ Α΄ τόμου, καὶ δὴ ἐκ τοῦ πίνακος ϟθ΄. Ἐπὶ δὲ τοῦ σχ. 624 παρίσταται ἡ πραγματικὴ τομὴ τοῦ ἡμισφαιρίου. Διὰ τοῦ τοιούτου δὲ τεχνάσματος, οὐ μόνον στερεοποιεῖται τρόπον τινὰ ἡ κορυφή, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπ᾽ αὐτῆς πίπτοντα ὄμβρια ὕδατα

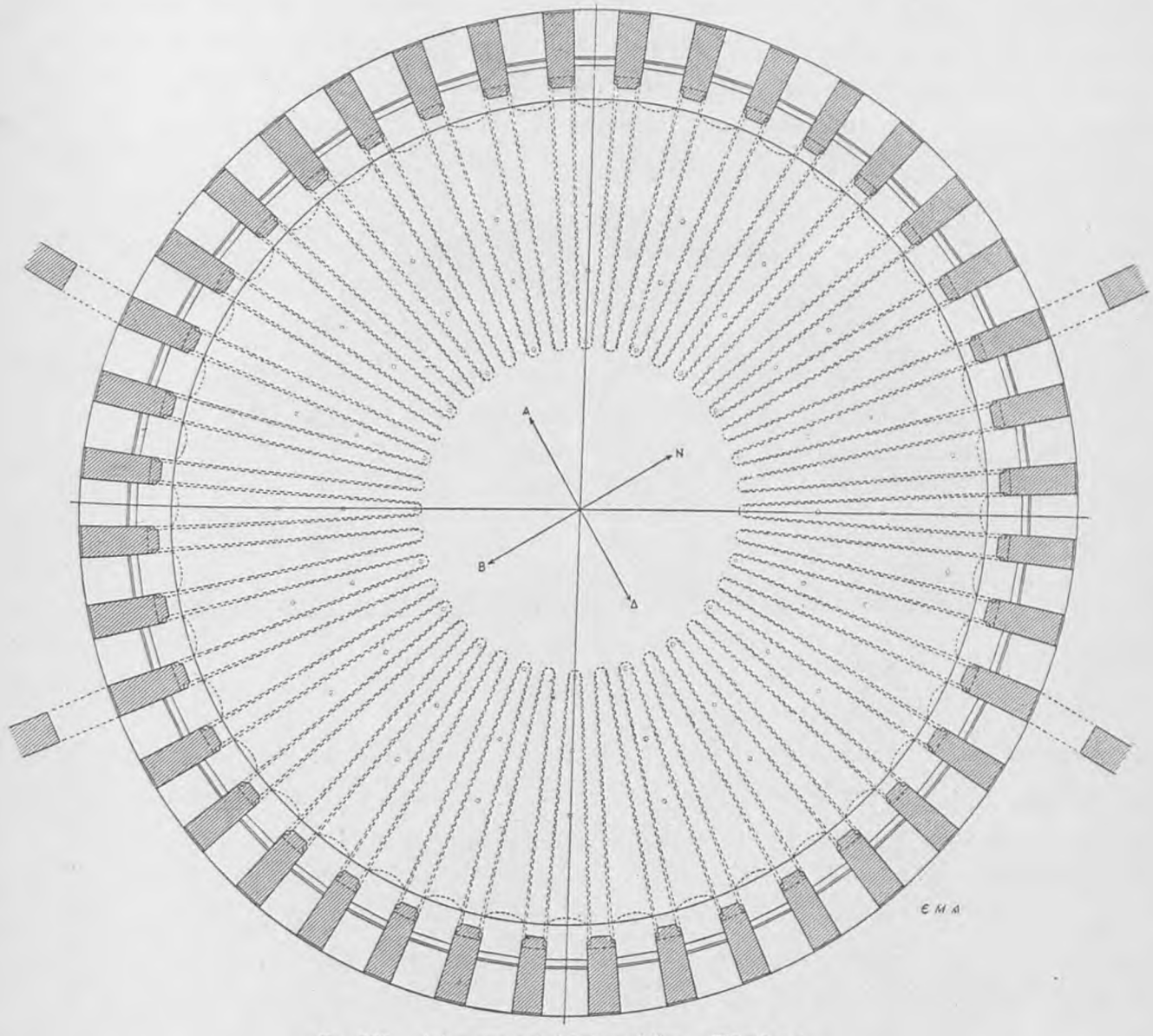
Ναός	*Τόπος*	*Διάμετρος θόλου ἐσωτερικὴ*	
Ἅγιος Βιτάλιος	Ῥάβεννα	15μ.5	50βπ
Ἁγία Σοφία	Θεσσαλονίκη	12 .0	38
Ἅγιος Γεώργιος	Ἔζρα (Συρία)	9 .5	30
Ἁγία Θεοδοσία	ΚΠ.	9 .4	30
Ὅσιος Λουκᾶς	Στείριον (Φωκίς)	8 .85	28
Ἅγιος Νικόλαος	Μύρα (Καρία)	8 .8	28
Ναός	Δερὲ Ἀγζῆ (Λυκία)	8 .7	28
Ἅγιος Ἠλίας	Προῦσα	8 .0	26
Μονή	Δαφνίον (Ἀττική)	7 .8	25
Νέα Μονή	Χίος	7 .8	25
Θεοτόκος τῆς Διακονίσσης	ΚΠ.	7 .6	24
Ναὸς Κοιμήσεως Θεοτόκου	Νίκαια (Βιθυνία)	7 .5	24
Μητρόπολις	Ἡράκλεια (Προποντίς)	7 .5	24
Ναός	Οὐλοῦ Βουνάρ (Μικρὰ Ἀσία)	7 .5	24
Μονὴ Παντοκράτορος	ΚΠ.	7 .2	23
Παναγία Χρυσοκέφαλος	Τραπεζοῦς	6 .8	22
Ἅγιος Νικόδημος	Ἀθῆναι	6 .5	21
Ἁγία Σοφία	Τραπεζοῦς	6 .3	20
Ναός	Τσαρδᾶ κιόη (Μικρὰ Ἀσία)	6 .3	20
Ἅγιος Ἠλίας	Θεσσαλονίκη	5 .4	17
Ἅγιος Νικόλαος	Σκρίπος (Βοιωτία)	5 .3	17
Ἅγιος Κλήμης	Ἄγκυρα	5 .0	16
Κηλισᾶ μεστζητί	ΚΠ.	3 .8	12
Ἅγιοι Ἀπόστολοι	Θεσσαλονίκη	3 .8	12
Ἅγιοι Θεόδωροι	Ἀθῆναι	3 .71	12
Ἁγία Θεοτόκος	Στείριον (Φωκίς)	3 .5	11
Καζαντζηλὰρ τζαμῆ	Θεσσαλονίκη	3 .4	11
Καπνικαρέα	Ἀθῆναι	3 .12	10
Ἅγιοι Ἀπόστολοι	Ἀθῆναι	3 .10	10
Καισαριανή	Ὑμηττός	2 .60	7
Θεοτόκ. Γοργοεπήκοος (Ἅγ. Ἐλευθέριος)	Ἀθῆναι	2 .45	7
Ἅγιος Σωτήρ	Ἀθῆναι	1 .65	5
Ναός, ὀρυχθεὶς ἐν βράχῳ	Ἰλαμούς (Μικρὰ Ἀσία)	1 .5	5

(116) Ὅθεν καὶ ὀρθὴ ἡ προεκτεθεῖσα καταμέτρησις 55μ τοῦ Φοσσάτη (σημ. 109).

(117) Ἴδε Α΄ τόμον, σ. 90.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ῥέουσιν εὐκολώτερον, εὑρίσκοντα ἀμέσως ἐπιφάνειαν πολλῷ πλέον κεκλιμένην τοῦ ὅ τι θὰ ὑπῆρχεν ἐν περιπτώσει τοσοῦτον γιγαντιαίου σφαιρικοῦ κυρτώματος ([118]).

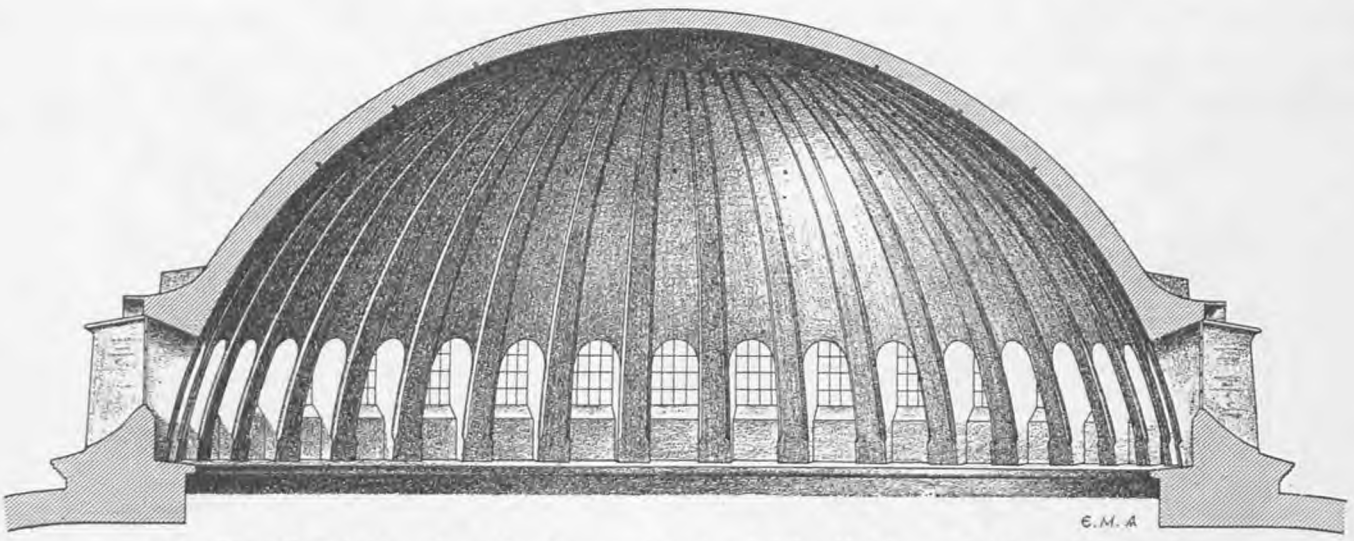
Σχ. 622. Διάγραμμα τοῦ δευτέρου θόλου. Κλῖμαξ=$\frac{1}{250}$.

Αἱ ἀπὸ τῶν σεισμῶν καὶ τῶν ἀνοικοδομήσεων προκύψασαι παραμορφώσεις. — Ἡ πολύπλοκος τοῦ τρούλλου καμπὴ δὲν παρουσιάζει πλέον σήμερον ὁμαλὴν ἐπιφάνειαν, ἀλλ᾽ ἀπ᾽ ἐναντίας πληθὺν ἐξογκωμάτων τε καὶ ταπεινώσεων. Ἰδίᾳ δ᾽ ἀξιοπαρατήρητος εἶνε ἐνταῦθα ἡ πρὸς νότον ἔξωθεν ὁρωμένη ἐσοχὴ καὶ αἱ ἑκατέρωθεν αὐτῆς ὑψούμεναι προβολαί (σχ. 618 καὶ πίναξ ΙΗ΄), ὡσεὶ τὸ ἀπὸ τοῦ 563 περισωθὲν πρὸς μεσημβρίαν μέρος τῆς ὀροφῆς νὰ ὑπέστη καθίζησιν μείζονα τῆς τοῦ 995 πρὸς δύσιν ἀνοικοδομηθέντος, καὶ ἔτι μείζονα τῆς τοῦ ἑῴου μέρους τοῦ θόλου, ἔργου τοῦ 1354.

([118]) Ὀξυτενὴς τυγχάνει καὶ ὁ θόλος τοῦ Ἁγίου Σεργίου (ἴδε πίνακα ε΄ Α΄ τόμου), ἔτι δὲ καὶ ὁ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ δὲ ἐξέτασις τοῦ πίνακος ἣν θέλει καταδείξει ὅτι εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ θόλου ἐπιφανείας αἱ συμπιέσεις αὐτοῦ εἶνε τοιαῦται, ὥστε νὰ ἀποτελῶσιν ἐπικινδύνους ἐπιπέδους ἐκτάσεις, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἔτι ἐπισφαλέστερα πρὸς τὰ κάτω ἐστραμμένα ἐξογκώματα. Ἀλλ᾽ ἡ ποιότης τῆς βυζαντινῆς ἀμμοκονίας ἦτο τοιαύτη, ὥστε μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἐτῶν πλίνθοι τε καὶ ἀμμοκονία συνενοῦντο ἐν ὁμογενεῖ, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἀδιασπάστῳ ὕλῃ, περιφρονούσῃ τὰς τῶν σεισμῶν ἀπειλάς. «Πόσας σκληρὰς προσβολάς», λέγει ὁ Σάλτζεμβεργ, «ἡ μεγαλοπρεπὴς αὕτη ὀροφὴ ὑπέστη ἐν διαστήματι δεκατριῶν αἰώνων, εὑρίσκει τις ἐπὶ τῇ ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐξετάσει αὐτῆς·

Σχ. 623. Ἡ κατὰ τὸν μείζονα ἄξονα θεωρητικὴ τομὴ τοῦ θόλου Ἰσιδώρου τοῦ Νέου. Κλῖμαξ=$\frac{1}{250}$.

διότι τότε δὲν δεικνύει πλέον ὁμαλὸν σχῆμα, ἀλλὰ πολλὰ ἐξογκώματα καὶ ἐμπιέσματα, ἅτινα, ἐκ τοῦ δαπέδου ὁρώμενα, ἐξαφανίζονται, ἀποδεικνύοντα δ᾽ ἐν ταὐτῷ πόσον σταθερὰ εἶνε ἐν γένει ἡ διὰ θόλου ὀροφὴ ὅταν μόνον αἱ βάσεις αὐτῆς μένωσιν ἀκλόνητοι» ([119]).

Ὑλικὸν κατασκευῆς. — Ἡ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἀνοικοδόμησις τοῦ θόλου ἐγένετο, καθὰ ἱστορεῖ ὁ Ἀνώνυμος, διὰ πλίνθων ἐλαφρῶν, λευκοχρόων, τῆς Ῥόδου, ὁμοίων ταῖς τοῦ ἀρχικοῦ θόλου ([120]). Ὅθεν καὶ «λόγος ἱστορικὸς ἐμφέρεται, κισηρίου ἐστὶν ὁ τροῦλλος· ἀλλ᾽ οὐκ ἔστι μέν, ἐλαφρὸς δὲ ὑπάρχει» ([121]). Ὁ λεγόμενος ὅμως Κωδινὸς βεβαιοῖ, ἀφ᾽ ἑτέρου, ὅτι «ὁ τροῦλλος κισσήρινός ἐστιν» ([122]), συγκείμενος δηλονότι ἐξ ἐλαφροπέτρας, ἢ σπογγολίθων. Τὸ δ᾽ ἐπίθετον «κισσήρινος» ὁ Ἀλλάτιος κακῶς ἐπεχείρησεν ἵνα ἀναγνώσῃ «κυπαρίσσινος» ([123]), τὸ μὲν διότι ἡ τοιαύτη ἀπόπειρα διορθώσεως εἶνε πάντῃ περιττή, τὸ δὲ διότι, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ ἡμέτερος

([119]) *A. B. v. C.*, σ. 21. Τὴν γνώμην ταύτην δέον νὰ ἀποδεχθῇ τις μετά τινος δισταγμοῦ, διότι, ἀναμεταξὺ ἄλλων, ὁ ναὸς τοῦ ἐν Ἀγκύρᾳ Ἁγίου Κλήμεντος, ὡς καὶ ὁ τοῦ Δερὲ Ἀγζῆ (Μικρὰ Ἀσία), παραδείγματος χάριν, ἀπώλεσαν τὸν θόλον αὐτῶν, ἂν καὶ διετηρήθησαν αἱ φέρουσαι αὐτὸν ἀψῖδες. Τὸν δὲ παθόντα τροῦλλον τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἁγίας Σοφίας ἐστερεοποίησαν οἱ Βυζαντινοὶ διὰ χονδροειδοῦς τετραγώνου βάσεως, περισωσάσης μὲν τὰ δώδεκα αὐτοῦ παράθυρα, ἀλλὰ παραμορφωσάσης λίαν δυσαρέστῳ τῷ τρόπῳ τὸ σύνολον τῆς γενικῆς ἔξωθεν θέας τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος τεμένους ἐκείνου.

([120]) Βανδούρη *Imp. Or.*, τ. α΄, μέρος δ΄, σ. 78. Ἴδε ἀνωτέρω, σ. 105.

([121]) *Αὐτόθι*, σ. 73.

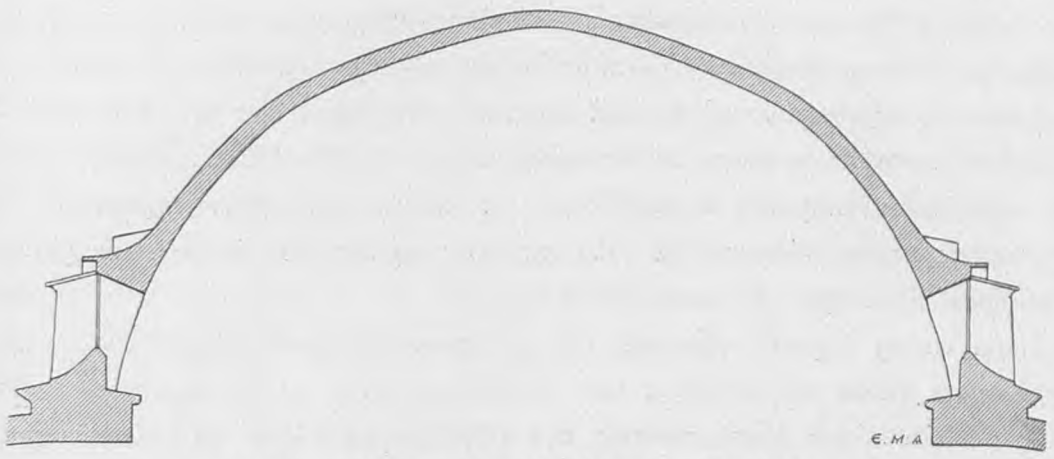
([122]) *Περὶ Οἰκοδ. τῆς Ἁγίας Σοφίας*, ἔκδ. Βόννης, σ. 141.

([123]) «Ipse legerem κυπαρίσσινος, ex nunquam putrescente videlicet ligno compaginata» (*De Libris et Rebus Eccles. Graecorum*, ἐν Παρισίοις, 1646, β΄, σ. 160).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Βυζάντιος, « ῥητῶς ὁ Ἰουστινιανὸς διέταξε ἵνα μὴ ἔμβῃ διόλου ξύλον εἰς τὴν ὀροφὴν καὶ τοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ » (124).

Αἱ ἐλαφραὶ δ' αὗται πλίνθοι τοῦ Ἀνωνύμου δέον νὰ ἀνταποκρίνωνται εἰς τὴν πραγματικότητα, ὡς ἀπαντῶσαι, εἰ καὶ ὑπ' ἄλλην μορφήν, ἔν τε διαφόροις προγενεστέροις τεμένεσι καὶ ἐν συγχρόνῳ ναῷ τῆς Ῥαβέννης (125). Ἂν δ' ἡ ἀνάγκη ἐλαφροῦ ὑλικοῦ ἦτο ἐπαισθητὴ ἤδη ἐν τῇ κτίσει ἰουστινιανείου θόλου 50^{βπ} διαμέτρου, θὰ ἦτο, ὡς εἰκός, πολλῷ μείζων ἐν τρούλλῳ διπλασίου τοὐλάχιστον εὔρους, καὶ τοιαύτης ἐξωστικῆς δυνάμεως, οἵος ὁ γιγάντιος ὄντως τῆς Ἁγίας Σοφίας θόλος.

Σχ. 624. Ἡ πραγματικὴ τοῦ θόλου καμπή. Κλῖμαξ=$\frac{1}{800}$.

« Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ μεγάλου θόλου », γράφει ὁ Σάλτζεμβεργ, « αἱ πλίνθοι ἔχουσιν 27 δακτύλων μῆκος, 9 δακτύλων πλάτος καὶ 2 δακτύλων εὖρος, καὶ ἔνιαι τῶν 27 δακτύλων φαίνονται ἔχουσαι τετράγωνον σχῆμα » (126), ὥστε μέρος τῆς βάσεως τοῦ τρούλλου ἔκτισται πλίνθοις 0^{μ}.70 μήκους, 0^{μ}.23 πλάτους καὶ 0^{μ}.05 πάχους, ἤτοι πλίνθοις μεγίστων διαστάσεων, ὧν τινες φαίνονται μάλιστα οὖσαι τετράγωνοι, σὺν πλευραῖς 0^{μ}.70. Σημειωτέον δ' ἐπὶ τούτῳ ὅτι τὰ ἐλαφρὰ τῆς Ῥόδου βήσαλα « παμμεγέθη » ἀποκαλεῖ ὁ Ἀνώνυμος (127), ὅστις δὲν φαίνεται οὕτω λίαν ἀφιστάμενος τῆς ἀληθείας ἐνταῦθα.

Αἱ μόναι πλίνθοι τοῦ θόλου, ἃς ἠδυνήθην νὰ ἴδω, ἀνῆκον πεσσῷ τινι τῶν τεσσαράκοντα, πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν τοῦ θόλου μέρος εὑρισκομένῳ. Ἦσαν δ' αὗται λεπταί, κατὰ 0^{μ}.018 ἢ $\frac{2}{3}^{δ}$ στενώτεραι τῶν συνήθων, ἔχουσαι ἑπομένως πάχος 0^{μ}.034 ἢ $1\frac{1}{3}^{δ}$ (ἀντὶ 0^{μ}.052 ἢ $2^{δ}$), χωριζόμεναι ἀλλήλων 0^{μ}.033 ἢ $1\frac{1}{2}^{δ}$ στενοῖς ὡσαύτως ἀμμοκονίας στρώμασιν, ἀνήκουσαι δ' ὡς ἐκ τῆς θέ-

---

(124) *Ἡ ΚΠ.*, τ. α', σ. 482, σημ. 4. Ὁ θόλος τοῦ ἐν ΚΠ. ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἦτο ξύλινος (Πασπάτη *Βυζ. Μελ.*, σ. 279, σημ. 1).

(125) Ὁ τροῦλλος τοῦ ἐκεῖ Ἁγίου Βιταλίου σύγκειται μακροῖς κενοῖς ἀμφορεῦσιν, συνηρθρωμένοις ἑλικοειδῶς ἀλλήλοις (ἴδε Δ' Ἀξινκοὺρ *Sammlung der vorzüglichsten Denkmäler der Architectur*, ἐν Βερολίνῳ, πίναξ οα', σχ. 54). Ἀνάλογος δὲ ταὐτῃ καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ θόλου τοῦ ἐν Ῥαβέννῃ βαπτιστηρίου καὶ τοῦ μαυσωλείου τῆς Πλακιδίας. Λίαν ἐνδιαφέρουσα δὲ θὰ ἦτο ἡ ἐξέτασις τοῦ τρούλλου τοῦ ἐν ΚΠ. Ἁγίου Σεργίου.

(126) *A. B. v. C.*, σ. 19.

(127) Βανδούρη *Imp. Or.*, τ. α', μέρος δ', σ. 73.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σεως αὐτῶν ἀναμφισβητήτως πάντως τῷ τῷ 1354 ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ Α΄ ἀνεγερθέντι τῆς ὀροφῆς μέρει.

Οἱ Ὀθωμανοὶ θεωροῦσιν ὅτι «ὁ θόλος θὰ ὑπάρχῃ αἰωνίως, διότι ἡ ἀμμοκονία, ἐν ᾗ ἐτέθησαν αἱ πλίνθοι αὐτοῦ, ἀνεμίγη ἔνθεν μὲν τῇ ἄμμῳ τῆς Μέκκας, ἑτέρωθεν δὲ τῷ ἐκ τοῦ ἱεροῦ φρέατος Ζεμζὲμ ὕδατι, δι' οὗ ἡ Ἄγαρ ἐκόρεσε τὴν δίψαν τοῦ θνήσκοντος Ἰσμαήλ, ὡς καὶ τῷ ηὐλογημένῳ τοῦ Προφήτου σιάλῳ» ([128]).

Ἡ τοῦ θόλου οἰκοδόμησις. — Ὁ ἀρχιτέκτων Σουαζῆς ([129]) ἔῤῥιψεν εἰς μέσον τῷ 1883 τὴν εἰκασίαν ὅτι ὁ θόλος τῆς Ἁγίας Σοφίας ᾠκοδομήθη τάχα ἄνευ ἱκριώματος. «Φέρεται», λέγει, «ὅτι ἡ ὀροφὴ ἐκτίσθη ἐπὶ σανιδώματος..... Ἀλλ' οὐδὲν εἶνε ἧττον ἀποδεδειγμένον τῆς ὑπάρξεως τοιούτου ἱκρίου» ([130]). Δὲν εἶνε δ' εὔκολον νὰ ἀποφανθῇ τις ἐκ πρώτης ἀφετηρίας περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς δοξασίας ταύτης, διότι, ἐνῷ τὸ πιθανὸν σὺν τῷ ὕψει στένευμα τοῦ πάχους τῆς ὀροφῆς (σχ. 623) φαίνεται ἐπικυροῦν πως αὐτήν, καὶ δὴ παρὰ τὴν βάσιν, ἡ παρ' Ἀνωνύμῳ δήλη μνεία ξυλίνων τοῦ θόλου ἱκριωμάτων τείνει νὰ ἀνατρέψῃ πάλιν αὐτήν. «Οὕτως τοίνυν», γράφει ὁ ἱστορικὸς οὗτος, «καὶ πάλιν ἐκαμώθη ὁ τροῦλλος,..... ποιήσαντες αὐτὸν τυμπανικόν, πτοούμενοι, ἵνα μὴ πάλιν ταχέως πέσοι, ἐάσαντες τὰ ξύλα καὶ τοὺς κριοὺς τῶν ἀντινύκτων χρόνον ἕνα, ἕως οὗ ἔγνωσαν ποιῆσαι τὴν πέψιν τὸν τροῦλλον» ([131]).

Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἔσχομεν πολλάκις τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀποδείξωμεν πόσον ἀμφίβολα καὶ ἀβάσιμα τυγχάνουσιν ἐνίοτε τὰ λεγόμενα τοῦ Ἀνωνύμου. Ἀλλ' ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ βυζαντινὸς ἱστορικὸς συνδέει τόσον ἀναποσπάστως τὴν οἰκοδόμησιν θόλου τῇ χρήσει ἱκριωμάτων, ἐκφέρεται, ἄλλαις λέξεσι, τόσον ὁριστικῶς, εἰ καὶ ἐμμέσως, ἐναντίον τοῦ δῆθεν ἀχρήστου τῶν σανιδωμάτων, ὥστε νὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ θεωρήσωμεν τὴν εἰκασίαν τοῦ γάλλου ἀρχιτέκτονος, ὅτι ὁ θόλος τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐκτίσθη δῆθεν *ὁλόκληρος* ἄνευ ἱκρίων, περιττήν, ἀδύνατον, καὶ φαντασιώδη.

([128]) Γρόζβενορ *Const.*, τ. β', σ. 541-542.

([129]) Choisy.

([130]) *L' Art de bâtir chez les Byzantins*, σ. 66. Ὁ κόμης Ἀνδρεώσσης περιέγραψε κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς ιθ' ἑκατονταετηρίδος τοὺς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἄνευ ἱκριωμάτων κατασκευαζομένους θόλους. «Αἱ ὀροφαὶ αὗται», λέγει, «ὑπόκεινται ἐν τῇ οἰκοδομήσει αὐτῶν ἁπλουστάταις μεθόδοις, κινησάσαις τὸν θαυμασμὸν τοῦ κ. Δαβὶδ Λὲ Ῥουά, συγγραφέως τῆς *Περιγραφῆς τῶν τῆς Ἑλλάδος Μνημείων*, ὅτε τῷ 1753 ἐπεσκέφθη τὸ τέμενος, ὅπερ ἔκτιζε σουλτὰν Μαχμοὺτ ὁ Α΄ (Guys, *Voyage littéraire de la Grèce*, τ. β', σ. 2). Θέλομεν παράσχει τὸν τρόπον ἐκτελέσεως τῶν ἐν λόγῳ ὀροφῶν τούτων, ὄντινα ὁ κ. Λὲ Ῥουὰ ἁπλῶς ἀνέφερεν. Οἰκοδομοῦσι τὰς ὀροφάς, ὅσον μεγάλαι καὶ ἂν εἶνε, ἄνευ ἱκριωμάτων, μεταχειριζόμενοι μόνον πλίνθους καὶ ἀμμοκονίαν τοῦ Κορασὰν ἐν ἴσου πάχους στρώμασι, τῆς ἀμμοκονίας τιθεμένης μαλακῆς ἐπὶ τῶν πλίνθων. Ἡ περίστασις δ' αὕτη εἶνε ἀπαραίτητος, διότι ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ἡ ἀμμοκονία ἐπιτρέπει τὴν προξήκουσαν τῶν πλίνθων κλίσιν, καὶ τοῦτο ἄνευ ἀνάγκης πελεκήσεως αὐτῶν, καὶ ἄνευ προκύψεως ἀνεπαρκοῦς ὑποστηρίγματος. Ἡ κλίσις αὕτη ὁρίζεται ὁμοιομόρφως μέσον μακροξύλου, οὗτινος ἡ μὲν τῶν ἐσχατιῶν, τυγχάνουσα κινητὴ πέριξ ἀκινήτου σημείου, ἀντιστοιχοῦντος τῷ κέντρῳ τοῦ θόλου, ἐπιτρέπει τῇ ἄλλῃ νὰ κινῆται σφαιρικῶς καὶ νὰ ὑψῶται ἐν κατακορύφῳ. Ἕνεκα δὲ τῆς πρώτης αὐτῆς κινήσεως ἡ δοκὸς διαγράφει ἐν τῷ κενῷ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν κώνου ἀνεστραμμένου. Πρῶτον μὲν θέτουσι πλίνθον ἐπὶ τοῦ στρώματος ἀμμοκονίας, σὺν τῇ δεούσῃ κλίσει, τῇ ὑπὸ τῆς δοκοῦ ὁριζομένῃ, ἀκολούθως δὲ ἄλλην πλίνθον παρὰ τὴν πρώτην, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, ἄχρις οὗ σχηματίσωσι τὴν πρώτην ζώνην. Μετὰ παρέλευσιν δ' εἴκοσι τεσσάρων ὡρῶν, ὅτε ἡ ἀμμοκονία ἔλαβε σύστασιν ἱκανὴν πρὸς ὑποστήριξιν νέας πιέσεως, προσθέτουσι τῷ πρώτῳ, συμφώνως τῇ διευθύνσει, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ μακροξύλου, νέον στρῶμα πλίνθων καὶ ἀμμοκονίας τοῦ Κορασάν. Καὶ οὕτως ἐξακολουθοῦσιν ἄχρις οὗ ἡ δοκός, λαβοῦσα τὴν κατακόρυφον τροπήν, δεικνύει τὴν θέσιν τῆς τῆς ὀροφῆς κλειδός» (*Constantinople et le Bosphore*, ἐν Παρισίοις, 1828, τ. β', σ. 120-121).

Βεβαίως οἱ ὀξυτενεῖς ἀρχικοὶ τῶν ναῶν τροῦλλοι, ὡς ὁ τῆς Νύσσης καὶ ὁ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐν Ἔξρᾳ, ἠδύναντο νὰ οἰκοδομηθῶσιν ἄνευ ἱκριώματος.

([131]) Βανδούρη, *Imp. Or.*, τ. α', μέρος δ', σ. 78.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὰ τεσσαράκοντα παράθυρα. — Ἐκ τοῦ μεγαλοπρεποῦς στεφάνου παραθύρων τοῦ θόλου «ἀεὶ διαγελᾷ πρῶτον ἡ ἡμέρα», κατὰ τὴν γλαφυρὰν τοῦ Προκοπίου ἔκφρασιν (132), ἐξ ἧς ἄλλως φαίνεται ἐμπνευσθεὶς ἐν τοῖς ἑξῆς στίχοις καὶ ὁ Σιλεντιάριος·

«Σφαίρης δ' ἡμιτόμ[οιο] πυθμένα πεντά[κις ὀκτὼ]
εὐφαέων ἀψῖδας ἐτεχνήσαντο θυρέτρων,
ὁππόθεν ἀβροκόμοιο σέλας πορθμεύεται ἠοῦς» (133),

ὅπου ἡ ἀνάγνωσις τοῦ «*πεντά . . . . .*» ὡς «*πεντά[κις ὀκτὼ]*» (τεσσαράκοντα) εἶνε ἰδική μου.

Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1675 οἱ περιηγηταὶ Σπὼν καὶ Οὐῆλερ περιέγραψαν τὸ μέσον τῆς ὀροφῆς ὡς ἀποτελούμενον ἐκ «θόλου παμμεγέθους καὶ κάλλιστα πεφωτισμένου» (134).

Τὰ τεσσαράκοντα τοῦ θόλου παράθυρα, ἅτινα, κατὰ τὴν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ κρατοῦσαν συνήθειαν, ἀνοίγονται ἐν αὐτῇ τῇ σφαιρικῇ ἐπιφανείᾳ, καὶ ὧν τὸ ἑσπέριον, τὸ ἑῷον, τὸ νότιον καὶ τὸ βόρειον ὑπάρχουσιν ἐπ' αὐτῶν τῶν τοῦ ναοῦ ἀξόνων, ὀλίγοι μόνον συγγραφεῖς ἠδυνήθησαν ἀκριβῶς νὰ ἀριθμήσωσιν, ὅπερ ἐξηγεῖ τὴν μεγάλην ἐπιπολαιότητα καὶ ἀνακρίβειαν τῶν πλείστων τοῦ τεμένους περιγραφῶν, ἔργων ἀνθρώπων ἀνικάνων ἵνα ὀρθῶς ἀντιληφθῶσι τοῦ ἀριθμοῦ ἁπλῆς σειρᾶς ἀντικειμένων! Ἀναμεταξὺ δὲ τῶν ἀκριβῶς καταμετρησάντων τὰ παράθυρα ταῦτα ἀπαντῶμεν τὸν Γύλλιον (135), τὸν Φοσσάτην (136), καὶ τὸν Σάλτζεμβεργ (137).

---

(132) *Περὶ Κτισμ.*, σ. 176.

(133) Στ. 509 - 511.

(134) Spon et Wheler, *Voyage d' Italie de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, ἐν Ἅγῃ, τ. α', 1724, σ. 142.

(135) Δουκαγγίου *S. S.*, § 32.

(136) *Aya Sofia*, σ. 3.

(137) *A. B. v. C.*, πίνακες η', θ' καὶ ι'.

Ὁ Γρελῶτος (*Voy. de Const.*, σ. 103), ὁ Τουρνεφόρτιος (*Voy. du Levant*, τ. α', σ. 477), καὶ ὁ Δαλλαουαὶ (*Const. Anc. and Mod.*, μετ. γαλλ., τ. α', σ. 93) ἠρίθμησαν 24 μόνον παράθυρα, ὁ Οὐὼλς (*Const.*, τ. α', σ. 47) 26, ὁ Τεξιέρος (*L'Architecture byzantine*, σ. 22), ὁ Βατισσιέρος (*Hist. de l'Art monum.*, ἐν Παρισίοις, 1860, σ. 401), καὶ ὁ ἀνακριβὴς Γρόζβενορ (*Const.*, τ. β', σ. 549) ἐμέτρησαν 44.

Συγκρίνοντες δὲ τὸν ἀριθμὸν παραθύρων τοῦ θόλου τῆς Ἁγίας Σοφίας τῷ τῶν ἄλλων βυζαντινῶν ναῶν, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ μεγάλη ἐκκλησία εἶχεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὀροφῆς αὐτῆς διπλάσιον ἀριθμὸν θυρίδων τοῦ φωτεινοτέρου διασωθέντος ἑλληνικοῦ μεσαιωνικοῦ ναοῦ.

Ναός	*Τόπος*	*Παράθυρα θόλου*
Ἁγία Σοφία	ΚΠ.	40
Ἁγία Εἰρήνη	ΚΠ.	20
Θεοτόκος τῆς Διακονίσσης	ΚΠ.	16
Μονὴ Παντοκράτορος	ΚΠ.	16
Μονὴ τῆς Χώρας	ΚΠ.	16
Ἅγιος Νικόδημος	Ἀθῆναι	16
Μονή	Δαφνίον (Ἀττική)	16
Ὅσιος Λουκᾶς	Στείριον (Φωκίς)	16
Ἅγιος Ἠλίας	Θεσσαλονίκη	16
Μονὴ Παμμακαρίστου	ΚΠ.	12
Μονὴ τοῦ Παντεπόπτου	ΚΠ.	12
Κηλισᾶ μεστζητί	ΚΠ.	12
Ἁγία Σοφία	Θεσσαλονίκη	12
Ἅγιοι Ἀπόστολοι	Θεσσαλονίκη	12
Ἁγία Σοφία	Τραπεζοῦς	12
Παναγία Χρυσοκέφαλος	Τραπεζοῦς	12

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἕκαστον παράθυρον ἔχει ἐξωτερικὸν μὲν εὖρος $1^{μ}.77$ ἢ $5^{βπ}$ $8^{δ}$, ἐσωτερικὸν δὲ $1^{μ}.57$ ἢ $5^{βπ}$ $0^{δ}$, καὶ ἐπειδὴ ταῦτα ἀνοίγονται λοξῶς, ἵνα στέλλωσι πρὸς τὰ κάτω τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, τὸ ὑπὲρ τὴν κορωνίδα παραπλήσιον ὕψος αὐτῶν παραλλάσσει ἀπὸ $4^{μ}.2$ ἢ $14^{βπ}$ ἔσωθεν ἕως $5^{μ}.0$ ἢ $16^{βπ}$ ἔξωθεν αὐτῆς. Ἡ δὲ ὀροφὴ αὐτῶν τυγχάνει ἡμικυλινδρική, τοῦ ἄξονος ἑκάστου ἡμικυλίνδρου τρεπομένου, ὡς ἔοικεν, πρὸς τὸ κέντρον καμπῆς τοῦ ἡμισφαιρίου, ἀποτελοῦντος δ᾽ οὕτω γωνίαν 22° περίπου μετὰ τῆς ὁριζοντίας γραμμῆς.

Τὸ δ᾽ ὑαλωτὸν τῶν παραθύρων μέρος ἀρχίζει πάντοτε ὑπὲρ τὴν κορωνίδα ἐν ὕψει τοὐλάχιστον ἀνδρομήκει, ἐναλλάσσοντι ἀπὸ $1^{μ}.7$ ἢ $5\frac{1}{2}^{βπ}$ ἄχρι $2^{μ}.6$ ἢ $8\frac{1}{2}^{βπ}$. Ὁ δ᾽ ἐν τῇ βάσει τῶν παραθύρων τοιοῦτος τοῖχος εὑρίσκεται συνήθως $1^{μ}.31$ ἢ $4^{βπ}$ $2^{δ}$ μακρὰν τοῦ γύρου τῆς κορωνίδος, οὕτως ὥστε ἀπέχει τοῦ καταντικρὺ αὐτοῦ παραθύρου $33^{μ}.42$ ἢ $107^{βπ}$, καὶ φαίνεται ὅτι τὸ κατ᾽ ἀρχὰς ὑψοῦτο κατακορύφως ἄχρις $1^{μ}.6$ ἢ $5^{βπ}$, καὶ ὅτι ἐκεῖθεν διηυθύνετο λοξῶς πρὸς τὸ τῶν ὑάλων δικτύωμα ([138]), ἀλλ᾽ αἱ κατὰ καιροὺς ἀνοικοδομήσεις ἐπέφερον ἀνωμαλίας εἰς τὴν τοιαύτην διάταξιν, ὥστε πλεῖσται βάσεις εἶναι σήμερον ἁπλῶς κεκλιμέναι ἢ κυρταὶ ἔσωθεν. Ὁ ἀκόλουθος δὲ πίναξ παρέχει τό τε ὕψος καὶ τὴν κλίσιν τῆς βάσεως ἑκάστου τῶν παραθύρων τοῦ θόλου.

Ναός	*Τόπος*	*Παράθυρα θόλου*
Ἅγιος Γεώργιος	Ἔζρα (Συρία)	8
Ἅγιος Σέργιος	ΚΠ.	8
Ἅγιος Βιτάλιος	Ράβεννα	8
Ἅγιος Ἀνδρέας ἐν τῇ Κρίσει	ΚΠ.	8
Μονὴ Μυρελαίου	ΚΠ.	8
Μονὴ τοῦ Λιβός	ΚΠ.	8
Ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ Κυπαρίσσῳ	ΚΠ.	8
Παναγία ἡ Μουχλιώτισσα	ΚΠ.	8
Ἀχμὲτ Πασσᾶ μεστζητὶ	ΚΠ.	8
Ἅγιος Γεώργιος	Θεσσαλονίκη	8
Καζαντζηλὰρ τζαμῆ	Θεσσαλονίκη	8
Ἅγιος Παντελεήμων	Θεσσαλονίκη	8
Ἅγιοι Θεόδωροι	Ἀθῆναι	8
Θεοτόκος Γοργοϋπήκοος	Ἀθῆναι	8
Καπνικαρέα	Ἀθῆναι	8
Καισαριανή	Ὑμηττός	8
Ἅγιος Σωτήρ	Ἀθῆναι	8
Ἅγιοι Ἀπόστολοι	Ἀθῆναι	8
Ἅγιος Νικόλαος	Σκρίπος (Βοιωτία)	8
Ἁγία Θεοτόκος	Στείριον (Φωκίς)	8
Ἅγιος Ἠλίας	Προῦσα	8
Ἅγιος Νικόλαος	Μύρα (Λυκία)	8
Ναός	Δερὲ Ἀγζῆ (Λυκία)	8
Ἅγιος Κλήμης	Ἄγκυρα	4
Ναὸς Κοιμήσεως Θεοτόκου	Νίκαια (Βιθυνία)	4
Ἁγία Θεοφανώ	ΚΠ.	2
Ἁγία Θεοδοσία	ΚΠ.	0
Μητροπολιτικὸς ναός	Ἡράκλεια ἡ ἐπὶ Προποντίδι	0
Ἅγιοι Πέτρος καὶ Μᾶρκος	ΚΠ.	0

Ὁ ἀναγνώστης θὰ παρετήρησεν ὅτι ἐν τοῖς ἄνω πίναξι δὲν γίνεται μνεία τῶν ἐν Μυσθρᾷ ναῶν, οὓς ἐλπίζομεν νὰ γνωρίσωμεν προσεχῶς διὰ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Μιλλέτου. Ἡ ἐργασία τοῦ κ. Α. Ἀδαμαντίου οὐδὲν τὸ καινὸν προσέθεσεν εἰς τὰς ἄχρι τοῦδε γενομένας μελέτας.

Ὅσον δ᾽ ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Μυσθρᾶ, ἴδε τὸ ἔξοχον σύγγραμμα τοῦ ἡμετέρου εὐσυνειδήτου καὶ λογίου καθηγητοῦ κ. Κ. Ζησίου (*Σύμμικτα*, ἐν Ἀθήναις, 1892).

([138]) Ἴδε σχ. 596.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Παραθύρου		*Βάσεως*	
Ἀριθμός	*Θέσις*	*Ὕψος*	*Κλίσις*
1	Κεντρικὸν πρὸς Δ.	$2^{\mu}.6$ ἢ $8\frac{1}{2}^{\beta\pi}$	Μεγάλη
2	α΄ πρὸς Ν. μεσαίου Δ.	1 .8 6	ὁμοίως
3	β΄ » » » »	1 .9 6	ἧττον σημαντική
4	γ΄ » » » »	1 .9 6	ὁμοίως
5	δ΄ » » » »	2 .0 $6\frac{1}{2}$	ὁμοίως
6	ε΄ » » » »	2 .0 $6\frac{1}{2}$	ὁμοίως
7	ς΄ » » » »	κεκλεισμένον	κεκλεισμένον παράθυρον
8	ζ΄ » » » »	ὁμοίως	ὁμοίως
9	η΄ » » » »	$2^{\mu}.2$ ἢ $7^{\beta\pi}$	πολὺ μικρά
10	ϑ΄ » » » »	2 .2 7	ὁμοίως
11	Κεντρικὸν πρὸς Ν.	2 .2 7	ὁμοίως
12	α΄ πρὸς Α. μεσαίου Ν.	2 .2 7	ὁμοίως
13	β΄ » » » »	1 .8 6	σημαντικωτέρα
14	γ΄ » » » »	1 .9 6	μεγάλη
15	δ΄ » » » »	1 .9 6	ὁμοίως
16	ε΄ » » » »	1 .9 6	θύρα εἰσόδου κορωνίδος
17	ς΄ » » » »	1 .9 6	μεγάλη
18	ζ΄ » » » »	1 .9 6	ὁμοίως
19	η΄ » » » »	1 .9 6	ὁμοίως
20	ϑ΄ » » » »	1 .9 6	ὁμοίως
21	Κεντρικὸν πρὸς Α.	1 .9 6	ὁμοίως
22	α΄ πρὸς Β. μεσαίου Α.	1 .9 6	ὁμοίως
23	β΄ » » » »	1 .9 6	ὁμοίως
24	γ΄ » » » »	1 .9 6	ὁμοίως
25	δ΄ » » » »	1 .9 6	ὁμοίως
26	ε΄ » » » »	2 .0 $6\frac{1}{2}$	σημαντική
27	ς΄ » » » »	2 .3 $7\frac{1}{2}$	πολὺ μικρά
28	ζ΄ » » » »	2 .4 $7\frac{1}{2}$	ὁμοίως
29	η΄ » » » »	2 .4 $7\frac{1}{2}$	σχεδὸν ἀνύπαρκτος
30	ϑ΄ » » » »	2 .3 $7\frac{1}{2}$	ὁμοίως
31	Κεντρικὸν πρὸς Β.	2 .4 $7\frac{1}{2}$	ὁμοίως
32	α΄ πρὸς Δ. μεσαίου Β.	2 .5 8	ὁμοίως
33	β΄ » » » »	κεκλεισμένον	κεκλεισμένον παράθυρον
34	γ΄ » » » »	ὁμοίως	ὁμοίως
35	δ΄ » » » »	$2^{\mu}.0$ ἢ $6\frac{1}{2}^{\beta\pi}$	πολὺ μικρά
36	ε΄ » » » »	1 .9 6	ὁμοίως
37	ς΄ » » » »	1 .9 6	ὁμοίως
38	ζ΄ » » » »	1 .8 6	ὁμοίως
39	η΄ » » » »	1 .7 $5\frac{1}{2}$	ὁμοίως
40	ϑ΄ » » » »	1 .8 6	μεγάλη

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὸ μέγα ὕψος, εἰς ὃ ἀρχίζει τὸ μεσαῖον πρὸς δυσμὰς παράθυρον, ὀφείλεται τῇ ἐπισφαλεῖ καταστάσει τοῦ ἑσπερίου μέρους τοῦ θόλου καὶ τῷ προσθέτῳ τῆς κάτωθεν ἁψῖδος πάχει, συνεπείᾳ δὲ τῶν τοιούτων περιστάσεων, αἱ βάσεις τῶν τριῶν μεσαίων δυτικῶν παραθύρων, προβάλλουσαι περισσότερον τῶν ἄλλων, καὶ δὴ ἄχρι τῆς ἐσωτερικῆς τῶν ἐκεῖ πεσσῶν ἐπιφανείας, στενεύουσι σημαντικῶς καὶ αὐτὴν τὴν κορωνίδα ἐνταῦθα.

Ἔξωθεν αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος βάσεις τῶν παραθύρων κλίνουσι χαριέντως πρὸς ἐκδίωξιν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων (σχ. 623, καὶ πίνακες ϟδ΄ καὶ ϟθ΄), ἐνῷ ὑπὲρ τὴν ὀροφὴν τῶν παραθύρων καὶ ἀπὸ πεσσοῦ εἰς πεσσὸν ὑπάρχουσι κυρτοὶ σιδηρόδεσμοι, ὑποβαστάζοντες μολύβδινον τόξον (πίναξ ϟδ΄).

Τὸ δὲ ὑαλωτὸν ἢ δικτυωτὸν τῶν παραθύρων τοῦ θόλου μέρος ἔχει, κατὰ μέσον ὅρον, $1^{\mu}.6$ ἢ $5^{\beta\pi}$ εὖρος καὶ $3^{\mu}.2$ ἢ $10^{\beta\pi}$ ὕψος. Τὰ δικτυωτὰ εἶνε, σήμερον τοὐλάχιστον, ξύλινα, ὡς τὰ τῶν πλαγίων θυριδωτῶν τοίχων([139]), ἵνα μὴ ἐπιβαρύνωσι τὰς βάσεις τοῦ θόλου, καὶ στεροῦνται κινητῶν μερῶν πρὸς ἀερισμὸν τοῦ ἀνωτέρου τῆς ὀροφῆς διαμερίσματος. Σύγκειται δ᾽ ἕκαστον δικτυωτόν, ἐκτὸς τῆς περιφρασσούσης αὐτὸ στεφάνης, ἐκ τεσσάρων ὁριζοντίων ῥάβδων καὶ ἐκ τριῶν καθέτων, εἰς τέσσαρα τόξα πρὸς τὸ ἀνώτατον αὐτῶν σημεῖον κυρτουμένων (ἴδε πίνακα ϟδ΄). Τέλος, τὸ σύνολον ἑκάστου παραθύρου στερεοποιεῖται ἔξωθεν σιδηρῷ δικτυωτῷ, καὶ καλύπτεται λεπτῷ, πλεκτῷ, δικτυωτῷ σύρματι, ἀμφιβόλου χρήσεως.

Ἔσωθεν δὲ τὰ πλεῖστα τῶν παραθύρων τούτων, καὶ δὴ τὰ πρὸς δυσμάς, φέρουσιν εἰς τὰς πλευρὰς αὐτῶν, καὶ ἀντιτασσομένας ἀλλήλαις, μορφὰς κεκλεισμένων ὀπῶν, εἰς τὰ δύο κάτωθεν τρίτα τοῦ ὕψους τῶν παραθύρων ἄλλοτε ἀνοιγομένων. Βεβαίως ἡ ἐξήγησις τῶν ἰχνῶν τούτων εἶνε ὅτι τὰ παράθυρα τοῦ θόλου συνεκρατοῦντο ἄλλοτε σιδήροις, ὡς τὰ τῶν μεγάλων ἡμιθολίων.

Τὰ ὀλέθρια τῶν σεισμῶν ἀποτελέσματα δὲν ἐφείσθησαν τοῦ μέρους τούτου τῆς ὀροφῆς, ὅθεν καὶ πλεῖστα παράθυρα τοῦ τρούλλου διερράγησαν, ἰδίᾳ δὲ τὸ δεύτερον πρὸς μεσημβρίαν τοῦ μεσαίου δυτικοῦ, ὅπερ παρουσιάζει διαῤῥωγὰς εἰς διάφορα μέρη αὐτοῦ. Ἡ δὲ φθορὰ ἔν τε τῷ βορειοδυτικῷ καὶ τῷ νοτιοδυτικῷ μέρει ἦτο τοιαύτη, ὥστε τέσσαρα παράθυρα ἐτοιχοδομήθησαν, καθὰ φαίνεται, ἤδη ἐπὶ Βυζαντίων([140]). Ταῦτα δὲ εἶνε τὸ ϛ΄ καὶ τὸ ζ΄ πρὸς νότον τοῦ μεσαίου δυτικοῦ, καὶ τὸ ζ΄ καὶ τὸ η΄ πρὸς βοῤῥᾶν τοῦ αὐτοῦ. Ἄγνωστον ὅμως ἂν ἡ στερεοποίησις αὕτη, ἥτις ἀσχημίζει τὸ κτίριον καὶ τὴν θέαν τοῦ θόλου, ἦτο ὅλως ἀπαραίτητος, ἢ μᾶλλον ὑπερβολικόν τι προφυλακτικὸν μέτρον.

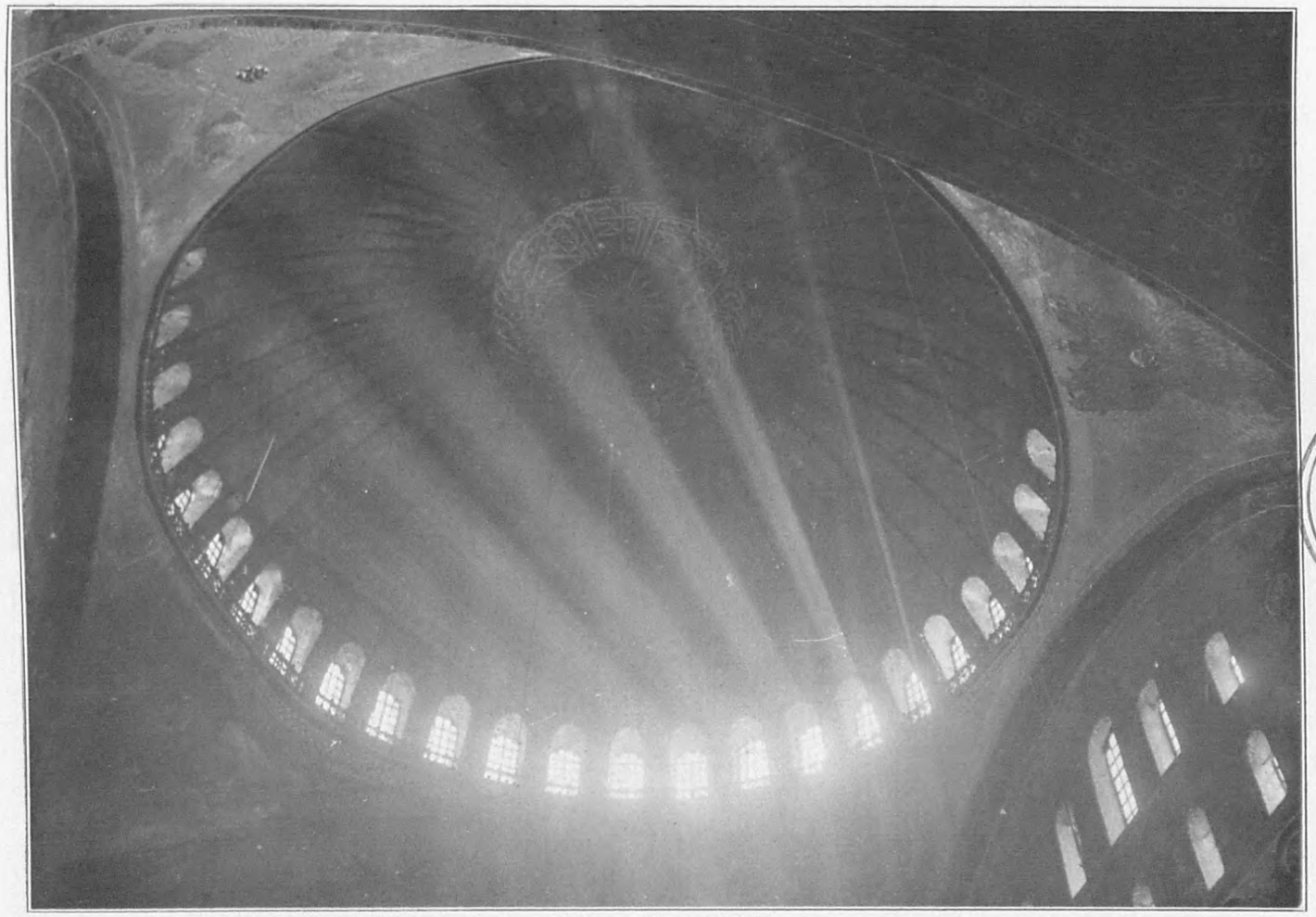
Τὸ ἐκ τῆς θαυμασίας ταύτης στεφάνης παραθύρων εἰσβάλλον ἡλιακὸν φῶς προξενεῖ ἐνίοτε ἀξιάγαστα φαινόμενα. Ὅταν τὴν πρωΐαν, καὶ δὴ φθινοπώρου πρωΐαν, ὁμίχλη πληροῖ τὸ ἀπέραντον οἰκοδόμημα, αὐξάνουσα, τρόπον τινά, τὰς φαινομενικὰς αὐτοῦ διαστάσεις, ὁ ἥλιος, φωτίζων τὰ ὑδαρῆ τῆς ὁμίχλης σφαιρίδια, γίνεται πάροχος μεγαλοπρεπῶν ἀκτίνων, αἵτινες, ἐκ δυσμῶν ὁρώμεναι, φαίνονται διιστάμεναι (πίναξ ϟς΄), ἕνεκα φυσικοῦ ἀποπτικῆς νόμου. Ὅμοιον αὖθις θέαμα ἀναπτύσσεται καὶ κατὰ τὸ τοῦ ναοῦ σάρωμα, ὅταν τὸ ἡλιακὸν φῶς πίπτῃ ἐπὶ μορίων κονιορτοῦ.

([139]) Ἴδε ἀνωτέρω, σ. 50 καὶ 53.

Ἐν Ἁγίῳ Σεργίῳ ΚΠ. ὑπάρχουσι διπλᾶ ὑαλωτὰ δικτυωτά, ὡς καὶ ἐν τῷ τοῦ ναοῦ βαπτιστῆρι.

([140]) Διότι τὰ νοτιοδυτικὰ δύο παράθυρα φαίνονται κλειστὰ ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἣν ἔλαβεν ὁ ἀνώνυμος εὐρωπαῖος τεχνίτης τῷ 1574 (Δρος Φρέσφιελδ *A Letter to the Right Hon. Lord Aldenham*, ἐν Λονδίνῳ, 1900).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ο ΘΟΛΟΣ ΕΝ ΩΡΑι ΟΜΙΧΛΗΣ ΚΑΙ ΑΙΘΡΙΑΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Διαλυομένης δὲ τῆς ὁμίχλης, ἢ λήγοντος τοῦ σαρώματος, ἐξαφανίζονται πάλιν ἠρέμα αἱ γιγαντιαῖαι ἐκεῖναι ἀκτῖνες, ὧντινων τὸ μεγαλεῖον ὑπερβαίνει πᾶσαν περιγραφήν.

Ἄλλο ὡραῖον φαινόμενον παρατηρεῖται τὸ ἑσπέρας ἐκ τῆς Προποντίδος, ὅταν τὰ ἐπέκεινα παράθυρα καθιστῶνται ὁρατὰ μέσον τῶν πρὸς τὸν θεατὴν ἐστραμμένων, παρουσιάζοντα οὕτω τὸν

Σχ. 625. Μωσαϊκὴ διακόσμησις τῶν ἐφ' ὧν παραθύρων, καὶ τῶν πεσσῶν καὶ τῶν βεργίων τοῦ θόλου.

θόλον μετὰ θαυμασίας φωτοβόλου στεφάνης παρὰ τὴν βάσιν αὐτοῦ. Τὸ θέαμα δὲ τοῦτο, ὅπερ τυγχάνει πασίγνωστον σχεδὸν τοῖς Κωνσταντινουπολίταις, παρίσταται ἤδη ἀμυδρῶς ἐπὶ τοῦ πίνακος ιβ΄ τοῦ Α΄ τόμου, ἐξόχως δὲ ἐπὶ τοῦ πίνακος ρ΄, τοῦ τελευταίου ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας πονήματι, ἐφ' οὗ ἐπειράθην νὰ ἀποκαταστήσω τὴν ἐκ τῆς Προποντίδος ἐν ὥρᾳ ἑσπέρας θέαν τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων μικρὸν μετὰ τὴν ἅλωσιν.

Μωσαϊκὰ τῶν παραθύρων. — Ἡ ἀρχικὴ διάταξις τοῦ μουσείου ἦτο ἀνάλογός πως ἐνταῦθα τῇ τῶν παραθύρων τῶν μεγάλων ἡμιθολίων. Οὕτως ἔν τε τοῖς φατνώμασι τῶν τόξων καὶ ταῖς πλευραῖς, ἄχρι $0^{μ}.3$ ἢ $1^{βπ}$ ὑπὲρ τὴν κορωνίδα, ὑπῆρχεν ἁπλοῦν χρυσοῦν ἔδαφος, τὸ δὲ ἐσωτερικὸν χεῖλος τῶν παραθύρων ἐκόσμει ζώνη ἀργύρου, φέρουσα σχέδια καστανόχροα, ἐνῷ λωρίδες κυανοῦ χρώματος περιέβαλλον τὸ ἀργυροῦν ἔδαφος.

Ὁ ὑπὸ τὰς ὑάλους τοῖχος ἀπώλεσε τανῦν τὰ ψηφιδώματα αὐτοῦ.

Τὸ δὲ φάτνωμα δώδεκα πρὸς ἀνατολὰς παραθύρων, ἀπὸ τοῦ ζ΄ πρὸς νότον τοῦ μεσαίου ἀνατολικοῦ ἄχρι τοῦ δ΄ πρὸς ἄρκτον τοῦ αὐτοῦ παραθύρου, σύγκειται ἐκ πρασίνων σχεδίων ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους ([141]), ὡς παρίσταται ἐπὶ τοῦ σχ. 625, ἐπιτρέποντος τὴν σπουδὴν ἁπάντων τῶν

([141]) Καὶ οὐχὶ ἀργυροῦ, ὡς κακῶς δεικνύει ὁ Σάλτζεμβεργ (*A. B. v. C.*, πίναξ μωσαϊκῶν τοῦ θόλου).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καθ' ἕκαστα τῶν παρὰ τὴν βάσιν τοῦ θόλου μωσαϊκῶν. Ἡ διακόσμησις τῶν δώδεκα παραθύρων τούτων εἶνε εὐτελής, καὶ δὴ συνεπείᾳ τῆς χρήσεως λευκοῦ ἐδάφους, οἱ δὲ κύβοι αὐτῆς τυγχάνουσι πολλῷ ὀγκωδέστεροι τῶν ἀρχικῶν, ὥστε ἀφοῦ τὸ ἔῳον μέρος τοῦ θόλου εἶχε καταῤῥεύσει τῷ 1346, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ πρώτου σχεδίου ἐπὶ τὸ οἰκονομικώτερον μετατροπὴ τῆς διακοσμήσεως εἶνε ἔργον τῆς ιδ΄ ἑκατονταετηρίδος, καὶ ὅτι τὰ δώδεκα ταῦτα παράθυρα δεικνύουσιν ἀκριβῶς ποῖον μέρος τοῦ θόλου εἶχε καταπέσει ἐπὶ τῶν ἀνηλίκων ἡμερῶν Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ Α΄.

Οἱ τεσσαράκοντα πεσσοί. — Τὸ ἀναμεταξὺ τῶν παραθύρων διάστημα πληροῦται διὰ πεσσῶν, ἔξωθεν μολυβδοσκεπῶν, στενωτέρων τῶν παραθύρων κατὰ τὸ τρίτον, ἐχόντων δὲ $1^{\mu}.25$ ἢ $4^{\beta\pi}$ ἐξωτερικοῦ εὔρους, $1^{\mu}.09$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 6^{δ} ἐσωτερικοῦ, καὶ «15 ποδῶν [ἢ $4^{\mu}.7$] ὕψους» ἐν μέσῳ, κατὰ τὸν Σάλτζεμβεργ ([142]). Τὸ δὲ βάθος αὐτῶν κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῖνος προσεγγίζει $2^{\mu}.40$ ἢ $7^{\beta\pi}$ 8^{δ}, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἔσω διάμετρος τοῦ θόλου, ἀπὸ πεσσοῦ εἰς πεσσόν, εἶνε $32^{\mu}.70$ ἢ $104^{\beta\pi}$ 8^{δ}, ἔπεται ὅτι ἡ ὁλικὴ ἔξωθεν διάμετρος τοῦ ἡμισφαιρίου κορυφοῦται εἰς $37^{\mu}.5$ ἢ εἰς $120^{\beta\pi}$.

Ἡ δ' ἐξωτερικὴ πλευρὰ ἑκάστου πεσσοῦ δὲν εἶνε κατακόρυφος, ἀλλ' ἀνεπαισθήτως ἐπικλινής, ἀποτελοῦσα γωνίαν 5^{0} σὺν τῇ κατακορύφῳ (σχ. 623). Ἐπικλινὴς τυγχάνει ἐπίσης καὶ ἡ στέγη τῶν πεσσῶν, ἐξ ἧς ἀναφύονται τὰ μολύβδινα τῶν παραθύρων τόξα. Τὸ δὲ πρὸς τὴν κορωνίδα πρόσωπον αὐτῶν παρουσιάζει γωνίας ὀρθὰς σχεδὸν μόνον παρὰ τὸ ἔδαφος, διότι ὀλίγον ἄνωθεν αὐτοῦ αἱ γωνίαι ἀπαμβλύνονται διὰ τεταρτημορίου κυλίνδρου (σχ. 625), $0^{\mu}.15$ ἢ 6^{δ} ἀκτῖνος.

Ὅτε, μεσούσης, νομίζω, τῆς ιδ΄ ἑκατονταετηρίδος, τὸ ἐσπέριον τῶν βάσεων τοῦ θόλου μέρος ἐκρίθη ἐπισφαλές, καὶ ἐστερεοποιήθη διὰ τῶν προπεριγραφέντων προσθέτων παχῶν ([143]), οἱ βυζαντινοὶ ἀρχιτέκτονες ἐνόμισαν ὅτι ἔπρεπε νὰ αὐξήσωσι κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῖνος τὴν ἔκτασιν τῶν πρὸς δυσμὰς τοῦ θόλου πεσσῶν, καὶ οὕτω δεκατρεῖς τούτων, ἐξ πρὸς νότον τοῦ κεντρικοῦ δυτικοῦ παραθύρου καὶ ἑπτὰ πρὸς βοῤῥᾶν αὐτοῦ, ἐμηκύνθησαν ἔξωθεν διὰ προσθήκης, σημαντικῶς αὐξησάσης τὴν κλίσιν τοῦ μετώπου αὐτῶν ἀπὸ 5^{0} εἰς 20^{0}. Διὰ τῆς ἐξασφαλίσεως ὅμως ταύτης ηὔξησε μόνον ἡ βάσις τῶν ἑσπερίων πεσσῶν οὐχὶ δὲ καὶ ἡ τῆς κορυφῆς προβολή (πίναξ ϟθ΄).

Τὴν τοιαύτην δὲ τῶν πεσσῶν παραμόρφωσιν ὁ ἀνακριβὴς Γρελῶτος δὲν παρέστησεν, εἰ καὶ αὕτη ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ὡς ἀπαντῶσα διαῤῥήδην ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἣν ἔλαβεν ὁ ἤδη πολλάκις μνημονευθεὶς ἀνώνυμος καλλιτέχνης τοῦ 1574 ([144]), οὗτινος τὸ ἰχνογράφημα εἶνε, κατ' ἐμέ, τὸ ἀκριβέστερον ὅλων τῶν πρὸ τῆς φωτογραφίας τοῦ ναοῦ ἐκτελεσθέντων ([145]), καὶ διὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ὁποίου ὁ ἀρχαιολογικὸς κόσμος ὀφείλει μεγάλην εὐγνωμοσύνην τῷ κ. Ἐδουίνῳ Φρέσφιελδ.

Οἱ δύο τέλος κεντρικοὶ πρὸς δυσμὰς πεσσοὶ ἔχουσιν, ἐκτὸς τῆς προηγουμένης μηκύνσεως αὐτῶν, καὶ ἀντιτειχίζουσαν κρηπῖδα ἕκαστος παρὰ τὴν βάσιν αὐτοῦ (πίναξ ϟθ΄), κρηπῖδα, ἧς τὸ μέτωπον ἑνοῦται τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς ὑψωθείσης μεγάλης ἀψῖδος.

([142]) *A. B. v. C.*, σ. 21.

Ἐν Ἁγίῳ Σεργίῳ ΚΠ. ὁ θόλος συγκρατεῖται 16 ἔξωθεν συνεζευγμένοις πεσσοῖς.

([143]) Ἴδε ἀνωτέρω, σ. 58-60 καὶ 100-101.

([144]) Δρος Φρέσφιελδ *A Letter to the Right Hon. Lord Aldenham*, 1900.

([145]) Ἀκριβέστερον καὶ αὐτοῦ τοῦ σχεδίου τοῦ Φοσσάτη (*Aya Sofia*, πίναξ κε΄), ὅπου *ἅπαντες* οἱ πεσσοὶ τοῦ θόλου παρέστησαν ἐνδυναμωθέντες ὡς ἄνω.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ σφαιρικὴ τοῦ θόλου ἐπιφάνεια καὶ τὸ μουσεῖον αὐτῆς. — Αὕτη δὲν παρουσιάζει πολλὰ τὰ ἀξιοσημείωτα, ἐῤῥέθη δ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι ἡ μὲν ἀκτὶς τοῦ κυρτώματος αὐτῆς εἶνε $16^{μ}.7$ ἢ $53\frac{1}{2}{}^{βπ}$, ἡ δ' ἐπὶ τῆς κορωνίδος θεωρητικὴ διάμετρος $33^{μ}.00$ ἢ $106^{βπ}$ (146).

Ἐνταῦθα ἀνοίγονται 60 ὀπαί, εἰς τρεῖς διῃρημέναι κύκλους, ὧν ἕκαστος φέρει 20, χρησιμεύουσαι εἰς τὴν ἐν συγκεντρικοῖς κύκλοις διατεταγμένην φωταγωγίαν τοῦ καθολικοῦ. Ἀνοίγονται δ' αὗται ἐν τοῖς ἀναμεταξὺ τῶν βεργίων εἴκοσι ἐκ τῶν ἐκεῖ τεσσαράκοντα ἐλευθέρων τομέων, τρεῖς ἐν ἑκάστῳ τούτων (σχ. 622 καὶ 623)· καὶ ὁ μὲν κατώτερος αὐτῶν κύκλος ὑψοῦται πρὸς τὸ μέσον τῆς ἀποστάσεως, τῆς χωριζούσης τὴν κορυφὴν τῶν παραθύρων ἀπὸ τῆς μεγάλης κεντρικῆς τοῦ θόλου ἐπιφανείας, ὁ δ' ἀνώτερος πρὸς τὸ ὕψιστον τῶν τομέων σημεῖον.

Ἄλλαι πάλιν ὀπαὶ ὑπάρχουσιν ἐνιαχοῦ, καὶ δὴ πρὸς μεσημβρίαν, κάτωθεν τῶν προηγουμένων, σήμερον δὲ καθορᾶται καὶ ὀπὴ ἐν αὐτῇ τῇ κορυφῇ τοῦ θόλου, ἥτις, καίπερ διατρυπῶσα τὴν ἐκεῖ εἰκόνα τοῦ Παντοκράτορος, ἐνδεχόμενον νὰ εἶνε ἔργον τῶν ἡμετέρων προγόνων.

Τὸ δὲ μουσεῖον τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος τομέων τούτων εἶνε χρυσοῦν, ὁμοιόμορφον (147).

Τὰ βεργία τοῦ θόλου. — Τὴν σφαιρικὴν τοῦ τρούλλου ἐπιφάνειαν ποικίλλουσι τεσσαράκοντα βεργία (148) ἢ στρίγες (149), ὧν ἡ μὲν βάσις συγχέεται τῇ τῶν πεσσῶν, ἡ δὲ κορυφὴ ἀνατείνει ἄχρι τοῦ ἀπεράντου κεντρικοῦ χώρου, ὅπου ἀπεικόνισται ὁ Παντοκράτωρ (150). Προβάλλουσι δ' αἱ στρίγες $0^{μ}.15$ ἢ $6^{δ}$ τῆς γενικῆς σφαιρικῆς ἐπιφανείας, καὶ ἡ κάθετος τῇ διευθύνσει αὐτῶν κατατομὴ παρουσιάζει πρὸς τὰς γωνίας ἐσοχὰς 90^{0}, καὶ $0^{μ}.15$ ἢ $6^{δ}$ αὖθις ἀκτῖνος, οὕτως ὥστε τὸ ἀναμεταξὺ τῶν παραθύρων πρόσωπον αὐτῶν ἔχει εὖρος $0^{μ}.79$ ἢ $2^{βπ}$ $6^{δ}$, ἐξακολουθοῦν οὕτω ἄχρι τοῦ μεσαίου κύκλου, ἔνθα ἐξαφανίζονται.

Αἱ δὲ παραμορφώσεις τῆς καμπῆς τοῦ θόλου ἐπαναλαμβάνονται, ὡς εἰκός, καὶ ἐπὶ τῶν βεργίων, ὧν τινα παρουσιάζουσιν ἐξογκώματα πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, κάτωθεν τῶν ὁποίων ἀπαντῶσιν ἄλλως τε καὶ τὰ κεκλεισμένα τέσσαρα τοῦ θόλου παράθυρα.

Μωσαϊκὰ τῶν βεργίων. — Τὰ ψηφιδώματα τοῦ θόλου ἤρχιζον $0^{μ}.3$ ἢ $1^{βπ}$ ἄνωθεν τῆς κορωνίδος, ἀλλ' ὀλίγαι μόνον στρίγες διετήρησαν τὰ ἑαυτῶν μωσαϊκὰ τόσον πλησίον τοῦ ἐδάφους, διότι τῷ 1904 ἡ ἐκ μουσείου διακόσμησις ἀνεπτύσσετο συνήθως πρὸς τὸ ὕψος $1^{μ}$. Περιττὸν δ' εἰπεῖν ὅτι ἡ προβάλλουσα κορωνὶς ἐκάλυπτε κάτωθεν ἐντελῶς τὴν ἔλλειψιν κόσμου ταύτην.

Γράφων κατὰ τὴν ιζ΄ ἑκατονταετηρίδα, ὁ Γρελῶτος ἔλεγεν ὅτι «τὸ κάτω μέρος τοῦ θόλου τούτου κεκάλυπται ψηφῖσιν, ἐχούσαις διαφόρους λωτόεντας καὶ κρινοειδεῖς σταυρούς» (151). Εἶνε δ' οἱ σταυροὶ οὗτοι πράσινοι καὶ λοξῶς διατεθειμένοι, ἐναλλάσσοντες, ἐπὶ τοῦ τῶν βεργίων

---

(146) Ἴδε ἀνωτέρω, σ. 112-113.

(147) Ἡ παρουσία βεργίων δὲν ἐπέτρεπε τὴν παράστασιν ἁγιογραφιῶν ἐν τῷ περὶ τὸ κέντρον μέρει τοῦ θόλου. Ὅθεν καὶ ἡ παραγγελία τῆς *Ἑρμηνείας τῶν Ζωγράφων*, ἀπαιτούσης πέριξ τοῦ Παντοκράτορος «τὰ Χερουβεὶμ καὶ τοὺς θρόνους καὶ ταύτην τὴν ἐπιγραφήν. „Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν ἐμοῦ· ἐγὼ ἐποίησα γῆν καὶ ἄνθρωπον ἐπ' αὐτῆς, ἐγὼ τῇ χειρί μου ἐστερέωσα τὸν οὐρανόν"» (ἔκδ. Ἀθηνῶν, σ. 247), δὲν ἦτο ἐφαρμόσιμος τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.

(148) Βυζαντίου *Ἡ ΚΠ.*, τ. α΄, σ. 482.

(149) Πατριάρχου Κωνσταντίου *Συγγρ. ἐλάσσ.*, σ. 395.

(150) Ὁμαλῶς σφαιρικὸς δὲν εἶνε ὡσαύτως ὁ θόλος τοῦ ἐν ΚΠ. ναοῦ τοῦ Ἁγίου Σεργίου, ὅστις δὲν ἔχει μὲν βεργία, ἀλλὰ διαιρεῖται εἰς δεκαὲξ τομεῖς, ὧν ὀκτὼ μὲν κοῖλοι, τμήματος πέπονος δίκην, ὀκτὼ δὲ πλατεῖς, ἐναλλάσσοντες τοῖς προηγουμένοις. Βεργία δ' ἀπαντῶσιν ἐν θόλῳ τινὶ τοῦ ἐν ΚΠ. Κηλισᾶ μεστζητί, ἐν τῷ Ἁγίῳ Κλήμεντι Ἀγκύρας, ἐν Δερὲ Ἀγζῇ, κλπ.

(151) *Voy. de Const.*, σ. 104.

Τὸ χεῖλος τῶν 16 τοῦ θόλου διαμερισμάτων κοσμεῖται ἐν τῷ ἐν ΚΠ. ναῷ τοῦ Ἁγίου Σεργίου γυψίνῳ ἀκανθοειδῆ κορωνίδι.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χρυσοῦ φατνώματος, βαθυκυάνοις τετραγώνοις μετὰ χρυσῆς μεσαίας ἐπιφανείας. Τὸν δὲ γῦρον τῶν στριγῶν κοσμεῖ ἀργυρᾶ ζώνη καὶ καστανόχροα σχέδια, ζώνη ἀνάλογος τῇ τῶν παραθύρων (σχ. 625), κυρτουμένη δ' ἐν ἡμικυκλοτερεῖ συνδέσμῳ πρὸς τὴν κορυφήν.

Πρὸ τοῦ σεισμοῦ τοῦ 1894 ἐσώζοντο σχεδὸν ἀκραιφνῆ τὰ πλεῖστα τῶν τοῦ θόλου μουσειουργημάτων, ἀλλ' ἡ μετ' αὐτὸν τὸν κλόνον γενομένη ἐπισκευὴ ἀφῄρεσε, καὶ δὴ πρὸς δυσμάς, μεγάλας ἐκτάσεις ψηφίδων, ὧντινων ἡ ἀμμοκονία ἠπείλει ταχεῖαν πτῶσιν, τῶν ἐκλιπόντων σχημάτων ζωγραφισθέντων αὖθις ἐν μέρει καὶ λίαν ἀτέχνως διὰ χυδαίας βαφῆς, ὡς εἴθισται ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν.

Ἡ γιγαντιαία εἰκὼν τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ. — Ἐπέκεινα τῶν βεργίων κυρτοῦται συνεχὴς σφαιρικὴ ἐπιφάνεια, «$37\frac{1}{2}$ πρωσσικῶν ποδῶν διαμέτρου», κατὰ τὸν Σάλτζεμβεργ ([152]), ἄλλως 11μ.65, ὡς ἔγγιστα, εὖρους.

Ὁ κύκλος δ' οὗτος εἶνε ἔξωθεν μὲν χρυσοῦς, εἶτα δὲ παρουσιάζει ζώνην κυκλοτερῆ, χρώματος κυανοῦ, σκιεροῦ, ἐφ' ἧς καθορῶνται τριάκοντα λοξῶς διατεθειμένα τετράγωνα, ἐναλλάσσοντα μετ' ἄλλων τόσων λεπτῶν ἐρυθρῶν σταυρῶν (πίναξ ϟη΄). Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰ σχέδια, ἡ διακόσμησις αὕτη προσεγγίζει τῇ τῶν στριγῶν, ἀλλὰ τὰ χρώματα ἰδίᾳ διαφέρουσιν ἐκείνων.

Τὰ δὲ καθ' ἕκαστα τῆς μωσαϊκῆς ταύτης στεφάνης ὁ περιηγητὴς Γρελῶτος ἀπεικόνισε μετά τινος ἀκριβείας ([153]) πρὸ 233 ἐτῶν.

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ μεγάλου τούτου κύκλου ἐμετεωρίζετο, ὡς εἰκός, ἀνέκαθεν ὁμοίωμα ἢ τοὐλάχιστον σύμβολόν τι τοῦ Χριστοῦ ([154]), ἐπιβλέποντος ἐξ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν. «Ἐν τῷ πνεύματι τοῦ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν προσεύξασθαι ἐρχομένου πιστοῦ», λέγει ὁ Τεξιέρος, «ὁ θόλος κτᾶται καὶ ἄλλην σημασίαν, ὡς τυπῶν τὴν ὀροφὴν τοῦ οὐρανοῦ, ἐξ ἧς ὁ Παντοδύναμος ἢ Παντοκράτωρ, ἐπαγρυπνεῖ τοῖς ἐπὶ γῆς. Τὴν ἰδέαν δὲ ταύτην τόσον καλῶς ἐνόησαν οἵ τε καλλιτέχναι καὶ οἱ τῆς θρησκείας ὑπουργοί, ὥστε ἡ Ἁγία Σοφία ἐγένετο ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἤτοι ἀπὸ τοῦ ς΄ αἰῶνος, τὸ πρότυπον ἁπασῶν τῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν» ([155]).

Τὴν ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ τρούλλου μετεωριζομένην εἰκόνα τοῦ Παντοκράτορος εἶδε τῷ 1403 καὶ περιέγραψεν, ὡς μετὰ μικρὸν εἰρήσεται, εὐρωπαῖος ἱστορικός, ὅθεν καὶ ἡ κατὰ τοὺς τελευταίους τοῦ κράτους αἰῶνας ὕπαρξις αὐτῆς ἀποβαίνει ἀναμφισβήτητος. Ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον χρῄζει ὁριστικῆς ἀποδείξεως εἶνε ἂν αὕτη ὑπῆρχεν ἤδη ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ κτίτορος ([156]).

([152]) *A. B. v. C.*, σ. 21. Ἐν τῷ Ἁγίῳ Σεργίῳ ὁ κύκλος οὗτος ἔχει 2μ.2 ἢ 7βπ μόνον διάμετρον.

([153]) *Voy. de Const.*, πίναξ ἐσωτερικοῦ πρὸς ἕω.

([154]) «The summit, as usual, representing a Majesty» (Νήλ, *A History of the Holy Eastern Church*, τ. α', σ. 238). Τοιαῦται μεγόροφοι εἰκόνες τοῦ Σωτῆρος ἀπαντῶσιν ἤδη ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς Ῥώμης, μακροὺς πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ χρόνους ἐκτελεσθεῖσαι.

([155]) *L'Architecture byzantine*, σ. 22.

([156]) Ἰδοὺ ποία ἡ μωσαϊκὴ διακόσμησις τῶν θόλων ναῶν τινῶν·

Ἱερόν	Τόπος	Παραπλησία ἐποχὴ εἰκόνος	Εἰκών
Βαπτιστήριον	Νεάπολις	303	Σταυρὸς καὶ ἑλληνικὸν τοῦ Χριστοῦ μονόγραμμα.
Μαυσωλεῖον Γάλλας Πλακιδίας	Ῥάβεννα	440 ±	Σταυρὸς χρυσοῦς, οὗτινος ὁ κορμὸς τρέπεται πρὸς ἀνατολάς, ἐπὶ βαθέως κυανοῦ κατηστερισμένου ἐδάφους.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐξετάζοντες δ' ἐπὶ τούτῳ τὸ ποίημα τοῦ Σιλεντιαρίου, εὑρίσκομεν ὅτι ἡ ἐκεῖ περιγραφὴ τοῦ

Ἱερόν	*Τόπος*	*Παραπλησία ἐποχὴ εἰκόνος*	*Εἰκών*
Βαπτιστήριον Λατεράνου	Ῥώμη	465±	Ὁ Ἀμνός, ὡς ἐν βήματι τοῦ ἐν Ῥαβέννῃ Ἁγίου Βιταλίου (ἴδε σ. 27-28).
Κατακόμβαι (S. S. Nereo ed Achilleo).	Ῥώμη	500 ±	Ὁ Χριστός, νέος καὶ γενειάτης, ἔργον μεγάλης τέχνης.
Ἀρχιεπισκοπικὸν εὐκτήριον	Ῥάβεννα	ε' αἰών	Κύκλος, ἐσωκλείων σταυρὸν ἓξ κεραιῶν, ἢ ἄλλως τὰ ἀρχικὰ καὶ Χ τοῦ Σωτῆρος. Τέσσαρες δὲ Ἄγγελοι κρατοῦσι τὸν κύκλον τοῦτον, ἀναμεταξὺ τῶν ὁποίων καθορῶνται τὰ τῶν Εὐαγγελιστῶν σύμβολα.
Ἅγιοι Ἀπόστολοι	ΚΠ.	ς' ἢ θ' αἰών(;)	*«Ὡς ἥλιον μὲν Χριστὸν ἐγγεγραμμένον φέρων τὸ θαῦμα θαύματος λόγου πλέον μέσον πρὸς αὐτὴν τὴν ὑπέρτιμον στέγην».* (Κωνσταντίνου τοῦ Ῥοδίου *Ἔκφρασις τοῦ Ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων*, στ. 737 - 739).
Ἁγία Σοφία	Θεσσαλονίκη	θ' αἰών	Παντοκράτωρ ἐπ' ἴριδος.
Ἁγία Πρασσέδη (εὐκτήριον Ἁγίου Ζήνωνος)	Ῥώμη	824	Παντοκράτωρ ἐν κύκλῳ, ὑπὸ τεσσάρων Ἀγγέλων βασταζομένῳ.
Νέα μεγάλη ἐκκλησία	ΚΠ.	870 ±	Ὁ Πατριάρχης Φώτιος οὕτω περιγράφει τὴν ἐν τῷ θόλῳ τοῦ ναοῦ τούτου εἰκόνα· «Ἐπ' αὐτῆς γὰρ τῆς ὀροφῆς ἀνδρείκελος εἰκὼν μορφὴν φέρουσα τοῦ Χριστοῦ πολυανθέσι ψηφῖσιν ἐγγέγραπται· εἴποις ἂν αὐτὸν τὴν γῆν ἐφορᾶν καὶ τὴν περὶ ταύτης διανοεῖσθαι διακόσμησίν τε καὶ κυβέρνησιν· οὕτως ἀκριβῶς ὁ γραφεὺς καὶ τοῖς σχήμασι καὶ τοῖς χρώμασι τὴν τοῦ Δημιουργοῦ περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐπίπνους γέγονεν ἐντυπώσασθαι, τοῖς δὲ περὶ αὐτῇ τῇ ὀροφῇ τοῦ ἡμισφαιρίου τμήμασιν ἐγκύκλοις πληθὺς ἀγγέλων τῷ κοινῷ Δεσπότῃ δορυφοροῦντες διαμεμόρφωνται» (*Ἔκφρ. Νέας Ἐκκλησίας*, ἔκδ. Βόννης, σ. 199).
Ὅσιος Λουκᾶς	Στείριον (Φωκίς)	1005 ±	Ὁ Παντοκράτωρ ἐν κύκλῳ, καὶ Ἄγγελοι πέριξ αὐτοῦ.
Μονὴ Δαφνίου	Ἀττικὴ	ια' - ιβ' αἰών	Εἰκὼν τοῦ Παντοκράτορος σὺν τοῖς στοιχείοις ΙC ΧC, καὶ Προφῆται πέριξ αὐτοῦ (ἔκτυπον ταύτης παρέσχεν ὁ Μιλλὲτ ἐν *Le Monastère de Daphni*, ἐν Παρισίοις, 1899, σ. 105).
Ἅγιος Μᾶρκος	Βενετία	ια' - ιβ' αἰών	Ὁ Χριστός, ἀνερχόμενος εἰς τοὺς οὐρανούς, ἐν κύκλῳ κυανῷ, κατηστερισμένῳ.
Ναὸς Θεοτόκου (Μαρτοράνα)	Παλέρμον (Σικελία)	1143	Ὁ Παντοκράτωρ, οὐχὶ ἐν προτομῇ, ἀλλ ὁλόκληρος, ἐπὶ θρόνου, ἔχων πέριξ ἑαυτοῦ τέσσαρας Ἀγγέλους, καὶ ὁλόγυρα ταύτην τὴν ἐπιγραφήν· + ΕΓΩ ΕΙΜΙ ΤΟ ΦΩC ΤΟΥ ΚΟCΜΟΥ + Ο ΑΚΟΛΟΥΘΩΝ ΕΜΟΙ ΟΥ ΜΗ ΠΕΡΙΠΑΤΗCΕΙ ΕΝ ΤΗ CΚΟΤΙΑ ΑΛΛ ΕΞΕΙ ΤΟ ΦΩC ΤΗC ΖΩΗC.
Εὐκτήριον παλάτινον	Παλέρμον (Σικελία)	1143	Ὁ Παντοκράτωρ, ὑφ' ἑαυτὸν ἔχων ὀκτὼ Ἀγγέλους, ἔτι δὲ καὶ τὸν Δαβίδ, τὸν Πρόδρομον, τὸν Σολομῶντα, τὸν Ζαχαρίαν, καὶ τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς. Παρὰ τὸν Χριστὸν δὲ παρατηροῦνται καὶ τὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα ΙC ΧC.

Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅτι, ἐνῷ τὸ πρῶτον τὸ κέντρον τῆς ὀροφῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἐκόσμει ἔμβλημα τοῦ Χριστοῦ, ἡ χρῆσις τοῦ Παντοκράτορος ἐγενικεύθη ἀπὸ τοῦ η' τοὐλάχιστον αἰῶνος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θόλου δὲν περιῆλθεν ἀτυχῶς ἡμῖν ἀκραιφνής. Οὕτως οἱ στίχοι 495 ἄχρι 511 παρίστανται τρόπῳ τοιῷδε ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Βόννης·

495 «*Οὐ μὴν ὀξυκάρηνος ἀνέσσυται, ἀλλ' ἄρα μᾶλλον*
ὡς πόλος ἠερίφοιτος· ἐπ' εὐκαμάτοισι δὲ νώτοις
ἀψίδων ἐπέπηξε βασι . . . . . .
θι δινηθεῖσαν ἀνερπ ου
υν παλάμῃσιν ον οιμο
500 φα κτε
ἀγλαΐην
δι' ἀλλή
α πιστοὶ υν χρυσοῖο
ἀλλὰ μέση αν [ἄν]τυξ
505 σκάφεος τὸν οὐ κε ειγη
ἔνδοθι κύκλου
ψηφίδ ὄφρα σαώσῃ
ειφρουρ κόσμοιο σαωτήρ
σφαίρης δ' ἡμιτόμ πυθμένα πεντά
510 εὐφαέων ἀψῖδας ἐτεχνήσαντο θυρέτρων,
ὁππόθεν ἁβροκόμοιο σέλας πορθμεύεται ἠοῦς» ([157]).

Φαίνεται βέβαιον ὅτι ὁ ποιητὴς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ θόλου ἐν ἅπασι τοῖς ἄνω δεκαεπτὰ στίχοις, ἀφοῦ ἥ τε ἀρχὴ αὐτῶν καὶ τὸ τέλος ἀφορῶσιν εἰς τὸν θόλον, ἡ μὲν ἀρχὴ εἰς τὸ σχῆμα τοῦ ἡμισφαιρίου, τὸ δὲ τέλος εἰς τὰ παράθυρα αὐτοῦ. Τὰ δὲ λείψανα ἄχρι τοῦ στίχου 505 εἶνε τόσον μικρὰ ὥστε μόλις παρέχουσιν ἀμυδρὰ ἴχνη ἀσυναρτήτου ἐννοίας, ἀλλ' οἱ στίχοι 506 ἕως 508,

«*ἔνδοθι κύκλου*
ψηφίδ ὄφρα σαώσῃ
ειφρουρ κόσμοιο σαωτήρ»,

εἶνε, τὸ κατ' ἐμέ, βαρυσήμαντοι, ὡς ἀνεγνώρισα ἤδη τῷ 1895 ἐν τῷ πρώτῳ χειρογράφῳ μου περὶ τοῦ ναοῦ ἔργῳ ([158]), διότι ὁ Σιλεντιάριος μεταχειρίζεται, ἐν πλήρει ἀφηγήσει τοῦ θόλου, οἷος ἦτο τῷ 563, τὰς λέξεις «ἐντὸς κύκλου . . . . . ψηφίδων . . . . . ἵνα σώσῃ . . . . . ἀειφρουρῶν ([159]) . . . . . Σωτὴρ τοῦ κόσμου». Ἐπειδὴ δέ, προκειμένου περὶ θόλου, ἡ ἔκφρασις «ἐντὸς κύκλου», συνδυαζομένη τῇ λέξει «ψηφίδων», δὲν δύναται, νομίζω, νὰ ἀφορᾷ εἰμὴ εἰς τὸν μόνον

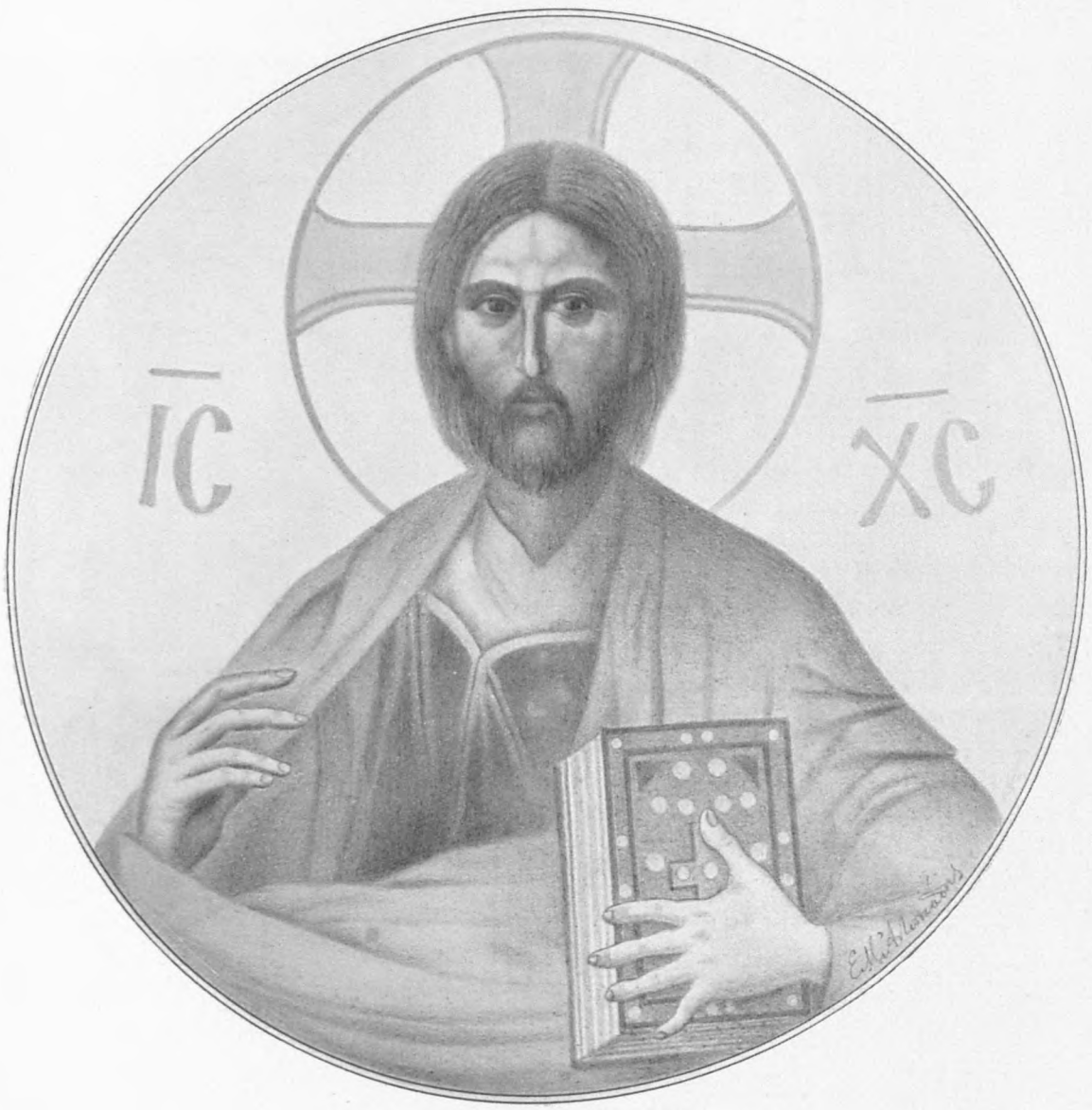
([157]) Σ. 25-26 τῆς ἐκδόσεως Βόννης, 1837.

([158]) *Ἡ Ἁγία Σοφία, Περιγραφὴ ἀρχιτεκτονική, ἀρχαιολογικὴ καὶ ἱστορικὴ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 189 χειρογράφου, ἔνθα ἔγραψα τάδε· «Ἡ εἰκὼν τοῦ Παντοκράτορος ἦτο ἀνέκαθεν εἰς τὸ μέρος τοῦτο, διότι εὗρον ὅτι τὴν περιγράφει ὁ Σιλεντιάριος ἐν τοῖς ἑξῆς στίχοις» (ἕπονται στ. 506-508).

([159]) «Τὸ λείψανον *ειφρουρ* φαίνεται ὂν συνδυασμός τις τοῦ *ἀεί*, „πάντοτε" καὶ τοῦ *φρουρέω*, „ἐπαγρυπνῶ". Τὸ ἐπίθετον, ἐν ποιητικῇ γλώσσῃ, εἶνε *ἀείφρουρος* ἢ *ἀειφρούρητος*» (ἄρθρον μου ἐν *Knowledge*, 1903, σ. 91).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ο ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ θόλου κύκλον, τὸν τῆς κορυφῆς δηλονότι, καὶ ἐπειδὴ ἀμέσως μετὰ τὰς ἄνω λέξεις γίνεται μνεία τῆς ἀειφρουρήσεως τοῦ Χριστοῦ, θεωρῶ πιθανώτατον ὅτι ὁ ποιητὴς περιγράφει τὴν ἐν μέσῳ τοῦ θόλου ἀνέκαθεν οὕτως, φαίνεται, ὑπάρχουσαν εἰκόνα τοῦ Παντοκράτορος.

Ἀφ' ἑτέρου δ' ὁ πολυμαθέστατος Δουκάγγιος ἔγραψεν ὅτι «ἐν τῷ ἐσωτερικῷ κέντρῳ τε καὶ ὀρόφῳ τοῦ θόλου, ἤ, ὡς λέγουσι, τῆς τρούλλας, ὁ Ἰουστινιανὸς ἠσχολήθη ἵνα ἀπεικονισθῇ ἐν μουσειουργήματι ὁ Χριστός, ἐπ' ἴριδος καθήμενος, ἐν μορφῇ δὲ κριτοῦ τοῦ κόσμου, ὡς ἄλλως τε τεκμηριοῦσιν αὐτόπται» ([160]).

Ὅθεν καὶ ἡ πιθανότης ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Παντοκράτορος εἶνε σύγχρονος τῇ οἰκοδομήσει τοῦ ναοῦ ἀποβαίνει, οὕτως εἰπεῖν, βεβαιότης ἐκ τῶν ἄνω ἐπιχειρημάτων ([161]).

Ὁ ἱσπανὸς πρεσβευτὴς Κλάβιχος, ὅστις, ἀρχομένης τῆς ιε΄ ἑκατονταετηρίδος, εἶδε τὸ ἔκτυπον τοῦτο τοῦ Παντοκράτορος ἐν τῷ μεγάλῳ κύκλῳ τοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας θόλου, κατέλιπεν ἡμῖν τὴν ἑξῆς ἀφήγησιν αὐτοῦ· «Καὶ ἐν μέσῳ τοῦ ὀρόφου, ὑπὲρ τὸ μέγα θυσιαστήριον, ἀπεικόνισται ὡραία εἰκὼν Θεοῦ τοῦ Πατρός ([162]), μεγίστων διαστάσεων, καὶ ἐκ πολυχρόου μουσείου. Ὁ δὲ τόπος, ὅπου ἦτο ὁ Πατὴρ οὗτος Θεός, εὑρίσκετο εἰς τοιοῦτον ὕψος, ὥστε [τὸ ὁμοίωμα] δὲν ἐφαίνετο εἰμὴ ἀνθρωπίνων διαστάσεων, ἤ τι πλέον, καίπερ ὄν, ὡς φέρεται, τόσον μέγα ὥστε ἀπὸ ὀφθαλμοῦ μόνον εἰς ὀφθαλμὸν ὑπάρχει διάστημα τριῶν σπιθαμῶν» ([163]).

Ἡ δ' *Ἑρμηνεία τῶν Ζωγράφων* ὁρίζει τάδε ἐν τῇ τοῦ Παντοκράτορος ἀπεικονίσει· «Γράψον πέριξ τοῦ ὀμφαλοῦ τῆς ὑπερτάτης φιάλης κύκλον βαφαῖς ποικίλαις, τόξῳ ὅμοιον τῷ ἐν καιρῷ βροχῆς φαινομένῳ· ἐν τῷ κύκλῳ δὲ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, εὐλογοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς· διὰ δὲ

([160]) *S. S.*, § 33.

([161]) Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐδημοσίευσα τῷ 1903 ἐν *Knowledge*, σ. 91 καὶ 102.

Τῷ δὲ 1894 οἱ Λέθαβυ καὶ Σβαίνσων, πλανηθέντες ἐκ κακῆς μεταφράσεως τῶν στίχων 491 καὶ 492 τοῦ Σιλεντιαρίου,

« *Ἀκροτάτης δὲ*
σταυρὸν ὑπὲρ κορυφῆς ἐρυσίπτολιν ἔγραφε τέχνη,»

ἐξέφρασαν τὴν γνώμην ὅτι ὁ σταυρὸς οὗτος τοῦ Σιλεντιαρίου ἦτο ἐκ μουσείου, κοσμῶν τὸ κέντρον δῆθεν τοῦ θόλου. «Ἔγραφε», λέγουσιν οὗτοι, «δὲν ἀφίνει ἀμφιβολίαν ὅτι ἐννοεῖται ἐσωτερικὸς μωσαϊκὸς σταυρός» (*S. Soph.*, σ. 42, σημ. 1), ἀλλ' ἡ δογματικὴ αὕτη διαβεβαίωσις ἀντίκειται οὐ μόνον τοῖς προαναπτυχθεῖσιν ἐπιχειρήμασιν, ἀλλ' ἔτι καὶ αὐταῖς ταῖς λέξεσι τοῦ ποιητοῦ, τοποθετοῦντος τὸν σταυρὸν αὐτοῦ «*ὑπὲρ ἀκροτάτης κορυφῆς*» τοῦ θόλου. Ὅθεν καὶ ὁ σταυρός, ὑπάρχων *ὑπὲρ* ἢ *ὑπεράνωθεν* τῆς ἀκρονυχίας, δὲν ἠδύνατο, φυσικῷ τῷ λόγῳ, καὶ κατ' ἀντίθεσιν τῆς ἀνθρωπίνης ὀρθοφροσύνης, νὰ εἶνε *ἐντὸς* αὐτῆς, ὡς θὰ ἦτο ἐν μουσείῳ. Βεβαίως πᾶσα εἰκὼν εὑρίσκεται ὑπάρχουσα *ἐπί* τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὑλικοῦ, ἐφ' οὗ εἶνε ἐζωγραφισμένη, καὶ οὐχὶ *ἄνωθεν*, ἢ εἰς ἀπόστασίν τινα αὐτῆς. Προκειμένου δὲ περὶ μωσαϊκῆς εἰκόνος ἐν τῇ ἔσωθεν τοῦ θόλου κορυφῇ, τὸ ἔκτυπον θὰ εὑρίσκετο μάλιστα ἀμέσως *ὑπὸ* τὴν ἐκεῖ ἐπιφάνειαν, ὅθεν καὶ ἂν περιγράφηται ὡς ὑπάρχον *ὑπὲρ* αὐτήν, καθὼς ποιεῖ ὁ Σιλεντιάριος, τότε καταφαίνεται προδήλως ὅτι τὸ ὁμοίωμα τοῦτο ἦτο ἀόρατον ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἑπομένως ὅτι *ὁ ἐρυσίπτολις σταυρὸς δὲν ἦτο μωσαϊκός*. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μόνη σημασία, ἣν ἔχει ὁ στίχος τοῦ ποιητοῦ, εἶνε ὅτι ὁ *ὑπὲρ* τὴν ὑψίστην κορυφὴν εὑρισκόμενος σταυρὸς ὑψοῦτο πράγματι *ἄνωθεν* αὐτῆς, ἑπομένως *ἔξωθεν* (ἴδε ἄρθρον μου ἐν *Knowledge*, 1903, σ. 30).

Ἡ σημασία τῆς ἄνω ἐκφράσεως «ὑπὲρ ἀκροτάτης κορυφῆς» γοητεύεται ὑπὸ τῶν Λέθαβυ καὶ Σβαίνσων «ἐν τῷ ὑψίστῳ σημείῳ, ἐν τῇ κορυφῇ» (at the highest part, at the crown). Περιττὸν δ' εἰπεῖν ὅτι οὐδέποτε ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἡ πρόθεσις *ὑπὲρ* εἶχε τὴν σημασίαν τῆς *ἐν*. Ὅταν δὲ βλέπωμεν τὸ κείμενον τοῦ ποιητοῦ οὕτως ἀλλοιούμενον, ὅταν ἀπαντῶμεν πάλιν τὴν ἔκφρασιν αὐτοῦ «κλαδίσκοις πορφυρέοις» μεταφραζομένην ὡς «βαθέως ἐρυθροὺς *κίονας*»(!) (deep red columns, ἴδε Β' τόμον, σ. 24 - 25, σημ. 57), μόλις δυνάμεθα νὰ καταστείλωμεν μειδίαμα ἐπὶ τῇ ἐπιπολαιότητι τοιούτων ἐρευνῶν.

([162]) Λάθος βεβαίως, ἀντὶ Υἱοῦ (ἴδε Α' τόμον, σ. 105). Εἰς τὸ αὐτὸ δὲ σφάλμα ὑπέπεσε καὶ ὁ Βατισσιέρος, γράψας ὅτι «ἔβλεπέ τις ἐν τῷ μέσῳ ἔκτυπον τοῦ αἰωνίου Πατρός, γιγαντιαίων διαστάσεων» (*Histoire de l'Art monumental*, ἐν Παρισίοις, 1860, σ. 401).

([163]) *Hist. del Gr. Tamerlan*, σ. 13.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς ἀριστερᾶς φέροντα εὐαγγέλιον ἐπὶ τοῦ στήθους· γράψον δὲ καὶ ταύτην τὴν ἐπιγραφήν, IHCOVC XPICTOC Ο ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ (164).

Ἡ *Ἑρμηνεία* εἶνε ἔργον μεταγενέστερον, ὅθεν καὶ ἂν ἡ περιγραφὴ αὐτῆς τοῦ Παντοκράτορος φαίνηται ἀνταποκρινομένη τῷ γενικῷ τῆς ἱερογραφίας ταύτης τύπῳ, ἡ ἐπιγραφὴ ὅμως, ἣν παρέχει, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ τοσοῦτον ἐκτενὴς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ (165), διότι τὸ ὄνομα ἰδίᾳ, IHCOVC XPICTOC, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἦτο γεγραμμένον ἐν τῷ θόλῳ, θὰ ἦτο βεβαίως συγκεκομμένον εἰς τὰ συνήθη πασίγνωστα στοιχεῖα ΙC XC. Κατὰ τὰς περισωθείσας δὲ βυζαντινὰς εἰκόνας, ὁ Παντοκράτωρ παρίστατο ἐν τοῖς τῶν ναῶν θόλοις ἐν προτομῇ, ἔχων ἔκφρασιν ἤρεμον μὲν ἀλλὰ σοβαράν, καὶ φέρων σταυρὸν ἐν τῷ περὶ τὴν κεφαλὴν φωτοστεφάνῳ· εὐλόγει δὲ πάντοτε διὰ τῆς δεξιᾶς, καὶ ἐκράτει παχὺ εὐαγγέλιον διὰ τῆς ἀριστερᾶς, ὡς θέλει παρατηρήσει τις ἐπὶ τοῦ πίνακος ΚΖ΄, παριστάνοντος τὴν περιφανῆ εἰκόνα τοῦ Παντοκράτορος, τὴν κοσμοῦσαν τὸν νότιον θόλον τοῦ νάρθηκος τῆς ἐν ΚΠ. μονῆς τῆς Χώρας (166).

Τὸν Παντοκράτορα τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐκάλυψε τὸ κονίαμα τοῦ κατακτητοῦ. «Ἐν τοῖς ἀναμεταξὺ τῶν παραθύρων τούτων πεσσοῖς», ἔγραφεν ὁ Γρελῶτος τῷ 1675, «ὑπάρχουσιν αἱ βάσεις, ἢ τὰ εὐρέα ἐκεῖνα μέρη κύκλου (167), ἅτινα, ὁλονὲν στενεύοντα, καταλήγουσι τέλος πρὸς τὸ μέσον τοῦ θόλου εἰς κύκλον, ὅπου εὑρίσκετο ἄλλοτε, ὡς ἔοικεν, εἰκών τις μουσείου . . . . . Ἀλλ' οἱ Ὀθωμανοὶ ἐξήλειψαν αὐτήν, ἀφοῦ δὲν βλέπει τις ἐνταῦθα εἰμὴ μόνον λευκόν [κονίαμα]» (168). Μεσούσης δὲ τῆς ιθ΄ ἑκατονταετηρίδος, ὁ Σάλτζεμβεργ ἐσημείωσεν ὅτι «ἡ ὁμοιώματος παράστασις τοῦ κορυφαίου τούτου χώρου ἐξέλιπεν» (169), ἀλλὰ τῷ 1890 οἱ ἀδελφοὶ Φοσσάτη διεβεβαίωσαν, ὅτι ἀπεικόνισαν τῷ 1848 «κύκλον σὺν κολοσσαίῳ Παντοκράτορι» (170), ἐξ οὗ προάγομαι νὰ θεωρήσω ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Παντοδυνάμου σώζεται ἐν μεγάλῳ μέρει ἄχρι σήμερον ὑπὸ τὸν ἐνεπίγραφον ἀραβοεργῆ τῆς κορυφῆς πίνακα.

Ἡ ἐν τῷ θόλῳ ἀραβικὴ ἐπιγραφή. — Ἅπασαν δὲ τὴν ἐντὸς τῆς κυκλοτεροῦς ἀνωτάτης μωσαϊκῆς ζώνης περιφέρειαν, ἄλλαις λέξεσι σύμπασαν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς εἰκόνος τοῦ Παντοκράτορος, καλύπτει τανῦν ὀθόνη κυκλοτερής, διὰ ἥλων συγκρατουμένη, φέρουσα δ' ἐπὶ βαθυπρασίνου ἐδάφους, καὶ πέριξ ἀκτινοβολοῦντος κέντρου, γιγαντιαῖα χρυσᾶ γράμματα, γλαφυρᾶς ἀραβικῆς ἐπιγραφῆς (πίναξ Ϟη΄), ἧς τινος τὴν σημασίαν οὕτω παρέχει ὁ Γρόζβενορ· «Ἐν ὀνόματι Θεοῦ, τοῦ ἐλεήμονος, τοῦ εὐσπλάγχνου. Ὁ Θεός ἐστι τὸ φῶς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Τὸ δὲ φῶς αὐτοῦ ὑπάρχει ἐν αὐτῷ, ὅθεν καὶ δὲν ὁμοιάζει τῷ τοῦ τῆς πρωΐας ἀστέρος, οὐδὲ τῷ μέσον ὑάλου λάμποντι, οὐδὲ τῷ ἐκ τῆς ἐλαίας παραγομένῳ» (171).

---

(164) Ἔκδ. Ἀθηνῶν, σ. 247. Ἐν τῇ ἐν Ἄθωνι μονῇ Διονυσίου ὁ Παντοκράτωρ φέρει ὁλόγυρα τὴν ἑξῆς πρέπουσαν ἐπιγραφήν· + ΚΕ Ο ΘC ΤΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ· ΕΠΙΒΛΕΨΟΝ ΕΞ ΟΥΡΑΝΟΥ ΚΑΙ ΙΔΕ ΚΑΙ ΕΠΙCΚΕΨΑΙ ΤΗΝ ΑΜΠΕΛΟΝ ΤΑΥΤΗΝ· ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΤΙCΑΙ ΑΥΤΗΝ, ΗΝ ΕΦΥΤΕΥCΕΝ Η ΔΕΞΙΑ CΟ ·:· κλπ. (Μιλλέτου, Παργουάρου, καὶ Πετὶτ *Recueil des Inscr. du Mt. Athos*, ἐν Παρισίοις, τ. α', 1904, σ. 158-159 καὶ πίναξ η').

(165) Τὴν εἰκόνα συνώδευον συνήθως ἁπλῶς τὰ στοιχεῖα ΙC XC, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς κεφαλῆς.

(166) Ἐν τῷ σχεδίῳ τούτῳ ἀντικατέστησα τὴν παθοῦσαν εὐώνυμον τοῦ Χριστοῦ χεῖρα. Ὁ κ. Θ. Ν. Σεβαστόπουλος παρατηρεῖ ὅτι οἱ μῦς τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ μουσειουργήματος δὲν ἀνταποκρίνονται τῇ συνήθει τοῦ ἀνθρώπου μορφῇ, ὡσεὶ ὁ καλλιτέχνης νὰ ἤθελε νὰ παράσχῃ τῷ Ἰησοῦ ὑπεράνθρωπον ὄψιν.

(167) Τὰ βεργία.

(168) *Voy. de Const.*, σ. 103.

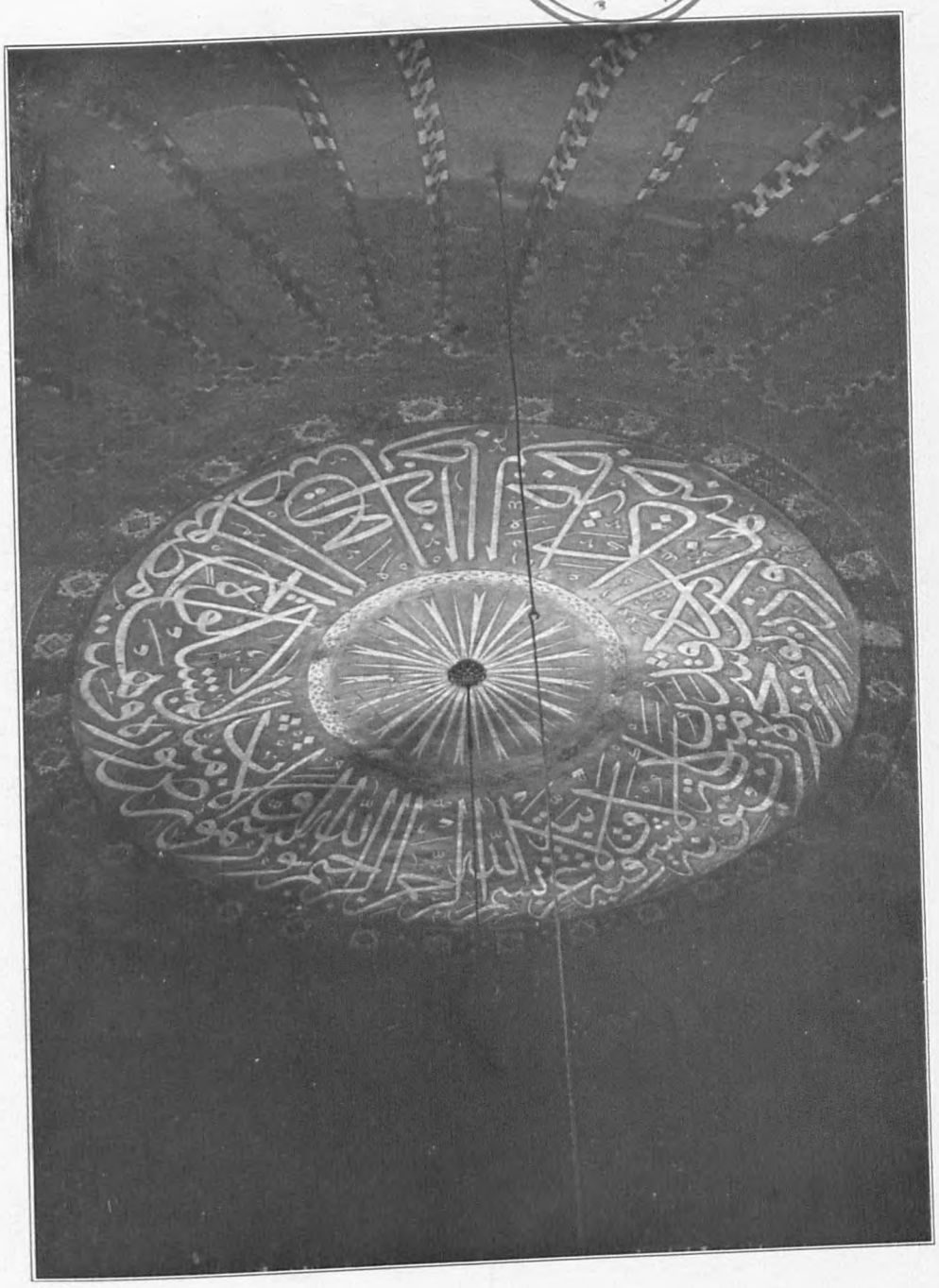
(169) *A. B. v. C.*, σ. 29.

(170) *Relievi storico-artistici sulla Architettura bizantina*, 1890.

(171) *Const.*, τ. β'. σ. 549.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΑΡΑΒΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΝ ΤΩι ΜΕΣΩι ΤΟΥ ΘΟΛΟΥ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ στέγη τοῦ θόλου καὶ ἡ εἰς αὐτὴν ἀνάγουσα σιδηρᾶ κλῖμαξ. — Ἡ κυλινδρικὴ ἐπιφάνεια, ἐν ᾗ ἀνοίγονται τὰ τεσσαράκοντα παράθυρα, ὑψοῦτο ἄχρι τῆς κορυφῆς τῶν ὑπὲρ τὰ παράθυρα ταῦτα μολυβδίνων τόξων, ἤτοι ἕως $5^{\mu}.6$ ἢ $18^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὴν ἄνω κορωνίδα, ἀπὸ τῆς περιφερείας δὲ ταύτης ἄρχεται ἡ στέγη τοῦ τρούλλου μετὰ μικρᾶς κλίσεως τὸ πρῶτον, καθισταμένης ὅμως ἀποκρήμνου ἐπὶ τῇ συναντήσει τοῦ ἄνωθεν τῶν παραθύρων μέρους μετὰ τῆς ἔξωθεν τοῦ ἡμισφαιρίου ἐπιφανείας.

Ἐνταῦθα, καὶ ἐν τῇ ἀκτινοειδεῖ διευθύνσει ἑκάστου πεσσοῦ, ὑπάρχουσι τεσσαράκοντα πεσσίδια (πίναξ ϟθ΄), ἔχοντα πρόσωπον μὲν $1^{\mu}.06$ ἢ $3^{\beta\pi}$ 5^{δ} εὔρους καὶ $0^{\mu}.95$ ἢ $3^{\beta\pi}$ ὕψους, στέγην δὲ κεκλιμένην, $1^{\mu}.5$ ἢ $5^{\beta\pi}$ μήκους, ἧς τὸ ὕψιστον σημεῖον φαίνεται ἀνερχόμενον $6^{\mu}.6$ ἢ $21^{\beta\pi}$ ὑπὲρ τὴν κορωνίδα.

Ἀναβαίνει δέ τις εἰς τὴν στέγην τοῦ θόλου διὰ σιδηρᾶς κλίμακος, παρεμφεροῦς ταῖς ἤδη παρὰ τὸν νοτιοδυτικὸν μιναρὲν καὶ πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ νοτιοανατολικοῦ ἀντιτειχίσματος περιγραφείσαις [172]), ἐχούσης δὲ δέκα βάθρα, καὶ ἐπερειδομένης τῇ νοτιοανατολικῇ πλευρᾷ τοῦ ἕκτου πεσσοῦ, πρὸς μεσημβρίαν τοῦ μεσαίου δυτικοῦ παραθύρου τοῦ θόλου [173]).

Ὑπὲρ τὰ προῤῥηθέντα δὲ πεσσίδια ἡ στέγη τοῦ τρούλλου ἀποτελεῖ καμπὴν 118^{0}, ὡς ἔγγιστα, καμπὴν ὅμως ἠρέμα ὀξυτενῆ [174]), οὐχὶ δὲ μαθηματικῶς σφαιρικήν, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπιφάνεια ἄρχεται ἀποκρήμνως, ὡς σχηματίζουσα γωνίαν 56^{0} μετὰ τῆς ὁριζοντίας γραμμῆς, καὶ ἡ ἀνάβασις αὐτῆς δὲν εἶνε ἑπομένως εὐχερής [175]), ὑπάρχει σιδηρᾶ ἅλυσις, ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ τρούλλου ἀνηρτημένη [176]).

Πλάκες μολύβδου καλύπτουσιν, ὡς εἴθισται [177]), τὸν θόλον. Ὁ βαρῶνος Κ. Τέστας μοὶ ἐπληροφόρησεν ὅτι κατὰ τὴν μετὰ τὸν σεισμὸν τοῦ 1894 γενομένην ἐπισκευήν, ἀνεκαλύφθησαν βυζαντιναὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τῶν μολύβδων τοῦ τρούλλου, ἔτι δὲ καὶ ὁμοιώματα Ἁγίων.

Ὁ κ. Τέστας προσέθεσεν ὅτι, διαρκούσης τῆς προῤῥηθείσης ἐπισκευῆς, αἱ μολύβδιναι πλάκες εἶχον συσσωρευθῆ τρόπον τινὰ περὶ τὴν βάσιν τοῦ ἡμισφαιρίου, ὅπερ ἐξηγεῖται διὰ τῆς εὐφυοῦς θεωρίας τοῦ Ἄγγλου Μόζλεϋ οὕτω πως· ἕνεκα τοῦ ἐπικλινοῦς τῆς στέγης καὶ τῆς γηΐνης ἕλξεως, ἡ ἐν ὥρᾳ ἡμέρας γινομένη καὶ ἐκ τῆς θερμότητος προκύπτουσα διαστολὴ οἱασδήποτε μολυβδίνης πλακὸς ἐκτελεῖται ἰδίᾳ πρὸς τὰ κάτω, ἡ δὲ νύκτωρ ἐπερχομένη ἐκ τοῦ ψύχους συστολὴ γίνεται ἰδίᾳ πρὸς τὰ ἄνω, οὕτως ὥστε αἱ πλάκες μολύβδου κατέρχονται ἠρέμα πρὸς τὴν βάσιν, δίκην σκωλήκων ἕρπουσαι [178]).

([172]) Ἴδε ἀνωτέρω, σ. 1 καὶ 94.

([173]) Ἴδε πίνακα ϟθ΄.

([174]) Ἴδε τὸν αὐτὸν πίνακα.

([175]) Ὅπερ δὲν ἀντίκειται ταῖς τοῦ Ἀνθεμίου ἰδέαις (ιβ΄, σ. 81, Α΄ τόμου). ἀφοῦ ὁ ἀρχικὸς θόλος ἦτο πολλῷ χθαμαλώτερος τοῦ νῦν, ἔργου Ἰσιδώρου τοῦ Νεωτέρου.

([176]) Ἴδε πίνακα ϟθ΄. Τοιαύτην ἅλυσιν ἐτοποθέτησαν οἱ Τοῦρκοι ἐφ' ὅλων τῶν θόλων τῶν μεγάλων αὐτῶν τεμενῶν.

([177]) Ὁμιλῶν περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου οἰκοδομηθέντος ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὁ Εὐσέβιος λέγει ὅτι «χαλκὸς μὲν ἀντὶ κεράμου φυλακὴν τῷ ἔργῳ πρὸς ὑετὸν καὶ ἀσφάλειαν παρεῖχε, καὶ τοῦτον δὲ πολὺς περιέλαμπε χρυσός» (Βυζαντίου *Ἡ ΚΠ.*, τ. α΄, σ. 391-392).

Χαλκῇ ὡσαύτως καὶ ἡ στέγη τῆς νέας μεγάλης ἐκκλησίας, διότι, κατὰ τὴν *Συνέχειαν Θεοφάνους*, ὁ ὄροφος ἦν «ἔξωθεν..... μετάλλοις ἐμφεροῦς χρυσίῳ χαλκοῦ καλλυνόμενος» (ἐν Μίγνῃ *P. G.*, τ. 109, σ. 341).

([178]) Canon Mozeley ἐν Τύνδαλ *Heat, a Mode of Motion*, ἔκδ. ι΄, 1894, σ. 95. Ὁ Μόζλεϋ παρετήρησε τὸ φαινόμενον τοῦτο, δοὺς τὴν ἄνω ἐξήγησιν αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ ναοῦ Βριστόλης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κατὰ τὸν Βατισσιέρον, ὁ μόλυβδος τοῦ θόλου θὰ «ἦτο ἐπίχρυσος ἄλλοτε» (179), ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ συγγραφεὺς οὗτος δὲν ἀναφέρει τὴν πηγήν, ἐν ᾗ ἤντλησε τὴν πληροφορίαν αὐτοῦ, ἀμφίβολον ἂν αὕτη ἀληθεύῃ.

Διδάσκαλος δέ τις τῶν τοῦ τεμένους ἀφηγήθη μοι ὅτι ὁ θόλος τῆς Ἁγίας Σοφίας εἶνε διπλοῦς, καὶ ὅτι ὁ μόλυβδος δὲν στηρίζεται ἀμέσως ἐπὶ τῶν πλίνθων τοῦ ὀρόφου, ἀλλ' ἐπὶ ξυλίνης σφαιρικῆς ἐπιφανείας, συγκρατουμένης σκληροτάταις δοκοῖς, ἐγκαταλειπούσης δ' ἀνδρόμηκες διάστημα ἀναμεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν κάτωθεν πλίνθων. Τὸ τοιοῦτον δὲ δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, ὅθεν καὶ δὲν εἶμαι ἕτοιμος νὰ παραδεχθῶ αὐτὸ ἄνευ ἀποδείξεως (180).

Ὁ μέγας ἐρυσίπτολις Σταυρός. — Τὴν κορυφὴν τέλος τοῦ θόλου ἔστεφε μεγαλοπρεπέστατα, ὡς εἰκός, σταυρὸς μετάλλινος, μεγίστων διαστάσεων, ἐν ᾧ οἱ Κωνσταντινουπολῖται ἔβλεπον σύμβολον τοῦ Σωτῆρος ἅμα καὶ φρουροῦ τῆς βασιλευούσης, ἀποκαλοῦντες αὐτὸν «σιγνόχριστον» (181) ἢ «σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» (182). Κατὰ τὸν ποιητήν·

«Ἀκροτάτης δὲ
σταυρὸν ὑπὲρ κορυφῆς ἐρυσίπτολιν ἔγραφε τέχνη» (183).

Ὁ Δουκάγγιος παραχρῆμα ἀνεγνώρισεν ἐν τῇ ἀφηγήσει ταύτῃ τὸν ἐπὶ τοῦ τρούλλου περι-

---

(179) *Eléments d'Archéologie,* ἐν Παρισίοις, 1843, σ. 375.

(180) Ἂν ἠλήθευον τὰ λεγόμενα τοῦ Ὀθωμανοῦ, τότε πῶς ὁ Σάλτζεμβεργ, ὅστις κατεμέτρησε τὸ πάχος τῆς ὀροφῆς, δὲν ἀναφέρει τι περὶ τοῦ δῆθεν δευτέρου ξυλίνου θόλου; ξυλίνην ὑπὲρ τὸν θόλον στέγην φέρουσιν οἱ ναοὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ τοῦ ἐν Ῥαβέννῃ Ἁγίου Βιταλίου, ταὐτὸ δὲ καθορᾶται καὶ ἐν τῷ ἐν Ῥαβέννῃ βαπτιστηρίῳ τῶν Ὀρθοδόξων.

(181) Ἐκ τοῦ signum καὶ Christus (Δουκαγγίου *S. S.* § 33). Οὕτω, κατὰ τὸ *Ἀλεξανδρινὸν Χρονικόν*, ἔπεσε σεισμῷ «τὸ σιγνόχριστον τοῦ Καπετωλίου» (ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 570).

(182) Δουκαγγίου *S. S.*, § 48. «Ἕκαστον οἰκίσκον πεπηγμένῳ τιμίῳ σταυρῷ» (*Αὐτόθι*, § 39).

(183) Στ. 491 - 492.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν τὴν πλάνην τῶν Λέθαβυ καὶ Σβαίνσων, διαβεβαιούντων ὅτι ὁ ἄνω σταυρὸς ἦτο δῆθεν ἐκ μουσείου, ἐσωτερικός (ἴδε σ. 129). Ἐν σ. 160 δὲ τοῦ ἔργου αὐτῶν, σημ. 1, οὗτοι ἐπανέρχονται εἰς τὸ αὐτὸ λάθος, γράφοντες τάδε· «Ὁ Σάλτζεμβεργ εἰκάζει ἀπὸ τοῦ Παύλου ὅτι ὁ θόλος ἐστέφετο διὰ σταυροῦ· ὁ σταυρὸς ἦτο ἐκ μουσείου, ἔσωθεν». Ὅθεν καὶ διὰ τῆς φράσεως ταύτης οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ῥίπτουσιν ἀμφιβολίαν ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως σταυροῦ, δεσπόζοντος τοῦ θόλου ἔξωθεν, ὅπερ ἀποτελεῖ βεβαίως τὴν φρικωδεστέραν βλακείαν, ἥτις ἐγράφη ποτὲ περὶ τοῦ τεμένους.

Οὕτω, κατὰ τοὺς ἐπιπολαίους τούτους ἀρχαιολόγους, ὁ θόλος τῆς μεγίστης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκκλησίας, ἐστερημένος τάχα τοῦ ἐξωτερικοῦ αὐτοῦ σταυροῦ, θὰ ἦτο παρεμφερὴς θόλῳ σημερινοῦ ἀστεροσκοπείου!

Ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς τοῦ Παντοκράτορος εἰκόνος ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀποδείξω ὅτι ὁ σταυρὸς οὗτος ἦτο ἐξωτερικός (σ. 129, σημ. 161), ὥστε πᾶσα περαιτέρω ἐπὶ τούτου συζήτησις θὰ ἦτο περιττὴ ἐνταῦθα, ἐὰν ἐπιχειρήματά τινα δὲν παρεῖχον μέγα ἐνδιαφέρον.

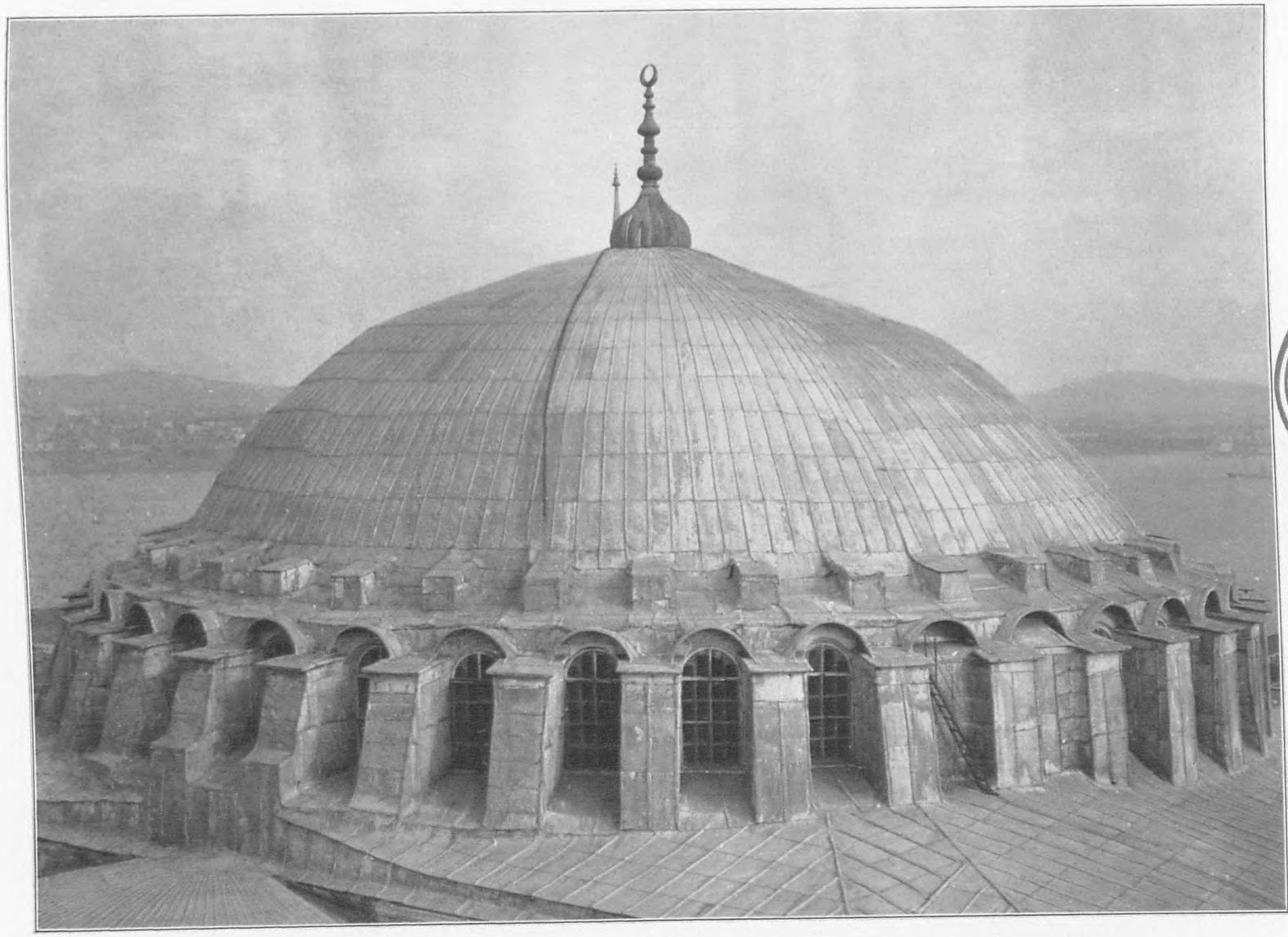
Σταυρός, φρουρῶν τὴν πόλιν, ἔδει βεβαίως νὰ δεσπόζῃ τοῦ θόλου ἔξωθεν, βλέπων, οὕτως εἰπεῖν, τὴν βασιλεύουσαν, καὶ ὁρώμενος ὑπ' αὐτῆς, ὅθεν καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν ἴσως νὰ εἶνε ἐζωγραφισμένος ἁπλῶς ἐν τῷ σκότει ὀρόφου.

Εἶτα δέον νὰ σαφηνίσωμεν τὴν σημασίαν τοῦ ῥήματος «ἔγραφε» ἐν σχέσει πρὸς στερεὸν ἐξωτερικὸν σταυρόν. Ὅτι δὲ αὕτη δὲν ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ *ἐζωγράφιζεν* εἶνε δῆλον, ἀφοῦ τότε ἡ γραφὴ ἔδει νὰ γείνῃ ἢ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς τοῦ θόλου ἐπιφανείας (ὅπερ εἶνε συμπέρασμα ἀπαραδειγμάτιστον), ἢ ἐπὶ κενοῦ ἀέρος, ὅπερ πάλιν ἀποβαίνει ἀδύνατον. Τὸ *ἔγραφε* ἔχει λοιπὸν ἄλλην σημασίαν ἐνταῦθα, τὴν τοῦ *ἐχάρασσεν, ἔτεμνεν,* ἢ *ἔκοπτεν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας* τοῦ μετάλλου, ἐξ οὗ ἔδει νὰ ἀποκοπῇ ὁ μέγας σταυρός. «Γράψεν δὲ οἱ ὀστέον ἄχρις αἰχμὴ Πουλυδάμαντος» (Ὁμήρου *Ἰλίας, Ρ'*, στ. 599 - 600). Ὁ Σιλεντιάριος ὁμιλεῖ ποιητικῶς, μᾶλλον περὶ τοῦ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας πρώτου χαράγματος ἢ περὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἀκολούθως ἐκτελεσθείσης ἀποτομῆς τοῦ σταυροῦ. Οὕτως ἀναμεταξὺ τῶν στ. 691 καὶ 711 τοῦ ποιήματος αὐτοῦ, ὁ Παῦλος μεταχειρίζεται τὸ ῥῆμα *γράφω* ὡς συνώνυμον τοῦ *χαράσσω* καὶ καὶ *ξέω*·

693 «Ὧν μέσον ἀχράντοιο Θεοῦ δείκηλα χαράξας».
694 «Πῇ μὲν ἐϋπτερύγων στρατὸν ἔξεσεν ἀγγελιάων».
709 «Ἄλλοθι δὲ Χριστοῖο κατέγραφε μητέρα τέχνη».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Η ΕΚ ΤΟΥ ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΟΥ ΜΙΝΑΡΕ ΓΕΝΙΚΗ ΕΞΩΘΕΝ ΘΕΑ ΤΟΥ ΘΟΛΟΥ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φανῆ σταυρόν (184), ταὐτὸ δ' ἐποίησε καὶ ὁ Σάλτζεμβεργ (185), κατὰ δὲ τὸν Νήλ, ἀμέσως ἄνωθεν τῶν βεργίων «ὑψοῦτο ὁ μέγας σταυρός» (186). Ἑβδομήκοντα ἐννέα δὲ ἔτη μετὰ τὰ δεύτερα τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐγκαίνια εὑρίσκομεν μνείαν σταυροῦ, στέφοντος τὸν ἐπὶ τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν περιφανῆ ναόν (187).

Τὸ σιγνόχριστον ἦτο, ὡς εἰκός, γιγαντιαίων διαστάσεων καὶ μακρόθεν ὁρατόν (188), ἔχον δέ, φαίνεται, ἐὰν κρίνωμεν τοὐλάχιστον ἐκ τοῦ ὕψους τῆς νῦν ἡμισελήνου, περὶ τὰ 5^{μ} ἢ $6^{\beta\pi}$ ὁλικοῦ μήκους, ὧν τὰ δύο τρίτα θὰ ἀνῆκον αὐτῷ τῷ σταυρῷ, τοῦ ὑπολοίπου τρίτου ἀποτελοῦντος κρηπῖδα ἡμισφαιρικήν, ἄχρι σήμερον ὁρωμένην (189). Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ, τοῦτο ἔδει νὰ εἶνε ἁπλοῦν, ὡς τὸ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ εὐχρηστοῦν, καὶ δὴ ὅμοιον τοῖς ἐπὶ τοῦ περιφράγματος τοῦ ὑπερῴου ἀναγλύφοις σταυροῖς (190).

Τὸ σιγνόχριστον, ὅπερ ἐνδεχόμενον νὰ ἦτο ἐνεπίγραφον (191), συνέκειτο, φαίνεται, ἐκ μετάλ-

---

Ἐν δὲ στίχῳ 246 τῆς *Ἐκφράσεως τοῦ Ἄμβωνος* τὸ *χαράσσω* σημαίνει προδήλως *διατέμνω*, διότι πρόκειται ἐκεῖ περὶ τῆς ἐν ὡρισμένῳ ὕψει κατατομῆς τοίχου·

244 «*Οὐ μὲν ἐκείνοις*
245 ἔρκεσιν ὑψιτενεῖς ἔβαλον πλάκας, ἀλλ' ὅσον ἀνδρὸς
246 ὀμφάλιον ζωστῆρα παρισταμένοιο χαράξαι».

Τῷ 1903 ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ συζητήσω τὴν σημασίαν τοῦ *ἔγραφε* τούτου μετὰ τοῦ κ. Βούρκιτ (F. C. Burkitt) Καντα-βριγιας, καὶ μετὰ τὴν ἀνατροπὴν ὅλων τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ, ὁ σοφὸς οὗτος, ὅστις ἔσχε τὴν ἀτυχῆ ἰδέαν νὰ ἀναλάβῃ τὴν ὑποστήριξιν τῶν Λέθαβυ καὶ Σβαίνσων (*Knowledge*, 1903, σ. 84 καὶ 181-182), ἔγραψε μετὰ κακοπιστίας ὅτι «ὁ κ. Ἀντωνιάδης δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναφέρῃ χωρίον, ἐν ᾧ τὸ ῥῆμα *γράφειν* ἀπαντᾷ ἐν τῇ γλυπτικῇ τέχνῃ» (*Αὐτόθι*, σ. 181), ἐνῷ ἐν σ. 102 τοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ εἶχον σημειώσει ὅτι ἔν τισι στίχοις, εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν τοῦ ὑπερῴου κιονοστοιχιῶν ἀφορῶσιν, ὁ Σιλεντιάριος «συνδέει τὸ ῥῆμα *ἔγραψε* τῷ ὑποκειμένῳ αὐτοῦ *λαοτόρος*, γλύπτης, οὔτινος ἡ ἐργασία δὲν ἦτο βεβαίως τὸ νὰ ζωγραφίζῃ, ἀλλὰ τὸ νὰ διατρυπᾷ καὶ νὰ κόπτῃ λίθους διὰ σμίλης». Ἰδοὺ ποῖοι οἱ στίχοι οὗτοι, δι' ὧν αἱ γνῶμαι τῶν Λέθαβυ, Σβαίνσων, καὶ Βούρκιτ ὑπέστησαν ἐντελῆ πανωλεθρίαν·

647 «*Πρὶν δὲ πολυτμήτοιο σέλας ψηφῖδος ἱκέσθαι,*
648 λεπτὰς λαοτόρος παλάμῃ λάϊγγας ὑφαίνων
649 μαρμαρέας, ἔγραψε μετὰ πλάκας ἐς μέσα τοίχων
650 σύνδετον εὐκάρποισι κέρας βεβριθὸς ὀπώραις».

Ταῦτα ἀρκοῦσιν. Ἴσως ἀπέδωκα τῷ ἄνω πλημμελήματι σημασίαν πολλῷ μείζονα τοῦ δέοντος, ἀλλ' ἡ δικαιολόγησις ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ὅταν βλέπωμεν τὴν ἀλήθειαν προσβαλλομένην, δέον νὰ προστρέχωμεν αὐτῇ ἀρωγοὶ καὶ νὰ μὴ ἀφίνωμεν τὴν πλάνην καὶ τὸ ψεῦδος νὰ διαδίδωνται ἐν τῷ κόσμῳ.

(184) «In suprema vero, et quæ extra eminet Sophiani tholi parte, positam fuisse crucem seu *Σιγνόχριστον* tradit Silentiarius part. 2 v. 78» (*S. S.*, § 33).

(185) *A. B. v. C.*, σ. 21.

(186) *History of the Holy Easten Church*, τ. α', σ. 238.

(187) Τῷ 642 οἱ Ἰουδαῖοι «κατήγαγον», κατὰ τὸν Κεδρηνόν, «τὸν σταυρὸν τὸν ὄντα ἐπάνω τοῦ ναοῦ τοῦ ὄρους τῶν ἐλαιῶν» (*Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 754).

(188) Περὶ τὰ 1550, πατριαρχεύοντος Διονυσίου τοῦ Β', «ἐκατέβασαν», λέγει ἡ *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, «τὸν σταυρόν, διὰ ὁρισμοῦ τοῦ πασιᾶ, ἀπάνωθεν ἀπὸ τὸν ναὸν τῆς Παμμακαρίστου τοῦ πατριαρχείου· ὁποῦ ἦτον ἀπάνω εἰς τὸ καμπανάριον, καὶ ἐφαίνετο ἀπὸ μακρόθεν στερεᾶς καὶ θαλάσσης· καὶ ἐγνώριζε πᾶς Χριστιανὸς τὸ πατριαρχεῖον, ὅταν ἤθελεν ἰδεῖ τὸν σταυρόν, καὶ ὡς τὸν ἐκατέβασαν ἔγινε μεγάλη λύπη εἰς τοὺς Χριστιανούς» (ἔκδ. Βόννης, σ. 178).

(189) Ἴδε πίνακας ζ', ιθ'-κδ' Α' τόμου. Ἀνάλογος τούτῳ λοφίσκος ἀπαντᾷ καὶ ὑπὸ τὸ σιγνόχριστον τοῦ ἐν Ῥαβέννῃ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Βιταλίου.

(190) Ἴδε σχ. 330. Τοιοῦτος εἶνε πάλιν ὁ ἐπὶ τοῦ θόλου τοῦ ἐν Ῥαβέννῃ Ἁγίου Βιταλίου σταυρός.

(191) Ὡς ὁ σταυρὸς τοῦ βαπτιστῆρος τῶν Ὀρθοδόξων Ῥαβέννης (Ῥίτση *Raccolte artistiche di Ravenna*, σ. 49).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λου, ἐξ ὀρειχάλκου ([192]) δηλονότι ἢ ἐκ σιδήρου ([193]), μᾶλλον ἢ ἐκ λίθου, ὅτε μεγάλως θὰ ἐπεβάρυνε τὴν κορυφὴν τοῦ ἡμισφαιρίου. Ἐπειδὴ δὲ αἱ μερικαὶ τοῦ θόλου καταπτώσεις τοῦ 989 καὶ τοῦ 1346 δὲν θὰ ἐξετάθησαν, ὡς εἰκός, ἄχρις αὐτῆς τῆς ἀκροκυχίας ([194]), καὶ ἐπειδὴ ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος σταυρὸς οὗτος δὲν ἀναφέρεται παθών τι ἐπὶ Βυζαντίων ([195]), ἔπεται ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τῷ 563 ἐνταῦθα ἀνεγερθεὶς μέγας σταυρὸς θὰ διετηρήθη, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀκέραιος ἄχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἁλώσεως τῆς πόλεως.

Ἡ ἐπὶ τοῦ θόλου τὸν Σταυρὸν ἀντικαταστήσασα ἡμισέληνος. — Πρώτη φροντὶς τοῦ Πορθητοῦ, μετὰ τὴν ἀφιέρωσιν τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὴν μωαμεθανικὴν λατρείαν, ὑπῆρξεν ἡ καθαίρεσις τοῦ ἐπὶ τοῦ θόλου σιγνοχρίστου καὶ ἡ διὰ τῆς ἡμισελήνου ἀντικατάστασις αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἡμισέληνος τοῦ 1453 δὲν διέμεινεν ἐνταῦθα ἐπὶ πλείονα τῶν 122 ἐτῶν, οὖσα μικρὰ καὶ χθαμαλή, καθὼς παρατηρεῖται ἐπὶ τῆς τῷ 1574 ληφθείσης εἰκόνος τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ τεμένους ([196]). Ὅθεν καὶ ὁ σαχδραζὲμ Μεχμὲτ Πασσᾶς, ὁ Σοκολλῆς, ὁ βεζιρεύσας ἀπὸ τοῦ 1565 ἄχρι τοῦ 1579 ([197]), καθεῖλεν αὐτήν, στήσας εἰς τὴν θέσιν αὐτῆς τὴν νῦν ὁρωμένην, πολλῷ μεγαλοπρεπεστέραν τῆς πρώτης. «Ἡ ἐπὶ τοῦ μεγάλου θόλου θαυμαζομένη ἡμισέληνος», γράφει ὁ Χαφὶζ Χουσσεήν, «ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ σαχδραζὲμ Μοχάμμετ Σοκολλῆ» ([198]).

Ἔχει δ' αὕτη, σὺν τῇ βάσει αὐτῆς, $5\frac{1}{2}^{\mu}$ ὕψους, ὅθεν καὶ ἡ κορυφὴ αὐτῆς ἀνατείνει $61\frac{1}{2}^{\mu}$ ὑπὲρ τὸ τοῦ ναοῦ ἔδαφος. Ἐπὶ τῆς ἡμισφαιρικῆς δὲ κρηπῖδος αὐτῆς (πίναξ ΚΘ΄) καθορῶνται αὐλακίσεις κάθετοι, ἐνῷ τὸν ὑποστηρίζοντα κορμὸν ποικίλλουσι δακτυλιοειδῆ ἢ σφαιρικὰ ἐξογκώματα. Αὐτὴ δ' ἡ ἡμισέληνος, ἥτις τρέπεταί πως καθέτως πρὸς τὴν Μέκκαν, ὡς μὴ οὖσα παράλληλος τῷ μικρῷ τοῦ τεμένους ἄξονι, ἔχει σχῆμα δακτυλίου, παχέος μὲν κάτωθεν, στενοῦ δὲ καὶ τετμημένου ἄνωθεν, καὶ διάμετρον παραπλησίαν $0^{\mu}.6$ μόνον, ὅθεν καὶ μόλις φαίνεται ὡς ἡμισέληνος ἐξ ἀποστάσεως ἑνὸς μιλίου ἐκ τῆς Προποντίδος ([199]). «Διὰ τὸ χρύσωμα δὲ μόνον αὐτῆς», λέγει ὁ Βυζάντιος, «Σουλτὰν Μουρὰδ ὁ Γ΄ ἐδαπάνησε, κατὰ τὸν ἱστορικὸν Ἐβλιά, πεντήκοντα χιλιάδας φλωρίων» ([200]).

([192]) Ὀρειχάλκινος τυγχάνει ὁ προρρηθεὶς σταυρὸς τοῦ βαπτιστηρίου ἐν Ῥαβέννῃ.

([193]) Ὁ Γρηγορᾶς ποιεῖται μνείαν «τῶν ἐπὶ τοὺς νεὼς ἱδρυμένων ἐκ σιδήρου σταυρῶν» (*Βυζ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄ σ. 460).

([194]) Ἴδε σχ. 6 ἐν Α΄ τόμῳ.

([195]) Οἱ σταυροὶ ὅμως ἄλλων ἐκκλησιῶν τῆς ΚΠ. «πεπτώκασιν» ἐκ σφοδροῦ λιβὸς ἀνέμου ἐπὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ Νεωτέρου, «ὑπενεγκεῖν οὐ δυνάμενοι τὴν τοῦ πνεύματος βίαν» (Γρηγορᾶ *Βυζ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ α΄, σ. 460).

([196]) Δρος Φρέσφιελδ *A Letter to the Right Hon. Lord Aldenham*, 1900.

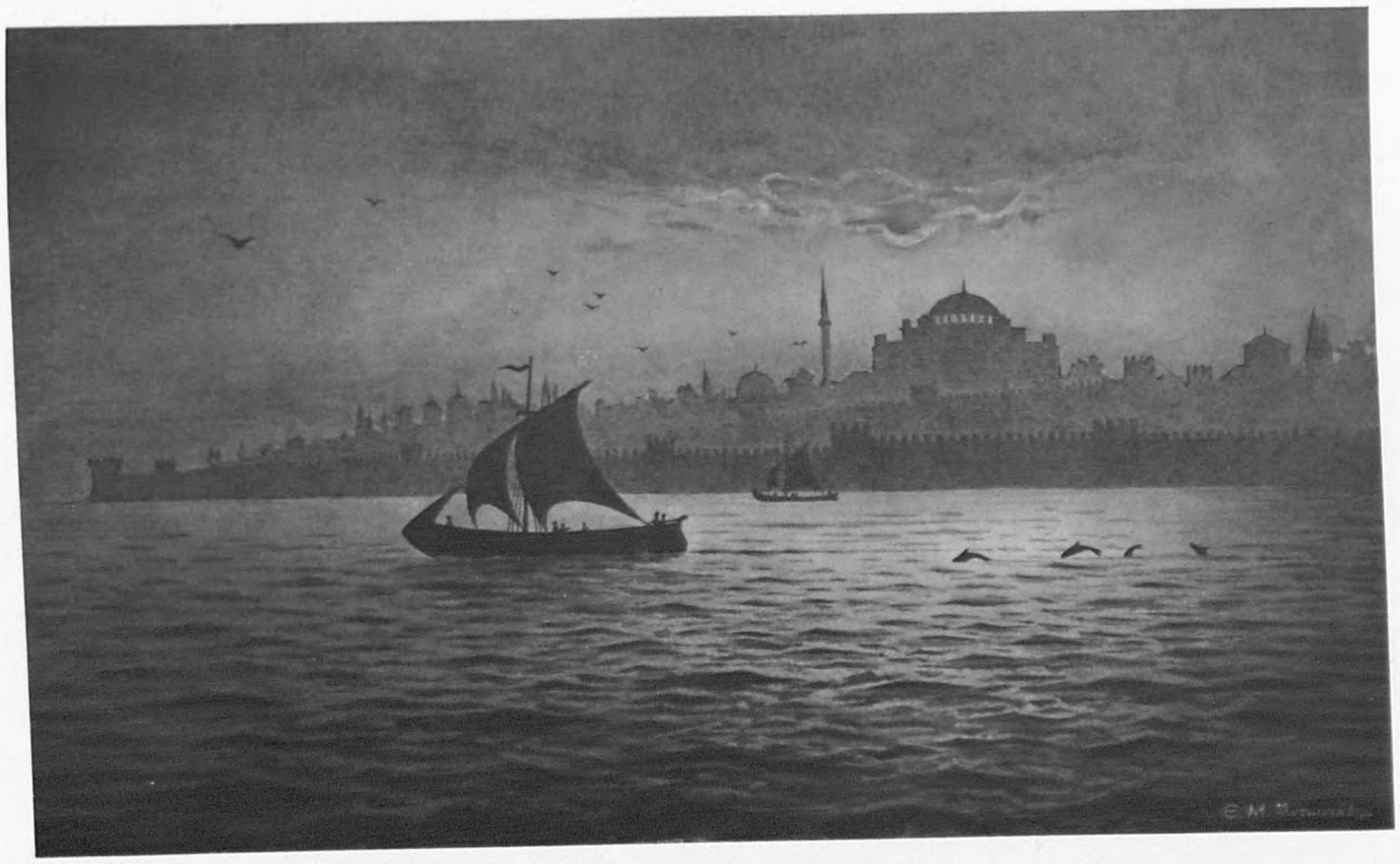
([197]) Βυζαντίου *Ἡ ΚΠ.* , τ. β΄, σ. 415.

([198]) Φὸν Χάμμερ *Histoire de l' Empire ottoman*, γαλλ. μετ. τοῦ Ἔλλερτ, ἐν Παρισίοις, τ. ιη΄, σ. 1.

([199]) Κατά τινα ὀθωμανικὴν παράδοσιν, ἡ ἡμισέληνος ἔχει «50 ποδῶν διάμετρον, καὶ φαίνεται εἰς 100 μιλίων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης» (Βυζαντίου *Ἡ ΚΠ.*, τ. α΄, σ. 509), ἀλλὰ τοιαύτη ὑπερβολή, ὡς ὀρθῶς παρετήρησέ μοι ὁ διάσημος Κωστάκη ἐφέντης Καραθεοδωρῆς, οὐδ' ἀναιρέσεως κἂν δὲν εἶνε ἀξία.

([200]) *Αὐτόθι*, σ. 509.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Η ΕΚ ΤΗΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΟΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΔΥΣΙΝ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ ΠΙΘΑΝΗ ΑΠΟΨΙΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ
τῷ 1453.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΝ Δ΄

ΦΩΤΙΣΜΟΣ, ΚΕΙΜΗΛΙΑ, ΠΟΡΟΙ
ΚΑΙ
ΚΛΗΡΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΝ Δ'

ΦΩΤΙΣΜΟΣ, ΚΕΙΜΗΛΙΑ, ΠΟΡΟΙ
ΚΑΙ
ΚΛΗΡΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Η ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΦΩΤΑΓΩΓΙΑ

Σύμβολα. — «Πῦρ γὰρ ὁ Θεός», λέγει Θεοφάνης ὁ Κεραμεύς. (1). Σωφρόνιος δ' ὁ Ἱεροσολύμων σημειοῖ ὅτι τὸ στέγος ἐν γένει τῆς ἐκκλησίας «εἰς τύπον τοῦ φαινομένου οὐρανοῦ, τὰς κανδήλας ὑφαπτούσας κάτωθεν ἔχον ἀντὶ τῶν ἀστέρων» (2).

«Διὸ καὶ ὡς ἐν οὐρανῷ τῷ ὁρωμένῳ», παρατηρεῖ Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης, «τῷ ναῷ δηλαδή, ὡς ἀστέρες τὰ φῶτα ᾐώρηνται. καὶ ὁ κύκλος ἐστὶ τῶν φώτων τὸ στερέωμα ὑπεμφαίνων, καὶ τὰς ζώνας τῶν πλανητῶν. καὶ ἔτι ἕτερα φωτοδόχα ἀπῃώρηνται σκεύη· καὶ τὰ μὲν εἰς τύπον τοῦ παλαιοῦ πυρίνου στύλου, στηλώδη καὶ ὄρθια· τὰ δὲ τῆς βάτου· τὰ δὲ τοῦ τὸν Ἠλίαν ἁρπάσαντος ἅρματος, ἅπερ εἰσὶν οἱ τροχοί. καὶ τὰ μὲν τριλαμπῆ διὰ τὴν Τριάδα ὡς καὶ τὰ τρικήρια, τὰ δὲ ἑπτάλυχνα διὰ τῶν χαρισμάτων τὸν ἀριθμόν· τὰ δὲ δωδεκάφωτα διὰ τὴν τῶν ἀποστόλων χορείαν, ὧν καὶ μέσον ἓν ἵσταται ὑπέρτερον φῶς, εἰς τύπον τοῦ μεγάλου φωτός, τοῦ Ἰησοῦ. ἔστι δὲ καὶ δικήριον τὸ διφυὲς αὐτοῦ δηλοῦν. καὶ φῶτα μοναδικά, ἢ τὸ ἑνιαῖον τῆς Τριάδος δηλοῦντα, ἢ καὶ τῶν ἁγίων ἕνα τινὰ πρὸς ὃν ἀπῃώρηται» (3).

«Καὶ ὁ κηρὸς δὲ προσαγόμενός τε καὶ ἀναπτόμενος, τό τε καθαρὸν ἡμῶν ἐμφαίνει καὶ ἀκηλίδωτον τῆς προσαγωγῆς καὶ τὸ οἰκεῖον πρὸς τὴν σφραγῖδα, διὰ τὴν θείαν σημείωσιν καὶ τὸ μαλασσόμενον καὶ ὑπεῖκον, διὰ τὴν μετάνοιαν ἀπὸ τοῦ τραχέος καὶ τὴν ὑπακοήν, καὶ τὸ εὔκολον πρὸς τὸ πλάττειν διὰ τὴν ἀναμόρφωσιν καὶ τὸ ἐξ ἀνθέων συγκεῖσθαι, διὰ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, καὶ διὰ τὸ ἐκ πολλῶν καὶ σχεδὸν πάντων εἶναι, διὰ τὴν ἐκ πάντων προσαγωγήν· καὶ

(1) *Ὁμιλία λς'*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 132, σ 700.
(2) *Λόγος περιέχων τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 87, σ. 3984.
(3) Ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 155, σ. 348 - 349.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔτι διὰ τὸ πρὸς τὸ πῦρ ἑνωτικόν, ἤτοι τὴν θέωσιν, καὶ τὸ λάμπειν διὰ τοῦ πυρός· καὶ ἔτι συνέχειν καὶ μένειν ἀεί, διὰ τὸ ἑνωτικόν τε καὶ καρτερικὸν τῆς ἀγάπης τε καὶ εἰρήνης» (4).

«Καὶ ἡ λυχνία δὲ κρέμαται, τὴν ἐκκλησίαν τυποῦσα, καὶ τὸν δι' αὐτῆς ἔλεον χορηγούμενον τοῖς πᾶσι καὶ φωτισμόν» (5).

Αἱ διάφοροι λυχνίαι. — Ἦσαν δ' αἱ «λυχνίαι» ἁπλαῖ ἢ πολλαπλαῖ. Καὶ αἱ μὲν πρῶται τούτων ὠνομάζοντο «φῶτα μοναδικά», αἱ δὲ ἄλλαι «πολύφωτα», «πολυκάνδηλα», ἢ «φάλαγγες», καὶ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν, «δωδεκάφωτα», «ἑπτάφωτα» ἢ «ἑπτάλυχνα», «τρίφωτα» ἢ «τριλαμπῆ», καὶ «δίφωτα». Ὁ δὲ συνδυασμὸς τριῶν κηρῶν ἀπετέλει τὸ «τρικήριον», ὁ δὲ δύο τὸ «δικήριον», ἐνῷ αἱ μὴ σβεννύμεναι λυχνίαι ἀπεκαλοῦντο «ἀκοίμητοι» (6).

---

(4) Ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 155, σ. 345.

(5) *Αὐτόθι*, σ. 344.

(6) «Ὁ διὰ λυχνιῶν καὶ κηρίων φωτισμὸς τῶν χριστιανικῶν ναῶν», λέγει ὁ κ. Γ. Κωνσταντινίδης, ἄλλοτε διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Βιβλιοθήκης, «κατὰ πᾶσαν ἐν αὐτοῖς ἱεροτελεστίαν, καὶ ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ γινομένην, δὲν εἶνε βεβαίως τυχαῖόν τι καὶ ἄνευ δικαιολογίας ἔθιμον. Ἡ λειτουργικὴ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας διδάσκει ὅτι, ὅπως τὰ σκεύη καὶ τὰ ἄμφια, ὧν γίνεται χρῆσις ἐν ταῖς ἱεροτελεστίαις, καὶ πᾶσα κατ' αὐτὰς πρᾶξις, ἔχουσι συμβολικὴν σημασίαν, οὕτω καὶ ὁ φωτισμὸς τῶν ναῶν σημαίνει τὸ θεῖον φῶς τὸ ἐπιφοιτῶν καὶ φωτίζον καὶ ὁδηγοῦν τοὺς ἐν αὐτοῖς ἐκκλησιαζομένους πιστούς, εἰδικώτερον δὲ συμβολίζουσι τὸ τρικήριον τὴν τριαδικὴν ὑπόστασιν τῆς Θεότητος, τὸ δικήριον τὴν διφυᾶ φύσιν τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ, ἡ ὑπὲρ τὴν ἁγίαν τράπεζαν κανδήλα τὸ ἀνέσπερον φῶς τῆς θείας Σοφίας κτλ. Ἀλλ' οὗτοι οἱ λόγοι ἐγένοντο αἰτία τοῦ φωτισμοῦ τῶν χριστιανικῶν ναῶν καὶ ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ, ἢ τυγχάνει ἡ τοιαύτη ἑρμηνεία δικαιολογία καὶ χρησιμοποίησις ἐθίμου ἐξ ἀνάγκης ἐπιβληθέντος καὶ ἐπικρατήσαντος ἐν ταῖς τῶν Χριστιανῶν ἱεροτελεστίαις; Πιθανωτέρα φαίνεται ἡ δευτέρα ἐκδοχὴ διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους. Λυχνίας ἀσβέστους ἐν ναοῖς πρὸ ἱερῶν ξοάνων καὶ ἀγαλμάτων θεῶν εἶχον καὶ οἱ εἰδωλολάτραι ἢ ἐθνικοὶ πρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ, Ἕλληνές τε καὶ Ῥωμαῖοι, καὶ αὐτοὶ δ' οἱ Ἰουδαῖοι ἐν τῷ ἀδύτῳ. Ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν λ. χ. καὶ πρὸ τοῦ ἐν τῷ Ἐρεχθείῳ φυλασσομένου παναρχαίου ξοάνου τῆς πολιούχου Ἀθηνᾶς ἐκρέματο μεγάλη χρυσῆ λυχνία, θαυμάσιον ἔργον τοῦ καλλιτέχνου Καλλινίκου, δι' ὅλου δὲ τοῦ ἔτους ἄσβεστον διατηροῦσα τὸ φῶς (1). Γνωστὸν δ' ὅτι πανταχοῦ, καὶ παρ' οἰκογενείαις καὶ ἐν συνοικισμοῖς καὶ ἐν πόλεσιν, ἐπιμελῶς ἐτηρεῖτο ἄσβεστον τὸ φῶς τῆς ἑστίας, ἐν Ῥώμῃ δὲ τὸ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἑστίας ἀνέσπερον φῶς διεφυλάσσετο καὶ ὑπὸ εἰδικῶν ἱερειῶν, τῶν Ἑστιάδων (2), ἐκ τῶν μητροπόλεων δὲ καὶ εἰς τὰς νεοϊδρύτους ἀποικίας ὑπὸ τῶν οἰκιστῶν μετεκομίζετο τὸ τῆς ἑστίας πῦρ καὶ φῶς, ὅπως καὶ παρὰ Χριστιανοῖς ἐκ τῶν μητροπολιτικῶν ναῶν κομίζεται τὸ ἐκ τῆς ἱερᾶς λυχνίας τῆς ἁγίας τραπέζης φῶς εἰς πάντα νεόδμητον ἐγκαινιαζόμενον ναόν. Τὸ ἔθιμον ὅμως τοῦτο τῆς διατηρήσεως ἀσβέστου φωτὸς δι' οὐδένα προφανῶς ἄλλον λόγον καθιερώθη, εἰμὴ ἵνα μὴ λείψῃ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τὸ πάντοτε μὲν ἀναγκαιότατον πῦρ, μέχρις ὅμως πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων οὔτε προχείρως οὔτε εὐκόλως παραγόμενον. Οὐδεὶς συμβολισμὸς ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἐθίμῳ, ἀλλὰ περιεβλήθη ἱερὸν χαρακτῆρα, ἀκριβῶς ἵνα τηρῆται εὐλαβῶς ἄσβεστον στοιχεῖον τόσον χρήσιμον καὶ ἀναπόδραστον εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ λαμπάδων δὲ καὶ ἄλλων λαμπτήρων ἐποιοῦντο πολλάκις χρῆσιν οἱ εἰδωλολάτραι ἢ ἐθνικοὶ κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας των, ὡς μετεχειρίζοντο καὶ θυμιατήρια, ἀλλὰ καὶ ταῦτα δὲν εἶχον πάντα συμβολικὴν σημασίαν, ἐπλήρουν δὲ μόνον ἀνάγκην. Λαμπαδηφορίαι λ. χ. ἢ λαμπαδηδρομίαι δὲν ἐγίνοντο, εἰμὴ καθ' ὡρισμένας ἱεροτελεστίας (τὰ Παναθήναια, τὰ Ἡφαίστεια, τὰ Πάνεια, παρ' Ἀθηναίοις), τελουμένας ἐν χώροις σκοτεινοῖς, οἷον τὸ Τελεστήριον ἐν Ἐλευσῖνι, ἔνθα ὁ φωτισμὸς ἦτο ἀναπόδραστος, καὶ διὰ τοῦτο πᾶς μύστης καὶ εὐσεβὴς προσήρχετο μετ' ἀνημμένης λαμπάδος. Ἄλλως αἱ ἱεροτελεστίαι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησί τε καὶ Ῥωμαίοις δὲν ἐγίνοντο ἐντὸς τῶν ναῶν, οἵτινες ἦσαν ὅ,τι περίπου τὸ ἄδυτον παρ' Ἰουδαίοις, τόπος διαμονῆς τῆς Θεότητος, ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ναῶν, καὶ πρὸ αὐτῶν, πέριξ βωμῶν, ἐν ὑπαίθρῳ τεθειμένων.

Τί λοιπὸν παράδοξον ἂν καὶ οἱ Χριστιανοί, οἵτινες κατ' ἀρχὰς ἦσαν ἢ ἐξελληνισμένοι Ἰουδαῖοι ἢ ἐκχριστιανισμένοι Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι, μετεχειρίσθησαν κατὰ κεκτημένην συνήθειαν εἰς τὰς ἱεροτελεστίας των καὶ τὸν φωτισμὸν ἐν τῷ κοινῷ οἴκῳ των διὰ λυχνιῶν, λαμπτήρων, λαμπάδων καὶ πολυελαίων, ὁσάκις ἡ κατασκευὴ τοῦ οἴκου ἢ ἡ ὥρα τῆς τελέσεως καθίστα ἀναπόδραστον τὸ φῶς, ὅπως παρέλαβον καὶ τὴν χρῆσιν θυμιατηρίων καὶ ἄλλων; Διότι οἱ πρῶτοι Χριστιανοί, τὰς ἱεροτελεστίας των, τὴν κλάσιν τοῦ ἄρτου, ἐποίουν μὲν ἐξ εὐλαβείας πρὸς τὸν Ἰησοῦν, τελέσαντα τὸν μυστικὸν δεῖπνον μετὰ τῶν μαθητῶν ἐν *ἀνωγείῳ*, καὶ αὐτοὶ ἐν ἀνωγείοις ἢ *ὑπερῴοις* οἰκιῶν, ὅπου συνήθως εὑρίσκετο εὐρεῖα αἴθουσα, *οἶκος* ἰδιαιτέρως καλουμένη (3), οὐ μόνον δὲ φωτειναὶ ἦσαν

(1) Πρβ. Παυσανίαν, ἐν Ἀττικ. ΚΣΤ΄.

(2) Πρβ. Λιβίου Α΄, 20.

(3) Πρβλ. Βιτρούβιον, ΣΤ΄, 3, 8. ΣΤ΄, 7, 2. Œcus ἢ oecos. Πρὸς δὲ τὸ Εὐαγγέλιον Λουκᾶ, ΚΒ΄, 13. Πράξ. Ἀποστόλ., Β΄, 46. Γ΄, 1. Δ΄, 1. Ε΄, 20. Κ΄, 7 ἑπ., κτλ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τέλος ὁ τῆς φωταγωγίας ὑπουργὸς ὠνομάζετο «κανδηλάπτης» ἢ «κηροφόρος».

Ὁ τοῦ ναοῦ φωτισμός. — Τὴν διάταξιν τῶν λυχνιῶν, οἵα ἦτο αὕτη τῷ 563, ὧδε ἱστόρησεν ὁ Σιλεντιάριος·

«Πάντα μὲν ἀγλαΐῃ καταειμένα, πάντα νοήσεις
ὄμμασι θάμβος ἄγοντα· φαεσφορίην δὲ λιγαίνειν
ἑσπερίην οὐ μῦθος ἐπάρκιος. ἦ τάχα φαίης
ἐννύχιον Φαέθοντα καταυγάζειν σέβας οἴκου.
καὶ γὰρ ἐμῶν πολύμητις ἐπιφροσύνη βασιλήων
ἀντιπόροις ἑλίκεσσι πολυγνάμπτοισι δεθείσας
πλεκτὰς χαλκελάτους δολιχὰς ἐτανύσσατο σειρὰς
λαϊνέης προβλῆτος ἀπ᾽ ἄντυγος, ἧς ἐπὶ νώτῳ
νηὸς ἀερσικάρηνος ἐρείσατο ταρσὰ καλύπτρης.
αἱ δὲ κατειβόμεναι περιμήκεος ἔκποθεν οἴμου
ἀθρόαι ἀΐσσουσι κατὰ χθόνα· πρὶν δ᾽ ἀφικέσθαι
ἐς πέδον, ὑψικέλευθον ἀνεκρούσαντο πορείην,
καὶ χορὸν ἐκτελέουσιν ὁμόγνιον. ἐκ δέ νυ σειρῆς
ἀργυρέους στεφανηδὸν ἀπ᾽ ἠέρος ἧψατο δίσκους
ἐκκρεμέας περὶ τέλσα μέσου τροχάοντα μελάθρου.
οἱ δὲ καθερπύζοντες ἀφ᾽ ὑψιπόροιο κελεύθου
ἀνδρομέων κυκληδὸν ὑπερτέλλουσι καρήνων
τοὺς μὲν ἀνὴρ πολύϊδρις ὅλους ἐτόρησε σιδήρῳ,

τὰ ὑπερῷα ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἡμέρας ἔτι οὔσης ἐγίνετο συνήθως ἡ κλάσις τοῦ ἄρτου καὶ ἱεροτελεστία, ὥστε ἦτο περιττὸς ὁ διὰ λυχνιῶν καὶ λαμπάδων φωτισμός, συνέβαινεν ἐν τούτοις πολλάκις νὰ παρατείνηται καὶ εἰς τὴν νύκτα ἡ ἐκκλησίασις τῶν πιστῶν, τότε δὲ φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐφώτιζον τὸν *οἶκον* ἢ τὴν ἀνώγειον αἴθουσαν, τὴν χρησιμεύουσαν αὐτοῖς ὡς ναόν, διὰ λαμπάδων ἢ λυχνιῶν. Τοῦτο σαφῶς καταφαίνεται ἐξ ὅσων λέγονται ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Παύλου ἐν Τρῳάδι διατριβῆς, καθ᾽ ἣν, „συνηγμένων τῶν μαθητῶν τοῦ κλάσαι τὸν ἄρτον, ὁ Παῦλος διελέγετο αὐτοῖς μέλλων ἐξιέναι τῇ ἐπαύριον, παρέτεινέ τε τὸν λόγον μέχρι μεσονυκτίου. Ἦσαν δὲ λαμπάδες ἱκαναὶ ἐν τῷ ὑπερῴῳ, οὗ ἦσαν συνηγμένοι....“ (1). Ὅτε δ᾽ ἤρξαντο περὶ τὰ μέσα τοῦ Α΄ μ. Χ. αἰῶνος οἱ διωγμοί, οἱ Χριστιανοί, ἠναγκασμένοι νὰ κρύπτωνται ἐν ὑπογείοις καὶ κατακόμβαις, ἵνα τελῶσι τὰς ἱεροτελεστίας των, κατ᾽ ἀνάγκην μετεχειρίζοντο καὶ φωτισμὸν τῶν κρυπτῶν των, ὅστις τῷ χρόνῳ τοσοῦτον συνήθης κατέστη αὐτοῖς, ὥστε ἀπέβη ἀναπόδραστον μέρος πάσης ἱεροτελεστίας αὐτῶν. Διὰ τοῦτο ἴσως, ὅτε Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας παρεχώρησε τοῖς Χριστιανοῖς ἄδειαν καὶ ἐλευθερίαν θρησκείας καὶ λατρείας, ἠδυνήθησαν δὲ ἔκτοτε φανερὰ νὰ τελῶσι τὰς ἱεροτελεστίας των εἴτε ἐν ταῖς ὑπ᾽ ἐκείνου δωρηθείσαις αὐτοῖς *Βασιλικαῖς* στοαῖς, εἴτε ἐν νεοδμήτοις ναοῖς, οἱ Χριστιανοὶ ἐξηκολούθησαν νὰ φωτίζωσι τοὺς χώρους, ἐν οἷς συνήρχοντο εἰς ἐκκλησίαν καὶ ἱεροτελεστίαν ἐκ μακρᾶς συνηθείας, εἴτε ἡμέρας εἴτε νυκτὸς ἐτελοῦντο αὗται, μὴ δυνάμενοι νὰ φαντασθῶσιν ἄλλως ὡς πλήρεις καὶ τελέως χριστιανικὰς τὰς λειτουργίας. Τρανὴ δ᾽ ἀπόδειξις τῆς ἐῤῥιζωμένης μακρᾶς συνηθείας τῶν ἐν κρύπταις καὶ κατακόμβαις γινομένων εἶνε καὶ τὸ ὅτι οὐδ᾽ αὐτοὺς τοὺς ναούς των ἠδύναντο νὰ ἐξοικειωθῶσι μετ᾽ ἄλλου σχήματος τοῦ σταυροειδοῦς τετραγώνου ἢ ὀκταγώνου χώρου τῶν διασταυρουμένων κατακομβῶν, ἐν οἷς ἐπὶ αἰῶνας ἐτέλουν τὰς ἱεροτελεστίας των, καὶ διὰ τοῦτο ὅσους ἀνήγειρον τότε νέους ναοὺς κατεσκεύαζον αὐτοὺς κατ᾽ ἀρχὰς εἴτε ἐν σχήματι ὀκταγώνου θολωτοῦ, ὡς ὁ ἐν Νύσσῃ ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης κατὰ τὸν Δ΄ αἰῶνα ἀνεγερθείς, ὁ ἐν Ῥαβέννῃ περίφημος ναὸς τοῦ Ἁγίου Βιταλίου, καὶ ἄλλοι, ἢ ἐν σχήματι τετραγώνου θολωτοῦ, τοῦ καλουμένου ὀρθοδόξου σταυροῦ, ὁποῖοι καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν Ἀθήναις βυζαντινῶν ναῶν.

Διὰ πάντα ταῦτα εὔλογος τυγχάνει ἡ εἰκασία, ὅτι ὁ καὶ ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας φωτισμὸς τῶν ναῶν παρ᾽ ὀρθοδόξοις καὶ καθολικοῖς ἰδίως, εἶνε κληρονομηθεῖσα ἕξις ἐκ τῶν χρόνων τῶν διωγμῶν, ὅτε πᾶσα ἐν σκοτεινοῖς ὑπογείοις ἱεροτελεστία ἦτο ἀδύνατος ἄνευ φωτισμοῦ».

(1) Πράξ. τῶν Ἀποστόλ., Κ΄, 7—11.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὄφρα κεν ἐξ ὑάλοιο πυρικμήτοιο ταθέντας
οὐριάχους δέξαιντο, καὶ ἐκκρεμὲς ἀνδράσιν εἴη
φέγγεος ἐννυχίοιο δοχήϊον. οὐδ' ἐνὶ δίσκοις
μούνοις φέγγος ἔλαμπε φιλέννυχον· ἀλλ' ἐνὶ κύκλῳ
καὶ μεγάλου σταυροῖο τύπον πολύωπα νοήσεις,
γείτονα μὲν δίσκοιο, πολυτρήτοισι δὲ νώτοις
ἄγγος ἐλαφρίζοντα σελασφόρον. εὐσελάων δὲ
κύκλιος ἐκ φαέων χορὸς ἵσταται. ἦ τάχα φαίης
ἐγγύθεν Ἀρκτούροιο Δρακοντείων τε γενείων,
οὐρανίου στεφάνοιο, λελαμπότα τείρεα λεύσσειν.

Οὕτω μὲν κατὰ νηὸν ἑλίσσεται ἑσπερίη φλόξ,
φαιδρὸν ἀπαστράπτουσα· μέσῳ δ' ἐνὶ μείονι κύκλῳ
δευτατίου στεφάνοιο σελασφόρον ἄντυγα δήεις.
μεσσοπαγὲς δ' ἐπὶ κέντρον ἀπ' ἠέρος ἄλλος ὀρούσας
δίσκος ἑῦς σελάγιζε· φυγὰς δ' ἀπελαύνεται ὄρφνη.

Ἐγγύθι δ' αἰθούσης, παρὰ κίονας, ἔνθα καὶ ἔνθα
μουνοφανῆ λαμπτῆρα διακριδὸν ἄλλον ἀπ' ἄλλου
ἐξείης ἀνέθηκαν· ὅλον δ' ἐπὶ μῆκος ὀδεύει
τηλεπόρου νηοῖο· κύτος δ' ὑπέθηκαν ἑκάστῳ
ἀργύρεον, πλάστιγγι πανείκελον, ᾧ ἐνὶ μέσσῳ
εὐφαέος κρατῆρες ἐφεδρήσσουσιν ἐλαίου.
οὐ μὴν ἰσοτενής τις ὅλοις μία πέζα καθέρπει,
πολλὰ δ' ἄναντα κάταντα σὺν ἀγλαΐῃσι νοήσεις
νήδυμα κυμαίνοντα· πολυστρέπτου δ' ἀπὸ σειρῆς
ἠερίαις βαθμηδὸν ἐπαστράπτουσι κελεύθοις.
οὕτω καὶ δικόρυμβον ὑὰς σελάγισμα φαείνει,
ἡμιτόμου Ταύροιο καταγραφθεῖσα μετώποις.
ἀλλὰ καὶ ἀργυρέας τις ἴδοι νέας· ἐμπορίης δὲ
φόρτον ἀερτάζουσι φαεσφόρον· ἐκκρεμέες δὲ
εὐφαέος πλώουσι κατ' ἠέρος ἀντὶ θαλάσσης,
οὐδὲ νότον τρομέουσι καὶ ὀψεδύοντα Βοώτην.
ἐς δὲ βαθὺ κρηπῖδος ἐδέθλιον ἁβρὰ νοήσεις
δούρατα, δικραίροιο μέσον τροχάοντα σιδήρου,
ὧν ἔπι νηοπόλοιο φάλαγξ διανείσσεται αἴγλης,
ἰθυπόροις κανόνεσσιν ἐρευθομένοισι δεθεῖσα.
ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ πέζαν, ὅπῃ καὶ πυθμένας ἁβραὶ
κίονες ἱδρύσαντο, τὰ δ' ὑψόθεν εἰσὶ καρήνων
τοίχων μηκεδανῇσι παραστείχοντα κελεύθοις.

Ναὶ μὴν οὐδ' ἀσέλαστα μάτην ἐλέλειπτο καρήνου
ταρσὰ βαθυστέρνοιο· περὶ προβλῆτι δὲ πέτρῳ
ἄζυγας εὐδίνητον ἐς ἄντυγα λαμπάδας ἅψας
χαλκείοις σταλίκεσσιν ἀνὴρ ἐνεδήσατο μύστης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὡς δ' ὅτε παρθενικήν τις ἐὴν βασιλήϊδα κούρην
ἀμφιέπων χαρίεντα κατ' αὐχένος ὅρμον ἑλίξει,
χρυσοδέτου στράπτοντα πυραυγέϊ λυχνίδος αἴγλῃ,
οὕτω ἐμὸς σκηπτοῦχος ἐπήραρεν ἄντυγι πάσῃ
φάεα κυκλοφόρητα, συνέμπορα πάντοθι πέζης.
Ἔστι καὶ ἀργυρέαις ἐπὶ κίοσιν, ὑψόθι κόρσης,
στεινὴ πυρσοφόροισιν ἐπίδρομος οἶμος ὁδίταις,
πλησιφαής, φαιδροῖσιν ἀποστίλβουσα κορύμβοις·
κεῖνα γὰρ ἢ κώνοισιν ὀριτρεφέεσσιν ὁμοῖα
δένδρέα τις καλέσειεν ἢ ἁβροκόμοις κυπαρίσσοις.
εἰσὶ μὲν ὀξυκάρηνα, περιτροχάουσι δὲ κύκλοι
εὐρύτεροι κατὰ βαιόν, ἕως ἐπὶ λοίσθιον ἔλθῃς
ἄντυγος, ἢ περὶ πρέμνον ἑλίσσεται· ἔνθεν ἐκείνοις
ἄνθος ἀνεβλάστησε πυρισπόρον. ἀντὶ δὲ ῥίζης
ἀργυρέους κρητῆρας ἴδοις ὑπένερθε παγέντας
δένδρεσι πυρσοκόμοισι. μέσον γε μὲν ἄλσεος ἁβροῦ
ἀμβροσίου σταυροῖο τύπος φαεσίμβροτον αἴθει
φέγγος, ἐϋγλήνοισι πεπαρμένον ἄμμασιν ἥλων.
Μυρία δ' αἰολόμορφον ἀνάκτορον ἐντὸς ἐέργει
ἄλλα πολυγνάμπτοισι μετάρσια φάεα σειραῖς·
καὶ τὰ μὲν αἰθούσῃσιν ἀναίθεται, ἄλλα δὲ μέσσῳ,
ἄλλα δὲ πρὸς Φαέθοντα καὶ Ἕσπερον, ἄλλα καρήνοις
ἔκχυτον ἀστράπτοντα πυρὸς φλόγα· νὺξ δὲ φαεινὴ
ἠμάτιον γελόωσα ῥοδόσφυρός ἐστι καὶ αὐτή
καί τις ἀνὴρ στεφάνοιο χοροστασίης τε δοκεύων
δένδρεα φεγγήεντα λιπαλγέα θυμὸν ἰαίνει·
ὃς δὲ πυρισπείρητον ἐπακτρίδα, θέλγεται ἄλλος
εἰσορόων λαμπτῆρα μονάμπυκα, σύμβολον ἄλλος
οὐρανίου Χριστοῖο νόον λαθικηδέα τέρπει.
ὡς δ' ὅταν ἀννεφέλοιο δι' ἠέρος ἄνδρες ὁδῖται
ἀστέρας ἄλλοθεν ἄλλον ἀναθρώσκοντας ἰδόντες,
ὃς μὲν ἀποσκοπέει γλυκὺν Ἕσπερον, ὃς δ' ἐπὶ Ταύρῳ
θυμὸν ἀποπλάζει, γάνυται δέ τις ἀμφὶ Βοώτην,
ἄλλος ἐπ' Ὠρίωνα καὶ ἄβροχον ὁλκὸν Ἁμάξης
ὄμμα φέρει, πολλοῖς δὲ πεπασμένος ἀστράσιν αἰθὴρ
ἀραπιτοὺς ὤϊξεν, ἔπεισε δὲ νύκτα γελάσσαι.
οὕτω καλλιχόροιο κατ' ἔνδια θέλγεται οἴκου
ἀγλαΐης ἀκτῖνι φεραυγέος, ἀλλ' . . . . . .
πᾶς μὲν ἐϋφροσύνης ἀναπτετ . . εὖ . ος α . .
ψυχαίην ἐλάσασα μελαγκρήδεμνον ὁμίχλην·
πάντας ἐπαυγάζει σέλας ἱερόν, εὖτε καὶ αὐτὸς
ναυτίλος οἰήκεσσι θαλασσοπόροισι κελεύων,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἴτε λιπὼν ἄξεινα μεμηνότος οἴδματα Πόντου
πλαγκτοὺς ἀντιπόρων σκοπιῶν ἀγκῶνας ἑλίσσει,
ἐννύχιον μέγα τάρβος ἔχων γναμπτῇσι κελεύθοις,
εἴτε μετ᾽ Αἰγαίωνα παρ᾽ Ἑλλησπόντιον ὕδωρ
νῆα κατιθύνῃσι ῥοώδεος ἀντία δίνης,
δεχνύμενος προτόνοισι Λιβυστίδος ὄγκον ἀέλλης.
οὐχ Ἑλίκην, οὐχ ἡδὺ φάος Κυνοσουρίδος Ἄρκτου
εἰσορόων οἴηκι φερέσβιον ὁλκάδα πάλλει,
ἀλλὰ τεοῦ νηοῖο θεουδέα λαμπάδα λεύσσων,
φορτίδος εὐτόλμοιο προηγέτιν, οὐχ ὑπὸ μούνοις
φέγγεσιν ἐννυχίοισι (τὸ γὰρ καὶ Πρωτέος ἀκταὶ
ἐν Φαρίῃ τεύχουσι Λιβυστίδος ἐς πόδα γαίης)
ἀλλὰ καὶ εὐδώροισι Θεοῦ ζώοντος ἀρωγαῖς» ([7]).

Κατὰ τὴν ἀφήγησιν ταύτην, ἀργυροῖ δίσκοι πολυκανδήλων ([8]) ἀνήρτηντο στεφανηδὸν ἐκ τῶν δικράνων τῆς τοῦ θόλου κρηπῖδος ([9]), δι᾽ ἀντιθέτων ἑλικοειδῶν, πλεκτῶν, ὀρειχαλκίνων ἁλύσεων. Ἐν μικροτέρῳ δὲ κύκλῳ, ἐκ τῆς μείζονος δηλονότι στεφάνης ὀπῶν τοῦ θόλου, ἐκρέμαντο πάλιν σταυροὶ φωτοβόλοι ([10]). Ἄλλη δ᾽ ἐλάσσων περιφέρεια εἶχεν ἄλλα πολυκάνδηλα, ἐνῷ ἐκ τοῦ κέντρου τοῦ τρούλλου ἀνήρτητο τέλος κεντρικὸν πολύφωτον.

Ἡ διάταξις τοῦ θόλου ([11]) ἐπιτρέπει ἡμῖν ἵνα σχηματίσωμεν ἀκριβῆ ἰδέαν τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου φωτισμοῦ τοῦ κεντρικοῦ χώρου. Οἱ μὲν δίσκοι τοῦ ἔξω κύκλου, τοῦ ἐκ τῆς ὑψίστης κορωνίδος ἐξαρτωμένου, ἦσαν 80 τὸν ἀριθμόν, οἱ δὲ σταυροὶ τοῦ δευτέρου κύκλου 20, ἐνῷ ἑκάστη τῶν ἔτι ἐλασσόνων περιφερειῶν ἐκοσμεῖτο 20 ὡςαύτως πολυφώτοις. Ὁ δὲ κεντρικὸς δίσκος δέον νὰ ἦτο ὁ μεγαλοπρεπέστερος ὅλων.

Βεβαίως δ᾽ οἱ ἐν λόγῳ κύκλοι οὗτοι ἐτύπουν «τὰς ζώνας τῶν πλανητῶν».

Ἐν τοῖς 22 δὲ διαστυλίοις τοῦ καθολικοῦ, κατὰ μῆκος δηλαδὴ τῶν στοῶν, καθωρᾶτο ἀνὰ ἓν πολυκάνδηλον, ἔχον ὑφ᾽ ἑαυτὸ λυχνίαν ἀνηρτημένην, πλάστιγγι παρεμφερῆ. Πλῆθος δ᾽ ἄλλων πολυφώτων ἐκόσμουν τέλος τὰ ἐπίλοιπα τοῦ ναοῦ μέρη.

([7]) Στ. 806 - 920.

([8]) Θεοφάνης ὁ Κεραμεύς, ὁμιλῶν περὶ τῆς φωταγωγίας τοῦ ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐγερθέντος ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου, λέγει τάδε· «Πυκνοὶ δὲ λαμπτῆρες πρὸς ἑαυτοὺς ὡς εἰπεῖν ἀμιλλώμενοι τὸν ναὸν δᾳδουχοῦσι τῇ ἀκοιμήτῳ λυχνοκαΐᾳ, ἴσα ταῖς ἡμέραις τὰς νύκτας φωτίζοντες» (Δουκαγγίου *S. S.*, § 48).

Κύκλοι ἠνωμένων πολυκανδήλων εὕρηνται ἐν Ἄθῳ ἄχρι τῆς σήμερον. Δίσκοι δ᾽ ὡς οἱ τοῦ ποιητοῦ διεσώθησαν ἐν διαφόροις μουσείοις τῆς Ἑσπερίας.

Ὑαλίνους δὲ «πολυελαίους», ἀναλόγους τοῖς τῶν νῦν ναῶν ἡμῶν, καὶ μετ᾽ ἀνηρτημένης σφαίρας, ἀπήντησα ἐν τῷ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναῷ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

([9]) Ἴδε ἀνωτέρω, σ. 111 καὶ σχ. 625.

([10]) Ἐκ τοῦ κέντρου τοῦ δυτικοῦ θόλου τοῦ ἐν Βενετίᾳ Ἁγίου Μάρκου ἀνήρτηται, διὰ κεχρυσωμένης ἁλύσεως, μεγαλοπρεπέστατον πολυκάνδηλον ἐν εἴδει σταυροῦ, μεθ᾽ ἓξ κεραιῶν, ὧν τέσσαρες ὁριζόντειοι καὶ διατεμνόμεναι εὐθείαις γωνίαις. Τὸ περιφανὲς τοῦτο κειμήλιον φέρει 112 κανδήλας καὶ εἶνε ἑλληνικῆς ἐργασίας, προερχόμενον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν.

Ὁ Σωκράτης διηγεῖται ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χρυσοστόμου κατὰ τὰς προελεύσεις «σταυροὶ ἀργύρεοι κηρῶν ἐπ᾽ αὐτοῖς ἀνημμένων προηγοῦντο» (Δουκαγγίου *S. S.*, § 48).

([11]) Ἴδε σ. 125 καὶ σχ. 622 - 623.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὰ πολυκάνδηλα ἦσαν ἀνηρτημένα εἰς διάφορα ὕψη. Ἔνια δ' αὐτῶν εἶχον τὸ σχῆμα ἀργυρῶν νηῶν (12).

Λυχνίαι δέ τινες ἐκρέμαντο οὕτως ὥστε νὰ καθιστῶσι δυνατὴν τὴν κίνησιν αὐτῶν (13).

Κατὰ Μανουὴλ τὸν Μαλαξόν, «ἔκαμεν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ . . . . . τὰ πολυκάνδηλα καὶ βαστάγια ὅλου τοῦ ναοῦ χιλιάδες γ΄ ἐξ ἀσημίου καθαροῦ χρυσωμένα» (14). Ὁ δὲ Ἀνώνυμος μνημονεύει «πολυκάνδηλα . . . . . τῶν δύο γυναικίτων καὶ τοῦ νάρθηκος χιλιάδας ς΄» (15).

Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐποίησε «καὶ μανουάλια δύο ὁλόχρυσα διὰ λιθαρίων σὺν μεγίστοις μαργαριταρίοις, ἃ καὶ ἀπετιμήθη χρυσίου κεντηνάρια ε΄. καὶ ἕτερα μανουάλια β΄ ὁλόχρυσα γλυπτὰ παμμεγέθη· τοὺς δὲ πόδας αὐτῶν ὁλοχρύσους τιμῆς χρυσίου ρια΄» (16). Ὁ αὐτὸς πάλιν ὁμιλεῖ περὶ μανουαλίων τοῦ θυσιαστηρίου (17), ὁ δὲ χρονογράφος Νοβγορόδης μνημονεύει τῷ 1204 ἀπειράριθμα «ἀργυρᾶ μανουάλια» τοῦ βήματος (18).

Περὶ τὰ 865 Μιχαὴλ ὁ Μεθυστὴς προσέφερε τῷ ναῷ πολυκάνδηλον κυκλοτερές, μέγιστον καὶ χρυσοῦν, ζυγίζον 60 λίτρας (19).

Τῷ 1200 Ἀντώνιος ὁ Νοβγορόδης ἐσημείου ὅτι «ἐν τῷ μεγάλῳ θόλῳ ὑπάρχουσιν ὀγδοήκοντα πολυκάνδηλα, ἅπαντα ἀργυρᾶ. Τὰς δ' ἡμέρας ἑορτῆς τοῦ Κυρίου προσθέτουσι νέα. Καὶ ὑπάρχουσι πολλὰ τοιαῦτα πολύφωτα ἐν τῷ ναῷ, ἀργυρᾶ ἅπαντα, ἔτι δὲ καὶ ποσότης χρυσῶν μήλων» (20).

Ῥοβέρσος δ' ὁ δὲ Κλαρῆ παρετήρησε τῷ 1204 ὅτι ἐν τῷ ναῷ «ἠώρηντο βεβαίως ρ΄ λαμπτῆρες. Καὶ δὲν ὑπῆρχε πολυκάνδηλον μὴ κρεμάμενον ἐξ ἁλύσεως παχείας ὅσον ὁ βραχίων τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν ἑκάστῳ δ' αὐτῶν ὑπῆρχον τοὐλάχιστον κε΄ λυχνίαι ἢ περισσότεραι, καὶ δὲν ὑπῆρχε πολυκάνδηλον ἀξίας μικροτέρας τῶν ρ΄ . . . . . (21) ἀργύρου» (22).

Στέφανος δ' ὁ ἐκ Νοβγορόδης (1350) ἀναφέρει «μεγίστην καὶ ἀπειράριθμον ποσότητα λυχνιῶν, ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ἀνηρτημένων. Καὶ τούτων αἱ μὲν κρέμανται ἔν τε τοῖς εὐκτηρίοις καὶ θαλάμοις, αἱ δὲ παρὰ τοὺς τοίχους καὶ ἀναμεταξὺ αὐτῶν, ἐν τοῖς διαβατικοῖς τοῦ ναοῦ, καὶ ἐκεῖ ὡσαύτως καίουσι κανδῆλαι μετ' ἐλαίου ἐλαίας» (23).

Ὀθωμανικὴ φωταγωγία. — Σημειωτέον ὅτι ὁ Σιλεντιάριος μνημονεύει μόνον λυχνίας ἐν τῇ ἄνω ἐκτεθείσῃ περιγραφῇ αὐτοῦ. Τοιαύτη καὶ ἡ ἄχρις ἡμῶν ἐπικρατήσασα τουρκικὴ φωταγωγία. Ὅτι ὅμως ἐγίνετο, ἐκτὸς τῶν λυχνιῶν, καὶ χρῆσις κηρῶν ἐπὶ Βυζαντίων οὐδεὶς βεβαίως διαμφισβητεῖ.

---

(12) Ἐν τῷ *Dictionary of Christian Antiquities* ὑπάρχει εἰκὼν πολυκανδήλου ἐν εἴδει πλοιαρίου μεθ' ἱστοῦ καὶ ἱστίων, ἐμπεριέχοντος δύο πρόσωπα, ὧν τὸ μὲν κρατεῖ τὸ πηδάλιον, τὸ δὲ βλέπει ἐκ τῆς πρώρας.

Περὶ δὲ τῆς συμβολικῆς τῆς νηὸς παραστάσεως ἴδε Α΄ τόμον, σ. 118.

Ὡραῖος, τέλος, λαμπτὴρ, φέρων τὸν Ἰχθύν, ἀπόκειται ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ τοῦ ἐν Βενετίᾳ Ἁγίου Μάρκου.

(13) Ἴδε τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀντωνίου περὶ σταυροῦ κινουμένου ὑπὲρ τὸ ἅγιον βῆμα τῷ 1200 (Β΄ τόμος, σ. 127).

Τοιαῦτα κινούμενα πολυκάνδηλα ἀπαντῶσι καὶ ἐν Ἄθῳ.

(14) Βυζαντίου *Ἡ ΚΠ.*, τ. α΄, σ. 486.

(15) Βανδούρη *Imp. Or.*, τ. α΄, μέρος δ΄, σ 76. Εἴδομεν ὅτι αἱ ἀψῖδες τῶν στοῶν φέρουσι πλήθη ἀμφιδέων (Β΄ τόμ., σ. 201).

(16) *Αὐτόθι*, σ. 76.

(17) *Αὐτόθι*, σ. 76.

(18) Χόπφ *Chron. Gr.-Rom.*, σ. 97.

(19) *Συνέχεια Θεοφάνους*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109 σ. 225.

(20) *Soc. Or. lat., s. g.*, τ. ε΄, σ. 91-92. Ὁ ἀριθμὸς 80 πολυκανδήλων ἐπικυροῦται διὰ τῆς προπεριγραφείσης διατάξεως τῆς κορωνίδος (σ. 142).

(21) «Mars».

(22) Χόπφ *Chron. Gr.-Rom.*, σ. 67.

(23) *Αὐτόθι*, σ. 118.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πρὸ τοῦ 1847 αἱ ὑπὸ τὸν θόλον τουρκικαὶ κανδῆλαι ἦσαν ἀνηρτημέναι ἐκ πελωρίου ὀκταγώνου μεταλλικοῦ λαμπτῆρος, πληροῦντος τὸ μέγιστον τοῦ κεντρικοῦ χώρου μέρος (24), ὡς παρατηρεῖται εἰσέτι ἐν πλείστοις ὅσοις τῆς πόλεως τεμένεσιν.

Ὁ δὲ Βυζάντιος μνημονεύει ἐν τῇ σημερινῇ τοῦ ναοῦ φωταγωγίᾳ, χρονολογούσῃ ἀπὸ τοῦ 1849 (καὶ ἧς τὴν θέαν τῶν πολυκανδήλων παρατηρεῖ τις ἐπί τινων τῶν πινάκων τοῦ Β΄ τόμου), «πλῆθος ποικιλοχρόων σφαιροειδῶν(;) λαμπτήρων, ἐχόντων ὑπεραιωρημένα στρουθακαμήλων ὠά, σύμβολα τῶν πλανητῶν ἀστέρων, φωτιζομένων ὑπὸ τῶν ἀπλανῶν» (25). Τὰ ὠὰ δὲ ταῦτα εἶδεν ἤδη ὁ Δαλλαουαὶ περὶ τὰ 1795 (26).

Κατὰ τὸν Χαφὶζ Χουσσεήν, «ἡ μεγάλη σφαῖρα, ἡ ἐκ τοῦ θόλου ἀνηρτημένη, καὶ ἡ χρησιμεύουσα ὡς λαμπτήρ, εἶνε δῶρον Ἀχμὲτ τοῦ Γ΄» (27).

Τὸ δὲ σχῆμα τῶν ὀθωμανικῶν ὑαλίνων δοχείων τῶν λυχνιῶν ἤλλαξε σὺν τῷ χρόνῳ, διότι τὰ ἀρχαιότερα τούτων, ἅτινα εὗρον ἐν τῷ νοτιοδυτικῷ κοχλιᾷ, διέφερον τῶν νῦν ἐν χρήσει. Πρὸς μετακόμισιν δὲ τῶν ἐν λόγῳ δοχείων τούτων οἱ Τοῦρκοι μεταχειρίζονται σκάφας ξυλίνας, ὅπερ δέον νὰ ἀποτελῇ ἐξακολούθησιν βυζαντινῆς συνηθείας.

«Κατὰ δὲ τὰς νύκτας τοῦ Ῥαμαζάν», σημειοῖ τέλος ὁ Φοσσάτης, «ἓξ χιλιάδες λαμπτήρων, εἰς διάφορα ὕψη ἀνηρτημένων, ... φωτίζουσι τὸν ναὸν τοῦτον, προξενοῦντες ὄντως θαυμάσιον θέαμα» (28).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΚΕΙΜΗΛΙΑ ΚΑΙ ΙΕΡΑ ΣΚΕΥΗ

Κειμήλια τοῦ προϊουστινιανείου ναοῦ. — Ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου οἰκοδομηθείσης πρώτης μεγάλης ἐκκλησίας ἐῤῥέθη ὅτι, κατὰ τὸν Κεδρηνόν, τῷ 360 ἀπετέθησαν ἐν τῷ ναῷ τὰ λείψανα «τοῦ ἁγίου μάρτυρος Παμφίλου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, Θεοδούλου, Πορφυρίου καὶ Παύλου» (1).

Τῷ δὲ 415 ἀπετέθησαν πάλιν, κατὰ τὸ *Πασχάλιον Χρονικόν*, τὰ λείψανα «Ἰωσὴφ τοῦ υἱοῦ Ἰακὼβ καὶ Ζαχαρίου τοῦ πατρὸς Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ» (2).

Κειμήλια τοῦ Ἰουστινιανείου τεμένους. — Ταῦτα ἦσαν πολυπληθέστατα, ὡς δεικνύει ὁ ἀκόλουθος πίναξ, ὃν ἡτοίμασα ἐκ διαφόρων πηγῶν (3), καὶ οὗτινος ἡ μὲν πρώτη στήλη παρουσιά-

---

(24) Φοσσάτη *Aya Sofia*, πίναξ κδ΄.

(25) *Ἡ ΚΠ.*, τ. α΄, σ. 487.

(26) *Const. Anc. and Modern*, μετ. γαλλ. Μορελλέτου, ἐν Παρισίοις, ἔτει ζ΄, τ. β΄, σ. 94.

(27) Φὸν Χάμμερ *Hist. de l'Emp. ottoman*, γαλλ. μετ. Ἔλλερτ, ἐν Παρισίοις, τ. 18, σ. 1.

(28) *Aya Sofia*, σ. 3.

(1) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 523.

(2) Ἔκδ. Βόννης, σ. 572 - 573.

(3) Ἐκ τῶν ῥώσσων περιηγητῶν (*Soc. Or. lat., s. g.*, τ. ε΄), καὶ τοῦ Βερτρανδὼν δὲ λὰ Βροκιέρ (*Voy. d'Outremer*, ἐν *Mém. de l'Inst. nat. des Sc. et Arts*, τ. ε΄, ἔτει ιβ΄, σ. 560), ἐκ τῶν ἐμβριθῶν ἐρευνῶν τοῦ κόμητος Ῥιάντου (*Exuviae Sacrae CP.*, τ. β΄, 1878, καὶ *Des Dépouilles religieuses enlevées à Constantinople au XIIIe par les Latins*, ἐν Παρισίοις, 1875), ἐκ τῶν τοῦ ἡμετέρου Βυζαντίου (*Ἡ ΚΠ.*, τ. α΄), καὶ ἐκ τῶν τοῦ Πασπάτη (*Βυζ. Μελ.*, σ. 285 - 289, καὶ 343).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ζει ἡμῖν τὴν φύσιν τοῦ κειμηλίου, ἢ τοῦ νομιζομένου ὡς τοιούτου, ἡ δευτέρα τὸ διαμέρισμα τοῦ ναοῦ, ἐν ᾧ ἀπέκειτο, ἡ τρίτη τὴν σελίδα τοῦ παρόντος ἔργου, ἐν ᾗ περιγράφεται, ἡ τετάρτη τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν γίνεται μνεία αὐτοῦ, καὶ ἡ πέμπτη τὴν τύχην αὐτοῦ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗΙ ΑΓΙΑΙ ΣΟΦΙΑΙ ΚΑΤΑ ΚΑΙΡΟΥΣ ΑΠΟΚΕΙΜΕΝΩΝ ΚΕΙΜΗΛΙΩΝ

Κειμήλιον	*Τόπος*	*Περιγραφή*	*Μνεία*	*Τύχη*
Ἡ λίθινος τοῦ Ἀβραὰμ τράπεζα	Διακονικόν	τ. Β΄, σ. 220	1200-1453	—
Τὸ μάννα	—	—	1200	—
Αἱ τοῦ δεκαλόγου πλάκες	—	—	1200	—
Τὸ βάθρον, ἐφ' οὗ ἔκλαυσεν ὁ Ἱερεμίας	Β. Δ. στοά	τ. Β΄, σ. 229	1424-1453	—
Αἱ τέσσαρες χαλκαῖ τῆς Ἱεριχὼ σάλπιγγες	ἅγιον φρέαρ	τ. Β΄, σ. 178	ι΄ αἰών-1200	—
Τὰ σπάργανα τοῦ Χριστοῦ	βῆμα	τ. Β΄, σ. 96	1200	Ἡρπάγησαν τῷ 1241
Τὰ δωροφόρα τῶν Μάγων ἀγγεῖα	βῆμα	τ. Β΄, σ. 96	1200	—
Ἄμφιον τοῦ Κυρίου	—	—	1433	—
Ἡ ἐπιστομὶς τοῦ τῆς Σαμαρείας φρέατος	ἅγιον φρέαρ	τ. Β΄, σ. 178	ι΄ αἰών-1200	—
Ὁ λίθος, ἐφ' οὗ ἐκάθισεν ὁ Χριστὸς συνδιαλεγόμενος τῇ Σαμαρείτιδι	βῆμα 1393-1419, ἅγ. φρέαρ 1453	τ. Β΄, σ. 97, καὶ 179	1393-1453	—
Ἡ ὀθόνη τῆς ποδολουσίας	—	—	—	ἡρπάγη μετὰ τὰ 1246
Ἡ τράπεζα τοῦ μυστικοῦ δείπνου	βῆμα	τ. Β΄, σ. 96	1200	—
Ἡ σιδηρᾶ ῥάβδος, ἡ εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ σταυροῦ χρησιμεύσασα	ὄπισθεν βήματος	τ. Β΄, σ. 163	1200	—
Ὁ ἔλιξ, ὁ ὡσαύτως εἰς τὸν σταυρὸν χρησιμεύσας	ὄπισθεν βήματος	τ. Β΄, σ. 163	1200	—
Ὁ πρίων, ὁ εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ σταυροῦ χρησιμεύσας	ὄπισθεν βήματος	τ. Β΄, σ. 163	1200	—
Ὁ κλοιός	—	—	—	ἡρπάγη μετὰ τὰ 1246
Τεμάχιον τοῦ τιμίου ξύλου	σκευοφυλάκιον	τ. Β΄, σ. 148	ζ΄ αἰών-1157	—
Τεμάχια τοῦ σταυροῦ	—	—	—	ἡρπάγησαν τῷ 1204
Τεμάχιον τοῦ τιμίου ξύλου	—	—	—	ἡρπάγη μετὰ τὰ 1246
Τεμάχιον τοῦ τιμίου ξύλου	βῆμα	τ. Β΄, σ. 96	1424-1453	—
Ξύλον, εὑρισκόμενον ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τὸ σίδηρον	ὄπισθεν βήματος	τ. Β΄, σ. 163	1200	—
Τὸ τῆς Βηρυττοῦ ἅγιον αἷμα	—	—	—	ἡρπάγη μετὰ τὰ 1246
Τὸ σίδηρον τῆς λόγχης	σκευοφυλάκιον	τ. Β΄, σ. 153	614-1433	—
Ὁ τίμιος σπόγγος	σκευοφυλάκιον	τ. Β΄, σ. 153	614-1433	—
Ὁ κάλαμος, ὃν ἔθεσαν εἰς χεῖρας τοῦ Ἰησοῦ	—	—	1433	—
Ἡ ἁγία σινδόνη	—	—	—	ἡρπάγη μετὰ τὰ 1246
Τοῦ τιμίου σουδαρίου τεμάχιον	—	—	—	ἡρπάγη μετὰ τὰ 1246
Δύο πλάκες τοῦ τάφου τοῦ Χριστοῦ	—	—	1200	—
Ἡ ἄνω πλὰξ τοῦ ἁγίου τάφου	ὄπισθεν βήματος	τ. Β΄, σ. 163	1200	—
Τεμάχιον τῆς πλακὸς τοῦ ἁγίου τάφου	—	—	—	ἡρπάγη μετὰ τὰ 1246
Ὁ τῆς ἡλικίας τοῦ Κυρίου σταυρός	σκευοφυλάκιον	τ. Β΄, σ. 151	1200	—
Τὸ γάλα τῆς Θεοτόκου	—	—	—	ἡρπάγη μετὰ τὰ 1246
Τὸ λείψανον τοῦ Προδρόμου	—	—	—	ἡρπάγη τῷ 1204
Τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Πέτρου	—	—	—	ἡρπάγη τῷ 1204
Αἱ ἅλύσεις τοῦ Ἁγίου Πέτρου	ναὸς Ἁγ. Πέτρου	τ. Β΄, σ. 162	1200	—

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κειμήλιον	*Τόπος*	*Περιγραφή*	*Μνεία*	*Τύχη*
Ἡ ἅλυσις τῆς θύρας τῆς εἰρκτῆς τοῦ Ἁγίου Πέτρου	ὄπισθεν βήματος	τ. Β΄, σ. 163	1200	—
Ὁ κίων, παρ' ὃν ἐδάκρυσεν ὁ Ἅγιος Πέτρος	Β. Δ. στοά	τ. Β΄, σ. 229	1424-1453	—
Αἱ ἅλύσεις τοῦ Ἁγίου Παύλου	βασιλικαὶ πύλαι	τ. Α΄, σ. 179	1424-1453	—
Τὰ λείψανα τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων	διακονικόν	τ. Β΄, σ. 221	1424-1453	—
Τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου	Β. Δ. στοά	τ. Β΄, σ. 229	1424-1453	—
Τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Νικολάου	—	—	—	ἡρπάγη τῷ 1204
Τὸ λείψανον Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ	Β. Δ. στοά	τ. Β΄, σ. 228	1200-1396	—
Τὸ λείψανον Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος	—	—	—	ἡρπάγη τῷ 1204
Τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου	—	—	—	ἡρπάγη τῷ 1204
Τὸ λείψανον Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ	—	—	—	ἡρπάγη τῷ 1204
Τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Θεολόγου	Β. Δ. στοά	τ. Β΄, σ. 229	1424-1453	—
Τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Ἀβερκίου	διακονικόν	τ. Β΄, σ. 220	1200	—
Τὸ λείψανον Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Ἀρμενίας	διακονικόν	τ. Β΄, σ. 220	1200	—
Τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Συλβέστρου	διακονικόν	τ. Β΄, σ. 220	1200	—
Τὸ λείψανον Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου	βῆμα	τ. Β΄, σ. 96	1200-1453	—
Τὸ λείψανον τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης	—	—	—	ἡρπάγη τῷ 1204
Τὸ λείψανον τῆς Ἁγίας Βαρβάρας	—	—	—	ἡρπάγη τῷ 1204
Τὸ λείψανον τῆς Ἁγίας Λουκίας	—	—	—	ἡρπάγη τῷ 1204
Τὸ λείψανον τῆς Ἁγίας Θεοφανοῦς	ναὸς Ἁγ. Πέτρου	τ. Β΄, σ. 163	1200	—
Τὸ λείψανον Ἀρσενίου τοῦ Αὐτωρειανοῦ	διακονικόν	τ. Β΄, σ. 221	1284, 1312-1453	—
Ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἀποστόλου Κοδράτου	βῆμα	τ. Β΄, σ. 96	1200	—
Ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἁγίου Ἑρμολάου	βῆμα	τ. Β΄, σ. 96	1200	—
Ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἁγίου Στρατονίκου	βῆμα	τ. Β΄, σ. 96	1200	—
Ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἁγίου Κύρου	διακονικόν	τ. Β΄, σ. 220	1200	—
Ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου	διακονικόν	τ. Β΄, σ. 220	1200	ἡρπάγη τῷ 1206
Ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος	βῆμα	τ. Β΄, σ. 96	1200	ἡρπάγη τῷ 1208
Τὸ αἷμα καὶ τὸ γάλα τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος	βῆμα	τ. Β΄, σ. 96	1150-1200	—
Μέρος τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἁγίου Κυπριανοῦ	—	—	—	ἡρπάγη τῷ 1205
Ὁ βραχίων τοῦ Ἁγίου Σίμωνος	—	—	—	ἡρπάγη τῷ 1204
Ὁ βραχίων τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος	—	—	—	ἡρπάγη τῷ 1204
Ἡ χεὶρ τοῦ Γερμανοῦ	βῆμα	τ. Β΄, σ. 96	1200	—
Ἡ ἐσχάρα τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου	διακονικόν	τ. Β΄, σ. 221	1350-1453	—
Ἡ ποιμαντικὴ ῥάβδος Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου	βῆμα ἢ Β. Α. στοά	τ. Β΄, σ. 96	1419-1453	—
Ὁ τάπης τοῦ Ἁγίου Νικολάου	ναὸς Ἁγ. Πέτρου	τ. Β΄, σ. 163	1200	—
Ὁ κινητὸς σταυρὸς τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου	βῆμα	τ. Β΄, σ. 97	ι΄ αἰών	—
Ὁ θρόνος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου	ἅγιον φρέαρ	τ. Β΄, σ. 178-179	ι΄ αἰών	—
Τὸ ἀργυροῦν ἅρμα Κωνσταντ. καὶ Ἑλένης	βῆμα	τ. Β΄, σ. 96	1200	—
Ὁ τάφος τοῦ παιδὸς τοῦ Ἁγ. Ἀθηνογένους	Β. Α. στοά (;)	τ. Β΄, σ. 238	1200	—

Ὁ τοιοῦτος δὲ κατάλογος εἶνε ἐξ ἀνάγκης ἀτελής, διότι πλεῖστα κειμήλια, ἁρπαγέντα τῷ 1204

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐν ΚΠ. ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων, καὶ ὧν ἡ προέλευσις δὲν σαφηνίζεται, δέον νὰ ἀνῆκον τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ (4).

Τάφοι. — Πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσεως ὑπῆρχεν ἐν τῷ ναῷ μόνον ὁ τάφος «τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθηνογένους», διότι, κατὰ τὸν Ἀντώνιον, «δὲν ὑπάρχει ἕτερος τάφος ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ πλὴν ἐκείνου» (5). Ὅθεν καὶ ὅταν ὁ ῥηθεὶς ὁμιλῇ περὶ τῶν ἐν τῷ τεμένει «τάφων» τῶν Ἁγίων Ἀβερκίου, Γρηγορίου Ἀρμενίας, Συλβέστρου, καὶ Θεοφανοῦς (6), προδήλως ἐννοεῖ τὰ λείψανα ἁπλῶς αὐτῶν.

Τῷ 1205 οἱ Λατῖνοι ἔθαψαν ἐν τῷ ὑπερῴῳ τῆς ἐκκλησίας Ἐρρῖκον τὸν Δάνδολον (7), εἶτα δὲ Μαρίαν, τὴν σύζυγον Βαλδουΐνου τοῦ Βαλδουΐνου, τοῦ α΄ δυτικοῦ αὐτοκράτορος τῆς ΚΠ. (8).

Πιθανώτατον δ' ἐπίσης ὅτι καὶ αἱ μετὰ τὴν Λατινοκρατίαν μνεῖαι «τάφων» τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου τοῦ Αὐτωρειανοῦ (9), Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (10), καὶ «τοῦ τριετοῦς Κιρίκ» (11), ἀφορῶσι πάλιν μόνον εἰς τὰ λείψανα αὐτῶν.

Τέλος, τῷ 1717 ἡ Λάδυ Μόνταγγου ἐσημείωσεν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐδείκνυον τάχα ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ «τὸν τάφον τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, ὃν μεγάλως γεραίρουσιν» (12).

Ἱερὰ σκεύη. — «Ἔτι μέντοι τῶν κειμηλίων τοῦ νεὼ τοῦδε», λέγει ὁ Προκόπιος, «τά τε χρυσώματα καὶ τὰ ἐν ἀργύρῳ καὶ λίθοις ἐντίμοις ἅπαντα μὲν φράσαι ἀκριβολογουμένῳ ἀμήχανον, ἅπερ Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς τῇδε ἀνέθηκεν» (13).

Ὁ δὲ Ἀνώνυμος ἀναφέρει, ὡς ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δωρηθέντα τῷ ναῷ·

α΄. «Εὐαγγέλια κδ΄, ἔχοντα ἀνὰ κεντηνάρια β΄»,

---

(4) Ἐν τῷ Ἁγίῳ Μάρκῳ Βενετίας σώζονται, ἢ ἐσώζοντο, κατὰ τὸν Παζίνην (*La Basilique de St. Marc*, σ. 246-263), τὰ ἑξῆς κειμήλια, ἅπαντα προερχόμενα ἐκ τῶν λαφύρων τῆς ΚΠ.

α΄. Ὁ ἦλος, ἔχων 0μ.13 μήκους καὶ στενώτατος,

β΄. Τὸ αἷμα τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ νήματος ἐριοξύλου, φυλασσόμενον ἐντὸς βυζαντινοῦ κυλινδρικοῦ δοχείου μετὰ χρυσῶν κοσμημάτων. Σταύρωσις, ἐπιγεγραμμένη ΙC ΧC ΒΑCΙΛΕVC ΤΗC ΔΟΞΗ, κοσμεῖ τὸ ἄγγειον, ὁλόγυρα τοῦ ὁποίου ἀναγινώσκει τις ΕΧΙC ΜΕ ΧΡΙCΤΟΝ ΕΜΑ CΑΡΚΟC ΜΟV ΦΕΡΟΝ. Κατ' ἀρχὰς τὸ δοχεῖον τοῦτο εὑρίσκετο ἐντὸς ἄλλου ἔχοντος τὴν ἐπιγραφήν, «αἵματος ζωηφόρου τερπνὸν δοχεῖον ἐξ ἀκηράτου Λόγου πλευρᾶς ῥυέντος»,

γ΄. Τεμάχιον τῆς ἁγίας σινδόνης,

δ΄. Δύο τεμάχια τοῦ ἁγίου λεντίου,

ε΄. Ὀστοῦν τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος,

ς΄. Δάκτυλος τῆς Ἁγίας Μάρθας,

ζ΄. Τεμάχιον τοῦ δεξιοῦ βραχίονος τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος,

η΄. Ὀστοῦν τοῦ Ἁγίου Χριστοφόρου,

θ΄. Τεμάχιον τῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου,

ι΄. Βραχίων τοῦ Ἁγίου Γεωργίου,

ια΄. Ὀστοῦν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

Γνωστὸν ὅτι τὸ ἱερὸν λείψανον τῆς Ἁγίας Εὐφημίας σώζεται ἄχρις ἡμῶν ἐν τῷ πατριαρχείῳ ΚΠ.

(5) *Soc. Or. lat., s. g*, τ. ε΄, σ. 90.

(6) *Αὐτόθι*, σ. 96.

(7) Ἴδε Β΄ τόμον, σ. 315-317.

(8) Βυζαντίου *Ἡ ΚΠ.*, τ. α΄, σ. 501, σημ.

(9) *Soc. Or. lat*, *s. g.*, τ. ε΄, σ. 226.

(10) *Αὐτόθι*, σ. 227.

(11) *Αὐτόθι*, σ. 201.

(12) *The Works of Lady Mary Wortley Montagu*, ἐν Λονδίνῳ, 1803, τ. β΄, σ. 329. Ἴδε καὶ Δεθιέρου *Der Bosphor und Constantinopel*, ἐν Βιέννῃ, 1876, σ. 34.

(13) *Περὶ Κτισμ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 179.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

β΄. «Θυμιατήρια ὁλόχρυσα λς΄, διὰ λίθων λυχνιταρίων, ἔχοντα σταθμοῦ λίτρας μ΄»,

γ΄. «Σταυροὺς . . . . . ζ΄ στένοντας χρυσοῦ ἀνὰ κεντηνάριον ἕν. καλλωπίσας αὐτοὺς ἀπὸ παντοίων τῶν λίθων πολυτελῶν, ὡς διατιμᾶσθαι τούτους ἀνὰ ρ΄΄ρ΄΄η΄»,

δ΄. «Μανουάλια δύο ὁλόχρυσα διὰ λιθαρίων σὺν μεγίστοις μαργαριταρίοις, ἃ καὶ ἀπετιμήθη χρυσίου κεντηνάρια ε΄»,

ε΄. «Ἕτερα μανουάλια β΄ ὁλόχρυσα, γλυπτὰ παμμεγέθη· τοὺς δὲ πόδας αὐτῶν ὁλοχρύσους τιμῆς χρυσίου ρια΄. ἐποίησε δὲ καὶ φάτλια διάφορα διὰ λίθων τέσσαρα· ἐτύπωσε δὲ ἵνα ἵστανται ἐπάνω τῶν χρυσῶν καὶ κρύων μανουαλίων»,

ς΄. «Σκεύη ὁλόχρυσα τῶν δώδεκα ἑορτῶν ἄλλα καὶ ἄλλα, ἀπό τε εὐαγγελίων ἱερῶν, καὶ χερνιβοξέστων, ὀρκιολίων, δισκοποτηρίων, δίσκων· ἐποίησε δὲ τὰ πάντα ὁλόχρυσα διὰ σκευῶν χιλιάδας μβ΄»,

ζ΄. «Ἐνδυτὰς διὰ λίθων χρυσᾶς σωληνοτὰς τ΄»,

η΄. «Στέμματα ρ΄, ἵνα ἔχωσιν ἐν μιᾷ ἑκάστῃ ἑορτῇ», καὶ

θ΄. «Ποτηροκαλύμματα ὁλόχρυσα διὰ μαργαριταρίων καὶ λίθων τιμίων χιλιάδας μβ΄» (14).

Τῷ 811 Μιχαὴλ ὁ Ῥαγκαβὲ προσέφερε τῷ ναῷ διάφορα σκεύη χρυσοῦ διάλιθα καὶ τετράβηλα (15). Ταὐτὸ δ᾽ ἔπραξε καὶ Μιχαὴλ ὁ Μεθυστὴς περὶ τὰ 865, καὶ ὁ Μονομάχος τῷ 1044 (16).

Τῷ δὲ 1200 ὁ Ἀντώνιος μνημονεύει διαφόρους χρυσοῦς καὶ ἀργυροῦς δίσκους τῆς θείας μυσταγωγίας (17).

Ἅπαντα δὲ τὰ σκεύη ταῦτα ἐσύλησαν οἱ Σταυροφόροι τῷ 1204. Ἀναμεταξὺ δὲ τῶν τότε ἁρπαγέντων πολυτίμων ἀντικειμένων, ὁ χρονογράφος Νοβγορόδης μνημονεύει «ἀργυρᾶ ἀγγεῖα» (18), κατ᾽ ἄλλας δὲ πληροφορίας, γίνεται ἰδίᾳ μνεία συλήσεως «δοχείου τοῦ τῆς Βηρυττοῦ ἁγίου αἵματος», ὡς καὶ «πολυτίμου σταυροῦ» (19). Τοσοῦτος δ᾽ ἦτο ὁ τότε ἐν τῇ βασιλευούσῃ εὑρεθεὶς πλοῦτος, ὥστε ὁ Βιλλαρδουῖνος παρετήρησεν ὅτι «δύναταί τις ὄντως νὰ εἴπῃ ὅτι ἀπὸ πλάσεως τοῦ κόσμου οὐδέποτε ἐγένετο παρομοία λαφυραγωγία ἐν κατακτηθείσῃ πόλει» (20).

---

(14) Βανδούρη *Imp. Or*, τ. α΄, μέρος δ΄, σ. 73.

(15) Θεοφάνους *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 770.

(16) *Συνέχεια Θεοφάνους*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 225, Πορφυρογεννήτου *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 631, καὶ Κεδρηνοῦ *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β΄, σ. 609.

(17) Ἴδε Β΄ τόμον, σ. 96.

(18) Χὸπφ *Chron. Gr.-Rom.*, σ. 97.

(19) Κόμητος Ῥιάντου *Des Dépouilles religieuses enlevées à Constantinople au XIII*e *Siècle par les Latins*, ἐν Παρισίοις, 1875.

(20) *De la Conqueste de Constantinople*, ἐν *Nouvelle Collection des Mémoires pour servir à l' Histoire de France*, ἐν Παρισίοις, τ. α΄, 1836, σ. 59.

Ἐν τῷ ἐν Βενετίᾳ ναῷ τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἀπόκεινται, κατὰ τὸν Παζίνην (*La Bas. de St. Marc.*), σὺν ἄλλοις, καὶ τὰ ἑξῆς σκεύη, ἐν ΚΠ. συληθέντα·

α΄. Σταύρωσις ἐπὶ κεχρυσωμένου ξύλου,

β΄. Σταυρὸς τῆς αὐτοκρατείρας Εἰρήνης, περιέχων δύο μέγιστα τεμάχια τοῦ τιμίου ξύλου,

γ΄. Σταυρὸς τῆς αὐτοκρατορίσσης Ἄννης, φέρων τὴν ἐπιγραφήν, + ΟΝ ΟΙ CΤΑΛΑΓΜΟΙ ΤΣ ΘΣ ΤΩΝ ΑΙΜΑΤΩΝ ΔΟΞΑΝ ΘΕΪΚΗΝ ЄCΤΟΛΙCΑΝ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟC ΠΩC ΔΟΞΑΖΟVCΙ ΜΑΡΓΑΡΙΤΑΙ ΚΑΙ ΛΙΘΟΙ. COC ΚΟCΜΟC ЄCΤΙ CΤΡЄ ΠΙCΤΙC ΚΑΙ ΠΟΘΟC. ΟVΤΩC CЄ ΚΟCΜЄΙ ΚΑΙ ΒΑCΙΛΙC ΜΑΡΙΑ,

δ΄. Ὁμοίωμα εὐκτηρίου σμικροῦ, κρυστάλλινον, φέρον εἰκόνα τῆς Θεοτόκου,

ε΄. Διάφορα δισκοπότηρα. Ὁ Παζίνης ἠρίθμησε 32 βυζαντινὰς κύλικας ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ τοῦ Ἁγίου Μάρκου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τῷ 1396 τὰ *Πατριαρχικὰ Ἔγγραφα* ποιοῦνται μνείαν τῶν ἑξῆς σκευῶν καὶ ἀμφίων τῆς μεγάλης ἐκκλησίας·

α΄. Ἐννέα εὐαγγέλια, ὧν δύο μὲν διὰ τὴν κοινὴν χρῆσιν, ἑπτὰ δ' ἀποκείμενα ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ,

β΄. Πέντε κρατῆρες, ὧν εἷς, «κρατὴρ ἴασπις», εἶχεν ἀφιερωθῇ τῷ ναῷ ὑπὸ τῆς Ἁγίας δεσποίνης Κυρᾶς Ὑπομονῆς, κτίτορος τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος,

γ΄. Δεκατέσσαρες δίσκοι καὶ ποτήρια,

δ΄. Ἓξ λαβίδες,

ε΄. Ἓξ ἀργυροῖ ἀστερίσκοι,

ς΄. Τέσσαρα μανουάλια τῆς εἰσόδου,

ζ΄. Δεκαὲξ ῥιπίδια,

η΄. Ὀκτὼ σταυροί, ἀργυροῖ καὶ χρυσοῖ, σὺν τεμαχίοις τιμίων ξύλων καὶ μαργαριτῶν,

θ΄. Τέσσαρες ἀέρες,

ι΄. Εἴκοσι ἓξ ποτηροκαλύμματα, καὶ

ια΄. Τέσσαρα πατριαρχικὰ δικανίκια (21).

Τῷ 1078 ὁ Παραπινάκης ἐγύμνωσε τὴν Ἁγίαν Σοφίαν μέρους τῶν σκευῶν αὐτῆς (22), ἅτινα ἐπέστρεψε μετὰ μικρὸν ὁ Βοτανειάτης (23).

Ὁ τοιοῦτος δὲ τοῦ ναοῦ πλοῦτος προσήρχετο ἀρωγὸς τῷ κράτει ἐν ὥρᾳ κινδύνου, διότι τινὰ τῶν ἱερῶν σκευῶν ἀνελύθησαν, τὸ μὲν τῷ 621 ἐν τῷ κατὰ Περσῶν καὶ Ἀβάρων πολέμῳ (24), τὸ δὲ τῷ 1203 ἐν τῇ κατὰ τῶν Λατίνων ἀμύνῃ (25), καὶ πάλιν τῷ 1453 ἐν τῷ ὑστάτῳ κατ' Ὀθωμανῶν ἀγῶνι (26).

---

* Τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῷ Ἁγίῳ Μάρκῳ σωζομένων δισκοποτήρων ἔχουσι τὸν ἡμισφαιρικὸν αὐτῶν κρατῆρα ἐξ ἀχάτου, ἢ ὄνυχος, ἢ ἀλαβάστρου, ἢ ὀφείτου, σπανίως δὲ καὶ ἐξ ὑάλου. Φέρονται δ' ἐπὶ ἀργυρῶν κεχρυσωμένων βάσεων, ἔνθα διακρίνονται συνήθως διάφοροι πολύτιμοι λίθοι. Μικροὶ δακτύλιοι, παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποτηρίου, ἔφερον λιθάρια, προωρισμένα νὰ προξενῶσιν ἦχον ἐπὶ τῇ παρὰ τοῦ ἱερέως ὑψώσει τοῦ κρατῆρος. Ἐφ' ἑνὸς δ' αὐτῶν ἀναγινώσκει τις ΧΡΙCΤΟC ΔΙΔΩCΙ ΑΙΜΑ ΤΟ ΖΩΗΝ ΦΕΡΟΝ.

ς΄. Πολυτελὴς δίσκος, 0μ.34 διαμέτρου, μετὰ πολλῶν τιμίων λίθων, φέρων δ' ἐν μέσῳ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, σὺν τῇ ἐπιγραφῇ, ΛΑΒΕΤΕ ΦΑΓΕΤΕ ΤΟΥΤΟ ΜΟΥ ΕCΤΙ ΤΟ CΩΜΑ.

ζ΄. Διάφοροι ἄλλοι δίσκοι,

η΄. Δύο βυζαντιναὶ αὐλαῖαι,

θ΄. Εἰκόνες τινὲς τῆς pala d' oro προέρχονται ἐκ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὡς ἐμαρτύρησεν ὁ Σγουρόπουλος τῷ 1438 (*Vera Historia Unionis*, ἐν Χάγῃ, 1860),

ι΄. Πέντε ὡραιόταται εἰκόνες Ἁγίων, καὶ

ια΄. Θαυματουργὸς εἰκὼν τῆς Θεοτόκου Ὁδηγητρίας ἢ Νικοποιοῦ, μεγάλως σεβομένη ποτὲ παρὰ τοῖς Βενετοῖς, ἐκτιθεμένη δ' ὑπ' αὐτῶν κατὰ τὰς κυριωτέρας θεομητορικὰς ἑορτάς, καὶ μετακομιζομένη ἐν πομπῇ ἐπὶ τοῦ μεγάλου θυσιαστηρίου ἐν ὥρᾳ κινδύνου τῆς πόλεως.

«Καὶ καθόλου», λέγει ὁ Δωρόθεος, «εἴτι ἔχει ὁ Ἅγιος Μάρκος εἶνε τῆς Ἁγίας Σοφίας» (*Ἱστορία*, ἐν Βενετίᾳ, 1874, ἐν Πασπάτῃ *Βυζ. Μελ.*, σ. 288, σημ. 2).

(21) Ἔκδ. Μίκλοζιτς καὶ Μῦλλερ, τ. β΄, σ. 566-570.

(22) Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου *Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 260.

(23) *Αὐτόθι*, σ. 277.

(24) Πατριάρχου Νικηφόρου *Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 17.

(25) Νικήτα Χωνιάτου *Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 740-741.

(26) Φραντζῆ *Χρονικόν*, ἔκδ. Βόννης, σ. 256.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΠΟΡΟΙ

Τὰ εἰς συντήρησιν τοῦ ναοῦ ἀφορισθέντα κτήματα. — Τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο εἰλικρινὲς ἅμα καὶ προβλεπτικόν, ὅθεν καὶ ὁ μέγας οὗτος αὐτοκράτωρ δὲν ὡρμᾶτο ἐκ τῆς ἀπρεποῦς καὶ χυδαίας ἐκείνης κενοδοξίας, τοῦ οἰκοδομεῖν μεγαλοπρεπῆ κτίρια ὀνόματος χάριν, καὶ τοῦ ἐγκαταλείπειν εἶτα τὴν συντήρησιν αὐτῶν εἰς βάρος τῶν τοῦ μέλλοντος γενεῶν (1), ἀλλ' ἐφρόντιζεν, ὡς εἰκός, καὶ περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως αὐτῶν διὰ κτηματικῶν τε καὶ ἄλλων δωρεῶν. Διὸ καὶ ἡ *Νεαρὰ* αὐτοῦ τοῦ 538 εἶνε διδακτική· «Πολλοὶ γάρ, ὀνόματος ἕνεκεν», λέγει, «πρὸς ποίησιν ἁγιωτάτων ἐκκλησιῶν ὁρμῶσιν, εἶτα ταύτας οἰκοδομησάμενοι οὐκ ἔτι φροντίδα τίθενται τοῦ καὶ δαπάνην αὐταῖς ἀφορίσαι πρέπουσαν εἴς τε λυχνοκαΐαν, εἴς τε τὴν τῶν προσεδρευόντων ἀποτροφὴν καὶ τὴν ἱερὰν λειτουργίαν, ἀλλὰ καταλιμπάνουσιν αὐτὰς ἐν γυμνοῖς οὔσας οἰκοδομήμασι, καὶ ἢ καταλυομένας ἢ πάσης ἱερᾶς λειτουργίας ἐστερημένας» (2).

Ἐδωρήσατο δ' ὁ κτίτωρ τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, πρὸς συντήρησιν αὐτῆς, χίλια ἑκατὸν ἐργαστήρια. Ἡ τοῦ 537 *Νεαρὰ* ὁρίζει, ἀναμεταξὺ ἄλλων, «τὴν ἁγιωτάτην μεγάλην ἐκκλησίαν τὰ χίλια ἑκατὸν ἐργαστήρια καρποῦσθαι τέλους παντὸς ἐλεύθερα» (3), τούτων δ' ἔδει «ὀκτακόσια μὲν ἐργαστήρια τελεῖν τὰ σώματα, τριακόσια δὲ ἐν ἀπαργυρισμῷ καθεστάναι» (4).

Τὰ κτήματα δὲ ταῦτα ἦσαν ἀνεκποίητα (5).

Ὁ δ' ὑπερβολικὸς Ἀνώνυμος ἀφηγεῖται τερατολογῶν ὅτι ὁ κτίτωρ «ἐπεκύρωσε..... κτήματα τξε΄ ἀπὸ Αἰγύπτου, Ἰνδίας καὶ πάσης ἑῴας καὶ δύσεως ὑπάρχοντα, εἰς διοίκησιν τοῦ ναοῦ· τυπώσας μιᾷ ἑκάστῃ ἑορτῇ διδόσθαι ἔλαιον μέτρα χίλια, οἶνον μέτρα τ΄, ἄρτους τῆς προθέσεως χιλίους» (6).

Ἦσαν δ' ἡνωμένοι τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τρεῖς γείτονες εὐαγεῖς οἶκοι, ὁ παρὰ Βηρίνης οἰκοδομηθεὶς ναὸς τῆς Θεοτόκου, ὁ Ἅγιος Θεόδωρος παρὰ Σφωρακίου, καὶ ἡ Ἁγία Εἰρήνη (7).

Αἱ κατὰ καιροὺς αὐξήσεις τῶν πόρων. — «Ὁ δὲ γεγονὼς αὐτοκράτωρ βασιλεύς», λέγει ὁ Πορφυρογέννητος, «δίδωσιν εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν χρυσοῦ λίτρας ρ΄» (8).

---

(1) Τοῦτο εἶνε μάθημα σπουδαιότατον δι' ἐνίους τῶν ἡμετέρων εὐεργετῶν, ὧν ἡ ἀρχὴ οὐδέποτε ἔπρεπε νὰ εἶνε τὸ ἀπαίσιον «après moi le déluge!», ὡς ἔσχομεν ἀτυχῶς τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν ἐσχάτως.

(2) Imp. Iustiniani PP. A. *Novellae quae vocantur*, ἔκδ. Τεῦβνερ, ἐν Λειψίᾳ, 1881, τ. α΄, σ. 488.

(3) *Αὐτόθι*, σ. 388.

(4) *Αὐτόθι*, σ. 389.

(5) *Αὐτόθι*, σ. 75-93.

(6) Βανδούρη, *Imp. Or.*, τ. α΄. μέρ. δ΄, σ. 76.

(7) Imp. Iustiniani PP. A. *Novellae*, ἔκδ. Τεῦβνερ, ἐν Λειψίᾳ, 1881, τ. α΄, σ. 70-71.

(8) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 712.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Περὶ δὲ τὰ 870 Βασίλειος ὁ Μακεδὼν τὰς ἐλαττωθείσας τῆς ἐκκλησίας προσόδους ηὔξησε, καὶ ἐπειδή, ἐνδεία ἐλαίου, αἱ λυχνίαι ἐκινδύνευον ἀποσβεσθῆναι, ἐδωρήσατο τῷ ναῷ μέγιστον κτῆμα, ὃ προσηγορεύετο Μάντεα, δι' οὗ ἐξησφαλίσθη ὁ φωτισμὸς τοὐλάχιστον τοῦ τεμένους (9).

Πάλιν τῷ 1028 Ῥωμανὸς ὁ Ἀργυρὸς ἐπηύξησε τὴν πρόσοδον, τυπώσας χορηγεῖσθαι κατ' ἔτος τῷ κλήρῳ 80 λίτρας χρυσίου (10).

Τῷ 1044 Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος, διὰ νέων προσόδων, ὥρισεν ἵνα ἡ λειτουργία ἐκτελῆται καθ' ἑκάστην, καὶ οὐχὶ κατὰ τὰς κυριακάς, ἑορτάς, καὶ τὰ σάββατα μόνον, ὡς πρίν (11).

Τῷ δὲ 1148 Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς ἐξέδωκε χρυσόβουλλον, τὸν «ἰατῆρα» λεγόμενον, δι' οὗ ἐξησφαλίζοντο τὰ κτήματα τῆς ἐκκλησίας (12).

Τῷ 1171 ὁ Ἑβραῖος Βενιαμὶν ἐκ Τουδέλης διηγήθη ὅτι «κομίζουσιν εἰς τὸν ναὸν μέγιστα πλούτη ἐκ τῶν νήσων, ἐπαύλεων καὶ πόλεων, καὶ ἐξ ὅλης τῆς χώρας» (13).

Τῷ δὲ 1200 χρυσὸς διετηρεῖτο δῆθεν ἐντὸς κιβωτίου, ἐν τῷ βυθῷ τοῦ ἐν τῷ βήματι φρέατος (14).

Ἀνακτηθείσης δὲ τῆς πόλεως, Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος ἐδωρήσατο τῷ 1272 τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ κτήματά τινα ἐν Βιθυνίᾳ (15).

Τέλος, τῷ 1401 ηὔξησαν αὖθις αἱ πρόσοδοι διὰ συνδρομῶν (16).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ο ΚΛΗΡΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ὀνόματα τῶν τοῦ κλήρου. — Οἱ τοῦ ναοῦ κληρικοὶ ὠνομάζοντο «Ἁγιοσοφῖται» (1), καὶ διηροῦντο εἰς «Πρεσβυτέρους», εἰς «Διακόνους», εἰς «Διακονίσσας», εἰς «Ὑποδιακόνους», εἰς «Ψάλτας», εἰς «Ἀναγνώστας», καὶ εἰς «Πυλωροὺς» ἢ «Ὀστιαρίους».

Ἀναμεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων ἀξιωμάτων διεκρίνοντο, «ὁ Πρωτοπαππᾶς τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας», «ὁ Δομέστικος τῶν Ὑποδιακόνων», «ὁ Σκευοφύλαξ», «ὁ Κηροφόρος» ἢ «Κανδηλάπτης», «οἱ τοῦ Σκευοφυλακίου Χαρτουλάριοι», «οἱ Νάρθηκοφόροι», «αἱ Ἄδουσαι», «οἱ Ὑπουργοὶ τοῦ Νάρθηκος», «οἱ Ὀστιάριοι τοῦ Ἁγίου Φρέατος», «οἱ Βαλαντάδες», «οἱ Στράτωρες τοῦ Πατριάρχου», «οἱ Ἐπισκοπιανοί», «οἱ Διποτάτοι τῆς Ἁγίας Σοφίας», κλπ.

---

(9) Πορφυρογεννήτου *Βίος Βασιλείου*, ἐν *Συνεχείᾳ Θεοφάνους*, παρὰ Κομπεφικίῳ, ἐν Παρισίοις, 1685, σ. 98.
(10) Κεδρηνοῦ *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β', σ. 486.
(11) *Αὐτόθι*, σ. 609.
(12) Γεδεὼν *Πατρ. Πίνακες*, σ. 355-356.
(13) *Voyage de Rabbi Benjamin*, μετ. γαλλ. Βαρατιέρου, ἐν Ἀμστελλοδάμῳ, 1734, σ. 46.
(14) Ἴδε Β' τόμον, σ. 95.
(15) Γεδεὼν *Ἔγγραφοι Λίθοι καὶ Κεράμια*, ἐν ΚΠ., 1892, σ. 27-41.
(16) Γεδεὼν *Πατρ. Πίνακες*, σ. 461.
(1) Πορφυρογεννήτου *Ε. Β. Τ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 597.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀριθμὸς τῶν κληρικῶν. — Κατὰ τὴν τῷ 535 ἔτει ἐκδοθεῖσαν *Νεαρὰν* τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ Ἁγία Σοφία ἔδει νὰ ἔχῃ οὐ πλέον τῶν 525 κληρικῶν (2), δηλαδὴ

Πρεσβυτέρους	60
Διακόνους ἄῤῥενας	100
Διακονίσσας	40
Ὑποδιακόνους	90
Ἀναγνώστας	110
Ψάλτας	25
Πυλωροὺς	100
Σύνολον	525

Ὁ Ἀνώνυμος διπλασιάζει σχεδὸν τὸν ἀριθμὸν τοῦτον, λέγων ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκλήρωσεν «ἱερεῖς τε καὶ ἕως ἐσχάτου τῶν ὑπουργούντων τῷ ναῷ, χιλιάδα μίαν· ᾀδούσας ρ΄, μεριζομένας εἰς δύο ἑβδομάδας» (3). Τὴν ἀνακρίβειαν δὲ ταύτην ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Κωδινός, μνημονεύων ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ «κληρικοὺς χιλίους» (4).

Ὁ ἀριθμὸς τῶν τοῦ κλήρου ηὔξησε σημαντικῶς μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν, καὶ δὴ ἐπὶ Ἡρακλείου, «ὥστε τῶν μὲν πρεσβυτέρων τὰς συνθρόνους στενοχωρεῖσθαι καθέδρας, ὡς πολλάκις τινὰς καὶ πλείστους τῶν ἱερατεύειν ἐθελησάντων, ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτῶν ἐξωθουμένους, ἐρυθριῶντας ἀπιέναι· καὶ τὴν στάσιν δὲ τῶν εὐλαβῶν διακόνων ὁμοίως τοῖς πλείοσιν οὐκ ἀρκεῖν» (5). Ὅθεν καὶ ἐπεβάλλετο περιστολή τις τοῦ ἀριθμοῦ τούτου. Ἡ *Νεαρὰ* δὲ τοῦ Ἡρακλείου περιώρισε τοὺς τοῦ τεμένους κληρικοὺς εἰς 600 (6), διῃρημένους εἰς

Πρεσβυτέρους	80
Διακόνους ἄῤῥενας	150
Διακονίσσας	40
Ὑποδιακόνους	70
Ἀναγνώστας	160
Ψάλτας	25
Πυλωροὺς	75
Τὸ ὅλον	600.

Ἐπὶ Καντακουζηνοῦ πάλιν «συνῆλθε πλῆθος ἱερέων τοσοῦτον, ὥστε τὸν νεὼν τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ μεγέθει μέγιστον ὄντα τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον ἁπάντων, ἐλάσσω τῆς χρείας τότε δοκεῖν ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀκριβῶς πεπληρωμένον τῶν ἱερέων» (7).

---

(2) Imp. Iustiniani PP. A. *Novellae*, ἔκδ. Τεῦβνερ, ἐν Λειψίᾳ, 1881, σ. 71.
(3) Βανδούρη *Imp. Or.*, τ. α΄, μέρος δ΄, σ. 76.
(4) *Περὶ Οἰκοδ. τῆς Ἁγίας Σοφίας*, ἔκδ. Βόννης, σ. 142.
(5) *Νεαρὰ* Ἡρακλείου ἐν Ῥάλλῃ καὶ Ποτλῇ *Συντ. Κανόνων*, ἐν Ἀθήναις, τ. ε΄, 1855, σ. 230-231.
(6) *Αὐτόθι*, σ. 230-231.
(7) *Ἱστορ. Βιβλ. Δ΄*, τ. β΄, σ. 15.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τῷ δὲ 1422 ὁ Βονδελμόντιος εὗρεν ἐν τῷ ναῷ 800 κληρικούς (8).

Ὅροι τῆς τῶν κληρικῶν χειροτονίας.—«Θεσπίζομεν τοίνυν», λέγει *Νεαρὰ* τοῦ Ἰουστινιανοῦ, «τοῖς θείοις διὰ πάντων ἑπόμενοι κανόσιν, ἡνίκα τις εἰς τὸν λοιπὸν ἅπαντα χρόνον ἐπὶ χειροτονίαν ἐπίσκοπος ἄγοιτο, σκοπεῖσθαι πρότερον αὐτοῦ τὸν βίον κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον, εἰ σεμνός τε καὶ ἄμεμπτος καὶ πανταχόθεν ἀνεπίληπτος εἴη, καὶ ἐπ᾽ ἀγαθοῖς μεμαρτυρημένος τε καὶ ἱερεῖ πρέπων» (9). Πάλιν, «ἀλλὰ μηδὲ ἀμέλητος ὢν τῶν ἱερῶν δογμάτων πρὸς ἐπισκοπὴν εἰσίτω» (10). «Ἐπίσκοπον δὲ μηδεμίαν παντελῶς γυναῖκα ἔχειν ἢ μετ᾽ αὐτῆς οἰκεῖν συγχωροῦμεν. εἰ δὲ ἀποδειχθείη τοῦτο μηδαμῶς παραφυλάξας, τῆς ἐπισκοπῆς ἐκβαλλέσθω· αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἀνάξιον δείκνυσι τῆς ἱερωσύνης» (11).

Τοὺς δὲ ὑπὸ τοὺς ἐπισκόπους «εὐλαβεστάτους κληρικοὺς μετὰ πλείστης ὅσης γίνεσθαι ζητήσεως κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας, καὶ μεμαρτυρημένους ἄνδρας χειροτονεῖσθαι θεσπίζομεν, γραμμάτων παντοίων ἐπιστήμονας ὄντας (γράμματα γὰρ ἀγνοοῦντα παντελῶς οὐ βουλόμεθα ἐν οὐδεμιᾷ τάξει κληρικὸν εἶναι)» (12). Κατὰ δὲ τὸν λς΄ κανόνα τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου, «οὐ δεῖ ἱερατικούς, ἢ κληρικοὺς ἢ μάγους ἢ ἐπαοιδοὺς εἶναι, ἢ μαθηματικούς, ἢ ἀστρολόγους, ἢ ποιεῖν τὰ λεγόμενα φυλακτήρια, ἅτινά ἐστι δεσμωτήρια τῶν ψυχῶν αὐτῶν» (13). Κατ᾽ ἄλλην δὲ *Νεαρὰν* τοῦ Ἰουστινιανοῦ, «κληρικοὺς . . . . . οὐκ ἄλλως χειροτονεῖσθαι συγχωροῦμεν, εἰ μὴ γράμματα ἴσασι, καὶ ὀρθὴν πίστιν καὶ βίον σεμνὸν ἔχουσι, καὶ οὐδὲ παλλακὴν οὐδὲ φυσικοὺς ἔσχον ἢ ἔχουσι παῖδας, ἀλλ᾽ ἢ σωφρόνως βιοῦντας ἢ γαμετὴν νόμιμον καὶ αὐτὴν μίαν καὶ πρώτην ἐσχηκότας, καὶ μηδὲ χήραν μηδὲ διαζευχθεῖσαν ἀνδρός, μηδὲ ἄλλως τοῖς νόμοις ἢ καὶ τοῖς θείοις κανόσιν ἀπηγορευμένην» (14).

«Πρεσβύτερον δέ», λέγει πάλιν ἄλλη *Νεαρὰ* τοῦ Ἰουστινιανοῦ, «ἐλάττονα τῶν τριάκοντα ἐνιαυτῶν γίνεσθαι οὐκ ἐπιτρέπομεν, ἀλλ᾽ οὐδὲ διάκονον ἢ ὑποδιάκονον ἧττονα τῶν εἰκοσιπέντε, οὔτε δὲ ἀναγνώστην ἐλάττονα τῶν ὀκτακαίδεκα ἐνιαυτῶν» (15).

«Μήτε δὲ τὸν δευτέρους ἔχοντα γάμους ἢ σχόντα χειροτονεῖσθαι διάκονον ἢ πρεσβύτερον», ὁρίζει ἄλλη *Νεαρὰ* τοῦ κτίτορος, «μήτε εἰ γυναικὶ συνοικοίη διεζευγμένῃ καὶ τὸν οἰκεῖον ἄνδρα καταλιπούσῃ, μηδὲ εἰ παλλακὴν ἔχοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἢ μετὰ σωφροσύνης ζῶντας ἢ γαμεταῖς, οὐ συνοικοῦντας, ἢ μιᾶς γαμετῆς ἄνδρα γενόμενον ἢ ὄντα καὶ αὐτῆς σώφρονος καὶ ἐκ παρθενίας» (16).

Ὅσον δ᾽ ἀφορᾷ εἰς τὰς διακονίσσας, ἐπιμελουμένας τῶν γυναικῶν, «Θεοδόσιος . . . . . ὁ βασιλεὺς νόμον ἔγραψε γυναῖκα εἰς διακόνισσαν μὴ προβαίνειν, εἰ μὴ ὑπερβῇ τὰ ἑξήκοντα ἔτη κατὰ τὸν ἀπόστολον» (17). Ὁ ιε΄ κανὼν τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ὁρίζει τάδε· «Διάκονον μὴ χειροτονεῖσθαι γυναῖκα πρὸ ἐτῶν τεσσαράκοντα, καὶ ταύτην μετ᾽ ἀκριβοῦς δοκιμασίας. εἰ δέ γε δεξαμένη τὴν χει-

---

(8) *Librum Insularum Archipelagi*, ἐν Λειψίᾳ, 1824.
(9) Imp. Iustiniani PP. A. *Novellae*. ἔκδ. Τεῦβνερ, τ. α΄, σ. 45.
(10) *Αὐτόθι*, σ 46.
(11) *Αὐτόθι*, τ. β΄, σ. 316-317.
(12) *Αὐτόθι*, τ. α΄, σ. 52.
(13) Ἁγαπίου καὶ Νικοδήμου *Τὸ Πηδάλιον*. ἔκδ. Ἀθηνῶν, σ. 253.
(14) Imp. Iustiniani PP. A. *Novellae*. ἔκδ. Τεῦβνερ, τ. β΄, σ. 305.
(15) *Αὐτόθι*, σ. 305.
(16) *Αὐτόθι*, τ. α΄, σ. 52-53.
(17) Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ *Σύντ. Κανόνων*, τ. β΄, σ. 159, 254, 255, καὶ τ. δ΄, σ. 477.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ροθεσίαν καὶ χρόνον τινὰ παραμείνασα τῇ λειτουργίᾳ, ἑαυτὴν ἐπιδῷ γάμῳ, ὑβρίσασα τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ἡ τοιαύτη ἀναθεματιζέσθω μετὰ τοῦ αὐτῇ συναφθέντος» ([18]). Κατὰ δὲ τὴν περὶ κλήρου *Νεαρὰν* τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ 535, αἱ διακόνισσαι ἔδει νὰ εἶνε «περὶ τοὺς πεντήκοντα ἐνιαυτούς» ([19]), κατ᾽ ἄλλην δὲ τοῦ 546, «διακόνισσαν δὲ ἐν ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ μὴ χειροτονεῖσθαι, ἥτις ἐλάσσων ἐστὶ μ΄ ἐνιαυτοῖς ἢ εἰς δευτέρους ἦλθε γάμους» ([20]). Ὁ Βαλσαμὼν σημειοῖ τέλος περὶ διακονισσῶν ὅτι «πάλαι ποτὲ ..... εἶχον καὶ αὗται βαθμὸν ἐν τῷ βήματι», καὶ «παρὰ δὲ τῇ ἁγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ θρόνου τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν διακόνισσαι προχειρίζονται, μίαν μὲν μετουσίαν μὴ ἔχουσαι ἐν τῷ βήματι, ἐκκλησιάζουσαι δὲ τὰ πολλά, καὶ τὴν γυναικωνῖτιν ἐκκλησιαστικῶς διορθούμεναι» ([21]).

([18]) Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ *Σύντ. Κανόνων*, τ. β΄, σ. 254.
([19]) Imp. Iustiniani PP. A. *Novellae*, ἔκδ. Τεῦβνερ, τ. α΄, σ. 53.
([20]) *Αὐτόθι*, τ. β΄, σ. 305,
([21]) Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ *Σύντ. Κανόνων*, τ. δ΄, σ. 477.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΝ Ε΄

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑΙ ΤΕΛΕΤΑΙ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΝ Ε΄

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑΙ ΤΕΛΕΤΑΙ

Τάξις καὶ ἀκολουθία τῶν περιφανῶν ἑορτῶν. — Κατὰ τὰς εὐσήμους προελεύσεις, τῇ ἑορτῇ δηλονότι τοῦ Πάσχα, τῇ τῆς Πεντηκοστῆς, τῇ τῆς Μεταμορφώσεως, τῇ τῶν Χριστουγέννων καὶ τῇ τῶν Φώτων, ἡ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν μετάβασις τοῦ αὐτοκράτορος ἐγίνετο τοιῷδε τῷ τρόπῳ, κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον.

Ἀπὸ τοῦ ὡρολογίου «εἰσέρχονται οἱ δεσπόται διὰ τῆς ὡραίας πύλης, καὶ ἀποστέφονται ὑπὸ τῶν πραιποσίτων ἔνδον τοῦ βήλου τοῦ κρεμαμένου εἰς τὴν καμάραν, ἤγουν εἰς τὸ προπύλαιον τοῦ νάρθηκος· ὁ δὲ πατριάρχης ἐκδέχεται εἰς τὴν πύλην τοῦ νάρθηκος μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ὑπηρεσίας καὶ τάξεως, καὶ μετὰ τὸ ἀποστεφθῆναι τοὺς δεσπότας εἰσέρχονται πρὸς τὸν πατριάρχην, καὶ ἐν πρώτοις μὲν προσκυνοῦσι τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον βασταζόμενον ὑπὸ τοῦ ἀρχιδιακόνου, καὶ εἶθ' οὕτως χαιρετίζουσι τὸν πατριάρχην, καὶ ἀσπάζονται αὐτόν, καὶ ἀπέρχονται ἕως τῶν βασιλικῶν πυλῶν, κἀκεῖσε διὰ τῆς τρισσῆς μετὰ τῶν κηρῶν προσκυνήσεως ἀπευχαριστοῦσιν τῷ Θεῷ, καὶ τῆς εὐχῆς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τελουμένης, γίνεται ἡ εἴσοδος. τὰ δὲ σκῆπτρα καὶ πάντα τὰ προγεγραμμένα σκεύη εἰσέρχονται, καὶ ἵστανται εἰς τὴν ἐκκλησίαν δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ εἰς τοὺς ἰδίους τόπους· τὰ δὲ Ῥωμαῖα βῆλα καὶ τὰ πτυχία ἵστανται ἔνθεν κἀκεῖθεν τῆς σωλέας, ὁ δὲ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου σταυρὸς εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ βήματος. οἱ δὲ μάγιστροι καὶ ἀνθύπατοι καὶ οἱ λοιποὶ συγκλητικοί, μετὰ καὶ τῶν βασιλικῶν ἀνθρώπων, ἵστανται καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τῆς ἐκκλησίας εἰς τοὺς ἰδίους τόπους, ἔνθα καὶ οἱ δεσπόται διέρχονται. καὶ ὅτε φθάσουσιν οἱ δεσπόται εἰς τὰ ἅγια θύρια εἰς τὸ πορφυροῦν ὀμφάλιον, εἰσέρχεται μόνος ὁ πατριάρχης ἔνδοθεν τῶν κιγκλίδων, κρατῶν τὸ εὐώνυμον ἅγιον θυρίον. καὶ διὰ τῆς τρισσῆς μετὰ τῶν κηρῶν προσκυνήσεως ἀπευχαριστήσαντες τῷ Θεῷ οἱ δεσπόται, εἰσέρχονται προσκυνοῦντες τὴν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου κρατουμένην ἁγίαν θύραν, καὶ ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης γενόμενοι, ἀσπάζονται τὸ ταβλίον τῆς ἁγίας ἐνδυτῆς, δηλονότι ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τοῦτο σηκούμενον, καὶ τοῖς δεσπόταις πρὸς ἀσπασμὸν προσαγόμενον, καὶ εἶθ' οὕτως ἁπλοῦσιν ἐπάνω τῆς ἁγίας τραπέζης τοὺς δύο κατὰ τὸ εἰωθὸς λευκοὺς ἀέρας, καὶ προσκυνοῦσι διὰ χειρὸς τοῦ πατριάρχου τὰ ἐπιδιδόμενα αὐτοῖς δύο ἅγια ποτήρια καὶ τοὺς δύο ἁγίους δίσκους καὶ τὰ ἅγια σπάργανα. καὶ εἶθ' οὕτως διὰ τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ αὐτοῦ ἁγίου βήματος εἰσέρχονται οἱ δεσπόται μετὰ τοῦ πατριάρχου εἰς τὸ κυκλίν, ἐν ᾧ ἵδρυται ἡ διάχρυσος ἁγία σταύρωσις, καὶ πάλιν ἐκεῖσε κατὰ τὸ εἰωθὸς διὰ τῆς τρισσῆς μετὰ τῶν κηρῶν προσκυνήσεως ἀπευχαριστοῦσι τῷ Θεῷ, καὶ ἐπιδίδωσιν ὁ πατριάρχης τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ τὸν θυμιατόν, καὶ θυμιᾷ τὴν αὐτὴν ἁγίαν σταύρωσιν, καὶ ἀσπαζόμενοι τὸν πατριάρχην ἀποχαιρετίζουσιν αὐτόν, καὶ εἰσέρχονται ἐν τῷ πρὸ τοῦ μητατωρίου ὄντι εὐκτηρίῳ, κἀκεῖσε διὰ τῆς τρισσῆς μετὰ τῶν κηρῶν προσκυνήσεως ἀπευχαριστοῦσιν τῷ Θεῷ, καὶ ἀσπαζό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μενοι τὸν τίμιον σταυρόν, ἐν ᾧ πάντα τὰ σύμβολα τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Θεοῦ, ἐμφέρονται καὶ εἰσέρχονται ἐν τῷ μητατωρίῳ. ὅτε δὲ μέλλουσι τὰ ἅγια δῶρα τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ προσαχθῆναι, εἰσέρχονται οἱ πραιπόσιτοι, καὶ ὑπομιμνήσκουσι τοὺς δεσπότας, καὶ περιτιθέασιν αὐτοὺς τὰς ἑαυτῶν χλαμύδας, καὶ ἐξέρχονται οἱ δεσπόται μετὰ τῶν χλαμύδων αὐτῶν ἀποσκέπαστοι, καὶ διέρχονται διὰ τοῦ δεξιοῦ μέρους τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας μετὰ τοῦ κουβουκλείου καὶ τῆς συγκλήτου, ὀψικευόμενοι ὑπὸ τῶν σκήπτρων καὶ τῶν λοιπῶν σκευῶν, καὶ ἀπέρχονται ὄπισθεν τοῦ ἄμβωνος· ἐκεῖσε γὰρ τὰ ἅγια σκεύη ἵστανται ἐκδεχόμενα, καὶ αἱ τῶν δεσποτῶν λαμπάδες ἐκεῖσε οὕτως ἵστανται ἅπτουσαι. καὶ δὴ παραγενομένων ἐκεῖ τῶν δεσποτῶν, αἴρουσιν οἱ πραιπόσιτοι τὰς λαμπάδας, καὶ ἐπιδιδοῦσιν ἐν ταῖς χερσὶ τῶν δεσποτῶν, καὶ ὀψικεύουσιν οἱ δεσπόται μετὰ τῶν λαμπάδων τὰ ἅγια, μετὰ καὶ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ κουβουκλείου. καὶ τὰ σκῆπτρα καὶ τὰ λοιπὰ σκεύη ἵστανται ἐν ταῖς οἰκείαις τάξεσι, καὶ οἱ δεσπόται ἀπερχόμενοι διὰ τῆς σωλέας, ἵστανται ἔξω τῶν ἁγίων θυρῶν, ὁ μὲν πρῶτος δεσπότης δεξιᾷ, ὁ δὲ δεύτερος ἀριστερᾷ, τιθέντες τὰς τούτων λαμπάδας ἐν τοῖς στήθεσι τῶν ἁγίων θυρῶν. τὰ δὲ ἅγια εἰσερχόμενα εἰς τὴν σωλέαν ἵστανται, καὶ ἔρχεται ὁ ἀρχιδιάκονος, καὶ θυμιᾷ τοὺς δεσπότας, καὶ εἶθ' οὕτως τὸν πατριάρχην, καὶ μετὰ τούτων τὴν ἁγίαν τράπεζαν· καὶ εἶθ' οὕτως εἰσέρχονται πάντα τὰ ἅγια, καὶ μετὰ τὸ εἰσελθεῖν πάντα ἀποχαιρετίζουσι οἱ δεσπόται τὸν πατριάρχην, καὶ διέρχονται διὰ τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ βήματος ἔξωθεν, καὶ εἰσέρχονται ἐν τῷ μητατωρίῳ, καὶ μετὰ τοῦτο ἐξέρχονται πάλιν οἱ δεσπόται ἐν τῷ αὐτῷ σχήματι εἰς τὴν ἀγάπην, καὶ ἐν τῷ δεξιῷ μέρει τοῦ βήματος πρὸς τὸ μητατώριον ἵσταται ὁ πατριάρχης ἔνδον τῶν κιγκλίδων, καὶ ἐν πρώτοις οἱ δεσπόται ἀσπάζονται τὸν πατριάρχην ἱστάμενον ἔξω τῶν κιγκλίδων, καὶ μετ' ἐκεῖνον τόν τε σύγκελον καὶ τοὺς μητροπολίτας καὶ ἀρχιεπισκόπους καὶ τὸν πρωτοπαππᾶν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας καὶ τοὺς ἄρχοντας τοῦ πατριάρχου· εἰσάγονται δὲ οὗτοι πάντες οἱ τοὺς δεσπότας ἀσπαζόμενοι διὰ χειρὸς τοῦ ῥεφερενδαρίου, καὶ εἶθ' οὕτως ἀσπάζονται πάλιν τὸν πατριάρχην, καὶ ἵστανται ὑποκάτω ὀλίγον τῶν κιγκλίδων, καὶ ἀσπάζονται τοὺς τῆς συγκλήτου πάντας· πάντες γὰρ οὗτοι διὰ χειρὸς τοῦ τῆς καταστάσεως εἰσάγονται· καὶ ἀποχαιρετίζοντες οἱ δεσπόται τὸν πατριάρχην, εἰσέρχονται ἐν τῷ μητατωρίῳ. ὅτε δὲ φθάσει ἡ κοινωνία, πάλιν ἐξέρχονται οἱ δεσπόται ἐν τῷ προειρημένῳ σχήματι, καὶ ἀπέρχονται ἐν τῷ δεξιῷ μέρει τοῦ βήματος, καὶ δέχονται κἀκεῖσε τὴν ἁγίαν κοινωνίαν, καὶ ἀσπαζόμενοι κατὰ τὸ εἰωθὸς τὸν πατριάρχην, εἰσέρχονται ἐν τῷ μητατωρίῳ, καὶ κραματίζουσιν ἐκεῖσε μετὰ τῶν μεγιστάνων καὶ οἰκειοτέρων ἀνθρώπων τῆς συγκλήτου· καὶ μετὰ τὸ κραματίσαι τοὺς δεσπότας εἰσέρχονται οἱ πραιπόσιτοι μετὰ καὶ τῶν ἐπὶ τῶν ἀλλαξίμων, καὶ ἐπιτιθέασι τοῖς δεσπόταις τὰς ἑαυτῶν χλανίδας, καὶ εἶθ' οὕτως εἰσάγουσιν οἱ αὐτοὶ πραιπόσιτοι τὸν πατριάρχην, καὶ ἀσπάζεται τοὺς δεσπότας, καὶ συνέξεισιν αὐτοῖς ἕως τῆς μικρᾶς θύρας τῆς εἰσφερούσης πρὸς τὸ ἅγιον φρέαρ. ἐν γὰρ τῇ φλιᾷ τῆς αὐτῆς θύρας ἵστανται οἵ τε δεσπόται καὶ ὁ πατριάρχης, ὁ δὲ πραιπόσιτος καὶ ὁ ἄργυρος ἵστανται ἔξω τῆς αὐτῆς θύρας· καὶ δὴ διὰ χειρὸς τοῦ ἀργύρου λαμβάνει ὁ πραιπόσιτος τὰ χρυσᾶ βαλάντια καὶ ἐπιδίδωσι τῷ βασιλεῖ, καὶ ὁ βασιλεὺς δίδωσι τοῖς μέλλουσι ταῦτα λαμβάνειν, κράζοντος δηλονότι τοῦ ἀργύρου· „τῷ ὁ δεῖνα, δεσπόται ἀγαθοί·" εἰσὶ δὲ οἱ λαμβάνοντες ταύτην τὴν εὐεργεσίαν διὰ χειρὸς τοῦ δεσπότου ὅ, τε ἀρχιδιάκονος καὶ οἱ ὀστιάριοι καὶ οἱ ψαλταὶ καὶ οἱ πένητες καὶ οἱ προσμονάριοι, καὶ μετὰ ταῦτα ἐξέρχονται οἱ δεσπόται μετὰ τοῦ πατριάρχου, καὶ εἰσέρχονται ἐν τῷ βήλῳ τῷ κρεμαμένῳ εἰς τὸ ἅγιον φρέαρ, καὶ στέφει αὐτοὺς ὁ πατριάρχης. καὶ μετὰ τὸ στεφθῆναι αὐτοὺς λαμβάνουσιν ἐκ χειρὸς τοῦ πατριάρχου τὰς εὐλογίας, ἤτοι προσφοράς, καὶ ἀντιδίδουσι ταύτας τοῖς πραιποσίτοις, καὶ μετὰ ταῦτα δίδωσι τοῖς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δεσπόταις ὁ πατριάρχης τὰ ἀλειπτά, καὶ ἀντιλαμβάνει παρὰ τῶν δεσποτῶν τὰ ἀποκόμβια· καὶ ἀσπάζονται οἱ δεσπόται τοῦτον, καὶ ἐξίασι τοῦ ἁγίου φρέατος» (1).

Γράφων δὲ «περὶ τῶν κατὰ διαφόρους καιροὺς συμβάντων γενέσθαι περὶ τῆς παλαιᾶς συνηθείας τῆς τελουμένης ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ», ὁ Πορφυρογέννητος λέγει· «Ἰστέον, ὅτι τὸ παλαιὸν μετὰ τὸ προσενεγκεῖν τὰ δῶρα τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ τὸν βασιλέα ἔμενεν ἔνδον τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου ἕως τῆς μεταλήψεως τῶν θείων μυστηρίων· ἐπὶ δὲ Θεοδοσίου τοῦ ὀρθοδόξου βασιλέως τοῦτο ἀπεκόπη δι' αἰτίαν, ἣ ἐν τῷ βίῳ ἀναγέγραπται τοῦ ἁγίου καὶ ἀοιδίμου Ἀμβροσίου, ἐπισκόπου Μεδιολάνων» (2).

«Ὅταν δὲ ψάλλωσι τὸν ὄρθρον ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ», λέγει ὁ Ἀντώνιος, «ψάλλουσι τὸ πρῶτον πρὸ τῶν μεγάλων τοῦ ναοῦ πυλῶν, ἐν τῷ νάρθηκι, εἶτα εἰσέρχονται καὶ ψάλλουσιν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκκλησίας· καὶ ἀνοίγουσι τὰς πύλας τοῦ παραδείσου, καὶ ψάλλουσι τὸ τρίτον ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου» (3).

Κατὰ τὸν αὐτὸν δέ, «διαρκούσης τῆς λειτουργίας», τῷ 1200, «ὁ πατριάρχης ἵσταται ἄνωθεν ἐν τοῖς ὑπερῴοις» (4).

Ἡ δὲ ρκζ΄ *Νεαρὰ* τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὥριζε τάδε· «Κελεύομεν πάντας ἐπισκόπους τε καὶ πρεσβυτέρους μὴ κατὰ τὸ σεσιωπημένον, ἀλλὰ μετὰ φωνῆς τῷ πιστοτάτῳ λαῷ ἐξακουομένης τὴν θείαν προσκομιδὴν καὶ τὴν ἐπὶ τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι προσευχὴν ποιεῖσθαι» (5).

Ῥωμαϊκὰ ἄσματα. — Ἐν ταῖς μεγάλαις προελεύσεσιν ἐψάλλοντο ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ καὶ λατινιστὶ ὑπὸ τῶν καγκελλαρίων τοῦ κοιαίστορος τὰ ἑξῆς·

«Εἰς τὰ Χριστοῦ γέννα· „Δὲ. Μαρίε. Βέργηνε. νάτους. ἔτ. Μάγια. δωριεντεκοὺμ. μούνερα. ἀδοράντες·" ἑρμηνεύεται· „ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου ἐγεννήθη, καὶ Μάγοι ἐξ ἀνατολῶν μετὰ δώρων προσκυνοῦσιν." ἀπόκριμα· „Κρίστους. Δέους. νόστερ. κοὺμ. σέρβετ. ἠμπέριουμ. βέστρουμ. πὲρ. μουλτουσάννος. ἔτ. βόνος." ἑρμηνεύεται· „Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν φυλάξει τὴν βασιλείαν ὑμῶν ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσι καὶ καλοῖς." εἰς τὰ φῶτα· „Ἰωάννες. ἐν Ἰορδάνε. βαπτίζατ. Δόμηνουμ. σεκούνδουμ. ἴλλουμ. βόκατ δὲ τὲ βόλο . . . ." ἑρμηνεύεται· „Ἰωάννης ἐν Ἰορδάνῃ βαπτίζει τὸν Κύριον· ἀκολούθως αὐτὸν φωνεῖ· ὑπό σου θέλω βαπτισθῆναι·" ἄλλως· „Ἰωάννης ἐν Ἰορδάνῃ βαπτίζει τὸν Κύριον· ἐκ δευτέρου αὐτὸν ἐφώνησε· ὑπό σου θέλω βαπτισθῆναι." ἀπόκριμα· „Κρίστους. Δέους. νόστερ. κοὺμ. σέρβετ. ἠμπέριουμ. βέστρουμ. πὲρ. μούλτος. ἄννος. ἔτ. βόνος." τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ κυριακῇ τῆς ἀναστάσεως· „κοὺμ κρουκηφίξους ἔστ ἔτ σεπούλτους ἐν τέρξια δίερρε. σουρρέξιτ." ἑρμηνεύεται· „ἐν τῷ σταυρωθῆναι καὶ ταφῆναι τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀνέστη·" ἄλλως· „ὁ σταυρωθεὶς καὶ ταφεὶς καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστάς·" ἀπόκριμα· „Κρίστους. Δέους. νόστερ. κοὺμ." καὶ τὰ ἑξῆς. εἰς τὴν ἁγίαν πεντηκοστήν· „κουμμανδαβὶτ. σπηρίτουμ. σάκτουμ. σούπερ τούος ἀπόστολος." ἑρμηνεύεται· „ὁ καταπέμψας τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐπὶ τοὺς σοὺς ἀποστόλους." ἀπόκριμα· „Κρίστους. Δέους. νόστερ. κοὺμ. σέρβετ. ἠμπέριουμ. βέστρουμ. πὲρ. μούλτος. ἄννος. ἔτ. βόνος." εἰς τὴν μεταμόρφωσιν· „κοὺν τρανσφιγγουράτους ἔστ ἵν μώντεμ." ἑρμηνεύεται· „ὁ μεταμορφωθεὶς ἐν τῷ ὄρει." ἀπόκριμα. „Κρίστους. Δέους. νόστερ. κοὺμ. σέρβετ." καὶ τὰ ἑξῆς» (6).

---

(1) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 14-18.
(2) *Αὐτόθι*, σ. 627.
(3) *Soc Or. lat., s. g.*, τ. ε΄, σ. 97.
(4) *Αὐτόθι*, σ. 95.
(5) Ῥάϊσκε *Comment. ad Porphyr.*, σ. 147-148.
(6) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 369-370.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἔκθεσις τῶν Τιμίων Ξύλων. — Κατὰ τὸν ζ΄ αἰῶνα ὁ Ἀρκοῦλφος ἀφηγήθη ὅτι τὸ τὸ τίμιον τοῦ ναοῦ ξύλον περιέχον κιβώτιον (7) «ἐξετίθετο ἐπὶ τρεῖς συνεχῶς μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἡμέρας ἐπὶ χρυσοῦ θυσιαστηρίου» (8).

Ἁγιασμὸς τῶν Φώτων. — «Εἰσέρχεται ὁ πραιπόσιτος», λέγει ὁ Πορφυρογέννητος, «ὥραν δευτέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἢ καὶ τρίτην, ἤγουν τῆς παραμονῆς τῶν Φώτων, εἰς τὸν βασιλέα, ὑπομιμνήσκων αὐτὸν περὶ τοῦ πατριάρχου, ὅπως ἑσπέρας εἰς τὸν ἁγιασμὸν ἔλθῃ, καὶ ὁποίαν ὥραν κελεύει παραγίγνεσθαι αὐτόν, ἢ πρῶτον ἁγιάσας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν μεγάλην, εἶθ᾽ οὕτως εἰσέλθῃ, ἁγιάσων εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ἢ πρῶτον ἁγιάσει εἰς τὸν ἅγιον Στέφανον καὶ εἶθ᾽ οὕτως ὑποστρέψας ἁγιάσει εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, καὶ καθὼς κελεύσει ὁ βασιλεὺς τῷ πραιποσίτῳ, ἀποστέλλει κουβικουλάριον καὶ σιλεντιάριον, προσκαλέσασθαι τὸν πατριάρχην εἰς τὸν ἁγιασμόν». Ὅτε δὲ «λέγει ἡ μεγάλη ἐκκλησία ἀνάγνωσμα τέταρτον ἢ καὶ πέμπτον, ἐλθὼν σιλεντιάριος μηνύει τῷ τῆς καταστάσεως, κἀκεῖνος τῷ πραιποσίτῳ, κἀκεῖνος τῷ βασιλεῖ. ὁ δὲ βασιλεὺς διέρχεται διὰ τῶν διαβατικῶν τοῦ παλατίου, καὶ διὰ τῆς δάφνης καὶ τοῦ αὐγουστέως εἰσέρχεται εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς δάφνης πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Στεφάνου, κἀκεῖσε λαβὼν νεῦμα ὁ πραιπόσιτος, λέγει τοῖς ἱερεῦσιν ὅπως ἄρξωνται τῆς θείας λειτουργίας εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ἐν ᾧ ὁ ἁγιασμὸς τελεῖται» (9).

Ἑορτὴ τῆς Ὑπαπαντῆς. — Κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον, ὅτε ἡ ἑορτὴ τῆς «Ὑπάντης» ἐτύγχανε νὰ συμπίπτῃ τῇ Δευτέρᾳ τῆς α΄ ἑβδομάδος, ὁ κρατῶν «εἰσέρχεται ἐν τῷ ἁγίῳ φρέατι καὶ ἅπτει κηρούς· ὁ δὲ πατριάρχης δέχεται αὐτὸν ἐν τῷ ἁγίῳ φρέατι, ἐν τῇ πύλῃ τῇ εἰσαγούσῃ ἔνδον τοῦ ναοῦ, καὶ εἰσέρχονται ἀμφότεροι μέχρι τῶν ἁγίων θυρῶν. ἅψας δὲ κηροὺς ὁ βασιλεὺς καὶ εὐξάμενος, ἐπιδίδωσιν αὐτοὺς τῷ πραιποσίτῳ. καὶ προσκυνήσαντες ἀλλήλους ὅ, τε βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, ἀπέρχεται ἐν τῷ μητατωρίῳ· τῇ γὰρ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὁ βασιλεὺς οὐκ εἰσέρχεται εἰς τὸ θυσιαστήριον, καὶ τελέσας τὴν τριτοέκτην, ἐξέρχεται ἐκ τοῦ μητατωρίου. καὶ προσκυνήσαντες ἀλλήλους καὶ ἀσπασάμενοι, διέρχεται μὲν ὁ βασιλεὺς διὰ τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ ναοῦ, τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ ὡρολογίου, καὶ ἐξέρχεται ἐν τῇ πρὸς δύσιν οὔσῃ μεγάλῃ πύλῃ τῇ ἐξαγούσῃ ἐπὶ τὸν ἀθύραν» (10).

Ἑορτὴ τῆς Ὀρθοδοξίας. — «Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ παλατίου, φορῶν σαγίον, διὰ τῆς πύλης τοῦ σπαθαρικίου, καὶ δηριγευόμενος ὑπό τε τῶν τοῦ κουβουκλείου φορούντων τὰ σαγία αὐτῶν, διέρχεται διὰ τῆς μανναύρας καὶ τῶν διαβατικῶν αὐτῆς τῶν ἀνωτέρων, καὶ διὰ τῆς ξυλίνης σκάλας εἰσέρχεται ἐν τοῖς κατηχουμενείοις τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, καὶ εἰσελθὼν ὁ βασιλεὺς ἐν τοῖς κατηχουμενείοις καὶ εὐξάμενος, ἅπτων κηρούς, ὑπαλλάσσει, ὡσαύτως καὶ πάντες κατὰ τὴν ἰδίαν τάξιν, τὰ ἀλλαξίματα αὐτῶν τὰ ἄσπρα. τῆς δὲ λιτῆς ἐγγιζούσης, δίδοται σιλέντιον, καὶ ἐξέρχεται ὁ βασιλεὺς ἐκ τοῦ μητατωρίου τῶν κατηχουμενίων, καὶ δέχονται αὐτὸν οἱ πατρίκιοι ἐν τῷ μεγάλῳ τρικλίνῳ τοῦ σεκρέτου μετὰ πάσης τῆς συγκλήτου καὶ πίπτουσιν. εἶτα λαβὼν νεῦμα ὁ πραιπόσιτος παρὰ τοῦ βασιλέως, δίδωσι τῷ τῆς καταστάσεως καὶ λέγει „κελεύσατε·" καὶ αὐτοὶ ὑπερεύχονται „εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους." κἀκεῖθεν δηριγευόμενος ὁ βασιλεὺς ὑπὸ πάν-

---

(7) Ἴδε Β΄ τόμον, σ. 148-151.

(8) Ἀδαμανοῦ *De Locis Sanctis*, ἐν Μίγνη *P. L.*, τ. 88, σ. 809.

(9) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 139-140.

(10) *Αὐτόθι*, σ. 155-156.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

των βασταζόντων κηρία ὑποφίαλα, κατέρχεται διὰ τοῦ μεγάλου κοχλιοῦ καὶ διὰ τοῦ διδασκαλείου, ἔνθα τὰ πασχάλια, καὶ κατελθὼν τὰ γραδήλια, οὐκ εἰσέρχεται ἐν τῷ μεγάλῳ νάρθηκι, ἀλλ' ἐκνεύσας ἀριστερὸν ἐπὶ τὸ μητάτον ἀπὸ τοῦ τριγώνου, λέγων ὁ τῆς καταστάσεως κατὰ βάθρον „καπλάτε Δόμηνι·" καὶ κατέρχεται τὰ γραδήλια τοῦ ἀθύρα, καὶ δέχεται ἐκεῖσε τὴν λιτήν. ἅψας δὲ κηροὺς καὶ εὐξάμενος, προσκυνεῖ τὸν τίμιον σταυρὸν καὶ τὸ ἄχραντον εὐαγγέλιον, ὡσαύτως καὶ ἀσπάζεται τὸν πατριάρχην, καὶ διέρχεται ἔμπροσθεν τῆς λιτῆς. ὁ δὲ τῆς καταστάσεως ἄρχεται τὸ τροπάριον „τὴν τῶν ἀληθινῶν δογμάτων," τὸ αὐτὸ ψαλλόντων καὶ πάντων τῆς προελεύσεως· ὁ δὲ βασιλεύς, εἰσελθὼν ἐν τῷ νάρθηκι, καθέζεται, μέχρις ἂν καταλάβῃ ὁ πατριάρχης μετὰ τῆς λιτῆς. καὶ τοῦ πατριάρχου καταλαβόντος, ἀνίσταται ὁ βασιλεύς, καὶ ἵστανται ἀμφότεροι ἔμπροσθεν τῶν βασιλικῶν πυλῶν, καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς ἅψας κηροὺς εὔχεται, ὁ δὲ πατριάρχης τελεῖ τὴν εὐχὴν τῆς εἰσόδου, καὶ εὐξάμενος ὁ βασιλεὺς ἐπιδίδωσι τὰ κηρία τῷ πραιποσίτῳ, κἀκεῖνος τῷ τῆς καταστάσεως. τοῦ δὲ πατριάρχου τὴν εὐχὴν τελέσαντος καὶ προσκυνήσαντος τοῦ βασιλέως τὸ ἄχραντον εὐαγγέλιον, κρατήσαντες ἀλλήλων τὰς χεῖρας, διέρχονται μέσον τοῦ ναοῦ, καὶ διὰ τῆς πλαγίας τοῦ ἄμβωνος ἐκνεύσαντες, εἰσέρχονται ἐν τῇ σωλαίᾳ καὶ ἵστανται ἔμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν, κἀκεῖσε λαβὼν κηροὺς ὁ βασιλεὺς εὔχεται, εἶτα δίδωσιν αὐτοὺς τῷ πραιποσίτῳ. καὶ ἀλλήλους προσκυνήσαντες ὅ,τε βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, εἰσέρχεται εἰς τὸ θυσιαστήριον πρὸς τὸ τὴν θείαν λειτουργίαν ἐκτελέσαι, καὶ ὁ βασιλεὺς ἀπέρχεται εἰς τὸ μητατώριον, ἐκτελῶν ἐκεῖσε τὴν θείαν λειτουργίαν· ἐν ταύτῃ γὰρ τῇ ἡμέρᾳ εἰς τὸ θυσιαστήριον ὁ βασιλεὺς οὐκ εἰσέρχεται. Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι ἐν μὲν τῇ προόδῳ τῶν ἁγίων καὶ ἐν τῇ ἀγάπῃ τῶν θυρῶν οὐκ ἐξέρχεται, ἐν δὲ τῇ κοινωνίᾳ ἐξέρχεται καὶ κοινωνεῖ, καὶ τῆς θείας λειτουργίας τελεσθείσης, ἐξέρχεται ὁ βασιλεὺς ἀπὸ τοῦ μητατωρίου καὶ ἑνοῦται τῷ πατριάρχῃ, καὶ διέρχονται ἀμφότεροι μέχρι τοῦ ἁγίου φρέατος, προσκυνήσαντες δὲ ἀλλήλους καὶ ἀσπασάμενοι, ἐξέρχεται ὁ βασιλεὺς ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε, καὶ διὰ τοῦ χυτοῦ τῆς μικρᾶς πύλης τῆς χαλκῆς εἰσελθών, διά τε τῶν σχολῶν καὶ τῶν ἐξκουβίτων διερχόμενος, λέγοντος τοῦ τῆς καταστάσεως „καπλάτε Δόμηνι", καὶ καταλαβόντος ἐν τῷ κονσιστωρίῳ, μένει μὲν ἐκεῖσε ἡ σύγκλητος, ὑπερευχομένη τὸν βασιλέα, ὁ δὲ τῆς καταστάσεως καὶ οἱ σιλεντιάριοι μένουσιν εἰς τὸν ὀνόποδα, ὑπερευχόμενοι καὶ αὐτοὶ ὁμοίως. ὁ δὲ βασιλεὺς διέρχεται διὰ τοῦ αὐγουστέως, καὶ εἰσέρχεται ἐν τῷ παλατίῳ, τοῦ δὲ κλητωρίου στοιχηθέντος γίνονται μίνσαι, καὶ εὐθέως ἀπαλλάσσουσιν ἅπαντες. ὁ δὲ βασιλεὺς καθέζεται ἐπὶ τῆς τιμίας αὐτοῦ τραπέζης ἀπὸ σκαραμαγγίου, καὶ οὓς ἐκέλευσε καλέσαι, καὶ αὐτοὶ ἀπὸ σκαραμαγγίων, οἱ δὲ τοῦ κουβουκλείου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ παραστάσιμον οὐ ποιοῦσιν. Ἰστέον, ὅτι τὸ παλαιὸν ὁ τοιοῦτος τύπος ἦν· νῦν δὲ ὁ βασιλεὺς τὰ ἄλλα πάντα ἐκτελεῖ μέχρι τῆς εἰσόδου, καθὼς εἴρηται. εἰς δὲ τὴν εἴσοδον εἰσέρχεται εἰς τὸ βῆμα ἔνδον, καὶ προσκυνοῦσι τὴν ἁγίαν τράπεζαν καὶ τὴν ἐνδυτὴν, καὶ διὰ πλαγίας τοῦ θυσιαστηρίου καὶ τοῦ κοχλιοῦ τοῦ ὄπισθεν τῆς κόγχης ἀνελθὼν εἰς τὰ κατηχουμένια, εἰσέρχονται εἰς τὸ μητατώριον, καὶ ἀπαλλάσσουσι τὰς ἑαυτῶν χλαμύδας καὶ μόνον, καὶ ἀκούουσι τοῦ θείου εὐαγγελίου καὶ τῆς ἐκτενοῦς, καὶ μετὰ ταῦτα εἰσέρχεται ὁ τῆς τραπέζης μετὰ τῶν ἀρτοκλίνων, καὶ στοιχεῖ τὸ κλητώριον. καὶ ἐξέρχονται οἱ δεσπόται καὶ ἀπέρχονται εἰς τὸ μητατώριον τοῦ πατριάρχου, καὶ εὐθὺς δίδονται μίνσαι, ἐκδυόμενοι τὰ διβητήσια αὐτῶν, καὶ ἐκδέχονται τοῦ τελειωθῆναι τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ ἀνελθεῖν τὸν πατριάρχην. οἱ δὲ πραιπόσιτοι ἀπέρχονται, καὶ καθέζονται εἰς τὴν ἄνοδον, δι' ἧς ὁ πατριάρχης ἀνέρχεται καὶ τὸ ἀνελθεῖν αὐτὸν κρατοῦσι τὰς χεῖρας αὐτοῦ, ἀσπαζόμενοι αὐτὰς, καὶ ἀπελθόντες εἰσάγουσιν αὐτὸν πρὸς τοὺς δεσπότας. καὶ ἐκβαλὼν ὁ πατριάρχης τὰ ἀλλαξίματα αὐτοῦ, λαβὼν τοὺς δεσπότας, ἐξελθὼν ἀκουμβίζει μετὰ τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς τραπέζης, καὶ εἰσέρχονται οἱ κληθέντες καὶ ἀριστοῦσι μετ᾽ αὐτῶν, καὶ τὸ ἀναστῆναι αὐτοὺς, ἀπέρχονται πάλιν οἱ δεσπόται διὰ τῶν διαβατικῶν εἰς τὸ παλάτιον. ἱστέον δέ, ὅτι καὶ κηρία ἐκ τοῦ οἰκονομίου λαμβάνουσιν οἵ τε μάγιστροι καὶ πραιπόσιτοι καὶ πατρίκιοι, ἐπὶ δὲ τοῦ κυρίου Θεοφυλάκτου καὶ θυμιάματα εὔοσμα, ἀλλ᾽ οὖν καὶ δούλκιον ἐποίει ὁ κύριος Θεοφύλακτος ὁ πατριάρχης ἐπὶ τὸ μέρος τοῦ εὐκτηρίου τοῦ ἁγίου Θεοφυλάκτου, καὶ οἱ δεσπόται ἀπήλαυον τοῦ δουλκίου μετὰ τῶν μαγίστρων καὶ τῶν πραιποσίτων καὶ λοιπῶν, ὧν ἐκέλευσαν» (11).

Ὁ δὲ Κουροπαλάτης λεγόμενος σημειοῖ ὅτι κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην ὁ αὐτοκράτωρ «ἀπέρχεται . . . . . εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν . . . . . καὶ ὅτε μὲν ἀναγινώσκεται τὸ συνοδικόν, ἵσταται, τῆς εὐφημίας δὲ λεγομένης κάθηται ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ» (12).

Προσκύνησις τῶν Τιμίων Ξύλων. — Εἷς τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις κατὰ τὸν ι΄ αἰῶνα φυλασσομένων τριῶν τιμίων σταυρῶν μετεκομίζετο εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν τῇ Δευτέρᾳ μετὰ τὴν γ΄ τῆς Τεσσαρακοστῆς Κυριακήν, διότι, κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον, «ἐξέρχεται ὁ παπίας καὶ αἴρει τὸν σταυρὸν ἀπὸ τοῦ ἁγίου Στεφάνου, καὶ ἀποφέρει αὐτὸν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Σοφίας», ἔνθα ἔμενεν ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας εἰς προσκύνησιν πάντων (13).

Ὁ Ἀρκοῦλφος (ζ΄ αἰών) μαρτυρεῖ ὅτι τῇ Μεγάλῃ Πέμπτῃ τὸ τίμιον ξύλον «ὑψοῦτο ὑπὲρ τὸ θυσιαστήριον», ὅτε ἠσπάζοντο αὐτὸ «ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ στρατός». Τῇ δ᾽ ἐπιούσῃ, ἤτοι τῇ Μεγάλῃ Παρασκευῇ, προσεκύνουν αὐτὸ «αἱ βασίλισσαι, αἱ εὐγενεῖς κυρίαι, καὶ ἅπασαι αἱ γυναῖκες τοῦ λαοῦ». Τῷ δὲ μεγάλῳ Σαββάτῳ «ὁ ἐπίσκοπος, καὶ μετ᾽ αὐτὸν σύμπας ὁ κλῆρος», μετὰ τρόμου θέτουσιν αὖθις τὸν σταυρὸν εἰς τὸ κιβώτιον αὐτοῦ, ἄγοντες αὐτὸν εἰς τὸ σκευοφυλάκιον (14).

Ἑορτὴ Μεγάλου Σαββάτου. — «Διὰ τοῦ ἁγίου φρέατος τῶν δεσποτῶν διερχομένων, καθὼς προείρηται», λέγει ὁ Πορφυρογέννητος, «καὶ ἐπὶ τοῦ βήματος εἰσερχομένων, καθὼς εἴπομεν, καὶ τῆς ἐνδυτῆς κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν ὑπαλλαττομένης, λαμβάνει ὁ πραιπόσιτος ἐκ χειρὸς τοῦ κουβικουλαρίου τὸ κεντινάριον, καὶ ἐπιδίδωσι τῷ βασιλεῖ, καὶ ὁ βασιλεὺς ἀποτίθησι τοῦτο ἐν τῷ πεζουλίῳ τοῦ θαλασσιδίου τῆς αὐτῆς ἁγίας τραπέζης. καὶ εἶθ᾽ οὕτως θυμιῶντος τοῦ δεσπότου κατὰ τὸν προειρημένον τύπον τοῦ εὐαγγελισμοῦ, διέρχονται διὰ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τοῦ αὐτοῦ βήματος, καὶ εἰσέρχονται ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ, κἀκεῖσε θυμιῶντος τοῦ δεσπότου τὰ ἱερὰ σκεύη, καθέζονται ἐν τοῖς χρυσοῖς τούτων σελλίοις, ὁ δὲ πατριάρχης ἐπὶ τοῦ ἐκεῖσε ἱσταμένου θρόνου. καὶ δὴ τοῦ πατριάρχου ἐπιδιδόντος τοῖς δεσπόταις τό, τε νάρδον καὶ τὰ τριψίδια, καὶ μετὰ ταῦτα προσκυνεῖ ὁ τοῦ σκευοφυλακίου χαρτουλάριος, καὶ λαμβάνει εὐχὴν παρὰ τοῦ πατριάρχου, καὶ ἐξερχόμενος ποιεῖ τὴν διανομὴν τοῦ νάρδου εἰς τοὺς τῆς συγκλήτου, καὶ μετὰ τὸ τελειωθῆναι τὴν τοιαύτην διανομήν, ἐξέρχονται οἱ δεσπόται μετὰ τοῦ πατριάρχου, καὶ διὰ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τοῦ βήματος καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου διερχόμενοι, ἐξέρχονται πρὸς τὴν μεγάλην πύλην τὴν ἐξάγουσαν εἰς τὸ ἅγιον φρέαρ. ἔνδοθεν γὰρ ταύτης τῆς πύλης ἱσταμένου τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν δεσποτῶν, ἐπιδίδωσιν ὁ πατριάρχης τὰς εὐλογίας, ἤτοι τὰς προσφοράς, τοῖς δεσπόταις, κἀκεῖσε δὲ τοῦτον ἀσπαζόμενοι οἱ δεσπόται ἀποχαιρετίζουσι, καὶ διὰ τοῦ ἁγίου φρέατος διέρχονται» (15).

---

(11) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 157-160.
(12) Ἔκδ. Βόννης, σ. 82.
(13) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 550.
(14) Ἀδαμανοῦ *De Locis sanctis*, ἐν Μίγνη *P. L.*, τ. 88, σ. 810.
(15) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 33-34.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἑορτὴ τοῦ Πάσχα. — Εἰς τὴν προηγουμένην ἀφήγησιν τῶν μεγάλων προελεύσεων, ἔνθα περιγράφεται ἡ ἐν τῷ ναῷ τελετὴ τοῦ Πάσχα([16]), δέον νὰ προσθέσωμεν τὴν ἑξῆς μαρτυρίαν τοῦ Κουροπαλάτου· «Κατὰ τὴν ἑσπερινὴν ὥραν ἀπέρχεται εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν ὁ βασιλεύς, καὶ τῶν ἑσπερινῶν ὕμνων ἀκούων θυμιᾶται παρὰ τοῦ πατριάρχου οὗτός τε καὶ πάντες οἱ ἄρχοντες» ([17]).

Ἑορτὴ Δευτέρας τῆς Διακαινησίμου. — Τῇ Δευτέρᾳ τοῦ Πάσχα ὁ «βασιλεύς», λέγει ὁ Πορφυρογέννητος, « . . . . . ἀπέρχεται ἐν τῷ ἁγίῳ φρέατι, ... ἅψας δὲ κηροὺς . . . . . καὶ εὐξάμενος, ἐπιδίδωσιν αὐτοὺς τῷ πραιποσίτῳ, ὁ δὲ πατριάρχης ἐξελθὼν ἀπαντᾷ τὸν βασιλέα ἐν τῷ ἁγίῳ φρέατι, προσκυνήσαντες δὲ καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους ὅ,τε βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, εἰσέρχονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀπελθόντων δὲ αὐτῶν ἔμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν, ὁ μὲν πατριάρχης εἰσέρχεται ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, ὁ δὲ βασιλεὺς ἔμπροσθεν ἑστὼς τῶν ἁγίων θυρῶν, εὔχεται κρατῶν κηροὺς καὶ εὐξάμενος ἐπιδίδωσιν αὐτοὺς τῷ πραιποσίτῳ, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸ θυσιαστήριον, καὶ εὐξάμενος προσκυνεῖ τὴν ἁγίαν τράπεζαν, καὶ διέρχεται διὰ τῆς σωλέας· μέλλων δὲ ἐξέρχεσθαι τὴν σωλέαν, λαμβάνει παρὰ τοῦ πραιποσίτου κηριολιτανίκην, καὶ εὐθέως ἄρχονται οἱ ψάλται ἐν τῷ ἄμβωνι τὸ „Χριστὸς ἀνέστη". καὶ δηριγευόμενος ὁ βασιλεὺς ὑπὸ πάντων τῶν κατὰ συνήθειαν, διέρχεται μέσον τοῦ ναοῦ, καὶ διέρχεται διὰ τῶν βασιλικῶν πυλῶν, καὶ διελθὼν τὸν νάρθηκα καὶ τὸν λουτῆρα, κατέρχεται τὰ γραδήλια τοῦ ἀθύρος, καὶ διέρχεται διὰ τοῦ μιλίου καὶ τὴν μέσην» ([18]).

Ἑορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς.— «Ὁ βασιλεὺς . . . . . εἰσέρχεται», γράφει ὁ Πορφυρογέννητος, «ἐν τῇ πύλῃ τοῦ ὡρολογίου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας . . . . . καὶ εἰσελθόντος τοῦ βασιλέως ἐν τῇ προειρημένῃ πύλῃ τοῦ ὡρολογίου, δέχονται αὐτὸν οἱ τοῦ μέρους τῶν Βενέτων ἐκεῖσε, οὐκ ἐπιδίδωσι δὲ ἐκεῖσε ὁ δήμαρχος λιβελλάριον, εἰ μὴ μόνον ἀκτολογεῖ, μὴ πράττων ἕτερόν τι. καὶ εἶθ' οὕτως εἰσέρχεται ὁ βασιλεὺς ἔνδον τοῦ βήλου τοῦ κρεμαμένου ὄπισθεν τῆς πύλης τοῦ νάρθηκος ἐν τῷ μητατωρίῳ, καὶ λαβὼν ὁ πραιπόσιτος τὸ στέμμα ἀπὸ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, εἰσέρχονται ἐν τῷ νάρθηκι, καὶ ἀπαντᾷ αὐτὸν ὁ πατριάρχης, ὁ δὲ βασιλεὺς ἀσπάζεται τό, τε εὐαγγέλιον καὶ τὸν σταυρόν. καὶ εἶθ' οὕτως προσκυνήσαντες ἀλλήλους ὅ, τε βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ ἀσπασάμενοι ἀπέρχονται μέχρι τῶν βασιλικῶν πυλῶν. καὶ ὁ μὲν πατριάρχης ἄρχεται τελεῖν τὴν εὐχὴν τῆς εἰσόδου τῆς θείας λειτουργίας. ὁ δὲ βασιλεὺς παρὰ τοῦ πραιποσίτου λαβὼν κηρία, εὔχεται. καὶ ἀποδόντων ἀμφοτέρων τὰς εὐχὰς αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, ἐπιδίδωσιν ὁ βασιλεὺς τοὺς κηροὺς τῷ πραιποσίτῳ, καὶ αὐτὸς τῷ τῆς καταστάσεως. ὁ δὲ βασιλεὺς προσκυνεῖ τὸν τίμιον σταυρὸν καὶ τὸ ἄχραντον εὐαγγέλιον καὶ διέρχεται μετὰ τοῦ πατριάρχου μέσον τοῦ ναοῦ, καὶ διὰ τῆς πλαγίας τοῦ ἄμβωνος εἰσέρχονται ἐν τῇ σωλέᾳ, καὶ πλησιάσαντες ταῖς ἁγίαις θύραις, ὁ μὲν πατριάρχης εἰσέρχεται εἰς τὸ θυσιαστήριον, ὁ δὲ βασιλεὺς ἅψας κηροὺς καὶ εὐξάμενος ἐπιδίδωσι τοὺς κηροὺς τῷ πραιποσίτῳ, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸ θυσιαστήριον· μέλλοντος δὲ εἰσιέναι, ἵστανται μητροπολῖται κατέχοντες τὰ ἅγια θύρια, καὶ ἐπινευσάντων αὐτὰ πρὸς τὸν βασιλέα μικρόν, φιλεῖ ὁ βασιλεὺς τοὺς ἐπ' αὐταῖς πεπαρμένους σταυρούς, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸ θυσιαστήριον, καὶ εὐξάμενος ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης ἐφαπλοῖ ἐν αὐτῇ εἰλητὰ δύο, καὶ ἐπιτίθησι τὰ προσενεχθέντα, δίσκους δύο καὶ ποτήρια δύο, εἶτα ἀσπάζεται τὰ ἅγια σπάργανα, καὶ εἶθ' οὕτως λαβὼν ἀποκόμβιον παρὰ

([16]) Ἴδε σ. 157-159.
([17]) Ἔκδ. Βόννης, σ. 76.
([18]) *Ε. Β. Τ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 73-74.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ πραιποσίτου, τίθησι καὶ αὐτὸ ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ. καὶ προσκυνήσαντες ἀλλήλους ὅ, τε βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, ἐξέρχεται ὁ βασιλεὺς ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἀπέρχεται εἰς τὸ μητατώριον, καὶ ἅπτων ἐκεῖσε κηροὺς καὶ εὐξάμενος, ὑπαλλάσσει τὸν λῶρον, καὶ τῆς θείας λειτουργίας τελεσθείσης, ἡνίκα μέλλουσι διέρχεσθαι τὰ ἅγια, περιβάλλεται ὁ βασιλεὺς χλανίδα, καὶ δηριγευόμενος ὑπὸ τῶν ἐξ ἔθους, ἀπέρχεται ἐν τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ ἵσταται τὸ κηρίον, ἤγουν ἡ λαμπάς, ἥνπερ μέλλει βαστάσαι, καὶ στάντων πάντων τῶν πατρικίων ἔνθεν κἀκεῖσε, διέρχεται ὁ βασιλεὺς μέσον αὐτῶν. ὁ δὲ πραιπόσιτος λαβὼν τὸ κηρίον, ἐπιδίδωσιν αὐτὸ τῷ βασιλεῖ, ὁ δὲ βασιλεὺς διέρχεται ὀψικεύων τὰ ἅγια, καὶ εἰσελθὼν ἔνδον τῆς σωλέας, καὶ πλησίον τῶν ἁγίων θυρῶν γενόμενος, ἐπιδίδωσι τὸ κηρίον τῷ πραιποσίτῳ, κἀκεῖνος ἐπιτίθησιν αὐτὸ ἐπάνω τῆς σωλέας πλησίον τῶν ἁγίων θυρῶν, ἐν τῷ δεξιῷ μέρει, ὁ δὲ βασιλεὺς ἵσταται πλησίον τοῦ αὐτοῦ κηρίου, ἕως ἂν διέλθωσι τὰ ἅγια. καὶ ἡνίκα διέλθωσι τὰ ἅγια, προσκυνοῦσιν ἀμφότεροι ἀλλήλους ὅ, τε βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ ἀπέρχεται ὁ βασιλεὺς δηριγευόμενος ὑπὸ τῶν κατὰ συνήθειαν διὰ τῶν ἔξω τοῦ θυσιαστηρίου ἐν τῷ μητατωρίῳ. καὶ τοῦ καιροῦ τῆς θείας ἀγάπης ἐγγίσαντος, δηλοῖ ὁ τῆς καταστάσεως τῷ πραιποσίτῳ, κἀκεῖνος τῷ βασιλεῖ, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐξέρχεται, καὶ δηριγευόμενος ὑπὸ τῶν προειρημένων, τουτέστι τῶν ἀρχόντων τοῦ κουβουκλείου πατρικίων τε καὶ στρατηγῶν, μετὰ καὶ τῆς συγκλήτου ἀπέρχεται, καὶ ἵσταται ἐν τῷ δεξιῷ μέρει τοῦ θυσιαστηρίου, ἐπακουμβίζων τῷ καγκέλλῳ ἐν τῷ ἀντιμισίῳ τῆς πλαγίας, καὶ ἐκεῖσε δίδωσιν ὁ βασιλεὺς ἀγάπην τῷ τε πατριάρχῃ, μητροπολίταις τε καὶ ἐπισκόποις, ἄρχουσί τε τῆς ἐκκλησίας, καὶ πᾶσι τοῖς ἐξ ἔθους, καὶ εἶθ᾽ οὕτως προσκυνήσαντες ἀλλήλους ὅ, τε βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, κατέρχεται ὁ βασιλεὺς καὶ ἵσταται, ἔνθα εἴθισται αὐτὸν διδόναι τὴν ἀγάπην καθ᾽ ἑκάστην προέλευσιν. καὶ εἰσέρχονται ἐν ἑνὶ βήλῳ μάγιστροί τε καὶ πατρίκιοι καὶ στρατηγοί, μετὰ καὶ δομεστίκων, καὶ οἱ τὰ πρῶτα ὀφφίκια κατέχοντες δήμαρχοί τε καὶ ὁ τῆς καταστάσεως, ἅπαντες δὲ οἱ προειρημένοι εἰσερχόμενοι πρὸς τὸ ἀσπάσασθαι τὸν βασιλέα προσκυνοῦσι, μὴ πίπτοντες διὰ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλ᾽ ἀπερχόμενος ἕκαστος κατὰ τάξιν, δίδωσι τὴν ἀγάπην τῷ βασιλεῖ. καὶ εἶθ᾽ οὕτως ἅπαντες ἵστανται ἐν ταῖς τάξεσιν αὐτῶν, καὶ προσκυνοῦσιν ἀμφότεροι ἀλλήλους ὅ, τε βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ ἀπέρχεται ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ μητατωρίῳ. καὶ τῆς θείας κοινωνίας ἐγγιζούσης, εἰσέρχεται ὁ τῆς καταστάσεως καὶ δηλοῖ τῷ πραιποσίτῳ, κἀκεῖνος τῷ βασιλεῖ, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐξέρχεται καὶ δηριγευόμενος ὑπὸ τῶν προειρημένων πάντων, ἀπέρχεται καὶ ἵσταται ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου ἐν τῷ βασιλικῷ ἀντιμισίῳ, καὶ εὐξάμενος ἐκεῖσε ἀνέρχεται, καὶ κοινωνεῖ ἐκ τῶν τοῦ πατριάρχου χειρῶν ὃν τρόπον ἐν τῇ προλαβούσῃ ἑορτῇ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως εἴρηται, καὶ μετὰ τὸ κοινωνῆσαι τὸν βασιλέα προσκυνοῦσιν ἀμφότεροι ἀλλήλους ὅ, τε βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ ἀπέρχεται ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ μητατωρίῳ, καὶ ἐξελθὼν ἐν τῷ τρικλίνῳ, κραματίζει μετὰ φίλων, ὧν ἂν κελεύει. Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι, ἡνίκα ἄρξηται ἡ θεία λειτουργία, εὐθέως ἀνέρχονται οἱ τοῦ κουβουκλείου ἐν τοῖς κατηχουμενίοις, καὶ ἐξέρχεται ἡ αὐγοῦστα ἐκ τοῦ μητατωρίου τοῦ ὄντος ἐν τοῖς κατηχουμενίοις, καὶ καθέζεται ἐπὶ σελλίου, καὶ ἵστανται οἱ τοῦ κουβουκλείου ἅπαντες ἔνθεν κἀκεῖσε, οἱ δὲ εὐνοῦχοι πρωτοσπαθάριοι ἵστανται ὄπισθεν τῆς αὐγούστης, καὶ λαβὼν νεῦμα ὁ πραιπόσιτος παρὰ τῆς αὐγούστης, ἐξέρχεται μετὰ δύο ὀστιαρίων βασταζόντων βεργία, καὶ εἰσάγει βῆλον α΄, πατρικίας ζωστάς· βῆλον β΄, μαγιστρίσας· βῆλον γ΄, πατρικίας καὶ ἀνθυπάτους· βῆλον δ΄, πατρικίας καὶ στρατηγίσας· βῆλον ε΄, ἐπαρχίσας καὶ κουαιστωρίσας· βῆλον ς΄, ἐπαρχίσας θεματικὰς ἀνθυπατίσσας, τὴν δρουγγαρίαν τῆς βίγλης, πρωτοσπαθαρίας, σπαθαροκανδιδατίσας, τουρμαρχίσας τοποτηρητίσας, σπαθαρίας ὑπατίσας, καὶ στρατωρίσας· βῆλον ζ΄, κομητίσας τῶν σχολῶν, κανδιδατίσας, σκριβωνίσας, δομεστικίσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν ταγμάτων, βεστιτωρίσας, σιλεντιαρίσας, κομητίσας τοῦ ἀριθμοῦ, κομητίσας τῶν ἱκανάτων. καὶ μετὰ τὸ δοῦναι πάσαις τὴν ἀγάπην τὴν αὐγοῦσταν νεύει τῷ πραιποσίτῳ, κἀκεῖνος λέγει· „κελεύσατε". αὐταὶ δὲ τὸ „εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους", καὶ ἐξέρχονται. ἀναστᾶσα δὲ ἡ αὐγοῦστα, εἰσέρχεται ἐν τῷ μητατωρίῳ μετὰ τῶν οἰκειακῶν αὐτῆς κουβικουλαρίων, οἱ δὲ λοιποὶ τοῦ κουβουκλείου κατέρχονται εἰς τὸν βασιλέα. καὶ ἀναστὰς ὁ βασιλεὺς ἀπὸ τοῦ κράματος, περιβάλλεται τὸν λῶρον διὰ τῶν βεστιτόρων, καὶ κελεύσας τῷ πραιποσίτῳ, προσκαλεῖται τὸν πατριάρχην, καὶ τοῦ πατριάρχου ἐλθόντος, προσκυνοῦσιν ἀμφότεροι ἀλλήλους ὅ, τε βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ διέρχονται διὰ τοῦ τρικλίνου, ἐν ᾧ ἐκραμάτισε, καὶ μελλόντων ἐξέρχεσθαι ἐν τῷ ἁγίῳ φρέατι, ἵσταται ὁ βασιλεὺς ἐν τῇ πύλῃ μετὰ τοῦ πατριάρχου, ὁ δὲ πραιπόσιτος καὶ ὁ ἄργυρος ἵστανται ἔξω τῆς αὐτῆς θύρας, καὶ δὴ διὰ χειρὸς τοῦ ἀργύρου λαμβάνει ὁ πραιπόσιτος τὰ χρυσᾶ βαλαντίδια, καὶ ἐπιδίδωσι τῷ βασιλεῖ, καὶ ὁ βασιλεὺς δίδωσι τοῖς μέλλουσι ταῦτα λαμβάνειν, κράζοντος δηλονότι τοῦ ἀργύρου „τῷ ὁ δεῖνα δεσπόται ἀγαθοί". εἰσὶν δὲ οἱ λαμβάνοντες ταύτην τὴν εὐεργεσίαν ὅ, τε ἀρχιδιάκονος καὶ οἱ ὀστιάριοι καὶ οἱ ψάλται καὶ οἱ προσμονάριοι, καὶ εἶθ' οὕτως εἰσέρχονται ἔνδον τῆς κορτίνας τῆς κρεμαμένης ἐν τῷ ἁγίῳ φρέατι. ὁ δὲ πραιπόσιτος λαβὼν τὸ στέμμα, ἐπιδίδωσι τῷ πατριάρχῃ, καὶ στέφει ὁ πατριάρχης τὸν βασιλέα, καὶ ἐπιδίδοντος τοῦ πατριάρχου τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ εὐλογίας, ὁμοίως καὶ τῷ μικρῷ, λαβὼν ὁ βασιλεὺς παρὰ τοῦ πραιποσίτου ἀποκόμβιον, ἀντιδιδοῖ τῷ πατριάρχῃ, ὁ δὲ πατριάρχης τῷ βασιλεῖ ἀλειπτά, ὁμοίως καὶ ὁ ἕτερος βασιλεὺς τὸ αὐτὸ ποιεῖ» ([19]).

Κατὰ τὸν Κουροπαλάτην, τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ, «ἐν ..... τῇ τοῦ ἑσπερινοῦ ὥρᾳ εἰ μὴ εὑρίσκηται πατριάρχης, ἀπέρχεται εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν ὁ βασιλεύς, καὶ ἀκούει παρ' αὐτοῦ τὰς τοῦ μεγάλου Βασιλείου εὐχὰς πλησίον τοῦ διακονικοῦ» ([20]).

Ἑορτὴ Μεταμορφώσεως. — Ὁ Γεδεὼν παρατηρεῖ ὅτι «ἡ προέλευσις τῆς 6 Αὐγούστου μέχρι τοῦ ιβ΄ αἰῶνος ἐγίνετο ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας· ἀπὸ τοῦ ιβ΄ καὶ ἑξῆς ἐν τῇ περικαλλεῖ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος» ([21]).

Ἑορτὴ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. — Ὁ αὐτοκράτωρ ἀπήρχετο τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ, κατὰ τὸν Κουροπαλάτην, «εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν διανυκτερεύων ἐκεῖσε, ὡς καὶ τῇ μνήμῃ τοῦ Χρυσοστόμου» ([22]).

Ἑορτὴ Γενεθλίων τῆς Θεοτόκου. — Τὴν προέλευσιν ταύτην οὕτως ἱστορεῖ ὁ Πορφυρογέννητος· «Καὶ δὴ τῶν δεσποτῶν εἰσερχομένων ἐν τῷ ἁγίῳ φρέατι, διὰ τῆς τρισσῆς μετὰ τῶν κηρῶν προσκυνήσεως ἀπευχαριστοῦσι τῷ Θεῷ, καὶ προσκυνήσαντες τὸ ἅγιον φρέαρ, εἰσέρχονται διὰ τῆς εἰσαγούσης πύλης ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἐκεῖσε γὰρ ἵσταται ὁ πατριάρχης μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ ὑπηρεσίας καὶ τάξεως. καὶ δὴ τοῦ πατριάρχου θυμιῶντος κατὰ τὸν τύπον τοὺς δεσπότας, ἀσπάζονται αὐτὸν οἱ δεσπόται, καὶ εἶθ' οὕτως εἰσέρχονται διὰ τῆς ἐκεῖσε εἰσφερούσης πύλης πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ βήματος· ἐκεῖσε γὰρ οἱ τῆς συγκλήτου πάντες ἵστανται ἐπευχόμενοι τοὺς δεσπότας. καὶ ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε εἰσέρχονται εἰς τὰ ἅγια θύρια, καὶ διὰ τῆς τρισσῆς μετὰ τῶν κηρῶν προσκυνήσεως ἀπευχαριστοῦσι τῷ Θεῷ, καὶ τὰ ἑξῆς κατὰ τύπον τελοῦσι.

([19]) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 63-69.
([20]) Ἔκδ. Βόννης, σ. 77.
([21]) *Βυζαντινὸν Ἑορτολόγιον*, α΄, σ. 149.
([22]) Ἔκδ. Βόννης, σ. 81.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ εἶθ᾽ οὕτως λαμβάνει ἀπὸ χειρῶν τοῦ καστρησίου ὁ πατριάρχης τὸν θυμιατὸν καὶ ἐπιδίδωσι τῷ βασιλεῖ, καὶ θυμιᾷ ὁ βασιλεὺς πέριξ τῆς ἁγίας τραπέζης, καὶ μετὰ τὸ θυμιᾶσαι ἵσταται καὶ ὁ πατριάρχης καὶ ὁ βασιλεὺς ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης, καὶ τῆς ἐκφωνήσεως παρὰ τοῦ ἀρχιδιακόνου γενομένης, τῆς τε εὐχῆς παρὰ τοῦ πατριάρχου τελουμένης, καὶ τὰ ἑξῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως γενομένης πάσης, ἐξέρχονται οἱ δεσπόται ἅμα τῷ πατριάρχῃ, προπορευομένων αὐτῶν τοῦ τε σταυροῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου. καὶ δὴ ἐρχομένων αὐτῶν ὄπισθεν τοῦ ἄμβωνος, ἤγουν πρὸ τῶν μεγάλων πυλῶν, ἵστανται ἐκεῖσε οἵ, τε δεσπόται καὶ ὁ πατριάρχης μετά τε τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου, καὶ δὴ ἐρχομένων αὐτῶν, γίνεται κἀκεῖσε εὐχὴ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν, καὶ εἶθ᾽ οὕτως συνεξέρχεται ὁ πατριάρχης τοῖς δεσπόταις τὰς βασιλικὰς πύλας, καὶ ἀσπάζεται αὐτοὺς κἀκεῖσε, καὶ οἱ μὲν δεσπόται εἰσέρχονται ἐν τῷ βήλῳ τῷ κρεμαμένῳ ἐν τῷ νάρθηκι, καὶ ἐκεῖσε σκεπαζόμενοι, πάλιν ἐξέρχονται, καὶ ἀσπάζονται τὸν πατριάρχην» ([23]).

Ἑορτὴ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ. — Κατὰ τὸν αὐτόν, τῇ «τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς τελεῖται ἡ ὕψωσις καὶ ἐμφάνια τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ, καὶ ἀνέρχονται οἱ βασιλεῖς ὄρθρου βαθέως ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας, ποτὲ δὲ καὶ ἀπὸ ἑσπέρας· καὶ τελουμένης τῆς τρίτης ὑψώσεως τοῦ παναγίου ξύλου, κατέρχονται πάλιν οἴκαδε διὰ τῶν διαβατικῶν» ([24]).

Καὶ πάλιν· «Ὁ δὲ βασιλεὺς δηριγευόμενος ὑπό τε τοῦ κουβουκλείου καὶ τῶν βασιλικῶν, διέρχεται διὰ τῆς μανναύρας καὶ τῶν ἀνωτέρων αὐτῆς διαβατικῶν, καὶ διὰ τῆς ξυλίνης σκάλας ἀνελθών, εἰσέρχεται ἐν τοῖς κατηχουμενίοις τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, εἶθ᾽ οὕτως ἅψας κηροὺς καὶ εὐξάμενος, παρακύπτει ἐν τοῖς δεξιοῖς μέρεσιν. ἔπειτα ἀλλάσσουσιν οἱ τοῦ κουβουκλείου ἄρχοντες, οἱ δὲ κουβικουλάριοι τὰ καμίσια αὐτῶν καὶ μόνον, οἱ δὲ πατρίκιοι χλανίδια λιτά, εἶτα κελεύει ὁ βασιλεὺς τῷ πραιποσίτῳ, καὶ προσκαλεῖται ὁ πατριάρχης, καὶ ὀλίγον μετὰ τοῦ βασιλέως καθεσθεὶς ἐξέρχεται, καὶ ἅπεισιν ἐν τῷ μικρῷ σεκρέτῳ, ἔνθα πρόκεινται τὰ τίμια ξύλα, ἐκδεχόμενος τὸν βασιλέα. ἀρχομένης δὲ τῆς ἐκκλησίας τὸ „δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ", ἀπέρχεται ὁ βασιλεύς, δηριγευόμενος ὑπὸ τοῦ κουβουκλείου εἰς προσκύνησιν τῶν τιμίων ξύλων, καὶ προσκυνήσας τὰ τίμια ξύλα, ἐξέρχεται ἐν τῷ μεγάλῳ σεκρέτῳ, καὶ ἐπιδίδωσιν αὐτῷ ὁ πατριάρχης κηρίον λιτανίκιον ἄνευ φιαλίου. ἐν δὲ τῷ αὐτῷ σεκρέτῳ δέχονται τὸν βασιλέα οἱ πατρίκιοι ἅμα τῇ συγκλήτῳ, βαστάζοντες κηρία ἄνευ φιαλίων, οὐ πίπτουσι δέ· εἶτα ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν ἀρχόντων τοῦ κουβουκλείου καὶ πατρικίων καὶ πάσης τῆς συγκλήτου, ὀψικεύων τὰ τίμια ξύλα, κατέρχεται διὰ τοῦ μεγάλου κοχλιοῦ, καὶ ἐκκλίνας τὸ εὐώνυμον μέρος, διέρχεται διὰ τοῦ διδασκαλείου, ἔνθα ἐπιγέγραπται τὰ πασχάλια, καὶ τὰ βάθρα κατελθών, εἰσέρχεται διὰ τῆς μεγάλης πύλης τοῦ νάρθηκος, καὶ τὰς βασιλικὰς πύλας καταλαβών, ἵσταται, ἐπιδοὺς τῷ πραιποσίτῳ κηρίον, ὅπερ κατέχει, καὶ ἕτερα παρ᾽ αὐτοῦ λαβὼν καὶ εὐξάμενος, ἐπιδίδωσιν αὐτὰ τῷ πραιποσίτῳ, ὁ δὲ πραιπόσιτος τῷ τῆς καταστάσεως. ἔπειτα λαμβάνει τὸ λιτανίκιον αὐτοῦ πάλιν παρὰ τοῦ πραιποσίτου, καὶ προσκυνήσας τὸ ἄχραντον εὐαγγέλιον, διέρχεται μετὰ τοῦ πατριάρχου μέσον τοῦ ναοῦ, καὶ ἐν τοῖς δεξιοῖς μέρεσι τοῦ ἄμβωνος εἰσέρχεται διὰ τῆς σωλέας, τῶν πατρικίων ἑστώτων εἰς τὴν σωλέαν, καὶ βασταζόντων τὰ αὐτῶν κηρία. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἔμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν ἑστώς, ἐπιδίδωσι τῷ πραιποσίτῳ τὸ ἴδιον κηρίον, καὶ ἕτερα παρ᾽ αὐτοῦ λαβὼν καὶ εὐξάμενος, ἐπιδίδωσιν αὐτὰ αὐτῷ, καὶ εἰς τὸ θυσιαστή-

---

([23]) *Ε. Β. Τ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 27-28.
([24]) *Αὐτόθι*, σ. 782.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ριον εἰσελθών, καὶ τὰ τίμια ξύλα προσκυνήσας, ἐξέρχεται, εἶθ' οὕτως, ὑποστρέψας διὰ τῆς σωλέας, ἀνέρχεται τρίτον βάθρον τοῦ ἄμβωνος ἢ καὶ τέταρτον, καὶ ἵσταται ἐκεῖσε, κρατῶν τὸ κηρίον· οἱ δὲ τοῦ κουβουκλείου ἄρχοντες ἵστανται ἐν τῇ σωλέᾳ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, οἱ δὲ εὐνοῦχοι πρωτοσπαθάριοι ἐξ εὐωνύμου τοῦ ἄμβωνος εἰς τὸ σκάμνον, οἱ δὲ τοῦ μαγλαβίου ὀπίσω τῶν εὐνούχων πρωτοσπαθαρίων, ἴσον τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τοῦ ἄμβωνος· διὰ τὸ μὴ διοδεύειν τινὰ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. τοῦ δὲ πατριάρχου ἀνελθόντος μετὰ τῶν τιμίων ξύλων εἰς τὸν ἄμβωνα, ἐπιδίδωσιν ὁ βασιλεὺς τὸ λιτανίκιον αὐτοῦ κηρίον τῷ πραιποσίτῳ, καὶ λαβὼν ἕτερα τῆς προσευχῆς, ἵσταται μετ' αὐτῶν, ἕως ἂν ὑψώσῃ ἐν τοῖς τέσσαρσι μέρεσι τοῦ ἄμβωνος. εἶτα ἐπιδοὺς ὁ βασιλεὺς τοὺς κηροὺς τῷ πραιποσίτῳ, κατέρχονται ἀμφότεροι διὰ τῆς σωλέας, ὅ,τε βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ εἰσέρχονται εἰς τὸ θυσιαστήριον, προτιθεμένων τῶν τιμίων ξύλων, καὶ τοῦ βασιλέως εὐξαμένου καὶ προσκυνήσαντος τὰ τίμια ξύλα, ἐξέρχεται διὰ τοῦ πλαγίου τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ διασώζει αὐτὸν ὁ πατριάρχης μέχρι τοῦ ἁγίου φρέατος» ([25]).

Ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων.— Τὴν περιφανῆ ταύτην προέλευσιν οὕτως ἱστορεῖ πάλιν ὁ Πορφυρογέννητος· «Καὶ εἰσελθόντος τοῦ βασιλέως πρὸ τοῦ νάρθηκος ἔνδον τοῦ βήλου, λαμβάνει ὁ πραιπόσιτος τὸ στέμμα ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ βασιλέως, εἰσέρχεται ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ νάρθηκι, καὶ δέχεται αὐτὸν ὁ πατριάρχης, εἶτα προσκυνήσαντες ἀλλήλους καὶ ἀσπασάμενοι, κρατήσαντες ἀλλήλων τὰς χεῖρας, διέρχονται μέχρι τῶν βασιλικῶν πυλῶν, κἀκεῖσε στὰς ὁ βασιλεὺς ἅπτει κηρούς, καὶ τοῦ πατριάρχου ἐκτελέσαντος τὴν εὐχὴν τῆς εἰσόδου τῆς θείας λειτουργίας, ἐπιδίδωσι ὁ βασιλεὺς τῷ πραιποσίτῳ τοὺς κηρούς, καὶ ὁ πραιπόσιτος τῷ τῆς καταστάσεως. καὶ ἀσπασάμενος ὁ βασιλεὺς τὸ ἄχραντον εὐαγγέλιον, εἰσέρχεται μέσον διὰ τοῦ ναοῦ, καὶ διὰ τῆς πλαγίας τοῦ ἄμβωνος καὶ τῆς σωλαίας διελθών, ἵσταται ἐνώπιον τῶν ἁγίων θυρῶν, καὶ λαβὼν κηρία ἀπὸ τοῦ πραιποσίτου καὶ εὐξάμενος, ἐπιδίδωσιν αὐτὰ πάλιν τῷ πραιποσίτῳ καὶ εἰσέρχεται ἔνδον εἰς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ὑφαπλοῖ ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ δύο εἰλιτά, ἀσπαζόμενος δύο ἱερὰ ποτήρια καὶ δύο ἱεροὺς δίσκους καὶ τὰ σπάργανα τοῦ Κυρίου, εἶτα λαβὼν ἀπὸ τοῦ πραιποσίτου ἀποκόμβιον ὁ βασιλεύς, τίθησιν αὐτὸ ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ καὶ ἐξέρχεται διὰ τῆς πλαγίας τοῦ βήματος, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸ μητατώριον, ἅπτων κἀκεῖσε κηρούς. τελουμένης δὲ τῆς θείας λειτουργίας, ἡνίκα μέλλουσι τὰ ἅγια διέρχεσθαι, ἐξέρχεται ὁ βασιλεύς, δηριγευόμενος ὑπό τε τῶν πατρικίων καὶ λοιπῶν ἀρχόντων, καὶ κατέρχεται διὰ τῆς πλαγίας τοῦ ναοῦ, καὶ ἀπέρχεται,, ἔνθα ἵσταται τὸ κηρίον, ὅπερ μέλλει βαστάξαι, καὶ πλησιάσαντος τοῦ βασιλέως εἰς τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἵσταται τὸ κηρίον αὐτοῦ, ἵσταται ἡ σύγκλητος ἔνθεν κἀκεῖθεν, καὶ διέρχεται μέσον αὐτῶν. καὶ πλησιάσαντος τῇ λαμπάδι αὐτοῦ, ἤγουν τῷ κηρίῳ, λαμβάνει αὐτὸ ὁ πραιπόσιτος καὶ ἐπιδίδωσι τῷ βασιλεῖ, καὶ λαβὼν αὐτό, αὖθις ὑποστρέφει, ὀψικευόμενος ὑπὸ τῶν ἀρχόντων, καὶ διέρχεται ὄπισθεν αὐτῶν, ὀψικεύων τὰ ἅγια, καὶ διέρχεται διὰ τῆς σωλαίας, καὶ τῶν ἁγίων θυρῶν πλησίον γενόμενος, ἐπιδίδωσι τὸ κηρίον τῷ πραιποσίτῳ, ὁ δὲ πραιπόσιτος τίθησιν αὐτὸ ἐπάνω τῆς σωλαίας, πλησίον τῶν ἁγίων θυρῶν, καὶ πλησίον αὐτοῦ ἑστὼς ὁ βασιλεὺς, ἐκδέχεται ἐκεῖσε, ἕως ἂν διέλθωσι τὰ ἅγια, καὶ προσκυνοῦσιν ἀμφότεροι ἀλλήλους, ὅ,τε βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης. ἀπέρχεται πάλιν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ μητατώριον, ἡνίκα δὲ ἐγγίσει ὁ ἀσπασμός, ἐξέρχεται πάλιν, καὶ ἀπελθὼν ἀσπάζεται τὸν πατριάρχην, μητροπολίτας τε καὶ ἐπισκόπους, ἄρχοντάς τε τῆς ἐκκλησίας καὶ κληρικοὺς τοὺς ἐξ

([25]) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 125-127.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔθους ἀσπαζομένους τὸν βασιλέα, ὁμοίως καὶ τρία φωτίσματα, καὶ στάντος τοῦ βασιλέως ἐν τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ εἴθισται αὐτὸν πάντοτε διδόναι τὴν ἀγάπην τοῖς ἄρχουσιν, εἰσέρχονται οἱ πατρίκιοι στρατηγοί τε καὶ δομέστικοι καὶ οἱ τὰ πρῶτα ὀφφίκια κατέχοντες, οἱ δήμαρχοι καὶ ὁ τῆς καταστάσεως, ἅπαντες δὲ οὗτοι κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν τάξεις προσκυνοῦντες, ἀσπάζονται καὶ ἵστανται εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν τάξεις τε καὶ στάσεις ἔνθεν κἀκεῖσε, καὶ μετὰ τὸ ἀσπάσασθαι τὸν βασιλέα πάντας τοὺς προῤῥηθέντας προσκυνοῦσιν ἀμφότεροι ἀλλήλους, ὅ,τε βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης. πάλιν ἀπέρχεται ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ μητατώριον, καὶ τῆς θείας κοινωνίας καταλαβούσης, ὁ τῆς καταστάσεως δηλοῖ τῷ πραιποσίτῳ, καὶ ὁ πραιπόσιτος τῷ βασιλεῖ, καὶ ἐξέρχεται δηριγευόμενος ὑπὸ τῶν προειρημένων, καὶ πλησίον τοῦ πατριάρχου γενόμενος πρὸς τὸ κοινωνῆσαι τοῦ ἀχράντου σώματος καὶ αἵματος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κρατοῦσι δύο ὀστιάριοι δουμνικάλιον ἡπλωμένον, καὶ δεξάμενος τὸ τίμιον δῶρον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, ἀσπάζεται τὸν πατριάρχην καὶ τὸ πούλπιτον κατελθὼν καὶ σφραγίσας ἐκ τρίτου, κοινωνεῖ τὸ ἅγιον δῶρον. εἶθ' οὕτως ἀνέρχεται τὸ αὐτὸ πούλπιτον, καὶ ὑφαπλοῦσιν οἱ ὀστιάριοι τὸ δουμνικάλιον ὑποκάτω, καὶ λαβὼν τὸ νᾶμα παρὰ τοῦ πατριάρχου, κατέρχεται καὶ εὐξάμενος προσκυνοῦσιν ἀμφότεροι ἀλλήλους, εἶτα ὑποστρέψας εἰσέρχεται εἰς τὸ μητατώριον καὶ κραματίζει μετὰ τῶν πατρικίων καὶ λοιπῶν ἀρχόντων, οὓς ἂν κελεύσῃ. εἶτα περιβάλλεται διὰ τῶν βεστητόρων τὴν χλανίδα αὐτοῦ, καὶ κελεύει τῷ πραιποσίτῳ προσκαλέσασθαι τὸν πατριάρχην, καὶ διέρχεται μετὰ τοῦ βασιλέως ἕως τοῦ ἁγίου φρέατος, κἀκεῖσε στάντος τοῦ βασιλέως, κράζει ὁ ἄργυρος τοὺς εἰωθότας λαμβάνειν τὰ χρυσᾶ βαλαντίδια. ὁ οὖν πραιπόσιτος, λαμβάνων ἐκ τοῦ ἀργύρου τὰ βαλαντίδια, ἐπιδίδωσι τῷ βασιλεῖ, ὁ δὲ βασιλεὺς δίδωσιν, οὓς κράζει ὁ ἄργυρος, καὶ εἰσελθὼν ἔνδον τοῦ βήλου μετὰ τῶν τοῦ κουβουκλείου ἀρχόντων, ἐπιδίδωσι ὁ πραιπόσιτος τὸ στέμμα τῷ πατριάρχῃ, κἀκεῖνος στέφει τὸν βασιλέα, καὶ εἶθ' οὕτως ἐπιδίδωσιν ὁ πατριάρχης εὐλογίας τῷ βασιλεῖ, εἶτα λαβὼν ὁ βασιλεὺς παρὰ τοῦ πραιποσίτου ἀποκόμβιον, ἀντιδίδωσι τῷ πατριάρχῃ, ὁ δὲ πατριάρχης ἀντιδίδωσι τῷ βασιλεῖ ἀλειπτά» ([26]).

Τελετὴ τῷ 1433.—Ὁ Βερτρανδὼν δὲ λὰ Βροκιὲρ ἀφηγεῖται ὅτι ἡμέραν τινά, τῷ 1433, ὁ πατριάρχης ἐτέλει τὴν θείαν λειτουργίαν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. «Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ», λέγει, «παρίστατο, μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, τῆς μητρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ, δεσπότου τοῦ Μωρέως. Παρέστησαν τότε μυστήριον, οὗτινος ἡ ὑπόθεσις ἦσαν τὰ τρία τέκνα, ἅτινα ὁ Ναβουχοδονόσορ ἔῤῥιψεν εἰς τὴν κάμινον» ([27]).

Πρόβλησις Πατριάρχου.—«Τελευτῶντος τοῦ πατριάρχου», λέγει ὁ Πορφυρογέννητος, «δηλοῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς θεοφιλεστάτοις μητροπολίταις ψηφίσασθαι τρεῖς, οἳ καὶ αὐτοῖς δόξουσιν εἶναι ἄξιοι εἰς πατριάρχην. καὶ δὴ τούτων συναθροισθέντων ἐν τοῖς κατηχουμενίοις τῆς ἁγιωτάτης μεγάλης ἐκκλησίας, καὶ ψηφισάμενοι οὓς ἂν βουληθῶσι, ἀντιδηλοῦσι τῷ βασιλεῖ τούτους, καὶ κελεύει ὁ βασιλεὺς εἰσελθεῖν τούτους εἰς τὸ παλάτιον» ([28]).

Τῷ 933, τῇ 2ᾳ Φεβρουαρίου, «ἐχειροτονήθη Θεοφύλακτος ὁ θεοφιλέστατος σύγκελλος, ὁ υἱὸς Ῥωμανοῦ δεσπότου, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. τῇ δὲ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐτελέσθη ἡ ἀκολουθία τῆς προελεύσεως οὕτως. τοῦ παλατίου ἀνοίξαντος διὰ τῆς ἐξόδου τῆς ἐξαγούσης ἐπὶ

([26]) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 132-135.

([27]) *Voy. d' Outremer*, ἐν *Mém. de l' Inst. Nat. des Sc. et Arts*, ἐν Παρισίοις, ἔτει ιβ', τ. ε', σ. 560.

([28]) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 564.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὴν τοῦ Κυρίου ἐκκλησίαν, καὶ τοῦ κουβουκλείου εἰσελθόντος, κατὰ τὸ εἰωθός, ἐξῆλθον οἱ δεσπόται ἀπὸ σκαραμαγγίων, περιβεβλημένοι καὶ τὰ χρυσοπερίκλειστα τούτων σαγία, καὶ ἀπίασιν, δηριγευόμενοι ὑπό τε τῶν πραιποσίτων καὶ τοῦ κουβουκλείου, διὰ τῆς μανναύρας καὶ τῶν διαβατικῶν εἰς τὰ κατηχούμενα τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, καὶ κατὰ τὸ εἰωθὸς διὰ τῆς τρισσῆς μετὰ τῶν κηρῶν προσκυνήσεως τῷ Θεῷ εὐχαριστήσαντες καὶ τὰ τούτων διβητήσια ἀλλάξαντες, ἐκαθέσθησαν. καὶ ὅτε πάντα κατὰ τὴν εἰωθυῖαν ἀκολουθίαν εὐτρεπίσθη, ὑπεμνήσθησαν οἱ δεσπόται, καὶ εὐθέως περιεβάλλοντο τὰς ἑαυτῶν χλαμύδας, καὶ ἐξιόντων αὐτῶν ἔξω τοῦ ἐκεῖσε κρεμαμένου βήλου, ἐδέξαντο τούτους οἵ, τε μάγιστροι καὶ πατρίκιοι. καὶ τῆς εἰωθυίας τάξεως ἐπιτελεσθείσης, κατίεσαν οἱ δεσπόται διὰ τοῦ μεγάλου κοχλιοῦ. ἐν δὲ τῷ νάρθηκι τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας εἰς τὴν ὡραίαν πύλην ἐδέξατο τούτους ὁ ὑποψήφιος μετὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πάσης τάξεως. καὶ δὴ κατὰ τὸν εἰωθότα τύπον εἰσοδεύσαντες, καὶ τῶν ἑξῆς ἐπιτελεσθέντων κατὰ τὰς λοιπὰς προελεύσεις, ἀπήρξαντο οἱ θεοφιλεῖς μητροπολῖται τῆς ἱερᾶς χειροτονίας. οἱ δὲ φιλόχριστοι βασιλεῖς μικρόν τι ὀπισθοπόδησαν μέχρι τοῦ ἀργυροῦ κίονος τοῦ κιβωρίου, ἕως ἐτελέσθη παρὰ τῶν μητροπολιτῶν τὰ τῆς χειροτονίας. καὶ εἶθ' οὕτως διὰ τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ βήματος καὶ τοῦ κυκλείου εἰσῆλθον ἐν τῷ εὐκτηρίῳ, ἐν ᾧ καὶ ἡ ἀργυρᾶ ἵδρυται σταύρωσις. καὶ διὰ τῆς τρισσῆς μετὰ τῶν κηρῶν προσκυνήσεως ἀπευχαριστήσαντες τῷ Θεῷ καὶ τὸν πατριάρχην ἀποχαιρετίσαντες, ἀνῆλθον διὰ τοῦ κοχλιοῦ τοῦ πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἁγίου φρέατος, ἐν τοῖς πρὸς ἀνατολὴν δεξιοῖς μέρεσι τῶν κατηχουμενίων ἐκδεχόμενοι τὴν τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου ἀνάγνωσιν» ([29]).

Τὴν τελετὴν δὲ τῆς προβλήσεως ἐπὶ Παλαιολόγων οὕτως ἀφηγεῖται ὁ λεγόμενος Κουροπαλάτης· «Γινομένης ἀναβάθρας διὰ ξύλων εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ τρικλίνου([30]), περισκεπομένης διὰ βλατίου κοκκίνου, ἐφ' ἧς ἵσταται θρόνος βασιλικὸς ὁποῖος ἐν τῇ τοῦ βασιλέως στεφηφορίᾳ εἴρηται, ὁ μὲν τρίκλινός ἐστι διαπεφραγμένος βλατίοις, καθὰ καὶ ἐν τῇ τοῦ δεσπότου προβλήσει δεδήλωται([31]), ὁ δὲ βασιλεὺς τό τε στέμμα καὶ τὰ λοιπὰ φορῶν ἐλθὼν ἐκ τοῦ κελλίου αὐτοῦ καθίζει ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐρχόμενος ἐκ τοῦ κελλίου αὐτοῦ, πάντων τῶν ἀρχόντων παρισταμένων ἔξω τοῦ διαφράγματος μετὰ τῶν παρασήμων καὶ φορεμάτων αὐτῶν. καὶ θρόνου ἠρανέου τεθέντος κατὰ τὸ τοῦ τρικλίνου τρίτον μέρος ἀπὸ τοῦ τοίχου πρὸς τὸν βασιλέα, περισκεπομένου διὰ βλατίου χρυσοῦ, ἔρχεται ὁ ὑπόψηφος πατριάρχης (ὑπόψηφος γὰρ μέχρι τότε λέγεται) καὶ καθίζει ἐπ' αὐτοῦ. εἶτα τῶν βλατίων τοῦ διαφράγματος αἰρομένων ἀνίστανται ἀμφότεροι, καὶ πάντες αὐτίκα πολυχρονίζουσι. καὶ μετὰ τοῦτο οὐκ ἀπὸ τῶν ἀξιωμάτων τις, τοῦτ' ἔστιν ἢ δεσπότης ἢ σεβαστοκράτωρ ἢ καῖσαρ, φέρει τὸν ὑπόψηφον (οὐδὲ γὰρ ἐνδημοῦσιν οὗτοι ταῖς τῶν πατριαρχῶν προβλήσεσι τῇ αἰτίᾳ ὅτι τοῦ πατριάρχου καθημένου ἀνοικεῖόν ἐστιν ἵστασθαι τούτους· πάλιν δὲ τῆς τῶν βασιλέων εὐφημίας γινομένης οὐκ ἐφεῖται τούτους καθῆσθαι· διὰ τοῦτο καὶ οὐ πάρεισιν) ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀρχόντων ὁ κρείττων καὶ διαφορώτερος ἐπαίρων διὰ χειρὸς φέρει τοῦτον ἔμπροσθεν τῆς ἀναβάθρας. τοῦ οὖν πατριαρχικοῦ δικανικίου ἐκεῖσε ἐν τῷ ῥηθέντι διαφράγματι εὑρισκομένου, λαβὼν τοῦτο ὁ βασιλεὺς διά τινος τῶν μὴ φορούντων σκιάδια εὐγενῶν, ἱσταμένου καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, εἰ πάρεστιν ἐκεῖσε, μεγάλῃ φωνῇ λέγει οὕτως „ἡ ἁγία τριὰς διὰ τῆς παρ' αὐτῆς δωρηθείσης ἡμῖν βασιλείας προβάλλεται εἰς ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπό-

([29]) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 635-636.
([30]) Τοῦ παλατίου, ὅπου ἦτο ὁ βασιλικὸς θρόνος.
([31]) «Διάφραγμα διὰ βλαττίων χρυσῶν τόν τε θρόνον διαχωρίζον καὶ τὴν παράστασιν».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λεως, νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸν πατριάρχην". καὶ οὕτως αὐτίκα πολυχρονίζουσι πάντες. εἶτα ὁ πατριάρχης ἐπὶ τῆς ἀναβάθρας ἀνελθὼν λαμβάνει τὸ δικανίκιον ἀπὸ τῆς τοῦ βασιλέως χειρός, καὶ εὐλογῶν αὐτὸν εὐθὺς κατέρχεται. καθεσθέντων οὖν ἑκατέρων ἐπὶ τῶν θρόνων αὐτῶν, γίνεται ἡ εὐφημία τῶν βασιλέων καὶ τοῦ πατριάρχου. καὶ μετὰ τὴν εὐφημίαν κλεισθέντος τοῦ διαφράγματος ὁ μὲν βασιλεὺς ἀπέρχεται εἰς τὸ κελλίον αὐτοῦ, ὁ δὲ πατριάρχης ἀπέρχεται ἱππότης εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν, τοῦ ἵππου αὐτοῦ περισκεπομένου σαγίσματα ἐκ πανίου λευκοῦ μέχρι καὶ κεφαλῆς. συναπέρχονται δὲ καὶ οἱ ἄρχοντες μετ' αὐτοῦ τὰ ἑαυτῶν ἐνδεδυμένοι παράσημα.

Ἰστέον δὲ ὅτι ὑπόψηφος ἔτι ὢν καὶ ἐρχόμενος προβληθῆναι ἔξω τῆς τοῦ παλατίου αὐλῆς πεζεύει, μετὰ δὲ τὴν πρόβλησιν [εἰσέρχεται] ἐντός. σκεπάζουσι δὲ καὶ τὸν ἵππον αὐτοῦ σαγίσματι, καθὼς εἴρηται.

Ἀπελθὼν οὖν εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν μετὰ τὸ προβληθῆναι, ὡς δεδήλωται, εὐωχεῖται μετὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν ἀρχόντων τῆς ἐκκλησίας. ἐν δὲ τῷ τῆς αὐτοῦ χειροτονίας καιρῷ ἔρχεται μὲν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν, τὴν καθ' ἡμέραν συνήθη φέρων στολήν, χειροτονεῖται δὲ ὁ πατριάρχης ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείας, ἐπεὶ τῆς Ἡρακλείας ἐπισκοπὴ ἦν τὸ Βυζάντιον» ([32]).

Στέψις Αὐτοκράτορος. — Τὴν ἀρχικὴν τάξιν τῆς μεγαλοπρεπεστάτης ἐκείνης τελετῆς οὕτως ἱστορεῖ ὁ Πορφυρογέννητος· Ἀπὸ τοῦ ὡρολογίου ὁ αὐτοκράτωρ «εἰσέρχεται διὰ τοῦ μεγάλου πυλῶνος ἐπὶ τὸ μέσαυλον, ἐν δὲ τῷ νάρθηκι γίνεται μουτατώριον, καὶ ἀποτίθεται τὸν στέφανον, καὶ πάλιν λαμβάνει αὐτὸν ὁ πραιπόσιτος, καὶ ἐπιδίδωσιν, καὶ ἀποτίθεται αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ, καὶ προσφέρει κειμήλια, ἅπερ βουληθείῃ, καί χρυσίον δωρεῖται, (διαφόροις γὰρ οἱ βασιλεῖς δωρεαῖς φαίνονται πρὸς τοῦτο χρησάμενοι) καὶ ἐξέρχεται καὶ ἵσταται ὀλίγον ἐμπρὸς τοῦ καγκέλλου, καὶ μετὰ ταῦτα εἰσέρχεται εἰς τὸ παρατίκλιν, καὶ ἀκούει τοῦ εὐαγγελίου» ([33]).

Οὕτως ὁ ἀναγορευθεὶς Ἀναστάσιος (491-518) «ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ εἰσῆλθεν διὰ τοῦ νάρθηκος, τὸν στέφανον πρότερον ἀποθέμενος ἐν τῷ μουτατωρίῳ, καὶ λαβὼν αὐτὸν ὁ πραιπόσιτος ἐπέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀπέθετο αὐτὸν ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ προσήνεγεν ὁ βασιλεὺς τὰ δῶρα, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ μουτατώριον ἐφόρεσεν τὸν στέφανον καὶ ὑπέστρεψεν, καὶ εἰσελθὼν ἐποίησεν τὴν προαγωγὴν τοῦ ὑπάρχου, καὶ ἔδωκεν μίσσας, καὶ ἔθρεψεν τοὺς ἄρχοντας» ([34]).

Περιττὸν δ' εἰπεῖν ὅτι ἡ τελετὴ αὕτη ἐγένετο ἐν τῷ πρώτῳ ναῷ.

Ἐπὶ Πορφυρογεννήτου ἡ στέψις τοῦ αὐτοκράτορος ἐγίνετο τοιῷδε τῷ τρόπῳ· «Καὶ ὅτε εἰσέλθῃ ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ὡρολόγιον, σηκοῦται τὸ βῆλον, καὶ εἰσέρχεται ἐν τῷ μητατωρίῳ καὶ ἀλλάσσει τὸ διβητήσιον καὶ τὸ τζιτζάκιον, καὶ βάλλει ἐπάνω τὸ σαγίον καὶ εἰσοδεύει μετὰ τοῦ πατριάρχου, καὶ ἅπτει κηροὺς εἰς τὰς ἀργυρᾶς πύλας καὶ εἰσοδεύει ἐν τῷ ναῷ, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν σωλαίαν καὶ εὔχεται εἰς τὰ ἅγια θυρία, ἅψας κηροὺς, καὶ ἀνέρχεται εἰς τὸν ἄμβωνα ἅμα τοῦ πατριάρχου. καὶ ποιεῖ τὴν εὐχὴν ὁ πατριάρχης ἐπὶ τῆς χλαμύδος, καὶ ὅταν πληρώσῃ τὴν εὐχήν, ἐπαίρουσιν αὐτὴν οἱ τοῦ κουβουκλείου καὶ ἐνδύουσι τῷ δεσπότῃ. καὶ πάλιν ποιεῖ εὐχὴν ἐπὶ τοῦ στέμματος αὐτοῦ, καὶ πληρώσας λαμβάνει αὐτὸς ὁ πατριάρχης τὸ στέμμα, καὶ τίθησιν αὐτὸ εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ δεσπότου, καὶ εὐθέως ἀνακράζει ὁ λαός· „ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη," τρίτον· εἶτα· „ὁ δεῖνα μεγάλου βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος

([32]) Ἔκδ. Βόννης, σ. 102 - 104.
([33]) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 415.
([34]) *Αὐτόθι*, σ. 425.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πολλὰ τὰ ἔτη", καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ φορῶν τὸ στέμμα, κατέρχεται καὶ ἀπέρχεται ἐν τῷ μητατωρίῳ, καὶ καθέζεται εἰς τὸ σελλίον καὶ εἰσέρχονται τὰ ἀξιώματα, πίπτοντες καὶ φιλοῦντες τὰ δύο γόνατα αὐτοῦ. βῆλον α΄, οἱ μάγιστροι· βῆλον β΄, οἱ πατρίκιοι καὶ στρατηγοί· τρίτον βῆλον, πρωτοσπαθάριοι· τέταρτον, ὁ τοῦ στρατιωτικοῦ, ὁ τῶν ἐξκουβίτων τῶν ἱκανάτων καὶ τῶν νουμέρων, σπαθάριοι, συγκλητικοὶ καὶ ὕπατοι· πέμπτον, σπαθάριοι· ἕκτον, στράτορες· ἕβδομον, κόμητες τῶν σχολῶν· η΄, κανδιδάτοι καβαλλαρικοῦ· θ΄, σκρίβωνες καὶ δομέστικοι· ι΄, ἀσηκρῆται, βεστήτορες καὶ σιλεντιάριοι· ια΄, μανδάτορες βασιλικοὶ καὶ κανδιδάτοι πεζοί· ιβ΄, κόμητες τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἱκανάτων, τριβοῦνοι κόμητες τοῦ πλοΐμου. καὶ λέγει ὁ πραιπόσιτος „κελεύσατε" καὶ ἐπεύχονται τὸ „εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους," καὶ ἐξέρχονται. εἰς δὲ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν κοινωνίαν, ὡς ἔχει ἡ συνήθεια τῶν ἑορτῶν, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα πληροῦνται, καθὼς ἐστιν ἡ συνήθεια » ([35]).

Ὁ δὲ Καντακουζηνὸς περιγράφει τὴν στέψιν, οἵα ἐξετελεῖτο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ὡς ἑξῆς·

« Ἡ τοιαύτη δὲ βασιλικὴ τελετὴ τοῦτον γίνεται τὸν τρόπον. τῆς προθεσμίας ἐνστάσης, καθ᾽ ἣν ἤδη τέτακται τῷ θείῳ μύρῳ χρίειν τὸν βασιλέα, τοὺς ἐν ἀξιώμασι πάντας καὶ τοὺς ἐν τέλει καὶ τὴν στρατιάν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν τῶν ἱερῶν τῆς ἐκκλησίας τῆς νέας ταυτησὶ Ῥώμης οἰάκων ἐπειλημμένον, ἔτι δὲ καὶ πανδημεὶ τὴν πόλιν τοῖς βασιλείοις ἅμα ἕω πάντας παρεῖναι δεῖ. περὶ δὲ δευτέραν ὥραν μάλιστα τῆς αὐτῆς ἡμέρας, τοῦ μέλλοντος χρισθήσεσθαι βασιλέως ἐπὶ ἀσπίδος καθεσθέντος, ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ τοῦ ἀναγορευομένου, εἴγε περίεστι, καὶ ὁ πατριάρχης τῶν ἐμπροσθίων μερῶν ἐπιλαμβανόμενος τῆς ἀσπίδος, τῶν δ᾽ ἐπιλοίπων οἱ ἐν ἀξιώμασιν ὑπερέχοντες δεσπόται τε καὶ σεβαστοκράτορες, εἴπερ εἰσίν, ἢ οἱ ἐπιφανέστατοι μάλιστα τῶν συγκλητικῶν, καὶ μετεωρίσαντες ὡς ἕνι μάλιστα αὐτόν ἅμα τῇ ἀσπίδι, τοῖς πλήθεσιν ἐπιδεικνύουσι τὸν βασιλέα πάντοθεν περιισταμένοις. ἐπευφημησάντων δὲ αὐτῶν, καταθέντες ἄγουσιν εἰς τὸν ναόν, ἔνθα δεῖ τὴν τελετὴν γενέσθαι. οἰκίσκου δ᾽ ἐν αὐτῷ ξυλίνου τῆς τοιαύτης ἕνεκα χρείας προκατεσκευασμένου, τὸν νέον εἰσάγουσι βασιλέα, καὶ τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα ἐνδιδύσκουσι, πρότερον τῶν ἀρχιερέων εὐλογούντων αὐτά. ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς οὐ νενομισμένον περιτίθεταί τι, ἀλλ᾽ ἢ στέφανος, ἢ ὅ, τι ἂν ἄλλο δοκῇ. τούτων δὲ γινομένων, ἡ θεία τελεῖται μυσταγωγία. ἐχόμενα δὲ τοῦ εἰρημένου οἰκίσκου καὶ ἀναβάθρα ἐκ ξύλου προκατασκευάζεται καὶ αὐτή, καὶ περιειλοῦσιν αὐτὴν πάντοθεν πέπλοις Σηρικοῖς ἐρυθροῖς· ὑπεράνω δὲ αὐτῆς κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν βασιλέων τίθενται θρόνοι χρυσοῖ οὐ κατὰ τοὺς εἰωθότας, ἀλλ᾽ ἐπηρμένοι μάλιστα τῷ ὕψει, τέτταρας ἢ καὶ πέντε ἔχοντες ἀναβασμούς, ἐφ᾽ οὕς, ἐξιόντες τοῦ οἰκίσκου, ἀναβαίνοντες καθίζουσιν οἱ βασιλεῖς, ἦν γε μὴ εἷς, ἀλλὰ πλείους ὦσι. συναναβαίνουσαι δὲ αὐτοῖς καὶ αἱ βασιλίδες, καθίζουσιν ἐπὶ θρόνων, αἱ μὲν προεστεμμέναι τὰ στέμματα περικείμεναι, ἡ μέλλουσα δὲ στεφανηφοροῦσα. πρὸ δὲ τῆς τοῦ τρισαγίου θείας ὑμνολογίας ἄνεισιν ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ὁ πατριάρχης τῶν ἀδύτων ἐξιών. συνανέρχονται δὲ αὐτῷ καὶ τῶν τῆς ἐκκλησίας ἀρχόντων οἱ ἐπιφανέστεροι, τὰς ἱερὰς καὶ αὐτοὶ ἐνδεδυμένοι στολάς· οὓς ἀποστέλλων προσκαλεῖται τοὺς βασιλέας. οἱ δ᾽ εὐθύς, ἐξανιστάμενοι τῶν θρόνων, ἐπὶ τὸν ἄμβωνα χωροῦσι. σιωπὴ δὲ βαθεῖα καὶ ἀταραξία τὸ πλῆθος κατέχει πᾶν. ὁ δὲ πατριάρχης τὰς ἐπὶ χρίσει τῶν βασιλέων συντεθειμένας δίεισιν εὐχάς, τὰς μὲν ἡσυχῇ καθ᾽ ἑαυτόν, ἔστι δ᾽ ἃς καὶ εἰς ἐπήκοον πάντων καὶ τῷ χρισθησομένῳ ἐξιλάσκεται τὸ θεῖον. μετὰ τοῦτο δὲ ὁ μέλλων χρισθήσεσθαι βασιλεὺς τὸ ἐπικείμενον, ὅ, τι ἂν ᾖ, τῇ κεφαλῇ ἀφαιρεῖ. νενόμισται δ᾽ αὐτίκα πάντας, ὅσοι πάρεισιν ἐντὸς τοῦ ναοῦ, γυμναῖς καὶ αὐτοὺς ἑστάναι κεφαλαῖς. ὁ πατριάρχης δὲ τῷ

([35]) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 192 - 193.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θείῳ μύρῳ σταυροειδῶς χρίει τὴν βασιλέως κεφαλήν, ἐπιλέγων μεγάλῃ φωνῇ· „ἅγιος". διαδεχόμενοι δὲ οἱ ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος ἱστάμενοι τὴν φωνήν, ἐκ τρίτου καὶ αὐτοὶ λέγουσιν· „ἅγιος". ἐφεξῆς δὲ καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τὸ αὐτὸ ἐπιφωνοῦσι τοσαυτάκις. μετὰ τοῦτο τῶν ἀδύτων ἐντὸς παρὰ διακόνων τὰς ἱερὰς ἐνδεδυμένων στολὰς κατεχόμενον τὸ στέμμα, (οὐ γὰρ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς, ὥς τινές φασι, τραπέζης κεῖται,) ἄγουσιν ἐπὶ τὸν ἄμβωνα. καὶ εἴγε πάρεστι προεστεμμένος βασιλεύς, ἅμα τῷ πατριάρχῃ τὸ στέμμα λαβόντες, ἐπιτιθέασι τῇ κεφαλῇ τοῦ νέου βασιλέως καὶ ἐκφωνεῖ ὁ πατριάρχης· „ἄξιος". διαδεχόμενοι δὲ οἱ ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος ἐκ τρίτου λέγουσιν αὐτοί τε καὶ πᾶν τὸ πλῆθος ὃν τρόπον ἐπὶ τοῦ μύρου. εἶτα ἐπιλέγει πάλιν ὁ πατριάρχης εὐχάς, καὶ κατέρχεται τοῦ ἄμβωνος ὁ βασιλεύς, οὐκ ἐξ οὗπερ ἀνῆλθε μέρους, ἀλλ' ἐκ τοῦ πρὸς τὸν σωλέαν τετραμμένου. εἰ μὲν οὖν συμβῇ μὴ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἔχειν γυναῖκα τὸν βασιλέα, εὐθὺς ἐπὶ τὴν ἀναβάθραν ἀνιών, ἐπὶ τὸν θρόνον καθίζει πάλιν· εἰ δ' ἔχει, τότε καὶ αὐτὴν ἀνάγκη στεφθῆναι πᾶσα. διὸ καὶ ἐξανισταμένην τοῦ θρόνου, δύο τῶν γνησιωτάτων ἑκατέρωθεν λαβόμενοι συγγενῶν, ἢ εἰ μὴ γνησίους ἔχοι, ἐκτομίαι τοσοῦτοι τῆς ἀναβάθρας τε κατάγουσι καὶ φέροντες ἱστῶσι πρὸ τοῦ σωλέου. κατερχόμενος δὲ ὁ βασιλεύς, τὸ δι' αὐτὴν ηὐτρεπισμένον στέμμα λαμβάνει ὑπὸ γνησίων τινῶν ἢ ἐκτομιῶν κατεχόμενον, καὶ αὐτὸ ἐπιτίθησι τῇ κεφαλῇ τῆς γυναικός· ἡ δὲ τὸν ἄνδρα καὶ βασιλέα προσκυνεῖ, δουλείαν ὁμολογοῦσα. ὁ πατριάρχης δὲ παρὰ τὸν σωλέαν ἱστάμενος καὶ αὐτός, ἐπιλέγει εὐχὴν ὑπέρ τε τοῦ βασιλέως καὶ βασιλίδος καὶ τοῦ ὑπηκόου παντός. οὕτω μὲν οὖν καὶ ὁ βασιλεὺς τὴν ἰδίαν γυναῖκα στέφει. εἰ δὲ συμβῇ προεστεμμένον εἶναι τὸν βασιλέα, ἐπὶ τῆς τῶν γάμων τελετῆς ὁ βασιλεὺς τὴν ἰδίαν ὡσαύτως στέφει γυναῖκα. αὖθις δὲ ἀμφότεροι ἐπὶ τὴν ἀναβάθραν ἀνερχόμενοι, κάθηνται ἐπὶ τῶν θρόνων, τῆς ἄλλης μυσταγωγίας τελουμένης. ᾀδομένου μέντοι τοῦ τρισαγίου ἢ τῶν ἀποστολικῶν γραφῶν ἢ τῶν θείων λογίων ἀναγινωσκομένων, ἀνίστανται καὶ αὐτοί. ἐξ ἑκατέρων δὲ τῶν τοῦ ναοῦ μερῶν ἐπὶ ξυλίνων ἀναβαθρῶν εἰς αὐτὸ τοῦτο πεποιημένων οἱ πρωτοψάλται ἱστάμενοι καὶ δομέστικοι λεγόμενοι, καὶ ἕτεροι τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἄδειν εἰδότες, οὓς ἐπὶ τῆς τοιαύτης τελετῆς κράκτας ἔθος ὀνομάζειν ἐστί, μέλη τινὰ ᾄδουσιν ἐξεπίτηδες συντεθειμένα ἁρμόζοντα τῇ ἑορτῇ. τῆς μεγάλης δὲ εἰσόδου ἐπὶ τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας λεγομένης ἤδη ἀρχομένης, οἱ τῆς ἐκκλησίας ἐπιφανέστεροι τῶν διακόνων ἐρχόμενοι προσκαλοῦνται τὸν βασιλέα· ὁ δὲ εἰς τὴν λεγομένην πρόθεσιν, ἔνθα τὰ ἅγια κεῖται ἔρχεται μετ' αὐτῶν. ἔξω δὲ ἱστάμενος τῆς προθέσεως, περιβάλλεται μανδύαν χρυσοῦν ἐπὶ τὸ διάδημα καὶ τὴν πορφύραν. καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ χειρὶ κατέχει σταυρόν, ὃν ἔθος κατέχειν ὅσον ἂν χρόνον τὸ στέμμα φορῇ, τῇ δὲ λαιᾷ νάρθηκα φέροντες ἐγχειρίζουσιν, ὥστε τάξιν ἐκκλησιαστικὴν τὴν τοῦ δεποτάτου λεγομένου ἔχειν· ἃ ἀμφοτέραις ἔχων, τῆς εἰσόδου πάσης ἡγεῖται τῆς ἱερᾶς. ἐξ ἑκατέρων δὲ αὐτοῦ μερῶν κατὰ τὰ πλάγια οἵ τε τοὺς πελέκεις ἔχοντες Βάραγγοι προσαγορευόμενοι, καὶ νέοι τῶν εὐπατριδῶν περὶ ἑκατὸν ὡπλισμένοι διαπρεπῶς παρέπονται ἢ καὶ ἄνοπλοι· κατ' εὐθεῖαν δὲ μετ' αὐτὸν οἵ τε διάκονοι ἐφεξῆς ἕπονται καὶ οἱ ἱερεῖς ἔπιπλά τε καὶ σκεύη τῶν ἱερῶν καὶ αὐτὰ τὰ ἁγιώτατα ἐπιφερόμενοι. τὸν δὲ ναὸν περιελθόντες κατὰ τὸ ἔθος ἐπειδὰν γένοιντο ἐν τῷ σωλέᾳ, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἑστᾶσιν ἐκτός, αὐτὸς δὲ μόνος εἰσερχόμενος τὸν σωλέαν, τὸν πατριάρχην ἐπὶ ταῖς ἱεραῖς κιγκλίσιν ἑστηκότα εὑρίσκει. προσαγορεύσαντες δὲ ἀλλήλους, ὁ πατριάρχης μὲν ἐσωτέρω, ἔξω δ' ὁ βασιλεὺς περιμένουσιν ἑστῶτες· εὐθὺς δὲ ὁ μετὰ τὸν βασιλέα τῶν ἄλλων ἡγούμενος διακόνων, τῇ δεξιᾷ μὲν κατέχων θυμιατόν, τῇ δ' ἑτέρᾳ τὸ τοῦ πατριάρχου λεγόμενον μαφόριον, τὸν βασιλέα παριὼν θυμιᾷ· κλίναντος δὲ αὐτοῦ τὴν κεφαλήν, ὁ διάκονος εἰς ἐπήκοον πάντων „μνησθείη κύριος ὁ Θεός", λέγει, „τοῦ κράτους τῆς βασιλείας ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ πάντοτε, νῦν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων", ἐπιλέγων καὶ τὸ „ἀμήν". ἐφεξῆς δὲ καὶ οἱ λοιποὶ διάκονοι παριόντες καὶ ἱερεῖς λέγουσι τὸ αὐτό. τούτου δὲ τελεσθέντος, ὁ βασιλεὺς τὸν πατριάρχην προσαγορεύσας, ἀποδύεται τὸν μανδύαν. καὶ τὸν μὲν ὁ τῆς ἐκκλησίας ῥεφερενδάριος ἀποφέρεται, (οὕτω γὰρ ἔθος) ὁ βασιλεὺς δ' ἐπὶ τὴν ἀναβάθραν ἀνερχόμενος, ἐπὶ τοῦ θρόνου κάθηται πάλιν, τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως τῆς τε προσευχῆς τοῦ „Πάτερ ἡμῶν" λεγομένων, καὶ τῆς ὑψώσεως γινομένης τοῦ δεσποτικοῦ καὶ ἁγίου σώματος, ἀνιστάμενος. τῆς ὑψώσεως δὲ τελεσθείσης, εἰ μὲν ἀνεπιτηδείως πρὸς τὴν τῶν ἁγιασμάτων κοινωνίαν ὁ βασιλεὺς ἔχει, μέχρι συμπληρώσεως τῆς θείας μυσταγωγίας κάθηται ἐπὶ τοῦ θρόνου· εἰ δὲ παρεσκεύασται πρὸς τοῦτο, πάλιν αὐτὸν οἱ διάκονοι ἐρχόμενοι προσκαλοῦνται. καὶ μετ' αὐτῶν εὐθὺς εἴσεισιν εἰς τὰ ἄδυτα, καὶ θυμιατοῦ αὐτῷ διδομένου, τὴν ἱερὰν τράπεζαν πρῶτον μὲν κατὰ ἀνατολὰς θυμιᾷ, εἶτα πρὸς ἄρκτον καὶ μετὰ τοῦτο πρὸς ἑσπέραν καὶ τέταρτον πρὸς μεσημβρίαν βλέπων· πάλιν δὲ πρὸς ἀνατολὰς θυμιάσας, θυμιᾷ καὶ τὸν πατριάρχην· προσαγορεύσας δὲ αὐτὸν ὁ πατριάρχης καὶ τῆς χειρὸς αὐτοῦ λαβὼν τὸν θυμιατόν, ἀντιθυμιᾷ καὶ αὐτὸν αὐτός. μετὰ δὲ τοῦτο τὸ στέμμα τῆς κεφαλῆς περιελόμενος ὁ βασιλεύς, ἐγχειρίζει τοῖς διακόνοις. ὁ δὲ πατριάρχης εἰς τὰς χεῖρας αὐτῷ τοῦ δεσποτικοῦ σώματος ἐπιδίδωσι μερίδα· μετασχὼν δὲ αὐτῆς, καὶ τοῦ ζωοποιοῦ αἵματος κοινωνεῖ, οὐ λαβίδι, καθάπερ οἱ πολλοί, ἀλλ' αὐτῷ κρατῆρι τὸν τῶν ἱερωμένων τρόπον. τό, τε στέμμα περιθέμενος αὖθις, ἔξεισι τῶν ἀδύτων. τελεσθείσης δὲ τῆς μυσταγωγίας, τοῦ διαδιδομένου τοῖς πλήθεσιν ἁγιάσματος αὖθις μετασχών, καὶ παρὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν παρόντων ἀρχιερέων εὐλογηθείς, καὶ περιπτυξάμενος αὐτῶν τὰς χεῖρας, ἄνεισιν εἰς τὰ λεγόμενα κατηχούμενα, ὡς ἂν ἐξ ἀπόπτου παρὰ πάντων ὁρώμενος εὐφημηθείη. τελεσθέντος δὲ καὶ τούτου, κατελθὼν ἐκεῖθεν αὐτὸς καὶ ἡ βασιλὶς μόνοι, τῶν ἄλλων ἁπάντων ἑπομένων πεζῇ, ἔφιπποι χωροῦσι πρὸς τὰ βασίλεια. τραπέζης δὲ ἡτοιμασμένης ἐκεῖ στεφηφοροῦντες καθήμενοι εὐωχοῦνται» ([36]).

Γέννησις βασιλόπαιδος. — Κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον, τεχθέντος ἄῤῥενος τῷ βασιλεῖ, «γέγονεν πρόκενσον ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ κατὰ τὸν τύπον τῶν μεγάλων προελεύσεων» ([37]).

Τὴν δὲ βάπτισιν τῶν βασιλοπαίδων περιεγράψαμεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ([38]).

Προσφοραὶ Αὐτοκράτορος. — Λέγει πάλιν ὁ Πορφυρογέννητος· «Ἰστέον, ὅτι τῇ ἡμέρᾳ τῶν φώτων τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ προσφέροντος τῇ ἐκκλησίᾳ ποτήριον χρυσοῦν ἐκ λίθων τιμίων καὶ μαργάρων ἠμφιεσμένον, τὸ μὲν ποτήριον προστάξει τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ σπαθάριος καὶ χρυσοεψητὴς ἐβάσταζε, τὸ δὲ ποτηροκάλυμμα σιλεντιάριος, περιπατοῦντες ἀναμεταξὺ τῶν δύο μαγίστρων. καὶ τῶν ἁγίων θυρῶν πλησίον γενόμενος ὁ βασιλεὺς ἦρεν τὸ ποτήριον, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ θυσιαστήριον τέθεικεν αὐτὸ εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν. ὁ δὲ πατριάρχης λαβὼν τὸ ποτηροκάλυμμα ἀπὸ τοῦ σιλεντιαρίου ἐπέδωκεν αὐτὸ τῷ βασιλεῖ. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπέθηκεν αὐτὸ ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ» ([39]).

Θριάμβων καταγωγαί. — Ὁ νικητὴς αὐτοκράτωρ εἰσήρχετο εἰς τὴν ΚΠ. διὰ τῆς χρυσῆς πύλης, καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ φρέατι ἐδέχετο αὐτὸν ὁ πατριάρχης, ὅστις «σὺν πάσῃ τῇ ἐκκλησιαστικῇ

([36]) *Ἱστοριῶν Βιβλία Δ'*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 196 - 202. Ὁμοία ταύτῃ καὶ ἡ περιγραφὴ τοῦ δῆθεν Κουροπαλάτου (ἔκδ. Βόννης, σ. 89 - 97).

([37]) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 617.

([38]) Ἴδε Α' τόμον, σ. 127.

([39]) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 631.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καταστάσει», λέγει ὁ Πορφυρογέννητος, «.... θυμιᾷ τὸν βασιλέα, καὶ ἀσπάζονται ἀλλήλους. εἶτα εἰσέρχεται ὁ βασιλεὺς σὺν τῷ πατριάρχῃ ἐν τῷ θείῳ βήματι, καὶ θυμιᾷ πέριξ τῆς ἁγίας τραπέζης. ὁ δὲ διάκονος ποιεῖ εὐχὴν συναπτήν. οἱ δὲ ψάλται ἄνωθεν ἐν τῷ ἄμβωνι ψάλλουσιν θεοτόκια πρόσφορα καὶ τῇ ὑποθέσει τῶν ἐπινικίων ἁρμόζοντα, οἷον τὸ „προστασία φοβερά", καὶ τὸ „ἐπὶ σοὶ χαίρει", καὶ τὸ „τοῖχος ἀκαταμάχητον", καὶ τὸ „τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια" καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. πολλάκις δὲ καί, εἰ νέα τύχῃ γενέσθαι τροπάρια τῇ ὑποθέσει ἁρμόζοντα, ψάλλουσιν καὶ αὐτὰ ὁμοίως» ([40]).

([40]) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 608 - 609.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ

ΤΗΣ

ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ

ΤΗΣ

ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

Ἐν τέλει τῆς προηγουμένης περιγραφῆς ἐθεώρησα πρέπον ὅπως παραθέσω χρονολογικὸν πίνακα τῶν κυριωτέρων συμβάντων, τῶν μετὰ τῆς ἱστορίας τοῦ περιφανοῦς τεμένους συνδεομένων. Ὡς βάσιν δὲ τοῦ ἐν λόγῳ πίνακος τούτου μετεχειρίσθην τὸ ἔξοχον ἔργον τοῦ Μυράλτου (1).

315 ± (2). Μητροφάνης ὁ Α΄ προβάλλεται Πατριάρχης Βυζαντίου. — Ὁ ἱεράρχης οὗτος ποιμαίνει τὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ δεκαετίαν καὶ εἶνε ὁ πρῶτος τῆς βασιλευούσης πατριάρχης.

323. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας κυριεύει τὸ Βυζάντιον.

325. Ἡ Αὐγοῦστα Ἑλένη ἀνακαλύπτει τὸ Τίμιον τοῦ Σταυροῦ Ξύλον. — Ὁ Σωκράτης λέγει ὅτι ἡ τοῦ βασιλέως μήτηρ «τὸ τοῦ Χριστοῦ μνῆμα ἔνθα ταφεὶς ἀνέστη, σπουδαίως ἐζήτει. καὶ δυσχερῶς μέν, σὺν Θεῷ, εὑρίσκει» (3). Μετὰ μικρὸν δὲ «τρεῖς εὑρίσκει σταυροὺς ἐν τῷ μνήματι· ἕνα μὲν τὸν μακαριστόν, ἐν ᾧ Χριστὸς ἐξετανύσθη· τοὺς δὲ ἑτέρους ἐν οἷς οἱ συσταυρωθέντες δύο λῃσταὶ τεθνήκεσαν. σὺν αὐτοῖς δὲ εὕρητο καὶ ἡ τοῦ Πιλάτου σανίς, ἐν ᾗ βασιλέα τῶν Ἰουδαίων τὸν σταυρωθέντα Χριστὸν προσγράφων, ἐν διαφόροις γράμμασι ἐκήρυττεν» (4). «Τοῦ δὲ σταυροῦ», ἐξακολουθεῖ ὁ Σωκράτης, «μέρος μέν τι θήκῃ ἀργυρᾷ περικλείσασα, ... αὐτόθι κατέλιπε· τὸ δὲ ἕτερον μέρος ἀποστέλλει τῷ βασιλεῖ» (5).

325. Πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Νικαίᾳ. — Ὁ Ζωναρᾶς τάδε λέγει περὶ Κωνσταντίνου· «Ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς ἐκεῖνος ἐν Νικαίᾳ τῇ Βιθυνῶν συνελθεῖν τοὺς τῶν ἐπαρχιῶν ἐπισκόπους ἐκέλευσε, καὶ ἀθροισθέντων τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ ἁγίων πατέρων, ἐν οἷς ἦσαν καὶ ἱερεῖς τινες καὶ διάκονοι, ἀλλὰ μέντοι καὶ μοναχοί, ὅτε καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐκεῖ παρῆν,

---

(1) *Essai de Chronographie byzantine*, τ. α΄, ἐν Πετρουπόλει, 1855, τ. β΄, ἐν Βασιλείᾳ, 1871.

(2) Ἐν ταῖς χρονολογίαις τῶν πρώτων πατριαρχῶν ἄχρι τοῦ Χρυσοστόμου ἀκολουθῶ τὸν κ. Γεδεών (*Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, ἐν ΚΠ., 1887 ±).

(3) *Ἐκκλ. Ἱστορ.*, ἐν Μίγνῃ *P. G.*, τ. 67, σ. 117.

(4) *Αὐτόθι*, σ. 117.

(5) *Αὐτόθι*, σ. 120.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῷ τῶν διακόνων ἔτι κατειλεγμένος ὢν τάγματι, καὶ αὐτὸς ὁ χριστιανικώτατος βασιλεὺς ἀφίκετο πρὸς τὴν Νίκαιαν, καὶ συγκαθίσας τοῖς ἱεροῖς πατράσιν ἐκείνοις ἐπέτρεπε ζητῆσαι τὰ παρὰ τοῦ Ἀρείου λεγόμενα καὶ διαγνῶναι εἴ τι τῆς ὀρθῆς ἐκκλίνουσι δόξης. οἱ δὲ ζητήσαντες καὶ ἀκριβῶς ἐξετάσαντες τὸν μὲν Υἱὸν ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον καὶ συναΐδιον ἐδογμάτισαν τῷ Πατρί, τὸν Ἄρειον δὲ καὶ τοὺς ἐκείνῳ ὁμόφρονας τῆς τῶν ὀρθοδόξων ὁμηγύρεως ἐξεκήρυξαν» ([6]).

325 ±. Ἀλέξανδρος χειροτονεῖται Πατριάρχης.

326. Ἔναρξις τῆς κτίσεως Κωνσταντινουπόλεως. — Κατὰ τὸν Ζωναρᾶν, ὁ Κωνσταντῖνος «ἐν Χαλκηδόνι τὴν πόλιν ἤρξατο ἀνιστᾶν. λέγεται δὲ καθίπτασθαι ἀετοὺς καὶ τὰ τῶν οἰκοδόμων ἁρπάζειν σπαρτία· τὸν μεταξὺ δὲ διιπταμένους ποθμὸν ῥίπτειν αὐτὰ κατὰ τὸ Βυζάντιον. τοῦτο γοῦν πολλάκις γενόμενον ἀπηγγέλη τῷ βασιλεῖ, καὶ οὐκ ἐδόκει τυχαίως γίνεσθαι τὸ γινόμενον, ἀλλά τι διὰ τούτου τὸ θεῖον παραδηλοῦν. ἐφίσταται γοῦν αὐτὸς τῷ Βυζαντίῳ ὁ αὐτοκράτωρ, τὸν τόπον κατασκοπῶν ἀρέσκεται, μετατίθησι τὸν σκοπόν, μετάγει τοὺς τεχνίτας ἐκ Χαλκηδόνος ἐκεῖ, τὴν πόλιν φιλοτίμως οἰκοδομεῖ, Κωνσταντινούπολιν αὐτὴν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῷ οἰκείῳ καλεῖ, καὶ ἀνατίθησιν αὐτὴν τῇ Παρθένῳ καὶ Θεομήτορι» ([7]).

326. Ὁ Κωνσταντῖνος κρύπτει μέρος τοῦ Τιμίου Ξύλου ἐν τῷ Πορφυρῷ αὐτοῦ Κίονι. — Ὁ Σωκράτης ἀναφέρει ὅτι τὸ τεμάχιον τοῦ σταυροῦ ὅπερ ἐστάλη εἰς Βυζάντιον ὁ Κωνσταντῖνος «δεξάμενος, καὶ πιστεύσας τελείως σωθήσεσθαι τὴν πόλιν ἔνθα ἂν ἐκεῖνο φυλάττηται, τῷ ἑαυτοῦ ἀνδριάντι κατέκρυψεν, ὃς ἐν τῇ κατὰ Κωνσταντίνου πόλιν, ἐν τῇ ἐπιλεγομένῃ ἀγορᾷ Κωνσταντίνου, ἐπὶ τοῦ πορφυροῦ καὶ μεγάλου κίονος ἵδρυται» ([8]).

330, Μαΐου 11. Ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινουπόλεως. — «Ἤδη δὲ ἀπαρτισθείσης τῆς πόλεως», λέγει ὁ Ζωναρᾶς, «κατὰ τὴν ἑνδεκάτην τοῦ Μαΐου μηνὸς τελεῖ τὰ ταύτης γενέθλια εἴτουν ἐγκαίνια, ἔτους ἐνισταμένου πεντακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ τριακοστοῦ ὀγδόου» ([9]).

337, Μαΐου 22. Θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου. — Ὁ αὐτοκράτωρ ἀφίνει τῷ υἱῷ Κωνσταντίῳ «ἐνδιάθηκον ἐντολήν» ([10]), ὡς λέγει ὁ Κεδρηνός, τοῦ ἐγείρειν Μεγάλην Ἐκκλησίαν τῷ Χριστῷ.

337. Κωνστάντιος, ἢ Κωνσταντῖνος ὁ Β΄, ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

340 ±. Παῦλος ὁ Α΄, ὁ Ὁμολογητής, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.—Μετ' ὀλίγον ὅμως ἐξορίζει αὐτὸν ὁ Κωνστάντιος.

341 ±. Εὐσέβιος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

342 ±. Παῦλος ὁ Α΄ ἀνέρχεται τὸ β΄ τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον.

342 ±. Μακεδόνιος ὁ Α΄, ὁ Πνευματομάχος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

348 ±. Παῦλος ὁ Α΄ ἀνέρχεται τὸ γ΄ τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον.

350 ±. Μακεδόνιος ὁ Α΄ ἀνέρχεται τὸ β΄ τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον.

360. Εὐδόξιος ὁ Ἀρειανὸς χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

360, Φεβρουαρίου 15. Ἐγκαίνια τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας.— Κατὰ τὸ *Πασχάλιον Χρο-*

([6]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ΄, σ. 184.
([7]) *Αὐτόθι*, τ. γ΄, σ. 180.
([8]) *Ἐκκλ. Ἱστορ.*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 67, σ. 120.
([9]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ. τ. γ΄, σ. 180.
([10]) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 523.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νικόν, «τούτῳ τῷ ἔτει, μηνὶ περιτίῳ ιε΄, καθιερώθη ἡ μεγάλη ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως» (11). Προσθέτει δὲ τὸ *Χρονικὸν* ὅτι «εἰς τὰ ἐγκαίνια προσήγαγεν ὁ βασιλεὺς Κωνστάντιος αὔγουστος ἀναθέματα πολλά, κειμήλια χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ μεγάλα καὶ διάλιθα χρυσυφῆ ἁπλώματα τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου πολλά. ἔτι μὴν καὶ εἰς τὰς θύρας τῆς ἐκκλησίας ἀμφίθυρα χρυσᾶ διάφορα καὶ εἰς τοὺς πυλεῶνας τοὺς ἔξω χρυσυφῆ ποικίλα· ὡς πολλὰς δωρεὰς ἐχαρίσατο φιλοτίμως τότε παντὶ κλήρῳ καὶ τῷ κανόνι τῶν παρθένων καὶ τῶν χηρῶν καὶ τοῖς ξενοδοχείοις. καὶ εἰς διατροφὴν τῶν προειρημένων καὶ τῶν πτωχῶν καὶ ὀρφανῶν καὶ φυλακῶν σιτομέτριον προσέθηκεν πλείονος μέτρῳ οὗπερ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ἐχαρίσατο» (12). «Καὶ τὰ λείψανα», λέγει ὁ Κεδρηνός, «ἀπὸ Ἀντιοχείας κομίζει καὶ ἐν αὐτῷ κατατίθησι τοῦ ἁγίου μάρτυρος Παμφίλου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, Θεοδούλου Πορφυρίου καὶ Παύλου» (13).

Τὴν πρώτην ταύτην ἐκκλησίαν «ξυλότρουλον καὶ δρομικὴν» (14) ἀποκαλεῖ ὁ Γλυκᾶς.

360. Φεβρουάριος. Παραδοξολογίαι τοῦ Εὐδοξίου ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Ὁ Σωζωμενὸς διηγεῖται ὅτι ὁ Ἀρειανὸς πατριάρχης «τὸ πρῶτον ἐκκλησιάζων ἐπὶ τῇ τελεσιουργίᾳ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ἣν Σοφίαν ὀνομάζουσι, λέγεται ἐπὶ τὸ τοῦ ἱερέως ἀναβὰς βῆμα, οἷα δὴ τὸν λαὸν διδάσκων, ἀρχόμενος τοῦ λόγου εἰπεῖν· ὡς „ὁ μὲν Πατὴρ ἀσεβής· ὁ δὲ Υἱὸς εὐσεβής". Θορυβήσαντος δὲ τοῦ πλήθους, „Ἠρεμεῖτε", ἔφη· „ὁ μὲν Πατὴρ ἀσεβής, ὅτι οὐδένα σέβει· ὁ δὲ Υἱὸς εὐσεβής, ὅτι Πατέρα σέβει". καὶ ὁ μὲν ὧδε εἰπών, εἰς γέλωτα τοὺς ἀκούοντας μετέβαλε» (15).

361. Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

363, Ἰουνίου 27. Ἰωβιανὸς ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

364, Φεβρουαρίου 16. Οὐαλεντινιανὸς ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

364, Μάρτιος. Ὁ Οὐάλης προσλαμβάνεται συγκοινωνὸς τῆς αὐτοκρατορίας. — Αὕτη διαμερίζεται, τοῦ μὲν Οὐαλεντινιανοῦ λαβόντος τὴν Δύσιν, τοῦ δὲ Οὐάλεντος τὴν Ἀνατολήν.

366. Σεισμός. — «Σεισμὸς δὲ γέγονε», λέγει ὁ Θεοφάνης, «μέγας καθ' ὅλην τὴν γῆν» (16).

369. Διχασμὸς τοῦ ἐν ΚΠ. Χριστιανισμοῦ. — Ἀντὶ ἑνὸς πατριάρχου ἐκλέγονται δύο.

369. Εὐάγριος χειροτονεῖται Πατριάρχης ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων, Δημόφιλος δὲ ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν.

379, Ἰανουαρίου 19. Θεοδόσιος ὁ Α΄, ἢ ὁ Μέγας, ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

379. Ὁ Θεοδόσιος ἐκδιώκει τὸν τῶν Ἀρειανῶν Πατριάρχην. — «Ὁ μέντοι βασιλεὺς ἐν τοιαύτῃ καταστάσει τὴν ἐκκλησίαν εὑρών», λέγει ὁ Σωκράτης, «φροντίδα ἐτίθετο, ὅπως οὖν εἰρήνην ποιήσας, ὁμόνοιαν κατεργάσηται, καὶ τὰς ἐκκλησίας αὔξήσειε. δηλοῖ οὖν εὐθὺς τῷ Δημοφίλῳ, ὃς τῆς ἀρειανῆς θρησκείας προειστήκει, εἰ βούλοιτο πιστεύειν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ, ἑνοῦν τε τὸν λαὸν καὶ τὴν εἰρήνην ἀσπάζεσθαι. τοῦ δὲ φυγόντος τὴν πρότασιν· „Οὐκοῦν", ἔφη ὁ βασιλεύς, „εἰ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ὁμόνοιαν φεύγεις, φεύγειν σε καὶ τῶν εὐκτηρίων τόπων κελεύω"» (17). Καὶ ὁ Δημόφιλος ἔφυγεν.

---

(11) Ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 543.
(12) *Αὐτόθι*, τ. α΄, σ. 544-545.
(13) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 523.
(14) *Βίβλ. Χρον.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 495.
(15) *Ἐκκλ. Ἱστορ.*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 67, σ. 1197.
(16) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 87.
(17) *Ἐκκλ. Ἱστορ.*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 67, σ. 573.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

379. Γρηγόριος ὁ Α΄, ἢ ὁ Μέγας, ὁ Θεολόγος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

381. Δευτέρα Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν ΚΠ. — Ἐν αὐτῇ παρευρέθησαν ἑκατὸν πεντήκοντα πατέρες.

381. Νεκτάριος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

395. Ἀρκάδιος ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς.

396. Σεισμός. —Κατὰ τὸν Γλυκᾶν, «ἡ γῆ ἐμυκήσατο ἡμέρας ζ΄ καὶ σεισμὸς γέγονε μέγας τε καὶ παγκόσμιος» ([18]).

397, Σεπτεμβρίου 27. Ἀρχὴ πενταμήνου χηρείας τῆς Ἐκκλησίας.

398, Φεβρουαρίου 26. Ἰωάννης ὁ Α΄, ὁ Χρυσόστομος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

399. Ὁ Εὐτρόπιος προσφεύγει εἰς τὸ Θυσιαστήριον. — Κατὰ τὸν Σωκράτην, «προσκρούσας τῷ βασιλεῖ ὁ Εὐτρόπιος ἐν τοῖς πρόσφυξιν ἦν. ὁ οὖν ἐπίσκοπος τοῦ Εὐτροπίου ὑπὸ τὸ θυσιαστήριον κειμένου, καὶ ἐκπεπληγότος ὑπὸ τοῦ φόβου, καθεσθεὶς ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος, ὅθεν εἰώθει καὶ πρότερον ὁμιλεῖν χάριν τοῦ ἐξακούεσθαι, λόγον ἐλεγκτικὸν ἐξέτεινε κατ᾽ αὐτοῦ» ([19]). Καὶ μετὰ μικρὸν ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Εὐτροπίου «τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθῆναι ἐκέλευσεν» ([20]).

402. Σεισμὸς ἐν ΚΠ. — Οὗτος φαίνεται ὅτι ἦτο σφοδρός.

402 ±. Ὁ Χρυσόστομος καλύπτει τὰ Ὑπερῷα διὰ παραπετασμάτων.— Συμεὼν ὁ Μεταφραστὴς ἀφηγεῖται τάδε· «Λέγεται γάρ, ... ὁσάκις ἂν τὸν θεῖον ἄρτον ἱερουργῶν ἀναφέροι, ἔνθουν ὅλον γινόμενον, συμβόλοις τισὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἅγιον Πνεῦμα ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα καταβαῖνον ὁρᾶν. ἑνὸς γοῦν ποτε τῶν παρισταμένων αὐτῷ λειτουργῶν γυναίῳ τινὶ τῶν διακυπτουσῶν ἄνωθεν προσχόντος τὸν ὀφθαλμὸν καὶ περιέργως αὐτὴν προσβλέποντος, διακρουσθῆναι μὲν οὕτω τὴν θεωρίαν τοῦ Πνεύματος· ἐκεῖνον δὲ μὴ ἀγνοῆσαι, ἀλλὰ τὸν μὲν λειτουργὸν αὐτίκα μετακινῆσαι τῆς στάσεως, αὐτὸν δὲ τῆς συνήθους ὄψεως μὴ διαμαρτυρεῖν· εἶτα πρόνοιαν καὶ τοῦ μέλλοντος θέμενον, παραπετάσμασιν ἐπιτρέψαι τὰ ὑπερῷα διατειχίζεσθαι» ([21]).

403. Διαφωνία Χρυσοστόμου καὶ Εὐδοξίας. — «Τῆς αὐγούστης Εὐδοξίας», λέγει ὁ Σωκράτης, «ἀνδριὰς ἀνέστη ἀργυροῦς ἐπὶ κίονος πορφυροῦ, χλανίδα ἐνδεδυμένος. ἕστηκε δὲ οὗτος ἐπὶ βήματος ὑψηλοῦ, οὔτε ἐγγὺς οὐδὲ πόῤῥω τῆς ἐκκλησίας, ᾗ ἐπώνυμον Σοφία· ἀλλὰ διείργει ἄμφω μέση πλατείας ὁδός. ἐπὶ τοῦτο συνήθως δημώδεις ἤγοντο παιδιαί. Ἰωάννης δὲ ὕβριν τὰ γινόμενα τῆς ἐκκλησίας νομίζων, τῇ συνηθείᾳ τε παῤῥησίαν ἀνακτησάμενος πάλιν, τὴν ἑαυτοῦ γλῶτταν κατὰ τῶν ταῦτα ποιούντων ἐξώπλιζε. καὶ δέον τοὺς κρατοῦντας λόγῳ παρακλητικῷ πείθειν παῦσαι τῆς παιδιᾶς· ὁ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίει· καταφορικῇ δὲ τῇ γλώσσῃ χρησάμενος, ἔσκωπτε τοὺς γενέσθαι ταῦτα κελεύσαντας. ἡ δὲ βασίλισσα πάλιν εἰς ἑαυτὴν εἶλκε τὰ γενόμενα· καὶ ὕβριν ἑαυτῆς τοὺς ἐκείνου λόγους νομίζουσα, πάλιν παρασκευάζει σύνοδον ἐπισκόπων συνάγεσθαι κατ᾽ αὐτοῦ. αἰσθόμενος δὲ ὁ Ἰωάννης, τὴν περιβόητον ἐκείνην ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας διεξῆλθεν ὁμιλίαν, ἧς ἡ ἀρχή· „Πάλιν Ἡρωδιὰς μαίνεται, πάλιν ταράσσεται, πάλιν ὀρχεῖται, πάλιν ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου ζητεῖ λαβεῖν“. Τοῦτο πλέον εἰς ὀρμὴν ἐξῆψε τὴν βασιλίδα» ([22]), καὶ ἦγεν εἰς τὴν ἐξορίαν τοῦ Χρυσοστόμου.

([18]) *Βίβλ. Χρον.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 478.
([19]) *Ἐκκλ. Ἱστορ.*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 67, σ. 673.
([20]) *Αὐτόθι*, σ. 673.
([21]) *Βίος Χρυσοστ.*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 114, σ. 1113.
([22]) *Ἐκκλ. Ἱστορ.*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 67, σ. 716-717.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

403. Ἡ ἐν Δρυῒ Σύνοδος καθαιρεῖ τὸν Χρυσόστομον.

404. Ὁ Χρυσόστομος παύεται, διαταγῇ τοῦ Ἀρκαδίου.

404, Μέγα Σάββατον. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Χρυσοστόμου ἐκδιώκονται τῆς Ἐκκλησίας.— Κατὰ τὸν Γεδεών, ἄριστα συνοψίζοντα τὰς ἀρχαίας πηγάς, «ὁ στρατηγὸς Λουκᾶς εἰσελθὼν ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐδίωξε τοὺς τῷ Ἰωάννῃ συγκοινωνοῦντας τεσσαράκοντα ἐπισκόπους καὶ τὸν κλῆρον ὅλον, ἔθετο δὲ καὶ φρουρὰν ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ» ([23]).

404, Ἰουνίου 20. Ἐξορία τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ ἐμπρησμὸς τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας.— Ὁ μέγας πατριάρχης ἐξορίζεται, ὁπότε «πῦρ θεῖον», λέγει ὁ Μεταφραστὴς Συμεών, «ἐκ μέσου τοῦ θρόνου ᾧ προσεδρεύων τὰς ἱερὰς ἐπήγαγε διδαχάς, ὑπ' οὐδεμιᾶς χειρὸς ἀναφθέν, ... ἀνεῖρεν εἰς ὕψος· εἶτα τὴν στέγην διαφαγόν, κατὰ τῶν νώτων τῶν σεπτῶν δωμάτων ἐχώρει. ἐντεῦθεν ἄνεμος τὴν φλόγα παραλαβὼν ἐπὶ τὸν τῆς συγκλήτου γερουσίας οἶκον . . . . . ἐκκαλεῖται» ([24]).

404, Ἰουνίου 26. Ἀρσάκιος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

404, δεύτερον ἥμισυ. Ἔναρξις τῆς τοῦ Ναοῦ ἀνοικοδομήσεως.

405. Βραχύχρονος χηρεία τῆς Ἐκκλησίας.

406, ἀρχαί. Ἀττικὸς χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

408, Μαΐου 2. Θεοδόσιος ὁ Β΄, ὁ Νεώτερος, ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

408, Ἰουλίου 5. Σεισμὸς ἐν ΚΠ.

412. Σεισμὸς σφοδρὸς ἐν ΚΠ.

413. Ἔγερσις τοῦ μεγάλου ἢ ἐσωτερικοῦ χερσαίου τείχους ΚΠ. ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου.

415, Ὀκτωβρίου 2. Ἀπόθεσις λειψάνων ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.— Λέγει τὸ *Πασχάλιον Χρονικόν*· «Ἐκομίσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει . . . . . λείψανα Ἰωσὴφ τοῦ υἱοῦ Ἰακὼβ καὶ Ζαχαρίου τοῦ πατρὸς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ, ... ἅτινα ἀπέθεντο ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ» ([25]).

415, Ὀκτωβρίου 10. Ἐγκαίνια τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας μετὰ τὴν πυρπόλησιν.— Κατὰ τὸ *Πασχάλιον Χρονικόν*, «ἐπετελέσθη τὰ ἐγκαίνια τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως μηνὶ γορπιαίῳ, πρὸ ς΄ ἰδῶν ὀκτωβρίων, ἡμέρᾳ κυριακῇ» ([26]).

Κατὰ δὲ τὸν Σωζομενόν, Πουλχερία, ἡ ἀδελφὴ Θεοδοσίου τοῦ Νεωτέρου, «ἐκ χρυσοῦ καὶ λίθων τιμίων θαυμάσιόν τι χρῆμα, θεαμάτων κάλλιστον, ὑπὲρ τῆς ἰδίας παρθενίας καὶ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ ἡγεμονίας, ἱερὰν ἀνέθετο τράπεζαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ» ([27]).

417, Ἀπριλίου 20. Σεισμός.— Κατὰ τὸ *Πασχάλιον Χρονικόν*, «σεισμὸς ἐγένετο μέγας» ([28]).

423, Ἀπριλίου 7. Σεισμοί. — Πάλιν κατὰ τὸ αὐτὸ *Χρονικόν*, «πολλοὶ σεισμοὶ ἐγένοντο» ([29]).

426 καὶ 427. Τετράμηνος χηρεία τῆς Ἐκκλησίας.

427, Φεβρουαρίου 28. Σισίνιος ὁ Α΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

([23]) *Πατρ. Πίνακες*, σ. 150.
([24]) Πασπάτη *Βυζ. Ἀνάκτ.*, ἐν Ἀθήναις, 1885, σ. 100.
([25]) Ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 572-573.
([26]) *Αὐτόθι*, σ. 572.
([27]) Δουκαγγίου *S. S.*, § 53.
([28]) Ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 574.
([29]) *Αὐτόθι*, σ. 580.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

428, Ἀπριλίου 10. Νεστόριος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

431, Ἰούνιος. Τρίτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Ἐφέσῳ. — Ἐν αὐτῇ παρευρέθησαν διακόσιοι πατέρες.

431. Πεντάμηνος χηρεία τῆς Ἐκκλησίας.

431, Ὀκτωβρίου 25. Μαξιμιανὸς χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

431. Βάρβαροι καταφεύγουσιν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — Κατὰ τὸν Σωκράτην, οἰκέται «ἑνὸς τῶν μεγάλα δυναμένων, βάρβαροι ὄντες τὸ γένος, ἀπηνοῦς τοῦ δεσπότου πειρώμενοι, τῇ ἐκκλησίᾳ προσφεύγουσι. καὶ ξιφηροῦντες, εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσεπήδησαν· παρακαλούμενοί τε ἐξελθεῖν, οὐδενὶ τρόπῳ ἐπείθοντο, ἀλλ' ἐμποδὼν ταῖς ἱεραῖς λειτουργίαις ἐγίνοντο. ἐπί τε ἡμέρας πολλὰς τὰ ξίφη γυμνὰ κατέχοντες, ἕτοιμοι πρὸς τὸ ἀμύνασθαι πάντα τὸν προσιόντα ἐγίνοντο. καὶ δὴ ἕνα τῶν κληρικῶν ἀποσφάξαντες, καὶ ἄλλον τραυματίσαντες, τέλος ἐπικατέσφαξαν ἑαυτούς» ([30]).

432. Νόμος, δι' οὗ οἱ δοῦλοι ἀπαγορεύονται τοῦ καταφεύγειν εἰς τὰ θυσιαστήρια.

434. Πρόκλος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

438. Τετράμηνοι σεισμικαὶ δονήσεις ἐν ΚΠ. — Καθὰ διηγεῖται ὁ Θεοφάνης, «σεισμοὶ γεγόνασι μεγάλοι ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τέσσαρας μῆνας. ὥστε φοβηθέντες οἱ Βυζάντιοι ἔφυγον ἔξω τῆς πόλεως ἐν τῷ λεγομένῳ Κάμπῳ» ([31]).

439. Ἀνακαίνισις τῶν θαλασσίων τειχῶν.

440. Εἰσαγωγὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ κυβερνήσει.

447. Φλαβιανὸς χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

447. Μέγας σεισμὸς ἐν ΚΠ. — Τὸ *Πασχάλιον Χρονικὸν* λέγει τὰ ἑξῆς· «Ἐγένοντο σεισμοὶ μεγάλοι, ὥστε τὰ τείχη πεσεῖν· ἐκράτησαν γὰρ ἐπὶ χρόνον, ὥστε μὴ τολμᾶν τινα ἐν οἴκῳ μένειν, ἀλλ' ἔφυγον ἔξω τῆς πόλεως πάντες λιτανεύοντες ἡμέρας καὶ νυκτός» ([32]).

447-448. Ἔγερσις τοῦ ἐλάσσονος ἢ ἐξωτερικοῦ χερσαίου τείχους ΚΠ. ὑπὸ τοῦ ὑπάρχου Κωνσταντίνου.

449, Αὔγουστος ἢ Σεπτέμβριος. Ἀνατόλιος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

450, Ἰανουαρίου 26. Σεισμικαὶ δονήσεις ἐν ΚΠ. — Κατὰ τὸ *Πασχάλιον Χρονικόν*, «ἔπαθε Κωνσταντινούπολις ἀπὸ σεισμοῦ μηνὶ αὐδυναίῳ ς' καὶ κ', νυκτός, ... ὥστε μὴ τολμᾶν ἐν οἴκῳ τινὰ μένειν, ἀλλ' ἔφυγον ἔξω τῆς πόλεως πάντες λιτανεύοντες ἡμέρας καὶ νυκτός» ([33]).

450, Αὐγούστου 25. Μαρκιανὸς ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

451, Ὀκτώβριος. Τετάρτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Χαλκηδόνι. — Παρευρέθησαν εἰς αὐτὴν ἑξακόσιοι τριάκοντα πατέρες.

457, Ἀπριλίου 30. Λέων ὁ Α', ὁ Μέγας, ἢ Μακέλης, στέφεται καὶ χρίεται Αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου.

458. Γεννάδιος ὁ Α' χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

459. Ἔγερσις τοῦ Αὐγουσταίου. — Ἡ χρονολογία αὕτη κατὰ τὸ *Πασχάλιον Χρονικόν* ([34]).

468. Ὁ Βασιλίσκος προσφεύγει εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. — Οὗτος ἦτο ὁ ἀρχη-

---

([30]) *Ἐκκλ. Ἱστορ.*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 67, σ. 813.

([31]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 143-144.

([32]) Ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 586.

([33]) *Αὐτόθι*, σ. 589.

([34]) *Αὐτόθι*, σ. 593.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γὸς τῆς ἐναντίον τῶν Βανδήλων ἐκστρατείας. Δελεασθεὶς δὲ διὰ χρημάτων, καὶ κακῶς διοικήσας τὰ τοῦ πολέμου, ἐπέστρεψεν εἰς ΚΠ., ὅτε, κατὰ τὸν Προκόπιον, «ἱκέτης ἐκάθητο εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ μεγάλου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ (Σοφίας καλοῦσιν οἱ Βυζάντιοι τὸν νεών . . . . .), ἐξαιτησαμένης δὲ Βηρίνης τῆς βασιλίδος τὸν μὲν κίνδυνον τοῦτον διέφυγεν» ([35]).

471. ***Ἀκάκιος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.***

473. ***Νοεμβρίου 17. Λέων ὁ Β΄, ἢ Νεώτερος, στέφεται ὑπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ Αὐτοκράτωρ, προσλαμβάνων τὸν πατέρα αὐτοῦ Ζήνωνα συγκοινωνὸν τοῦ κράτους.***

474, ***Νοέμβριος. Ζήνων στέφεται Αὐτοκράτωρ.***

477. ***Τυραννία τοῦ Βασιλίσκου. Ὁ Πατριάρχης καλύπτει τὸ Βῆμα τῆς Ἁγίας Σοφίας διὰ μελάνων βήλων.***

477, ***Σεπτεμβρίου 25. Σεισμὸς ἐν ΚΠ.*** — Κατὰ τὸν Θεοφάνη, «ἐγένετο σεισμὸς φοβερὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ... καὶ ἔπεσον οἰκίαι πολλαί, οἰκίαι τε καὶ ἔμβολοι ἕως ἐδάφους. κατεχώσθη δὲ πλήθη ἀναρίθμητα ἀνθρώπων» ([36]).

477. ***Ὁ τύραννος Βασιλίσκος προσφεύγει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.*** — «Ἀκούσας δὲ ἐξαίφνης Βασιλίσκος», λέγει ὁ Μαλάλας, «ὅτι Ζήνων ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ παλάτιον ὥρμησε καὶ εἰσῆλθε καὶ ὅτι ἐδέξαντο αὐτὸν πάντες καὶ Βηρῖνα ἡ δέσποινα, ἡ πενθερὰ αὐτοῦ, λαβὼν οὖν Βασιλίσκος τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα ἔφυγεν εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸ μέγα φωτιστήριον» ([37]), ἔνθεν ἀποσπασθεὶς ἐξωρίσθη.

480, ***Σεπτεμβρίου 25. Σφοδρὸς σεισμὸς ἐν ΚΠ.*** — Κατὰ τὸν Κεδρηνόν, «σεισμὸς φοβερὸς [γέγονεν] ἐν Κωνσταντινουπόλει, μηνὶ Σεπτεμβρίῳ κε΄, καὶ ἔπεσον ἐκκλησίαι πολλαὶ καὶ οἰκίαι καὶ ἔμβολοι ἕως ἐδάφους, κατεχώσθη δὲ πλῆθος ἀνθρώπων ἀναρίθμητον» ([38]). Μοὶ φαίνεται ὅτι ὁ κλόνος οὗτος εἶνε ὁ ἴδιος μετὰ τοῦ τοῦ 477.

483, ***Μαΐου 5. Γέννησις τοῦ Ἰουστινιανοῦ.***

488, ***Σεπτεμβρίου 26. Σεισμὸς ἐν ΚΠ.*** — Κατὰ τὸ *Πασχάλιον Χρονικόν*, «ἔπαθεν ἀπὸ θεομηνίας σεισμοῦ Κωνσταντινούπολις» ([39]).

489, ***Αὔγουστος. Φραβίτας, Φλαβίτας, Φραίτας, ἢ Φλαβιανός, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.***

490. ***Εὐφήμιος, ἢ Εὐθύμιος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.***

491, ***Ἀπριλίου 9 ἢ 11. Ἀναστάσιος ὁ Α΄, ὁ Δίκορος, ἀναγορεύεται καὶ στέφεται Αὐτοκράτωρ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ.*** — Ὁ Πορφυρογέννητος λέγει· «Ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ εἰσῆλθεν διὰ τοῦ νάρθηκος, τὸν στέφανον πρότερον ἀποθέμενος ἐν τῷ μουτατωρίῳ, καὶ λαβὼν αὐτὸν ὁ πραιπόσιτος ἐπέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀπέθετο αὐτὸν ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ προσήνεγκεν ὁ βασιλεὺς τὰ δῶρα, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ μουτατώριον ἐφόρεσεν τὸν στέφανον, καὶ ὑπέστρεψεν, καὶ εἰσελθὼν ἐποίησεν τὴν προαγωγὴν τοῦ ὑπάρχου, καὶ ἔδωκεν μίσσας, καὶ ἔθρεψεν τοὺς ἄρχοντας» ([40]).

([35]) *Ἱστορίαι*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 339-340.
([36]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 195.
([37]) *Χρονογρ.* ἔκδ. Βόννης, σ. 379-380.
([38]) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 618.
([39]) Ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 605.
([40]) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 425.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

496. Μακεδόνιος ὁ Β΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

511. Τιμόθεος ὁ Α΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ. — Κατὰ τὸν Ἀναγνώστην Θεόδωρον, «ὅπου δ' ἄν ποτε εἰσῆλθεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Τιμόθεος εἰ μὴ πρότερον τὰς εἰκόνας Μακεδονίου κατέσπασε, τῆς λειτουργίας οὐκ ἤρχετο» ([41]).

512, Νοεμβρίου 5. Ταραχὴ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ.— Ὁ Ζωναρᾶς λέγει· «Ἀναστάσιος δὲ . . . . . ἐβουλήθη προσθεῖναι εἰς τὸ τρισάγιον τό, „ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς". ἔστειλεν οὖν διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸν λογοθέτην τε καὶ ἔπαρχον· οἳ ἐν τῷ ἄμβωνι ὡς ἐπ' ὀκρίβαντος στάντες διαγγέλλειν ἤρξαντο τὸ πρόσταγμα τὸ βασιλικόν. κινεῖται τοίνυν ὅσον τοῦ πλήθους τὸ ὀρθόδοξον, καὶ διασπάσαι τοὺς ἄνδρας ὡρμήκεσαν. ἀλλ' οἱ μὲν μόλις τὴν δημοτικὴν μανίαν ἐξέφυγον, τὸ δέ γε πλῆθος εἰς θυμὸν ἐκκαυθὲν κατὰ τῶν οἰκιῶν ἐπῆλθον τῶν εἰρημένων ἀνδρῶν. καὶ τὰς μὲν καθῃρήκασι, τὰ δ' ἐν αὐταῖς διηρπάκασι καὶ πολλοὺς ἀνεῖλον, καὶ εἰς τὸν βασιλέα ἐξύβριζον, τὸν δὲ Βιταλιανὸν ὡς βασιλέα εὐφήμουν, καὶ πολλοὺς οἴκους ἐνέπρησαν» ([42]).

518, Ἀπριλίου 17. Ἰωάννης ὁ Β΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

518, Ἰουλίου 9. Ἰουστῖνος ὁ Α΄ στέφεται Αὐτοκράτωρ.

520, Φεβρουαρίου 25. Ἐπιφάνιος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

521, Φεβρουαρίου 2. Ὁ Ἰουστῖνος εἰςάγει τὴν Ἑορτὴν τῆς Ὑπαπαντῆς.

524. Ὁ Ἰουστινιανὸς νυμφεύεται τὴν Θεοδώραν.

526, Ἰουνίου 8. Ὁ Ἰουστῖνος πενθεῖ ἕνεκα τοῦ σεισμοῦ τῆς Ἀντιοχείας. — Σεισμοῦ φοβεροῦ γενομένου ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὁ Ἰουστῖνος, λέγει ὁ Θεοφάνης, «μεγάλως ἤλγησε τὴν ψυχήν, ὥστε ἐπῆρεν τὸ διάδημα τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ τὴν πορφύραν, καὶ ἐπένθησεν ἐν σάκκῳ ἐπὶ ἡμέρας πολλάς, ὥστε καὶ τῇ ἑορτῇ προσελθὼν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, οὐ κατεδέξατο φορέσαι τὸ στέμμα ἢ τὴν χλαμύδα, ἀλλ' οὕτως λιτῶς προσῆλθεν μανδύαν πορφυροῦν φορέσας, καὶ κλαίων ἐπὶ πάσης τῆς συγκλήτου, καὶ πάντες ἔκλαιον σὺν αὐτῷ πενθικὰ φοροῦντες» ([43]).

527, Ἀπριλίου 1. Ὁ Ἰουστῖνος στέφει τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ τὴν Θεοδώραν.

527. Θάνατος τοῦ Ἰουστίνου. Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα μόνοι ἐπὶ τοῦ θρόνου.

529, τέλη. Ὁ Ἰουστινιανὸς διαλύει τὸ ἐν Ἀθήναις πανεπιστήμιον.

530. Σεισμικαὶ δονήσεις.— Κατὰ τὸν Μαλάλαν, «ἐγένοντο σεισμοὶ πολλοὶ κατὰ τόπον, καὶ λιταῖς ἐσχόλαζον ἐν ἑκάστῃ πόλει» ([44]).

532, Ἰανουαρίου 15. Στάσις τοῦ Νίκα, καθ' ἣν πυρπολεῖται ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία μετὰ τῶν ἀρχείων καὶ τοῦ Πατριαρχείου. — Τὴν φοβερὰν ἐκείνην στάσιν, ἥτις μικροῦ δεῖν ἀνέτρεπε τὸν Ἰουστινιανόν, οὕτω περιγράφει ὁ Ζωναρᾶς ([45])· «Μίσους γὰρ ἐμφύντος τοῖς δήμοις κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς βασιλίσσης, ... ὠμονόησαν ἄμφω τὰ μέρη, τό τε Βένετον καὶ τὸ Πράσινον, καίτοι ἀεὶ ἀλλήλοις ἐναντιούμενα, καὶ στάσεως ἤρξαντο. ὁ δέ γε κρατῶν μοῖράν τινα βαρβάρων τῶν καλουμένων Αἰλούρων αὐτοῖς ἐπαφεὶς στῆσαι τὴν στάσιν οὕτως ἐπικεχείρηκεν. ἡ δ' ἀνῆπτο μᾶλλον· μάχης γὰρ συῤῥαγείσης μέσον τῶν δήμων καὶ τῶν βαρβάρων

([41]) Βιβλ. β΄, 29, ἔκδ. Κανταβριγίας, 1720, σ. 578.

([42]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ΄, σ. 261-262.

([43]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 266.

([44]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 456.

([45]) Περὶ τῆς συγχρόνου περιγραφῆς τῆς τοῦ Νίκα στάσεως ἴδε Α΄ τόμον, σ. 9-10.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατὰ τὸ λεγόμενον Μίλιον, καὶ πιπτόντων πολλῶν ἑκατέρωθεν. οἱ τῆς ἐκκλησίας καταπαῦσαι τὴν στάσιν καὶ τὸν πόλεμον σπεύδοντες τὰς παναγεῖς τῶν θείων εὐαγγελίων βίβλους ἀράμενοι καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν σεβάσμια ἐκτυπώματα εἰς μέσους τοὺς μαχομένους συνώθησαν ἑαυτούς, οἰόμενοι αἰδεσθέντας ἐκείνους τὰ ἅγια καταθέσθαι τὰ ὅπλα καὶ ἀποσχέσθαι τοῦ μάχεσθαι· ἀλλ' οἱ βάρβαροι τῶν ἁγίων φροντίσαντες οὐδ' ὁπωστιοῦν τούς τε δήμους συνέκοπτον καὶ οὐδὲ τῶν ἱερῶν ἢ τῶν ταῦτα φερόντων ἐφείδοντο. τοῦτο τοῖς τῆς πόλεως εἰς ἐρεθισμὸν τῆς στάσεως γέγονε, καὶ ὥσπερ αὐτῷ τῷ θείῳ ἀμύνοντες, εἰς ἀπόνοιαν ἐξήφθησαν πλείονα, καὶ οὐκ ἄνδρες μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες ἐκ τῶν ὑπερῴων ἐμάχοντο, λίθοις καὶ κεράμοις καὶ παντὶ τῷ προστυχόντι βάλλουσαι ἄνωθεν τὴν βάρβαρον ἐκείνην πληθύν. οἱ δὲ μανίᾳ ληφθέντες, καὶ ἀμύνασθαι τὰ γύναια θέλοντες, πῦρ ἐνιᾶσι τοῖς οἴκοις, ἐξ ὧνπερ ἐβάλλοντο. πνεύματος δὲ σφοδροῦ πνέοντος τηνικαῦτα, ἡ φλὸξ ἦρτο ταχέως ἀέριος καὶ πολλὰς μεγίστας τε καὶ καλλίστας οἰκοδομὰς κατηθάλωσε καὶ ἀγάλματα κατέφλεξεν ἀρχαίων ἀνδρῶν ἐπισήμων ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ τοῖς διὰ χειρῶν καὶ συνετῶν βουλευμάτων ἀνδραγαθήμασι, καὶ ἐπὶ πᾶσιν αὐτὸ τὸ θεῖον τέμενος τοῦ μεγάλου ναοῦ, ὃν βασιλεὺς Κωνστάντιος ἐδομήσατο, καὶ τὸ τῆς ἁγίας Εἰρήνης, καὶ τὸν τοῦ Εὐβούλου ξενῶνα καὶ τὴν τοῦ Παλατίου Χαλκόστεγον, ἥτις ἦν ἡ νῦν καλουμένη Χαλκῆ, καὶ εἱρκτὴν χρηματίζουσαν καὶ τὸ τοῦ Σευήρου λουτρὸν τὸ λεγόμενον Ζεύξιππον καὶ ἄλλα πολλὰ κόσμον καὶ θαῦμα τῇ πόλει καὶ τῇ βασιλείᾳ περιποιούμενα. τότε τοίνυν ὁ βασιλεὺς ἑτέρως καταστορέσαι τὴν στάσιν διανενόητο· καὶ ἀνελθὼν εἰς τὸ θέατρον διαλεχθῆναι τοῖς δήμοις βεβούλευτο, καὶ πέμψας ἐκεῖ τὸ δημοτικὸν μετεστέλλετο. τὸ δ' οὐκ ἠνείχετο προσελθεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀλλήλοις παρεκελεύοντο φυλάξασθαι τὸ ἱππήλατον θέατρον, ἵνα μὴ ὡς ἐν εἱρκτῇ συγκλεισθεῖεν αὐτῷ καὶ τοῦ θυμοῦ τῶν κρατούντων γένωνται παρανάλωμα. ἐντεῦθεν εἰς τὴν ἀγορὰν διαθέοντες, ἕτερον βασιλέα ἑαυτοῖς ἐβουλεύσαντο πραχειρίσασθαι καί τινα συγγενῆ τοῦ βασιλέως Ἀναστασίου περισχόντες Ὑπάτιον, πῇ μὲν ἄκοντα, πῇ δέ γε πεπεισμένον, εἰς τὸν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου φόρον ἀπάγουσι, καὶ ἐπὶ ἀσπίδος αὐτὸν μετάρσιον ἄραντες ἀναγορεύουσι βασιλέα καὶ τὸ τῶν ἵππων ἐκεῖθεν ἀμιλλητήριον καταλαμβάνουσι θέατρον, εὐφημοῦντες αὐτόν, καὶ πορφυρίδα ἐζήτουν καὶ στέφος. ἐν τούτοις τῶν δήμων ἀσχολουμένων, ἴσχυσαν οἱ περὶ τὸν βασιλέα πλείστων χρημάτων διανομαῖς ὑποσῦραι τῶν Βενέτων πολλούς, καὶ οὕτως τὴν τῶν δήμων ὁμόνοιαν διαστήσαντες χωρῆσαι κατ' ἀλλήλων αὐτοὺς πεποιήκασι. τότε τοίνυν ἀθρόον ἐκ τῶν βασιλείων οἱ προκοιτοῦντες τῶν κρατούντων ἐξέθορον ἔνοπλοι, κἀκ τῆς πόλεως ἕτεροι στρατιῶται, καὶ οἱ βάρβαροι ἐπεισέφρησαν, καὶ τὰ πλήθη ὡς χόρτον ἄνευ φειδοῦς ἐξεθέριζον, ἤδη καὶ πρὸς ἄλληλα στασιάσαντα· μεστὸν γὰρ ἦν ἀνθρώπων τὸ θέατρον, τῶν μὲν τῆς τῶν στασιαζόντων μοίρας, τῶν δέ γε πλειόνων κατὰ θέαν τῶν γινομένων καὶ τῆς τοῦ Ὑπατίου ἀναῤῥήσεως ἠθροισμένων. τὸν δὲ Ὑπάτιον συλλαβόντες καὶ Πομπήιον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τῷ βασιλεῖ προσήγαγον, οἳ καὶ ἀνῃρέθησαν καὶ αἱ περιουσίαι αὐτῶν ἐδημεύθησαν. τῶν δ' ἐκ τοῦ δήμου ἀναιρεθέντων εἰκάσθη εἶναι ὁ ἀριθμὸς ὡσεὶ τεσσαράκοντα χιλιάδες» ([16]).

532, Φεβρουαρίου 23. Ἔναρξις τῆς οἰκοδομῆς τῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἁγίας Σοφίας.— Κατὰ τὸν Ζωναρᾶν, «ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς ἀπήρξατο καινουργεῖν, τῆς οἰκοδομῆς αὐτῆς ἀρχθείσης κατὰ τὸ ἑξακισχιλιοστὸν τεσσαρακοστὸν ἔτος, ἰνδικτιῶνος πεντεκαιδεκάτης ἐνισταμένης, ἐν Φεβρουαρίῳ μηνί» ([17]).

([16]) Ἐπιτ. Ἱστορ., ἔκδ. Δίνδορφ. τ. γ', σ. 271-273.
([17]) Αὐτόθι, σ. 273.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ 23η Φεβρουαρίου ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Πολυκάρπου, ἀθλήσαντος τῷ 167. Ὁ πανοσιολογιώτατος ἀρχιμανδρίτης τῆς ἐν Παρισίοις Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας κ. Γερμανὸς Βασιλάκης δικαίως φρονεῖ ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξέλεξε τὴν μνήμην τοῦ Ἁγίου τούτου ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐν τῇ ἐνάρξει τοῦ μεγάλου καὶ ὄντως πολυκάρπου ἔργου αὐτοῦ.

533. Σεισμὸς ἐν ΚΠ. — «Γέγονε σεισμὸς ἐν Βυζαντίῳ», λέγει ὁ Μαλάλας, «ἑσπέρας βαθείας, ὥστε πᾶσαν τὴν πόλιν συναχθῆναι ἐν τῷ λεγομένῳ φόρῳ τοῦ Κωνσταντίνου, ἐν λιταῖς καὶ δεήσεσι καὶ ἀγρυπνίαις συναγόμενοι» (48).

535. Ἄνθιμος ὁ Α΄, ἢ Ἀνθέμιος ὁ Α΄, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

535. Ὁ Ἰουστινιανὸς ὁρίζει τοὺς τοῦ Ναοῦ κληρικοὺς εἰς 525 (49).

536, Μαρτίου 3. Μηνᾶς χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

536. Προσθήκη τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν λειτουργίαν. — Κατὰ τὸν Θεοφάνη, «παρέδωκεν ὁ Ἰουστινιανὸς τοῦ ψάλλεσθαι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τὸ „ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ“» (50).

536. Ἔγερσις τοῦ Ὡρολογίου τῆς Ἁγίας Σοφίας. — Ὁ Θεοφάνης ἀναφέρει ὅτι τότε «ὁ Ἰουστινιανὸς» ἐποίησε καὶ «τὸ ὡρολόγιον τοῦ Μιλίου» (51).

537, Δεκεμβρίου 27. Πρῶτα ἐγκαίνια τῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἐκκλησίας. — «Τῷ δὲ δεκάτῳ αὐτοῦ ἔτει», γράφει Λέων ὁ Γραμματικός, «γέγονε τὰ πρῶτα ἐγκαίνια τῆς μεγάλης ἐκκλησίας» (52). Καὶ ὁ Κεδρηνὸς λέγει· «Ἀνεκαίνισεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν εἰς κάλλος καὶ μέγεθος ὑπὲρ τὸ πρότερον» (53).

537. Νεαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀφιεροῖ τῷ ναῷ 1100 ἐργαστήρια. (54).

541. Σεισμὸς ἐν ΚΠ. — «Σεισμὸς ἐγένετο μέγας ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἔπεσον ἐκκλησίαι καὶ οἶκοι καὶ τὸ τεῖχος μάλιστα τὸ κατὰ τὴν χρυσῆν πόρταν, καὶ ἡ λόγχη τοῦ ἀνδριάντος τοῦ φόρου, καὶ ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Ξηρολόφου» (55), κατὰ τὸν Κεδρηνόν.

543. Ἔγερσις τοῦ Ἀνδριάντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν τῷ Αὐγουσταίῳ. — «Κατὰ γέ μην τὸ ἑπτακαιδέκατον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ», λέγει ὁ Ζωναρᾶς, «καὶ ὁ κίων ὁ μέγας ὃς ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ μεγάλου ναοῦ καθίδρυται, τετελείωται» (56).

543, Σεπτεμβρίου 6. Σεισμός. — Ὁ Κεδρηνὸς σημειοῖ ὅτι τότε ἔγεινε «σεισμὸς μέγας εἰς ὅλον τὸν κόσμον» (57).

545. Σεισμὸς ἐν ΚΠ. — «Σεισμὸς μέγας ἐν Βυζαντίῳ» (58), κατὰ τὸν Θεοφάνη.

548, Φεβρουάριος. Σεισμὸς ἐν ΚΠ. — «Σεισμοὶ συνεχεῖς», λέγει ὁ Θεοφάνης, ... «καὶ τῷ Φεβρουαρίῳ μηνὶ σεισμὸς μέγας, ὥστε πάντας ἀπογινώσκειν καὶ ἐν φόβῳ μεγάλῳ γίνεσθαι καὶ λιτανεύειν» (59).

---

(48) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 478.
(49) Ἴδε σ. 152.
(50) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 337.
(51) *Αὐτόθι*, σ. 337.
(52) *Χρονικόν*, ἔκδ. Βόννης, σ. 127.
(53) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 650.
(54) Ἴδε σ. 150.
(55) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 656.
(56) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ΄, σ. 274.
(57) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 656.
(58) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 349.
(59) *Αὐτόθι*, σ. 350.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

548, Ἰουνίου 28. Θάνατος τῆς Αὐγούστας Θεοδώρας. — Κατὰ τὸν Ζωναρᾶν, «τελευτᾷ μέντοι καὶ ἡ αὐγοῦστα Θεοδώρα, ἐπιβιοῦσα τῇ βασιλείᾳ ἔτη εἴκοσι πρὸς ἓν καὶ μησὶ τρισί» (60). Ὁ Ἰουστινιανὸς βαθέως συναισθάνεται τὴν ἔλλειψιν τῆς μεγάλης αὐτοῦ συμβίου.

549. Σεισμὸς ἐν ΚΠ. (61).

552, Αὔγουστος, τέλη. Εὐτύχιος, ἢ Εὐτυχής, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

553, Μαΐου 1-7. Πέμπτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν ΚΠ. — Ἐν αὐτῇ παρευρέθησαν ἑκατὸν ἑξήκοντα πέντε ἐπίσκοποι. Κατὰ τὸν Ζωναρᾶν, «συνήθροιστο δὲ κατὰ Ὠριγένους καὶ τῶν ἀλλοκότων ἐκείνου δοξῶν καὶ τῶν τὰ ἐκείνου πρεσβευσάντων Διδύμου καὶ Εὐαγρίου» (62).

553, Αὐγούστου 15. Σφοδρὸς σεισμὸς ἐν ΚΠ. — «Ὥρᾳ μεσονυκτίου», λέγει ὁ Θεοφάνης, «διαφαινούσης κυριακῆς, ἐγένετο σεισμὸς φοβερός, ὥστε παθεῖν οἴκους πολλοὺς καὶ λουτρὰ καὶ ἐκκλησίας καὶ μέρος τῶν τειχῶν Κωνσταντινουπόλεως, μάλιστα τὰ τῆς χρυσῆς πόρτης· καὶ πολλοὶ ἀπέθανον ..... ἐπεκράτησε δὲ ὁ αὐτὸς σεισμὸς ἡμέρας τεσσαράκοντα» (63).

555, Ἰουλίου 11. Σεισμὸς ἐν ΚΠ. — «Σεισμὸς γέγονε μέγας», λέγει ὁ Θεοφάνης (64).

557, Ἀπριλίου 2. Σεισμὸς ἐν ΚΠ. — «Ἐγένετο σεισμός», γράφει ὁ Θεοφάνης, «φοβερὸς καὶ ἀβλαβής» (65).

557, Ὀκτωβρίου 6. Σεισμὸς ἐν ΚΠ. — Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, «Γέγονε σεισμὸς μέγας διαφαίνοντος τοῦ σαββάτου» (66).

557, Δεκεμβρίου 14. Μέγας σεισμὸς ἐν ΚΠ. — «Ἕτερος σεισμὸς φοβερὸς πάνυ», λέγει αὖθις ὁ Θεοφάνης, «ὥστε παθεῖν τὰ δύο τείχη Κωνσταντινουπόλεως, τό τε Κωνσταντινιακὸν καὶ τὸ ὑπὸ Θεοδοσίου κτισθέν. κατέπεσον δὲ ἐν Ἑξαιρέτῳ ἐκκλησίαι, καὶ τὰ ἐπέκεινα τοῦ Ἑβδόμου καὶ ὁ ἅγιος Σαμουήλ, καὶ ἡ ἁγία Θεοτόκος τῶν Πεταλᾶ, καὶ τοῦ ἁγίου Βικεντίου, καὶ πολλὰ θυσιαστήρια ἐκκλησιῶν καὶ κιβώρια, ἀπὸ τῆς χρυσῆς πόρτης ἕως τοῦ Ῥουσίου. καὶ οὐκ ἦν τόπος ἢ προάστειον ὃ οὐκ ἔπεσεν ἀπὸ τῆς φοβερᾶς ἀπειλῆς τοῦ σεισμοῦ. τὸ δὲ Ῥήγιον κατέπεσεν ἕως ἐδάφους, ὥστε μὴ γνωρίζεσθαι αὐτό. ἔπεσε δὲ ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Στρατονίκου καὶ Καλλινίκου ἕως ἐδάφους, αἳ οὖσαι ἐν τῷ Ῥηγίῳ. καὶ ὁ κίων δὲ ὁ πορφυροῦς ὁ ἑστὼς ἔμπροσθεν τοῦ παλατίου Ἰουκουνδιανῶν μετὰ τῆς ἐπικειμένης αὐτῷ στήλης ἔπεσε, καὶ ἐπάγη εἰς τὴν γῆν πόδας ὀκτώ. ἔπεσε δὲ καὶ ἡ στήλη Ἀρκαδίου τοῦ βασιλέως ἡ εἰς τὴν ἀψῖδα τοῦ Ταύρου, ἡ εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος ἑστῶσα, καὶ πολλοὶ ἔπαθον ἐν τοῖς συμπτώμασιν».

«Τοιοῦτον γὰρ μέγαν καὶ φοβερὸν σεισμὸν οὐ μέμνηται ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς ἐν τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ. ἔμεινεν δὲ σειομένη ἡ γῆ ἡμέρας καὶ νυκτὸς [μετὰ φιλανθρωπίας], ἡμέρας δέκα, καὶ πρὸς ὀλίγον οἱ ἄνθρωποι κατενύγησαν λιτανεύοντες, φιλανθρωπίας δὲ γενομένης παρὰ Θεοῦ, ἐπὶ τὸ χεῖρον πάλιν γεγόνασιν. ὁ δὲ βασιλεὺς οὐκ ἐφόρεσεν τὸ στέμμα ἐπὶ ἡμέρας μ΄. ἀλλὰ καὶ τῇ ἁγίᾳ τοῦ Χριστοῦ γεννήσει χωρὶς αὐτοῦ προῆλθεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ» (67).

---

(60) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ΄, σ. 282.
(61) Προκοπίου *Ἱστορία*, ἔκδ. Βόννης, τ. β΄, σ. 400.
(62) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ΄, σ. 281.
(63) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 354-355.
(64) *Αὐτόθι*, σ. 355.
(65) *Αὐτόθι*, σ. 357.
(66) *Αὐτόθι*, σ. 357.
(67) *Αὐτόθι*, σ. 357-359.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

557 καὶ 558, χειμών. Αἱ ἀλλεπάλληλοι σεισμικαὶ δονήσεις διαῤῥηγνύουσι τὸν θόλον τῆς Ἁγίας Σοφίας, παθόντα ἤδη τῇ 14ῃ Δεκεμβρίου.

558, Μαΐου 7. Κατάπτωσις τοῦ θόλου. — Ταύτην οὕτω περιγράφει ὁ Μαλάλας· «Φιλοκαλουμένου τοῦ τρούλλου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ῥήξας γὰρ ἦν εἰς φανεροὺς τόπους ἐκ τῶν γεγονότων κατὰ φιλανθρωπίαν Θεοῦ φόβων, αἰφνιδίως ἐργαζομένων τῶν Ἰσαύρων ἔπεσε τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς προϋποστολῆς, καὶ συνέτριψε τὸ κιβούριον σὺν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ» ([68]).

560. Ὁ ὕπαρχος Εὐγένιος προσφεύγει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. — Τῷ ἔτει τούτῳ ἐφημίσθη ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεβίωσεν, ὁπότε καὶ ὁ ἀπὸ ὑπάρχων Εὐγένιος, κακῶς διαβαλὼν τὸν κουράτορα Γεώργιον ὡς θελήσαντα ποιῆσαι βασιλέα Θεόδωρον, τὸν υἱὸν Πέτρου τοῦ μαγίστρου, προσέφυγεν «τῇ ἐκκλησίᾳ», λέγει ὁ Θεοφάνης, καὶ «ἐσώθη» ([69]).

563, Δεκεμβρίου 24. Ὁ Ἰουστινιανός, ἀνεγείρας τὸν θόλον, ἄγει τὰ δεύτερα τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐγκαίνια. — Τὴν ἀξιομνημόνευτον ἐκείνην πρωΐαν, καθ' ἣν ἠνεώχθησαν τὸ δεύτερον αἱ τοῦ μεγάλου ναοῦ πύλαι, οὕτως ἱστορεῖ ὁ Σιλεντιάριος·

«Ἦλυθε δ' ἠριγένεια σεβάσμιος, οἰγομένη δὲ
ἄμβροτος ἀρτιδόμοιο πύλη μυκήσατο νηοῦ,
λαὸν ἔσω καλέουσα καὶ ἤρανον, εὖτε κελαινὴ
νὺξ μινύθει καὶ πᾶσιν ἀέξεται ἠμάτιον φῶς,
ὡς ἑτεὸν μινύθει, μεγάλου νηοῖο φανέντος.
νὺξ ἀχέων, καὶ πάντας ἐπέδραμε χάρματος αἴγλη.
ἔπρεπέ σοι, σκηπτοῦχε μεγασθενές, ἔπρεπε Ῥώμῃ,
ἔπρεπεν ἀμβροσίοιο Θεοῦ προκέλευθον ἑορτῆς
ὑμετέροις λαοῖσι θύρην νηοῖο πετάσσαι.
ἔπρεπεν ἐξείης μετὰ θέσκελον ἦμαρ ἐκεῖνο
ζωοτόκου Χριστοῖο γενέθλιον ἦμαρ ἱκέσθαι.
καὶ δὴ νὺξ τετέλεστο προηγέτις εὔποδος ἠοῦς
εὐφροσύνην καλέουσα, Θεοῦ δ' ὑπεδέξατο κῆρυξ
ἄμβροτος ἀγρύπνοιο λαῶν κελάδημα χορείης
θεσπεσίοις τεμένεσσι νέοις, ὅθι μυστίδι φωνῇ
παννυχίους Χριστοῖο βιαρκέος ἀνέρες ὕμνους
ἀσπασίως ἐβόησαν ἀσιγήτοισιν ἀοιδαῖς.
ἀλλ' ὅτε δὴ σκιόεσσαν ἀναστείλασα καλύπτρην
οὐρανίας ῥοδόπηχυς ὑπέδραμεν ἄντυγας αἴγλη,
δὴ τότε λαὸς ἅπας συνεγείρετο, πᾶς τε θοώκων
ἀρχός, ὑποδρήσσων σθεναροῦ βασιλῆος ἐφετμαῖς
καὶ Χριστῷ βασιλῆϊ χαρίσια δῶρα κομίζων,
ἱκεσίοις στομάτεσσι θεουδέας ἤπυεν ὕμνους,
ἄργυφον εὐκαμάτοις ὑπὸ χείρεσι κηρὸν ἀνάπτων.

([68]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 490.

([69]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 363.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἕσπετο δ' ἀρητήρ, ἱερῆς δ' ἐξῆρχε χορείης,
ἀρητὴρ πολύυμνος, ὃν ἄξιον εὗρετο νηοῦ
Αὐσονίων σκηπτοῦχος· ὅλης δ' ἐστείνετο Ῥώμης
ἀτραπὸς εὐρυάγυια· μολὼν δ' ἐπὶ θέσπιδας αὐλὰς
δῆμος ἅπας ἐσέβωσε χαρίσιον, οὐρανίας δὲ
ἀχράντους ἐδόκησεν ἐς ἄντυγας ἴχνια θέσθαι (70).»

564, Δεκέμβριος. Ἐμπρησμὸς τοῦ Γαρσονοστασίου. — Κατὰ τὸν Κεδρηνόν, ἐκάη «τὸ μεσαύλιον τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τὸ λεγόμενον γαρσονοστάσιον» (71).

565, Ἀπριλίου 12. Ἰωάννης ὁ Γ', ὁ ἀπὸ Σχολαστικῶν, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

565, Νοεμβρίου 14. Θάνατος τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

565, Νοεμβρίου 14. Ἰουστῖνος ὁ Β' ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

567, Ἰανουαρίου 1. Προέλευσις τοῦ Ἰουστίνου εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν.

570 ±. Ὁ Ἰουστῖνος καλλωπίζει τοὺς ναούς. — Κατὰ τὸν Γεδεών, πατριαρχεύοντος τοῦ Ἰωάννου, «ἐκαλλωπίσθη» (72) ἡ Ἁγία Σοφία. Ὁ δὲ Ζωναρᾶς λέγει περὶ Ἰουστίνου· «Ὃς εὐσεβὴς ὢν τοὺς παρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δομηθέντας ἐπεκόσμει ναούς» (73).

570, Νοεμβρίου 10. Γέννησις τοῦ Μωάμεθ.

574. Προσθῆναι εἰς τὴν λειτουργίαν. — «Ἐπὶ τούτου», λέγει ὁ Κεδρηνὸς περὶ Ἰουστίνου, «ἐτυπώθη ψάλλεσθαι ἐν τῇ μεγάλῃ πέμπτῃ „τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ". ἦλθε δὲ καὶ ἡ ἀχειροποίητος ἀπὸ τῶν Καμουλιανῶν, κώμης τῆς Καππαδοκίας, καὶ τὰ τίμια ξύλα ἀπὸ πόλεως Ἀπαμείας τῆς δευτέρας Συρίας. ἐτυπώθη δὲ ψάλλεσθαι καὶ ὁ χερουβικὸς ὕμνος» (74).

577, Ὀκτωβρίου 3. Εὐτύχιος, ἢ Εὐτυχής, ἀνέρχεται τὸ δεύτερον τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον.

578, Σεπτεμβρίου 26. Τιβέριος ὁ Α', ὃ Κωνσταντῖνος, στέφεται Αὐτοκράτωρ.

582, Ἀπριλίου 12. Ἰωάννης ὁ Δ', ὁ Νηστευτής, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

582, Αὐγούστου 13. Μαυρίκιος στέφεται Αὐτοκράτωρ.

583, Μαΐου 10. Σεισμός. — «Γέγονε σεισμὸς μέγιστος», λέγει ὁ Θεοφάνης, «καὶ πάντες κατέφυγον εἰς τὰς ἐκκλησίας» (75).

595. Κυριακὸς ὁ Β' χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

601, Μαρτίου 26. Ὁ Μαυρίκιος ἀφιεροῖ στέμματα εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — «Σοφία δὲ ἡ βασιλὶς καὶ ἡ αὐγούστα Κωνσταντῖνα,» γράφει ὁ Ζωναρᾶς, «στέμμα προσήνεγκαν τῷ βασιλεῖ λίθοις ὑπερτίμοις καὶ μαργάροις ὑπερφυέσι κεκοσμημένον. ὁ δὲ τοῦτο λαβὼν ἀνέθετο τῷ Θεῷ τῇ ἐκκλησίᾳ προσαγαγών» (76). «Αἱ δὲ αὐγοῦσται», λέγει ὁ Θεοφάνης, «μεγάλως ἐλυπήθησαν τοῦτο μαθοῦσαι» (77).

---

(70) Στ. 320-349.
(71) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 679.
(72) *Πατρ. Πίνακες*, σ. 230.
(73) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ', σ. 285.
(74) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 684-685.
(75) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 389.
(76) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. γ', σ. 191.
(77) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 434.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

602. Ὁ Γερμανός, πενθερὸς τοῦ Θεοδοσίου, υἱοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος, προσφεύγει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — Ὁ στασιάσας Φωκᾶς ἀρνεῖται τὴν ὑποδοχὴν τοῖς τοῦ Μαυρικίου ἀπεσταλμένοις, ἐνῷ ὁ δυσηρεστημένος λαὸς προσφέρει τὸ στέμμα Γερμανῷ, πενθερῷ τοῦ πρωτοτόκου τοῦ Μαυρικίου υἱοῦ. Τότε δ' ὁ Μαυρίκιος διατάσσει τὸν θάνατον τοῦ Γερμανοῦ, ὅστις «εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεομήτορος τῶν Κύρου προσέφυγεν», λέγει ὁ Θεοφάνης. «καί ὁ βασιλεὺς τοῦτο μαθὼν Στέφανον .... ἀπέστειλεν τοῦ ἐξαγαγεῖν τὸν Γερμανὸν τῆς ἐκκλησίας. τοῦ δὲ Στεφάνου βιαίως ἐξαγαγεῖν τοῦτον θελήσαντος, οἱ τοῦ Γερμανοῦ ὑπασπισταὶ ἀντικαταστάντες, ἐξωθοῦσι τὸν Στέφανον, καὶ λαβόντες τὸν Γερμανόν, εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν καταφεύγουσιν ..... ὁ δὲ Γερμανὸς ἠθέλησεν ἐξελθεῖν καὶ δοῦναι ἑαυτόν. τὰ δὲ πλήθη οὐ κατεδέξαντο, ἀλλ' ὕβρεσι μεγάλαις τὸν βασιλέα ἠτίμασαν» ([78]).

602, Νοεμβρίου 23. Φωκᾶς στέφεται Αὐτοκράτωρ. — Ἡ στέψις ἐτελέσθη ἐν τῷ ναῷ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ.

605. Βασιλικός τις ἄνθρωπος λαμβάνει Κωνσταντίναν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῆς καὶ καταφεύγει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — Κατὰ τὸν Θεοφάνη, «ἀνὴρ ἔνδοξος τοῦ παλατίου μεσούσης νυκτὸς Κωνσταντίναν τὴν δέσποιναν σὺν ταῖς τρισὶ θυγατράσιν αὐτῆς λαβών, εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν κατέφυγεν τῇ βουλῇ Γερμανοῦ τοῦ πατρικίου ὀρεγομένου τὴν βασιλείαν. γίνεται τοίνυν ἐν τῇ πόλει στάσις μεγάλη. οἱ δὲ Πράσινοι ἀθροισθέντες ἐπὶ τὸν κοχλίαν ἐδυσφήμουν τὴν Κωνσταντίναν· ὁ δὲ Γερμανὸς τῷ δημάρχῳ τῶν Πρασίνων τάλαντον χρυσίου ἀπέστειλεν, ὥστε συνεργῆσαι αὐτοῖς. τὰ δὲ πρωτεῖα τοῦ δήμου οὐ κατεδέξαντο τοῦτο. ὁ δὲ τύραννος ἔπεμψεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἀποσπάσαι τὰ γύναια· ὁ δὲ πατριάρχης Κυριακὸς ἀντικαθίστατο τῷ τυράννῳ, μὴ καταδεξάμενος ἐκ τοῦ ναοῦ ἀποσπάσαι τὰ γύναια τυραννικῶς. ὅρκοις δὲ βεβαιωθεὶς ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ, ὡς οὐκ ἀδικήσει αὐτάς, ἐξάγονται τοῦ ἁγίου τεμένους, καὶ ἐν μοναστηρίῳ ἐγκλείονται» ([79]).

606 καὶ 607. Τρίμηνος χηρεία τῆς Ἐκκλησίας.

607, Ἰανουαρίου 23. Θωμᾶς ὁ Α΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

608. Μέγας χειμὼν ἐν ΚΠ. — Ὁ Θεοφάνης λέγει· «Γέγονε χειμὼν μέγας πάνυ, ὥστε παγῶσαι τὴν θάλασσαν· ἐν οἷς καὶ ἰχθὺς πολὺς ἐξερρίφθη» ([80]).

609. Ὁ Πατριάρχης ἐγείρει τὸν Θωμαΐτην τοῦ Πατριαρχείου Τρίκλινον.

610, Ἀπριλίου 18. Σέργιος ὁ Α΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

610, Ὀκτωβρίου 6. Ἡράκλειος στέφεται Αὐτοκράτωρ.

611, Ἀπριλίου 22. Σεισμὸς ἐν ΚΠ. — «Γέγονε σεισμὸς μέγας», λέγει τὸ *Πασχάλιον Χρονικόν*, «ὡς ἐξ ἀνάγκης πρὸ πεντηκοστῆς τῇ κβ΄ τοῦ αὐτοῦ μηνός, ἡμέρᾳ ε΄, λιτὴν γενέσθαι εἰς τὸν Κάμπον καὶ ψαλθῆναι τὸ τρισάγιον» ([81]).

614, Ἰούνιος. Οἱ Πέρσαι, κυριεύσαντες τὰ Ἱεροσόλυμα, ἁρπάζουσι τὸ Τίμιον τοῦ Σταυροῦ Ξύλον.

614, Σεπτεμβρίου 14. Ὕψωσις τοῦ Τιμίου Σπόγγου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Κατὰ τὸ *Πασχάλιον Χρονικόν*, «ἐν τῇ τρίτῃ ὑψώσει ἀποδεθεὶς τῷ ζωοποιῷ σταυρῷ ὁ τίμιος σπόγγος καὶ αὐτὸς συνυψοῦται αὐτῷ ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, πεμφθεὶς παρὰ Νικήτα πατρικίου» ([82]).

([78]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 445.

([79]) *Αὐτόθι*, σ. 453.

([80]) *Αὐτόθι*, σ. 458.

([81]) Ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 702.

([82]) *Αὐτόθι*, σ. 705.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

614, Ὀκτωβρίου 28. Ἔκθεσις τῆς Τιμίας Λόγχης ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Τὸ αὐτὸ *Χρονικὸν* διηγεῖται ὅτι «ἠνέχθη ἡ τιμία λόγχη ἀπὸ τῶν ἁγίων τόπων ..... καὶ εὐθέως αὐτῇ τῇ κυριακῇ ἐκηρύχθη ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ὡς ἠνέχθη· καὶ τῇ τρίτῃ καὶ τετράδι προσεκυνήθη ὑπὸ ἀνδρῶν, πέμπτῃ δὲ καὶ παρασκευῇ ὑπὸ γυναικῶν» (83).

616. Προσθῆκαι εἰς τὴν ψαλμῳδίαν. — «Τούτῳ τῷ ἔτει», λέγει τὸ *Χρονικόν*, «..... ἤρξατο ψάλλεσθαι μετὰ τὸ „Κατευθυνθήτω" ἐν τῷ καιρῷ τοῦ εἰσάγεσθαι τὰ προηγιασμένα δῶρα εἰς τὸ θυσιαστήριον ἀπὸ τοῦ σκευοφυλακίου μετὰ τὸ εἰπεῖν τὸν ἱερέα, „Κατὰ τὴν δωρεὰν τοῦ Χριστοῦ σου", εὐθέως ἄρχεται ὁ λαός, „Νῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σὺν ἡμῖν ἀοράτως λατρεύουσιν. ἰδοὺ γὰρ εἰσπορεύεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. ἰδοὺ θυσία μυστικὴ τετελειωμένη δορυφορεῖται, πίστει καὶ φόβῳ προσέλθωμεν, ἵνα μέτοχοι ζωῆς αἰωνίου γενώμεθα. ἀλληλούϊα". τοῦτο δὲ οὐ μόνον ἐν ταῖς νηστείαις προηγιασμένων εἰσαγομένων ψάλλεται, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις ἡμέραις, ὁσάκις ἂν προηγιασμένα γίνηται» (84).

618. Ὁ Πατριάρχης πείθει, ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, τὸν Ἡράκλειον νὰ μείνῃ ἐν ΚΠ. — Ὁ αὐτοκράτωρ, ἀποθαρρυνθεὶς ἐκ τῶν παντοίων δυσχερειῶν, ἐν αἷς εὑρίσκετο, ἡτοιμάζετο νὰ ἀναχωρήσῃ διὰ τὴν Λιβύαν, ὅτε ὁ «γοῦν ἱεράρχης», λέγει Νικηφόρος ὁ Πατριάρχης, «ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦτον καλέσας ὅρκοις ἐνταῦθα περιεδέσμει ὡς ἥκιστα τῆς βασιλευούσης ἐξίστασθαι» (85).

621. Ἡ Ἐκκλησία γίνεται ἀρωγὸς τῷ κράτει πρὸς ἐκπολέμησιν τῶν ἐχθρῶν. — Στρατευσάντων τῶν Ἀβάρων κατὰ τῆς ΚΠ., «διεπιπράσκοντο», λέγει ὁ Νικηφόρος, «τὰ τῶν ἐκκλησιῶν κειμήλια, καὶ εἰς ἀπαγωγὴν φόρου τοῖς βαρβάροις ἐξενεμήθη» (86). Ὁ δὲ Ζωναρᾶς μνημονεύει ὅτι «ἀπορῶν οὖν ὁ βασιλεὺς ἀναλόγου τοῖς ἐναντίοις στρατεύματος, πρὸς δὲ καὶ χρημάτων, ἄργυρον μὲν καὶ χρυσὸν ἐδανείσατο ἔκ τε τῆς μεγάλης ἐκκλησίας καὶ τῶν λοιπῶν εὐαγῶν οἴκων, καὶ διὰ τούτων ἔκοψε νόμισμα» (87).

621. Ὁ Ἡράκλειος περιστέλλει διὰ Νεαρᾶς εἰς ἑξακοσίους τοὺς κληρικοὺς τῆς Ἁγίας Σοφίας.

622, Ἀπριλίου 5. Ὁ Ἡράκλειος, ἐκστρατεύων κατὰ Περσῶν, παραδίδωσι τὴν πόλιν Σεργίῳ τῷ Πατριάρχῃ καὶ Βώνῳ τῷ πατρικίῳ.

624, Μάϊος. Προσθήκη εἰς τὴν ψαλμῳδίαν. — «Ἐπενοήθη ψάλλεσθαι», λέγει τὸ *Πασχάλιον Χρονικόν*, «μετὰ τὸ μεταλαβεῖν πάντας τῶν ἁγίων μυστηρίων ἐν τῷ μέλλειν τοὺς κληρικοὺς ἐπὶ τὸ σκευοφυλάκιον ἀποκαθιστᾶν τὰ τίμια ῥιπίδια, δισκάρια καὶ ποτήρια καὶ ἄλλα ἱερὰ σκεύη, μετὰ τὸ ἐκ τῶν παρατραπεζίων καὶ τὴν διάδοσιν ἀποτεθῆναι πάντα εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν, καὶ ψαλθῆναι τὸν τελευταῖον στίχον τοῦ κοινωνοῦ, λέγεσθαι καὶ τοῦτο τὸ τροπάριν. „Πληρωθήτω τὸ στόμα ἡμῶν αἰνέσεως, Κύριε, ὅπως ἂν ὑμνήσωμεν τὴν δόξαν σου, ὅτι ἠξίωσας ἡμᾶς τῶν ἁγίων σου μετασχεῖν μυστηρίων. τήρησον ἡμᾶς ἐν τῷ σῷ ἁγιασμῷ, ὅλην τὴν ἡμέραν μελετῶντας τὴν δικαιοσύνην σου. ἀλληλούϊα"» (88).

626, Μαρτίου 14 καὶ 15. Ταραχαὶ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Τὸ αὐτὸ *Χρονικὸν*

---

(83) Ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 705.
(84) *Αὐτόθι*, σ. 705-706.
(85) *Ἱστορία*, ἔκδ. Βόννης, σ. 14.
(86) *Αὐτόθι*, σ. 17.
(87) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ', σ. 307.
(88) Ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 714.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πληροφορεῖ ἡμᾶς ὅτι «συνήχθησαν αἱ σχολαὶ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τοῦ πλήθους ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, καὶ κατέκραξαν Ἰωάννου τοῦ ἐπίκλην Σεισμοῦ, ὡς θελήσαντος ἐπᾶραι τὰ ψώμια τῶν σχολῶν εἰς ὄνομα τῶν στρατιωτῶν· καὶ τοῦ πατριάρχου Σεργίου ὑποσχομένου ἀποθεραπεύειν τὸν ὄχλον, εἰ μόνον ἐνδώσωσι γενέσθαι τὴν θείαν λειτουργίαν.

Τῇ πεντεκαιδεκάτῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς πάλιν πλειόνων εὑρεθέντων ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, καὶ κατακραξάντων τοῦ λεχθέντος Ἰωάννου, ὁ μὲν πατριάρχης καὶ Ἀλέξανδρος ὁ ἔπαρχος τῶν πραιτωρίων καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν ἀρχόντων καὶ Λεόντιος κόμης τοῦ ὀψαρίου καὶ σπαθάριος, ἀνῆλθαν εἰς τὸν ἄμβωνα τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, καὶ κραυγῶν πολλῶν γενομένων κατὰ τοῦ ῥηθέντος Ἰωάννου τοῦ ἐπίκλην Σεισμοῦ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ εἰς τὸ μηκέτι αὐτὸν παρελθεῖν διὰ πολιτικοῦ πράγματος, ἐκεῖνος μὲν καθῃρέθη καὶ κατεβλήθησαν αὐτοῦ παραχρῆμα αἱ εἰκόνες» ([89]).

626, Ἰουλίου 29. Ὁ Χαγάνος τῶν Ἀβάρων ἐμφανίζεται ἔξωθεν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως.

626, Αὐγούστου 4. Οἱ Ἄβαροι καὶ οἱ Σθλάβοι ἀποκρούονται τῶν τειχῶν τῆς ΚΠ.

628, Μαΐου 15. Αἱ νίκαι τοῦ Ἡρακλείου ἀνακοινοῦνται ἐκ τοῦ Ἄμβωνος τῆς Ἁγίας Σοφίας. — «Τῇ ἁγίᾳ πεντηκοστῇ», λέγει τὸ *Πασχάλιον Χρονικόν*, «ἀνεγνώσθησαν ἀποκρίσεις ἐπ᾽ ἄμβωνος ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, σταλεῖσαι ἐκ τῶν ἀνατολικῶν μερῶν ὑπὸ Ἡρακλείου τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν βασιλέως, δηλοῦσαι τὴν πτῶσιν Χοσδρόου καὶ τὴν ἀναγόρευσιν Σειροίου τῶν Περσῶν βασιλέως» ([90]).

628, Σεπτεμβρίου 14. Τὰ ἀνακτηθέντα Τίμια Ξύλα ὑψοῦνται ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Ἡττηθέντων τῶν Περσῶν, ὁ Ἡράκλειος, «λαβὼν τὰ ζωοποιὰ ξύλα ἐσφραγισμένα, καθάπερ ἐλήφθησαν διαμείναντα», λέγει ὁ Πατριάρχης Νικηφόρος, «πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα ἀφίκετο . . . . . καὶ ἀνοιγέντα προσκυνοῦσιν ἅπαντες. ὑψωθέντων δὲ αὐτῶν ἐκεῖσε εὐθὺς εἰς τὸ Βυζάντιον ὁ βασιλεὺς ἐξέπεμψεν. ὁ δὲ Σέργιος ὁ τοῦ Βυζαντίου ἱεράρχης ἐκ Βλαχερνῶν . . . . . λιτανεύων ὑπεδέξατο, καὶ πρὸς τὴν μεγίστην ἐκκλησίαν ἀγαγὼν ταῦτα ἀνύψωσε» ([91]).

628, τέλη. Ὁ Ἡράκλειος ἐπιστρέφει τὸ δάνειον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.— Ὁ αὐτοκράτωρ ὡς «ἑλὼν τῆς οὐσίας τῆς μεγάλης ἐκκλησίας», λέγει ὁ Πατριάρχης Νικηφόρος, «ἐκέλευσεν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ ταμείου αὐτῇ τε καὶ τῷ κατ᾽ αὐτὴν κλήρῳ ἐτήσια χρήματα παρέχεσθαι» ([92]).

629. Τὰ Ζωοποιὰ Ξύλα κομίζονται εἰς Ἱεροσόλυμα.

632. Θάνατος τοῦ Μωάμεθ.

635. Ὁ Τίμιος Σταυρὸς πάλιν μεταφέρεται εἰς ΚΠ., συνεπείᾳ τῶν ἐν Συρίᾳ νικῶν τῶν Ἀράβων.

638, Ἰουλίου 4. Ὁ Ἡράκλειος κηρύσσει Αὐτοκράτορα τὸν Κωνσταντῖνον, ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Ὁ αὐτοκράτωρ, γράφει ὁ Πορφυρογέννητος, «ἀπῆει ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ, καὶ πάντα κατὰ τὸ ἔθος ἐγένετο» ([93]).

638, Δεκέμβριος. Πύῤῥος ὁ Β΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

([89]) Ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 715-716.

([90]) *Αὐτόθι*, σ. 727.

([91]) *Ἱστορία*, ἔκδ. Βόννης, σ. 25.

([92]) *Αὐτόθι*, σ. 26.

([93]) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 628.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

639, Ἰανουαρίου 1. Πρόκενσον εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — Κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον, ὁ Ἡράκλειος ἐποίησε προέλευσιν «ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐξῆλθεν μετ' αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ δεσπότης, φορῶν χλανίδιον, καὶ Ἡράκλειος ὁ δεσπότης καὶ υἱὸς αὐτοῦ, φορῶν πραίσεκτον, καὶ παρὰ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ παρακρατούμενος. ἐφόρεσαν δὲ τόγας ὅ,τε πατρίκιος Νικήτας καὶ ὁ πατρίκιος Ἰωάννης καὶ ὁ πατρίκιος ὁ κατὰ Ἰέσδην καὶ ὁ πατρίκιος Δομέτιος καὶ ὁ μάγιστρος Εὐστάθιος, καὶ οἱ λοιποὶ ἄρχοντες ἐφόρεσαν χλανίδια ὁλοσήρικα, καί τινες δὲ ἀπὸ ὑπάρχων ἐφόρεσαν λώρους κατὰ ὑπατίας, καὶ εἰσελθόντων αὐτῶν ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἦψαν κηροὺς καὶ πάντα τὰ πρὸς συνήθειαν γεγόνασιν, καὶ ἐγένετο ἄξια» ([94]).

641, Μαρτίου 12. [Ἡράκλειος] Κωνσταντῖνος ὁ Γ' διαδέχεται τὸν Ἡράκλειον.

641, Ἰουνίου 23. Ἡρακλεωνᾶς ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ. — Διηγεῖται ὁ Κεδρηνὸς ὅτι «οὗτος προσήγαγεν εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν τὸ στέμμα ὅπερ ἀφείλετο Κωνσταντῖνος ἐκ τοῦ μνημείου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ» ([95]).

641. Κώνστας ὁ Β', ἢ Κωνσταντῖνος, ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ. Ταραχὴ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Νικηφόρος ὁ Πατριάρχης ἱστορεῖ ὅτι «Πύῤῥος..... τὴν ταραχὴν καὶ τὴν στάσιν τοῦ λαοῦ περιαθρήσας ἀπελογεῖτο ὡς οὐ διὰ τοῦτο αὐτοὶ στασιάζουσιν, ἀλλὰ Οὐαλεντίνῳ τὴν βασιλείαν περιποιοῦνται. ἔτι οὖν ἐπικειμένου τοῦ ὄχλου δῆλα ποιεῖ βασιλεῖ ἅπαντα. ὁ δὲ συλλαβόμενος τὸν ἀνεψιὸν Ἡράκλειον εὐθὺς ἐπὶ τὸ ἱερὸν ἐχώρει, καὶ ἀνέρχεται ἅμα Πύῤῥῳ τῷ ἄμβωνι, καὶ προτρέπεται στέφειν Ἡράκλειον, οἱ δὲ ὄχλοι τὸν βασιλέα ἐβιάζοντο τὸ ἔργον ἐπιτελεῖν. ὁ δὲ λαβὼν ἐκ τῆς ἐκκλησίας τὸν τοῦ πατρὸς Ἡρακλείου στέφανον τὸ ἔργον ἐπλήρου. εὐθὺς οὖν τὸν στεφθέντα Κωνσταντῖνον οἱ ὄχλοι μετονομάζουσι. τὸ οὖν ἀχυρῶδες καὶ ἀγροικωδέστερον τοῦ λαοῦ κατὰ Πύῤῥου τὰς χεῖρας ὤπλιζον, καὶ πρὸς τὸ ἱερὸν γενόμενοι εἰσέρχονται ἐπαγόμενοι Ἑβραίων καὶ ἄλλων κακοδόξων ὅμιλον ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ. καὶ τὴν μὲν ἐνδυτὴν διαῤῥηγνῦσι, καὶ τὸν ἱερὸν χῶρον αἰσχρῶς κατεῤῥύπαινον, τάς τε κλεῖς τῶν πυλῶν λαβόντες ἐπὶ κοντοῦ ἀνήρτων, καὶ οὕτω τὴν πόλιν ἀθέσμως περιῆεσαν. Πύῤῥος δὲ ταῦτα μαθὼν τῇ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐν τῷ ἱερῷ παραγίνεται, καὶ πάντα τὰ ἱερὰ ἀσπάζεται, καὶ τὸ περικείμενον αὐτῷ ὠμόφορον περιελὼν τῇ ἱερᾷ ἀποτίθεται τραπέζῃ, φήσας „τῆς ἱερωσύνης μὴ ἀφιστάμενος ἀποτάσσομαι λαῷ ἀπειθεῖ“» ([96]).

641, Ὀκτώβριος. Παῦλος ὁ Β' χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

654. Πύῤῥος ὁ Α' ἀνέρχεται τὸ δεύτερον τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον.

655. Πέτρος ὁ Αἱρετικὸς χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

665-666. Ἐξάμηνος χηρεία τῆς Ἐκκλησίας.

666. Θωμᾶς ὁ Β' χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

668. Κωνσταντῖνος ὁ Δ', ὁ Πωγωνάτος, διαδέχεται τὸν Κώνσταντα.

668. Ἰωάννης ὁ Ε' χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

673, Ἀπρίλιος. Ὁ ἀραβικὸς στόλος, ναυαρχούντων τοῦ Ἀβδουλραχμὰν καὶ τοῦ Γιεζήδ, πολιορκεῖ τὴν ΚΠ. ἄχρι τοῦ 678.

674. Κωνσταντῖνος ὁ Α' χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

676. Θεόδωρος ὁ Α' χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

([94]) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 629.
([95]) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 753.
([96]) *Ἱστορία*, ἔκδ. Βόννης, σ. 34-35.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

678. Ὁ Πωγωνάτος νικᾷ περιφανέστατα διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς τοῦ Καλλινίκου, τὸν τὴν βασιλεύουσαν πολιορκοῦντα ἀραβικὸν στόλον, καὶ οὕτω σώζει ὅλην τὴν Εὐρώπην.

678. Γεώργιος ὁ Α΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

680. Ἕκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν ΚΠ. — Ἐν αὐτῇ παρευρέθησαν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα θεοφόροι πατέρες, καθὼς μανθάνομεν ἐκ τῶν ἑρμηνευτῶν, ἤ, κατὰ τὸν Θεοφάνη, διακόσιοι ὀγδοήκοντα ἐννέα([97]).

683. Θεόδωρος ὁ Α΄ ἀνέρχεται τὸ δεύτερον τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον.

685. Ἰουστινιανὸς ὁ Β΄ ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

686. Παῦλος ὁ Γ΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

692. Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν ΚΠ., ἡ ἐν τῷ Τρούλλῳ. — Διακόσιοι εἴκοσιν ἑπτὰ πατέρες ἔλαβον μέρος εἰς αὐτήν.

693. Καλλίνικος ὁ Α΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

695. Στάσις ἐν τῷ Λουτῆρι τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ὁ Λεόντιος εὐφημεῖται Αὐτοκράτωρ. — Διηγεῖται ὁ Πατριάρχης Νικηφόρος ὅτι ὁ στρατηγὸς «Λεόντιος πάντας τοὺς καθειργμένους ἔλυσε, κἀκεῖθεν σκεδαννύμενοι ἀνὰ πάντα μέρη τῆς πόλεως βοῇ κράζειν ἐκέλευσε πάντας χριστιανοὺς εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Σοφίας παραγίνεσθαι. ἐξ ὧν πᾶν τὸ πλῆθος θορυβηθὲν σπουδῇ πρὸς τὸν λουτῆρα τῆς ἐκκλησίας ἠθροίζετο. ὁ δὲ σὺν τοῖς μοναχοῖς καὶ ἑτέροις τῶν φίλων πρὸς Καλλίνικον τὸν τηνικαῦτα ἱεράρχην τῆς πόλεως ἔρχεται, καὶ βιάζεται κατελθεῖν καὶ φωνῆσαι πρὸς τὸν λαόν, „αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος“. τὸ δὲ πλῆθος Ἰουστινιανὸν ἐδυσφήμει» ([98]). Ὁ δὲ Ζωναρᾶς λέγει· «Εὐφήμουν δὲ τὸν Λεόντιον, συνεργοῦντος καὶ Καλλινίκου τοῦ πατριάρχου. ἐκεῖθεν δ᾽ εἰς τὸ ἱππήλατον μεταχωρήσαντες θέατρον τὰ ὅμοια διεπράττοντο, καὶ τὸν Ἰουστινιανὸν τῶν ἀνακτόρων ἐξαγαγόντες κατὰ τὴν σφενδόνην ἐῤῥινοτόμησαν, καὶ εἰς Χερσῶνα ἔθεντο ὑπερόριον» ([99]). Καὶ «ὁ Λεόντιος τῆς βασιλείας ἐκράτησεν» ([100]).

698. Τιβέριος ὁ Β΄, ὁ Ἄψίμαρος, ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

705. Ἰουστινιανὸς ὁ Ῥινότμητος ἀναλαμβάνει τὸν Θρόνον.

705. Κῦρος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

711. Φιλιππικὸς ὁ Βαρδάνης ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

712. Ἰωάννης ὁ ΣΤ΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

713. Ἀρτέμιος, ἢ Ἀναστάσιος ὁ Β΄, στέφεται Αὐτοκράτωρ. — Ἡ στέψις ἐγένετο ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, κατὰ τὸ σύνηθες.

715, Αὐγούστου 11. Γερμανὸς ὁ Α΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

716. Θεοδόσιος ὁ Γ΄ ἀναγορεύται Αὐτοκράτωρ.

717, Μαρτίου 25. Λέων ὁ Γ΄, ὁ Ἴσαυρος, στέφεται Αὐτοκράτωρ.

717, Αὐγούστου 15. Ὁ Μασαλμᾶς πολιορκεῖ τὴν βασιλεύουσαν.

718, Αὐγούστου 25. Λέων ὁ Ἴσαυρος τρέπει εἰς φυγὴν τοὺς Ἄραβας, πολιορκοῦντας τὴν ΚΠ., σώζων οὕτως, ὡς καὶ ὁ Πωγωνάτος, τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τοῦ ἀραβικοῦ κινδύνου.

719, Ὀκτωβρίου 25. Βάπτισις τοῦ Κοπρωνύμου ἐν τῇ Κολυμβήθρᾳ τῆς Μεγάλης Ἐκ-

---

([97]) Γεδεὼν *Πατρ. Πίνακες*, σ. 250.

([98]) *Ἱστορία*, ἔκδ. Βόννης, σ. 43-44.

([99]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ΄, σ. 323-324

([100]) *Αὐτόθι*, σ. 324.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κλησίας. — «Ἐτέχθη δὲ τῷ Λέοντι σκύμνος ὠμότερος τοῦ πατρός», λέγει ὁ Ζωναρᾶς, «..... καὶ τὸν υἱὸν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἐβάπτισε, Κωνσταντῖνον ὀνομάσας αὐτόν» (101).

725. Πρῶτον διάταγμα τοῦ Ἰσαύρου κατὰ τῶν εἰκόνων. — Ὡς αἴτιον τοῦ διωγμοῦ ὁ Κεδρηνὸς ἀναφέρει τὸ ὅτι ὁ Λέων ὤφειλε δῆθεν τὴν αὐτοκρατορίαν εἰς Ἑβραίους, πείσαντας τὸν τῶν Ἀράβων ἀρχηγὸν Ἰζὴθ νὰ καταστρέψῃ τὰς τῶν Χριστιανῶν εἰκόνας, ὑποσχεθέντας δὲ τῷ Ἰσαύρῳ τὸ στέμμα τῆς ΚΠ., ἐὰν ὡρκίζετο τὴν ἀναίρεσιν τῶν σεπτῶν εἰκονισμάτων (102). «Ὅθεν», λέγει Νικηφόρος ὁ Πατριάρχης, «κατὰ τῆς εὐσεβείας ἵσταται, καὶ τῶν ἱερῶν εἰκονισμάτων μελετᾷ τὴν καθαίρεσιν ὡς ἐκ τῶν τούτων ἱδρύσεώς τε καὶ προσκυνήσεως γεγονέναι οἰόμενος τὸ τεράστιον, κακῶς εἰδώς» (103).

726. Εἰκονομαχία. — Ὁ Κεδρηνὸς σημειοῖ τάδε· «Οἱ μέντοι κατὰ τὴν βασιλίδα πόλιν ὄχλοι σφόδρα λυπούμενοι αὐτῷ τε ἔμελλον ἐπελθεῖν καὶ πολλοὺς βασιλικοὺς ἀνθρώπους ἀνεῖλον, τούς τε καθελόντας τὴν ἐπὶ τῆς μεγάλης χαλκῆς πύλης τοῦ Κυρίου εἰκόνα, ὡς πολλοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας τιμωρηθῆναι» (104). Καὶ πάλιν, «ὁ μέντοι βασιλεὺς Λέων οὐ μόνον περὶ τὴν σχετικὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων ὁ δυσσεβὴς ἐσφάλλετο προσκύνησιν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πρεσβειῶν τῆς πανάγνου Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων· καὶ τὰ λείψανα δὲ τῶν ἁγίων ὁ παμμίαρος, ὡς οἱ διδάσκαλοι αὐτοῦ Ἄραβες, ἐβδελύττετο» (105).

730, Ἰανουάριος. Δεύτερον διάταγμα κατὰ τῶν εἰκόνων. Παραίτησις τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ. — Κατὰ τὸν Πατριάρχην Νικηφόρον, «ὁ βασιλεὺς ἀθροίζει πλεῖστον λαὸν τῆς πόλεως περὶ τὰ βασίλεια καὶ συγκαλεῖ τὸν τότε τῆς πόλεως ἀρχιερέα Γερμανόν, καὶ συγγράφειν ὑπὲρ τῆς καθαιρέσεως τῶν εἰκόνων ἠνάγκαζεν» (106). Ὁ δὲ ἱεράρχης «μηδόλως πεισθεὶς τῇ μυσαρᾷ κακοβουλίᾳ αὐτοῦ,» προσθέτει ὁ Θεοφάνης, «τὸν λόγον τῆς ἀληθείας ὀρθοτομήσας ἀπετάξατο τὴν ἀρχιερωσύνην ἐπιδοὺς τὸ ὠμοφόριον» (107).

730, Ἰανουαρίου 22. Ἀναστάσιος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ. — Οὗτος ἠσπάσθη τὰς εἰκονομαχικὰς τοῦ κρατοῦντος δοξασίας. Κατὰ δὲ τὴν εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν πομπικὴν αὐτοῦ εἴσοδον, «αἱ σεμναὶ καὶ τίμιαι γυναῖκες τῆς Κωνσταντινουπόλεως,» γράφει ὁ Ἱεροσολύμων Δοσίθεος, «ὧν προεξῆρχεν ἡ ἁγία Θεοδοσία, ἑορταζομένη Μαΐου δεκάτῃ ἐννάτῃ, ὥρμησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τοῖς λίθοις καὶ τοῖς ξύλοις, ὑβρίζουσαι καὶ μισθωτὸν ἀποκαλοῦσαι καὶ λύκον καὶ προδότην Ἰούδαν, ἐδίωξαν» (108).

740, Ὀκτωβρίου 26. Φρικωδέστατος σεισμὸς ἐν ΚΠ., εἰς ὃν ἡ Ἁγία Σοφία ἀντιτάσσει κραταιὰν ἀντίστασιν. Αἱ μετ' αὐτὸν ἀσθενέστεραι δονήσεις διαρκοῦσιν ἐπὶ δώδεκα μῆνας. — Ὁ Πατριάρχης Νικηφόρος διηγεῖται ὅτι ὁ κλόνος οὗτος «πολλοὺς οἴκους καὶ ἱεροὺς ναοὺς καὶ στοὰς ἀθρόως ἐπικαταβάλλει, ἐκ πρώτων βάθρων αὐτῶν..... ἀνατρέψας, καὶ τὸν θεῖον ναὸν ὃν τῆς ἁγίας Εἰρήνης ἐπώνυμον καλοῦσι κατέσεισεν, ὃς πλησιαίτατα τῆς μεγάλης

(101) Ἐπιτ. Ἱστορ., ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ', σ. 328. Ἴδε καὶ Α' τόμον, σ. 127-128.
(102) Σύν. Ἱστορ., ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 788-789.
(103) Ἱστορίαι, ἔκδ. Βόννης, σ. 64.
(104) Σύν. Ἱστορ., ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 795.
(105) Αὐτόθι, σ. 797.
(106) Ἱστορίαι, ἔκδ. Βόννης, σ. 66.
(107) Χρονογρ., ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 629.
(108) Γεδεὼν Πατρ. Πίνακες, σ. 262.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐκκλησίας ἵδρυται. μεθ' ὃν καὶ ὁ Ἀρκαδίου, τοῦ πάλαι Ῥωμαίων τὰ σκῆπτρα ἰθύνοντος ἀνδριάς, ὃς κατὰ τὸν λεγόμενον Ξηρόλοφον καθύπερθε τοῦ γλυφαίου ἵδρυται κίονος, κατὰ γῆς ἄνωθεν ἐρ-ρίπτο. διέμεινε δὲ τὰ τοῦ σάλου ἄχρι καὶ εἰς ἐνιαυτὸν ὅλον· διὸ πλεῖστοι τῆς πόλεως προϊόντες καὶ ἔξω τειχῶν αὐλιζόμενοι εἰς καλύβας κατέμενον» ([109]). Ὁ δὲ Ζωναρᾶς προσθέτει ὅτι «πλῆθος ἀνθρώπων συγκέχωστο τοῖς συμπτώμασιν..... κατέπεσε καὶ ὁ ἐν τῇ Χρυσῇ πόρτῃ ἀνδριὰς τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου, ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ κατὰ τὴν χέρσον τείχη τῆς πόλεως» ([110]).

741, Ἰούνιος. Κωνσταντῖνος ὁ Ε', ὁ Κοπρώνυμος, διαδέχεται τὸν Λέοντα ἐπὶ τοῦ Θρόνου. Εἰκονομαχικὸς κλύδων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. — Τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς πράξεις τοῦ Κοπρωνύμου οὕτως κρίνει ὁ Θεοφάνης· «Αὐτὸς γὰρ ὁ πανώλης καὶ ἐμβρόντητος αἱμοβόρος τε καὶ ἀγριώτατος θήρ, τυραννικῶς καὶ οὐκ ἐννόμως τῷ κράτει χρησάμενος, πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ τῆς ἀχράντου καὶ παναγίας Μητρὸς αὐτοῦ καὶ πάντων τῶν ἁγίων διίσταται, μαγείαις δὲ καὶ ἀσελγείαις καὶ αἱμοθυσίαις..... καὶ δαιμόνων ἐπικλήσεσι χαίρων, καὶ ἁπλῶς ψυχοφθόροις ἐπιτηδεύμασιν ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας συζήσας» ([111]).

742. Στάσις ὑπὲρ Ἀρταβάσδου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Ἐκστρατεύσαντος τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν Ἀράβων, ὁ κουροπαλάτης Ἀρτάβασδος ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ λαοῦ. «Καὶ οὕτως ὁ δῆμος τῆς πόλεως εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν συναθροισθείς», λέγει ὁ Ζωναρᾶς, «τὸν μὲν Κωνσταντῖνον ἀναθέματι καθυπέβαλον, εὐφήμουν δὲ τὸν Ἀρτάβασδον, τούτοις συνευδοκοῦντος καὶ τοῦ πατριάρχου Ἀναστασίου» ([112]). Καὶ ὁ Ἀρτάβασδος, παρὰ πάντων τῶν παρευρισκομένων βασιλεὺς ἀναγορεύεται.

742. Ὁ Ἀρτάβασδος ἀναστηλοῖ τὰς εἰκόνας ([113]).

742. Ὁ Κοπρώνυμος καταβάλλει τὴν στάσιν.

751, Ἰουνίου 6. Ὁ Κωνσταντῖνος στέφει τὸν ἴδιον υἱὸν διὰ τοῦ Πατριάρχου Ἀναστασίου.

754. Ἀσέβεια τοῦ Κοπρωνύμου. — «Ἤδη δὲ ἡ ἀσέβεια τοῦ κρατοῦντος ἐπαῤῥησιάζετο», λέγει Νικηφόρος ὁ Πατριάρχης, «καὶ πᾶς εὐσεβούντων καὶ Θεῷ προσανακειμένων ὁ βίος ἐχλευάζετο καὶ διεσκόπτετο, μάλιστα δὲ τῶν μοναζόντων τὸ ἱερὸν ἐκθέσμως ἐδιώκετο τάγμα. τούτων γὰρ τοὺς τὴν ἑαυτῶν ὁμολογίαν φυλάξαντας καὶ ἐπὶ τοῦ οἰκείου διαμείναντας σχήματος καὶ τῷ ἀνοσίῳ αὐτῶν ἀνθεστηκότας δόγματι ποικίλαις βασάνοις καὶ διαφόροις αἰκίαις παρεδίδοσαν, καὶ ὧν μὲν τὴν γενειάδα ἀφειδῶς ἀνεπίμπρων, ὧν δὲ τὰς ταύτης τρίχας βίᾳ ἀποσπῶντες ἀφῄρουν. κεφαλὰς δ' ἄλλων τοῖς ἱεροῖς πίναξιν, ἐν οἷς τῶν ἁγίων τὰ ἐκτυπώματα ἐκεχάρακτο, διέθραυον παίοντες. καὶ μέντοι καὶ ὀφθαλμοὺς τούτων διώρυττον καὶ τῶν μελῶν ἕτερα τοῦ σώματος ἐξέκοπτον ἀπανθρώπως οἱ δείλαιοι» ([114]).

754. Εἰκονομαχικὴ Σύνοδος ἐν Βλαχέρναις. Κωνσταντῖνος ὁ Β' ἀνέρχεται τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον. — Ὁ Θεοφάνης σημειοῖ ὅτι «ἐν Βλαχέρναις ἐλθόντες οἱ τῆς Θεοτόκου πολέμιοι,

---

([109]) *Ἱστορία*, ἔκδ. Βόννης, σ. 66.

([110]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ. τ. γ', σ. 343.

([111]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 637.

([112]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ', σ. 345.

([113]) Θεοφάνους *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 640.

([114]) *Ἱστορία*, ἔκδ. Βόννης, σ. 80.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνῆλθεν Κωνσταντῖνος(115) ἐν τῷ ἄμβωνι κρατῶν Κωνσταντῖνον μοναχὸν ἐπίσκοπον γενόμενον τοῦ Συλαίου, καὶ ἐπευξάμενος ἔφη μεγάλῃ τῇ φωνῇ· „Κωνσταντίνου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου πολλὰ τὰ ἔτη“»(116). «Καὶ τοῦτον», ἐξακολουθεῖ ὁ Θεοφάνης περὶ τοῦ νέου πατριάρχου, ὁ Κοπρώνυμος «παραυτὰ στεφανίτην ἀντὶ μοναχοῦ ἔπεισε γενέσθαι, καὶ κρεῶν μεταλαμβάνειν, καὶ κιθαρῳδιῶν ἀνέχεσθαι ἐν τῇ βασιλικῇ τραπέζῃ»(117).

*764. **Μέγας χειμὼν ἐν ΚΠ., καθ' ὃν ἡ θάλασσα κρυσταλλοῦται.*** — «Γέγονε δὲ χειμών», λέγει ὁ Ζωναρᾶς, «..... μέγας..... τῷ κρυστάλλῳ χιόνος ἐπιπεσούσης, κἀκείνης ἐκ τοῦ κρύους συμπιληθείσης καὶ κρυσταλλωθείσης, πεζοπορουῦντες οἱ ἄνθρωποι διῄεσαν τὸν πορθμὸν τοῦ Στενοῦ καὶ τὸν ἐκ τῆς πόλεως πρὸς Χρυσόπολιν, ἀχθοφοροῦντά τε ὑποζύγια καὶ βόες ἁμάξας ἕλκοντες σὺν φόρτῳ πολλῷ»(118).

*766, **Νοεμβρίου 16. Νικήτας ὁ Α΄, ὁ ἀπὸ Σθλάβων, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.***

*767, **Ὀκτωβρίου 6. Ὁ ψευδώνυμος Πατριάρχης Κωνσταντῖνος ὁ ἀπὸ Συλαίου ἀναθεματίζεται δημοσίᾳ ἐπὶ τοῦ Ἄμβωνος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας.*** — «Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ς΄, ἰνδικτιῶνος ς΄», λέγει ὁ Θεοφάνης, «ἦχθη Κωνσταντῖνος ὁ ψευδώνυμος πατριάρχης ἀπὸ τῆς Πριγκίπου νήσου. καὶ ἔδειρεν αὐτὸν ὁ τύραννος Κωνσταντῖνος, ὡς μὴ ἰσχύειν αὐτὸν βαδίσαι. ἐκέλευσε δὲ αὐτὸν εἰς φορεῖον βασταχθῆναι, καὶ ἀπελθόντα καθίσαι ἐν τῇ σολαίᾳ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. καὶ ἀσηκρῆτις ἦν σὺν αὐτῷ βαστάζων τόμον χάρτου, ἐν ᾧ ἦν γεγραμμένα τὰ τούτου αἴτια. παντὸς δὲ τοῦ λαοῦ τῆς πόλεως ἐκ διαταγῆς βασιλικῆς ἐκεῖσε ἀθροισθέντος καὶ ὁρῶντος, ὑπανεγιγνώσκετο ὁ χάρτης εἰς ὑπήκοον παντὸς τοῦ λαοῦ. καὶ καθ' ἕκαστον κεφάλαιον ἔπαιεν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον ὁ ἀσηκρῆτις, τοῦ πατριάρχου Νικήτου ἐν τῷ συνθρόνῳ καθεζομένου καὶ θεωροῦντος. μετὰ δὲ τοῦτο ἀναβιβάσαντες αὐτὸν ἐν τῷ ἄμβωνι καὶ στήσαντες ὄρθιον, ἔλαβεν Νικήτας τὸν χάρτην, καὶ ἀποστείλας ἐπισκόπους, καὶ λαβὼν τὸ ὠμοφόριον αὐτοῦ ἀνεθεμάτισεν αὐτόν, καὶ ἐπονομάσαντες Σκοτίοψιν ἐξέωσαν αὐτὸν ὀπισθοφανῶς τῆς ἐκκλησίας»(119). Καὶ κατόπιν ἐπόμπευσαν αὐτὸν καὶ ἀπεκεφάλισαν.

*770±. **Ὁ Πατριάρχης Νικήτας ἀνακαινίζει τὰ Σέκρετα τοῦ Πατριαρχείου, ἀλλ' ὡς εἰκονομάχος, ἀποξύει τὰς εἰκόνας αὐτῶν.*** — «Νικήτας ὁ τῆς πόλεως πρόεδρος,» λέγει Νικηφόρος ὁ Πατριάρχης, «τινὰ μὲν τῶν ἐκ χρόνου διαφθαρέντα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἀνακαινίζει κτίσματα, τάς τε ἐν τοῖς ἐκεῖσε ἱδρυμένοις τῶν προόδων οἴκοις, ἃς Ῥωμαῖοι σέκρετα καλοῦσι, τό τε μικρὸν δόμημα καὶ τὸ μέγα, τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν ἁγίων οὔσας διὰ ψηφίδων χρυσῶν καὶ κηροχύτου ὕλης εἰκονογραφίας ἀπέξυσε»(120).

*775, **Σεπτεμβρίου 14. Λέων ὁ Δ΄, ὁ Χαζάρας, διαδέχεται τὸν Κοπρώνυμον.*** — Οὗτος «ἔδοξεν εὐσεβὴς εἶναι πρὸς ὀλίγον χρόνον,» λέγει ὁ Θεοφάνης, «καὶ φίλος τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν μοναχῶν»(121).

*776, **Ἀπριλίου 13-14. Λέων ὁ Χαζάρας κηρύσσει τὸν υἱὸν αὐτοῦ Αὐτοκράτορα ἐν***

---

(115) Ὁ Κοπρώνυμος.
(116) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 660.
(117) *Αὐτόθι*, σ. 675.
(118) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δινδορφ, τ. γ΄, σ. 349.
(119) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 681-682.
(120) *Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 85-86.
(121) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 695.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Τὴν τελετὴν ταύτην οὕτω περιγράφει ὁ Θεοφάνης· «Προῆλθεν ὁ βασιλεὺς σὺν τοῖς δυσὶ καίσαρσι καὶ νωβελισσίμοις καὶ τῷ νέῳ Κωνσταντίνῳ εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, καὶ ὑπαλλάξας τὴν ἐνδυτήν, ὡς ἔθος ἐστὶ τοῖς βασιλεῦσι, ἐπανῆλθεν ἐν τῷ ἄμβωνι σὺν τῷ υἱῷ αὐτοῦ καὶ τῷ πατριάρχῃ. καὶ εἰσελθὼν πᾶς ὁ λαὸς ἀπέθεντο τὰ ἔγγραφα αὐτῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ. ὁ δὲ βασιλεὺς διελάλησεν οὕτως· „ἰδού, ὦ ἀδελφοί, τὴν αἴτησιν ὑμῶν πληρῶ, καὶ δωροῦμαι ὑμῖν τὸν υἱόν μου εἰς βασιλέα. ἰδοὺ ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς χειρὸς τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν παραλαμβάνετε". οἱ δὲ μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἐβόησαν, λέγοντες· „ἀντιφώνησον ἡμᾶς, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐκ τῆς χειρός σου παραλαμβάνομεν τὸν κύριον Κωνσταντῖνον εἰς βασιλέα τοῦ φυλάττειν αὐτόν, καὶ ὑπεραποθνήσκειν αὐτοῦ"» ([122]).

Καὶ «τῇ ἐπαύριον ..... ἔστεψεν ὁ βασιλεὺς τὸν υἱὸν αὐτοῦ· καὶ οὕτω προῆλθον ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ οἱ δύο βασιλεῖς ..... προῆλθεν δὲ καὶ ἡ βασίλισσα Εἰρήνη, ... ὀψικευομένη διὰ τῶν σκήπτρων ὑπὸ τῶν σχολῶν, καὶ ἀνῆλθεν διὰ τοῦ ἀναβασίου τῆς Χαλκῆς εἰς τὰ κατηχούμενα τῆς ἐκκλησίας μὴ ἐξελθοῦσα εἰς τὴν μέσην τοῦ ἐμβόλου» ([123]).

780, Φεβρουαρίου 20. Παῦλος ὁ Δ΄, ὁ Κύπριος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

780±. Εἰκονομαχικαὶ τάσεις τοῦ Λέοντος. — Εἴδομεν ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ἐφάνη ὀρθόδοξος, ἀλλὰ πρὸς τὰ τέλη τῆς αὐτοκρατορίας αὐτοῦ ἀπέβη εἰκονομάχος. «Εὑρὼν δέ τινας τῶν ἐπισήμων τοῦ παλατίου», λέγει ὁ Ζωναρᾶς, «ταῖς θείαις εἰκόσι προσκύνησιν ἀπονέμοντας, ... ὠμότατά τε αὐτοὺς αἰκισάμενος καὶ διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐν ἀτίμῳ πομπῇ περιαγαγών, πρότερον ψιλώσας αὐτοὺς τῶν τριχῶν, οὕτως εἰς τὸ πραιτώριον ἐναπέθετο» ([124]).

780, Σεπτεμβρίου 8. Θάνατος τοῦ Λέοντος. — Ὁ αὐτοκράτωρ «λιθομανὴς ὑπάρχων», λέγει ὁ Θεοφάνης, «λίαν ἠράσθη τοῦ στέμματος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, καὶ λαβὼν ἐφόρεσεν αὐτό, καὶ ἐξῆλθον ἄνθρακες ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ληφθεὶς σφοδρῷ πυρετῷ τέθνηκε» ([125]).

780, Σεπτέμβριος. Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ΄, διαδέχεται τὸν Λέοντα, συμβασιλεύων τῇ μητρὶ αὐτοῦ Εἰρήνῃ.

780, φθινόπωρον. Νίκη τῶν ὀρθοδόξων. — Ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Εἰρήνης, ἤρξαντο, λέγει ὁ Θεοφάνης, «οἱ εὐσεβεῖς παῤῥησιάζεσθαι, καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ πλατύνεσθαι, καὶ οἱ θέλοντες σωθῆναι ἀποτάσσεσθαι, καὶ ἡ δοξολογία τοῦ Θεοῦ ὑψοῦσθαι, καὶ τὰ μοναστήρια ἀναῤῥύεσθαι, καὶ πᾶν ἀγαθὸν φανεροῦσθαι» ([126]).

780, Δεκεμβρίου 25. Ἡ Εἰρήνη ἐπιστρέφει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν τὸ ὑπὸ τοῦ Λέοντος ἀρθὲν στέμμα. — «Προελθοῦσα βασιλικῶς δημοσίᾳ σὺν τῷ παιδί», λέγει ὁ Θεοφάνης, «προσήνεγκε τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἀρθὲν στέμμα ἐπικαλλωπισθὲν διὰ μαργαριτῶν ([127]).

784, Δεκεμβρίου 25. Ταράσιος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

787, φθινόπωρον. Ἑβδόμη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Νικαίᾳ, δι' ἧς καταργεῖται ἡ ἐν Βλαχέρναις εἰκονομαχικὴ σύνοδος τοῦ 754. — Ἡ ζ΄ πρᾶξις τῆς συνόδου ταύτης ἔχει ὧδε· «Ὁρίζομεν σὺν ἀκριβείᾳ πάσῃ, καὶ ἐμμελείᾳ, παραπλησίως τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ,

---

([122]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 696.
([123]) *Αὐτόθι*, σ. 696-697.
([124]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ΄, σ. 356.
([125]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ α΄, σ. 702.
([126]) *Αὐτόθι*, σ. 704.
([127]) *Αὐτόθι*, σ. 703.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνατίθεσθαι τὰς σεπτὰς καὶ ἁγίας εἰκόνας τὰς ἐκ χρωμάτων, ἢ ψηφίδος, καὶ ἑτέρας ὕλης ἐπιτηδείως ἐχούσης, ἐν ταῖς ἁγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις, ἐπὶ τοῖς σκεύεσι καὶ ἐσθῆσι, τοίχοις τε, καὶ σανίσιν, οἴκοις τε, καὶ ὁδοῖς, τῆς τε τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰκόνος, καὶ τῆς ἀχράντου Δεσποίνης ἡμῶν, τῆς ἁγίας Θεοτόκου, τιμίων τε ἀγγέλων καὶ πάντων ἁγίων. ὅσῳ γὰρ συνεχῶς δι᾽ εἰκονικῆς ἀνατυπώσεως ὁρῶνται, τοσοῦτον καὶ οἱ ταύτας θεώμενοι διανίστανται πρὸς τὴν τῶν πρωτοτύπων μνήμην τε, καὶ ἐπιπόθησιν. καὶ ταύτας ἀσπασμὸν καὶ τιμητικὴν προσκύνησιν ἀπονέμειν, οὐ μὴν τὴν κατὰ πίστιν ἡμῶν ἀληθινὴν λατρείαν, ἣ πρέπει μόνῃ τῇ θείᾳ φύσει· ἀλλ᾽ ὃν τρόπον τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ, καὶ τοῖς ἁγίοις εὐαγγελίοις, καὶ τοῖς λοιποῖς ἱεροῖς ἀναθήμασι. καὶ θυμιαμάτων, καὶ φώτων προσαγωγήν, πρὸς τὴν τούτων τιμὴν ποιεῖσθαι, καθὼς καὶ τοῖς ἀρχαίοις εὐσεβῶς εἴθισται. ἡ γὰρ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει, καὶ ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγγραφομένου τὴν ὑπόστασιν. οὕτω γὰρ κρατύνεται ἡ τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν διδασκαλία, ἤτουν παράδοσις τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, τῆς ἀπὸ περάτων εἰς πέρατα δεξαμένης τὸ εὐαγγέλιον» ([128]).

790, Φεβρουαρίου 9. Σεισμὸς ἐν ΚΠ. — Λέγει ὁ Θεοφάνης· «Σεισμὸς γέγονεν φοβερώτατος, ὥστε μὴ τολμῶντάς τινας ἐν οἴκῳ καθευδῆσαι, ἀλλὰ πάντας εἰς τοὺς κήπους καὶ τὰ ἐξάερα σκηνὰς ποιήσαντας διάγειν» ([129]).

790. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπομακρύνει τῆς ἀρχῆς τὴν μητέρα αὐτοῦ Εἰρήνην.

790, Δεκέμβριος. Ἐμπρησμός, καθ᾽ ὃν καίεται ἡ Πατριαρχικὴ Βιβλιοθήκη. — Κατὰ τὸν Κεδρηνόν, ἐγένετο «ἐμπρησμός, καὶ ἐκαύθη ὅ τε τρίκλινος τοῦ πατριαρχείου ὁ λεγόμενος Θωμαΐτης καὶ αἱ ὑποκάτω αὐτοῦ καμάραι, ἔνθα ἀπέκειτο τὰ σχέδη πάσης γραφῆς» ([130]).

797. Ἡ ἀπάνθρωπος Εἰρήνη τυφλοῖ τὸν υἱὸν αὐτῆς.

797. Φυγὴ τῶν ἀνδραδέλφων τῆς Εἰρήνης εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. — «Τῆς Εἰρήνης δὲ μοναρχησάσης, ὡς λέλεκται», γράφει ὁ Ζωναρᾶς, «οἱ ἀνδράδελφοι αὐτῆς καθειργμένοι τυγχάνοντες ἠδυνήθησαν τῇ μεγάλῃ προσελθεῖν ἐκκλησίᾳ ..... Ἄετιος ..... μέγα τότε παρὰ τῇ βασιλίσσῃ δυνάμενος, ἐξήνεγκε τῆς ἐκκλησίας αὐτοὺς καὶ εἰς Ἀθήνας ἀπῆχθησαν ὑπερόριοι» ([131]).

802. Νικηφόρος ὁ Α΄ στέφεται Αὐτοκράτωρ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Οὗτος ἐγκρατὴς τοῦ θρόνου γενόμενος, ἐξώρισε τὴν σκληρὰν Εἰρήνην «ἐν τῇ νήσῳ τῆς Πριγκίπου», λέγει ὁ Θεοφάνης, «ἐν τῇ μονῇ ἣν αὐτὴ ᾠκοδόμησεν» ([132]).

806, Ἀπριλίου 12. Νικηφόρος ὁ Α΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

811, Ἰουλίου 26. Σταυράκιος ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

811, Ὀκτωβρίου 2. Μιχαὴλ ὁ Α΄, ὁ Ῥαγγαβέ, στέφεται Αὐτοκράτωρ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — «Ὁ δὲ Μιχαήλ», γράφει ὁ Ζωναρᾶς, «μεθ᾽ ἡμέραν εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν παραγενόμενος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου τεταινίωτο βασιλικῷ διαδήματι, ἀπαιτηθεὶς παρ᾽ αὐτοῦ πρότερον ἔγγραφον ἐπαγγελίαν τοῦ μή τι παρακινῆσαι τῶν τῆς ἐκκλησίας θεσμῶν» ([133]).

([128]) Ἀγαπίου καὶ Νικοδήμου *Τὸ Πηδάλιον*, ἐν Ἀθήναις, 1841, σ. 181-182.
([129]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 719 - 720.
([130]) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β΄, σ. 25.
([131]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ΄, σ. 367.
([132]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 742.
([133]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ΄, σ. 374.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἦτο δ' ὁ Μιχαὴλ ὀρθόδοξος, διότι, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, «ἀνακαινίσας ..... ζητούντων πολλῶν τὴν κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων μανίαν, τινὰς συλλαβὼν καὶ μετρίως πως αἰκισάμενος, δι' αὐτῶν καὶ τοὺς λοιποὺς κατεπτόησε» (134).

811, Δεκεμβρίου 25. Ὁ Μιχαὴλ στέφει τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ἀφιερῶν αὐτῇ δῶρα. — Γράφει ὁ Θεοφάνης· «Μιχαὴλ ὁ γαληνότατος βασιλεὺς ἔστεψεν Θεοφύλακτον τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς βασιλέα ὑπὸ Νικηφόρου πατριάρχου ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ἡμέρᾳ πέμπτῃ τῆς ἑβδομάδος, καὶ προσήγαγεν πολυτελῆ κόσμον τῷ ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ, ἐν σκεύεσι χρυσοῦ διαλίθοις καὶ τετραβήλοις ἀρχαιοτεύκτοις ἐκ χρυσοῦ καὶ πορφύρας λαμπρῶς καθυφασμένοις καὶ θαυμασταῖς ἁγίαις εἰκόσι πεποικιλμένοις» (135).

813. Κροὺμ ὁ Βούλγαρος εἰς μάτην πολιορκεῖ τὴν ΚΠ.

813, Ἰουλίου 20. Λέων, ὁ Ε', ὁ Ἀρμένιος, στέφεται Αὐτοκράτωρ. — Οὗτος ἦν εἰκονομάχος. «Λέγεται δὲ προαισθέσθαι», γράφει ὁ Ζωναρᾶς, «τοῦ Λέοντος τὸ κάτοπτρον ὁ ἀοίδιμος Νικηφόρος, καὶ ὡς ἔσται τοῖς ὀρθοδόξοις σκόλοψ καὶ κυδοιμοῦ ταῖς ἐκκλησίαις λαβή. ἐν γὰρ τῷ περιτιθέναι τῇ αὐτοῦ κεφαλῇ τὸ διάδημα δόξαι ἀκάνθας ἐμπαγῆναι αὐτοῦ τῇ χειρί» (136). Καὶ μετὰ μικρόν, λέγει ὁ αὐτὸς χρονογράφος, «τῆς κατὰ τῶν σεβασμίων εἰκόνων λύττης ἀπήρξατο» (137). Καὶ «τοὺς μὴ τῇ ἀσεβείᾳ αὐτοῦ ὑποκύπτοντας διασπαράσσειν καὶ λαφύσσειν ὑπείγετο» (138).

814. Σεισμικαὶ δονήσεις.

815, Ἀπριλίου 1. Θεόδοτος ὁ Α', ὁ Μελισσηνός, ἢ Κασσιτερᾶς, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

820. Μιχαὴλ ὁ Β', ὁ Τραυλός, ἢ Ἀμορραῖος, στέφεται Αὐτοκράτωρ. — Φονευθέντος τοῦ Λέοντος, ὁ Τραυλός, λέγει ὁ Ζωναρᾶς, «εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἀφίκετο, ταινιωθησόμενος διαδήματι, τὴν μιαιφονίαν παρ' οὐδὲν λογισάμενος» (139). Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἀμορραίου, ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς παρατηρεῖ ὅτι «οὐκ ἦν τι παρ' αὐτῷ εὑρεῖν ἀκραιφνές, ἀλλ' ἦν, ὡς εἰπεῖν, ὁ ἄνθρωπος πανσπερμία αἱρέσεως». Καὶ «οὐ μετὰ πολὺ τὴν γνώμην ἔδειξε τὴν οἰκίαν καὶ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐχώρησε» (140).

821. Ἀντώνιος ὁ Α', ὁ Κασσυματᾶς, ἢ Βυρσοδέψης, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

824. Ὁ Μιχαὴλ στέφει τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Κατὰ τὸν Γεώργιον Μοναχόν, «ἦν ..... αὐτῷ παῖς ἐξ Εὐφροσύνης ὀνόματι Θεόφιλος, ὃν καὶ ἔστεψεν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ» (141).

829, Ὀκτωβρίου 1. Ὁ Θεόφιλος διαδέχεται τὸν Μιχαήλ.

832, Ἀπριλίου 21. Ἰωάννης ὁ Ζ', ὁ Ἰαννῆς, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

835 ±. Εἰκονομαχία ἐπὶ Θεοφίλου. — Μανθάνομεν ἐκ τῆς *Συνεχείας Θεοφάνους* ὅτι καθη-

---

(134) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ', σ. 376.
(135) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 770.
(136) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ', σ. 383.
(137) *Αὐτόθι*, σ. 381.
(138) *Αὐτόθι*, σ. 385.
(139) *Αὐτόθι*, σ. 389.
(140) *Αὐτόθι*, σ. 391.
(141) *Βίοι Νέων Βασιλέων*, ἐν Μίγνη, *P. G.*, τ. 109. σ. 844.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ροῦντο «κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν αἱ θεῖαι μορφαί, θηρία δὲ καὶ ὄρνιθες ἀντὶ τούτων ἀνεστηλοῦντο καὶ ἐνεγράφοντο, τὴν θηριώδη καὶ ἀνδραποδώδη τούτου διάνοιαν ἐξελέγχοντα» (142).

835 ±. Ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι Θεοφίλου. — Λέγει ἡ *Συνέχεια Θεοφάνους*· «Ὕμνους δέ τινας ποιῶν καὶ στιχηρὰ μελίζων ᾄδεσθαι προετρέπετο· μεθ' ὧν καὶ τὸ τοῦ τετάρτου ἦχου, „Εὐλογεῖτε", ἐκ τοῦ κατὰ τὴν ὀγδόην, „Ἄκουε, κόρη", ᾠδὴν μεθαρμοσάμενος καὶ ῥυθμὸν παρασχών, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ εἰς πάντων ἐπήκοον ᾄδεσθαι διωρίσατο» (143). Καὶ ὁ Ζωναρᾶς σημειοῖ τὴν ἑξῆς προσθήκην· «Τὸ κατὰ βαϊοφόρον ἑορτὴν ᾀδόμενον στιχερὸν τὸ „ἐξέλθετε, ἔθνη, ἐξέλθετε καὶ λαοί"» (144).

835 ±. Μουσικαὶ χειρονομίαι Θεοφίλου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — «Ὁ Θεόφιλος ἔρωτι τοῦ μέλους βαλλόμενος», λέγει ἡ *Συνέχεια Θεοφάνους*, «καθάπερ πατέρες περὶ τὰ ἔγγονα, κατὰ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἐν φαιδρᾷ πανηγύρει οὐ παρῃτήσατο τὸ χειρονομεῖν, δοὺς τῷ κλήρῳ αὐτῆς λίτρας ὑπὲρ τούτου χρυσίου ἑκατόν» (145).

838. Ὁ Θεόφιλος καλλωπίζει τὴν μεσημβρινοδυτικὴν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας εἴσοδον.

840. Θρίαμβος Θεοφίλου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Ἐπανελθόντος τοῦ Θεοφίλου ἐκ Κιλικίας, ὅπου ἐνίκησε τοὺς Ἀγαρηνούς, ἐγένετο θριαμβευτικὴ εἴσοδος αὐτοῦ εἰς ΚΠ. «Ὁ δὲ βασιλεύς», λέγει ὁ Πορφυρογέννητος, «ἀποβὰς τοῦ ἵππου εἰσῆλθεν διὰ τοῦ φρέατος εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν, καὶ εὐξάμενος ἐξῆλθεν πάλιν διὰ τῆς αὐτῆς πύλης» (146).

840. Πτῶσις τῆς τούφας τοῦ ἐν τῷ Αὐγουσταίῳ Ἀνδριάντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

840. Ὁ Θεόφιλος στέφει τὸν υἱὸν Μιχαὴλ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — «Στέφει δὲ Θεόφιλος», γράφει Συμεὼν ὁ Μάγιστρος, «Μιχαὴλ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, φιλοτιμησάμενος πάντας, ὡς ἔθος, ἐν τῷ στεψίμῳ» (147).

842, Φεβρουάριος. Τελευταῖαι στιγμαὶ τοῦ Θεοφίλου. — Κατὰ τὸν Ζωναρᾶν, ὁ αὐτοκράτωρ «πολλὰ τὴν σύμβιον..... ἀξιώσας μὴ παραχωρῆσαι τὰς σεπτὰς ἀναστηλωθῆναι εἰκόνας, μηδὲ τὸν πατριάρχην Ἰωάννην τῆς ἐκκλησίας διωχθῆναι» (148), ἀπεβίω.

842, Φεβρουάριος. Μιχαὴλ ὁ Γ', ὁ Μεθυστής, διαδέχεται τὸν Θεόφιλον, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀνηλικιότητος αὐτοῦ, τὰ πράγματα διέπει ἡ μήτηρ αὐτοῦ Θεοδώρα.

842. Καθαίρεσις τοῦ Πατριάρχου Ἰαννῆ. — Ἐπιμελείᾳ τῆς αὐγούστας Θεοδώρας, «εὐθὺς ὁ δυσώνυμος Ἰαννὴς (ὃν καὶ λεκονομάντιν ἔλεγον, καὶ τῆς Θεοφίλου πλάνης ὑπαίτιον)», γράφει Νικήτας ὁ Παφλαγών, «τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου καὶ τῆς ἱερωσύνης ἐνδίκως καθαιρεῖται» (149).

842, Φεβρουαρίου 12. Μεθόδιος ὁ Α', ὁ Ὁμολογητής, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

842, Φεβρουαρίου 14. Θρίαμβος τῆς Ὀρθοδοξίας. Τελετὴ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. Αἱ εἰκόνες ἀναστηλοῦνται ἐν τοῖς ναοῖς. — Ἐγένετο τελετὴ ἐν Βλαχέρναις παρούσης τῆς Θεοδώρας καὶ τοῦ Μεθοδίου. Καὶ μετὰ τὴν ὑμνῳδίαν, λέγει ἡ *Συνέχεια Θεοφάνους*, «τῇ ἔωθεν μετὰ λιτῆς

---

(142) Ἐν Μίγνη *P. G.* τ. 109, σ. 113.
(143) *Αὐτόθι*, σ. 120-121.
(144) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ', σ. 409.
(145) Ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 121.
(146) *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 506-507.
(147) *Χρονογραφία*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 705.
(148) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. γ', σ. 418.
(149) *Βίος Ἰγνατίου Πατριάρχου*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 105, σ. 500.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῷ μεγάλῳ τοῦ Θεοῦ Λόγου τεμένει καταλαμβάνουσι, καὶ τὸν κόσμον αὐτῆς αὖθις ἀναλαμβάνει ἡ ἐκκλησία, τῆς ἁγίας μυσταγωγίας τελειωθείσης ἁγνῶς» ([150]).

846, Ἰουλίου 4. Ἰγνάτιος, ὁ Ῥαγγαβέ, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

855, Ἰανουαρίου 6. Ὁ Πατριάρχης ἀρνεῖται τῷ Βάρδᾳ, ἀδελφῷ τῆς Θεοδώρας, τὴν κοινωνίαν ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Ὁ Βάρδας, λέγει Νικήτας ὁ Παφλαγών, «τῇ ἰδίᾳ φασὶν οὕτως ἐπιμανῆναι νύμφῃ», καὶ «οὐ μόνον οὐκ ἀπέσχετο τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας (ἑορτὴ τῶν ἁγίων Θεοφανίων ἦν) καὶ αὐτὸς ἀναιδῶς προσῆλθε, τῶν θείων μεθέξων μυστηρίων. τί δὲ ὁ ἀρχιερεύς; ἀποβάλλεται τῆς κοινωνίας, ἀνάξιον τοῦτον τῆς τοῦ δεσποτικοῦ σώματος κρίνων μεταλήψεως» ([151]).

857. Χηρεία μηνὸς τῆς Ἐκκλησίας.

857, Δεκεμβρίου 25. Φώτιος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

860, Ἰούνιος. Τῶν Ῥὼς πολιορκούντων τὸ Βυζάντιον, ὁ Φώτιος ἐκφωνεῖ λόγον ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Τὸν ῥητορικὸν ἐκεῖνον λόγον τοῦ μεγάλου ἱεράρχου συνοψίζω ἐνταῦθα, χειραγωγούμενος ὑπὸ τοῦ κ. Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως· «Τί τοῦτο; τίς ἡ χαλεπὴ αὕτη καὶ βαρεῖα πληγὴ καὶ ὀργή; πόθεν ἡμῖν ὁ ὑπερβόρειος οὗτος καὶ φοβερὸς ἐπέσκηψε κεραυνός· ποῖα νέφη παθῶν πυκνωθέντα, τίνων δὲ κριμάτων σφοδραὶ παρατρίψεις τὴν ἀνυπόστατον ταύτην καθ' ἡμῶν ἐξεπυρήνισαν ἀστραπήν; πόθεν ἡ βαρβαρικὴ αὕτη καὶ πυκνὴ καὶ ἀθρόα κατερράγη θάλασσα;» ὁ πατριάρχης ἀποδίδωσι τὴν συμφορὰν τῇ θείᾳ ὀργῇ, ἐπὶ ταῖς τε ἁμαρτίαις καὶ τῇ ἀχαριστίᾳ τῶν Βυζαντίων, καὶ ἐξακολουθεῖ· «Ἐγὼ πολλάκις ὑμῶν τοῖς ὠσὶ τοὺς παραινετικοὺς κατέσπειρα λόγους, τοὺς ἀπειλητικούς· ἀλλ' ὡς ἔοικεν εἰς ἄκανθας ἐξέφυσαν· ἐδυσώπησα, ἐπέπληξα· πολλάκις ὑμῖν τὴν τῶν Σοδομιτῶν ὑπέδειξα τέφραν, καὶ τὸν πρὸ ταύτης κατακλυσμόν.....οὐκ ἐπεστράφητε οὐδὲ μετενοήσατε, ἀλλ' ἐβαρύνατε τὰ ὦτα τοῦ μὴ εἰσακούειν λόγον Κυρίου· διὰ τοῦτο ἐξεχύθη ἐφ' ἡμᾶς ὁ θυμὸς αὐτοῦ καὶ ἐγρηγόρησεν ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστήριξεν ἐφ' ἡμᾶς». Παριστάνων δὲ κατόπιν τὴν θέσιν ὑπὸ τὰ σκιερώτατα πάντως χρώματα, θρηνεῖ τὴν ἐπαπειλουμένην καταφορὰν τοῦ μεγίστου ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, προσκαλῶν τοὺς συνηγμένους νὰ δακρύσωσιν ὅτι οὐδεὶς «ἐστιν ὁ βοηθός». Καὶ μετ' ὀλίγον, ἐκ θαυμασίας δημηγορικῆς ἀντιθέσεως κινούμενος, καθησυχάζει τρόπον τινὰ καὶ ἐνθαῤῥύνει τὸ ἐν τῷ κοσμοθρυλήτῳ τεμένει συνηγμένον ἄπειρον πλῆθος, λέγων· «Στήσατε τὸν κλαυθμόν, παύσασθε τούτου, ἀσφαλεῖς φύλακες γένεσθε, τολμῶ καὶ λέγω ἐγὼ τῆς σωτηρίας ὑμῖν ἐγγυητής». Ὁ εἰς δάκρυα συγκινηθεὶς λαὸς ὑπόσχεται μετάνοιαν εἰλικρινῆ· ὁ δὲ πατριάρχης συνιστᾷ εἰς πάντας νὰ προσδράμωσιν εἰς «τὴν Μητέρα τοῦ Λόγου, τὴν μόνην ἡμῶν ἐλπίδα καὶ καταφυγήν.....ταύτῃ βοήσωμεν ποτνιώμενοι· σῶσον πόλιν σὴν ὡς οἶδας, ὦ Δέσποινα. ταύτην πρὸς τὸν Υἱὸν αὐτῆς καὶ Θεὸν ἡμῶν μεσίτην στησώμεθα καὶ τῶν διομολογηθέντων ἡμῖν μάρτυρα καὶ ἐγγυητὴν ποιησώμεθα καὶ τὰς ἡμετέρας αἰτήσεις διαπορθμεύουσαν καὶ τὴν παρὰ τοῦ τεχθέντος ἐξ αὐτῆς φιλανθρωπίαν ἐπομβρίζουσαν καὶ τὸ νέφος τῶν ἐχθρῶν διασκεδάζουσαν, καὶ τὰς τῆς σωτηρίας ἡμῖν αὐγὰς ἀναλάμπουσαν· ἧς ταῖς πρεσβείαις τῆς παρούσης μὲν ῥυσθείημεν ὀργῆς, ῥυσθείημεν δὲ καὶ τῆς μελλούσης καὶ ἀτελευτήτου κατακρίσεως» ([152]).

([150]) Ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 168.

([151]) *Βίος Ἰγνατίου*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 105, σ. 504.

([152]) Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως *Ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος, οἱ Ῥώς, καὶ ὁ Πατριάρχης Φώτιος*, ἐν *Βιβλιοθήκῃ Μαρασλῇ*, ἐν Ἀθήναις, 1903, ἀρ. 214, σ. 30-38.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

860. Οἱ Ῥὼς ὑφίστανται πανωλεθρίαν ἔξωθεν τῶν τειχῶν τῆς βασιλευούσης.

860, Αὔγουστος. Σεισμοὶ ἐν ΚΠ. — Γράφει Νικήτας ὁ Παφλαγών· «Σεισμοῖς ἐξαισίοις ἡ βασιλεύουσα κατεδονεῖτο· καὶ πᾶς οἶκος ἐκλονεῖτο καὶ πᾶσα καρδία τῷ φόβῳ κατεσείετο ..... ἐν ἡμέραις ..... τεσσαράκοντα» (153).

865, Μαΐου 16. Σεισμοὶ ἐν ΚΠ. — «Ἐγένοντο δὲ καὶ κλόνοι γῆς φρικωδέστατοι», λέγει ὁ Κεδρηνός, «εἰς δὲ ὁ μέγιστος, καθ' ἣν ἡμέραν ἡ τοῦ Κυρίου ἀνάληψις ἑορτάζεται τὴν γῆν κατασείσας, τό τε κατὰ τὸ Ἐξωκιόνιον πρὸς γῆν ἠδάφισε τεῖχος, καὶ ναοὺς εὐπρεπεῖς καὶ οἴκους λαμπροὺς καὶ τὴν κατὰ τὴν χρυσῆν πύλην τῆς πόλεως ἱδρυμένην νίκην καὶ τὰς ἐν τῷ Δευτέρῳ κατὰ τὴν ἁγίαν Ἄνναν παγίας ἱσταμένας κατέσεισεν» (154).

865 ±. Κωδωνοστάσιον ἐγείρεται παρὰ τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν, ἐν ᾧ τοποθετοῦνται οἱ ἐκ Βενετίας σταλέντες κώδωνες (155).

865 ±. Μιχαὴλ ὁ Γ΄ προσφέρει διάφορα ἀναθήματα τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Κατὰ τὴν *Συνέχειαν Θεοφάνους*, ὁ Μιχαὴλ προσέφερε θαυμάσιον δίσκον εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν· «Οὔτε γὰρ τῷ δίσκῳ τῶν παλαιῶν τι κειμηλίων καὶ ἱερῶν, καὶ τῶν ἀφ' οὗ γεγόνασιν ἄνθρωποι τεχνουργηθέντων ἐν ναοῖς, κατὰ τὸ μέγεθος ἐξισάζεται, οὔτε τις εὐπρέπεια καὶ ὡραιότης τινὶ τῶν γενομένων ἐπήνθησεν, πάντων ἐκεῖ τῶν ὡραίων καὶ τιμίων συνδεδραμηκότων· καὶ τὸ ποτήριον δὲ τοῦτο λίαν κατάλληλον. οὐ μὴν δὲ καὶ ὁ εἰς φωταγωγίαν κατασκευασθεὶς αὐτῷ κύκλος, ὅπερ φασὶ πολυκάνδηλον, τινὶ τῶν ἄλλων ἠλάττωται, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐκ χρυσοῦ ὅλος γενόμενος, λίτρας ἔχων ἑξήκοντα, τῶν ἄλλων διαφέρει κατὰ πολὺ καὶ τούτῳ δίδωσι τὰ πρωτεῖα καὶ τὸ σεβάσμιον» (156).

866, Ἀπρίλιος. Φρικῶδες ὄναρ τοῦ Καίσαρος Βάρδα. — «Ὤμην γὰρ κατὰ ταύτην τὴν νύκτα», διηγεῖται ὁ Βάρδας, ὡς ἀναφέρει Νικήτας Δαβὶδ ὁ Παφλαγών, «ὡς δῆθεν προελεύσεως οὔσης, εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν μετὰ τοῦ βασιλέως εἰσιέναι· κατὰ πάσας δὲ θυρίδας τὰς ἄνω καὶ τὰς κάτω εἰκόνας ὁρᾶν ἐδόκουν ἀρχαγγελικὰς πρὸς τὸν ναὸν βλεπούσας· καὶ ὅτε πλησίον ἦμεν τοῦ ἄμβωνος, ὥφθησαν ὥσπερ κουβικουλάριοι δύο ἀπότομοι καὶ ἐμβριθεῖς· ὧν ὁ μὲν δέσμιον τὸν βασιλέα λαβών, καὶ ἐπὶ τὰ δεξιὰ κατασύρων, ἐξωθεῖτο τῆς σολέας, κατακρίνων ὡς ὑπεύθυνον· ἐμὲ ὁ ἕτερος ὁμοιοτρόπως διὰ τῶν ἀριστερῶν ἀπῆγεν. ἄφνω δὲ περιβλεψάμενος, ὁρῷ ἐν τῷ συνθρόνῳ τοῦ ἀδύτου καθήμενον ἄνδρα γηραλέον, ἀπαραλλάκτως ἐοικότα τῇ εἰκόνι τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου, καὶ αὐτῷ δύο τινὲς παρειστήκεισαν σοβαροί, πραιποσίτων τάξιν ἐπιφαίνοντες. ὁρῶ δὲ πρὸς τοῖς γόνασι τοῦ καθημένου τὸν Ἰγνάτιον ἱκετεύοντα, καὶ πολλοῖς δάκρυσι παριῤῥαινόμενον οὕτως, ὥστε κἀκεῖνον αὐτῷ συλλυπούμενον στενάξαι. καὶ αὐτὸς ἐβόα. „Κλειδοῦχε τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ πέτρα ἐν ᾗ Χριστὸς ὁ Θεὸς τὴν αὐτοῦ ἐκκλησίαν ἐστηρίξατο, εἰ οἶδας, ὅτι ἠδικήθην, παραμύθησόν μου τὸ πολύθλιπτον γῆρας". ὁ δὲ πρὸς αὐτόν, „Δεῖξον", ἔφη, „τὸν ἀδικήσαντά σε, καὶ ὁ Θεὸς σὺν τῷ πειρασμῷ ποιήσει καὶ τὴν ἔκβασιν". καὶ στραφεὶς ὁ Ἰγνάτιος τῇ δεξιᾷ χειρὶ ἐπέδειξεν ἐμέ, λέγων· „Οὗτος περισσότερον πάντων ἐλυμήνατό με· καὶ κόρον τῆς κατ' ἐμοῦ ὕβρεως οὐκ ἔσχεν". νεύσας οὖν ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου πρὸς τὸν ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καθεστηκότα, καὶ μικρὰν πάνυ μάχαιραν ἐκβαλών, εἰς ἐπήκοον πάντων ἀπεφήνατο.

---

(153) *Βίος Ἰγνατίου*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 105, σ. 525.
(154) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β΄, σ. 173.
(155) Ῥοχὼλτ δὲ Φλερῆ *La Messe*, τ. ς΄, ἐν Παρισίοις, 1888, σ. 154. Ἴδε καὶ Α' τόμον, σ. 139.
(156) Ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 225.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

„Τὸν θεόργιστον Βάρδαν παράλαβε, καὶ πρὸ τοῦ νάρθηκος ἔξω κατάκοψον μεληδόν“· αὐτίκα τοίνυν, ἑλκόμενος δῆθεν πρὸς θάνατον, εἶδον, ὅτι καὶ τῷ βασιλεῖ τὴν χεῖρα ἐπισείων, „Ἔκδεξαι“, ἔφη, „ἀσεβότεκνον“· καὶ οὕτως ἐμαυτὸν εἶδον ὡς ὕπαρ καταμελιζόμενον» ([157]). Καὶ μετ᾽ ὀλίγον τὸ ὄνειρον τοῦτο ἐπραγματοποιήθη.

866, Μαΐου 26. Στέψις Βασιλείου τοῦ Α΄, τοῦ Μακεδόνος, ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Τὸ σπουδαῖον ἐκεῖνο γεγονὸς οὕτω περιγράφει ὁ Γραμματικὸς Λέων· «Ὀψὲ δὲ σαββάτῳ τῆς πεντηκοστῆς ἐμήνυσε Φωτίῳ πατριάρχῃ ὁ βασιλεὺς.....τὴν ἀναγόρευσιν τῆς βασιλείας ποιῆσαι Βασιλείου· καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξῆλθον δύο σελλία. οἱ δὲ λαοὶ διεταράχθησαν, πῶς ἑνὸς βασιλέως ὄντος δύο σελλία ἐξῆλθον. τοῦ δὲ βασιλέως διερχομένου ἐν τῇ προελεύσει ὄπισθεν Βασίλειος περιεπάτει φορῶν σκαραμάγγιον μετὰ σπαθίου, ὡς ἔθος παρακοιμωμένοις. μέχρι δὲ τῶν βασιλικῶν πυλῶν ἐλθὼν ὁ βασιλεὺς οὐκ ἀπέθετο τὸ στέφος, καθὼς ἔθος ἐστὶ τοῖς βασιλεῦσιν, ἀλλὰ μετ᾽ αὐτοῦ εἰσῆλθεν μέχρι τῶν ἁγίων θυρῶν, καὶ ἀντιστραφεὶς ἀνέβη τρεῖς βαθμοὺς τοῦ ἄμβωνος ἑστεμμένος· καὶ ὑποκάτω τοῦ ἄμβωνος Βασίλειος ὁ παρακοιμώμενος, κάτωθεν δὲ Βασιλείου Λέων ὁ Κάστωρ καὶ ἀσηκρῆτις, ἔχων τόμον ἐπὶ χεῖρας, καὶ Μιχαὴλ πραιπόσιτος ὁ Ἀγγούρης, καὶ οἱ δήμαρχοι ἅμα τοῖς δήμοις. ἤρξατο οὖν Λέων ὁ ἀσηκρῆτις ἀναγινώσκειν λέγων, ὅτι „ὁ Βάρδας ὁ καῖσαρ ἐβουλεύσατο κατ᾽ ἐμοῦ ἀνελεῖν με, καὶ διὰ τοῦτο ὑπεξήγαγέ με τῆς πόλεως· καὶ εἰ μὴ διὰ Συμβατίου καὶ Βασιλείου ἐμηνήθη μοι, οὐκ ἂν ἐν τοῖς ζῶσιν ἤμην. ἐτελεύτησε δὲ ὑπὸ τῆς ἰδίας ἁμαρτίας. θέλω δὲ Βασίλειον παρακοιμώμενον, ὡς πιστὸν ὄντα καὶ φυλάττοντα τὴν ἐμὴν βασιλείαν καὶ τοῦ ἐχθροῦ ἐλευθερώσαντά με, εἶναι φύλακα τῆς ἐμῆς βασιλείας καὶ ὑπὸ πάντων εὐφημεῖσθαι ὡς βασιλέα“. Βασίλειος δὲ ἐπληροῦτο δακρύων, καὶ δεδωκὼς ὁ βασιλεὺς Φωτίῳ πατριάρχῃ τὸ στέμμα ἄρας ἐκ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς, ὡς εἰσαγαγεῖν ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ ἐποίησεν εὐχὴν ἐπ᾽ αὐτῷ, καὶ οἱ πραιπόσιτοι ἐνεγκάντες διβιτίσιον καὶ τζαγγία ἐνέδυσαν Βασίλειον, ὅστις βαλὼν τὴν χλαμύδα ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως. καὶ ἐξῆλθεν ὁ πατριάρχης, καὶ ἦρεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ βασιλέως, καὶ ἐπέδωκεν αὐτὸ τῷ βασιλεῖ· καὶ τῶν σκήπτρων πεσόντων, ὡς ἔθος, ἔστεψεν ὁ Μιχαὴλ τὸν Βασίλειον, καὶ εὐφήμησαν πάντες „Μιχαὴλ καὶ Βασιλείου πολλὰ τὰ ἔτη“» ([158]).

867, Σεπτεμβρίου 25. Ἀναιρεθέντος τοῦ Μιχαήλ, ὁ Βασίλειος ἄρχει μόνος. Ἀλλ᾽ ὁ μέγας Φώτιος ἠρωϊκώτατα ἀρνεῖται αὐτῷ τὴν κοινωνίαν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — «Εἰς δὲ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἐν ἑορτῇ ἀπελθὼν ὁ Βασίλειος», διηγεῖται ὁ Ζωναρᾶς, «καὶ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας μετασχεῖν βουληθεὶς ἐκωλύθη παρὰ τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ἀνδροφόνον ἀποκαλοῦντος αὐτόν» ([159]).

867, φθινόπωρον. Ὁ Βασίλειος παύει τὸν Φώτιον. — «Ὀργισθεὶς οὖν διὰ τοῦτο», λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς περὶ τοῦ ἀκοινωνήτου μείναντος αὐτοκράτορος, «σύνοδον συνήθροισε καὶ τὸν Φώτιον τῆς ἐκκλησίας ἐξώθησεν» ([160]).

867, Νοεμβρίου 13. Ἰγνάτιος, ὁ Ῥαγγαβέ, ἀνέρχεται τὸ δεύτερον τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον.

([157]) *Βίος Ἰγνατίου*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 105, σ. 533-536. Ἴδε ὡσαύτως *Συνέχειαν Θεοφάνους*, ἐν Μίγνη *P. G*, τ. 109, σ. 217-220, καὶ Συμεὼν Μάγιστρον, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 740, ὡς καὶ Ἰωσὴφ Γενέσιον, *Βασιλειῶν Δ΄*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 1124.

([158]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 245-247.

([159]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. δ΄, σ. 24.

([160]) *Αὐτόθι*, σ. 24.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

869. Βούβαλος ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Διηγεῖται Νικήτας ὁ Παφλαγὼν ὅτι πρὸ τῆς συνόδου τοῦ ἔτους τούτου, «βούβαλοι ἔξωθέν ποτε ἐλαυνόμενοι, κατὰ μέσης διήγοντο τῆς πόλεως· ἀθρόως δὲ θροηθέντες, ὧδε κἀκεῖσε διεσκορπίζοντο. εἷς δὲ αὐτῶν κατὰ τῆς μεγάλης εὐθυδρομήσας ἐκκλησίας, καὶ ἔνδον τοῦ ἱεροῦ γεγονώς, ἄχρις αὐτοῦ τρέχων τοῦ ἄμβωνος κατήντησεν» (161).

869, Ἰανουαρίου 9. Σφοδρὸς σεισμός, ὅστις διαῤῥήγνυσι τὴν ἑσπέριον ἀψῖδα τῆς Ἁγίας Σοφίας. — Λέων ὁ Γραμματικὸς ἀναφέρει ὅτι «ἐγένετο ..... σεισμὸς τοῦ ἁγίου Πολυεύκτου μέγιστος, ὥστε τὴν γῆν σείεσθαι ἐπὶ τεσσαράκοντα νύκτας» (162). Κατὰ δὲ τὸν Παφλαγόνα Νικήταν, ὁ τῆς «Σοφίας οἶκος κατὰ πολλὰ μέρη διεκινδυνεύετο ῥηγνύμενος» (163).

869, Ὀκτωβρίου 5, ἄχρις 870, Φεβρουαρίου 28. Σύνοδος ἐν τοῖς δεξιοῖς Ὑπερῴοις τῆς Ἁγίας Σοφίας. — Τὴν σύνοδον ταύτην, τὴν ὁποίαν οἱ Δυτικοὶ ὠνόμασαν «ὀγδόην οἰκουμενικήν,» συνεκρότησαν τὰ τεχνάσματα τοῦ πάπα Ῥώμης Ἀδριανοῦ τοῦ Β', ἐκμεταλλευομένου τὴν ἐν ΚΠ. ἀλλαγὴν τῶν πραγμάτων. Καὶ «πάντες ἅμα Ἰγνατίῳ τῷ ἁγιωτάτῳ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως», λέγει ὁ ἐνταῦθα μεροληπτικὸς Νικήτας ὁ Παφλαγών, «καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ δώδεκα τὸν ἀριθμὸν ἐπισκόποις τοῖς συγκεκοπιακόσι, καὶ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους συνηθληκόσιν αὐτῷ, ἐν τοῖς δεξιοῖς μέρεσι τῶν κατηχουμενείων τοῦ περιωνύμου ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου προεκάθισαν.

Τῶν τιμίων δὲ καὶ ζωοποιῶν ξύλων, τῶν τε ἱερῶν εὐαγγελίων προκειμένων, συμπαρούσης δὲ καὶ τῆς ἱερᾶς συγκλήτου, πρῶτον μὲν αἱ πεμφθεῖσαι παρὰ τοῦ πάπα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης Ἀδριανοῦ ἐπιστολαί, καὶ αἱ παρὰ τῶν ἀνατολικῶν πατριαρχῶν κατὰ τάξιν ἀναγινωσκόμεναι, πᾶσαν, καὶ ἱερὰν εὐθυμοσύνην, τό τε πιστὸν καὶ ἄμωμον, καὶ ἀνεπίληπτον τῶν ἀπεσταλμένων τοποτηρητῶν, τό τε κανονικὸν καὶ ἔνθεσμον τῶν ἀποστειλάντων αὐτούς, ἐνώπιον πάντων ἀπεδείκνυσαν.

Ἔπειτα τῇ ἑξῆς ἱερεῖς τε καὶ ἀρχιερεῖς πάντες, ὅσοι Μεθοδίου μὲν καὶ Ἰγνατίου χειροτονίᾳ τῶν ἁγιωτάτων ἐτύγχανον πατριαρχῶν, πανουργίαις δὲ παντοδαπαῖς, καὶ ποικίλαις κολάσεσι καὶ ἐπινοίαις, Φωτίου τῇ κοινωνίᾳ συναπήχθησαν, οὗτοι πάντες λιβέλλους μετανοίας ἐπιδεδωκότες, καὶ μετὰ δακρύων τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ προσπίπτοντες καὶ ἐξομολογούμενοι, καὶ μέντοι καὶ συγγνώμης, κατὰ τὴν ὑπὲρ αὐτῶν τοῦ βασιλέως παράκλησιν, καὶ τὴν τῶν Ῥωμαίων ψῆφον, ὡς βιασθέντες, ἀξιούμενοι, ναὶ δὴ καὶ τῷ διωρισμένῳ θέμενοι ἐπιτιμίῳ, οὕτω τῆς τῶν ἐπισκόπων καθέδρας τοῖς ἀνεγκλήτοις ὁμοίως καὶ αὐτοὶ κατηξιοῦντο.

Ἐντεῦθεν εἰς ἑκατὸν δύο τὸν ἀριθμὸν ἐπισκόπους ἡ σύνοδος ἐκείνη συγκροτουμένη, καὶ πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν, καὶ πάντα σὺν λόγῳ καιρίῳ καὶ κανονικαῖς διατάξεσι λέγειν καὶ πράττειν διαλογιζόμενοι τὸν ὑπεύθυνον Φώτιον παράγουσι μὴ βουλόμενον· καὶ διελέγχουσι μὲν ἀποτόμως τῆς φωνικῆς κατὰ Ἰγνατίου τοῦ ἱεράρχου προαιρέσεως, καὶ τῆς παραλόγου καὶ μανιώδους καθαιρέσεως· ἐλέγχουσι δὲ καὶ τὰς ψευδοεπείας αὐτοῦ καὶ δυσφημίας, καὶ ὅσα κατὰ Νικολάου τοῦ πάπα πεφώραται δεδρακώς. εἶτα πυνθάνονται παρ' αὐτοῦ, εἴ τι ἔχει δικαίωμα πρὸς τὴν κατ' αὐτοῦ πάλαι γενομένην παρὰ τῶν Ῥωμαίων κατάκρισιν ἀνθυπενεγκεῖν. αὐτοῦ δὲ σιωπῶντος τῷ μηδεμίαν εὔλογον ἔχειν ἀπολογίαν πρὸς τὰ ἐγκαλούμενα, ἐπειδὴ ὑπό τε τῶν τοποτηρητῶν αὐτῶν, ὑπό τε τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συγκλήτου παραινούμενος συγγνώμην αἰτῆσαι,

(161) *Βίος Ἰγνατίου*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 105, σ. 548-549.
(162) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 254.
(163) *Βίος Ἰγνατίου*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 105, σ. 549. Ἴδε καὶ Α' τόμον, σ. 24.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὥστε κἂν τῆς τῶν πιστῶν κοινωνίας ὡς λαϊκὸς ἀξιωθῆναι, παντάπασιν ἐξ αὐθαδείας ἀπεσείσατο τὴν συμβουλίαν· κοινῇ λοιπὸν ψήφῳ καὶ δικαιοτάτῃ κατακρίνουσι, καθαιροῦσί τε τοῦτον καὶ ἀναθεματίζουσιν, ὡς ἐπιβήτορα καὶ μοιχόν, καὶ διωγμῶν χαλεπωτάτων καὶ σκανδάλων μυρίων ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις αἴτιον γενόμενον. καὶ ἀποφαίνονται σὺν ἅμα Νικολάου τοῦ πάππα καθαιρετικῇ ψήφῳ, τῇ μετὰ πολλῆς ἀκριβείας πρῶτον καὶ κανονικῆς, ἤτοι συνοδικῆς κρίσεως ἀποφανθείσῃ κατ᾽ αὐτοῦ. ὑπογράφουσι δὲ τῇ καθαιρέσει, οὐ ψιλῷ τῷ μέλανι τὰ χειρόγραφα ποιούμενοι, ἀλλά, τὸ φρικωδέστατον, ὡς τῶν εἰδότων ἀκήκοα διαβεβαιουμένων, καὶ ἐν αὐτῷ τοῦ Σωτῆρος τῷ αἵματι βάπτοντες τὸν κάλαμον, οὕτως ἐξεκήρυξαν Φώτιον, οὕτως αὐτὸν κατεδίκασαν, καὶ πάντας τοὺς κεχειροτονημένους ὑπ᾽ αὐτοῦ» ([164]).

870, Ὀκτώβριος. Καταιγὶς ἁρπάζει τὸν μόλυβδον τῆς τοῦ Πατριαρχείου στέγης. — «Ἐπῆλθε πνεύματος σφοδρὰ καταιγίς. . . . .», λέγει ὁ Παφλαγὼν Νικήτας, «καὶ οὕτω βιαίως ἐπέθετο τὸ πνεῦμα, ὡς πολλῶν μὲν ἐκκλησιῶν, πολλῶν δὲ παλατίων, καὶ τοῦ πατριαρχικοῦ δὲ οἴκου τὸν μόλιβδον οἷα μεμβράνας συνελίσσειν, καὶ εἰς τοὔδαφος κατασπᾶν» ([165]).

870 ±. Βασίλειος ὁ Μακεδὼν στερεοποιεῖ τὴν δυτικὴν ἁψῖδα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. — Ὁ Ζωναρᾶς γράφει τάδε· «Τὴν δυτικὴν μεγάλην ἁψῖδα τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας ῥαγεῖσαν . . . . . ([166]) προσδοκήσιμον μηχαναῖς τεχνιτῶν συνέσφιξέ τε καὶ ἥδρασε» ([167]).

870 ±. Ὁ Μακεδὼν αὐξάνει τοὺς πόρους τῆς Ἁγίας Σοφίας. — Κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον, ὁ Βασίλειος «τὴν τῶν προσόδων ἐλάττωσιν ταῖς παρ᾽ ἑαυτοῦ ἐπιδόσεσιν εἰς αὔξησιν ἤγαγεν. ἐνδείᾳ γε ἐλαίου σχεδὸν κινδυνευόντων ἀποσβεσθῆναι τῶν λύχνων τῶν ἱερῶν, μεγίστου κτήματος ἐπιδόσει, ὃ προσαγορεύεται Μάντεα, τούτοις τὸ φῶς διαμένειν προσεπενοήσατο ἄσβεστον, καὶ τοῖς ἐξυπηρετουμένοις εἰς τὸν θεῖον τοῦτον ναὸν ἐπεδαψιλεύσατο τὰ ὀψώνια ἐκ τῆς ἱκανῆς προσόδου τοῦ κτήματος, ὅπερ οἶδε τὴν ὑπηρεσίαν ποιεῖν ἀνυστέρητόν τε καὶ ἀδιάλειπτον» ([168]).

872. Θρίαμβος Βασιλείου ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ εἰς Τεφρικὴν καὶ Γερμανικίαν ἐκστρατείαν, ὁ Μακεδὼν «πρὸς τὸ μέγα τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἀνάκτορον», λέγει ὁ Πορφυρογέννητος, «ὡς τὰς εὐχὰς καὶ τὴν προσήκουσαν εὐχαριστίαν ἀποδώσων, εὐθὺς ὡς εἶχεν ἐξ ὁδοῦ παραγεγονώς, καὶ ὑπὸ τοῦ τότε πατριαρχοῦντος τῷ τῆς νίκης στεφάνῳ ταινιωθείς, ἀπεκατέστη εἰς τὰ βασίλεια» ([169]).

878, Ὀκτωβρίου 26. Ὁ Φώτιος ἀνέρχεται τὸ δεύτερον τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον.

879. Τάσις τῶν σχέσεων τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. — Κατὰ τὸν γ΄ κανόνα τῆς β΄ οἰκουμενικῆς συνόδου ΚΠ., διατάσσεται «τὸν μέντοι Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον ἔχειν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν Νέαν Ῥώμην» ([170]).

([164]) *Βίος Ἰγνατίου*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 105, σ. 544-545.

([165]) *Αὐτόθι*, σ. 549.

([166]) Ἐνταῦθα ὁ Ζωναρᾶς προσθέτει «καὶ πεσεῖν τυγχάνουσαν», ὅπερ εἶνε σύγχυσις βεβαίως μετὰ τῆς ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β΄ καταπτώσεως τῆς αὐτῆς ἁψῖδος. Ὅτι δὲ δὲν ἔπεσεν ἡ ἁψὶς ἐπὶ τοῦ Μακεδόνος εἶνε φανερὸν ἐξ αὐτοῦ τοῦ κειμένου τοῦ Ζωναρᾶ, βεβαιοῦντος ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ «συνέσφιξε» τὸ τόξον, ὅπερ θὰ ἦτο ἀδύνατον διὰ καταπεσοῦσαν, καὶ ἐπομένως ἀνύπαρκτον ἁψῖδα. Ἄλλως ὁ Πορφυρογέννητος λέγει ὅτι ἡ μεγάλη δυτικὴ ἁψὶς ἦτο ἁπλῶς «διαῤῥαγεῖσα», συνεπείᾳ τῶν προγεγενημένων σεισμῶν (*Βίος Βασιλείου*, ἐν *Συνεχείᾳ Θεοφάνους* τοῦ Κομπεφικίου, ἐν Παρισίοις, 1685, σ. 198).

([167]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. δ΄, σ. 35. Ἴδε καὶ Α΄ τόμον, σ. 24.

([168]) *Βίος Βασιλείου*, κεφ. οη΄, ἐν *Συνεχείᾳ Θεοφάνους* τοῦ Κομπεφικίου, ἐν Παρισίοις, 1685, σ. 198.

([169]) *Αὐτόθι*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 288.

([170]) Ἀγαπίου καὶ Νικοδήμου *Τὸ Πηδάλιον*, σ. 88. Ὁ Γίββων ἀμφιβάλλει ἂν ὁ Ἅγιος Πέτρος μετέβη ποτὲ εἰς Ῥώμην (*The Decline and Fall of the Roman Empire*, κεφ. ιε΄).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὁ δὲ κη΄ κανὼν τῆς ἐν Χαλκηδόνι δ΄ συνόδου ἐκήρυξε τὸν πατριάρχην ΚΠ. ἴσον τῷ πάπᾳ. «Καὶ γάρ», λέγει ὁ κανὼν οὗτος, «τῷ θρόνῳ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην, οἱ πατέρες εἰκότως ἀποδεδώκασι τὰ πρεσβεῖα· καὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ ἑκατὸν πεντήκοντα θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι, τὰ ἴσα πρεσβεῖα ἀπένειμαν τῷ τῆς νέας Ῥώμης ἁγιωτάτῳ θρόνῳ, εὐλόγως κρίναντες, τὴν βασιλείᾳ καὶ συγκλήτῳ τιμηθεῖσαν πόλιν, καὶ τῶν ἴσων ἀπολαύουσαν πρεσβείων τῇ πρεσβυτέρᾳ βασιλίδι Ῥώμῃ, καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὡς ἐκείνην μεγαλύνεσθαι πράγμασι, δευτέραν μετ᾽ ἐκείνην ὑπάρχουσαν» (171). Ἀλλ᾽ «οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ῥώμης», λέγει ὁ ἀρχιμ. Φιλάρετος Βαφείδης, «καίτοι ἴσοι πρὸς τοὺς λοιποὺς πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς, ἠθέλησαν ὅμως νὰ διεκδικήσωσι κυριαρχικὰ δικαιώματα ἐπὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐμόρφωσαν οὕτω τὴν περὶ *ῥωμαϊκοῦ πρωτείου* ἀντευαγγελικὴν αὐτῶν θεωρίαν μεθ᾽ ὅλας τὰς διαμαρτυρίας τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας» (172). Ἐν ταὐτῷ, ἐνῷ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία διέμενεν εὐλαβῶς εἰς τὴν προγονικὴν πίστιν, οἱ πάπαι τῆς Ῥώμης εἰσῆγον διαφόρους καινοτομίας εἰς τὴν Δύσιν, αἱ κυριώτεραι τῶν ὁποίων ἦσαν, κατὰ τὸν Φώτιον· α΄ Ἡ νηστεία τοῦ Σαββάτου, β΄ ἡ χρῆσις γάλακτος καὶ τυροῦ κατὰ τὴν πρώτην τῶν νηστειῶν ἑβδομάδα, γ΄ ἡ παντελὴς τῶν ἱερέων ἀγαμία, δ΄ τὸ χρίσμα τῶν ἤδη βαπτισθέντων καὶ χρισθέντων, καὶ ε΄ ἡ ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως ἀθέμιτος προσθήκη «Καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ». Τῆς τελευταίας δὲ ταύτης καινοτομίας ἡ ἀρχὴ προέρχεται, φαίνεται, ἐξ Ἱσπανίας· ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ πλάνη ἐδιδάχθη ἐν τῇ συνόδῳ Τολήτου τοῦ 400 (173). Ὁ πάπας Ῥώμης Λέων ὁ Γ΄ (795-816) ἀπέῤῥιψεν αὐτήν, ἀλλ᾽ ἡ προσθήκη εἴρπυσεν ἀκολούθως εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ διέμεινεν ἄχρι τῆς σήμερον (174).

879, Νοέμβριος, ἄχρις 880, Μαρτίου 13. Μεγάλη σύνοδος ὑπὲρ Φωτίου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ ἔλαβον μέρος τριακόσιοι ὀγδοήκοντα τρεῖς ἐπίσκοποι, ὡς καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα Ῥώμης Ἰωάννου τοῦ Η΄, ὁπότε καὶ ἀπεδείχθη ὅτι τὰ κατὰ Φωτίου γενόμενα τῷ 869-870 ἐγένοντο ἐκ φθόνου, κατεδικάσθη δ᾽ ἡ πρὸ δεκαετίας ἐν τῷ σεπτῷ ναῷ συγκροτηθεῖσα σύνοδος. Διὰ τῆς μεγάλης δὲ ταύτης συνόδου ἐθριάμβευσεν ὁ πολὺς Φώτιος, διότι ἀνεθεματίσθησαν οἱ Δυτικοί, θελήσαντες νὰ προσθέσωσι καινοτομίαν εἰς τὸ τῆς πίστεως σύμβολον. Κατὰ τὸν Βαλσαμῶνα Θεόδωρον, οἱ τρεῖς κανόνες τῆς συνόδου τοῦ 879-880 ἔχουσιν ὧδε·

Κανὼν α΄. «Ὥρισεν ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος ὥστε, εἴ τινες τῶν ἐξ Ἰταλίας κληρικῶν, ἢ λαϊκῶν, ἢ ἐπισκόπων, ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἢ Εὐρώπῃ, ἢ Λιβύῃ διατρίβοντες, ὑπὸ δεσμὸν ἢ καθαίρεσιν, ἢ ἀναθεματισμὸν παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου πάπα Ἰωάννου ἐγένοντο, ἵνα ὦσιν οἱ τοιοῦτοι καὶ παρὰ Φωτίου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῷ αὐτῷ τῆς ἐπιτιμίας ὅρῳ, τουτέστιν ἢ καθῃρημένοι, ἢ ἀνατεθεματισμένοι, ἢ ἀφωρισμένοι· καὶ οὓς μέντοι Φώτιος ὁ ἁγιώτατος ἡμῶν πατριάρχης κληρικοὺς ἢ λαϊκοὺς ἢ τοῦ ἀρχιερατικοῦ καὶ ἱερατικοῦ τάγματος, ἐν οἱᾳδήποτε παροικίᾳ ὑπὸ ἀφορισμόν, ἢ καθαίρεσιν, ἢ ἀναθεματισμὸν ποιήσει, ἵνα ἔχῃ αὐτοὺς καὶ ὁ ἁγιώ-

---

(171) Ἁγαπίου καὶ Νικοδήμου *Τὸ Πηδάλιον*, σ. 116.

(172) *Ἐπίτ. Ἐκκλ. Ἱστορ.*, ἐν ΚΠ., 1892, σ. 170.

(173) *Αὐτόθι*, σ. 196.

(174) Περιττὸν νὰ ἐπιμείνωμεν εἰς τὸ καινὸν τοῦ «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ». Παρετηρήθη μυριάκις ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης μνημονεύει «*τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται*» (κεφ. ιε΄). Τὸ «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ» (Filioque) χαρακτηρίζει ὡς *προσθήκην*, ἀναμεταξὺ ἄλλων, ὁ Γίββων (*The Decline and Fall of the Roman Empire*, κεφ. ξ΄), ὡς καὶ ὁ Μόσχιεμ (*Institutionum ecclesiasticae Historiae Libri V*, βιβλ. γ΄, μέρ. β΄, κεφ. γ΄, § 15, σημ.). Ἴδε ἐπίσης Η. Τανταλίδου *Παπιστικῶν Ἐλέγχων Τόμοι Δύο*, ἐν ΚΠ., 1850, καὶ μάλιστα τὴν *Κατὰ Λατίνων Ἐπιστολὴν* Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, καθὼς καὶ τὰς *Ἐλάσσονας Συγγραφὰς* τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Κωνσταντίου, ἐν ΚΠ., 1870, σ. 192-193.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τατος πάπας Ἰωάννης, καὶ ἡ κατ' αὐτὸν ἁγία τοῦ Θεοῦ Ῥωμαίων ἐκκλησία, ἐν τῷ αὐτῷ τῆς ἐπιτιμίας κρίματι, μηδὲν τῶν προσόντων πρεσβείων τῷ ἁγιωτάτῳ θρόνῳ τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας, καὶ τῷ ταύτης προέδρῳ, τὸ σύνολον καινοτομουμένων μήτε νῦν μήτε εἰς τὸ μετέπειτα.»

Κανὼν β'. «Εἰ καὶ μέχρι νῦν ἔνιοι τῶν ἀρχιερέων εἰς τὸ τῶν μοναχῶν κατιόντες σχῆμα ἐν τῷ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐβιάζοντο διαμένειν ὕψει, καὶ τοῦτο πράττοντες παρεωρῶντο· ἀλλ' οὖν ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ αὕτη σύνοδος τοῦτο ῥυθμίζουσα τὸ παρόραμα, καὶ πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς θεσμοὺς τὴν ἄτακτον ταύτην ἐπανάγουσα πρᾶξιν, ὥρισεν ἵνα, εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ εἴ τις ἄλλος τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος, πρὸς τὸν μοναδικὸν θελήσει κατελθεῖν βίον καὶ τὸν τῆς μετανοίας τόπον ἀναπληρῶσαι, μηκέτι λοιπὸν τῆς τῆς ἀρχιερατικῆς ἀντιποιεῖσθαι ἀξίας. αἱ γὰρ τῶν μοναχῶν συνθῆκαι ὑποταγῆς ἐπέχουσι λόγον καὶ μαθητείας, ἀλλ' οὐχὶ διδασκαλίας ἢ προεδρίας, οὐδὲ ποιμαίνειν ἄλλους, ἀλλὰ καὶ ποιμαίνεσθαι ἐπαγγέλλονται. διό, καθὰ προείρηται, θεσπίζομεν μηκέτι τινὰ τῶν ἐν ἀρχιερατικῷ καταλόγῳ καὶ ποιμένων ἐξεταζομένων εἰς τὴν τῶν ποιμαινομένων καὶ μετανοούντων χώραν ἑαυτὸν καταβιβάζεσθαι· εἰ δέ τις τοῦτο τολμήσειε πρᾶξαι μετὰ τὴν ἐκφώνησιν καὶ διάγνωσιν τῆς νῦν ἐκπεφωνημένης ψήφου, αὐτὸς ἑαυτὸν τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀποστερήσας βαθμοῦ οὐκέτι πρὸς τὸ πρότερον, ὅπερ διὰ τῶν ἔργων ἠθέτησεν, ἀξίωμα ἐπαναστρέψει».

Κανὼν γ'. «Εἴ τις τῶν λαϊκῶν αὐθεντήσας καὶ καταφρονήσας μὲν τῶν θείων καὶ βασιλικῶν προσταγμάτων, καταγελάσας δὲ καὶ τῶν φρικτῶν τῆς ἐκκλησίας θεσμῶν τε καὶ νόμων, τολμήσειεν ἐπίσκοπόν τινα τύψαι ἢ φυλακίσαι, ἢ χωρὶς αἰτίας ἢ καὶ συμπλασάμενος αἰτίαν, ὁ τοιοῦτος ἀνάθεμα ἔστω» ([175]).

883. Ὁ Φώτιος ἀποπερατοῖ τὸ «Σύνταγμα τῶν Κανόνων» μετὰ τοῦ «Νομοκάνονος.»

886, Σεπτεμβρίου 1. Λέων ὁ ΣΤ', ὁ Σοφός, ἢ Φιλόσοφος, διαδέχεται τὸν Βασίλειον.

886. Ὁ Φώτιος ἐκβάλλεται τῆς Ἐκκλησίας. — Κατὰ τὴν *Συνέχειαν Θεοφάνους*, ὁ Λέων «τὸν στρατηλάτην Ἀνδρέαν ἅμα Ἰωάννῃ Ἁγιοπολίτῃ, λογίῳ πάνυ ὄντι καὶ λογοθέτῃ τοῦ δρόμου γεγονότι, ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ ἀπέστειλεν, οἳ ἐν τῷ ἄμβωνι ἀνελθόντες καὶ τὰς τοῦ πατριάρχου Φωτίου αἰτίας πάντων εἰς ἐπήκοον ἀναγνόντες τοῦτον τοῦ θρόνου κατήγαγον» ([176]), καὶ ἐξώρισαν. Καὶ οὕτω τοῦ ἱεροῦ ἀνδρὸς ἀπομακρυνθέντος τοῦ πατριαρχείου, «ἐὰν ὑπῆρχε», λέγει ὁ Μόσχιεμ, «ἡ προσήκουσα μετριοφροσύνη τε καὶ δικαιοσύνη ἐν Ῥώμῃ, σύμπασα ἡ ἔρις ἠδύνατο νὰ καθησυχασθῇ, πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἀναμεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων ἁρμονίας» ([177]).

886, Δεκέμβριος. Στέφανος ὁ Α' χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

893, Μάϊος. Ἀντώνιος ὁ Β', ὁ Καυλέας, ἢ Βλαχέας, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

896, Φεβρουαρίου 12. Νικόλαος ὁ Α', ὁ ἀπὸ Μυστικῶν, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

897, Φεβρουαρίου 13. Ἐκφώνησις ὑπὲρ Ἰγνατίου καὶ Φωτίου ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Κατὰ τὸν κ. Παπαδόπουλον Κεραμέα, «λειτουργίας ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας..... τελουμένης παῤῥησίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου, ἐξεφωνήθη μετὰ τοῦ συνοδικοῦ τὸ „Ἰγνατίου καὶ Φωτίου τῶν ὀρθοδόξων καὶ ἀοιδίμων πατριαρχῶν αἰωνία ἡ μνήμη"· «καὶ πάλιν τὸ „Ἅπαντα τὰ κατὰ τῶν ἁγίων πατριαρχῶν Γερμανοῦ, Ταρασίου, Νικηφόρου καὶ Μεθοδίου, Ἰγνατίου, Φωτίου..... γραφέντα ἢ λαληθέντα ἀνάθεμα"» ([178]).

([175]) *Κανόνες Συνόδου*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 137, σ. 1084-1092.

([176]) Ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 369.

([177]) *Institutionum ecclesiasticae Historiae Libri V*, βιβλ. γ'.

([178]) *Byz. Zeitschr.*, 1899, σ. 660-661.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

*906, Ἰανουαρίου 6. **Βάπτισις Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.***

*907, Ἰανουαρίου 7. **Ὁ Πατριάρχης, μὴ συγχωρῶν τῷ Λέοντι τὴν τετραγαμίαν, ἐμποδίζει εἰς αὐτὸν τὴν συνήθη εἴσοδον τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ τὸν ἀφορίζει.*** — Συμεὼν ὁ Μάγιστρος λέγει τὰ ἑξῆς· «Εὐλογήθη Λέων καὶ Ζωὴ μετὰ τὴν ἑορτὴν παρὰ Θωμᾶ πρεσβυτέρου τοῦ καὶ καθαιρεθέντος, καὶ ἀνηγόρευσε τὴν ἑαυτοῦ γαμετὴν Ζωὴν αὐγούσταν. ὅθεν ὁ πατριάρχης ἐκώλυσε τὸν βασιλέα εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσέρχεσθαι. διὸ καὶ ἤρχετο ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ μέρους μέχρι τοῦ μητατωρικίου, μηδ' ὅλως εἰς τὰ κατὰ συνήθειαν διερχόμενος» ([179]). Καὶ ὁ Ζωναρᾶς προστίθησι τάδε· «Διὰ γοῦν τὸν τέταρτον γάμον ἀφώριστο παρὰ τοῦ πατριάρχου ὁ Λέων» ([180]).

*908, **Φεβρουαρίου 1. Ὁ Λέων ἐκδιώκει τὸν Πατριάρχην.*** — «Προσκαλοῦνται γὰρ Νικόλαον τὸν πατριάρχην,» λέγει ὁ Μάγιστρος, «καὶ πολλὰ λιπαροῦσι δεχθῆναι τὴν τετραγαμίαν. ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔπεισε, διὰ τοῦ Βουκολέοντος εἰς μικρὸν πλοιάριον ἐμβιβάσαντες εἰς τὴν Ἱέρειαν περῶσιν» ([181]).

*908, **Φεβρουάριος. Εὐθύμιος ὁ Α΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.***

*910. **Ὁ Λέων δεικνύει τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ τοὺς θησαυροὺς αὐτῆς τοῖς Ἀγαρηνοῖς.*** — Ἡ *Συνέχεια Θεοφάνους* διηγεῖται ὅτι Λέων ὁ Σοφὸς «ἐκαλλώπισεν.....καὶ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν παντελῶς, καὶ ὑπέδειξεν ἅπαντα τὰ τίμια σκεύη τοῖς Ἀγαρηνοῖς· ὅπερ ἀνάξιον ἦν χριστιανικῆς καταστάσεως, ἀθεμίτοις καὶ ἀλλοεθνέσιν τὰ τῆς τοῦ Θεοῦ λειτουργίας σκεύη καταθέσθαι» ([182]).

*911, **Ἰουνίου 9. Ὁ Λέων στέφει τὸν Κωνσταντῖνον.*** — Κατὰ τὸν Μάγιστρον Συμεών, «ἡμέρᾳ τῆς πεντηκοστῆς, στέφει Λέων ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνον τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Πορφυρογέννητον διὰ Εὐθυμίου πατριάρχου» ([183]).

*911. **Ὁ Αὐτοκράτωρ εὑρίσκει χάρτην πολυλοίδορον ἐν τῷ Μητατωρίῳ.*** — Σαμωνᾶς ὁ παρακοιμώμενος ἔγραψε «χάρτην πολυλοίδορον κατὰ τοῦ βασιλέως», λέγει Συμεὼν ὁ Μάγιστρος, «ἐλθόντος δὲ τοῦ βασιλέως ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, ἔῤῥιψεν αὐτὸν ἐν τῷ μητατωρικίῳ. εὑρὼν οὖν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς καὶ ἀναγνοὺς ἐν μεγάλῃ θλίψει ἦν, ζητῶν τὸν ποιήσαντα» ([184]). Καὶ μετὰ μικρὸν ὁ Σαμωνᾶς ἀποκαθίσταται μοναχός.

*912. **Κωνσταντῖνος ὁ Ζ΄, ὁ Πορφυρογέννητος, διαδέχεται τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀνηλικιότητος αὐτοῦ, τὰ πράγματα διέπει Ἀλέξανδρος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Σοφοῦ.***

*912. **Καθαίρεσις τοῦ Πατριάρχου Εὐθυμίου.***

*912. **Νικόλαος ὁ Α΄ ἀνέρχεται τὸ δεύτερον τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον.***

*912. **Πυρκαϊὰ ἐν τοῖς Κηρουλαρίοις τῆς Ἁγίας Σοφίας.*** — Γράφει Λέων ὁ Γραμματικός· «Γέγονε δὲ καὶ ἐμπρησμὸς εἰς τὰ κηρουλάρια τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, καέντων τῶν χαρτοθεσίων πάντων καὶ τῆς σακέλλης» ([185]).

*912-913. **Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεικονίζει ἑαυτὸν ἐν μουσείῳ ἐν τῷ ναῷ*** ([186]).

([179]) *Χρονογρ.*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 709.
([180]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. δ΄, σ. 42.
([181]) *Χρονογρ.*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 772.
([182]) Ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 392.
([183]) *Χρονογρ.*, ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 770.
([184]) *Αὐτόθι*, σ. 773.
([185]) *Χρονογρ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 285.
([186]) Ἴδε σ. 21.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

913. Ὁ Πορφυρογέννητος, ἑπταετής, μόνος ἐπὶ τοῦ Θρόνου.

913. Φυγὴ ἐπαναστατῶν εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. — Τοῦ κηδεμόνος θανόντος, ὁ τῶν σχολῶν δομέστικος Κωνσταντῖνος στασιάσας, καὶ βασιλεὺς ἀναγορευθείς, καιρίως τιτρώσκεται, ὁπότε καὶ «Γρηγορᾶς τούτου πενθερός», λέγει ἡ *Συνέχεια Θεοφάνους*, «μετὰ Λέοντος ὃν Χοιροσφάκτην ὠνόμαζον, τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ προσέφυγον· οὓς καὶ βίᾳ ἐκεῖσε ἀποσπάσαντες ἀπέκειραν μοναχοὺς ἐν τῇ τῶν Στουδίων μονῇ» ([187]).

920, Δεκεμβρίου 17. Ῥωμανὸς ὁ Α΄, ὁ Λακαπηνός, ἢ Λεκαπηνός, στέφεται ὡς ἐπίτροπος τοῦ Κωνσταντίνου.

920. Ῥεντάκιός τις προσφεύγει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — Κατὰ τὴν *Συνέχειαν Θεοφάνους*, Ῥεντάκιός τις Ἑλλαδικὸς καταδιώκων τὸν πατέρα αὐτοῦ, «τῇ μεγάλῃ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ προσέφυγεν. Ῥωμανὸς δὲ ὁ βασιλεὺς τὰς αὐτοῦ ἀταξίας καὶ λεηλασίας ἀναμαθὼν τοῦτον τῆς ἐκκλησίας ἐξαγαγεῖν ἐβουλεύσατο καὶ παιδεῦσαι» ([188]).

921, Μαΐου 20. Ὁ Κωνσταντῖνος στέφει τὸν Χριστόφορον, τὸν τοῦ Λακαπηνοῦ υἱόν

923. Ἐπίσκεψις Ἴβηρος Κουροπαλάτου εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — Κατὰ τὴν *Συνέχειαν Θεοφάνους*, «ὁ κουροπαλάτης Ἴβηρ ἐν τῇ πόλει παρεγένετο, καὶ διὰ μέσης τῆς ἀγορᾶς διελθών, κεκοσμημένης λαμπρῶς, μετὰ δόξης πολλῆς καὶ τιμῆς ὑπεδέχθη· ὃν καὶ ἐν τῇ ἁγίᾳ τοῦ Θεοῦ Σοφίᾳ ἀπήγαγον, τὸ κάλλος αὐτῆς καὶ τὸ μέγεθος θεασόμενον καὶ τὸν πολυτελῆ κόσμον. καλλωπίσαντες γὰρ ταύτην καὶ περιστείλαντες πέπλοις χρυσοϋφέσι καὶ κόσμῳ παντοίῳ, οὕτως αὐτὸν εἰσήγαγον ἐν αὐτῇ. ὁ δὲ τὸ θαυμαστὸν καὶ ὑπερμέγεθες τοῦ ναοῦ ἔργον καταπλαγείς, καὶ τὸν πολυτελῆ κόσμιον ὑπερθαυμάσας, καὶ ἀληθῶς Θεοῦ κατοικίαν εἶναι τὸν ἱερὸν χῶρον τοῦτον εἰπών, αὖθις ὑπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια» ([189]).

924. Συμεὼν ὁ Βούλγαρος εἰς μάτην πολιορκεῖ τὴν ΚΠ.

924, Δεκεμβρίου 25. Ὁ Ῥωμανὸς στέφει τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Ἡ *Συνέχεια Θεοφάνους* λέγει· «Ἔστεψε Ῥωμανὸς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, Στέφανόν τε καὶ Κωνσταντῖνον» ([190]).

925, Μάϊος ἄχρις Αὐγούστου. Τρίμηνος χηρεία τῆς Ἐκκλησίας.

925, Αὔγουστος. Στέφανος ὁ Β΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

928, Ἰουλίου 18 ἄχρι Δεκεμβρίου 14. Πεντάμηνος χηρεία τῆς Ἐκκλησίας.

928, Δεκεμβρίου 14. Τρύφων χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

931 ἕως 933. Χηρεία τῆς Ἐκκλησίας.

933, Φεβρουαρίου 2. Θεοφύλακτος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

944, Αὐγούστου 15. Ἔλευσις εἰς ΚΠ. τῆς ἀχειροποιήτου τοῦ Χριστοῦ εἰκόνος, ἣν ὁ Ἰησοῦς ὑποτίθεται πέμψας Αὐγάρῳ τῷ Ε΄, βασιλεῖ Ἐδέσσης. — Ὁ Ζωναρᾶς παρατηρεῖ ὅτι «τὸ ἀχειροποίητον ἐκτύπωμα τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ τὸ θεῖον χειρόμακτρον ἐκομίσθη πρὸς τὴν προκαθημένην τῶν πόλεων» ([191]). Καὶ Γεώργιος ὁ Μοναχὸς λέγει· «τῇ ιε΄ τοῦ Αὐγούστου

([187]) Ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 401.

([188]) *Αὐτόθι*, σ. 417.

([189]) *Αὐτόθι*, σ. 420.

([190]) *Αὐτόθι*, σ. 428.

([191]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. δ΄, σ. 64.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μηνὸς σὺν αὐτῷ ἐν τῇ πόλει εἰσῆλθον, τοῦ βασιλέως ἐν Βλαχέρναις ὄντος κἀκεῖ αὐτὸ προσκυνήσαντος» ([192]).

944, Αὐγούστου 16. Ἡ ἀχειροποίητος εἰκὼν προσκυνεῖται ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — «Τῇ δὲ ἐπαύριον,» ἐξακολουθεῖ ὁ Μοναχὸς Γεώργιος, «ἐξῆλθον ἐν τῇ Χρυσῇ πόρτῃ οἵ τε τοῦ βασιλέως δύο υἱοὶ Στέφανός τε καὶ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος σὺν τῷ πατριάρχῃ Θεοφυλάκτῳ· καὶ μετὰ τῆς δεούσης τοῦτο ἀναλαβόντες τιμῆς, τῆς συγκλήτου πάσης προπορευομένης καὶ φωταγωγίας μεγίστης προαγούσης, μέχρι τοῦ ἁγίου ναοῦ τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας πεζῇ διέκομισαν, καὶ προσκυνηθὲν ἐκεῖσε ἐν τῷ παλατίῳ ἀνήγαγον» ([193]).

944, Δεκεμβρίου 20. Ὁ Πορφυρογέννητος αὐτοκρατορεῖ σὺν τοῖς υἱοῖς τοῦ Ῥωμανοῦ.

945. Σεισμὸς ἐν ΚΠ.

945. Ὁ Πορφυρογέννητος ἐξορίζει τοὺς τοῦ Ῥωμανοῦ υἱούς, ἄρχων μόνος.

945. Ὁ Πορφυρογέννητος στέφει τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν.

950 ±. Ἀφιερώματα Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — «Τῶν δὲ ἱερῶν καὶ πέπλων ὧν παρεῖχεν εἰς τὸ κοινὸν ἱλαστήριον τὸ μέγα καὶ πανθαύμαστον τίς ἐξείποι;» ἐρωτᾷ ἡ *Συνέχεια Θεοφάνους*· «ὁσάκις ἀφίκετο, οὐκ ἔδοξεν ἐναντίον Θεοῦ ὀφθῆναι κενός, ἀλλ' ἀναθήμασι μεγάλοις καὶ χρυσοτεύκτοις καὶ μαργαρίταις καὶ λίθοις καὶ ὑφάσμασιν ἐδεξιοῦτο καὶ ἀντημείβετο· ἃ καὶ τὰ τῶν ἁγίων ἅγια κατακοσμοῦσι καὶ καταγλαΐζουσι καὶ τῷ προσενηνοχότι Κωνσταντίνῳ κηρύττεται» ([194]).

956, Ἀπριλίου 3. Πολύευκτος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ. Οὗτος αὐθαδιάζει τὸν Αὐτοκράτορα ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τὸ Μέγα Σάββατον. — Ὁ Κεδρηνὸς λέγει τάδε· «Ὃν([195]) ὁ βασιλεὺς διὰ τὸ τοῦ ἤθους σεμνὸν καὶ τὸ τῆς σοφίας ὑπερβάλλον καὶ τὴν ἀκτημοσύνην χειροτονεῖ πατριάρχην, οὐ τοῦ Ἡρακλείας, ὡς ἔθος, ἀλλὰ τοῦ Καισαρείας Βασιλείου τὴν χειροθεσίαν πεπληρωκότος. Νικηφόρος γὰρ ὁ τῆς Ἡρακλείας πρόεδρος τῷ βασιλεῖ κατά τι προσκεκρουκὼς οὐ συνεχωρήθη τὴν χειροθεσίαν ποιήσασθαι. ὅθεν καὶ ψόγος οὐχ ὁ τυχὼν προσετρίβη οὐ τῷ προτρέψαντι μόνον καὶ τῷ χειροθετήσαντι, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ χειροτονηθέντι ὡς καταδεξαμένῳ τὴν ἀκανόνιστον ταύτην χειροθεσίαν. χειροτονηθεὶς δ' ὅμως καὶ παῤῥησιασάμενος τὴν ἀλήθειαν πολλὴν καταδρομὴν ἐποιεῖτο τῆς πλεονεξίας τῶν συγγενῶν τοῦ πρεσβύτου Ῥωμανοῦ, κἀν τῷ μεγάλῳ σαββάτῳ τὸν βασιλέα εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἐλθόντα ἐνῆγε πρὸς τὴν τῶν πραχθέντων ἐκδίκησιν. ὅπερ οὐχ' ἡδέως οὗτος ἐδέξατο» ([196]).

957. Γέννησις Βασιλείου τοῦ Β'.

959, Νοεμβρίου 9. Θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου. — Φαίνεται ὅτι ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς, συζύγου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ῥωμανοῦ. Ἡ Θεοφανώ, ἧς τὸ ἀρχικὸν ὄνομα ἦτο Ἀναστασώ, ἦν κόρη καπήλου, ὡραιοτάτη μέν, ἀλλ' ἔχουσα πνεῦμα ἀνδρικόν, καὶ φιλοδοξίαν τοῦ αἰσχίστου εἴδους.

Τὸ σῶμα τοῦ Πορφυρογεννήτου κατετέθη ἐν τῇ Χαλκῇ, καὶ «τελευταῖον ἀσπασμόν», καθὰ

([192]) *Βίοι Νέων Βασιλέων*, ἐν Μίγνῃ *P. G.*, τ. 109, σ. 980.
([193]) *Αὐτόθι*, σ. 980.
([194]) Ἐν Μίγνῃ *P. G.*, τ. 109, σ. 469.
([195]) Πολύευκτον.
([196]) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β', σ. 334.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λέγει ἡ *Συνέχεια Θεοφάνους*, «ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ μάγιστροι καὶ οἱ πατρίκιοι καὶ ἡ πᾶσα σύγκλητος κατησπάζοντο· καὶ ὁ τῆς καταστάσεως, ὡς ἔθος ἦν, ἀνακράξας· „Ἔξελθε, βασιλεῦ· καλεῖ σε ὁ Βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων“» ([197]).

959, Νοεμβρίου 16. Ῥωμανὸς ὁ Β΄, ὁ Νεώτερος, ἢ τὸ Παιδίον, διαδέχεται τὸν Πορφυρογέννητον.

960, Ἀπριλίου 22. Ὁ Ῥωμανὸς στέφει τὸν Βασίλειον ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Ὁ Κεδρηνὸς ἀφηγεῖται ὅτι «κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ πάσχα», ὁ Ῥωμανὸς «στέφει καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ βασιλέα, διὰ τῶν χειρῶν Πολυεύκτου τοῦ πατριάρχου, ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ» ([198]).

961, Ἀπριλίου 7. Στέψις Κωνσταντίνου, ἀδελφοῦ τοῦ Βασιλείου, ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Ἡ *Συνέχεια Θεοφάνους* σημειοῖ περὶ Κωνσταντίνου ὅτι «στέφεται παρὰ τοῦ Πολυεύκτου πατριάρχου ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς ἁγίας Σοφίας» ([199]).

963, Μαρτίου 17. Βασίλειος ὁ Β΄ καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Η΄ μένουσιν ἐπὶ τοῦ Θρόνου ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς Θεοφανοῦς, δηλητηριασάσης τὸν σύζυγον Ῥωμανόν.

963, Ἀπρίλιος. Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς προσφεύγει εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. — Κατὰ τὸν Διάκονον Λέοντα, ὁ πανίσχυρος Ἰωσὴφ ὁ Βρίγγας, φοβούμενος τὴν ἐν ΚΠ. διατριβὴν τοῦ Φωκᾶ, «ἐπὶ τὸ ἀνάκτορον τοῦτον ἐκαλεῖτο εἴπως αὐτὸν ψιλὸν τῆς δυνάμεως ἀπειληφὼς τῶν τε ὅπλων στερήσῃ καὶ ὑπεροπίᾳ παραπέμψῃ. ἀλλὰ τὸ κακοῦργον καὶ περιπόνηρον τοῦ Ἰωσὴφ ὁ στρατηγὸς συνιείς, ... ἐς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν φοιτᾷ, καὶ τῷ ἱεραρχοῦντι Πολυεύκτῳ εἰς λόγους ἐλθών, ἀνδρὶ τήν τε θείαν καὶ ἀνθρωπίνην φιλοσοφίαν εἰς ἄκρον ἐκμελετήσαντι, καὶ βίον αἱρετισαμένῳ ἐκ νεότητος μοναδικόν τε καὶ ἄσκευον καὶ παῤῥησίαν ὑπὲρ ἄνθρωπον κεκτημένῳ, ἣν οὐχ ἡ φύσις ἐνεποίει αὐτῷ μόνον» ([200]), ἔπεισεν αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὸν ἐν τῇ βουλῇ, ἥτις καὶ «αὐτοκράτορα στρατηγὸν τῆς Ἀσίας» ἀνεκήρυξεν αὐτόν.

963, Αὐγούστου 9. Βάρδας ὁ Φωκᾶς, ὁ τοῦ Νικηφόρου πατήρ, προσφεύγει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — Ἀναγορευθέντος Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ αὐτοκράτορος ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἐν Ἀνατολῇ, ὁ ἐπὶ τῶν πραγμάτων τῆς πόλεως Ἰωσὴφ ὁ Βρίγγας «τοὺς συγγενεῖς τοῦ ἄνακτος Νικηφόρου, τόν τε πατέρα καὶ τὸν ἀδελφόν, ἀπομματῶσαι ἐβούλετο. ὅπερ γνόντες φυγάδες ᾤχοντο, ὁ μὲν πατὴρ Βάρδας καὶ μάγιστρος ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, ὁ δέ γε μάγιστρος Λέων καὶ ἀδελφὸς τοῦ ἄνακτος εἰς τὸ ἐξπεδίτον» ([201]).

«Τὸ δὲ πλῆθος τοῦ λαοῦ ζήλῳ θείῳ τρωθὲν προσερῥύει τῇ ἐκκλησίᾳ φυλάξαι τὸν μάγιστρον ἀλώβητον τῆς τῶν ἐναντίων ἐπιβουλῆς. πολλάκις γὰρ ἐπεχείρησαν ὅ,τε πατρίκιος Μαριανὸς ὁ Ἀπαμβας καὶ ὁ Τορνίκης Νικόλαος καὶ ὁ ἀπὸ στρατηγῶν Πασχάλιος ἐξεῶσαι αὐτὸν τῆς ἐκκλησίας τῇ βίᾳ. ὁ δὲ λαὸς μετὰ ὠθισμῶν καὶ ὕβρεων τούτους κακοὺς κακῶς ἐξέβαλον. κυριακῆς δὲ οὔσης θ΄ τοῦ Αὐγούστου μηνὸς τῇ ἑωθινῇ ὥρᾳ, λεγομένου τοῦ θείου εὐαγγελίου τῆς ἁγίας ἀναστάσεως εἰσέδυ ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσὴφ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἀνελθὼν ἐν τῷ πατριαρχείῳ, προσειπών τινα τῷ πατριάρχῃ καὶ τῷ κλήρῳ, κατελθὼν αὖθις προσηπείλησε πολλὰ τῷ ὄχλῳ καὶ

([197]) Ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 485.

([198]) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β΄, σ. 338.

([199]) Ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 109, σ. 492.

([200]) *Ἱστορία*, ἔκδ. Βόννης, σ. 32.

([201]) Ἀνώνυμος συγγραφεύς, ἐν Πορφυρογεννήτου *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 435.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸν διὰ λιμοῦ θάνατον, καὶ ἱππεύσας καὶ διελθὼν διὰ τοῦ μιλίου τοῖς ἀρτοποιοῖς παρήγγειλεν, ἄρτους μήτε ποιεῖν, μήτε εἰς ἀγορὰν προτίθεσθαι. ἀνελθὼν δὲ ἐν τῷ παλατίῳ καὶ τοὺς παῖδας Ῥωμανοῦ τοῦ βασιλέως μεθ' ἑαυτοῦ λαβών, διὰ τῶν ἄνω διαβατικῶν κατῆλθεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὥρᾳ ἀρίστου, μὴ ὄντος τοῦ λαοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ παρακαλέσας τὸν μάγιστρον ἦρεν τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἀπέστειλεν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. τοῦ δὲ λαοῦ τὸ δειλινὸν ἐλθόντος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τὸν μάγιστρον μὴ εὑρόντων, ταραχθέντες, μᾶλλον δὲ μανέντες, ἀτίμοις φωναῖς πρὸς τὸν πατριάρχην καὶ τὸ ἱερατεῖον ἐχρῶντο, ὡς ὅτι παρ' αὐτῶν προεδόθη καὶ λιθάσαι ἐπεχείρουν τοὺς τοῦ κλήρου. ὁ δὲ πατριάρχης ἐδηλοποίησεν τὸν μάγιστρον, ἐλθεῖν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ εἰρηνεῦσαι τὸν λαόν. ὁ δὲ ἐδηλοποίησεν τοῦτο τὸν παρακοιμώμενον· ὁ δὲ οὐκ ἐπέτρεψεν τοῦτο. γνοὺς δὲ τοῦτο ὁ λαός, ζήλῳ, ὡς εἴπομεν θείῳ φερόμενοι, οἱ μὲν πρὸς τὸν οἶκον τοῦ πανευφήμου μαγίστρου ἀπίεσαν φυλάξαι τοῦτον ἀνεπιβούλευτον· οἱ δὲ πλείους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐναπομείναντες, πάντα τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκ ξύλων σκεύη ὅπλα χρησάμενοι, ἐξῆλθον τῆς ἐκκλησίας, καὶ τοῖς ἀνταίρουσιν προσβάλλοντες..... τρέψαντες φυγάδας ἐποίησαν» ([202]).

963, Αὐγούστου 10. Ἰωσὴφ ὁ Βρίγγας προσφεύγει εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. — «Φοβηθεὶς ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσὴφ τὸν λαόν, ὡς πρὸς αὐτὸν ἀπερχόμενον εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, φυγὼν τὴν βίαν, εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσῆλθεν» ([203]). Καὶ «ἦν οὖν ὁρᾶν», γράφει Λέων ὁ Διάκονος, «τὸν πρὸ μικροῦ σοβαρὸν καὶ τὰς ὀφρῦς ἤρκότα ὑπὲρ τὸ μέτωπον, ἱκέτην ἐλεεινὸν καὶ αὐτὰς κατεπτηχότα τὰς ἀκοάς, καὶ δεικνύοντα ἐν αὐτῷ μηδὲν τῶν ἀνθρωπίνων τελεῖν πάγιον ἢ ἀκίνητον, παλίντροπα δέ τινα καὶ ὠκύμορα..... ἡ γοῦν τούτου πρὸς τὸ ἱερὸν προσφυγὴ τῷ τοῦ Νικηφόρου γενέτῃ Βάρδᾳ γέγονεν ἐκεῖθεν ἀπαλλαγὴ καὶ ἀνάσωσις ἐπὶ τὸν υἱόν» ([204]).

963, Αὐγούστου 16. Νικηφόρος ὁ Α', ὁ Φωκᾶς, στέφεται Αὐτοκράτωρ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ὡς κηδεμὼν τῶν ἀνηλίκων Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου. — Ὁ αὐτοκράτωρ, «ἀπὸ τοῦ φόρου πεζοπορῶν εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν μετὰ λιτῆς καὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ στὰς εἰς τὸ ὡρολόγιον εὐφημίσθη παρὰ τῶν δύο μερῶν οὕτως· „Νικηφόρον βασιλέα τὸ πρᾶγμα τὸ δημόσιον αἰτεῖ. Νικηφόρον οἱ νόμοι ἐκδέχονται. Νικηφόρον τὸ παλάτιον ἐκδέχεται· αὗται εὐχαὶ τοῦ παλατίου· αὗται ἐντεύξεις τοῦ στρατοπέδου· αὗται εὐχαὶ τῆς συγκλήτου· αὗται εὐχαὶ τοῦ λαοῦ· Νικηφόρον ὁ κόσμος ἀναμένει· Νικηφόρον ὁ στρατὸς ἐκδέχεται· τὸ κοινὸν καλὸν Νικηφόρον ἐκδέχεται· τὸ κοινὸν ἀγαθόν, Νικηφόρος βασιλεύσει· εἰσάκουσον, ὁ Θεός, σὲ παρακαλοῦμεν· ἐπάκουσον ὁ Θεός, Νικηφόρῳ ζωή. Νικηφόρε αὔγουστε, σὺ εὐσεβής, σὺ σεβαστός· ὁ Θεός σε ἔδωκεν, ὁ Θεός σε φυλάξει· τὸν Χριστὸν σεβόμενος ἀεὶ νικᾷς· πολλοὺς χρόνους Νικηφόρος βασιλεύσει· Χριστιανὸν βασίλειον ὁ Θεὸς περιφρουρήσει". μετὰ ταῦτα εἰσελθὼν ἔνδον τῆς ὡραίας πύλης εἰς τὸ μητατώριον ἤλλαξεν τὸ τζιτζάκιον, καὶ εἰσῆλθεν ἐν τῷ νάρθηκι καὶ εἰς τὰς βασιλικὰς μεγάλας πύλας λαβὼν φατλία παρὰ τοῦ πραιποσίτου ἐποίησεν προσκύνησιν, καὶ ἀποσκεπασθεὶς εἰσώδευσεν μετὰ τοῦ πατριάρχου διὰ μέσου τοῦ ναοῦ καὶ διὰ τῆς δεξιᾶς τοῦ ἄμβωνος καὶ τῆς σωλαίας ἐλθὼν εἰς τὰ ἅγια θύρια, κἀκεῖ λαβὼν φατλία παρὰ τοῦ πραιποσίτου, ἐποίησεν προσκύνησιν, καὶ στραφεὶς ἅμα τοῦ πατριάρχου ἀνῆλθεν ἀπὸ τῶν ἔμπροσθεν τοῦ βήματος εἰς

([202]) Συγγραφεὺς ἐν Πορφυρογεννήτου *Ε. Β. Τ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 435-437.
([203]) *Αὐτόθι*, σ. 437.
([204]) *Ἱστορία*, ἔκδ. Βόννης, σ. 47

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸν ἄμβωνα, καὶ ποιήσας τὴν εὐχὴν ὁ πατριάρχης ἐπὶ τῆς χλαμύδος καὶ ἐπιδοὺς τοῖς τοῦ κουβουκλείου, ἐνέδυσαν αὐτὴν τῷ βασιλεῖ» ([205]).

965. Θρίαμβος τοῦ Φωκᾶ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Κατὰ τὸν Διάκονον Λέοντα, Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς μετὰ τὰς ἐν Ταρσῷ περιφανεῖς αὐτοῦ νίκας, «παρὰ τοῦ δήμου δεχθεὶς μεγαλοπρεπῶς, ἐν τῷ περιπύστῳ τε καὶ θείῳ σηκῷ, τοὺς αἰχμαλωτισθέντας σταυροὺς» ([206]) ἀνέθεσεν.

968. Ἔλαφρὸς σεισμὸς ἐν ΚΠ. — Ὁ Ζωναρᾶς σημειοῖ τάδε· «Γέγονε δὲ τοῦ Φωκᾶ βασιλεύοντος καὶ κλόνος τῆς γῆς φοβερώτατος, ἐξ οὗπερ ἡ μὲν Κωνσταντίνου οὐ πάνυ τι πέπονθε» ([207]).

968, Ἰουνίου 7. Προέλευσις εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ἐν ᾗ παρευρίσκεται καὶ Λουϊτπράνδος, ὁ τοῦ Ὄθωνος πρεσβευτής.

969, Δεκεμβρίου 11. Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς φονεύεται ὑπὸ τοῦ Τσιμισκῆ, προτροπῇ τῆς Θεοφανοῦς. — Ὁ μέγας Νικηφόρος γίνεται οὕτω τὸ τρίτον αὐτοκρατορικὸν θῦμα τοῦ ἀτίμου ἐκείνου γυναίου.

969, Δεκέμβριος. Λέων ὁ Φωκᾶς προσφεύγει εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. — Φονευθέντος τοῦ Νικηφόρου, Λέων ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ προσεπάθησεν ἵνα ἐξεγείρῃ τὸν λαὸν κατὰ τοῦ Τζιμισκῆ, ἀλλὰ φοβηθείς, λέγει ὁ Διάκονος Λέων, «δρόμων τὸν περίπυστον τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καταλαμβάνει σηκόν, τῇ τύχῃ καὶ τῇ φορᾷ τῶν πραγμάτων ταῦτα καταλιπών» ([208]). Ἀλλ' ἀποσπασθεὶς ἐκεῖθεν, ἐξωρίσθη εἰς Μήθυμναν τῆς Λέσβου.

969, Δεκεμβρίου 17. Ὁ ἱερὸς Πολύευκτος ἐκδιώκει τὸν Τζιμισκῆν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. — Μίαν μόνην ἑβδομάδα μετὰ τὸν φόνον τοῦ Νικηφόρου ὁ Τζιμισκῆς, καθημαγμένας ἔχων τὰς χεῖρας, «ἐς τὸν θεῖον καὶ μέγαν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας σηκὸν εἰσφοιτᾷ», λέγει ὁ Διάκονος Λέων, «ὡς πρὸς τοῦ πατριάρχου κατὰ τὸ εἰθισμένον τῷ βασιλείῳ διαδήματι ταινιωθησόμενος» ([209]). «Ὃν ἐλθόντα», γράφει ὁ Κεδρηνός, «εἰσελθεῖν οὐκ εἴασεν, ὁ Πολύευκτος, μὴ ἄξιον εἶναι φήσας ἐπιβῆναι θείου ναοῦ νεαρῷ καὶ ἀτμίζοντι ἔτι τῷ συγγενικῷ αἵματι σταζομένας τὰς χεῖρας ἔχοντα, ἀλλὰ σπεῦσαι ἔργα μετανοίας ἐνδείξασθαι, καὶ οὕτως ἐφίεσθαι πατεῖν ἔδαφος Κυρίου» ([210]).

969, Δεκεμβρίου 17. Ὅροι, ὑφ' οὓς ὁ Πατριάρχης συγκατένευσεν εἰς τὴν στέψιν τοῦ Τζιμισκῆ. — Ὁ Κεδρηνὸς λέγει· «Τοῦ δὲ Ἰωάννου ἠπίως δεξαμένου τὴν ἐπιτίμησιν καὶ πάντα πρᾶξαι μετ' εὐπειθείας ἐπαγγειλαμένου, ἀπολογισαμένου δ' ὅτι καὶ αὐτόχειρ οὐκ αὐτὸς ἐγένετο τοῦ Νικηφόρου ἀλλ' ὁ Βαλάντιος καὶ ὁ Ἀτζυποθεόδωρος ἐπιτροπῇ τῆς δεσποίνης, ταύτην μὲν ὁ πατριάρχης προσέταττε τῶν ἀνακτόρων κατενεχθῆναι καὶ ἔν τινι νήσῳ περιορισθῆναι, ἐξοστρακισθῆναι δὲ καὶ τοὺς τοῦ Νικηφόρου αὐτόχειρας, διαῤῥαγῆναι δὲ καὶ τὸν τόμον ὃν ἐπὶ συγχύσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ὁ Νικηφόρος ἐξέθετο» ([211]).

969, Δεκεμβρίου 25. Ἰωάννης ὁ Α', ὁ Τζιμισκῆς, στέφεται Αὐτοκράτωρ. — «Ὑποσχομένου δὲ τοῦ Ἰωάννου καὶ εἰς ἐξίλασμα τῆς ἁμαρτάδος πένησι διανεῖμαι ἣν ἰδιωτεύων εἶχε

([205]) Συγγραφεὺς ἐν Πορφυρογεννήτου *E. B. T.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 439 - 440.

([206]) *Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 61.

([207]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. δ', σ. 87.

([208]) *Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 95.

([209]) *Αὐτόθι*, σ. 98.

([210]) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ Βόννης, τ. β', σ. 380.

([211]) *Αὐτόθι*, σ. 380.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περιουσίαν, ὁ Πολύευκτος», ἐξακολουθεῖ ὁ Κεδρηνός, «ἐπιτρέπει τὴν εἴσοδον, καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν γεννήσεως εἰσελθόντα τοῦτον τῷ τῆς βασιλείας ἀναδεῖ διαδήματι» (212).

970, Ἰανουαρίου 16, ἄχρι Φεβρουαρίου 13. Ἡ Ἐκκλησία χηρεύει ἐπὶ τέσσαρας ἑβδομάδας.

970, Φεβρουαρίου 13. Βασίλειος ὁ Α', ὁ Σκαμανδρηνός, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

970. Ἡ Θεοφανὼ προσφεύγει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν.—Ἐκ τῆς ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ ἐξορίας αὐτῆς, ἡ Θεοφανὼ «λάθρα φυγοῦσα», λέγει ὁ Κεδρηνός, «καὶ τῇ μεγάλῃ προσφυγοῦσα ἐκκλησίᾳ, διὰ τοῦ παρακοιμωμένου Βασιλείου ἐκβληθεῖσα ἐν τῷ θέματι τῶν Ἀρμενιακῶν ἐξωρίσθη» (213).

972, ἔαρ. Ὁ Τζιμισκῆς, πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ κατὰ τῶν Ῥώς, εἰσέρχεται εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — Ὁ αὐτοκράτωρ, πρὸ τῆς ἐκστρατείας, ἐπισκέπτεται «τὸν θεῖον καὶ περίπυστον νεὼν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας», λέγει ὁ Διάκονος Λέων, κἀκεῖθεν μεταβαίνει εἰς Βλαχέρνας, ὅπου ἐπιθεωρεῖ «τὰς πυρφόρους τριήρεις» (214).

972. Οἱ στασιάσαντες Φωκᾶδες προσφεύγουσιν εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. — Οἱ Φωκᾶδες ἐπεχείρησαν ἀνεπιτυχῆ κατὰ τοῦ Τζιμισκῆ στάσιν. Λέων δὲ ὁ Φωκᾶς μετὰ τοῦ υἱοῦ Νικηφόρου, «εἰς τὸν θεῖον καὶ μέγαν καταφεύγει σηκόν,» λέγει ὁ Διάκονος Λέων, «ἱκέτης ἐλεεινὸς ἀντὶ σοβαροῦ τυράννου καὶ ἀλαζόνος ὁρώμενος. ὃν ἐκεῖθεν οἱ περὶ τὸν δρουγγάριον ἀποσπάσαντες, εἰς ἀκάτιόν τε ἅμα τῷ υἱῷ Νικηφόρῳ ἐμβαλόντες, πρὸς τὴν λεγομένην Καλώνυμον νῆσον περιορίζουσι· κελεύσει δὲ βασιλικῇ..... ἀμφοτέρους ἀποτυφλοῦσι, καὶ τὴν τούτων περιουσίαν δημεύουσιν» (215).

972. Ὁ Τζιμισκῆς, νικήσας τοὺς Ῥώς, ἄγει θρίαμβον ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Γράφει Λέων ὁ Διάκονος· «Εἰς τὸν μέγαν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας εἰσελαύνει σηκόν· καὶ τὰς εὐχαριστηρίους εὐχὰς ἀποδούς, τό, τε τῶν Μυσῶν ἐκπρεπέστατον στέφος οἱονεὶ πρωτόλειον δῶρον τῷ Θεῷ καταθέμενος, εἰς τὴν ἀνακτορικὴν ἑστίαν φοιτᾷ» (216).

974, ἀρχαί. Ἀντώνιος ὁ Γ' χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

976, Ἰανουάριος. Βασίλειος ὁ Β' ἄρχει μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Η'.

980 ἕως 984. Τετραετὴς χηρεία τῆς Ἐκκλησίας.

984. Νικόλαος ὁ Β', ὁ Χρυσοβέργης, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

987, Νοέμβριος. Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Βλαδιμίρου, θαυμάσαντες τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀσπάζονται, καὶ μετ' αὐτοὺς σύμπαν τὸ ῥωσσικὸν ἔθνος, τὴν ὀρθόδοξον πίστιν. — «Καὶ ὁ βασιλεὺς ἐλθὼν μετὰ τῶν Ῥώσσων εἰς τὴν ἐκκλησίαν (τὴν Ἁγίαν Σοφίαν) ἔθηκεν αὐτοὺς ἐν ἀνέτῳ θέσει ὅπως ἴδωσι τὰ πάντα καὶ ἐπέδειξεν αὐτοῖς τὴν αἴγλην καὶ τὴν εὐπρέπειαν τοῦ ναοῦ, τοῦ ἀρχιερέως τὰς εὐχὰς καὶ ᾠδάς, τῶν διακόνων τὰς δεήσεις, ἐπεξηγῶν τὴν θείαν λειτουργίαν. Ἐκεῖνοι δὲ πλήρεις ἐκπλήξεως ἐδόξασαν καὶ ὕμνησαν τὴν λειτουργίαν ταύτην» (217).

---

(212) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β', σ. 381.

(213) *Αὐτόθι*, σ. 380.

(214) *Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 129.

(215) *Αὐτόθι*, σ. 147.

(216) *Αὐτόθι*, σ. 158.

(217) Ἴδε Σλουμβερζὲρ *Ἡ Βυζαντινὴ Ἐποποιΐα, Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου νεανικὰ Ἔτη*, κατὰ μετάφρασιν Σ. Ι. Βουτυρᾶ, ἐν *Βιβλιοθήκῃ Μαρασλῆ*, τεῦχος 277, ἐν Ἀθήναις, 1905, σ. 418.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

989 ([218]), *Ὀκτωβρίου 26. Φρικώδης σεισμὸς ἐν ΚΠ., ὅστις κατακρημνίζει τὴν ἤδη πεπονθυῖαν ἐσπέριον ἀψῖδα τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὡς καὶ τὸ πρὸς δυσμὰς μέρος τοῦ θόλου.*— «Ἐγένετο κλόνος μέγας», γράφει ὁ Κεδρηνός, «καὶ κατέπεσον οἰκίαι πολλαὶ καὶ ναοὶ καὶ μέρος τῆς σφαίρας τῆς τοῦ Θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας» ([219]). Λέων δ' ὁ Διάκονος λέγει ὅτι κατέῤῥευσαν τὰ πυργώματα τοῦ Βυζαντίου, καὶ ὅτι ἐφονεύθη μέγα πλῆθος ἀνθρώπων.

995. Βασίλειος ὁ Β΄ ἀποπερατοῖ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν πεπτωκότων μερῶν τῆς ὀροφῆς τοῦ Μεγάλου Ναοῦ. — Ὁμιλῶν περὶ τοῦ πεσόντος τῆς στέγης μέρους, ὁ Κεδρηνὸς γράφει τὰ ἑξῆς· «Ὅπερ πάλιν ὁ βασιλεὺς φιλοτίμως ἐπηνωρθώσατο, δαπανήσας εἰς μόνας τὰς μηχανὰς τῆς ἀνόδου, δι' ὧν οἱ τεχνῖται ἱστάμενοι καὶ τὰς ὕλας ἀναγομένας δεχόμενοι ᾠκοδόμουν τὸ πεπτωκός, χρυσίου κεντηνάρια δέκα» ([220]).

995. Σισίνιος ὁ Β΄, ὁ Μάγιστρος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

999. Σέργιος ὁ Β΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1010. Μέγας χειμὼν ἐν ΚΠ.

1010, Ἰανουαρίου 8 ἢ 11. Μέγας σεισμὸς ἐν ΚΠ. — Λέγει ὁ Κεδρηνός· «Γέγονε σεισμὸς φρικωδέστατος καὶ διεκράτησε κλονουμένη ἡ γῆ μέχρι τῆς θ΄ τοῦ Μαρτίου μηνός» ([221]).

1010, Μαρτίου 9. Μέγας σεισμὸς ἐν ΚΠ. — «Περὶ δεκάτην ὥραν τῆς ἡμέρας», γράφει ὁ Κεδρηνός, «γέγονε βρασμὸς καὶ κλόνος φρικτὸς κατά τε τὴν βασιλίδα καὶ ἐν τοῖς θέμασι, καὶ πεπτώκασιν αἱ σφαῖραι τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα καὶ τῶν ἁγίων πάντων· ἃς ὁ βασιλεὺς εὐθὺς ἀνεκτίσατο» ([222]).

1017. Τέλος τοῦ κατὰ Βουλγάρων ἀγῶνος.

1019. Θρίαμβος Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τῶν Βουλγάρων, Βασίλειος ὁ Β΄ «ἐπανέζευξεν εἰς τὴν ὑπερκειμένην τῶν πόλεων», λέγει ὁ Ζωναρᾶς, «καὶ κατήγαγε θρίαμβον, τιάρᾳ ταινιωθεὶς ὀρθίᾳ, ἣν τούφαν καλεῖ ὁ δημώδης καὶ πολὺς ἄνθρωπος, ... καὶ οὕτως ἄχρι τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας ἀφίκετο, ἀποδοὺς ἐν ταύτῃ τῷ Κυρίῳ τὰ χαριστήρια» ([223]). Οὗτος ἦτο, ὑπὸ ἐθνικὴν ἔποψιν, ὁ μεγαλοπρεπέστατος τῶν θριάμβων τοὺς ὁποίους εἶδεν ὁ σεπτὸς τοῦ Θεοῦ οἶκος, διότι, τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἐτελεῖτο οὗτος, ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ βυθοῦ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους καὶ τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας, πρὸς δυσμάς, ἄχρι τῆς Ἀρμενίας, πρὸς ἀνατολάς, καὶ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς σήμερον Κριμαίας, πρὸς ἄρκτον, ἄχρι τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου, πρὸς νότον.

1019, Ἰούλιος. Εὐστάθιος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1025, Δεκέμβριος. Ἀλέξιος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1025, Δεκέμβριος. Θάνατος τοῦ μεγάλου Αὐτοκράτορος.

1025, Δεκεμβρίου 16. Κωνσταντῖνος ὁ Η΄ ἄρχει μόνος.

([218]) Ἡ χρονολογία 975 Λέοντος τοῦ Διακόνου (*Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 175-176) εἶνε ἡμαρτημένη, διότι ὁ ἄραψ ἱστορικὸς Ἐλ Μακὶν ὁρίζει ὡς ἔτος τῆς συμφορᾶς, ἢ πτώσεως «ἑνὸς τρίτου» τῆς ὀροφῆς, «τὸ ιδ' ἔτος τῆς αὐτοκρατορίας Βασιλείου» τοῦ Β΄ (Ἴδε Α΄ τόμ., σ. 25). Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ χρονολογία 986 τῶν Σκυλίτζη καὶ Γλυκᾶ εἶνε ἀδύνατος, διότι ὁ ναὸς ἦτο ἀκέραιος τῷ 987, ὅτε ἐπεσκέφθησαν αὐτὸν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Βλαδιμίρου, ἐνῷ ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ θόλου ἀπῄτησεν ἓξ ὁλόκληρα ἔτη.

([219]) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β΄, σ. 438.

([220]) *Αὐτόθι*, σ. 438.

([221]) *Αὐτόθι*, σ. 456.

([222]) *Αὐτόθι*, σ. 456.

([223]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δινδορφ, τ. δ΄, σ. 123-124.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1028, Νοεμβρίου 12. Ῥωμανὸς ὁ Γ', ὁ Ἀργυρός, ἢ Ἀργυρόπωλος, στέφεται Αὐτοκράτωρ, νυμφευθεὶς Ζωὴν τὴν Πορφυρογέννητον.

1028. Ὁ Ἀργυρόπωλος αὐξάνει τὰς προσόδους τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. — Ὁ Κεδρηνὸς γράφει· « Ἐνδέουσαν γὰρ τὴν πρόσοδον τῆς μεγάλης εἰδὼς ἐκκλησίας ἅτε οἰκονόμος ταύτης γενόμενος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις καὶ τῶν ἄλλων ὁπόσαις ὑπηρετεῖσθαι ἔθος παρὰ τοῦ ταύτης κλήρου, ὀγδοήκοντα χρυσίου λίτρας ἀνὰ πᾶν ἔτος χορηγεῖσθαι τούτοις τετύπωκεν ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ ταμιείου εἰς προσθήκην » ([224]).

1029 ±. Ὁ Ῥωμανὸς χρυσοῖ τὰ κιονόκρανα τῆς Ἁγίας Σοφίας. — Λέγει ὁ Σκυλίτζης· « Κατελάμπρυνε δὲ καὶ τὰ κιονόκρανα τῆς μεγάλης ἐκκλησίας καὶ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν Βλαχερνῶν ἀργύρῳ καὶ χρυσῷ » ([225]).

1029, Μαΐου 15. Ταραχὴ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Κατὰ τὸν Κεδρηνόν, ἐγένετο « κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἁγίας πεντηκοστῆς ταραχὴ διὰ τὴν καθέδραν ἐν τῇ λειτουργίᾳ μὴ καταδεξαμένων τῶν μητροπολιτῶν προκαθίσαι αὐτῶν τοὺς συγκέλλους ἐν τῷ συνθρόνῳ » ([226]).

1032, Αὐγούστου 13. Σεισμός. — Γράφει ὁ Κεδρηνός· « Ὥρᾳ α΄ τῆς νυκτός, ἐν ἔτει ϛφμ΄, γέγονε σεισμὸς μέγας » ([227]).

1033, Μαρτίου 6. Σεισμός.—Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, « ἡμέρᾳ γ΄, γέγονε σεισμός» ([228]).

1034, Ἀπριλίου 12. Μιχαὴλ ὁ Δ΄, ὁ Παφλαγών, στέφεται Αὐτοκράτωρ, νυμφευθεὶς τὴν Ζωήν.

1036, Δεκεμβρίου 18. Σεισμοί. — « Περὶ τετάρτην ὥραν τῆς νυκτὸς γεγόνασι σεισμοὶ τρεῖς », λέγει ὁ Κεδρηνός, « δύο μικροὶ καὶ εἷς μέγας » ([229]).

1037, Νοεμβρίου 2. Σεισμός. — Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς γράφει· « Σεισμὸς περὶ ὥραν ι΄ τῆς ἡμέρας, καὶ διετέλεσεν ἡ γῆ σειομένη ἄχρις ὅλου τοῦ Ἰανουαρίου μηνός » ([230]).

1039. Σεισμικαὶ δονήσεις. — Κατὰ τὸν αὐτόν, « καὶ σεισμοὶ γεγόνασι συνεχεῖς » ([231]).

1041, Ἰουνίου 10. Σεισμός. — Κατὰ τὸν αὐτὸν πάλιν, « περὶ ὥραν τῆς ἡμέρας κβ΄ γέγονε σεισμός » ([232]).

1041, Δεκέμβριος. Μιχαὴλ ὁ Ε΄, ὁ Καλαφάτης, στέφεται Αὐτοκράτωρ, μένων τέσσαρας μῆνας ἐπὶ τοῦ Θρόνου.

1041, Δεκέμβριος, ἄχρι 1042, Ἀπρίλιος. Τετράμηνοι Σεισμοί. — Γράφει ὁ Κεδρηνὸς περὶ τοῦ Μιχαήλ· « Ἐκλονεῖτο δὲ καὶ ἡ γῆ παρ' ὅλους τοὺς τέσσαρας μῆνας τῆς βασιλείας αὐτοῦ » ([233]).

1042, Ἀπριλίου 19. Ἀναγόρευσις Θεοδώρας ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Ὁ Ζωναρᾶς λέ-

([224]) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β', σ. 486.
([225]) Δουκαγγίου *S. S.*, § 10.
([226]) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β', σ. 487.
([227]) *Αὐτόθι*, σ. 500.
([228]) *Αὐτόθι*, σ. 500.
([229]) *Αὐτόθι*, σ. 515.
([230]) *Αὐτόθι*, σ. 518.
([231]) *Αὐτόθι*, σ. 521 - 522.
([232]) *Αὐτόθι*, σ. 532.
([233]) *Αὐτόθι*, σ. 535.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γει ὅτι τὴν Θεοδώραν «τῆς κατοικίας ἐξαγαγόντες καὶ οἷον περὶ αὐτὴν συνασπίσαντες εἰς τὸ μέγα τέμενος ἄγουσι τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας, καὶ παρὰ πάντων τῶν τε τῆς βουλῆς καὶ τῶν τοῦ δήμου καὶ αὐτῶν τῶν τῆς ἐκκλησίας ἡ Θεοδώρα βασιλὶς ἀνηγόρευτο» ([234]).

1042, Ἀπριλίου 21. Ἡ Ζωὴ καὶ ἡ Θεοδώρα αὐτοκρατοροῦσιν ὁμοῦ ἐπὶ διμηνίαν. — Καὶ οὕτω τὰ τοῦ κράτους, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ζωναρᾶς, «κατηντήκει τοίνυν περὶ τὴν γυναικωνῖτιν» ([235]).

1042, Ἰουνίου 12. Κωνσταντῖνος ὁ Θ΄, ὁ Μονομάχος, στέφεται Αὐτοκράτωρ, νυμφευθεὶς τὴν Ζωήν.

1043, Φεβρουάριος καὶ Μάρτιος. Χηρεία μηνὸς τῆς Ἐκκλησίας.

1043. Μαρτίου 25. Μιχαὴλ ὁ Α΄, ὁ Κηρουλάριος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1044 ±. Γενναιοδωρία τοῦ Μονομάχου πρὸς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. — Ὁ Κεδρηνὸς ἀναφέρει μετ᾽ ἐπαίνων τὰς δωρεὰς τοῦ Μονομάχου· «Τὸ γενόμενον ἔργον εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν ἐγκωμίων οὐκ ἀπολείπεται. ἕως ἐκείνου γὰρ ἐν μόναις ταῖς ἐπισήμοις ἑορταῖς ἐν ταύτῃ, ἔτι δὲ καὶ τοῖς σάββασι καὶ ταῖς κυριακαῖς ἡμέραις ἡ ἀναίμακτος τῷ Θεῷ ἐπετελεῖτο ἱερουργία, ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς οὐδαμῶς ἡμέραις. τοῦτο δὲ ἐγίνετο διὰ προσόδου ἔνδειαν, ἣν οὗτος δαψιλῶς ἀφορίσας καὶ ἀποχρώντως καθ᾽ ἑκάστην τελεῖσθαι τὴν ἱερὰν παρεσκεύασε λειτουργίαν· ὃ καὶ κρατεῖ γινόμενον μέχρις ἡμῶν. καὶ σκεύη δὲ τὰ τῇ ἱερᾷ ἀνειμένα σπονδείᾳ τῇ τοιαύτῃ ἀνέθετο ἐκκλησίᾳ, ἐκ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων μαργάρων καὶ λίθων κατεσκευασμένα, μακρῷ παρελάσαντα τὰ λοιπὰ μεγέθει καὶ κάλλει καὶ τιμαῖς, καὶ λοιποῖς ἄλλοις κειμηλίοις οὐκ ὀλίγοις ταύτην ἐφαίδρυνε» ([236]).

1044 ±. Ὁ Μονομάχος καὶ ἡ Ζωὴ ἀπεικονίζουσιν ἑαυτοὺς ἐν μουσείῳ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ([237]).

1054, Ἰουλίου 16. Οἱ πρέσβεις τοῦ Πάπα Ῥώμης ἀφορίζουσι τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης τοῦ Μεγάλου Ναοῦ. Σχίσμα τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. — Τὰ περὶ τοῦ σχίσματος ἄριστα ἐξιστόρισεν ὁ ἡμέτερος ἀρχιμ. Φιλάρετος Βαφείδης. Ὁ πατριάρχης Κηρουλάριος εἶχε γράψει πρὸς ἐπίσκοπόν τινα τῆς Ἰταλίας, κατακρίνων τοὺς νεωτερισμοὺς τῆς Ῥώμης, ὅτε «ὁ πάπας Ῥώμης Λέων ὁ Θ΄», λέγει ὁ ἀρχιμ. Φιλάρετος, «ἀνταπαντᾷ πρὸς τὸν Κηρουλάριον ὑβρίζων καὶ ἀπειλῶν αὐτόν· ἀλλὰ μεθ᾽ ὅλον τὸ ἀπότομον ὕφος ὁ Κηρουλάριος, ὡς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος (1042-1054), ἀνταπήντησαν ἠπίως, ἐκφράζοντες τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ὁμονοήσωσιν ἀμφότεραι αἱ Ἐκκλησίαι· ὁ αὐτοκράτωρ μάλιστα ἀπῄτει πρὸς τοῦτο καὶ πρεσβείαν τοῦ πάπα. Πραγματικῶς ἡ πρεσβεία τοῦ πάπα, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχουσα τὸν καρδινάλιον Οὐμβέρτον, ἔρχεται εἰς Κων/πολιν καὶ ἀφοῦ προσηνέχθη ὑβριστικῶς πρὸς τὸν πατριάρχην Κηρουλάριον, τῇ 16 Ἰουλίου 1054 εἰσέρχεται εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, κατατίθησιν *ἀφορισμὸν κατὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας* ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ ἀναχωρεῖ, ἀφοῦ ἀπετίναξε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν αὐτῆς. Ἅμα τὸ γεγονὸς τοῦτο, τὸ πρωτάκουστον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας, ἐγνώσθη, συνεκροτήθη σύνοδος, ἥτις συνέταξε *σημείωμα* κατὰ τοῦ ἀφορισμοῦ

([234]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. δ΄, σ. 153.
([235]) *Αὐτόθι*, σ. 155.
([236]) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β΄, σ. 609.
([237]) Ἴδε σ. 21.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀναθέματι καθυπέβαλεν αὐτόν τε καὶ τοὺς συγγράψαντας καὶ ἀποδεχομένους αὐτόν. Τὸ σημείωμα τοῦτο ἐπεκύρωσαν καὶ αἱ λοιπαὶ ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ οὕτως ἀπετερματίσθη τὸ πολυθρύλητον σχίσμα τῆς Δυτικῆς ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, αἰτία τοῦ ὁποίου, ὡς ἤδη ἐδείχθη, εἶναι ἡ φιλοδοξία τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ τάσις αὐτῶν πρὸς τὰς καινοτομίας καὶ τοὺς νεωτερισμούς» ([238]).

1055, Ἰανουαρίου 12. Ἡ Θεοδώρα ἄρχει μόνη ἐπὶ εἴκοσι μῆνας.

1056, Αὐγούστου 31. Μιχαὴλ ὁ ΣΤ', ὁ Στρατιωτικός, ἢ Γέρων, ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

1056, Αὐγούστου 31. Θεοδόσιος, ὁ τοῦ Μονομάχου ἐξάδελφος, προσφεύγει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — Ἀναγορευθέντος τοῦ Στρατιωτικοῦ, ὁ τοῦ Μονομάχου ἐξάδελφος Θεοδόσιος ἐπειράθη ἵνα στασιάσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν ὄχλον, ἀλλ' ἀποτυχών, «ὑποστρέφει πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν,» λέγει ὁ Κεδρηνός· «ἤλπισε γὰρ ὡς εἰσελθόντα τοῦτον ἐν αὐτῇ ὁ πατριάρχης τε καὶ ὁ κλῆρος προσδέξεται, καὶ λαὸς ἀθροισθήσεται πλεῖστος, καὶ βασιλέα ἀναγορεύσουσι. ταῦτα δὲ πάντα αὐτῷ εἰς τοὐναντίον ἀπέβη ..... καὶ λοιπὸν ἔρημος πάντων καταλειφθεὶς ἱκέτης ἐλεεινὸς μετὰ τοῦ παιδὸς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καθίζει· ὃν εὐθὺς ἀποστείλαντες ἐξάγουσι τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐξορίζουσιν ἐν Περγάμῳ.» ([239]).

1057. Στάσις ὑπὲρ τοῦ Κομνηνοῦ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Ὁ Ζωναρᾶς ἀφηγεῖται τάδε· «Ἐπεὶ δ' ἥκειν τὸν Κομνηνὸν ἠκηκόεισαν, ὡς κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν εἰσελευσόμενον, στασιώδεις τινὲς τῶν τῆς συγκλήτου βουλῆς ἔωθεν τῷ τεμένει τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας προσεληλύθεσαν, οἷς καὶ οἱ τῶν ἑταιρειῶν συνῆσαν ἄρχοντες, καὶ κραυγαῖς προεκαλοῦντο τὸν πατριάρχην εἰς θέαν σφίσιν ἐλθεῖν. ὁ δὲ τὰς θύρας αὐτοῖς ἁπανταχόθεν ἐπιζυγώσας τοὺς ἀδελφιδοῦς αὐτοῖς ἐκπέπομφε πυνθανομένους ὅ, τι φασίν. οἱ δὲ θορυβοῦντες εἰς πλῆθος ἤδη συστάντες, ... συνέσχον τοὺς τοῦ πατριάρχου ἀδελφιδοῦς, καὶ εἰ μὴ αὐτίκα πρὸς ἑαυτοὺς ἐξελεύσεται ὁ ἀρχιερεύς, διαθήσειν ἐκείνους ἠπείλουν κακῶς ..... κατῆλθεν οὖν ἐκ τῶν ὑπερῴων τὴν ἱερατικὴν ἐνδεδυμένος στολήν, ἐπεγκαλῶν δῆθεν τοῖς παροῦσιν ὡς βιαζόμενος ..... ἀλλ' ἦσαν προσποίησις ἅπαντα. βραχείας γὰρ παρελθούσης ὥρας βασιλέα καὶ αὐτοκράτορα φανερῶς ἀνεῖπον τὸν Κομνηνόν, αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου συνευδοκοῦντος» ([240]).

1057, Ἰουνίου 8. Ἰσαάκιος ὁ Α', ὁ Κομνηνός, ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

1057 ±. Ὁ Κομνηνὸς ἀπονέμει τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τὴν διοίκησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. — Λέγει ὁ Σκυλίτζης· «Τῇ τε μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τὸ οἰκονομεῖσθαι δι' ἑαυτῆς τὰ πράγματα ἀφιεροῖ, ἀλλοτριώσας τούτου παντάπασι τὴν βασιλείαν» ([241]).

1059, Φεβρουάριος. Κωνσταντῖνος ὁ Γ', ὁ Λειχούδης, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1059, Νοεμβρίου 25. Κωνσταντῖνος ὁ Γ', ὁ Δούκας, ἢ Δουκίτης, ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

1063, Αὔγουστος, ἕως τὸ τέλος τοῦ ἔτους. Πεντάμηνος χηρεία τῆς Ἐκκλησίας.

1063, Σεπτεμβρίου 23. Σφοδρὸς σεισμός. — Ὁ Σκυλίτζης γράφει τὰ ἑξῆς· «Περὶ δευ-

([238]) *Ἐπίτ. Ἐκκλ. Ἱστορ.*, ἐν ΚΠ., 1892, σ. 177-178.
([239]) *Σύν. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β', σ. 613-614.
([240]) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. δ', σ. 190-191.
([241]) Ἐν Μίγνη *P. G.*, τ. 122, σ. 369.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τέραν φυλακὴν τῆς νυκτός, σεισμὸς ἐξαίσιος γέγονε τῶν πώποτε γενομένων ἐκπληκτικώτερος, ἐκ τῶν ἑσπερίων μερῶν ἀρξάμενος. τοσοῦτος δὲ ἦν τὸ μέγεθος ὡς καὶ οἰκίας ἀνατρέψαι πολλὰς καὶ ναοὺς καὶ κίονας» (242).

1064, Ἰανουαρίου 2. Ἰωάννης ὁ Η΄, ὁ Ξιφιλῖνος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1064. Σεισμὸς ἐν ΚΠ.

1067. Μιχαὴλ ὁ Ζ΄, ὁ Δούκας, ὁ Παραπινάκης, ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

1068, Ἰανουαρίου 1. Ῥωμανὸς ὁ Δ΄, ὁ Διογένης, ἀναγορεύεται ἐπίτροπος τοῦ Μιχαήλ.

1070 ±. Ὁ Ξιφιλῖνος καλλωπίζει τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — Κατὰ τὸν Γεδεών, ὁ πατριάρχης Ἰωάννης Ξιφιλῖνος «τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἀνελάμπρυνε καὶ κατεκόσμησε, πάσας τὰς ἐν αὐτῇ ἀνεστηλωμένας εἰκόνας ἀνακαινίσας» (243). «Προνοῶν δέ», λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς περὶ τοῦ Ἰωάννου, «τῆς διατηρήσεως τῶν ἐν τῇ βασιλευούσῃ τοῦ κράτους πτωχῶν διώρισεν ἐπὶ τούτῳ κλιβάνους καὶ ἀρτοποιοὺς καὶ σίτου δαψιλῆ χορηγίαν, τάξας ὅπως διανέμωνται τοῖς πτωχοῖς ἀπὸ τῆς φιάλης τῆς Ἁγίας Σοφίας» (244).

1071. Μιχαὴλ ὁ Ζ΄ βασιλεύει μόνος.

1075, Αὐγούστου 2. Κοσμᾶς ὁ Α΄, ὁ Ἱεροσολυμίτης, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1078, ἀρχαί. Ὁ τοῦ Ἰκονίου ἐπίσκοπος προσφεύγει εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. — Ὁ πατριάρχης Κοσμᾶς ἐπειρᾶτο τὴν ὑπὲρ τοῦ Βοτανειάτου τοῦ λαοῦ στάσιν. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος Ἰκονίου, ὁ μέγιστος τοῦ Μιχαὴλ ἐχθρός, «ἐντὸς εἰσέδυ», γράφει Μιχαὴλ ὁ Ἀτταλειάτης, «τῆς δευτέρας σκηνῆς τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἥτις ἅγια μὲν ἁγίων τοῖς πάλαι κατωνομάζετο, ἡμῖν δὲ τοῖς τῆς νέας διαθήκης πρὸς τούτῳ καὶ θεσιαστήριον καὶ ἄδυτον καὶ ἱλαστήριον. καὶ τῶν θείων ἁπρὶξ ἐχόμενος τόπον ἀσυλίας τὴν θείαν ἐποιεῖτο ἀντίληψιν. ἀλλ᾽ οἱ πεμφθέντες ..... εἰς αὐτὸ τὸ καὶ ἀγγέλοις αἰδέσιμον φονίως εἰσελαύνουσιν ἱλαστήριον, καὶ τὸν ἀρχιερέα ξιφήρεις ὄντες ἀνάρπαστον ποιησάμενοι τῷ βασιλεῖ παριστῶσιν. ὁ δὲ ἀνήκεστον μὲν οὐδὲν εἰς αὐτὸν διεπράξατο, τήν τε παῤῥησίαν τοῦ ἀνδρὸς αἰδεσθεὶς καὶ τὸ ἐν λόγοις εὐδόκιμον, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ θείου νέμεσιν καὶ τὸν ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου καταπλαγεὶς ἑλκυσμόν» (245).

1078. Ἱεροσυλίαι τοῦ Παραπινάκη. — Ὁ αὐτὸς Ἀτταλειάτης ἐξακολουθεῖ ὧδε· «Τοὺς δοκοῦντας εὐπορωτέρους εἶναι τῶν ἄλλων θείους σηκοὺς ἀπεσύλησε, τὰ τούτων ἱερὰ σκεύη σὺν αὐτοῖς τοῖς θείοις εὐαγγελίοις διὰ τὸν περικείμενον αὐτοῖς κόσμον ἐξ ἐπιτάγματος ἀσεβοῦς ἀφελόμενος, μήτε τῶν τῆς φρικτῆς ἱερουργίας καὶ μυστικῆς τραπέζης ἀποσχόμενος κρατήρων, ἢ κανῶν ἢ λοιπῶν περιῤῥαντηρίων, μήτε πέπλων καλυπτόντων τὰ ἱλαστήρια μήτ᾽ ἄλλης σκευῆς θείων πραγμάτων φεισάμενος. καὶ ταῦτα τῷ παλατίῳ μετενεγκὼν θησαύρισμα πυρὸς καταφλέγοντος καὶ κρίμα θανάτου ἑαυτῷ ἐθησαύρισε» (246).

1078, Ἀπριλίου 3. Νικηφόρος ὁ Γ΄, ὁ Βοτανειάτης, ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

1078. Ὁ Βοτανειάτης ἐπιστρέφει τοῖς ναοῖς τὰ περισωθέντα τῶν ἁρπαγέντων κειμηλίων. — Λέγει πάλιν Μιχαὴλ ὁ Ἀτταλειάτης· «Ὅσα δὲ μᾶλλον εὗρε τοῦ ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν

---

(242) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 657.

(243) Ἐκ χρονογράφου, προσαρτηθέντος τῷ *Χρονικῷ* Γεωργίου τοῦ Ἁμαρτωλοῦ. Γεδεών *Χρονικὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ Οἴκου καὶ τοῦ Ναοῦ*, ἐν ΚΠ., 1884, σ. 23-24.

(244) *Πατρ. Πίνακες*, σ. 330.

(245) *Ἱστορία*, ἔκδ. Βόννης, σ. 259.

(246) *Αὐτόθι*, σ. 260.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀφαιρεθέντος παρὰ τοῦ προβασιλεύσαντος κόσμου καὶ τῶν κειμηλίων περισωζόμενα, πάντα ταῖς ἐκκλησίαις καὶ τοῖς θείοις σηκοῖς ἀνταπήνεγκε» (247).

1081. ±. Ἡ μήτηρ καὶ αἱ σύζυγοι τῶν Κομνηνῶν προσφεύγουσιν εἰς τὸν Μέγαν Ναόν. — Στασιασάντων τῶν Κομνηνῶν, ἥ τε μήτηρ αὐτῶν καὶ αἱ ὁμευνέτιδες «εἰς τὸ μέγα τέμενος τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας προσπεφοιτήκασιν», λέγει ὁ Ζωναρᾶς, «ὅθεν παρὰ τοῦ Βοτανειάτου εἰς τὴν . . . . . μονὴν (248) μετηνέχθησαν» (249).

1081, Ἀπριλίου 1. Ἀλέξιος ὁ Α', ὁ Κομνηνός, στέφεται Αὐτοκράτωρ.

1081. Εὐστράτιος, ὁ Γαρίδας, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1084, Αὐγούστου τέλη. Νικόλαος ὁ Γ', ὁ Γραμματικός, ἢ Θεοπρόβλητος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1087. Ὁ Ἀλέξιος στέφει τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Γράφει ὁ Ζωναρᾶς· «Γίνεται δὲ τῷ βασιλεῖ καὶ υἱός, ὃν ἐν τῷ θείῳ τεμένει τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας παρὰ τοῦ πατριάρχου καταξιωθέντα τοῦ θείου βαπτίσματος καὶ Ἰωάννην κληθέντα αὐτίκα ὁ πατὴρ καὶ διαδήματι ταινιοῖ» (250).

1087, Δεκεμβρίου 6. Μέγας σεισμὸς ἐν ΚΠ. — «Κλόνος τῆς γῆς φρικωδέστατος», λέγει ὁ Ζωναρᾶς, «κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ἐν θαύμασι περιωνύμου ἁγίου Νικολάου, ὑφ' οὗ πολλαί τε οἰκίαι καὶ ναοὶ κατηρείπωντο καὶ στοαί, δι' ὧν αἱ τῆς πόλεως ὡρόφωνται ἀτραποί, καὶ πλεῖστοι ἐν τοῖς συμπτώμασι συνεχώσθησαν καὶ ἀπέθανον» (251).

1097, ἄνοιξις. Οἱ Σταυροφόροι διέρχονται τὸν Βόσπορον.

1100 ±, (;) Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς (;) ἀπεικονίζει ἑαυτὸν ἐν μουσείῳ ἐν τῷ Ναῷ (252).

1111. Ἰωάννης ὁ Θ', ὁ Ἱερομνήμων, ἢ Ἀγαπητός, ἢ Χαλκηδόνος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1112. Ἀποτυχὴς ἀπόπειρα ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως (253).

1112 ±. Πανήγυρις τῆς μνήμης τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Κατὰ τὸν Νικηφόρον Κάλλιστον, «Ἰωάννης ὁ τοῦ Χαλκηδόνος ἐπικληθείς, τὸν τῆς βασιλίδος θρόνον διέπων ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἐν αὐτῷ τῷ τεμένει τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας, κατ' ἔτος μεγαλοπρεπῆ ἐποίει τούτῳ μνημόσυνα, πανδήμου τελουμένης πανηγύρεως» (254).

1116. Σύνοδος ἐν ΚΠ., καθ' ἣν ὁρίζεται ἡ σημασία τῶν λέξεων «Ὁ Πατὴρ μείζων μου ἐστίν».

1118, Αὐγούστου 16. Ἰωάννης ὁ Β', ὁ Κομνηνός, διαδέχεται τὸν Ἀλέξιον.

1126. Θρίαμβος Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Μετὰ τὰς ἐν Ἀσίᾳ νίκας αὐτοῦ, ὁ Κομνηνὸς ἐπανέκαμψε θριαμβεύων εἰς τὴν βασιλεύουσαν. «Καὶ ἦν τὸ ἅρμα», λέγει ὁ Χωνιάτης Νικήτας, «θαυμάσιον οἷον γενόμενον, καὶ λίθοι τῶν μὴ πάνυ τιμαλ-

(247) *Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 277.
(248) Τοῦ Κανικλείου.
(249) *Ἐπιτ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Δίνδορφ, τ. δ', σ. 235.
(250) *Αὐτόθι*, σ. 240.
(251) *Αὐτόθι*, σ. 241.
(252) Ἴδε σ. 21.
(253) Γεδεὼν *Πατρ. Πίνακες*, σ. 349.
(254) *Αὐτόθι*, σ. 348, σημ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φῶν ἐνιαχοῦ αὐτὸ ἤγαλλον . . . . . οὐδὲ τὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων ἀπῆν ἐκεῖθεν εἰκάσματα, ὁπόσα ἱστουργικὴ χεὶρ ἐπίπλοις ἐνετυπώσατο, ἃ καὶ εἴρηκεν ἄν τις ἔμψυχα, οὐκ ἐνυφαντά . . . . . καὶ δὴ τὸ μὲν τέτρωρον εὐπρεπές, καὶ εἶλκον τοῦτο πίσυρες ἵπποι καλλίτριχες χιόνος λευκότεροι. ὁ δὲ βασιλεύς τὴν τοῦ ἅρματος ἐπίβασιν παρεικὼς τὴν τῆς Θεομήτορος εἰκόνα τούτῳ ἐπανεβίβασεν, ἐφ' ᾗ καὶ ἦν γεγηθὼς καὶ τὴν ψυχὴν ἐκλείπων αὐτήν, καὶ τὰς νίκας ὡς συστρατηγέτιδι ἁμάχῳ ἐπιγραφόμενος, καὶ δοὺς ἄγειν τὰ χαλινὰ τοὺς παρ' ἐκείνῳ δυναμένους τὰ μέγιστα, καὶ τοῖς ἐκ γένους ἐγγίζουσιν ἀμφιπονεῖσθαι τὸ ἅρμα ἐνδούς, προῆγεν αὐτὸς σταυρικὸν σημεῖον χειριζόμενος καὶ ποσὶ τὴν πορείαν ποιούμενος· καὶ τὸν ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας παρωνυμούμενον ναὸν εἰσιών, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς κατωρθωμένοις ἀνθομολόγησιν Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἀπονείμας τοῦ λεὼ παντὸς ἐνώπιον, τῷ ἀρχείῳ οὕτως παρέλαβεν» ([255]).

1130 ±. Ὁ Ἰωάννης ἀπεικονίζει ἑαυτὸν ἐν μουσείῳ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ([256]).

1134. Λέων, ὁ Στυππῆς, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1135. Ἀπόπειρα ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. — Κατὰ τὸν ἀρχιμ. Φιλάρετον Βαφείδην, τῷ «1135 ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Λωθάριος ὁ Β΄ ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Κομνηνὸν (1118-1143) Ἄνσελμόν τινα, ὅστις ἔν τινι δημοσίᾳ διαλέξει παρασκευασθείσῃ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας συνεζήτησε μετὰ τοῦ σοφοῦ μητροπολίτου Νικομηδείας Νικήτα περὶ τῶν διαφορῶν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ὁ Ἄνσελμος ὑποστηρίζων τὰς ἰδέας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἐπεκαλέσθη τὴν διηνεκῆ δῆθεν ὀρθοδοξίαν αὐτῆς καὶ κατηγόρησε τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν ὡς παραγαγοῦσαν τὰς αἱρέσεις. Ὁ Νικήτας δὲν ἠρνήθη τοῦτο, ἀλλ' ἀποδείξας ὅτι αἱ αἱρέσεις προῆλθον ἐκ τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ζωηρότητος τῶν Ἑλλήνων, ὧν ἐστεροῦντο οἱ Λατῖνοι, συνεπέρανεν ὅτι συγχρόνως καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεπολεμήθησαν. Εἶτα δὲ ὁμιλῶν περὶ τοῦ πρωτείου καὶ τῆς παντοκρατορίας τοῦ πάπα, „Πῶς συμβιβάζονται ταῦτα", εἶπε, „πρὸς τὴν ἀληθινὴν εὐαγγελικὴν ἐλευθερίαν; ποῦ μένουσι τότε αἱ ἅγιαι Γραφαί, τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων, ἐὰν ὁ πάπας ᾖναι ὁ μόνος ἄρχων τῆς Ἐκκλησίας"; » ([257])

1143. Αὐγούστου 1. Μανουὴλ ὁ Α΄, ὁ Κομνηνός, διαδέχεται τὸν Ἰωάννην ἐπὶ τοῦ Θρόνου.

1143. Μιχαὴλ ὁ Β΄, ὁ Ὀξείτης, ἢ Κουρκούας, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1145. Ὁ Πατριάρχης ἐγείρει τὸν Μιχαηλίτην Τρίκλινον τοῦ Πατριαρχείου.

1146, Ἀπρίλιος. Κοσμᾶς ὁ Β΄, ὁ Ἀττικός, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1147. Δεκάμηνος τῆς Ἐκκλησίας χηρεία.

1147, Νοέμβριος. Νικόλαος ὁ Δ΄, ὁ Μουζάλων, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1148. Χρυσόβουλλον ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν. — Κατὰ τὸν Γεδεών, Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς «ἐξέδωκε χρυσόβουλλον λόγον τὸν „ἰατῆρα" ἐπικληθέντα, δι' οὗ κατησφαλίζοντο τὰ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Ἁγίας Σοφίας καὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐκκλησιῶν δικαιώματα ἐπὶ κατοχῇ τῶν ἀκινήτων αὐτῶν κτημάτων» ([258]).

1151, ἔαρ. Θεόδοτος ὁ Β΄, ἢ Θεοδόσιος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

([255]) *Χρονικὴ Διήγησις*, ἔκδ. Βόννης, σ. 26.

([256]) Ἴδε σ. 21.

([257]) *Ἐπίτ. Ἐκκλ. Ἱστορ.*, σ. 215.

([258]) *Πατρ. Πίνακες*, σ. 355-356. Ἴδε καὶ σ. 151.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1153. Νεόφυτος ὁ Α΄, ὁ Ἔγκλειστος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1154. Κωνσταντῖνος ὁ Δ΄, ὁ Λειχούδης, ἢ Χλιαρηνός, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1156. Λουκᾶς, ὁ Χρυσοβέργης, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1159. Σεισμός. — Γράφει ὁ Κίνναμος· «Ἐξαίσιός τις βρασμὸς ἀθρόον ἐκλόνησε τὴν γῆν» ([259]).

1159. Ὁ Κλιτζασθλᾶν ἐν ΚΠ. — Δεχθεὶς τὸν ξένον φιλοτίμως ὁ Μανουήλ, «θριάμβου ἐξ αὐτῆς ἀκροπόλεως», λέγει ὁ Κίνναμος, «ἐπὶ τὸν περιλάλητον τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναὸν ἐποιήσατο μὲν ἐμπαρασκευὴν ἐφ᾽ ᾧ σὺν ἐκείνῳ πομπεῦσαι· οὐ μὴν καὶ εἰς τέλος ἤγαγε τὸ βουλευθέν. Λουκᾶς γὰρ ὁ τῷ τηνικάδε τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἐφεστὼς πράγμασιν ἀντίξους τῇ πράξει ἐγένετο, μὴ δεῖν εἶναι εἰπὼν δι᾽ ἐπίπλων θείων καὶ κόσμων ἱερῶν ἄνδρας διελθεῖν ἀσεβεῖς» ([260]).

1166, Ἀπρίλιος. Σύνοδος ἐν ΚΠ. κατὰ τῆς δοξασίας τῆς ὑπαγωγῆς τοῦ Υἱοῦ, ὑπερασπιζομένης ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Λάμπη καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος ([261]).

1168. Θρίαμβος Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Διηγεῖται ὁ Χωνιάτης Νικήτας ὅτι ὁ Μανουήλ, νικήσας τοὺς Παίονας, καὶ «εἰς τὸν μέγαν ναὸν εἰσιών, καὶ τοῦ παντὸς ἐνώπιον λεὼ τὴν τοῦ Κυρίου λαλήσας αἴνεσιν πρόεισιν ἐκεῖθεν εἰς τὰ βασίλεια» ([262]).

1169. Μιχαὴλ ὁ Γ΄, ὁ τοῦ Ἀγχιάλου, χειροτονεῖται ΚΠ.

1177. Χαρίτων, ὁ Εὐγενειώτης, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1178. Θεοδόσιος ὁ Α΄, ὁ Βοῤῥαδιώτης, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1180. Σεπτεμβρίου 25. Ἀλέξιος ὁ Β΄, ὁ Κομνηνός, διαδέχεται τὸν Μανουήλ, ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας.

1181, Ἀπριλίου 5. Στάσις ἐν ΚΠ. κατὰ τοῦ Πρωτοσεβαστοῦ. Ἡ Καισάρισσα Μαρία προσφεύγει σὺν τῷ συζύγῳ εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. — Ἡ ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορίσσης Μαρίας καὶ τοῦ ἐραστοῦ αὐτῆς Ἀλεξίου τοῦ Πρωτοσεβαστοῦ κακίστη διοίκησις τῶν πραγμάτων ἐξηρέθισε τὸν λαὸν εἰς στάσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ Πορφυρογέννητος Μαρία, κόρη τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ, καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς, ὁ καῖσαρ Ἰωάννης ὁ Κομνηνός, ἔλαβον μέρος, ὅτε καὶ ἀπεφασίσθη ὁ φόνος τοῦ Πρωτοσεβαστοῦ ἐν πλήρει ἐκκλησίᾳ. Ἀλλ᾽ ἀνακαλυφθείσης τῆς συνωμοσίας, «ἡ πορφυρογέννητος» Μαρία, λέγει Νικήτας ὁ Χωνιάτης, «σὺν τῷ ἀνδρὶ τῷ καίσαρι τῷ μεγίστῳ ναῷ προσρύεται, βαρυμηνιῶσαν κατ᾽ αὐτῆς ἐκδιδράσκειν φάσκουσα μητρυιὰν καὶ τὸν ταύτης κάρταμον ἐραστήν. οἶκτον οὖν οὐ τῷ πατριάρχῃ μόνον ἐμπεποιήκει καὶ τοῖς ὅσοι τῆς ἱερᾶς κιγκλίδος ἐντός, ἀλλὰ καὶ πλείστους τῶν ἐκ τοῦ ξύγκλυδος δήμου καὶ σύρφακος οὕτω κατέκαμψε καὶ μετέφερεν ὡς μικροῦ καὶ δακρυῤῥοεῖν ἐπ᾽ αὐτῇ».

«Καὶ δεδοικυῖα μὴ συλληφθείη ταῖς τε πύλαις τοῦ νεὼ ἐφίστησι φύλακας καὶ πάσας τὰς εἰσόδους διαλαμβάνει φρουραῖς, τὸν τῆς προσευχῆς οἶκον διασκευάζουσα πρὸς λῃστήριον ἢ φρούριον ἐχυρὸν καὶ ἀπότομον, δυσάλωτον τοῖς προσβάλλουσιν».

«Ἦν οὖν τηνικαῦτα ὁρᾶν καὶ κατὰ συλλόγους ἀθροιζομένους καὶ ἀγειρομένους κατὰ συστήματα, οἳ καὶ πρῶτα μὲν ἠλευθεροστόμουν, τὴν μὲν πορφυρογέννητον Μαρίαν δῆθεν οἰκτείροντες ὡς παρ᾽ ἀξίαν πάσχουσαν τοῦ δὲ πρωτοσεβαστοῦ καταβοώμενοι ὡς μὴ σὺν λόγῳ εὐπραγοῦντος

([259]) *Ἱστορία*, ἔκδ. Βόννης, σ. 206.
([260]) *Αὐτόθι*, σ. 206.
([261]) *Αὐτόθι*, σ. 251-257. Νικήτα Χωνιάτου *Χρον. Διήγ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 274-278.
([262]) *Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ*, ε΄, ἔκδ. Βόννης, σ. 206.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μηδ᾽ ὡς χρὴ τῇ τύχῃ χρωμένου. καὶ κατὰ τῆς τοῦ βασιλέως ἠγανάκτουν μητρός. κατὰ μικρὸν δὲ προϊόντες καὶ εἰς στασιασμὸν ἀνερρώγεσαν, καί τις τῶν ἱερέων ἔκτυπον τοῦ Χριστοῦ ἐπ᾽ ἀγορᾶς ἐνεγκὼν καὶ ἄλλος ἄρας σταυρὸν ἐπωμάδιον καὶ ἕτερος σημαίαν ἱερὰν ἀνεμώσας ὡς γλάγος μυίας τοὺς στασιαστὰς ἐπεσπάσαντο. καὶ ὥσπερ ὑφ᾽ ἑνὶ συνθήματι κινηθέντες τὸν μὲν βασιλέα εὐφήμοις ἐδεξιοῦντο φωναῖς, ... τὸν δὲ πρωτοσεβαστὸν καὶ τὴν δέσποιναν καθυπέβαλλον ἀναθέματι » ([263]).

1181, Μαΐου 2. Μάχη ἐν τῷ Αὐγουσταιῶνι ἀναμεταξὺ τῶν βασιλικῶν καὶ τῶν τῆς Μαρίας ὑπερμαχούντων. — Νικήτας ὁ Χωνιάτης λέγει πάλιν τὰ ἑξῆς· « Οἱ περὶ τὸν πρωτοσεβαστὸν τοίνυν ὁρῶντες ἀεὶ τὰ χείρω προβαίνοντα, ... καὶ ἐπεὶ κατ᾽ οὐδένα τρόπον ἑώρων τὴν καισάρισσαν Μαρίαν τῶν οἰκείων βουλευμάτων μεθισταμένην, ... ἔγνων διὰ πολέμου ἐπ᾽ ἐκείνην χωρεῖν καὶ ὡς ἀπό τινος ἐρύματος τοῦ θείου ἐξελάσαι ταύτην νεώ. συλλεγέντος τοίνυν οὐκ ὀλίγου στρατεύματος, ... ὁ ἐπιτήδειος χῶρος ἀνεδιφᾶτο καθ᾽ ὃν ἂν τοῖς ἐπὶ τοῦ νεὼ ἐπίθωνται. ἤδη γὰρ καὶ ἡ καισάρισσα πρὸς τὴν ἀντίταξιν ἡτοιμάσατο, διακριθῆναι πολέμῳ τὰ καθ᾽ αὑτὴν ἐθέλουσα. οὐκοῦν ὅσαι τῷ μεγίστῳ ἱερῷ οἰκίαι κατὰ τὸν Αὐγουσταιῶνα συνήπτοντο, παρὰ τῶν ὑπ᾽ αὐτὴν ἀπερράγησαν, καὶ τῆς μεγίστης ἀψῖδος ἄνωθεν ἥτις κατὰ τὸ Μίλιον ἵσταται, οἱ ἀπ᾽ αὐτῆς ἀνήλθοσαν τοῖς βασιλικοῖς ἀντιπλακησόμενοι στρατεύμασι. καὶ τὸν νεὼν δὲ ὃς τοῦ Ἀλεξίου κατονομάζεται, τῇ δὲ τοῦ Αὐγουσταιῶνος αὐλαίᾳ προσήνωται, στρατιῶται εἰσιόντες ἐφύλαττον. αὐτοὶ μέντοι οἱ βασιλικοὶ καθ᾽ ἡμέραν ἑβδόμην, δευτέραν τοῦ Μαΐου μηνός, τῆς πεντεκαιδεκάτης ἰνδικτιῶνος, ἐκ τοῦ μεγάλου παλατίου κατὰ τὸ περίορθρον ἐκθορόντες εἰσίασι τὰ πρῶτα τὸν τοῦ θεολόγου Ἰωάννου ναόν, ᾧ τὸ ἐπίκλην Διίππειον, στρατίαρχον ἔχοντές τινα Σαββάτιον Ἀρμένιον. ἔπειτα τοῦ τεμένους ἄνωθεν γενόμενοι ἀσήμους λαλαγὰς ἠφίεσαν. ὡς δ᾽ ἐνειστήκει καιρὸς τοῦ μάχεσθαι, περὶ τρίτην ὥραν οὔσης τῆς ἡμέρας καὶ πληθούσης μάλιστα τῆς ἀγορᾶς, οὐ μετρίως τοὺς ἐκ τῆς ἀψῖδος τοῦ Μιλίου καὶ τοὺς ἀπὸ τοῦ νεὼ τοῦ Ἀλεξίου μαχομένους ὁπλίτας τῆς καισαρίσσης ἐσίνοντο οὗτοι, ἐξ ὑπερδεξίων μαχόμενοι καὶ ὡς ἀφ᾽ ὕψους σκηπτοὺς ἐπαφιέντες κάτω τὰ βέλεμνα. ἀλλὰ καὶ ἑτέρων καταλόγων εὐοπλοτάτων τοῦ παλατίου ἐξιόντων καὶ τὰς διόδους πληρωσάντων καὶ τοὺς στενωποὺς διειληφότων ὁπόσοι πρὸς τὸ μέγα τέμενος φέρουσιν, ὅ τε δῆμος τοῦ ἐπιβοηθεῖν τῇ καισαρίσσῃ ἐπαύσατο διὰ τὸ πᾶσιν ἔφοδον τοῖς ὅπλοις ἀποταφρεύεσθαι, καὶ οἱ ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐπεξιόντες καὶ τὴν αὐλαίαν τοῦ Αὐγουστεῶνος ὑπερβαίνοντες καὶ τοῖς βασιλικοῖς στρατοῖς κατὰ τὰς ἁγυιὰς συμπλεκόμενοι, ὀλίγοι πρὸς πλείους διαμιλλώμενοι, δῆλοι ἦσαν κάμνοντες ἤδη καὶ κατὰ βραχὺ τοῦ θαῤῥαλέου ὑπεκλυόμενοι λήματος· καὶ οὕτω δ᾽ οὖν τὰ τῆς συμπλοκῆς ἐνειστήκει λαμπρῶς καὶ μάχη συνέῤῥωγε καρτερά, ἡ μὲν ἀπὸ τόξων βολῆς ἡ δὲ καὶ ἐν χερσὶν ἀγχώμαλος, καὶ στόνος μὲν τῶν πληττομένων ἐπικελευσμὸς δὲ τῶν ἀναιρούντων ἑκατέρωθεν ἐξηκούετο. ἕως μὲν οὖν σταθερᾶς μεσημβρίας ἦν ἡ μάχη ἀμφιπαλὴς καὶ ἡ νίκη ἀμφήριστος, ἐπ᾽ ἴσης τῶν ἀμφοτέρων στρατευμάτων ταλαντεύουσα τὰς πλάστιγγας, κλίνουσά τε ἀνὰ μέρος καὶ αὖθις ἀνάγουσα τὸ τότε μαχόμενον· τῆς δ᾽ ἡμέρας ἤδη ὑπολῃγούσης περιφανὴς ἡ νίκη τοῖς ἐκ βασιλέως προσέῤῥεψεν. ὠσάμενοι γὰρ τοὺς ἐκ τοῦ νεὼ εἴσω τοῦ Αὐγουσταιῶνος κατέκλεισαν, ἐκ τῶν ἀμφόδων ἀποκρουσάμενοι· τούτων δὲ συνειληθέντων ἐντός, καὶ οἱ ταῖς ἀψῖσιν τοῦ Μιλίου ἐφεστῶτες καὶ οἱ ἐκ τοῦ νεὼ τοῦ Ἀλεξίου μαχόμενοι πρὸς τροπὴν ἔβλεψαν. καὶ ὡς ἐπελάβοντο τῶν χώρων τούτων ὁ τοῦ βασιλέως στρατὸς τὰς μὲν σημαίας

([263]) *Ἱστορία*, ἔκδ. Βόννης, σ. 302-305.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν ἀψίδων ἄνωθεν ἔστησαν αἳ τοὺς βασιλεῖς εἰκονίζουσιν, αἱ δὲ πύλαι τοῦ Αὐγουστεῶνος ἐν πελέκει καὶ λαξευτηρίῳ κατερράγησαν. καὶ τὸ τῆς καισαρίσσης ὁπλιτικὸν οὐκέτι ἀντιπλήττειν ἔχον ὡς τοῖς ἀνιοῦσι τὰς ἀψῖδας κατὰ κορυφὴν βαλλόμενον, κἀκ τῶν εἰσχεθέντων εἰς τὴν αὔλειον στρατιωτῶν ταῖς κατὰ χεῖρα συμπλοκαῖς πάσχον τὰ χείριστα, κατὰ μικρὸν ὑπέκλεπτε τὴν φυγήν, βραχείας ἀρωγῆς ἀπολαῦον διά τε λίθων βολῆς καὶ βελῶν ἀφέσεως ἐκ τῶν ὕπερθεν ἐπαμυνόντων σφίσι Ῥωμαίων, ἀπό τε τοῦ ἀνδρῶνος τοῦ καλουμένου Μάκρωνος ἐς τὸν Αὐγουσταιῶνα προνεύοντος, καὶ τοῦ συνημμένου τούτῳ Θωμαΐτου δόμου. τέλος δὲ τοῖς πάντοθεν βάλλουσιν ἐκ τοῦ νεὼ πιεζόμενοι ἀφίστανται τῆς τοῦ Αὐγουσταιῶνος αὐλαίας καὶ εἰσίασι τὸ πρόναον, καθ' ὃ δὴ ὁ πρώτιστος καὶ μέγιστος τῶν παραστατούντων ἀρχαγγέλων Θεῷ Μιχαὴλ ἐσπασμένος ῥομφαίαν ἐστήλωται φηφίδων λεπταῖς ἐπιθέσεσι, φύλαξ προβεβλημένος τοῦ ἱεροῦ. ἐκ δὲ τούτου οὔτε οἱ τοῦ βασιλέως προσωτέρω βαίνειν ἠδύναντο, ὑφορώμενοι τοὺς τοῦ ναοῦ στενωπούς, οὔτε οἱ τῆς καισαρίσσης ὑπερπονοῦντες ἐκεῖθεν ἐξῄεσαν ὡς μαχούμενοι.

Ὁ δὲ καῖσαρ καὶ ὁ πατριάρχης αὐτός, ὁ μὲν δείσας περὶ ἑαυτῷ τε καὶ τῇ ἀλόχῳ μὴ συλληφθεῖεν ἀγεννῶς ὑπὸ τῶν διαφόρων, ὁ δὲ μή πως ἔνδον τοῦ ἱεροῦ παρεισίωσιν οἱ πολέμιοι καὶ ποσὶ μὲν οὐχ ὁσίοις τὸ ἅγιον πατήσωσι δάπεδον, χερσὶ δ' ἀνάγνοις καὶ θερμὸν ἔτι σταζούσαις τῷ λύθρῳ τὰ παναγῆ λῃστεύσωσιν ἀναθέματα, ὁ μὲν τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν ἐπενδὺς καὶ τὰ θεῖα μετὰ χεῖρας δεξάμενος λόγια κάτεισιν εἰς τὸ προσκήνιον τοῦ νεώ, ἐν ᾧ οἱ τῆς καισαρίσσης ὑπερμαχοῦντες ἡλίσθησαν φεύγοντες, ὃ καὶ πρωτεκδικεῖον κικλήσκεται· ὁ δὲ καῖσαρ τοὺς τὰς εἰσόδους τῆς ἐκκλησίας τηροῦντας ὁπλομάχους ἀγηοχώς, καὶ ὅσον περὶ αὐτὸν ἀκραιφνὲς ἔτι Λατινικὸν δορυφορικόν, καὶ τὸ περὶ τὴν ὁμόλεκτρον αὐτοῦ θεραπευτικὸν καὶ οἰκίδιον, καὶ περὶ τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα πάντας ἠριθμηκώς, ἐπί τινος μετεώρου σκιμποδίσκου κατὰ τὸν Μάκρωνα παρευρεθέντος στὰς αὐτός, καὶ περιστήσας τοὺς παρεσκευασμένους εἰς πόλεμον, ἔφησε τοιάδε· „Ἐχρῆν μὲν μὴ καθ' ὁμοφύλων καὶ ὁμοπίστων ἀλλὰ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ σταυροῦ τὰς πολεμικὰς ταύτας περιβεβλῆσθαι στολὰς καὶ τὰς χεῖρας τοῖς φασγάνοις καθωπλίσθαι· ἐπεὶ δὲ οἱ τὰ τῆς βασιλείας τῶν Ῥωμαίων μοχθηρῶς διέποντες τοῦτο μὲν ἀφείλοντο, ἀναγκαστῶς δὲ καὶ οὔκουν προαιρετῶς τὰς ἡμετέρας λόγχας καθ' ἑαυτῶν ἀκονήσαντες ἔχουσι, μὴ δὴ ἀγεννῶς ἐπιστῶμεν τοῖς ἐπιοῦσι, μηδ' ὅτι ταυτόπιστοι καὶ τὴν αὐτὴν οἰκοῦντες ἀναλογισώμεθα, ἀλλ' ὡς πολεμίους Θεῷ πρότερον, οὗ τὸ ἱερὸν τόδε εἰσίασιν ἀναιδῶς, ἔπειτα δὲ καὶ ἡμῶν αὐτῶν ἀπεχθεῖς ἀμυνώμεθα. πάντως δέ εἰσι τὰ τῆς ἀμύνης ἀνεύθυνα· οἷς γάρ τι οὐ προσέστημεν ὅλως καὶ καθ' ὧν ὅπλα οὐδ' ὅλως ἠράμεθα, ἀνερυθριάστως οὗτοι προσίασιν ἡμῖν ὡς ἐπιθανατίοις τισὶ καὶ ἐσχάτοις, καὶ κειμένων ἀδαημοσύνῃ κατεπεμβαίνουσι τοῦ καλοῦ, καὶ προσφυομένους Θεῷ ἐκ τοῦ νεὼ τούτου ἀποσπᾶν ἐθέλουσι, χρεὼν μὴ οὕτω δρᾶν, ὅτι τε οὐδὲν ἀχαρὶ ἐπεγκαλεῖν ἡμῖν ἔχουσι, καὶ ὅτι τῆς ἐσχάτης ἐστὶν ἀπονοίας ἐπιτιμᾶν ὅλως ἢ ὡς δεινὰ δρῶσιν ἀρειμανίους σφᾶς ἐπιέναι τοῖς εἰς Θεὸν καταφεύγουσι καὶ μεσίτην τοῦτον προβαλλομένοις καὶ λυτῆρα τῶν διενέξεων. οὔτε οὖν ὑφορᾶσθαι δέον ὡς ἀνόσιον τὸ ὕπερ μάχεσθαί τινα ἑαυτοῦ καὶ σπεύδειν κατὰ τοῦ πλήττοντος αὐτὸν ἐπιστρέφειν τὸν ἐκεῖθεν ἐπαγόμενον θάνατον, οὔτε τὸν μετὰ ξίφους ἐπιόντα καὶ ἀναιροῦντα ὁμογενῆ ἁπλῆγα δεῖ παριέναι, ἀλλ' ἅπας κακῶς διατιθεὶς κρινέσθω πολέμιος καὶ ὁ ἀναιρήσων πιπτέτω. ἡμῖν δὲ καὶ τὸ θεῖον εἴσεται δήπουθεν χάριν, εἰ ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦδε τοὺς μιαιφόνους ἀποσοβήσομεν, εἴτε μὴν κεχηνόσιν, ὡς ὁρᾶτε, κατὰ τῶν ἁγίων καὶ διαρπάσαι ταῦτα προθυμουμένοις ἀντιβαίημεν. εἰ μὴ γὰρ τοῦτ' ἦν ἀλλὰ διέστελλον ἀνὰ μέσον βεβήλου καὶ ἱεροῦ, πάλαι ἂν τὴν ἐνδοτέρω τῶν προνάων παρῆκαν λίχνευσιν, ὡς ἤδη τὸ νικᾶν ἔχοντες. οἱ δὲ οὕτω τοί εἰσιν ἀναιδέστα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοι ὡς οὐ μόνον σκυλεῦσαι φαντάζεσθαι τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ ἰδιώσασθαι οἱ ἀβέλτεροι. ἀλλ᾽ οὐ μὰ τὸν Παγέντα σταυρῷ καὶ τὴν λόγχην ταύτην, οὔκουν αὐτοῖς ἐσεῖται πέρας ἐπιθεῖναι τοῖς ἐγχειρήμασιν, ἐπεὶ καὶ Θεῷ τὰ οἰκεῖα χερσὶ κεχραμμέναις ἄψαυστα διαφυλαχθήσονται καὶ ἡμεῖς ἐσοίμεθα ἂν ἀπρονόμευτοι". τούτοις καὶ τοιούτοις χρησάμενος ῥήμασιν αὐτός τε κάτεισιν εἰς τὸν πρόναον ἔνθα ὁ λόγος εἴρηκε ῥομφαίαν ἐσπασμένον ἵστασθαι τὸν τῶν ἄνω καὶ θείων ταγμάτων κατάρχοντα Μιχαήλ, καὶ οἱ λοιποὶ δὲ ὡς ἡγεμόνι τούτῳ παρείποντο ἀσπιδηφόροι πάντες καὶ μαχαίρας ἀμφήκεις ἐγχειριζόμενοι καὶ ἀτεχνῶς ἀνδριάντες χάλκεοι. κἀκεῖσε εἰς τάξιν τὸ περὶ αὐτὸν καταστήσας ὁ καῖσαρ καὶ τῷ σταυρικῷ σημείῳ φραξάμενος τῶν ἄλλων προεκπηδᾷ. οἱ δ᾽ ἐπὶ τῆς τοῦ Αὐγουσταιῶνος αὐλαίας, καὶ πρὸς τὴν πρώτην ὁρμὴν ἐκθαμβηθέντες τοῦ καίσαρος, διὰ τῶν εἰσόδων θλιβόμενοι ἐξεχέοντο. ὅτε καὶ τραυματίαι μὲν ἐκ τῶν τοῦ βασιλικοῦ τάγματος πολλοὶ γεγόνασιν, εἷς δέ τις καὶ ἐτεθνήκει τῷ ξίφει διελαθείς. τὸ δ᾽ ἀπὸ τοῦδε ὁ μὲν καῖσαρ ἐπάνεισιν αὖθις ὅθεν ἐξώρμησεν, οἱ δ᾽ ἐκ τῶν τοῦ βασιλέως τάξεων οὐκέτι παρελθεῖν ἐθάῤῥησαν εἰς τὴν αὔλειον, ἀλλὰ δι᾽ ἀκροβολισμῶν ἠγάπων μαχόμενοι. ἤδη δὲ τῆς ἡμέρας ὑποκλινούσης αὐτοί τε οἱ μαχόμενοι καμόντες ἐνέδωκαν» ([264]). Καὶ οἱ στασιασταὶ συνεχωρήθησαν ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορίσσης.

1182, Μαΐου 16. Ἀνδρόνικος ὁ Τύραννος στέφει τὸν Ἀλέξιον ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. — Λέγει αὖθις Νικήτας ὁ Χωνιάτης· «Τότε δ᾽ οὖν Ἀνδρόνικος . . . . . στεφθῆναι αὐτοκράτορα εἰσηγεῖται τὸν βασιλέα Ἀλέξιον. καὶ δὴ ἐπὶ τῶν ὤμων ἄρας αὐτὸν καὶ μετὰ δακρύων θερμῶν εἰς τὸν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἀνακομίσας ἀνάσταθμον ἐπὶ μάρτυσι μυριάσι πολλαῖς πλήθους ἀστυκοῦ καὶ ἀλλοίου, καὶ πάλιν ὁμοίως ἐκεῖθεν κατενεγκών, ἔδοξε φιλοστοργότερος εἶναι πατρός» ([265]).

1183. Ὁ Πατριάρχης Θεοδόσιος παραιτεῖται μᾶλλον παρὰ νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὸν ἀθέμιτον τοῦ Ἀλεξίου γάμον. — «Καὶ ἰδὼν ὡς οὐδὲν ὠφελεῖ,» γράφει πάντοτε Νικήτας ὁ Χωνιάτης, «ἀλλ᾽ ἀνακαλύπτως ἔπεισι τὰ δεινὰ καὶ νικᾷ τὰ χείρονα, τῶν ἱερῶν ἀπανίσταται ἀρχείων καὶ πρὸς τὴν νῆσον ἀφικνεῖται Τερέβινθον» ([266]).

1183, Σεπτέμβριος. Ἀνδρόνικος ὁ Α΄, ὁ Κομνηνός, στέφεται Αὐτοκράτωρ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ — Κατὰ τὸν αὐτὸν ἱστορικόν, «ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἀρξαμένης τῆς τῶν βασιλείων ἀναῤῥήσεως γίνεσθαι Ἀνδρόνικος ἀνηγορεύετο πρότερον, ὁ δὲ Ἀλέξιος ὑπεβέβαστο, μεταπεσούσης τῆς τάξεως . . . . . ἐπεὶ δὲ καὶ αὐτὸς Ἀνδρόνικος τὰ ἱερὰ ἐσαφίκετο μέλαθρα στεφθησόμενος, τότε πρώτως ὤφθη τοῖς ἀνθρώποις διαχυθεὶς καὶ τὸ τοῦ βλέμματος ὁ θὴρ μεταθέμενος βλοσυρὸν καὶ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τῶν πραγμάτων ἀλλοίωσιν πολλοῖς τῶν δεομένων καθυποσχόμενος» ([267]).

Καὶ «εἰσελθὼν δὲ τὸ ἱερὸν καὶ τελεσθεὶς ὁπόσα τοῖς στεφομένοις εἴθισται ἄναξι, πρόσεισι δεῆσαι τῶν ἀχράντων ἁγιασμῶν μετασχεῖν, καὶ τὸν οὐράνιον ἄρτον δεξάμενος ἐν τῷ ἐγγίζειν τῷ ἐκπώματι τὰς χεῖρας ἀνέσχε, καὶ σχηματίσας ἑαυτὸν εἰς παθαινόμενον κατὰ τῶν φρικωδῶν ἐπόμνυσι μυστηρίων, ἀκροωμένων σχεδὸν ἁπάντων ὅσους τὸ ἱερὸν συνεῖχεν ἄδυτον, μὴ δι᾽ ἕτερόν τι

([264]) *Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 306-312.
([265]) *Αὐτόθι*, σ. 343.
([266]) *Αὐτόθι*, σ. 339.
([267]) *Αὐτόθι*, σ. 352.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βασιλεύσειν αἱρετίσασθαι ἢ τὸ θελῆσαι βοηθῆσαι τούτῳ καὶ τῷ τούτου κράτει, δείξας τὸν συνεστῶτα βασιλέα καὶ ἀνεψιὸν Ἀλέξιον, ὃν μεθ' ἡμέρας ἀπηγχόνησε καὶ τῷ τῆς θαλάσσης βυθῷ παρέπεμψεν » ([268]).

1183, Ὀκτώβριος. Ὁ Τύραννος κυβερνᾷ μόνος.

1183. Βασίλειος ὁ Β΄, ὁ Καματηρός, ἢ Φυλακόπουλος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1185, Σεπτεμβρίου 11. Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος, διωκόμενος ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου, καταφεύγει εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. — Φονεύσας Στέφανον τὸν Ἁγιοχριστοφορίτην, ὑπόπεμπτον τοῦ τυράννου, ὁ Ἰσαάκιος, γράφει Νικήτας ὁ Χωνιάτης, «τὸν θεῖον εἰσιὼν ναὸν ἄνεισι τὸν ἀνάσταθμον, ὃν οἱ φονεῖς ἀνερχόμενοι τὸ οἰκεῖον ἀνακεκαλυμμένως διατρανοῦσι πλημμέλημα, τὴν ἐκ τῶν εἰσιόντων τε καὶ ἐξιόντων τὸ ἱερώτατον τέμενος αἰτοῦντες συγχώρησιν· τὸ δὲ πλῆθος τῆς πόλεως ὃ μὲν αὐτοψεὶ τὸν Ἰσαάκιον ἐνωπτρικὸς ἐς τὸν μέγαν νεὼν ἀπελαύνοντα, ὃ δὲ εἰς ἀκοὴν ὠτίου δεξάμενον τὸ πραχθέν, συῤῥέει κατὰ χιλιοστύας αὐτίκα, αὐτόν τε ὀψόμενον Ἰσαάκιον καὶ τὸ ἐπ' αὐτῷ γενησόμενον ὀφθαλμοῖς ἐθέλον παραλαβεῖν· πάντες γὰρ ᾤοντο μὴ ἂν ἐπιδεδυκέναι τὸν ἥλιον, καὶ Ἰσαάκιον συλληφθέντα παρ' Ἀνδρονίκου τίσειν δίκας τὰς ἀνηκέστους, καὶ τιμωρίας ἱκανὰς εἰς αὐτοῦ κάκωσιν ἐπινοηθῆναι παρὰ τοῦ κομψοῦ τὰ τοιαῦτα μαγγανευτοῦ».

«Ὅλην μὲν οὖν τὴν τότε νύκτα οὕτω παρίππευσεν Ἰσαάκιος, οὐ λόγον βασιλείας τιθέμενος ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ κατατυθῆναι δεόμενος· ᾔδει γὰρ τὸν Ἀνδρόνικον ὡς βοῦν αὐτὸν ἱερεύσοντα ἢ μᾶλλον καὶ ὠμῶν τῶν αὐτοῦ σαρκίων ἀπογευσόμενον κατὰ Κύκλωπα, καὶ θερμῷ ἔτι σταζομένων αἵματι. ἐκ δὲ τῆς ἐπιμελοῦς ἱκετείας ἔσχε τινὰς τῶν συνειλεγμένων τὰς πύλας ἐπικλίναντας τοῦ νεὼ καὶ φῶτα εἰσενέγκαντας καὶ τῷ καθ' ἑαυτοὺς ὑποδείγματι τούτῳ πολλοὺς συμπείθοντας μὴ μεθίστασθαι οἴκαδε, πρωΐας δὲ γενομένης οὐκ ἦν ὅστις οὐ παρῆν οἰκήτωρ τῆς πόλεως, οὐδ' ἐθεοκλύτει αὐτοκρατορήσειν μὲν Ἰσαάκιον, Ἀνδρόνικον δὲ καθαιρεθῆναι τῆς βασιλείας καὶ συλληφθέντα παθεῖν ὁπόσα δέδρακε τῇ τῶν ὅλων σχεδὸν ἐπιβουλεύων ζωῇ » ([269]).

1185, Σεπτεμβρίου 12. Ἰσαάκιος ὁ Β΄, ὁ Ἄγγελος, ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.

1185, Σεπτέμβριος. Ὁ Ἀνδρόνικος κατασπαράσσεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

1187. Νικήτας ὁ Β΄, ὁ Μουντάνης, ἢ Μουνθάνης, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1190. Λεόντιος, ὁ Θεοτοκίτης, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1191. Ὁ Κομνηνὸς Ἰσαάκιος, ἀδελφιδοῦς τοῦ Ἀνδρονίκου, καταφεύγει εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. — Γράφει ὁ Χωνιάτης Νικήτας· «Τῆς φυλακῆς ἀποδρὰς καὶ τὸ μέγα τέμενος εἰσιὼν ἀνασείειν τὸν ὄχλον ὥρμησεν, συλληφθεὶς δὲ καὶ ἀπαιωρηθεὶς καὶ βαρείαις ἐτάσεσιν ὑποβληθεὶς ἐπὶ τῷ τοὺς συνίστορας ἐκφῆναι τῆς τυραννίδος τὰ ἐντὸς διεφθάρη καὶ ἀπεβίω» ([270]).

1191. Δοσίθεος, ὁ ἀπὸ Ἱεροσολύμων, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1191. Ὁ υἱὸς Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ, διοικητοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, προσφεύγει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — «Ὁ δὲ τοῦ Κομνηνοῦ Ἀνδρονίκου υἱός», λέγει ὁ Χωνιάτης Νικήτας, «.....πρόσεισι μετὰ βραχὺ τῆς τοῦ πατρὸς πηρώσεως τῷ μεγίστῳ ναῷ, ποθῶν ἐκεῖθεν εἰς βασιλείαν ἁναρπασθῆναι, καὶ ἀναῤῥηθῆναι πρὸς τοῦ συνειλεγμένου λεώ. ἦν δὲ ἑορτή. ἀλλ' οὕπω

([268]) *Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης σ. 352 - 353.
([269]) *Αὐτόθι*, σ. 446 - 448.
([270]) *Αὐτόθι*, σ. 353 - 354.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῖς συνελθοῦσι κατὰ τὸ τέμενος ὁ τρόπος ἔγνωστο καθ' ὃν ἐκεῖσε εἰσέδραμε, καὶ χειροῦται ὡς ἀποστὰς καὶ στέρεται τοῦ φωτός» ([271]).

1192. Γεώργιος ὁ Β', ὁ Ξιφιλῖνος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1195, Ἀπριλίου 8. Ἀλέξιος ὁ Γ', ὁ Ἄγγελος, στέφεται Αὐτοκράτωρ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — «Εἰσελθὼν δὲ τὸ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας περίπυστον καὶ μέγιστον τέμενος», λέγει Νικήτας ὁ Χωνιάτης, «ὅπως κατὰ τὸ ἔθιμον ἐς βασιλέα χρισθῇ καὶ περιβαλεῖται τὰ τοῦ κράτους σύμβολα, πρῶτα μὲν ὀψιαίτερον τὸ τῆς πίστεως ἐγγράφει σύμβολον βαφῇ τῇ βασιλικῇ, ἔπειτα ταῖς ὡραίαις λεγομέναις τοῦ νεὼ πύλαις ἐγγίσας ἱκανὸν ἐκεῖσε χρόνον διέτριψε, προσδεχόμενος πότε ἂν ἐπιταχθείη τὴν εἴσοδον παρὰ τῶν ἀκριβούντων τὸ τῆς ὥρας καίριον τῶν ἱερῶν κατηχουμενείων ἄνωθεν» ([272]).

1199. Δίμηνος τῆς Ἐκκλησίας χηρεία.

1199, Αὐγούστου 5. Ἰωάννης ὁ Α', ὁ Καματηρός, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1203, Ἰουλίου 17. Οἱ Σταυροφόροι εἰσέρχονται διὰ τῆς βίας εἰς τὴν ΚΠ.

1203, Αὐγούστου 1. Ἀλέξιος ὁ Δ', ὁ Ἄγγελος, αὐτοκρατορεῖ σὺν τῷ τυφλῷ Ἰσαακίῳ

1203, Αὐγούστου 19. Μέγας ἐμπρησμός, ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀναφθείς, καταστρέφει μέγα μέρος τῆς ΚΠ., φθάνων ἄχρι τῆς Ἁγίας Σοφίας, κατακαίων δὲ καὶ τὸ Πατριαρχεῖον.— Κατὰ τὸν Χωνιάτην Νικήταν, «πολλῶν γὰρ καὶ ἄλλων τῇ πόλει πρότερον ἐμπρησμῶν, οὐμενοῦν εἴπῃ τις ὁπόσων καὶ οἵων γεγενημένων, ὁ τότε συμβὰς ἐναύσματα βραχέα τοὺς πάντας ἀπέδειξε. πολλαχοῦ γὰρ διαιρούμενος καὶ διασπώμενος τῆς συνεχείας αὖθις συνήρχετο, καὶ ὡς εἰς ὁλκὸν ἕνα πυρόεντος συνήπτετο ποταμοῦ» ([273]).

«Συνεπελαύετο δὲ καὶ τοῦ μεγίστου νεὼ τὸ δεινόν. καὶ δὴ ὅσα πρὸς ἀψῖδα νένευκε τοῦ Μιλίου καὶ τῷ ἀνδρῶνι συνῆπται τῷ Μάκρωνι καὶ τῷ λεγομένῳ αἱ Σύνοδοι, εἰς ἔδαφος κατερράγησαν, μὴ τῆς ὀπτῆς ἐπαρκεσάσης πλίνθου, μὴ τῶν βαθέων ἀντισχόντων θεμέθλων, ἀλλ' ἐνδόντων πάντων καὶ δίκην θρυαλλίδων κατεργασθέντων» ([274]).

1203, τέλη. Ἀλέξιος ὁ Δ', στερούμενος χρημάτων πρὸς πληρωμὴν τῶν Σταυροφόρων, ἀναλύει τὰ ἱερὰ τῆς Ἁγίας Σοφίας σκεύη. — «Καὶ τὰ χρυσέα δὲ τοῦ μεγίστου νεὼ ἔπιπλα», γράφει ὁ Χωνιάτης Νικήτας, «βαρυτάλαντα ὄντα, καὶ αἱ λυχνίαι σὺν αὐτοῖς αἱ ἀργύρεοι ἀφαιρούμεναι καὶ παραδιδόμεναι πυρί, πρὸς βρῶσιν ἀτεχνῶς προβέβληντο τοῖς κυσί, καὶ μῖξις ἦν τῶν ἀμίκτων ἀνόσιος» ([275]).

1204, Ἰανουαρίου 25. Ἀλέξιος ὁ Ε', ὁ Δούκας, ἢ Μουρτζοῦφλος, κηρύσσει ἑαυτὸν Αὐτοκράτορα.

1204, Ἰανουάριος. Στασιάσαντος τοῦ λαοῦ, οἱ Σταυροφόροι ἐκδιώκονται τῆς πόλεως.

1204, Ἀπριλίου 12. Δευτέρα ἅλωσις τῆς ΚΠ. ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων.

1204, Ἀπριλίου 13. Φυγὴ τοῦ Μουρτζούφλου. Οἱ νέοι Δούκας καὶ Λάσκαρις ἐν τῷ Μεγάλῳ Ναῷ. — Οἱ δύο οὗτοι ἔξοχοι νεανίαι «εἱστήκεισαν οὖν ἀμφήριστοι», γράφει ὁ Νικήτας

([271]) *Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 560-561.
([272]) *Αὐτόθι*, σ. 603.
([273]) *Αὐτόθι*, σ. 732.
([274]) *Αὐτόθι*, σ. 732-733.
([275]) *Αὐτόθι*, σ. 740-741.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Χωνιάτης, «τὸν μέγαν εἰσιόντες νεών, ἀμιλλώμενοί τε ἀλλήλοις καὶ παραβαλλόμενοι, καὶ μηδὲν πλέον ἢ ἔλαττον ἔχοντες ἀλλὰ τῆς ἴσης ῥοπῆς ἀξιούμενοι, ὅτι μηδ' ἦν ὁ ἐλέγχων ἢ καὶ ἐπικρίνων ἑκάτερον. ἐκ δὲ τοῦ κλήρου τὸ πρωτεῖον εἰληφὼς ὁ Λάσκαρις τὰ μὲν τῆς βασιλείας οὐ προσίετο σύμβολα, συνεξιὼν δὲ τῷ πατριάρχῃ κατὰ τὸ Μίλιον οὐκ ἀνίει παραινῶν τοῖς συνιοῦσι καὶ σφᾶς ὑποθωπεύων εἰς ἀντιμάχησιν» ([276]).

1204, Ἀπρίλιος. Ἡ Ἁγία Σοφία μετατρέπεται εἰς Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, τῶν Σταυροφόρων διαπραξαμένων ἐν αὐτῇ τὰ μέγιστα τῶν ἀσεβημάτων. — «Τὰ δ' ἐπὶ νεὼ τοῦ μεγίστου ἠσεβημένα», λέγει ὁ Χωνιάτης Νικήτας, «οὐδὲ ἀκοαῖς εἰσιν εὐπαράδεκτα. ἡ μὲν θυωρὸς τράπεζα, τὸ ἐκ πασῶν τιμίων ὑλῶν σύνθεμα συντετηγμένων πυρὶ καὶ περιχωρησασῶν ἀλλήλαις εἰς ἑνὸς ποικιλοχρόου κάλλους ὑπερβολήν, ἐξαισίου τῷ ὄντι καὶ ἀξιαγάστου παρ' ἔθνεσιν ἅπασι, κατετεμαχίσθη καὶ διεμερίσθη τοῖς σκυλευταῖς, ὥσπερ καὶ πλοῦτος ἅπας ὁ ἱερὸς ὁ τοσοῦτος τὸ πλῆθος καὶ τὴν ἀγλαΐαν ἀπέραντος. δεῆσαν δ' ἐκκομισθῆναι καθά τινα σκῦλα τὰ παναγῆ σκεύη καὶ ἔπιπλα τὰ τὴν χάριν καὶ τὴν τέχνην ἅμαχα καὶ τὴν ὕλην σπάνια. ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ δόκιμον ἀργύριον ὅ τὸν τοῦ βήματος θριγκὸν καὶ τὸν οἷον ἐκπλῆξαι ἄμβωνα καὶ τὰς πύλας περιήμπισχε καὶ εἰς παμπόλλους ἄλλους κόσμους περιετέτηκτο, χρυσῷ περιτρεχόμενος ἅπας, ἡμίονοί τε καὶ ὑποζύγια σεσαγμένα μέχρι τῶν ἀδύτων εἰσήγοντο τοῦ νεώ, ὧν ἔνια διωλισθηκότα μηδ' ἐπὶ ποδῶν στῆναι δυνάμενα διὰ τὴν τῶν ἐπιπέδων λίθων στιλπνότητα μαχαίραις ἐξεκεντήθησαν, ὡς ἐκ τῆς τῶν χολάδων κόπρου καὶ τοῦ προχυθέντος αἵματος τὸ θεῖον μολυνθῆναι δάπεδον. ἀλλὰ καὶ γυναικάριόν τι σεσωρευμένον ἁμαρτίαις, Ἐριννύων ζάκορον, δαιμόνων πρόσπολον, ἀῤῥήτων τε γοητειῶν καὶ ἐπιῤῥήτων ἐπῳδῶν ἐργαστήριον, καταστρηνιᾶσαν Χριστοῦ, ἐπὶ τοῦ συνθρόνου ἵζησαν κεκλασμένον ἀφῆκε μέλος, καὶ πολλάκις περιδινηθὲν εἰς ὄρχησιν τὼ πόδε παρενεσάλευε» ([277]).

1204. Οἱ θησαυροὶ τῆς ΚΠ. διασκορπίζονται ἐν τῇ Δύσει.

1204. Ἡ ἕδρα τῆς αὐτοκρατορίας μετατοπίζεται εἰς Νίκαιαν, ὅπου διαμένει ἄχρι τοῦ 1261.

1204, Μάϊος. Θωμάσιος ὁ Μοροζίνης ἀνέρχεται ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ θρόνου τῶν ἐν ΚΠ. Λατίνων. — Κατὰ τὸν Γίββωνα, «ὁ βενετὸς κλῆρος πάραυτα ἐπλήρωσε τὸ ἐκκλησιαστικὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας συμβούλιον, ἐκάθισε τὸν Θωμάσιον Μοροζίνην ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ θρόνου, μεταχειρισθεὶς πᾶν τέχνασμα πρὸς τὸ διαιωνίσαι ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν κράτει τὰς τιμὰς καὶ τὰ εἰσοδήματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας» ([278]).

Νικήτας δ' ὁ Χωνιάτης οὕτω περιέγραψε τὴν ὄψιν τοῦ βενετοῦ πατριάρχου· «Ἦκετο ἐκ Βενετίας πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Θωμάσιός τις τοὔνομα, τὴν μὲν ἡλικίαν μέσος, τὴν δὲ σωματικὴν πλάσιν λακκευτοῦ συὸς εὐτραφέστερος· ἦν δὲ καὶ λεῖος ξυρῷ τὸ τοῦ προσώπου ἔδαφος ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἐκ γένους ἐκείνου, καὶ τὰς ἐνστηθίους παρατετιλμένος τρίχας ἀκριβέστερον δρώπακος, ἀμπεχόμενος δὲ στολὴν συνυφασμένην μικροῦ τῷ δέρματι καὶ ῥαφιδουμένην ἑκάστης τὰ εἰς καρπούς, δακτύλιόν τε τῇ χειρὶ περιστρέφων, ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ ἐκ δέῤῥεων εἰς δακτύλους διεσχισμένα τῶν χειρῶν φυλακτήρια περικείμενος» ([279]).

([276]) *Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 756.
([277]) *Αὐτόθι*, σ. 758.
([278]) *The Decline and Fall of the Roman Empire*, κεφ. ξα'.
([279]) *Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 854-855.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μόνον βενετοὶ κληρικοὶ ἠδύναντο νὰ λειτουργῶσιν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ([280]).

1204, Μαΐου 16. Στέψις Βαλδουίνου τοῦ Α΄, τοῦ Βαλδουίνου, ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.— Οὗτος εἶνε ὁ πρῶτος Λατῖνος αὐτοκράτωρ τῆς ΚΠ ([281]). Ἡ δὲ τελετὴ ἐγένετο ἐν μίγματι ὀρθοδόξου καὶ λατινικῆς λατρείας ([282]).

1204. Μαρία, ἡ σύζυγος τοῦ Βαλδουίνου, θνήσκει καὶ θάπτεται ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.

1205, Ἰουνίου 14. Ὁ τῶν Σταυροφόρων στρατηγός, Ἑρρῖκος ὁ Δάνδολος, ἀποθνήσκει ἐν ἡλικίᾳ 97 ἐτῶν, καὶ θάπτεται ἐν τῷ δεξιῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας Ὑπερῴῳ.

1206, Αὐγούστου 20. Ὁ Ἑρρῖκος στέφεται δεύτερος λατῖνος αὐτοκράτωρ ΚΠ. ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.

1215, Νοέμβριος. Ὁ Γερβάσιος προάγεται λατῖνος πατριάρχης ΚΠ.

1217±. Πέτρος ὁ Κουρτενάϋς στέφεται τρίτος λατῖνος αὐτοκράτωρ ΚΠ.

1219. Ὁ Ῥοβέρδος στέφεται τέταρτος λατῖνος αὐτοκράτωρ ΚΠ.

1221, Ἰανουαρίου 31. Ὁ Ματθαῖος προάγεται λατῖνος πατριάρχης ΚΠ.

1226, Δεκεμβρίου 23. Ὁ Ἰωάννης Ἀλγρὶν προάγεται λατῖνος πατριάρχης ΚΠ.

1227. Ὁ Σίμων προάγεται λατῖνος πατριάρχης ΚΠ.

1228. Βαλδουῖνος ὁ Β΄ στέφεται τελευταῖος τῶν τῆς ΚΠ. λατίνων αὐτοκρατόρων.

1231, Ἰουνίου 6. Σεισμὸς ἐν ΚΠ.

1232. Ἀνεπιτυχὴς ἀπόπειρα ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

1235. Ὁ Νικόλαος προάγεται λατῖνος πατριάρχης ΚΠ.

1238, Δεκεμβρίου 25. Ὁ Ἀκάνθινος τοῦ Χριστοῦ Στέφανος μετακομίζεται ἐκ ΚΠ. εἰς Βενετίαν.

1253. Πανταλέων ὁ Ἰουστινιάνης προάγεται λατῖνος πατριάρχης ΚΠ.

1255. Οἱ Βενετοὶ ἔμποροι συντάσσουσι ναυτικοὺς νόμους ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — «Ὑπὸ τὸν ἀπαράμιλλον τροῦλον τῆς Ἁγίας Σοφίας συνῆλθον», λέγει ὁ Πασπάτης, «οἱ ἐν Κ/πόλει μεγαλοπράγμονες ἔμποροι καὶ ναυτίλοι Βενετοὶ καὶ συνέταξαν τοὺς ναυτικοὺς νόμους, καλουμένους τὸ Προξενεῖον τῆς Θαλάσσης» ([283]).

1260±. Ὁ Βαλδουῖνος στερεῖ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν μεγάλου μέρους τῆς ὀρθομαρμαρώσεως αὐτῆς. — Τὸ τοιοῦτον ἁπλῶς *φαντάζομαι, ἀλλ'* εἶμαι σχεδὸν βέβαιος ὅτι ἐκφράζει τὴν ἀλήθειαν. Ἐν Βενετίᾳ τῷ 1902 ἀπήντησα πολλὰ μάρμαρα τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ φρικώδης πενία, ἐν ᾗ εὑρίσκετο ὁ τελευταῖος λατῖνος αὐτοκράτωρ, ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ ἀφαιρῇ ἐκ τῆς στέγης τῶν ἀνακτόρων αὐτοῦ τὸν μόλυβδον καὶ νὰ πωλῇ αὐτὸν ἀντὶ ὀλίγων ὀβολῶν, ὁ ἄνω ὑποπτευθεὶς τοῦ ναοῦ βανδαλισμὸς ἀποβαίνει πιθανώτατος, ἂν ὄχι καὶ ἀναμφισβήτητος.

1261, Ἰανουάριος. Οἱ Γενουήνσιοι προτείνουσι βοήθειαν τῷ ἐν Νικαίᾳ κρατοῦντι πρὸς ἀνάκτησιν τῆς βασιλευούσης ([284]).

([280]) Πασπάτη *Βυζ. Μελ.*, σ. 194.

([281]) Βιλλαρδουΐνου *De la Conqueste de Constantinoble*, ἐν *Nouvelle Collection des Mémoires pour servir à l' Histoire de France*, ἐν Παρισίοις, τ. α', 1836, σ. 62.

([282]) E. Pears, *The Fall of Constantinople*, ἐν Λονδίνῳ, 1885, σ. 376.

([283]) *Βυζ. Μελ*, ἐν ΚΠ., 1877, σ. 200.

([284]) *Αὐτόθι*, σ. 201.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1261, Ἰουλίου 25. Ἀλέξιος ὁ Στρατηγόπουλος κυριεύει τὴν ΚΠ. — Λέγει Γεώργιος ὁ Ἀκροπολίτης· «Ὁ Στρατηγόπουλος Ἀλέξιος ὁ καῖσαρ νυκτὸς ἐπιὼν τῇ Κωνσταντίνου προσήγγισεν. ἐπεὶ δὲ μεθ' ἑαυτοῦ εἶχε καὶ ἄνδρας τινὰς ἐξωρμημένους τῆς πόλεως καὶ ἀκριβῶς εἰδότας τὰ κατ' αὐτήν, καὶ πυνθανόμενος αὐτῶν ἐμεμαθήκει ὁπήν τινα εἶναι περὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως δι' ἧς ἀνὴρ ὁπλίτης δύναιτ' ἂν ἐντὸς εἰσελθεῖν, μηδ' ὅλως μελλήσας τοῦ ἔργου εἴχετο. καὶ εἰσῆλθε διὰ ταύτης ἀνήρ, καὶ ἐπηκολούθησεν αὐτῷ ἕτερος, εἶτα ἐκείνῳ ἄλλος, καὶ οὕτω μέχρι τῶν πεντεκαίδεκα, τάχα δὲ καὶ πλείους ἄνδρες ἐντὸς εἰσῆλθον τῆς πόλεως. ἐπεὶ δὲ περὶ τὸ τεῖχος ἕνα εὗρον τὸν ἐμπεπιστευμένον τὴν φυλακήν, τινὲς ἐξ αὐτῶν ἀναβάντες καὶ τῶν ποδῶν λαβόντες ἔῤῥιψαν ἔξω τῆς πόλεως. οἱ δ' ἄλλοι ἀξίνας ἐγχειρησάμενοι καὶ τοὺς μοχλοὺς τῶν πυλῶν διαῤῥήξαντες ἐλευθέραν πεποίηνται τὴν εἰς τὴν πόλιν εἴσοδον τῷ στρατεύματι» ([285]).

1261, Αὐγούστου 15. Εἴσοδος τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Η', τοῦ Παλαιολόγου, εἰς ΚΠ. — «Θεοπρεπῶς μᾶλλον ἢ βασιλικῶς», λέγει ὁ Ἀκροπολίτης Γεώργιος, «τὴν τῆς Χρυσείας πύλην εἰσῆλθεν ὁ βασιλεύς· πεζὸς γὰρ ἐβάδιζε, προήρχετο δὲ τούτου τῆς Θεομήτορος ἡ εἰκών» ([286]).

1261, Αὐγούστου 15. Ὁ Μιχαὴλ εὐχαριστεῖ τῷ Χριστῷ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ἐπὶ τῇ ἀνακτήσει τῆς πόλεως. — Κατὰ τὸν αὐτὸν χρονογράφον, ὁ Παλαιολόγος «ἐπὶ τὸ τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ ἀφίκετο τέμενος. ἐκεῖσε γοῦν τῷ δεσπότῃ Χριστῷ προσκυνήσας, καὶ τὰ εἰκότα τούτῳ εὐχαριστήσας, ἐπὶ τὸ μέγα κατηντήκει παλάτιον» ([287]).

1261, Αὐγούστου 25. Ὁ Παλαιολόγος μεταφέρει τὴν ἕδραν τοῦ κράτους εἰς ΚΠ.

1261, Αὐγούστου τέλη. Εἴσοδος τοῦ Πατριάρχου Ἀρσενίου τοῦ Β', τοῦ Αὐτωρειανοῦ, εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. — «Ἐπεὶ δὲ ἔδει καὶ τὸν πατριάρχην ἐντὸς γενέσθαι τῆς Κωνσταντίνου», λέγει πάλιν ὁ Ἀκροπολίτης, «μετὰ παραδρομὴν τινῶν ἡμερῶν λόγοις καὶ τῇ παρὰ τούτων πειθοῖ εἰσῆλθε, καὶ ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ἱερὸν ἀπῆλθεν ἀνάκτορον, τὸ τῆς μεγάλης Σοφίας τέμενος, ἵν' ἐγχειρίσῃ τὴν καθέδραν τῷ ἀρχιερεῖ. καὶ συνήθροιστο μετὰ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἐν τέλει πάντες καὶ τῶν ἀρχόντων οἱ πρόκριτοι καὶ πᾶσα πληθύς. ὁ βασιλεὺς δὲ τῆς χειρὸς τοῦ πατριάρχου ἐπιλαβόμενος „ἔχεις" φησὶ „τὸν θρόνον σου, δέσποτα, καὶ οὗ τινος ἐκ μακροῦ ἐστέρησας, νυνὶ τῆς καθέδρας ἀπόλαυε"» ([288]).

1261, φθινοπώρου ἀρχή. Ἡ Ἁγία Σοφία γίνεται πάλιν Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία. — «Καὶ τὸ μὲν ἱερὸν ἅπαν μετεποίει πρὸς τὴν προτέραν κατάστασιν», γράφει ὁ Γεώργιος Παχυμέρης, «ἐκτραπὲν ἐπὶ πολλοῖς παρὰ τῶν Ἰταλῶν. καὶ δὴ ἐπιστήσας τὸν μοναχὸν Ῥουχᾶν, ἄνδρα δραστήριον ἐπὶ τοῖς τοιούτοις, τό τε βῆμα καὶ ἄμβωνας καὶ σωλέαν καὶ ἄλλ' ἄττα βασιλικαῖς ἐξόδοις ἀνῳκοδόμει. εἶτα πέπλοις καὶ σκεύεσιν ἱεροῖς τὸ θεῖον τέμενος καθίσταται πρὸς τὸ εὐπρεπέστερον. εἶτα καὶ χώρας προσετίθει τῇ ἐκκλησίᾳ, φθάσας προσθεῖναι καὶ ἄλλας εἰς τὴν τῶν ὑμνοπόλων οἰκονομίαν, ὡς μὴ ἐνδεῶς τὰ τῶν ἐπιτηδείων ἔχοντες ἀμελοῖεν» ([289]).

1261, Σεπτέμβριος. Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος στέφεται ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Ὁ Παχυμέρης τάδε λέγει περὶ τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου· «Καὶ μὲν δὴ καὶ ἡ τῶν ἡμερῶν κυρία

([285]) *Χρονικὴ Συγγραφή*, ἔκδ. Βόννης, σ. 191-192.
([286]) *Αὐτόθι*, σ. 197.
([287]) *Αὐτόθι*, σ. 197.
([288]) *Αὐτόθι*, σ. 197-198.
([289]) *Μιχαὴλ Παλαιολόγος*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 172-173.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

παρῆν, καὶ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τεμένους μεγαλοπρεπῶς ἔστεφε. μνήμη δ' οὐκ ἦν τὸ σύνολον Ἰωάννου, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τῷ καίσαρι Ἀλεξίῳ προσεπεφιλοτίμητο, ὡς δι' αὐτοῦ ἁλούσης τῆς πόλεως τὸ μετά τε τοὺς βασιλεῖς καὶ τὸν πατριάρχην ἐν ταῖς συναπταῖς μνημονεύεσθαι» ([290]).

1262. Ὁ Πατριάρχης ἀφορίζει τὸν Αὐτοκράτορα.—Τυφλωθέντος Ἰωάννου τοῦ Λάσκαρι, ὁ Ἀρσένιος, λέγει Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς, «ἐταράχθη καὶ ἀπεπήδησε καὶ ἄνω καὶ κάτω τοῦ οἴκου περιῶν ἐβόα θρηνῶν ..... καὶ πέμψας ἀφορισμῷ μὲν τὸν βασιλέα καθυποβάλλει ἐκκλησιαστικῷ, τὴν δὲ τούτου μνήμην ἐν ταῖς ὑμνῳδίαις οὐκ ἐκώλυσεν ἀναφέρεσθαι» ([291]).

1264±. Ὁ Πατριάρχης Ἀρσένιος οἰκοδομεῖ τὰ κελλία αὐτοῦ ([292]).

1267, Ἰουνίου 5. Γερμανὸς ὁ Γ', ὁ Μαλχούτσης, Μαλχουτσᾶς, ἢ Μαρκουτσᾶς, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ., ἀλλ' οἱ Ἀρσενιᾶται δὲν ἀναγνωρίζουσιν αὐτόν, οὔτε τὸν διάδοχον αὐτοῦ. Σχίσμα τῶν Ἀρσενιατῶν.

1268, Ἰανουαρίου 1. Ἰωσὴφ ὁ Α', ὁ Γαλησίου, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1271. Γάμος τοῦ νέου Ἀνδρονίκου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.— Ἡ σύζυγος τοῦ υἱοῦ τοῦ Μιχαὴλ ἦτο κόρη Στεφάνου τοῦ Ε', βασιλέως τῶν Οὔγγρων. Λέγει δ' ὁ Παχυμέρης ὅτι «Ἄνναν ὄνομα τίθησιν ὁ κρατῶν, καὶ περιφανεῖς τοὺς γάμους τελεῖ αὐτῇ τε καὶ τῷ υἱῷ ἐπὶ τοῦ θείου καὶ μεγάλου τεμένους τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας, τοῦ πατριάρχου Ἰωσὴφ εὐλογήσαντος» ([293]).

1271. Ἀπόπειρα ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. — Ὁ Μιχαὴλ προέβαλε τοῖς ἐπισκόποις, λέγει ὁ ἀρχιμ. Φιλάρετος Βαφείδης, «τὴν ἐκ τῆς ἑνώσεως ὠφέλειαν, ἥτις ἔσται δυνατή, ἔλεγεν, ἐὰν τρία τινὰ ἀποδεχθῶσιν οἱ Ἀνατολικοί, τὸ *μνημόσυνον τοῦ πάπα*, τὸ *ἔκκλητον* καὶ τὸ *πρωτεῖον αὐτοῦ*». Πέμψας δὲ πρεσβείαν εἰς Ῥώμην, «ὡμολόγει αὐτὸν *πατέρα πάντων τῶν Χριστιανῶν καὶ οἰκουμενικὸν πατριάρχην*» ([294]), ὅπερ εὐμενῶς ἐδέξατο ὁ πάπας.

1272. Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος δωρεῖται κτήματα τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἐν Βιθυνίᾳ.— Ὁ Γεδεὼν μνημονεύει «χρυσόβουλλον Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, δωρουμένου τῷ 1272 κτήματά τινα τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως. Ἐξ αὐτοῦ μανθάνομεν ὅτι Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτζης, τὴν τῶν Ὀπτιμάτων χώραν καταλαβών, τὸ χωρίον Τρίμμαιαν ἐδωρήσατο τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ, σὺν τοῖς ὑπ' αὐτὸ προαστείοις, δῆλα δὴ τῷ χωρίῳ Βασγούλᾳ, τῇ παλαιᾷ μονῇ τοῦ ἁγίου Φωτίου, καὶ τῇ ἐν Δεβώρᾳ πανηγύρει» ([295]).

1273, Μάρτιος. Ἰωάννης ὁ Βέκκος προσφεύγει εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν.— Κατακρίνας τοὺς Λατίνους ὡς αἱρετικούς, ὁ Βέκκος «ἑαυτὸν τῷ μεγάλῳ ναῷ κατεπίστευεν», λέγει ὁ Παχυμέρης. «Ὡς γοῦν οὐκ ἀνυστὰ ἐδόκει τὰ πρὸς ἐκεῖνον τῷ βασιλεῖ τῷ ναῷ προσφυγόντα, πέμψας βασιλικὰς συλλαβὰς ἐνσεσημασμένας τῷ ἐρυθρῷ μεθ' ἁπάσης ἐκεῖνον μετεκαλεῖτο τιμῆς. καὶ ὃς καθυπήκουε καὶ ἐξελθὼν αὐτίκα εὐθὺ ἄπεισι τοῦ καλοῦντος, καὶ πρὶν ἐμφανισθῆναι κατέχεται, καὶ εἰς φυλακὴν τὴν τοῦ Ἀνεμᾶ πύργου τοῖς Κελτοῖς σωματοφύλαξι δίδοται» ([296]).

([290]) *Μιχαὴλ Παλαιολόγος*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 173 - 174.

([291]) *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 93.

([292]) Γεδεὼν *Χρονικὰ τοῦ Πατρ. Οἴκου καὶ τοῦ Ναοῦ*, ἐν ΚΠ., 1884, σ. 21. Ἴδε καὶ Α' τόμον, σ. 66.

([293]) *Μιχ. Παλ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 318.

([294]) *Ἐπίτ. Ἐκκλ. Ἱστορ.*, σ. 217.

([295]) *Ἔγγραφοι Λίθοι καὶ Κεράμια*, ἐν ΚΠ., 1892, σ. 37-41.

([296]) *Μιχ. Παλ.* ἔκδ. Βόννης, τ. α' σ. 378.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1274. «Ἕνωσις» βραχύχρονος τῶν Ἐκκλησιῶν. — Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνεκροτήθη ἐν Λουγδούνῳ οἰκουμενικὴ τῶν Δυτικῶν σύνοδος, «ἐν ᾗ οἱ Ἕλληνες ἀπεσταλμένοι», λέγει ὁ ἀρχιμ. Φιλάρετος Βαφείδης, «ἄνευ δυσκολίας ὡμολόγησαν τὴν λατινικὴν ὁμολογίαν καὶ οὕτως ἀπετελέσθη δῆθεν ἡ ἕνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν» ([297]).

1275, Ἰουνίου 2. Ἰωάννης ὁ ΙΑ΄, ὁ Βέκκος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ. — Οὗτος ἦν λατινόφρων, ὅθεν καὶ προσεπάθησε σὺν τῷ αὐτοκράτορι νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἕνωσιν, ὁπότε καὶ πολλὰ ἔπαθον οἱ ἐν Ἄθῳ μοναχοί. «Ἐν τούτοις», γράφει ὁ ἀρχιμ. Φιλάρετος Βαφείδης, «ἡ γενομένη αὕτη ἕνωσις οὐδαμῶς ὠφέλησε τὸν Μιχαήλ, διὰ τοῦτο καὶ οὗτος κατ' ὀλίγον ἐδείκνυτο ψυχρὸς πρὸς αὐτήν, μάλιστα ἡμέραν τινὰ ἐπ' ἐκκλησίας ἀπηγόρευσε τὸν διάκονον νὰ μνημονεύσῃ τοῦ πάπα» ([298]).

1282, Δεκέμβριος. Ἀνδρόνικος ὁ Β΄, ὁ Παλαιολόγος, ὁ Πρεσβύτερος, ἀνέρχεται εἰς τὸν θρόνον. — Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἦν ἐχθρὸς τῶν Λατίνων, καὶ «καταλαβὼν τὴν Κωνσταντινούπολιν», λέγει ὁ Παχυμέρης, «ἐμφανὴς ἦν λογισμοὺς στρέφων καὶ μάλα διανοούμενος περὶ ὧν ἂν καὶ πράξοι, ἐφ' ᾧ τὸ τῆς ἐκκλησίας σχίσμα συνουλωθείη κατασταλέντος τοῦ ἀνοιδοῦντος» ([299]).

1282, Δεκεμβρίου 31. Ἰωσὴφ ὁ Α΄ ἀνέρχεται τὸ δεύτερον ἐπὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ὁπότε καὶ ἀναιρεῖται ἡ «ἕνωσις» τοῦ 1274.

1282, Δεκεμβρίου 31. Ἁγνισμὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας. — Ὁ Παχυμέρης λέγει· «Ἐπέφωσκεν ἡ ἡμέρα, καὶ οἱ μὲν ἐπιβατηρίους εὐχὰς ἐσχεδίαζον ὡς ἐπὶ τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ καθαίρεσθαι προσδοκῶντες, οἱ δὲ ἐτέλουν ἁγιασμοὺς τοὺς δι' ὕδατος, καὶ πρόστυλα καὶ ἐξώστοα ἀναστήματά τε καὶ κίονες, ἀλλὰ καὶ τίμιαι εἰκόνες τοῦ μεγίστου νεὼ διὰ τῆς τοῦ ὕδατος ἐπιῤῥαντίσεως ἡγιάζοντο. διήρχετο τοίνυν τυφλῷ ποδὶ χειροκρατούμενος ὁ Γαλακτίων καὶ ἐπερῥάντιζε, καὶ τό, ὡς ἐκείνοις ἐδόκει, μύσος τῶν σεβασμίων εἰκόνων ὑπ' αὐτοῖς ἀπεκαθαίρετο ἁγιάζουσιν» ([300]).

1283, Ἰανουαρίου 5. Βυζάντιοι καὶ Ἰταλοὶ συνέρχονται εἰς τὴν φιάλην τῆς Ἁγίας Σοφίας. — «Εἶτα μηνὸς ἑκατομβαιῶνος πέμπτης», λέγει ὁ Παχυμέρης, «ὀψὲ ἱκανῶς τὸν ναὸν καθαγνίσαντες (ἦπειγε γὰρ ἡ τῶν Θεοφανείων ἑορτή) εἰς κοινωνίαν τοῦ ψάλλειν τοὺς τῆς ἐκκλησίας παραλαμβάνουσι. καὶ δὴ τελεσθέντων τῶν ὕμνων, ἐπεὶ ἔδει καὶ τὴν τοῦ ἁγιάσματος γίνεσθαι τελετήν, συνέρχονται μὲν ἀμφὶ τὴν φιάλην τῆς ἐκκλησίας ἅμα μὲν ἐκεῖνοι ἅμα δὲ κληρικοὶ ἅμα δὲ καὶ λαός, ὅσοι τῶν Γραικῶν καὶ ὅσοι τῶν Ἰταλῶν, προϊστῶσι δὲ τὸν τυφλὸν Γαλακτίωνα τῆς τελετῆς ἔξαρχον, καὶ ὑπὸ πολλῷ καὶ δαψιλεῖ τῷ φωτί, δοθέντων κηρῶν καὶ αὐτοῖς Ἰταλοῖς, τὰ τῆς ἑορτῆς ἐτελοῦντο» ([301]).

1283, Ἀπριλίου 11. Γρηγόριος ὁ Β΄, ὁ Κύπριος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1284. Μετακόμισις τοῦ λειψάνου τοῦ Πατριάρχου Ἀρσενίου τοῦ Αὐτωρειανοῦ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — Τὰ ὀστᾶ τοῦ μεγάλου ἱεράρχου ἦλθον ἐκ Προκοννήσου. Νικηφόρος δ' ὁ Γρηγορᾶς ἀφηγεῖται ὅτι «μέχρι τῆς Εὐγενίου πύλης μετακομισθέντος ἐκείνου κατίασιν ὅ,τε πατριάρχης μετὰ τοῦ κλήρου παντὸς καὶ ὁ βασιλεὺς ἅμα πάσῃ τῇ συγκλήτῳ· καὶ οὕτω μεθ' ὕμνων περιφανῶν καὶ λαμπάδων ἀνήγαγον ἅπαντες τοῦτον εἰς τὸν μέγιστον τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας

([297]) *Ἐπίτ. Ἐκκλ. Ἱστορ.*, σ. 218.
([298]) *Αὐτόθι*, σ. 218.
([299]) *Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος*, ἔκδ. Βόννης, τ. β΄, σ. 14.
([300]) *Αὐτόθι*, σ. 20.
([301]) *Αὐτόθι*, σ. 22.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νεών» ([302]). Τὰ λείψανα τοῦ Ἀρσενίου μετεκομίσθησαν ἀκολούθως εἰς τὴν ἐν ΚΠ. μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ Κρίσει, ἵνα καὶ πάλιν ἐπιστραφῶσιν εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν.

1285, Φεβρουαρίου 2. Σῆψις τοῦ εὐχαριστηρίου ἄρτου τῆς Ἁγίας Σοφίας. — Τὴν ἡμέραν τῆς Τυρινῆς «ἠχρείωτο πάμπαν καὶ σέσηπτο», γράφει ὁ Παχυμέρης, «ὡς μηδ' εἰκόνα φέρειν ἄρτου» ([303]).

1289, Ὀκτωβρίου 14. Ἀθανάσιος ὁ Α΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1294, Ἰανουαρίου 1. Ἰωάννης ὁ ΙΒ΄, ὁ ἀπὸ Σωζουπόλεως, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1294, Μαΐου 21. Ὁ Ἀνδρόνικος στέφει τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Ὁ Παχυμέρης γράφει· «Εἰκοστῇ πρώτῃ πυαντιῶνος μηνὸς κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ Σοφίας νεών, συναχθέντων ἁπάντων,.... τὸ μὲν ἱερατικὸν πᾶν καὶ μοναχικὸν ἀφ' ἑσπέρας παννύχιον ὑπὸ δαψιλέσι φωσὶν ἀπετέλουν τὴν ὑμνῳδίαν, ἄνωθεν τοῦ βασιλέως ἱσταμένου καὶ ἀκροωμένου τῶν ὕμνων. ὑπ' αὐγὰς δὲ συναχθέντων, καὶ τὴν τοῦ Αὐγουσταιῶνος αὐλαίαν πληρούντων,.... περιαιρεθέντων δὲ καὶ τῶν τοῦ τρικλίνου Μάκρωνος δρυφάκτων διόλου, ὡς καθαρὸς παρὰ πάντων θεῷτο ὁ εὐφημούμενος, ἐπ' ἀσπίδος τε τὸν νέον οἱ ἐν τέλει καθιζάνουσι καὶ μετέωρον αἴρουσι καὶ ἀνευφημοῦσι τρανότερον. εἶτα καὶ τὴν ἱερὰν λειτουργίαν τελοῦντες,.... καὶ τῷ υἱῷ κατὰ τὸ εἰκὸς συναφωσίουν τὰ πρέποντα τῷ πατρί τε καὶ βασιλεῖ. καὶ δὴ τελεσθέντων ἐκείνων ἄνεισι μὲν ἐπ' ἄμβωνος ὁ κρατῶν, ἄνεισι δὲ καὶ ὁ πατριάρχης, συνάνεισι δὲ σφίσι καὶ ὁ εἰς βασιλείαν μετὰ τοῦ πατρὸς χρισθησόμενος. καὶ μετὰ λαμπρῶν καὶ περιφανῶν τῶν τελετῶν στέφει μὲν βασιλεὺς τὸν υἱόν, συνεπιλαμβανομένου τοῦ στέφους καὶ τοῦ ἱεράρχου, χρίει δ' ὁ ἱεράρχης τῷ θείῳ μύρῳ τὸν τῆς βασιλείας συμμετασχόντα» ([304]).

1296, Ἰουνίου 1. Μέγας σεισμὸς ἐν ΚΠ. Ὁ λαὸς τρέχει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — Λέγει ὁ Παχυμέρης· «Σεισμὸς ἐμπίπτει μέγας.... καὶ τοῦτον ἐφ' ἡμέραις πλείσταις ἐπισυμβαίνειν» ([305]). Ὁ κλόνος οὗτος ἔῤῥιψε τὸν θόλον τοῦ ἐν ΚΠ. ναοῦ τῶν Ἁγίων Πάντων, ὡς καὶ τὸν χαλκοῦν ἀνδριάντα τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ. Προσθέτει δ' ὁ Παχυμέρης ὅτι «ἡ μὲν πόλις πᾶσα ὑπ' αὐγὰς ἡμέρας τῷ μεγάλῳ ναῷ προσδραμόντες, ἱκεσίαις ἐσχόλαζον καὶ λιταῖς· ὁ δέ γε βασιλεὺς εὑρεθεὶς ἔξω τῆς πόλεως,.... ἐδεδίει.... περὶ τῷ μεγάλῳ ναῷ, ὥστε καὶ συχνοὺς τῆς αὐτῆς ὥρας πέμπειν ὡς γνῶσιν μακρόθεν ἰδόντας εἰ ἵσταται» ([306]).

1297. Ἀνακάλυψις ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ βιβλίου, κρυφθέντος πρὸ ἑνὸς ἔτους ὑπὸ τοῦ πρώην Πατριάρχου Ἀθανασίου. — Κατὰ τὸν Παχυμέρην, ὁ παραιτηθεὶς πατριάρχης Ἀθανάσιος ὁ Α΄ ἐσχεδίασε βιβλίον καταρῶν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ὅπερ «ἐν ἀφανεῖ κρύπτῃ ἐν κορυφῇ κίονός τινος τῶν κατὰ τὰ ἀριστερὰ εἰσιοῦσι κατηχουμενεῖα τοῦ μεγάλου νεὼ ἱσταμένων, ὑπ' ὀπὴν περιστερῶνος, δίκην φωρός, ὡς μή τις εἰδείη προμηθευσάμενος, κλίμακά τ' αὐτὸς προσερείσας καὶ ἐπιθεὶς πλὴν οὐ γυμνὸν χάρτην, ἀλλὰ δυσὶν ἐκπώμασιν ἐμβαλών, ὑπογραφῇ ἰδιοχείρῳ καὶ βούλλῃ μολυβδίνῃ τὰ γράμματα ἐξασφαλισάμενος, τετρήναις καὶ σπαρτίῳ περισφίγξας, ὡς μή τινι ἐπιβουληθείη τῶν λυμαντήρων ἐς μακρὰν ἐκεῖ κείμενος» ([307]).

([302]) *Βυζ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 167. Ἴδε ἀνωτέρω, σ. 146-147.

([303]) *Ἀνδρ. Παλ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β΄, σ. 79.

([304]) *Αὐτόθι*, σ. 195-196.

([305]) *Αὐτόθι*, σ. 233.

([306]) *Αὐτόθι*, σ. 235.

([307]) *Αὐτόθι*, σ. 169.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1303. Ἀθανάσιος ὁ Α΄ ἀνέρχεται τὸ δεύτερον ἐπὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου.

1304, Ἰανουαρίου 15. Ἐλαφρὸς σεισμὸς ἐν ΚΠ. — Γράφει ὁ Παχυμέρης· «Σεισμὸς μαλακός, ἐπὶ τοσοῦτον δῆλος ὥστε καὶ γνωσθῆναι μόλις τῷ γρηγοροῦντι» ([308]).

1304, Ἰανουαρίου 17. Σεισμὸς ἐν ΚΠ. — Λέγει πάλιν ὁ Παχυμέρης· «Σεισμὸς προσήραξε κραταιότερος, οὐ μὴν δὲ ὥστε καί τι τῶν ἐς κίνδυνον ἐκ τούτου γενέσθαι» ([309]).

1310. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἀθανασίου ἐπιφέρουσι τὴν παραίτησιν αὐτοῦ. — Ὁμιλῶν περὶ τῶν τοῦ πατριάρχου πολεμίων, Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς λέγει· «Κλέπτουσιν ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸ ὑποπόδιον αὐτοῦ· ὑφ' ὃ τὴν θείαν εἰκόνα στηλογραφοῦσι τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ καὶ ἐφ' ἑκάτερα ταύτης τόν τε βασιλέα Ἀνδρόνικον χαλινὸν ἐν τῷ στόματι φέροντα καὶ τὸν πατριάρχην Ἀθανάσιον ἕλκοντα τοῦτον ὥσπερ τις ἡνίοχος ἵππον. ἔπειτα οὕτως ἔχον τὸ ὑποπόδιον ἀπιόντες τιθέασιν ἔνθα καὶ πρότερον ἔκειτο, παρὰ τὸν πατριαρχικὸν δηλαδὴ θρόνον» ([310]).

1310 ἕως 1312. Διετὴς τῆς Ἐκκλησίας χηρεία.

1312. Νήφων ὁ Α΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1312. Δευτέρα μετακόμισις τῶν ὀστῶν Ἀρσενίου τοῦ Αὐτωρειανοῦ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Λῆξις τοῦ τῶν Ἀρσενιατῶν σχίσματος. — Ἦτο τὸ λείψανον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου ἐν τῇ Κρίσει, ὡς προείπομεν ([311]). Καὶ ὁ πατριάρχης, γράφει Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς, «προτραπεὶς παρ' αὐτῶν δὴ τῶν συνελθόντων Ἀρσενιατῶν ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος, ἐνδεδυμένος τὴν ἱερατικὴν στολήν, καὶ στὰς πρὸ τοῦ λειψάνου τοῦ Ἀρσενίου ἐξεφώνησεν ὡς ἐκ τοῦ Ἀρσενίου δῆθεν συγχώρησιν ἅπαντι τῷ λαῷ» ([312]).

1314. Βραχύχρονος τῆς Ἐκκλησίας χηρεία.

1314, ἔαρ. Ἰωάννης ὁ ΙΓ΄, ὁ Γλυκύς, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1316. Πτῶσις τοῦ Σταυροῦ τοῦ ἐν τῷ Αὐγουσταίῳ Ἀνδριάντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

1317. Ὁ Ἀνδρόνικος, πληροφορηθεὶς ὅτι ἡ Ἁγία Σοφία, καταπονουμένη ὑπὸ τῶν ἀναριθμήτων σεισμῶν τοῦ παρελθόντος, ἠπείλει καταστροφήν, συγκρατεῖ αὐτὴν διὰ τῆς ἐγέρσεως τῶν μεγάλων λιθίνων τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀντιτειχισμάτων. — Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς ἀναφέρει ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ, ἀκούσας «παρὰ τῶν δοκίμων οἰκοδόμων» ὅτι τό τε ἀρκτῷον καὶ τὸ ἑῷον τῆς μεγάλης ἐκκλησίας μέρος εἶχε κατακαθίσει ἐπικινδύνως, «τὰς ὁρωμένας ταύτας ἐκ βαθέων τῶν θεμελίων ἀνήγειρε πυραμίδας, δι' ὧν κράτιστα τὸν ἀποτελούμενον ἔστησε κίνδυνον» ([313]).

1320. Γεράσιμος ὁ Α΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1321 ἄχρι 1323. Τριακονταμηνος τῆς Ἐκκλησίας χηρεία.

1323, Νοεμβρίου 30. Ἡσαΐας ὁ Ἁγιορείτης, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1324, Σεπτέμβριος. Ὁ Πατριάρχης, δι' ἐγκυκλίου, προτρέπει τοὺς ἁπανταχοῦ ἐπισκόπους ἵνα φανῶσιν ἀρωγοὶ εἰς τὴν πενίαν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ([314]).

1325, Φεβρουαρίου 2. Στέψις τοῦ Νέου Ἀνδρονίκου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Κατὰ

([308]) *Ἀνδρ. Παλ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β΄, σ. 362.
([309]) *Αὐτόθι*, σ. 362.
([310]) *Βυζ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 258-259.
([311]) Ἴδε ἔτος 1284, σ. 234.
([312]) *Βυζ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α΄, σ. 262.
([313]) *Αὐτόθι*, σ. 273. Ἴδε καὶ Α΄ τόμον, σ. 25.
([314]) *Πατρ. Ἔγγρ.*, ἔκδ. Μίκλοζιτς καὶ Μῦλλερ, ἐν Βιέννῃ, τ. α΄, 1860, σ. 126-129.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸν Καντακουζηνόν, «ὁ νέος βασιλεὺς παρὰ τοῦ πάππου καὶ βασιλέως ἐν τῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐστέφθη ναῷ, Ἡσαΐου πατριαρχοῦντος» ([315]).

1328, Μαΐου 24. Ἀνδρόνικος ὁ Γ', ὁ Παλαιολόγος, ὁ Νεώτερος, ἀνέρχεται ἐπὶ τοῦ θρόνου.

1332, Ἰανουαρίου 17. Σεισμὸς ἐν ΚΠ. — Γρηγορᾶς ὁ Νικηφόρος σημειοῖ τάδε· «Σεισμὸς γῆς ἐν ἑσπέρᾳ, ᾗ τὴν μνήμην ἐτέλουν ἐκ χρονικῆς περιόδου Χριστιανοὶ τοῦ ὁμωνύμου αὐτῷ Ἀντωνίου» ([316]).

1332. Ματαία ἀπόπειρα ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς.

1333. Ἰωάννης ὁ ΙΔ', ὁ Καλέκας, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1339. Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Βαρλαὰμ πέμπεται εἰς Ῥώμην, ἀλλ' ἄνευ λύσεως τοῦ τῆς ἑνώσεως ζητήματος.

1341, Ἰούνιος. Ἰωάννης ὁ Ε', ὁ Παλαιολόγος, διαδέχεται τὸν Ἀνδρόνικον, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀνηλικιότητος αὐτοῦ, κηδεμονεῖται ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἄννης καὶ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ.

1341, ὕστερος. Σύνοδοι ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ κατὰ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου. — Περὶ τῆς συστάσεως καὶ καθαιρέσεως τῆς παραδόξου ἐκείνης λογομαχίας παρέχω τὸν λόγον τῷ σοφῷ ἀρχιμ. Φιλαρέτῳ Βαφείδῃ· «Ἐν ἁγίῳ Ὄρει», λέγει, «κατὰ τὸν ιδ΄ αἰῶνα ὑπῆρχον μοναχοί τινες *ἡσυχασταὶ* λεγόμενοι, οἵτινες ἐγκλειόμενοι ἐν τοῖς κελλίοις αὐτῶν ἐστήριζον τὸν πώγωνα αὐτῶν ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ προσηλοῦντες τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν ὀμφαλόν, περιέπιπτον εἰς σκοτοδινίασιν καὶ ἀθυμίαν καὶ περιηυγάζοντο ὑπὸ φωτός τινος, τὸ ὁποῖον ἐθεώρουν θεῖον καὶ ἄκτιστον. Τὴν ἄσκοπον ταύτην ἄσκησιν καταμαθὼν ὁ γνωστὸς ἤδη Βαρλαὰμ παρά τινος ἀνοήτου καὶ ἀμαθοῦς μοναχοῦ, ἤρξατο νὰ διακωμῳδῇ καὶ νὰ καταχλευάζῃ πάντας τοὺς ἐν ἁγίῳ Ὄρει μοναχούς, ὡς πλανωμένους. Ἀλλὰ τότε ὁ ἐν ἁγίοις Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, μὴ ἀνεχόμενος τὴν διακωμῴδησιν ταύτην, χωρὶς νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἀμάθειαν μοναχῶν τινων, ἔγραψε πρὸς τὸν Βαρλαὰμ λέγων, ὅτι εἶναι ἄτοπον διὰ τὴν ἀπειρίαν ἑνὸς μοναχοῦ νὰ ὑβρίζωνται πάντες, καθόσον μάλιστα δὲν εἶναι ψευδές, ὅτι τοὺς ἁγίους περιαστράπτει φῶς οὐράνιον καὶ θεῖον, ὡς περιήστραψε τοὺς μάρτυρας καὶ τοσούτους ἁγίους, τοιοῦτον δὲ εἶναι καὶ τὸ ἐν Θαβὼρ φῶς, ἡ βάτος ἡ καιομένη, ἣν εἶδεν ὁ Μωϋσῆς, ἡ φωτεινὴ στήλη, ἡ ὁδηγοῦσα τοὺς Ἰσραηλίτας, κλπ. Ὁ Βαρλαὰμ μαθὼν ταῦτα ἤρξατο νὰ κατηγορῇ καὶ αὐτὸν τὸν Παλαμᾶν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ὡς παραδεχομένους δύο Θεούς, διότι συγχέων τὴν θείαν οὐσίαν καὶ τὴν θείαν ἐνέργειαν, ἐνόμιζεν ὅτι οἱ λέγοντες θεῖον φῶς ἐταύτιζον αὐτὸ πρὸς τὴν θείαν οὐσίαν, ἐνῷ ὁ Παλαμᾶς διέκρινεν ἀμφότερα. Ἐπὶ τέλους ὁ Βαρλαὰμ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν κατηγορεῖ τὸν Παλαμᾶν καὶ τοὺς μοναχοὺς ὡς διθεΐτας, ἐπὶ τούτῳ δὲ συγκροτεῖται ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας (1341) ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου τοῦ Καλέκα (1333 - 1347) σύνοδος, ἥτις ἐξετάσασα τόν τε Παλαμᾶν καὶ τὸν Βαρλαάμ, ἐπεκύρωσεν ὡς ὀρθόδοξον τὴν διδασκαλίαν τοῦ πρώτου· τότε ὁ Βαρλαὰμ ἵνα μὴ καταδικασθῇ, ὡμολόγησε τὸ ἐν Θαβὼρ φῶς ἄκτιστον καὶ θεῖον, ἀλλ' ἀκολούθως ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐγένετο ἐπίσκοπος αὐτῆς.

Ἐν τούτοις ἡ ὑπὸ τοῦ Βαρλαὰμ διεγερθεῖσα ἔρις ἐξηκολούθει, ὑποδαυλιζομένη ὑπὸ μοναχοῦ

([315]) *Ἱστοριῶν Α'*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', σ. 196.
([316]) *Βυζ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. α', α. 461.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τινος Γεωργίου Ἀκινδύνου· πρὸς κατάπαυσιν λοιπὸν αὐτῆς κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συνεκροτήθη καὶ δευτέρα σύνοδος, ἥτις κατεδίκασε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀκινδύνου, ἀνεκήρυξε δὲ τὴν τοῦ Παλαμᾶ ὡς ὀρθόδοξον. Καίτοι δὲ καὶ κατὰ τὸ 1341 συνεκροτήθη κατὰ τῶν Βαρλααμιτῶν καὶ Ἀκινδυνοφρόνων καὶ τρίτη σύνοδος, ἡ ἔρις ὅμως δὲν ἐλώφησε τέλεον» ([317]).

1343, ἔαρ. Ὁ Παλαμᾶς συλλαμβάνεται ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, διαταγῇ τῆς Αὐγούστας ([318]).

1343. Κατάργησις τῆς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ Ναοῦ ἀσυλίας. — Κατὰ τὸν Πασπάτην, διέταξεν Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος «ὡς ἂν εὑρίσκωνται οἱ ῥηθέντες πρόσφυγες εἰς τοὺς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τεταγμένους τόπους τῶν προσφυγείων, καὶ οὐδὲν ἔχουσι φόβον καὶ δειλίαν τινὰ τοῦ ἀποσπασθῆναι αὐτόθεν βίᾳ παρά τινος τῶν ἁπάντων» ([319]).

1344, Ὀκτώβριος. Φρικώδεις σεισμοὶ ἐν ΚΠ. — Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς διηγεῖται ὅτι «ἐξαίσιοί τινες σεισμοὶ ἀνερρώγεσαν κατὰ Βυζαντίου καὶ τῶν αὐτοῦ πραστείων .... καὶ τὴν μὲν πρώτην ἡμέραν δὶς ἐτίναξε τὴν γῆν ὁ Θεός ..... οἰκίας τε καταπεσεῖν ἐγεγόνει καὶ τὰ πλεῖστα τῶν τοῦ Βυζαντίου τειχῶν ..... ἐκκέχυται δ' ὁμοῦ καὶ τὸ τῆς θαλάσσης ῥόθιον ὡς ποῤῥωτάτῳ τῆς χέρσου» ([320]).

1344, φθινόπωρον. Ἡ προπεπονθυῖα ἑῴα μεγάλη ἀψὶς τῆς Ἁγίας Σοφίας, σφοδρῶς κλονισθεῖσα ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ, ἀρχίζει νὰ παραῤῥηγνύηται, οἰωνίζουσα ταχεῖαν πτῶσιν. — Κατὰ τὸν Βυζάντιον, ἡ προπαθοῦσα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ναοῦ ἀψὶς ἤρξατο «νὰ παραῤῥήγνυται ἡσυχῇ, καὶ νὰ παραῤῥίπτῃ ὄχι μόνον ψηφῖδας, ἀλλὰ καὶ πλίνθους ἐνίοτε» ([321]).

1344. Ὁ Γαβαλᾶς προσφεύγει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — Οὗτος ἦν ὁ τότε μέγας λογοθέτης, κατεδίωκε δ' αὐτὸν ὁ μέγας δοὺξ Ἀπόκαυκος. «Γαβαλᾶς δὲ ἤδη τὸν ὅλεθρον ἐκ πάντων τεκμαιρόμενος καὶ δείσας», γράφει ὁ Καντακουζηνός, «μὴ καὶ παραπόλοιτο, τινῶν πρὸς ἔχθραν ἐπελθόντων, ὑπότρομος καὶ περιδεὴς εἰς τὸν τῆς Θεοῦ Σοφίας γενόμενος νεών, οὐδ' οὕτω σώζεσθαι ἐπείθετο, ἀλλὰ φιλοψυχῶν πολλά, τὴν ἐσθῆτα ἀποδύς, σχῆμα μοναχῶν περιεβάλλετο, οὕτως οἰόμενος μόλις ἑαυτῷ τὴν σωτηρίαν ἐκπορίσειν» ([322]).

1346. Διάφοροι καταφεύγοντες εἰς τὸ προσφύγιον τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀποσπῶνται ἐκεῖθεν. — Ὁμιλῶν περὶ τῆς κυβερνήσεως τῆς Ἄννης, ὁ Γρηγορᾶς λέγει· «Ἐς τὸ μέγα καὶ περιβόητον ἱερὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἀσύλου πάλαι καταφυγῆς κεκτημένον προνόμια, καταφεύγοντας ἀπέσπων φεῦ ἀπηνῶς, καὶ πάσαις ἀπεώθουν χερσὶν εἰς εἱρκτὴν καὶ λήθης ἅπαν φάναι φρούριον» ([323]).

1346, Μαΐου 19. Ἡ μεγάλη ἑῴα ἀψὶς τῆς Ἁγίας Σοφίας πίπτει ἄνευ σεισμοῦ, παρασύρουσα ἓν τρίτον τῆς ὀροφῆς. — Ἡ Ἁγία Σοφία, λέγει ὁ Καντακουζηνός, «κατηνέχθη οὐ καθάπαξ, ἀλλ' ἥ τε πρὸς τῷ βήματι μεγάλη στοὰ καὶ τῆς ὀροφῆς οὐκ ὀλίγον, ὑπὲρ δύο μοίρας ἀπολειφθείσης» ([324]). Καὶ «αὐτὸ τοῦ ναοῦ τὸ κάλλος», γράφει ὁ Γρηγορᾶς, «ἠκρωτη-

([317]) *Ἐπίτ. Ἐκκλ. Ἱστορ.*, σ. 231-232.
([318]) Μυράλτ *Essai de Chron. byz.*, τ. β', σ. 589.
([319]) *Βυζ. Μελ.*, σ. 340-341. Ἴδε Β' τόμον, σ. 166-167.
([320]) *Βυζ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β', σ. 695.
([321]) *Ἡ ΚΠ.*, τ. α', σ. 511. Ἴδε Α' τόμον, σ. 26.
([322]) *Ἱστορ. Δ'*, τόμ. β', σ. 497.
([323]) *Βυζ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β', σ. 748.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρίασται, καὶ ἐς τὸ ἔδαφος ἔῤῥιπται· δεικνύντος οὕτωσὶ προφανῶς τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τῶν φαινομένων τὴν τῶν οὕτω παρανομουμένων ὑπερβολήν, καὶ οἷον τὴν μέλλουσαν προαναφωνοῦντος καὶ ἀπειλοῦντος ἐκδίκησιν. καί μοι δοκεῖ διὰ τοῦτ᾽ ἄνευ σεισμοῦ καὶ περικλονήσεως γῆς γεγενῆσθαι τὸ πάθος τουτί» ([325]).

« Τούτων δ᾽ οὕτω συμβεβηκότων, τῆς φήμης ἔωθεν ῥυείσης καὶ ἀνὰ πᾶσαν διαδοθείσης τὴν πόλιν, βοὴ καὶ θρῆνος ἠγείρετο μείζων, ἢ κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν πάλαι, ὁπότε Ναβουχοδονόσορ ὁ Ἀσσύριος, ἄρδην ἐξανδραποδισάμενος Ἱερουσαλήμ, ὁμοῦ καὶ τὸ τοῦ Σολομωντείου νεὼ καθεῖλέ τε καὶ ἀφῄρηται κλέος. ἐκενοῦντο τοίνυν οἰκίαι πᾶσαι καὶ ἀγοραὶ καὶ θέατρα, καὶ πάντες ἐπὶ τὴν θέαν τοῦ πάθους ἀθρόον ἐξέθεον· καὶ οὐδεὶς ἦν, ὅτῳ προὐργιαίτερον ἕτερον ἦν τῶν ἁπάντων, ὃ τῆς σπουδῆς ἀπασχολῆσαι ταύτης ἂν δυνηθείη. περιστάντες οὖν καὶ ἀπολοφυράμενοι πάντες, ὁπόσον εἰκός, ἔπειτα κύψαντες ἐξεφόρουν τὴν ὕλην τῶν ἐρειπίων· καὶ ἦν οὐδεὶς τῶν ἁπάντων τέως ἀξυντελής· οὐδ᾽ ἦν ἐκεῖ διακρίνειν πλούσιον ἐκ πενήτων οὐδ᾽ ἐξ ἀδόξων ἔνδοξον, οὐδ᾽ ἐκ δεσπότου δοῦλον, οὐ μέντ᾽ ἂν οὐδ᾽ ἐκ βαναύσων εὐγενῆ. ἀλλὰ πρὸς μίαν ἐπίσης ἀνεκίρνατο πάντων ἡ πρόθεσις ζήλου φοράν. πολύ γε μὴν τῶν ἀνδρῶν ἡ τῶν γυναικῶν ὑπερεῖχεν εἰς τοὔργον σπουδή. ἅτε γὰρ εὐπαθέστερον πρὸς δακρύων τὸ γένος φοράν, πλουσίοις λοιπὸν τοῖς δάκρυσι ῥαίνουσαι τάς τε πλίνθους καὶ πέτρας ἐκείνας ἔπειτα ἐπετίθουν τοῖς ὤμοις, οὐδαμῇ περιλάμπρων ἐνδυμάτων ἐνταῦθα φροντίζουσαι, ῥηγνυμένων καὶ κόνεως πληρουμένων ὑπό τε τῆς πολυμιγοῦς ἐκείνης ὕλης ὑπό τε τῆς ἐξ ἀλλήλων καὶ δι᾽ ἀλλήλων συνεχοῦς τε καὶ ἀγχιστρόφου περιφορᾶς. εἶπεν ἄν τις πηγὰς ἀφιέναι δακρύων τὴν ὕλην ἐκφορουμένην ἐκείνην· οὕτω κατὰ ποταμοὺς ἐχώρει τότε δάκρυα πασῶν ἐκεῖ γυναικῶν, ἐνδόξων ὁμοῦ καὶ ἀδόξων, καὶ οὕτω μακροῖς ἀνεμίγνυτο θρήνοις ὁ ζῆλος ἐκείνων καὶ ἡ σπουδή, ῥαστώνης οὐδεμιᾶς δυνηθείσης διακόψαι τὸν δρόμον καὶ τὴν συνέχειαν, ἐφ᾽ ὅλοις ἐγγύς που νυχθημέροις τριάκοντα» ([326]).

1347. Ἰωάννης ὁ ΣΤ΄, ὁ Καντακουζηνός, στέφεται Αὐτοκράτωρ ἐν Βλαχέρναις.— Ἕνεκα τῆς καταπτώσεως τῆς ἑῴας ὀροφῆς, ἡ Ἁγία Σοφία ἦτο ἀκατάλληλος διὰ τὴν τελετὴν ταύτην, ὅθεν «καὶ αἱ τῶν βασιλέων τελεταί», λέγει αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς αὐτοκράτωρ, «ἐν Βλαχέρναις ἐτελοῦντο» ([327]), καὶ οὐχί, ὡς εἴθιστο, ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ.

1347, Μαΐου 17. Ἰσίδωρος ὁ Α΄, ὁ Βουχείρας, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1350. Ἐξάμηνος χηρεία τῆς Ἐκκλησίας.

1351, Ἰουνίου 10. Κάλλιστος ὁ Α΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1351. Σύνοδος κατὰ Βαρλααμιτῶν καὶ Ἀκινδυνοφρόνων ἐν τῷ τῶν Βλαχερνῶν ναῷ τῆς Θεοτόκου.

1351. Λειτουργία ὑπὸ ἀνοικτὴν ὀροφὴν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, καθ᾽ ἣν καθαιροῦνται οἱ τὰ τῶν Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου φρονοῦντες.— Λέγει ὁ Καντακουζηνός· « Καλλίστου τοῦ πατριάρχου ἐν τῷ νεῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τὴν θείαν ἐπιτελοῦντος μυσταγωγίαν μετὰ τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων, καὶ βασιλεὺς ὁ Καντακουζηνὸς πᾶσαν σκευὴν βασιλικὴν ἐνδὺς καὶ τῶν ἀδύτων ἐντὸς γενόμενος, πατριάρχῃ καὶ τῇ λοιπῇ τῶν ἀρχιερέων ἐκκλησίᾳ τὸν τόμον ἐπιδέδωκεν. μετὰ τοῦτο

([324]) *Ἱστορ. Δ΄*, τ. γ΄, σ. 29-30. Ἴδε καὶ Α΄ τόμον, σ. 26.

([325]) *Βυζ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, τ. β΄, σ. 749.

([326]) *Αὐτόθι*, σ. 750-751.

([327]) *Ἱστορ. Δ΄*, ἔκδ. Βόννης, τ. γ΄, σ. 30.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οἱ τὰ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου ἠρημένοι ὑπὸ βασιλέως καὶ πατριάρχου τοῦ Καλλίστου ἐκελεύσθησαν μηδὲν περὶ δογμάτων μήτε λέγειν, μήτε γράφειν» ([328]).

1354. Ὁ Φιλόθεος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1354. Δι' ἐράνου τῶν Βυζαντίων, ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς ὀροφῆς τῆς Ἁγίας Σοφίας περατοῦται. — Ὁ Γρηγορᾶς γράφει τάδε· «Τούς γε μὴν ὑπὲρ τοῦ νεὼ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐλέγχους ἐκείνους ὁ Καντακουζηνὸς αἰσχυνθεὶς ἔρανον πρὸς τῶν Βυζαντίων κελεύει συμφορηθῆναι κατ' ἀξίαν ἑκάστων τῶν τε μάλα πλουσίων καὶ μή, καὶ τῶν μᾶλλον ἐνδόξων καὶ μή, καὶ οὕτως ἐν τρισὶ μησὶ καὶ τὸ τῆς ὀροφῆς τοῦ νεὼ λειπόμενον ἐκτετέλεσται» ([329]).

1354. Ἰωάννης ὁ Ε', ὁ Παλαιολόγος, μόνος ἐπὶ τοῦ θρόνου.

1355. Κάλλιστος ὁ Α' ἀνέρχεται τὸ δεύτερον τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον.

1356 ±. Ἡ μωσαϊκὴ διακόσμησις τῆς ὀροφῆς περατοῦται.

1357. Διάφοροι Λατῖνοι ἀσπάζονται τὴν Ὀρθοδοξίαν. — Κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα πλεῖστοι τῶν Δυτικῶν ἀπηρνοῦντο τὸν πάπαν Ῥώμης, προστρέχοντες εἰς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν, καὶ ὑπογράφοντες τὴν ἑξῆς ὁμολογίαν· «+ Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς κ. τ. λ. καὶ ὁμολογῶ ..... προσέρχομαι καὶ καθαρῶς τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἀποβάλλομαι πᾶσαν [αἵρεσιν] τῶν Λατίνων, τὴν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ λέγουσαν· „Καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ" ..... πιστεύω γὰρ καὶ ὁμολογῶ κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ θείου συμβόλου ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι μόνου τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. ἀποβάλλομαι δὲ καὶ ἀρνοῦμαι καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἔθιμα αὐτῶν, τά τε ἐκκλησιαστικὰ καὶ τὰ περὶ τῆς λοιπῆς αὐτῶν πολιτείας, καὶ στέργω πάντα, ὅσα καὶ φρονεῖ καὶ λέγει ἡ ἁγία τοῦ Χριστοῦ μεγάλη ἐκκλησία περὶ αὐτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἰμὶ καὶ ἐγὼ εἷς τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν καὶ μαθητὴς τῆς ἐκκλησίας» ([330]).

1361, Ἰανουάριος. Ὁ Φιλόθεος ἀνέρχεται τὸ δεύτερον τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον.

1368. Τελευταῖαι ἔριδες τῶν Βαρλααμιτῶν καὶ Ἀκινδυνοφρόνων.

1377. Ὁ Μακάριος χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1377, Ὀκτωβρίου 18. Στέψις τοῦ νέου Ἀνδρονίκου.

1379. Συνοδικὴ καθαίρεσις τοῦ Πατριάρχου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.—Κατὰ τὸν Γεδεών, «σύνοδος ἐκ δέκα καὶ ἓξ ἀρχιερέων, ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ συναθροισθέντων, καθῄρεσε τὸν Μακάριον» ([331]).

1379. Βραχύχρονος χηρεία τῆς Ἐκκλησίας.

1379, Ἰούνιος. Νεῖλος, ὁ Ἁγιώτατος, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1389, Ἰανουάριος. Ἀντώνιος ὁ Δ' χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1390, Ἰουλίου 30. Μακάριος ἀνέρχεται τὸ δεύτερον τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον.

1391. Ἀντώνιος ὁ Δ' ἀνέρχεται τὸ δεύτερον τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον.

1391. Μανουὴλ ὁ Β', ὁ Παλαιολόγος, διαδέχεται τὸν Ἰωάννην.

1397, Μαΐου 17. Κάλλιστος ὁ Β' χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

([328]) Ἱστορ. Δ', ἔκδ. Βόννης, τ. γ', σ. 170-171.
([329]) Βυζ. Ἱστορ., ἔκδ. Βόννης, τ. γ', σ. 201-202.
([330]) Πατρ. Ἔγγρ., ἔκδ. Μίκλοζιτς καὶ Μῦλλερ, ἐν Βιέννῃ, τ. α', 1860, σ. 365-366.
([331]) Πατρ. Πίνακες, σ. 439.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1397. Ματθαῖος ὁ Α΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1401, Φεβρουάριος. Δούλη προσφεύγει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — Τὰ *Πατριαρχικὰ Ἔγγραφα* παρέχουσι τὴν ἑξῆς πληροφορίαν· « Ἐγὼ Γεώργιος ὁ Τεμπρατζὲ ὁμολογῶ διὰ τῆς παρούσης μου ὑποσχέσεως ἐνώπιον τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν δεσπότου, τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, ὅτι ἐπειδὴ ἀπέδρα ἡ δούλη μου καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν ἁγιωτάτην τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν, ἐζήτησα δὲ αὐτήν, καὶ οὐκ ἔλαβον, καὶ νῦν πάλιν ἐζήτησα αὐτήν, καὶ διὰ τῶν ἀρχόντων τοῦ ποτεστάτου μετὰ μηνύματος αὐτοῦ, ἤγουν τοῦ τε Βαρθολομαίου Βηλανούτζου τοῦ τραγουμάνου καὶ τοῦ Ἰωάννου ταβουλαρίου τοῦ Μπρινταντέλω, καὶ λαμβάνω νῦν αὐτήν, ἵνα μηδὲν ποιήσω πρὸς αὐτήν τι τῶν οὐ πρεπόντων, ἤγουν οὔτε ἀκρωτηριάσω αὐτήν, οὔτε φονεύσω, οὔτε μὴ πωλήσω· εἰ δέ τι τοιοῦτον πρὸς αὐτὴν ποιήσω, ἵνα ἀφορίζωμαι καὶ παρὰ τῆς μεγίστης ἁγιωσύνης αὐτοῦ » ([332]).

1401 ±. Συνδρομαὶ ὑπὲρ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. — Ὁ Γεδεὼν μνημονεύει « συνάθροισιν συνδρομῶν ὑπὲρ τοῦ πατριαρχείου, πολλῶν ἐξόδων ἀνάγκην ἔχοντος εἴς τε περιποίησιν τοῦ ναοῦ (τῆς Ἁγίας Σοφίας) καὶ λυχνοκαΐαν, καὶ πρὸς συντήρησιν τῶν πενομένων αὐτοῦ κληρικῶν » ([333]).

1402, Ἰουλίου 28. Ὁ Ταμερλᾶνος νικᾷ τοὺς Τούρκους, αἰχμαλωτίζων τὸν Βαγιαζήτ.

1410. Εὐθύμιος ὁ Β΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1413. Μεχμὲτ ὁ Α΄, ὁ Τσελεμπῆς, κραταιοῖ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος.

1416, Μαΐου 21. Ἰωσὴφ ὁ Β΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1422, Αὐγούστου 24. Μουρὰτ ὁ Β΄ ἀποκρούεται ἐκ τῶν τειχῶν τῆς ΚΠ.

1425. Ἰωάννης ὁ Ζ΄, ὁ Παλαιολόγος, διαδέχεται τὸν Μανουὴλ ἐπὶ τοῦ θρόνου.

1434, Ἰανουαρίου 29. Ἐμπρησμὸς τοῦ ἐν Βλαχέρναις ναοῦ τῆς Θεοτόκου.

1438 καὶ 1439. Σύνοδοι Φερράρας καὶ Φλωρεντίας, καταλήγουσαι εἰς ψευδῆ ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

1439, Ἰουνίου 10, ἄχρι 1440, Μαΐου 3. Ὁ Πατριαρχικὸς Θρόνος στερεῖται Ἱεράρχου ἐπὶ ἕνδεκα μῆνας.

1440, Μαΐου 4. Μητροφάνης ὁ Β΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1445, θέρος. Γρηγόριος ὁ Γ΄, ἢ Γεώργιος, ὁ Μελισσηνός, χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ.

1448. Κωνσταντῖνος ὁ ΙΑ΄, ὁ Παλαιολόγος, ἢ Δραγώσης, ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ.— Ὁ τελευταῖος Κωνσταντῖνος οὐδέποτε ἐστέφθη.

1450. Σύνοδος, συγκροτηθεῖσα ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, καθαιρεῖ τὴν τῆς Φλωρεντίας.

1450. Ἀθανάσιος ὁ Β΄ χειροτονεῖται Πατριάρχης ΚΠ. — Οὗτος εἶνε ὁ τελευταῖος τῶν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ πατριαρχῶν.

1450. Ἀρχὴ τετραετοῦς χηρείας τῆς Ἐκκλησίας.

1452, τέλη. Λατινικὴ ψαλμῳδία ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. — Ὁ Δούκας λέγει· « Ἔστερξαν τοῦ γενέσθαι λειτουργίαν κοινήν, ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, τελεσθεῖσαν παρ' Ἰταλῶν καὶ Γραικῶν, καὶ μνημονεύσαντες τὸν πάππαν Νικόλαον ἐν τοῖς διπτύχοις καὶ τὸν ἐξόριστον πατριάρχην Γρηγόριον . . . . . ἦσαν δὲ καὶ πολλοὶ οἱ οὐκ ἔλαβον προσφορὰν ἀντιδώρου ὡς βδελυκτὴν θυσίαν τελε-

---

([332]) Ἔκδ. Μίκλοζιτς καὶ Μῦλλερ, ἐν Βιέννῃ, 1862, τ. β΄.

([333]) *Πατρ. Πίνακες*, σ. 461.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σθεῖσαν ἐν τῇ ἑνωτικῇ λειτουργίᾳ. ὁ δὲ καδδηνάλιος (334) ἀνιχνεύων πᾶσαν καρδίαν καὶ πάντα σκοπὸν τῶν Γραικῶν, οὐκ ἐλάνθανον γὰρ τὰ μαγγανεύματα καὶ αἱ ἀπάται τῶν Γραικῶν αὐτῷ » (335).

1452, τέλη, καὶ 1453, ἀρχαί. Συνεπείᾳ τῆς δυτικῆς τοῦ καρδιναλίου Ἰσιδώρου λειτουργίας, ὁ λαὸς τῆς πόλεως ἀποφεύγει τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ὡς Ἰουδαίων συναγωγήν.— Γράφει πάλιν ὁ Δούκας· « Οἱ δὲ τῆς πόλεως ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐν ᾗ ἐγένετο τάχα ἡ ἕνωσις ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, ὡς Ἰουδαίων συναγωγὴν ταύτην ἀπέφευγον, καὶ οὐκ ἦν ἐν αὐτῇ οὔτε προσφορὰ οὔτε ὁλοκαύτωσις οὔτε θυμίαμα. εἰ ἔτυχέ τις τῶν ἱερέων λειτουργήσειν Θεῷ ἐν ἡμέρᾳ ἐπισήμῳ, οἱ προσευχόμενοι μέχρι τῆς ὥρας τῆς προσφορᾶς ἵσταντο, καὶ τότε πάντες ἐξήρχοντο, οὕτω γυναῖκες ὡς ἄνδρες, οὕτως μοναχοὶ ὡς μονάζουσαι » (336).

1453, Ἀπριλίου 5. Ὁ Μεχμὲτ ἐμφανίζεται πρὸ τῆς ΚΠ. μετὰ 300,000, λέγεται, μαχητῶν καὶ πολλῶν τηλεβόλων, λαμβάνων θέσιν ἔναντι τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ.

1453, Ἀπρίλιος. Ἡ Ἐκκλησία πάλιν βοηθεῖ τὸ κράτος διὰ τῶν θησαυρῶν αὐτῆς. — « Ἐπειδὴ δὲ καὶ χρημάτων ἐσπάνιζον τὰ βασίλεια », διηγεῖται ὁ Φραντζῆς, « διὰ τὸν μισθὸν τῶν στρατιωτῶν, προσέταξεν ὁ βασιλεὺς λαβεῖν τὰ τῶν ἐκκλησιῶν σκεύη ἅγια καὶ ἀφιερωμένα τῷ Θεῷ, καὶ χρήματα ἐποίησεν. καὶ μή τις ἐγκαλέσῃ ἡμᾶς ὡς ἱεροσύλους· ἕνεκεν τῆς τοῦ καιροῦ ἀνάγκης ἐγίνετο, ὡς καὶ ὁ Δαβὶδ πεπονθώς, πεινάσας, τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, ἃ οὐκ ἔξεστι φαγεῖν εἰ μὴ τοῖς ἱερεῦσι μόνοις. ἔλεγε γὰρ ὁ μακαρίτης βασιλεύς, „Ἂν ὁ Θεὸς τὴν πόλιν λυτρώσηται, τετραπλοῦν ἀποδώσω τῷ Κυρίῳ μου“ » (337).

1453, Μάϊος, β΄ ἥμισυ. Ἐμφάνισις μυστηριώδους φωτὸς τὴν νύκτα, ἄνωθεν τῆς πόλεως. — « Φῶς ἀστράπτον », λέγει ὁ Φραντζῆς, « καταβαῖνον ἐξ οὐρανῶν καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἄνωθεν τῆς πόλεως ἑστὸς διέσκεπεν αὐτήν. καὶ ὡς εἶδον αὐτὸ τὸ φῶς, ἐν πρώτοις ἔλεγον ὅτι „ὁ Θεὸς ὠργίσθη τοῖς Χριστιανοῖς καὶ ἤθελεν αὐτοὺς κατακαῦσαι καὶ ἡμῖν παραδῶσαι δούλους“. ἔπειτα δὲ ὡς εἶδον ὅτι πάντοτε μετὰ αἰσχύνης ἐκ τῶν τειχῶν καὶ τῶν κλιμάκων ἀπεκρημνίζοντο καὶ τοσαύτας μηχανὰς ποιοῦντες κατ' οὐδὲν ἴσχυσαν, καὶ ὡς ἤκουσαν καὶ ψευδῆ φήμην περὶ τοῦ στόλου τῆς Ἰταλίας καὶ τοῦ Ἰάγκου, πάλιν περὶ τοῦ φωτὸς ἐκείνου ἔλεγον ὅτι „ὁ Θεὸς ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν πολεμεῖ καὶ σκέπει αὐτοὺς καὶ ἀντιλήπτωρ αὐτῶν ἐστι, διὸ καὶ ἡμεῖς ἄνευ θελήματος αὐτοῦ οὐ δυνάμεθα ποιῆσαι οὐδέν“. καὶ διὰ ταύτας τὰς αἰτίας ὁ ἀμηρᾶς, ὡς εἴπομεν, καὶ πᾶς ὁ στρατὸς αὐτοῦ λυπούμενος καὶ κατηφὴς ὑπῆρχον· ὃς βουληθεὶς ἐπὶ τὴν αὔριον ἐγερθῆναι καὶ τὴν πολιορκίαν λῦσαι. τῇ δὲ αὐτῇ ἑσπέρᾳ ἐν ᾗ ἐπὶ τὴν αὔριον ἐβούλοντο ἵνα ἀπέλθωσιν, ὁρῶσι πάλιν ὡς σύνηθες τὸ φῶς ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβαῖνον. καὶ οὐχ ἥπλωτο, ὡς σύνηθες τὸ πρότερον, ἕως ἄνωθεν τῆς πόλεως ἱστάναι, δι' ὅλης τῆς νυκτός, ἀλλ' ἐκ μακροῦ μόνον ἐφάνη καὶ εὐθὺς διασκορπισθὲν ἀφανὲς ἐγένετο. ὡς οὖν εἶδον αὐτὸ ὁ ἀμηρᾶς καὶ πάντες οἱ αὐτοῦ, χαρᾶς πολλῆς πλησθέντες ἔλεγον „ὁ Θεὸς τὰ νῦν ἐγκατέλειπεν αὐτούς“ » (338).

---

(334) Ἰσίδωρος.

(335) *Βυζ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 255.

(336) *Αὐτόθι*, σ. 263.

(337) *Χρονικόν*, ἔκδ. Βόννης, σ. 256.

(338) *Αὐτόθι*, σ. 264-265. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἐν λόγῳ φωτὸς τούτου, νομίζω ὅτι δὲν ἦτο βόρειον σέλας, διότι τοιοῦτο θὰ ἐφαίνετο ἐκ τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου, ἄνωθεν τοῦ μυχοῦ τοῦ Κερατίου Κόλπου, καὶ οὐχὶ ἄνωθεν τῆς πόλεως. Φρονῶ λοιπὸν ὅτι ἦτο ἁπλῶς τὸ ἄνωθεν τῶν πόλεων σύνηθες φῶς τῆς νυκτός. Αἱ δὲ ἀλλαγαὶ αὐτοῦ ἐξηγητέαι ἐκ τῆς ποσότητος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1453, Μαΐου 28. Ἡ τελευταία ἡμέρα τῆς ἐλευθερίας ἐπισκιάζεται νεφέλῃ σκοτεινῇ.— «Καὶ ἦν ἰδεῖν θέαμα ξένον», λέγει ὁ Φραντζῆς, «ὥσπερ νεφέλη σκοτεινὴ καλύπτουσα τὸν ἥλιον καὶ τὸν οὐρανόν» ([339]).

1453, Μαΐου 28, ἑσπέρα. Ὁ Αὐτοκράτωρ μεταλαμβάνει τῶν θείων μυστηρίων. Ἡ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τελευταία τελετή.— Λέγει αὖθις ὁ Φραντζῆς· «Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας ἐλθὼν καὶ προσευξάμενος μετὰ κλαυθμοῦ, τὰ ἄχραντα καὶ θεῖα μυστήρια μετέλαβεν. ὁμοίως καὶ ἕτεροι πολλοὶ τῇ αὐτῇ νυκτὶ ἐποίησαν» ([340]).

1453, Μαΐου 29, πρωΐα. Φρικώδης συμπλοκὴ παρὰ τὴν τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ πύλην. Θάνατος τοῦ τελευταίου Κωνσταντίνου. Οἱ Τοῦρκοι εἰσβάλλουσιν εἰς τὴν πόλιν.

1453, Μαΐου 29. Ὁ λαὸς τῆς ΚΠ. προσφεύγει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ὡς πρὸς ἀπόρθητον φρούριον.— «Ἦσαν πρὸ πολλῶν χρόνων ἀκούοντες», ἀφηγεῖται ὁ Δούκας, «παρὰ ..... ψευδομαρτύρων πῶς μέλλει Τούρκοις παραδοθῆναι ἡ πόλις, ... κατακόπτεσθαι τοὺς Ῥωμαίους ἄχρι τοῦ πορφυροῦ κίονος τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. μετὰ ταῦτα καταβὰς ἄγγελος φέρων ῥομφαίαν παραδώσει τὴν βασιλείαν σὺν τῇ ῥομφαίᾳ ἀνωνύμῳ πενιχρῷ ἀνδρὶ εὑρεθέντι ἱσταμένῳ τότε ἐν τῷ κίονι, λέγων αὐτῷ, „Λάβε τὴν ῥομφαίαν ταύτην, καὶ ἐκδίκησον τὸν λαὸν Κυρίου". τότε τροπὴν ἔξονται οἱ Τοῦρκοι, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι καταδιώξουσιν αὐτοὶ κόπτοντες ἔξω τῆς πόλεως πρός τε δύσιν καὶ ἀνατολήν, μέχρι τῶν ὁρίων Περσίας ἐν τόπῳ καλουμένῳ Μονοδενδρίῳ» ([341]). «Ὑπὸ τοιούτων [δ᾽] ἐλεεινῶν ἐλπίδων ἀνεπτοημένοι», λέγει ὁ γλαφυρὸς Σκαρλᾶτος Βυζάντιος, «οἱ δυστυχεῖς ἔσπευδον, καταλιπόντες τὰς οἰκίας αὐτῶν, ἵν᾽ ἀφήσωσιν ὀπίσω, τίς ταχύτερον, τὸν περίφημον κίονα». «Καὶ αὕτη ἦν ἡ αἰτία», λέγει ὁ Δούκας, «τῆς εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν φυγῆς. ἐγένετο οὖν ἐν μιᾷ ὥρᾳ ὁ ὑπερμεγέθης ἐκεῖνος ναὸς πλήρης ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, καὶ κάτω, καὶ ἄνω, καὶ ἐν τοῖς περιαυλίοις, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ὄχλος ἀναρίθμητος. κλείσαντες δὲ τὰς θύρας, εἱστήκεσαν, τὴν παρὰ τοῦ ἀγγέλου σωτηρίαν ἐλπίζοντες» ([342]).

1453, Μαΐου 29. Οἱ Ὀθωμανοὶ εἰσέρχονται εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. — «Τότε οἱ Τοῦρκοι», γράφει ὁ Δούκας, «κουρσεύοντες, σφάττοντες, αἰχμαλωτίζοντες ἔφθασαν ἐν τῷ ναῷ οὔπω πρώτης ὥρας παρελθούσης ([343]), καὶ εὑρόντες τὰς πύλας κεκλεισμένας σὺν τοῖς πελέκεσιν ἔβαλον κάτω μὴ βραδύναντες. ἐλθόντες δὲ ξιφήρεις ἐντὸς καὶ ἰδόντες τὸν μυριάριθμον δῆμον, ἕκαστος τὸν ἴδιον αἰχμάλωτον ἐδέσμει· οὐ γὰρ ἦν ἐκεῖ ὁ ἀντιλέγων ἢ ὁ μὴ προδιδοὺς ἑαυτὸν ὡς πρόβατον. τίς ἐστιν ὃς διηγήσεται τὴν ἐκεῖ συμφοράν; τίς τοὺς γεγονότας τότε κλαυθμοὺς καὶ τὰς φωνὰς τῶν νηπίων, καὶ τὰ σὺν βοῇ δάκρυα τῶν μητέρων, καὶ τῶν πατέρων τοὺς ὀδυρμοὺς τίς διηγήσεται; ..... τότε ἐδεσμεῖτο δούλη σὺν τῇ κυρίᾳ, δεσπότης σὺν τῷ ἀργυρωνήτῳ, ἀρχιμανδρίτης σὺν τῷ θυρωρῷ, τρυφεροὶ νέοι σὺν παρθένοις, παρθένους ἃς οὐχ ἑώρα ἥλιος, παρθένους ἃς ὁ γεννήσας μόλις ἔβλεπεν, ἑλκόμεναι, εἰ δὲ καὶ βίᾳ ἀντωθοῦντο, καὶ ῥαβδιζόμεναι· ἠβούλετο γὰρ ὁ σκυλεύσας εἰς τόπον ἄγειν, καὶ παρακαταθέμενος ἐν ἀσφαλείᾳ στραφῆναι καὶ δευτέραν πραῖδαν

τῶν νεφῶν, τῆς μεγίστης ἀνταναπλάσεως τοῦ φωτὸς ἀντιστοιχούσης πρὸς κεκαλυμμένον οὐρανόν. Αἴθριος οὐρανὸς δὲν θὰ παρεῖχε σχεδὸν ὑπὲρ τὴν πόλιν λάμψιν (Ἴδε ἄρθρον μου ἐν *Journal of the British Astronomical Association*, τ. ις', σ. 239-240).

([339]) *Χρονικόν*, ἔκδ. Βόννης, σ. 281-282.

([340]) *Αὐτόθι*, σ. 279.

([341]) *Βυζ. Ἱστορ.*, ἔκδ. Βόννης, σ. 289.

([342]) *Ἡ ΚΠ.*, τ. α', σ. 516.

([343]) Ἤτοι πρὸ τῆς 6ης πρωϊνῆς ὥρας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ποιῆσαι καὶ τρίτην. ἐβιάζοντο οἱ ἅρπαγες, ... καὶ πάντας μὲν ἰδεῖν ἐν μιᾷ ὥρᾳ δεσμωθέντας τοὺς μὲν ἄῤῥενας σὺν καλωδίοις, τὰς δὲ γυναῖκας σὺν τοῖς σουδαρίοις αὐτῶν· κοὶ ἦν ἰδεῖν ὁρμαθοὺς ἐξερχομένους ἀπείρους ἐκ τοῦ ναοῦ καὶ ἐκ τῶν ἀδύτων τοῦ ναοῦ, ὥσπερ ἀγέλας, καὶ ποίμνια προβάτων. κλαίοντες, ὀδυρόμενοι, καὶ ὁ ἐλεῶν οὐκ ἦν» (344).

1453, Μαΐου 29, ἀπόγευμα. Ὁ Πορθητής, ἐλθὼν εἰς τὸν Ναόν, ἐξίσταται ἐπὶ τῇ θέᾳ· ἀναβὰς δ' ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης, ἀφιεροῖ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν εἰς τὴν μωαμεθανικὴν λατρείαν. — Σουλτὰν Μεχμὲτ ὁ Β΄ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν περὶ ὥραν ὀγδόην τῆς ἡμέρας, ἤτοι ἡμίσειαν περίπου ὥραν μετὰ μεσημβρίαν, καὶ κατελθὼν «ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ», λέγει ὁ Δούκας, «καὶ ἀποβὰς τοῦ ἵππου καὶ εἰσελθὼν ἐντὸς ἐξέστη ἐπὶ τῇ θέᾳ. εὑρὼν δὲ ἕνα τῶν Τούρκων κατεάξαντα μίαν τῶν μαρμάρων ἐκείνων τὸν μὲν Τοῦρκον ἠρώτα τίνι τρόπῳ φθείρει τὸ ἔδαφος; ὁ δὲ ἀπεκρίνατο ἕνεκα πίστεως. αὐτὸς δὲ τείνας τὴν χεῖρα παίει τῷ ξίφει τὸν Τοῦρκον λέγων καὶ τοῦτο, „Ἀρκεῖ ὑμῖν ὁ θησαυρὸς καὶ ἡ αἰχμαλωσία· αἱ δὲ οἰκοδομαὶ τῆς πόλεως ἐμαὶ τυγχάνουσιν". ἦν γὰρ ὁ τύραννος μετανοήσας ἐπὶ τῇ συνθήκῃ τῇ γενομένῃ, ὁρῶν τὸν ἐξαντλούμενον θησαυρὸν καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τὴν ἄμετρον. ἑλκύσαντες τὸν Τοῦρκον ἐκ τῶν ποδῶν ἔξω ἡμιθανῆ ἔῤῥιψαν. αὐτὸς δὲ κελεύσας ἕνα τῶν αὐτοῦ ..... ἱερέων, ἀνέβη ὁ κληθεὶς ἐπ' ἄμβωνος καὶ ἐδιελάλησε τὴν ..... προσευχήν». Ὁ δὲ σουλτᾶνος «ἀναβὰς ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης ἐποίησε τὴν προσευχήν» (345).

---

(344) *Βυζ. Ἱστορ.*. ἔκδ. Βόννης, σ. 291 - 292.
(345) *Αὐτόθι*, σ. 298 - 299.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΤΟΜΟΣ Α΄

Σελ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ . . . . . α΄

ΒΙΒΛΙΟΝ Α΄

ΚΤΙΣΙΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Ο ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥ ΝΑΟΣ (360-404) . . 3

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ο ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΝΑΟΣ (415-532) 8

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ 10

Ἰουστινιανὸς καὶ Θεοδώρα 10
Ὁ ἐν ΚΠ. Ναὸς τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου 11
Ἔναρξις τῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἁγίας Σοφίας. . . 13
Οἱ ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανὸς καὶ Ἰσίδωρος ὁ Μιλήσιος 14
Τεχνῖται καὶ ἐργάται 16
Κτίσις τοῦ ναοῦ. Ὁ ζῆλος τοῦ Αὐτοκράτορος . 16
Δαπάνη 17
Πρῶτα ἐγκαίνια 18
Σεισμοὶ καὶ πτῶσις τοῦ θόλου 19
Ἀνοικοδόμησις τῆς ἑῴας ἀψῖδος καὶ τοῦ θόλου. Ἀλλαγαὶ καὶ προσθῆκαι εἰς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον 20
Δεύτερα ἐγκαίνια 21
Τὸ κτίριον ἀπὸ τοῦ 563 ἄχρι τῆς σήμερον. Οἱ σεισμοὶ τῆς ΚΠ. Προσθῆκαι καὶ ἀντιτειχίσματα εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἰουστινιανοῦ . . . 21
Κατάλογος τῶν ἐν ΚΠ. γενομένων σεισμῶν (330-1900) 22

ΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΕΜΕΝΟΥΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ . 33

Σελ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Β΄

ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΟ ΤΕΜΕΝΟΣ ΙΔΡΥΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΟΙΚΟΔΟΜΑΙ ΤΟΥ ΕΩΙΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΤΗΣ ΚΠ.

Μεσαιωνικὴ Κωνσταντινούπολις 41
Ὁ Φόρος τοῦ Κωνσταντίνου 42
Θεοτόκος Χαλκοπρατείων 42
Ἡ Ἁγία Εἰρήνη 42
Ὁ Ξενὼν τοῦ Σαμψών 43
Ὁ Ἱππόδρομος 43
Ζευξίππου Λουτρὸν καὶ Ἀχιλλεύς 45
Ἡ Μέση 45
Τὸ Μέγα Παλάτιον 45
Ἡ Μεγάλη τῆς Χαλκῆς Πύλη 47
Χαλκῆς Μικρὰ Πύλη 50
Τὰ εἰς τὰ Κατηχούμενα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἄγοντα Διαβατικὰ τῆς Χαλκῆς 50
Ὁ Ἔμβολος τοῦ Ἁγίου Φρέατος 51
Ἡ Βουλή 52
Ἄγαλμα Εὐδοξίας 52
Μονὴ Θεοτόκου τῆς Βαραγγιωτίσσης 52

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΤΟ ΑΥΓΟΥΣΤΑΙΟΝ ΚΑΙ Ο ΑΝΔΡΙΑΣ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Τὸ Μίλιον 53
Τὸ Αὐγουσταῖον 54
Ὁ Ἀνδριὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ 56
Ἄλλοι Κίονες 60
Ὁ πρὸς ἄρκτον τοῦ Αὐγουσταίου αὐλόγυρος καὶ ἡ ἐν αὐτῷ ὀθωμανικὴ δεξαμενή 61

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σελ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'
ΤΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ

Θέσις 61
Εἰκόνες Πατριαρχῶν καὶ Αὐτοκρατόρων . . . 62
Ἱστορικόν 62
Ὁ Θωμαΐτης Τρίκλινος 62
Ἡ Πατριαρχικὴ Βιβλιοθήκη 63
Ὁ Τρίκλινος Μάκρων 63
Αἱ Σύνοδοι 65
Μιχαηλίτης Τρίκλινος 65
Θετταλὸς Τρίκλινος 65
Τὸ Μέγα καὶ τὸ Μικρὸν Σέκρετον τοῦ Πατριαρχείου 65
Εὐκτήριον Ἁγίου Θεοφυλάκτου 66
Μέγας Κοχλιᾶς καὶ Διδασκαλεῖον 66
Κελλία Κλήρου 66
Κῆπος Πατριαρχείου 67
Τὰ τῶν Ὀθωμανῶν Μαυσωλεῖα 67

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'
Η ΒΟΡΕΙΟΣ ΑΥΛΗ

Περίστυλος Αὐλὴ πρὸς ἄρκτον 68
Ὁ βόρειος Λουτήρ 69
Τόπος πρὸς δυσμὰς τῆς Αὐλῆς 69
Ναὸς Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ 69
Ἡ πρὸς βορρᾶν τοῦ Νάρθηκος ὁδός 69
Ὀθωμανικὰ κτίρια πρὸς ἄρκτον τοῦ Ναοῦ . . . 69

ΒΙΒΛΙΟΝ Γ'

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΑΤΑΞΙΣ

Τόπος ἐφ' οὗ τεθεμελίωται ὁ Ναός 73
Προσανατολισμός 73
Διαστάσεις 76
Ὁ βυζαντινὸς πούς 77
Γενικὴ κατασκευὴ τοῦ Ναοῦ 78
Σχῆμα σταυροειδὲς ἐν ὀρθογωνίῳ 80
Αἱ ἰδέαι τοῦ Ἀνθεμίου 81
Ὑλικὸν κατασκευῆς. Λίθοι καὶ πλίνθοι 82
Ἀμμοκονία 85
Οἱ πεσσοί 85
Οἱ κίονες 86
Παραστάδες κιονοστοιχιῶν 89
Τόξα καὶ θόλοι 89

Σελ.

Πύλαι 91
Θυρόφυλλα 92
Θυρίδες 92
Ὀχετοὶ στέγης καὶ μόλυβδος 93
Σιδηροῖ σύνδεσμοι καὶ ξύλινα καλύμματα . . . 94
Λίθοι σπάνιοι καὶ ὀρθομαρμάρωσις 94
Γράμματα ὀρθομαρμαρώσεως 97
Ἀριθμητικὰ στοιχεῖα 101
Μωσαϊκὰ τῆς ὀροφῆς 103
Εἰκόνες μὴ μωσαϊκαί 107
Ἀνάγλυφα 107
Ἄργυρος 108
Φωτεινότης 108
Ἀκουστική 108
Στερεότης 108
Προσθῆκαι εἰς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον 109
Σύμβολα 109

ΤΑ ΚΑΘΕΚΑΣΤΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'
ΤΟ ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ

Κτίσις 119
Θέσις 119
Βυζαντινὰ ὡρολόγια 120
Σημαντῆρες 121
Τελεταί 121
Ὁ τόπος τοῦ ὡρολογίου οἷος εἶνε σήμερον . . 122

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'
Ο ΜΕΓΑΣ ΒΑΠΤΙΣΤΗΡ

Κτίσις 123
Ἀνακάλυψις τοῦ Βαπτιστῆρος 123
Σύμβολα τοῦ Βαπτίσματος 123
Περιγραφὴ τοῦ Βαπτιστῆρος 124
Ὀρθομαρμάρωσις 126
Μωσαϊκά 126
Φωταγωγία 127
Κολυμβήθρα 127
Τελεταὶ βαπτίσματος 127
Ἄσυλον Βαπτιστῆρος 128
Ὁ Μέγας Βαπτιστὴρ ὑπὸ τοὺς Ὀθωμανούς . . 128
Αἴθουσα πρὸς ἄρκτον τοῦ Φωτιστῆρος . . . 128
Ἀπόδυτον τοῦ Βαπτιστῆρος 129
Ἀνώτερος πρὸς βορρᾶν τοῦ Βαπτιστῆρος θάλαμος 129
Ὕπαιθρος αὐλὴ ἀναμεταξὺ τοῦ Βαπτιστῆρος καὶ τοῦ Ναοῦ 130

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σελ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΤΟ ΑΙΘΡΙΟΝ ΚΑΙ Η ΦΙΑΛΗ

Ὄνομα 130
Σύμβολον τοῦ Αἰθρίου 130
Δυτικὰ βάθρα 130
Ἀθύρ 131
Ἡ ὕπαιθρος Αὐλή 131
Ἡ Φιάλη 131
Αἱ τοῦ Αἰθρίου περίστυλοι πτέρυγες 133
Τὰ ἀπομείναντα τῶν πλαγίων πτερύγων μέρη . 135
Ὁ λεγόμενος Ἐξωνάρθηξ 135
Ἡ ἀρχικὴ ἐν τῷ λεγομένῳ Ἐξωνάρθηκι καὶ ἐν τῷ Αἰθρίῳ καθόλου στάσις τῶν Προσκλαιόντων 138
Τὸ ποτὲ Κωδωνοστάσιον 139
Ἀντιτειχίσματα δυτικῆς προσόψεως 141
Φρέατα τῶν ἀντιτειχισμάτων 142
Ἡ ποτὲ πρὸς τὴν ὑπὸ τὸν Ναὸν Κινστέρναν κάθοδος 143
Ἡ Κινστέρνα 143
Οἱ δύο δυτικοὶ Μιναρέδες 144

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΤΑ ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ ΤΟΥ ΝΑΡΘΗΚΟΣ

Ἡ Πύλη τοῦ Ὡρολογίου 145
Ὁ Πρόναος τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ 145
Ἡ Ὡραία Πύλη 146
Τὸ Προπύλαιον τοῦ Νάρθηκος 149
Τὸ ἐν τῷ Προπυλαίῳ Μητατώριον 151
Τὸ βόρειον Προαύλιον 152
Ἐξαρτήσεις νοτιοδυτικῆς γωνίας 153

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Ο ΝΑΡΘΗΞ

Ὄνομα 154
Σύμβολον 154
Διαστάσεις 154
Τοῖχοι 155
Ὀροφή 155
Πύλαι 156
Θυρόφυλλα 157
Θυρίδες 159
Ἔδαφος 159
Ὀρθομαρμάρωσις 159
Μωσαϊκά 161
Μεγάλη μωσαϊκὴ εἰκών 163
Ἡ ὑπὲρ τὴν εἰκόνα ῥάβδος 170
Σταυροί 170
Εἰκόνες 170
Ἐπιγραφαί 170
Ἀνωμαλίαι ἐδάφους 171
Ὕδωρ ὑπὸ τὸν Νάρθηκα 171
Αὐτοκρατορικὸς θρόνος ἐν τῷ Νάρθηκι . . . 171
Ἁγιασματάριον 171
Ἄλλοτε χρῆσις τοῦ Προνάου, καὶ ἡ ἐν αὐτῷ στάσις τῶν Ἀκροωμένων, Κατηχουμένων καὶ Ὑποπιπτόντων 171
Τελεταί 173
Ὁ Νάρθηξ ἐπὶ Ὀθωμανῶν 174
Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν σεισμῶν ἐν τῷ Νάρθηκι . 174

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'

ΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΠΥΛΑΙ

Ὄνομα 174
Σύμβολον 174
Διαστάσεις τῶν Βασιλικῶν Πυλῶν 175
Περιθυρώματα 175
Ὀρειχάλκινον ὑπέρθυρον Μεγάλης Πύλης . . . 175
Θυρόφυλλα 178
Θαυματουργὸς μοχλὸς τῆς Βασιλικῆς Πύλης . . 178
Αἱ ἅλύσεις τοῦ Παύλου 179
Αἱ ποτὲ πρὸ τῶν Πυλῶν γενόμεναι εὐχαί . . 179

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΤΟΜΟΣ Β΄

Σελ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ 1

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΒΙΒΛΙΟΥ Γ΄
ΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄
Ο ΝΑΟΣ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ 3
Λαμπρότης τοῦ οἰκοδομήματος. 3
Αἱ κατὰ καιροὺς περιγραφαὶ τοῦ τεμένους. . . 4
Ῥυθμός 7
Διαστάσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ 9
Τὸ γενικὸν ἔσωθεν μῆκος 10
Α΄. Ο ΚΑΤ' ΕΞΟΧΗΝ ΝΑΟΣ 12
Ἔκτασις 12
Σύμβολον 12
Διαστάσεις 12
Ἡ θέα τοῦ ἐσωτερικοῦ 13
Β΄. ΟΙ ΠΕΣΣΟΙ ΚΑΙ Η ΟΡΘΟΜΑΡΜΑΡΩΣΙΣ
ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ 14
Ὁ τοῖχος τῶν Βασιλικῶν Πυλῶν 14
Ὀρθολίθωσις δυτικοῦ τοίχου. 15
Οἱ πεσσοί 18
Ἡ τῶν πεσσῶν ὀρθομαρμάρωσις 19
Γ΄. ΑΙ ΔΥΤΙΚΑΙ ΚΟΓΧΑΙ ΚΑΙ ΑΙ ΤΟΥ ΝΑΟΥ
ΚΙΟΝΟΣΤΟΙΧΙΑΙ 21
Αἱ δύο πρὸς δυσμὰς κόγχαι. 21
Μεγάλαι κιονοστοιχίαι 22
Ὀρειχάλκινα περιζώματα καὶ μονογράμματα τῶν
μεγάλων κιόνων 23
Κιονόκρανα. 23
Τόξα τῆς μεγάλης κιονοστοιχίας καὶ διακόσμησις
αὐτῶν. 24
Παραστάδες μεγάλων κιόνων 25
Δ΄. ΔΥΤΙΚΟΙ ΠΟΡΦΥΡΟΙ ΚΙΟΝΕΣ 26
Πορφυροῖ κίονες. 26
Κίονες πορφυροῖ νοτιοδυτικῆς κόγχης 28
Κίονες πορφυροῖ βορειοδυτικῆς κόγχης. . . . 30

Σελ.

Ε΄. ΠΡΑΣΙΝΟΙ ΚΕΝΤΡΙΚΟΙ ΚΙΟΝΕΣ. . . . 31
Οἱ μεγάλοι πράσινοι κίονες 31
Οἱ πρὸς νότον μεγάλοι πράσινοι κίονες. . . . 32
Οἱ πρὸς βοῤῥᾶν μεγάλοι πράσινοι κίονες. . . 34
Ϛ΄. ΚΑΘΕΚΑΣΤΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ 36
Τὸ ἔδαφος τοῦ κυρίως Ναοῦ 36
Τὸ Ὀμφάλιον 38
Τὸ στόμιον τῆς ὑπὸ τὸν Ναὸν κινστέρνης. . . 39
Ἐπιγραφαί 40
Τὰ Σκάμνα ἢ Στασίδια τῶν Βυζαντίων. . . . 41
Στήλη Τριῶν Γερμανῶν 41
Στήλη Βασίλειος 41
Στήλη φέρουσα τὸ ἅγιον Ποτήριον 42
Εἰκόνες 42
Τάπητες 43
Ὁ Ἀνάσταθμος καὶ αἱ ἀναβάθραι τῆς αὐτοκρα-
τορικῆς στέψεως 43
Αἱ ἐν τῷ Ναῷ στάσεις τῶν Κατηχουμένων, Ὑπο-
πιπτόντων, Συνισταμένων, Μετεχόντων, ἔτι δὲ
καὶ τῶν Σκήπτρων καὶ Σκευῶν 44
Ἡ ποτὲ φωταγωγία τοῦ ὑπὸ τὸν θόλον τετρα-
γώνου. 45
Ὀπισθάμβωνος εὐχή. 46
Τελεταί. 46
Αἱ ἐν τῷ κυρίως Ναῷ προσθῆκαι τῶν Ὀθω-
μανῶν. 46

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄
Ο ΑΜΒΩΝ

Ὄνομα. 49
Σύμβολα 49
Χρῆσις 49
Θέσις 49
Τὰ «ἔμπροσθεν», τὰ «ὄπισθεν» καὶ ἡ «πλα-
γία» τοῦ Ἄμβωνος 50
Ἡ παρὰ τὸν ποτὲ Ἄμβωνα ζώνη θεσσαλικοῦ
λίθου καὶ οἱ Τέσσαρες Ποταμοὶ τοῦ Κω-
δινοῦ. 50

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σελ.

Ὁ πρῶτος τοῦ Ναοῦ Ἄμβων (537-558) . . . 51
Ὁ δεύτερος Ἄμβων (563-1204) 51
Ὁ τρίτος Ἄμβων (1261-1346) 61
Ὁ τέταρτος Ἄμβων (1355-1453) 62
Τελεταί 63

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'
Η ΣΟΛΕΑ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ 64
Ὄνομα 64
Ἔκτασις 65
Α'. ΑΙ ΕΩΙΑΙ ΚΟΓΧΑΙ 65
Αἱ δύο πρὸς ἀνατολὰς κόγχαι 65
Β'. ΕΩΙΟΙ ΠΟΡΦΥΡΟΙ ΚΙΟΝΕΣ 66
Οἱ τῶν ἀνατολικῶν κογχῶν κίονες 66
Κίονες πορφυροῖ νοτιοανατολικῆς κόγχης . . . 67
Κίονες πορφυροῖ βορειοανατολικῆς κόγχης . . 68
Γ'. ΚΑΘ' ΕΚΑΣΤΑ ΤΗΣ ΣΟΛΕΑΣ 70
Τὸ ὁμοίωμα χειρὸς τῆς νοτιοανατολικῆς κόγχης. 70
Ἐπιγραφὴ ἐν νοτιοανατολικῇ κόγχῃ 71
Ἔδαφος καὶ βάθρα 71
Θῶκοι ψαλτῶν 72
Δυτικὸν περίφραγμα 72
Θρόνος Αὐτοκράτορος ἐν τῇ Σολέᾳ 73
Μανουάλια 74
Κοσμήματα 74
Αἱ τῆς Σολέας καταστροφαὶ τῶν 558, 1204, 1346 καὶ 1453 74
Στάσις Βήλων, Πτυχίων, Συγκλήτου καὶ Πατρικίων 74
Τελεταί 74
Ὀθωμανικὰ ἱδρύματα. Τὸ Μεμπὲρ καὶ ἡ Αἴθουσα τοῦ Σουλτάνου 75

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'
ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΒΗΜΑ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ 77
Ὄνομα 77
Σύμβολα 77
Προσανατολισμός 77
Θέσις 78
Διαστάσεις 78
Βάθρον ἢ βάθρα 80
Τὸ τοῦ Βήματος ἄβατον 80
Ἡ εἰς τὸ Βῆμα εἴσοδος τοῦ Αὐτοκράτορος. . . 80

Σελ.

Ὁ ἐν τῷ Βήματι πλοῦτος 81
Α'. ΑΙ ΚΙΓΚΛΙΔΕΣ ΤΟΥ ΒΗΜΑΤΟΣ . . . 82
Ὀρθομαρμάρωσις τῶν στενῶν πλευρῶν τῶν πεσσῶν 82
Τὸ Πορφυροῦν Ὀμφάλιον 82
Ὄνομα, σύμβολα καὶ διάταξις τῶν Κιγκλίδων . 83
Τὰ Ἅγια Θυρία 84
Τὸ τῶν Ἁγίων Θυρίων καταπέτασμα 84
Ἀκοίμητος κανδήλη 85
Αἱ ἀρχικαὶ Κιγκλίδες (537-558) 85
Αἱ δεύτεραι Κιγκλίδες (563-1204) 85
Αἱ τρίται Κιγκλίδες (1261-1346) 89
Αἱ τέταρται Κιγκλίδες (1347-1453) 89
Ὁ τόπος τῆς Ἀγάπης 90
Τὸ Ἀντιμίσιον τῆς νοτίου Θύρας καὶ ἡ ἐκεῖ διδομένη τῷ Αὐτοκράτορι, πατρικίοις κλπ. κοινωνία 90
Β'. ΤΟ ΚΥΡΙΩΣ ΒΗΜΑ 92
Τὸ κατ' ἐξοχὴν Βῆμα 92
Ἔκτασις τοῦ κυρίως Βήματος 92
Ὀρθομαρμάρωσις 92
Εἰκόνες θυσιῶν 95
Πιθαναὶ εἰκόνες Ἰουστινιανοῦ καὶ Θεοδώρας . 95
Ἔδαφος 95
Φρέαρ 95
Ἐλάσσονες Τράπεζαι 95
Μανουάλια 96
Κειμήλια 96
Τόπος Σταυροῦ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου . 97
Ὀθωμανικὴ διάταξις τοῦ Βήματος 97
Γ'. Η ΑΓΙΑ ΤΡΑΠΕΖΑ 97
Ὄνομα 97
Σύμβολα 97
Τὰ τῆς καθιερώσεως Ἅγια Λείψανα 98
Θέσις τοῦ Θυσιαστηρίου 99
Ἡ τῆς Τραπέζης πλάξ 99
Κίονες 99
Βαθμίδες 99
Θάλασσα Θυσιαστηρίου 100
Ἄμφια Ἁγίας Τραπέζης 100
Τὰ ἐπὶ τοῦ Θυσιαστηρίου ὑπάρχοντά ποτε ἀντικείμενα 101
Ἡ πρώτη Ἁγία Τράπεζα (537-558) 102

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σελ.

Ἡ δευτέρα Ἁγία Τράπεζα (563-1204) 102
Ἡ τρίτη Ἁγία Τράπεζα (1261-1346) 105
Ἡ τελευταία Ἁγία Τράπεζα (1347-1453). . . 105
Αἱ ἐν τῷ Θυσιαστηρίῳ ἀποκείμεναί ποτε παραγγελίαι. 105
Βασιλικὰ ἱμάτια ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης . . 105
Τὸ ὑπὲρ τὴν Τράπεζαν Πυξίον ἢ Ἀρτοφόριον. 106
Τὰ ὑπὲρ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν ἀνηρτημένα Στέμματα 106
Ἡ κρεμαμένη Περιστερά 108
Ὁ ἀπηωρημένος Σταυρός. 108
Ἀκοίμητος κανδήλη 108
Ἄσυλον Ἁγίας Τραπέζης. 108
Ἡ ἐν τῷ Βήματι ἔκτακτος κοινωνία τῆς χρίσεως τοῦ Αὐτοκράτορος ἐπὶ Παλαιολόγων. 109
Τελεταί 109
Δ΄. ΤΟ ΚΙΒΩΡΙΟΝ. 110
Ὄνομα. 110
Σύμβολα. 110
Περιγραφή. 111
Τὰ τοῦ Κιβωρίου Χερουβείμ 111
Τὸ δεύτερον τοῦ Ἰουστινιανοῦ Κιβώριον. . . 112
Οἱ τοῦ Κιβωρίου Πέπλοι 113
Ε΄. Η ΙΕΡΑ ΚΟΓΧΗ 117
Ὄνομα. 117
Περιγραφὴ τῆς ἱερᾶς Κόγχης 118
Διαστάσεις 118
Τὰ τοῦ τοίχου τῆς Κόγχης Ἅγια Λείψανα . . 120
Τὸ τῆς Κόγχης ἔξωθεν τρίπλευρον 120
Θυρίδες 122
Ἡ τῆς Κόγχης ὀρθομαρμάρωσις 122
ϛ΄. ΤΟ ΚΥΚΛΕΙΟΝ ΚΑΙ Η ΑΓΙΑ ΣΤΑΥΡΩΣΙΣ. 125
Τὸ Κυκλίν 125
Ἡ διάχρυσος Ἁγία Σταύρωσις. 126
Ἀνηρτημένος Σταυρός. 126
Ζ΄. ΤΟ ΣΥΝΘΡΟΝΟΝ 127
Ὄνομα. 127
Σύμβολα. 127
Βάθρα. 127
Θῶκοι. 128
Ἱστορικόν. 129

Σελ.

Τὸ Μιχρὰμπ καὶ αἱ ἄλλαι ἐν τῇ Κόγχῃ ὀθωμανικαὶ προσθῆκαι. 129

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄
Η ΠΡΟΘΕΣΙΣ

Παραβήματα 131
Αἱ περὶ Προθέσεως μνεῖαι τῶν Βυζαντίων . . 131
Μερικὴ ταυτότης Προθέσεως καὶ Σκευοφυλακίου 131
Σύμβολα. 132
Ἡ περὶ Παραβημάτων θεωρία τοῦ κ. Ε. Φρέσφιελδ. 132
Ἡ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ θέσις τῆς Προθέσεως. . 138
Τὰ ἐπὶ τῆς Προθέσεως εὑρισκόμενα ἀντικείμενα 142
Θυμιατήριον 144
Προπαρασκευὴ τοῦ θείου μύρου. 144
Νιπτὴρ ἐν τῇ Προθέσει 144
Ἡ Μεγάλη Εἴσοδος 144
Τὸ πρὸς ἄρκτον τοῦ Βήματος διαβατικόν . . . 145
Ἡ ἀρχικὴ τῶν Σουλτάνων αἴθουσα 146

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄
ΤΟ ΣΚΕΥΟΦΥΛΑΚΙΟΝ

Θέσις 146
Τὸ πρὸς ἄρκτον στρογγύλον οἰκοδόμημα . . . 147
Τὸ βορειοανατολικὸν οἰκοδόμημα ἐπ' Ὀθωμανῶν 148
Οἱ ποτὲ ἐν τῷ Σκευοφυλακίῳ θρόνοι τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Πατριάρχου 148
Χρῆσις τοῦ Σκευοφυλακίου 148
Τὸ ἐν τῷ Σκευοφυλακίῳ ἀποκείμενόν ποτε Τίμιον Ξύλον. 148
Ὁ τῆς ἡλικίας τοῦ Κυρίου Σταυρός 151
Εὐαγγέλια 152
Ἄλλα βιβλία 153
Κειμήλια καὶ σκεύη 153
Τελεταί. 153

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄
ΟΙ ΕΩΙΟΙ ΠΡΟΝΑΟΙ

Οἱ δύο πρὸς ἀνατολὴν πυλῶνες 154
Νοτιοανατολικὸν προαύλιον. 155
Ὀθωμανικὴ εἴσοδος 156
Τὸ βορειοανατολικὸν προαύλιον ἢ Δικύμβαλον, ἀκολούθως δὲ ὁ Γυναικίτης Νάρθηξ. . . . 156

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σελ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

ΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΑΙ ΟΙΚΟΔΟΜΑΙ

Τὸ πρὸς νότον τοῦ Βήματος διαβατικόν. . . . 157
Αἱ δεξιόθεν τοῦ Βήματος ἐξαρτήσεις. 158
Ἀντιτειχίσματα πρὸς νότον τοῦ Βήματος . . . 159
Τὸ δεξιόθεν τῆς Κόγχης Εὐκτήριον 159
Τεμάχια τοῦ πρώτου Ἄμβωνος 160
Μέγα ἀντιτείχισμα πρὸς βορρᾶν τοῦ Βήματος . 160
Αἱ ποτὲ ἀριστερόθεν τῆς Κόγχης ἐξαρτήσεις . . 160
Μικρὸν Φωτιστήριον. 160
Εὖρος Κῆπος 160
Βορειοανατολικὸς Μιναρές 161

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΕΤΡΟΥ

Θέσις 161
Αἱ τοῦ Ἁγίου Πέτρου ἁλύσεις. 162
Ἄλλα κειμήλια 163

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙϚ'

ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΟΝ

Η Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Τὸ τέμενος τῶν Προσφευγόντων 163
Θέσις τοῦ Προσφυγίου. 164
Θαυματουργὸς εἰκών 164
Ἀνάσταθμος, Προσκήνιον καὶ Πρωτεκδικεῖον . 164
Νόμοι ἀφορῶντες εἰς τὸ δικαίωμα τῆς ἀσυλίας. 165
Οἱ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν προσφυγόντες ἀπὸ τῆς ϛ' ἄχρι τῆς ιε' ἑκατονταετηρίδος . . . 167
Διαβατικὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου 169

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΦΡΕΑΡ

Ὄνομα. 169
Ὁ τόπος τοῦ Ἁγίου Φρέατος. 169
Ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀλεξάνδρου βὰν Μίλλιντζεν ἀνακάλυψις τοῦ Ἁγίου Φρέατος. 172
Ἡ τοῦ Φρέατος αἴθουσα 177
Πύλαι. 177
Παραπέτασμα 178
Τὰ ἐν τῷ Ἁγίῳ Φρεάτι ποτε ὑπάρχοντα κειμήλια. 178
Ἡ παρὰ τὸ Φρέαρ θαυματουργὸς τοῦ Χριστοῦ εἰκών 179
Τελεταί. 182
Τὸ νοτιοανατολικὸν ἀντιτείχισμα 184
Ὁ νοτιοανατολικὸς Μιναρές 185

Σελ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

ΑΙ ΣΤΟΑΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΗΤΑΤΩΡΙΟΝ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ 185
Ὄνομα 185
Ἀρχαῖαι περιγραφαὶ τῶν στοῶν 186
Διαστάσεις 186
Τρισσὴ διαίρεσις. 186
Τοῖχοι 186
Οἱ μεγάλοι πεσσοί 186
Τὰ παραπήσσια 187
Ἐλάσσονες πεσσοί. 187
Διαβατικὰ ἑσπερίων πεσσῶν. 187
Κίονες. 187
Πύλαι 189
Θυρίδες 190
Ὀροφή. 191
Ἔδαφος 193
Ὀρθομαρμάρωσις. 193
Μωσαϊκά 196
Τὰ ἐν ταῖς Στοαῖς ἀποτελέσματα τῶν σεισμῶν . 200
Σιδηροῖ σύνδεσμοι 201
Ἀμφίδεα 201
Στασίδια, εἰκόνες καὶ οἰκίσκοι. 201
Γυναικίτης (;) ἐν τῷ ἐδάφει 202
Ὁ τοῖς Δυτικοῖς ὡρισμένος τόπος. 203
Α'. ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΣΤΟΑ 203
Πύλαι 203
Δίοδος τοῦ παραπησσίου. 204
Κίονες. 204
Μονογράμματα κιονοκράνων 205
Κίων Ἁγίου Βασιλείου 205
Ὀρθομαρμάρωσις 206
Μωσαϊκά 206
Στόμιον κινστέρνης 206
Ἐμπεπηγμένος Σταυρός 207
Ἡ ἔξωθεν τοῦ παραπησσίου προσάρτησις . . . 207
Β'. ΝΟΤΙΟΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΣΤΟΑ 208
Ὄνομα. 208
Μεσημβρινὴ πύλη 208
Θυρίδες 208
Κίονες 208
Μονογράμματα κιονοκράνων 209
Ἔδαφος 209

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

	Σελ.
Ὀρθομαρμάρωσις	209
Κεχαραγμένος Σταυρὸς καὶ ἐπιγραφή	209
Τελεταί	209
Ἡ ὀθωμανικὴ Βιβλιοθήκη	210
Νότιον κεντρικὸν ἀντιτείχισμα	210
Λείψανα κιόνων ἔξωθεν τῆς στοᾶς	210
Γ΄. ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΣΤΟΑ	211
Πύλαι	211
Δίοδος παραπησσίου	211
Θυρίδες	211
Κίονες	212
Μονογράμματα κιονοκράνων	213
Ἔδαφος	213
Ὀρθομαρμάρωσις	213
Μωσαϊκά	213
Ἀντιτείχισμα παραπησσίου	213
Ὀθωμανικὴ εἴσοδος	214
Δ΄. ΤΟ ΜΗΤΑΤΩΡΙΟΝ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΝΙΚΟΝ	214
Ὄνομα	214
Χρῆσις	214
Θέσις	215
Εἰκὼν Ἁγίου	216
Ὁ ἐν τῷ Μητατωρίῳ ποτὲ Θρόνος τοῦ Αὐτοκράτορος	217
Σκάμνον πατρικίων	220
Κειμήλια Διακονικοῦ	220
Τελεταί	222
Ὁ τοῦ Κράματος Τρίκλινος	222
Ε΄. ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΣΤΟΑ	224
Πύλαι	224
Θάλαμος παραπησσίου	224
Κίονες	224
Κιονοκράνων μονογράμματα	225
Κίων Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ	226
Ὀρθομαρμάρωσις	227
Μωσαϊκά	228
Εἰκὼν καὶ λείψανον Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ	228
Μεγάλη εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ	228
Κειμήλια	229
Οἰκίσκος	229
Μέγα βορειοδυτικὸν ἀντιτείχισμα	229
Φρέαρ	229
Ἀγωγός	230
Ϛ΄. ΒΟΡΕΙΟΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΣΤΟΑ	230
Ἡ πρὸς ἄρκτον πύλη	230
Θυρίδες	230
Κίονες	231
Μονογράμματα κιονοκράνων	231
Ἔδαφος	232
Ὀρθομαρμάρωσις	232
Μωσαϊκά	232
Ἐπιγραφή	232
Χαράγματα	232
Βόρειον κεντρικὸν ἀντιτείχισμα	232
Ἀντιτείχισμα ἑῴας θυρίδος	233
Κῆπος	233
Ζ΄. ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΣΤΟΑ	234
Χρῆσις	234
Πύλαι	234
Ψυχρὰ Θυρίς	234
Θυρίδες	234
Ἄνοιγμα παραπησσίου	235
Κίονες	235
Μονογράμματα κιονοκράνων	236
Ὀρθομαρμάρωσις	337
Μωσαϊκά	237
Ἐπιγραφή	237
Εἰκόνες	237
Κειμήλια	238
Μέγα βορειοανατολικὸν ἀντιτείχισμα	238
Ἀντιτείχισμα πρὸς τὸ Σκευοφυλάκιον	239
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ΄ ΑΙ ΤΩΝ ΥΠΕΡΩΙΩΝ ΒΑΘΜΙΔΩΤΑΙ ΑΝΟΔΟΙ	
Αἱ εἰς βαθμίδας συγκλώμεναι ἄνοδοι τῶν παραπησσίων	239
Ἄνοδος νοτιοδυτικοῦ παραπησσίου	240
Ἄνοδος νοτιοανατολικοῦ παραπησσίου	240
Ἄνοδος βορειοδυτικοῦ παραπησσίου	242
Ἄνοδος βορειοανατολικοῦ παραπησσίου	242
Ξυλίνη σκάλα νοτιοανατολικῆς τοῦ Ὑπερῴου θυρίδος	242
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ΄ ΟΙ ΚΟΧΛΙΑΙ Η ΛΑΒΥΡΙΝΘΟΙ	
Ὄνομα	243
Καθ' ἕκαστα τῶν Λαβυρίνθων	243

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

	Σελ.
Ἐποχὴ οἰκοδομήσεως τῶν Κοχλιῶν	244
Νοτιοδυτικὸς Κοχλιᾶς	245
Στερεοποίησις τοῦ νοτιοδυτικοῦ Κοχλιοῦ	247
Θάλαμος ὑπὲρ ἔκτον διάδρομον τοῦ αὐτοῦ Κοχλιοῦ	247
Συγκοινωνία νοτιοδυτικοῦ Κοχλιοῦ μετὰ τῶν ἀνωτέρων τοῦ Βαπτιστῆρος ἐξαρτήσεων	248
Βορειοδυτικὸς Κοχλιᾶς	248
Νοτιοανατολικὸς Κοχλιᾶς, ἄλλως Μητατωρίκιος Κοχλιᾶς, ἢ Κοχλιᾶς ὁ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἁγίου Φρέατος	251
Βορειοανατολικὸς Κοχλιᾶς	252
Αἴθουσα πρὸς ἄρκτον τοῦ βορειοανατολικοῦ Κοχλιοῦ	255
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'	
ΤΑ ΥΠΕΡΩΙΑ Η ΚΑΤΗΧΟΥΜΕΝΕΙΑ	
ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ	256
Ὄνομα	256
Ἡ ἐν τοῖς Ὑπερῴοις στάσις τῶν Γυναικῶν καὶ ὁ τῶν Κατηχουμένων Οἶκος	257
Ὕψος τοῦ Ὑπερῴου	259
Ἀρχαῖαι περιγραφαί	259
Διαστάσεις	259
Τοῖχοι	260
Μεγάλοι πεσσοί	260
Παραπήσσια	260
Ἐλάσσονες πεσσοί	260
Κίονες πράσινοι προςόψεως	260
Κίονες λευκοὶ ἐσωτερικοῦ	261
Περίφραγμα	262
Ἡ παρὰ τὴν βάσιν τοῦ Ὑπερῴου κορωνίς	263
Ὀρθομαρμάρωσις πρὸς Ναόν	264
Διακόσμησις τῶν πρὸς τὸν Ναὸν τόξων	265
Οἱ μεγάλοι ὀθωμανικοὶ πίνακες	267
Πύλαι	267
Θυρίδες	268
Ὀροφή	270
Στέγη	273
Αἱ λοξαὶ πλίνθοι τῆς ἔξωθεν κορωνίδος τοῦ πρὸς δύσιν Ὑπερῴου	274
Ἔδαφος	274
Ὀρθομαρμάρωσις ἐσωτερική	275
Μωσαϊκά	277

	Σελ.
Τὰ ἐν τοῖς Ὑπερῴοις ἀποτελέσματα τῶν σεισμῶν	278
Σιδηροῖ σύνδεσμοι καὶ ξύλα	280
Στασίδια γυναικῶν	281
Παραπετάσματα Γυναικωνίτιδος	281
Ἡ ταῖς γυναιξὶν ἐπιβαλλομένη σιγή	281
Παραπετάσματα ἐσωτερικὰ Κατηχουμενείων	281
Α'. ΤΟ ΠΡΟΣ ΔΥΣΜΑΣ ΥΠΕΡΩΙΟΝ Η ΤΑ ΚΑΤΗΧΟΥΜΕΝΕΙΑ ΤΟΥ ΝΑΡΘΗΚΟΣ	282
Ὄνομα	282
Διαστάσεις	282
Πύλαι	282
Θυρίδες	283
Ἄνοιγμα πρὸς Ναόν	284
Συνεζευγμένοι κίονες	284
Κιονίσκοι	284
Περίφραγμα	286
Ἔδαφος	286
Ὀρθομαρμάρωσις	287
Μωσαϊκά	287
Ξύλα σιδηρῶν συνδέσμων	287
Λάμπων λίθος	288
Ἐμπεπηγμένοι Σταυροί	288
Ἐπιγραφαὶ καὶ χαραγαί	289
Στασίδια	291
Θριγκία θυρίδων	291
Σημεῖα ἐδάφους	291
Σελλίον Αὐγούστας	291
Μητατώριον Αὐγούστας	291
Εὐκτήριον	291
Ξυλίνη ἀναβάθρα, ἐγειρομένη ἐπὶ στέψει Αὐτοκρατόρων	292
Καταπετάσματα ἀναρτώμενα παρὰ τοὺς συνεζευγμένους κίονας ἐπὶ προελεύσεσιν	292
Ἡ ἐκ τοῦ δυτικοῦ Ὑπερῴου θέα τοῦ Ναοῦ	292
Θάλαμοι πρὸς νότον τοῦ δυτικοῦ Ὑπερῴου	292
Ἁψὶς ἀρκτῴας ἄκρας δυτικοῦ Ὑπερῴου	296
Β'. ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΟΝ ΥΠΕΡΩΙΟΝ	296
Πύλαι	296
Ἄνοιγμα μικροῦ πεσσοῦ	296
Στρουθοκάμηλοι προςόψεως	296
Πράσινοι κίονες κόγχης	297
Μονογράμματα κιονοκράνων	297
Περίφραγμα	298

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

	Σελ.
Θωρακεῖα παραθύρων	299
Λευκοὶ κίονες ἐσωτερικοῦ	299
Ἔδαφος	299
Ὀρθομαρμάρωσις	299
Ξύλινοι σύνδεσμοι	300
Ὁ μέγας θριγκός	300
Ὁ τοῦ θριγκοῦ φεγγίτης λίθος	302
Ἐπιγραφαί	303
Ἀντιτειχίζουσα ἔξωθεν ἀψίς	304
Παρεκκλήσιον νοτιοδυτικοῦ ἀντιτειχίσματος	304
Γ΄. ΝΟΤΙΟΝ ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΥΠΕΡΩΙΟΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΣ ΕΝ Ω ΣΥΝΕΚΡΟΤΟΥΝΤΟ ΣΥΝΟΔΟΙ	308
Θύρα	308
Στρουθοκάμηλοι προσόψεως	308
Πράσινοι κίονες	308
Μονογράμματα κιονοκράνων	309
Περίφραγμα	310
Κοσμήματα θυρίδων	310
Λευκοὶ κίονες	311
Ὀρθομαρμάρωσις	312
Μωσαϊκά	312
Μωσαϊκὴ ἁγιογραφία τῆς Πεντηκοστῆς	312
Σιδηροῖ σύνδεσμοι	315
Σημεῖα ἐδάφους καὶ ἴχνη θριγκῶν	315
Τάφος Ἐρρίκου τοῦ Δανδόλου, Δόγου τῆς Βενετίας	315
Ἐμπεπηγμένοι Σταυροί	317
Ἐπιγραφαί	317
Ναῦς καὶ χαραγαὶ Ἁγίων	322
Ἴχνη εἰκόνος	322
Τόπος Συνόδων	322
Μητατώριον Πατριάρχου	323
Λουτὴρ Πατριάρχου	324
Νότιον κεντρικὸν ἀντιτείχισμα	324
Δ΄. ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΥΠΕΡΩΙΟΝ	325
Ὄνομα	325
Πύλαι	325
Ἄνοιγμα μικροῦ πεσσοῦ	325
Στρουθοκάμηλοι προσόψεως	325
Πράσινοι κίονες κόγχης	325
Μονογράμματα κιονοκράνων	326
Περίφραγμα	326
Δικτυωτὸν ἀνοίγματος πεσσοῦ	327
Παράθυρα καὶ θυρίδες	327
Πυλὶς θυρίδος	328
Λευκοὶ κίονες ἐσωτερικοῦ	328
Ὁ λίαν κεκλιμένος νοτιοανατολικὸς κίων	329
Ὀρθομαρμάρωσις	329
Ξύλινοι σύνδεσμοι	329
Σημεῖα ἐδάφους καὶ ἴχνη θριγκῶν	329
Ἐμπεπηγμένος Σταυρός	330
Σταυρὸς ἐν κύκλῳ	330
Στεφάνη μεγάλης εἰκόνος	330
Ἐπιγραφαί	330
Βασιλικὸν Μητατώριον τῶν Κατηχουμενείων	331
Αὐτοκρατορικὸς θρόνος Μητατωρίου	332
Αἴθουσα Κλητωρίου	332
Παρακυπτικόν	333
Ε΄. ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΟΝ ΥΠΕΡΩΙΟΝ	334
Πύλαι	334
Ἄνοιγμα μικροῦ πεσσοῦ	334
Ἄνοιγμα μεγάλου πεσσοῦ	334
Στρουθοκάμηλος καὶ κλάδοι προσόψεως	334
Πράσινοι κίονες κόγχης	335
Μονογράμματα κιονοκράνων	335
Περίφραγμα	336
Θωρακεῖα παραθύρων	337
Λευκοὶ κίονες ἐσωτερικοῦ	337
Ἔδαφος	337
Ὀρθομαρμάρωσις	337
Μωσαϊκά	338
Ξύλα σιδηρῶν συνδέσμων	338
Ἐπιγραφαί	338
Χαραγαί	341
Ϛ΄. ΒΟΡΕΙΟΝ ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΥΠΕΡΩΙΟΝ	342
Θύρα	342
Στρουθοκάμηλοι καὶ περιστεραὶ προσόψεως	342
Πράσινοι κίονες	342
Μονογράμματα κιονοκράνων	343
Περίφραγμα	343
Θυρίδες	344
Λευκοὶ κίονες	344
Τὸ ἀσύνηθες κιονόκρανον	345
Ὀρθομαρμάρωσις	346
Ἀχειροποίητοι εἰκόνες ὀρθομαρμαρώσεως	346

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

	Σελ.
Μωσαϊκά	350
Σιδηροῖ σύνδεσμοι καὶ ξύλα	351
Ἐπιγραφαί	351
Χαραγαί	354
Εὐκτήριον	354
Ὁ ποτὲ θάλαμος τοῦ ἀντιτειχίσματος	354
Ζ΄. ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΥΠΕΡΩΙΟΝ	355
Πύλη	355
Ἄνοιγμα μικροῦ πεσσοῦ	355
Στρουθοκάμηλοι καὶ κλάδοι προσόψεως	355
Πράσινοι κίονες κόγχης	355
Μονογράμματα κιονοκράνων	356
Περίφραγμα	356
Δικτυωτὸν ἀνοίγματος πεσσοῦ	356
Παράθυρα καὶ θυρίδες	356
Λευκοὶ κίονες ἐσωτερικοῦ	357
Ὀρθομαρμάρωσις	358
Μωσαϊκά	358
Ξύλινοι σύνδεσμοι	358
Ἴχνη εἰκόνων	358
Ἐπιγραφαί	358
Χαραγαί, ἐμβλήματα καὶ εἰκόνες	359
Ὁ ποτὲ ἐξώστης τοῦ ἐν τῷ μικρῷ πεσσῷ ἀνοίγματος	360

ΤΟΜΟΣ Γ΄

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΒΙΒΛΙΟΥ Γ΄ ΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ	Σελ.
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄	
ΤΑ ΗΜΙΘΟΛΙΑ ΚΑΙ ΑΙ ΑΨΙΔΕΣ	
Α΄. ΑΙ ΤΗΣ ΣΤΕΓΗΣ ΤΩΝ ΥΠΕΡΩΙΩΝ ΑΝΟΔΟΙ	1
Σιδηρᾶ κλῖμαξ νοτιοδυτικῆς γωνίας	1
Ἄνοδοι παραπησσίων	1
Ἄνοδος νοτιοδυτικοῦ παραπησσίου	2
Ἄνοδος νοτιοανατολικοῦ παραπησσίου	2
Ἄνοδος βορειοδυτικοῦ παραπησσίου	2
Ἄνοδος βορειοανατολικοῦ παραπησσίου	3
Στέγη τοῦ οἰκοδομήματος	5
Β΄. Ο ΠΡΟΣ ΔΥΣΙΝ ΠΡΟΣΘΕΤΟΣ ΔΙΑΔΡΟΜΟΣ	5
Ἡ στέγη τοῦ δυτικοῦ Ὑπερῴου, οἵα ἦτο κατ' ἀρχάς	5
Αἴτιον τῆς τοῦ διαδρόμου οἰκοδομῆς	5
Περιγραφὴ τοῦ διαδρόμου	5
Ἡ νῦν εἴσοδος τῆς δευτέρας κορωνίδος	6
Ἀποδείξεις ἀφορῶσαι εἰς τὸν μεταγενέστερον τοῦ διαδρόμου χαρακτῆρα	6
Γ΄. ΟΙ ΔΥΟ ΕΣΠΕΡΙΟΙ ΠΥΡΓΙΣΚΟΙ	7
Αἱ κορυφαὶ τῶν πρὸς δυσμὰς ἐλασσόνων πεσσῶν	7
Ἑλικοειδεῖς ἄνοδοι	7
Οἱ δύο θολοσκεπεῖς πυργίσκοι	8
Ἀρχικοὶ καὶ μετέπειτα θόλοι τῶν πυργίσκων	8
Ὁ νότιος πυργίσκος	9
Ὁ βόρειος πυργίσκος	9
Αἱ ποτὲ εἴσοδοι τῆς δευτέρας κορωνίδος	9
Ἡ ἀνωτέρα κορωνίς	10
Δ΄. ΓΕΝΙΚΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΡΟΦΗΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ	11
Βάσεις τῆς μεγάλης ὀροφῆς	11
Τὰ τρία πρὸς ἀνατολὴν ἡμιθόλια	11
Αἱ τέσσαρες μεγάλαι ἁψῖδες	12
Φωτεινότης	14
Μωσαϊκὰ τῆς μεγάλης ὀροφῆς	14
Ε΄. ΤΟ ΔΥΤΙΚΟΝ ΤΟΞΟΝ ΚΑΙ Η ΜΕΓΑΛΗ ΘΥΡΙΣ	23
Τὸ ὑπὲρ τὰς Βασιλικὰς πύλας μέγα τόξον	23
Ἡ μεγάλη τοξοειδὴς θυρίς	24
ΣΤ΄. ΤΟ ΤΟΞΟΝ ΤΟΥ ΒΗΜΑΤΟΣ	26
Ἡ ὑπὲρ τὸ Ἅγιον Βῆμα ἁψίς	26
Μωσαϊκὴ διακόσμησις τοῦ ἑῴου τόξου	27

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σελ.

Κορυφαὶ τῶν πρὸς ἀνατολὴν μικρῶν πεσσῶν . 29
Ζ΄. ΤΟ ΘΡΙΑΜΒΕΥΤΙΚΟΝ ΤΟΞΟΝ. . . . 29
Τὸ τῆς κόγχης μέτωπον 29
Μωσαϊκὴ ἐπιγραφὴ θριαμβευτικοῦ τόξου. . . 29
Η΄. ΤΟ ΤΗΣ ΚΟΓΧΗΣ ΤΟΥ ΒΗΜΑΤΟ ΣΗΜΙΘΟΛΙΟΝ. 32
Σύμβολον. 32
Σχῆμα καὶ διαστάσεις τοῦ ἡμιθολίου 32
Παράθυρα 32
Μωσαϊκὰ τῶν παραθύρων 33
Εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, κρατούσης τὸν Χριστόν . 33
Θ΄. ΤΑ ΤΕΣΣΑΡΑ ΕΛΑΣΣΟΝΑ ΗΜΙΘΟΛΙΑ 38
Σχῆμα καὶ διαστάσεις τῶν ἡμιθολίων. . . . 38
Παράθυρα 39
Μωσαϊκά. 39
Ι΄. ΑΙ ΠΛΑΓΙΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΑΨΙΔΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΘΥΡΙΔΩΤΟΙ ΤΟΙΧΟΙ 40
Σχῆμα καὶ διαστάσεις τῶν ἁψίδων, τῶν ὑποστηριζουσῶν τὸν θόλον πρὸς ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν. 40
Κατασκευὴ τῶν πλαγίων ἁψίδων. 41
Στερεότης. 41
Ἀποτελέσματα τῶν σεισμῶν καὶ στερεοποιήσεις 41
Αἱ ἑκατόμπεδοι πλάγιαι ἁψῖδες 42
Μωσαϊκὰ ἑκατομπέδων ἁψίδων 42
Θυριδωτοὶ τοῖχοι τοῦ Ἀνθεμίου (537-558). . 43
Θυριδωτοὶ τοῖχοι Ἰσιδώρου τοῦ Νεωτέρου (563) 46
Οἱ ἑπτὰ ἑκατέρωθεν σηκοί 46
Τὰ δῆθεν δεύτερα κατηχούμενα 46
Μωσαϊκὰ σηκῶν καὶ εἰκόνες Ἱεραρχῶν . . . 46
Κατώτερα παράθυρα 48
Τὰ ἀναμέσον τῶν ἑπτὰ παραθύρων μωσαϊκὰ εἰκονίσματα τῶν Προφητῶν 50
Ἀνώτερα παράθυρα. 52
Ψηφιδωταὶ εἰκόνες καὶ ἐπιγραφαὶ κορυφῆς τυμπάνων. 54
Τὰ ἐπὶ τῶν θυριδωτῶν τοίχων ἀποτελέσματα τῶν σεισμῶν 54
ΙΑ΄. ΤΑ ΔΥΟ ΜΕΓΑΛΑ ΗΜΙΘΟΛΙΑ ΚΑΙ ΑΙ ΑΨΙΔΕΣ ΑΥΤΩΝ. 55
Σχῆμα καὶ διαστάσεις τῶν μεγάλων ἡμιθολίων 55
Κατασκευή 56
Παράθυρα 56

Σελ.

Αἱ ἑκατόμπεδοι πρὸς δύσιν καὶ πρὸς ἀνατολὴν ἁψῖδες. 57
Μωσαϊκά. 58
Τὸ δυτικὸν ἡμιθόλιον καὶ τὸ πρόσθετον πάχος αὐτοῦ. 58
Μωσαϊκὰ δυτικοῦ ἡμιθολίου 59
Μεγάλη ἑσπερία ἁψίς 59
Ψηφιδωταὶ εἰκόνες ἀρχικῆς πρὸς δύσιν ἁψῖδος (537-869 καὶ 870-989) 60
Μωσαϊκὰ εἰκονίσματα τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν Ἁγίων Πέτρου καὶ Παύλου ἐπὶ τῆς ἑσπερίας ἁψῖδος (995) 60
Α΄. Εἰκὼν Θεομήτορος 60
Β΄. Εἰκὼν Ἁγίου Πέτρου 62
Γ΄. Εἰκὼν Ἁγίου Παύλου 62
Τὸ ἀνατολικὸν ἡμιθόλιον. 63
Μωσαϊκὰ ἑφου ἡμιθολίου 63
Μεγάλη ἑφα ἁψίς 67
Ψηφιδωταὶ εἰκόνες ἀνατολικῆς ἁψῖδος (1355) . 67
Α΄. Εἰκὼν τῆς Ἑτοιμασίας. 68
Β΄. Εἰκὼν τοῦ Προδρόμου. 69
Γ΄. Εἰκὼν πρὸς νότον τοῦ Βαπτιστοῦ. . . . 69
Δ΄. Εἰκὼν δεομένης Θεοτόκου. 70
Ε΄. Εἰκὼν Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ Α΄. . . 70
ΙΒ΄. ΑΙ ΠΑΡΩΤΙΔΕΣ. 71
Ἀρχαῖαι περιγραφαί. 71
Σχῆμά τε καὶ διαστάσεις τῶν παρωτίδων. . . 72
Ὁ ὑπὲρ τὰς παρωτίδας χθαμαλὸς κύλινδρος. . 73
Κατασκευὴ τῶν παρωτίδων. 73
Μωσαϊκὰ ἀνωτάτου κυλίνδρου. 74
Τὰ τέσσαρα ἑξαπτέρυγα Σεραφείμ 74

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ΄
ΤΑ ΤΕΣΣΑΡΑ ΑΝΤΙΤΕΙΧΙΣΜΑΤΑ

Σχῆμα καὶ διαστάσεις τῶν μεγάλων ἀντιτειχισμάτων 78
Κάτω θάλαμος ἀντιτειχισμάτων 79
Ἄνω θάλαμος ἀντιτειχισμάτων. 80
Ἡλιακὸς ἀντιτειχισμάτων. 80
Βαθμιδωταὶ ἄνοδοι. 80
Οἰκίσκοι κορυφῆς ἀνόδου ἀντιτειχισμάτων . . 81
Στερεοποιήσεις τῶν ἀντιτειχισμάτων. 82
Ἡλικία ἀντιτειχισμάτων 83
Νοτιοδυτικὸν ἀντιτείχισμα 84

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σελ.

Νοτιοανατολικὸν ἀντιτείχισμα 85
Βορειοδυτικὸν ἀντιτείχισμα. 88
Βορειοανατολικὸν ἀντιτείχισμα. 90
Εἰκὼν Ἁγίου 92

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'

Ο ΘΟΛΟΣ

Α'. Η ΤΟΥ ΘΟΛΟΥ ΚΥΒΙΚΗ ΕΞΩΘΕΝ ΒΑΣΙΣ 93
Ὁ μέγας κύβος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται ὁ θόλος. 93
Ὁ τοῦ θόλου ἡλιακός 93
Σιδηρᾶ κλῖμαξ, ἄγουσα εἰς τὸν μέγαν ἀνώτατον ἡλιακόν 94
Ἄνοδοι βαθμιδωταὶ τεσσάρων γωνιῶν τοῦ κύβου 94
Οἱ ποτὲ ἐν τῷ ἡλιακῷ οἰκίσκοι τῶν ἀνόδων . 95
Νοτιοδυτικὴ ἄνοδος. 96
Νοτιοανατολικὴ ἄνοδος 96
Βορειοδυτικὴ ἄνοδος 97
Βορειοανατολικὴ ἄνοδος 98
Ἡλικία τῶν τοῦ θόλου ἀνόδων 98
Ἀρχικὴ θέα τῆς ἔξωθεν βάσεως τοῦ θόλου . . 99
Στερεοποιήσεις τοῦ κύβου 100
Β'. Ο ΘΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΕΜΙΟΥ (537-558) . 101
Οἱ πρῶτοι θόλοι. 101
Ἡ ὑπὸ τοῦ Προκοπίου περιγραφὴ τοῦ ἀρχικοῦ θόλου. 101
Σχῆμα καὶ ὕψος τοῦ πρώτου θόλου 101
Πιθανὰ καθ' ἕκαστα τοῦ πρώτου θόλου . . . 104
Τὰ τοῦ ἀρχικοῦ θόλου ἐλαφρὰ βήσαλα . . . 105
Πτῶσις τοῦ ἀρχαίου θόλου. 105
Γ'. Ο ΘΟΛΟΣ ΙΣΙΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ (563 μέχρις ἡμῶν) 106
Ἱστορικόν. 106
Αἱ ποτὲ τέσσαρες ἔξωθεν ἡμιαντηρίδες. . . . 107
Ὁ ἁλυσοειδὴς σιδηροῦς στέφανος τοῦ 1848. . 109
Ἡ τοῦ θόλου κορωνίς 109
Ἀρχαῖαι περιγραφαὶ τοῦ δευτέρου θόλου. . . 111
Σχῆμα καὶ διαστάσεις τοῦ θόλου. 111
Αἱ ἀπὸ τῶν σεισμῶν καὶ τῶν ἀνοικοδομήσεων προκύψασαι παραμορφώσεις 115
Ὑλικὸν κατασκευῆς 116
Ἡ τοῦ θόλου οἰκοδόμησις 118
Τὰ τεσσαράκοντα παράθυρα. 119
Μωσαϊκὰ τῶν παραθύρων 123

Σελ.

Οἱ τεσσαράκοντα πεσσοί. 124
Ἡ σφαιρικὴ τοῦ θόλου ἐπιφάνεια καὶ τὸ μουσεῖον αὐτῆς. 125
Τὰ βεργία τοῦ θόλου 125
Μωσαϊκὰ τῶν βεργίων. 125
Ἡ γιγαντιαία εἰκὼν τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ 126
Ἡ ἐν τῷ θόλῳ ἀραβικὴ ἐπιγραφή 130
Ἡ στέγη τοῦ θόλου καὶ ἡ εἰς αὐτὴν ἀνάγουσα σιδηρᾶ κλῖμαξ. 131
Ὁ μέγας ἐρυσίπτολις Σταυρός. 132
Ἡ ἐπὶ τοῦ θόλου τὸν Σταυρὸν ἀντικαταστήσασα ἡμισέληνος. 134

ΒΙΒΛΙΟΝ Δ'

ΦΩΤΙΣΜΟΣ, ΚΕΙΜΗΛΙΑ, ΠΟΡΟΙ ΚΑΙ ΚΛΗΡΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΦΩΤΑΓΩΓΙΑ

Σύμβολα. 137
Αἱ διάφοροι λυχνίαι 138
Ὁ τοῦ ναοῦ φωτισμός. 139
Ὀθωμανικὴ φωταγωγία 143

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΚΕΙΜΗΛΙΑ ΚΑΙ ΙΕΡΑ ΣΚΕΥΗ

Κειμήλια τοῦ προϊουστινιανείου ναοῦ. . . . 144
Κειμήλια τοῦ Ἰουστινιανείου τεμένους 144
Τάφοι. 147
Ἱερὰ σκεύη 147

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΠΟΡΟΙ

Τὰ εἰς συντήρησιν τοῦ ναοῦ ἀφορισθέντα κτήματα 150
Αἱ κατὰ καιροὺς αὐξήσεις τῶν πόρων. . . . 150

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ο ΚΛΗΡΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ὀνόματα τῶν τοῦ κλήρου 151
Ἀριθμὸς τῶν κληρικῶν. 152
Ὅροι τῆς τῶν κληρικῶν χειροτονίας. 153

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σελ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Ε'

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑΙ ΤΕΛΕΤΑΙ

Τάξις καὶ ἀκολουθία τῶν περιφανῶν ἑορτῶν . 157
Ῥωμαϊκὰ ἄσματα 159
Ἔκθεσις τῶν Τιμίων Ξύλων 160
Ἁγιασμὸς τῶν Φώτων 160
Ἑορτὴ τῆς Ὑπαπαντῆς 160
Ἑορτὴ τῆς Ὀρθοδοξίας 160
Προσκύνησις τῶν Τιμίων Ξύλων 162
Ἑορτὴ Μεγάλου Σαββάτου 162
Ἑορτὴ τοῦ Πάσχα 163
Ἑορτὴ Δευτέρας τῆς Διακαινησίμου 163
Ἑορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς 163

Σελ.

Ἑορτὴ Μεταμορφώσεως 165
Ἑορτὴ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου 165
Ἑορτὴ Γενεθλίων τῆς Θεοτόκου 165
Ἑορτὴ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ 166
Ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων 167
Τελετὴ τῷ 1433 168
Πρόβλησις Πατριάρχου 168
Στέψις Αὐτοκράτορος 170
Γέννησις βασιλόπαιδος 173
Προσφοραὶ Αὐτοκράτορος 173
Θριάμβων καταγωγαί 173

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ . . . 177

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

Α

Ἄγαλμα Εὐδοξίας, Α΄ 52.
Ἀγάπη, τόπος αὐτῆς, Β΄ 90.
Ἁγιασματάριον ἐν νάρθηκι, Α΄ 171.
Ἅγιον Φρέαρ, Β΄ 169-185.
Ἁγιοσίδηρον, Α΄ 121.
Ἀγωγὸς πρὸς βορρᾶν τοῦ ναοῦ Β΄ 230.
Ἄδουσαι, Α΄ 67, Γ΄ 151-152.
Ἀετός.—
Νῦν ἐκκλησιῶν, Β΄ 82.
Μονοκέφαλος, Ἐν θριγκῷ ὑπερῴου, 301-302.
Δικέφαλος, 301, σημ. 128.
Ἀήρ, Β΄ 142-143.
Ἀθύρ, Α΄ 131.
Αἴθριον, Α΄ 130-145.
Ἀκάνθη, Α΄ 87.
Ἀκουστική, Α΄ 108.
Ἀκροώμενοι, Α΄ 138, 171-173.
Ἅλωσις τῆς ΚΠ.—
Ὑπὸ τῶν Λατίνων, Α΄ 25.
Ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, 28.
Ἄμβων, Β΄ 49-64.
Ἀμμοκονία, Α΄ 85.
Ἀμνός, σύμβολον τοῦ Ἰησοῦ, Α΄ 114-115, 157-158, Γ΄ 15.
Ἄμπελος, ἔμβλημα τοῦ Ἰησοῦ Α΄ 115.
Ἄμφια ἁγίας τραπέζης, Β΄ 100-101, 105-106.
Ἀμφίδεα, Β΄ 201.
Ἀναβάθρα αὐτοκρατορικῆς στέψεως, Β΄ 43-44, 292.
Ἀνάγλυφα, Α΄ 107.
Ἀναγνῶσται, Γ΄ 151-152.
Ἀνάσταθμος.—
Αὐτοκρατορικῆς στέψεως, Β΄ 43-44.
Προσφύγων, 164-165.
Ἀνθέμιος.—
Ἀρχιτέκτων τοῦ ναοῦ, Α΄ 14-15.
Αἱ ἰδέαι αὐτοῦ, 81-82.
Ἄννα, χήρα, Α΄ 33, Β΄ 146, 161.
Ἄνοδοι βαθμιδωταί.—
Ὑπερῷων, Β΄ 239-242.
Στέγης ὑπερῴων, Γ΄ 1-5.
Μεγάλων ἀντιτειχισμάτων, 80-81, 85, 87-88, 90, 92.
Ἑλικοειδεῖς πυργίσκων, 7-8.
Εἰς ἡλιακὸν τοῦ θόλου, 94-99.
Ξυλίνη, Α΄ 51, Β΄ 242, 328.
Ἀνοικοδομήσεις θόλου.—
Τῷ 563, Α΄ 20-21.
Τῷ 995, 25.
Τῷ 1355, 27-28.
Ἀντιμίσιον κοινωνίας, Β΄ 91-92.
Ἀντιτειχίσματα.—
Δυτικά, Α΄ 141-142.
Ἀνατολικά, Β΄ 159-160, 184-185.
Νότια, 210, 213, 247.
Βόρεια, 229, 232-233, 238-239.
Ὑπερῴου, 296, 304, 324, 354.
Μεγάλα τοῦ θόλου, Γ΄ 78-93.
Ἄργυρος, Α΄ 108.
Ἀριθμοὶ ἀξιάγαστοι, Α΄ 110-111.
Ἀρτοφόριον, Β΄ 106.
Ἀστερίσκος, Β΄ 142.
Ἄσυλον.—
Βαπτιστῆρος, Α΄ 9, 128,
Φιάλης, 132.
Θυσιαστηρίου, 9, Β΄ 108-109.
Προσφυγίου, 163-169.
Αὐγουσταῖον, Α΄ 54-56.
Αὐλή.—
Πρὸς ἄρκτον τοῦ ναοῦ, Α΄ 68-69.
Πρὸς ἄρκτον βαπτιστῆρος, 130.
Ἀχιλλεύς, Α΄ 57-58.
Ἀψῖδες.—
Τέσσαρες μεγάλαι, Γ΄ 12-13.
Πλάγιαι μεγάλαι, 40-43.
Μεγάλη ἀνατολικὴ καὶ δυτική, 57-58.
Μεγάλη δυτική, 59-65.
Μεγάλη ἀνατολική, 67-71.
Προσθήκη πάχους δυτικῆς ἀψῖδος, 60, 100-101.
(Ἴδε καὶ «Τόξον».)

Β

Βαθμίδες ἁγίας τραπέζης, Β΄ 99.
Βάθρα συνθρόνου, Β΄ 127-128.
Βαπτιστήρ.—
Πρώτου ναοῦ, Α΄ 6, 9.
Ἰουστινιανείου ναοῦ μέγας φωτιστήρ, 123-130.
Μικρὸν φωτιστήριον τοῦ αὐτοῦ, Β΄ 160.
Βάσεις κιόνων, Α΄ 87.
Βασιλικαὶ Πύλαι.—

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Περιγραφή, Α΄ 174-179.
Μοχλὸς αὐτῶν, 178.
Περιθύρωμα ὀρειχάλκινον, 175-178.
Περιθυρώματος ἐπιγραφή, 176-178.
Βῆλα, Β΄ 74, 178, 220, 281-282, 292, 332.
Βῆμα, ἅγιον.—
Περιγραφή, Β΄ 77-130.
Εἴσοδος αὐτοῦ, 80-81.
Βῆμα ἀναγνωστῶν, Β΄ 64-65.
Βήσαλα ἐλαφρὰ θόλου, Γ΄ 105.
Βιβλιοθήκη.—
Πατριαρχική, Α΄ 63.
Ὀθωμανική, Β΄ 210.
Βουκολέων, Α΄ 46, Β΄ 177.
Βουλή, Α΄ 52.
Βυζαντινὸς ῥυθμός, Β΄ 7-9.

Γ

Γαρσονοστάσιον, Α΄ 130.
Γείτονες οἰκοδομαί, Α΄ 41-68.
Γραδήλια ἀθύρος, Α΄ 130-131.
Γυναῖκες, στάσις αὐτῶν, Β΄ 256-259.
Γυναικίτης ἐν ἐδάφει, Β΄ 202-203.
Γυναικίτης νάρθηξ, Β΄ 156-157.
Γυναικωνίτης, Β΄ 256-360.
Γύψος ἐν κορωνίσιν, Β΄ 196.

Δ

Δάνδολος, Ἐρρῖκος, τάφος αὐτοῦ, Β΄ 315-317.
Δαπάνη, Α΄ 17.
Δάφνη, παλάτιον, Α΄ 45.
Δελφῖνες καὶ τρίαινα, Β΄ 17-18, 218-219.
Δεξαμενὴ ὀθωμανικὴ πρὸς νότον, Α΄ 61.
Διαβατικά.—
Μανναύρας εἰς κατηχουμενεῖα, Α΄ 46, 51.
Χαλκῆς, 50-51.
Ἁγίου Νικολάου διαβατικόν, Β΄ 169.
Διάδρομος μεγάλης θυρίδος, Γ΄ 5-6.
Διακονικόν, Β΄ 214-224.
Διακόνισσαι, Γ΄ 151-154.
Διάκονοι, Γ΄ 151-152.
Διαστάσεις τοῦ ναοῦ, Α΄ 76-77.
Διδασκαλεῖον, Α΄ 66.
Δικτυωτὰ ὑπερῴου, Β΄ 327, 356.
Δικύμβαλον, Β΄ 156-157.
Δισκοκάλυμμα, Β΄ 142-143.
Δίσκος, Β΄ 143.
Δοχαὶ αὐτοκρατορικαί, Α΄ 48, 50, 53-55, 57, 121-122, Β΄ 184.
Δυτικοί, τόπος αὐτῶν ἐν ναῷ, Β΄ 203.

Ε

Ἐγκαίνια.—
Ναοῦ Κωνσταντίου, Α΄ 4.
Ναοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β΄, 8.
Ναοῦ Ἰουστινιανοῦ, πρῶτα, 18, δεύτερα, 21.
Ἔδαφος.—
Γενικόν, Α΄ 95.
Νάρθηκος, 159.
Κυρίως ναοῦ, Β΄ 36-39.
Σολέας, 71-72.
Βήματος, 95.
Στοῶν, 193, 209, 213, 232.
Ὑπερῴου, 286-287, 299, 337.
Εἰκόνες.—
Ἀρχικὴ κατ' αὐτῶν δυσμένεια, Α΄ 105-106.
Ἀκόλουθος διάδοσις αὐτῶν, 106-107.
Ἐπ' εἰκονομάχων, 65-66, 107, 151, Γ΄ 19-20.
Προσκύνησις αὐτῶν, Α΄ 107, Β΄ 43.
Μωσαϊκαί (ἴδε «Μωσαϊκά»).
Μὴ Μωσαϊκαί, Α΄ 107, Β΄ 42-43, 201.
Ἐπὶ λίθων χαραχθεῖσαι, 216-217, 322, 360.
Ἐπὶ μολύβδου, Α΄ 94, Γ΄ 131.
Ἐφ' ὑάλου, Α΄ 107.
Ἀχειροποίητοι, ἐπὶ μαρμάρων, Β΄ 346-350.
Θαυματουργοί, Α΄ 170, Β΄ 164, 179, 228-229, 237.
Κιγκλίδων βήματος, 85-87.
Χριστοῦ, Α΄ 170, Β΄ 42-43, 164, 179, 182, 228, 237.
Θεοτόκου, Α΄ 170, Β΄ 237.
Ἁγίων Γυναικῶν, 237.
ΠρωτομάρτυροςΣτεφάνου, 163.
Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, 228.
Θυσιῶν, 95.
Ἁγίων, 216-217, Γ΄ 92-93.
Πατριαρχῶν καὶ αὐτοκρατόρων, Α΄ 62.
Σεκρέτων πατριαρχείου, 66-67.
Ἰουστινιανοῦ καὶ Θεοδώρας, Β΄ 95.
Ἴχνη ὁμοιωμάτων, 358.
Εἰκονοστάσιον, Β΄ 82-89.
Εἰλιτὸν ἁγίας τραπέζης, Β΄ 101.
Εἴσοδος ναοῦ σήμερον, Α΄ 153.
Ἐκκλησίαι.—
Ἁγίας Εἰρήνης, Α΄ 42-43.
Θεοτόκου Χαλκοπρατείων, 42.
Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου, 11-13.
Ἐλέφας ἐν πύλαις νάρθηκος, Α΄ 159.
Ἔμβολος ἁγίου φρέατος, Α΄ 51-52.
Ἐμπρησμός.—
Πρώτου ναοῦ, τῷ 404, Α΄ 8.
Τοῦ αὐτοῦ, τῷ 532, 9-10.
Ἔναρξις οἰκοδομῆς ἰουστινιανείου ναοῦ, Α΄ 13.
Ἐνδυτὴ ἁγίας τραπέζης, Β΄ 104.
Ἐξαρτήσεις νοτιοδυτικῆς γωνίας Α΄ 153.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

'Εξωνάρθηξ, Α΄ 135-138.
'Επιγραφαί.—
Φιάλης, Α΄ 132.
Προπυλαίου νάρθηκος, 145.
'Ωραίας πύλης, 147.
Νάρθηκος, 167, 170-171.
Βασιλικῆς πύλης, 176-178.
Ναοῦ, Β΄ 40-41.
Σολέας, 71.
'Αγίας τραπέζης, 103.
Στοῶν, 209, 232, 237.
'Υπερῴων, 287, 289 - 290, 303-304, 316-322, 330-331, 338-341, 351-353, 358-359.
Μεγάλης ὀροφῆς, Γ΄ 21.
Θριαμβευτικοῦ τόξου, 29-31.
'Ομοιώματος Θεοτόκου ὑπὲρ τὸ βῆμα, 33.
Εἰκόνων Προφητῶν, 51-52.
Κορυφῆς πλαγίων ἀψίδων, 54.
'Ανατολικῆς ὀροφῆς, 67.
'Επισκευαὶ τοῦ ναοῦ.—
Τῷ 870, Α΄ 24.
Τῷ 1317, 25-26.
Τῷ 1453, 28.
Τῷ 1573-1574, 30.
Τῷ 1740, 30.
Τῷ 1847-1849, 30-31.
Τῷ 1899, 32.
'Εργάται, Α΄ 16.
Εὐαγγέλια.—
Βυζαντινά, Β΄ 152.
'Αγίας τραπέζης, 101.
Εὐαγγελισταί, ἐμβλήματα αὐτῶν, Α΄ 117.
Εὐκτήριον.—
Δεξιόθεν τοῦ βήματος, Β΄ 159-160.
'Εν κατηχουμενείοις, 291-292.
'Εν βορείῳ ὑπερῴῳ, 354.

Ζ

Ζέον, Β΄ 142.

Η

Ἤλεκτρον, Β΄ 103.
Ἡλιακός.—
'Αντιτειχισμάτων μεγάλων, Γ΄ 80, 85, 86-87, 90, 91-92.
Θόλου, 93-94.
Ἡλικία.—
'Εξωνάρθηκος, Α΄ 137.
Λαβυρίνθων, Β΄ 244-245.
Μεγάλων ἀντιτειχισμάτων, Γ΄ 83-84.
Ἡμερολόγιον ἰουλιανόν, πολλῷ ἀνακριβέστερον τοῦ γρηγοριακοῦ, Α΄ 31-32, σημ. 130.
Ἡμιαντηρίδες θόλου, Γ΄ 107-109.
Ἡμιθόλια.—
Γενικὰ περὶ αὐτῶν, Γ΄ 1-78.
'Ανατολικά, 11.
Βήματος ἡμιθόλιον, 32-37.
Τέσσαρα ἐλάσσονα, 38-40.
Δύο μεγάλα, 55-71.
Μέγα δυτικόν, 58-59.
Μέγα ἀνατολικόν, 65-66.
Προσθήκη δυτικοῦ ἡμιθολίου, 58-59.
Ἡμισέληνος θόλου, Γ΄ 134.

Θ

Θάλαμοι.—
Ὡρολόγιον, Α΄ 122.
Πρὸς ἄρκτον βαπτιστῆρος, 128-129, Β΄ 248.
Ἄνωθεν αἰθρίου, Α΄ 135.
Νοτιοδυτικαὶ ἐξαρτήσεις, 153.
Ἐῶαι οἰκοδομαί, Β΄ 157-161.
Ἅγιον φρέαρ, 177.
Νοτιοδυτικοῦ παραπησσίου ἐξάρτησις, 207.
Βορειοδυτικοῦ παραπησσίου, 224.
Ὑπὲρ νοτιοδυτικὸν λαβύρινθον, 247.
Πρὸς ἄρκτον βορειοανατολικοῦ λαβυρίνθου, 255.
Πρὸς νότον δυτικοῦ ὑπερῴου, 292-296.
Μεγάλων ἀντιτειχισμάτων, Γ΄ 78-93.
Θάλασσα θυσιαστηρίου, Β΄ 100.
Θεμέλια τοῦ ναοῦ, Α΄ 14.
Θεοτόκος.—
Ὄψις αὐτῆς, Α΄ 168.
Βυζαντιναὶ εἰκόνες καὶ τίτλοι αὐτῆς, Γ΄ 61-63, σημ. 225.
Θόλοι.—
Ναοῦ, ἐν γένει, Α΄ 90-91.
'Οξυτενεῖς, 90.
Πυργίσκων ἑσπερίων, Γ΄ 8-9.
Θόλος ὁ μέγας.—
Περιγραφή, Α΄, 82, Γ΄ 93-134.
Κυβικὴ βάσις, 93.
Ἡλιακός, 93-94.
'Αρχικὴ βάσις αὐτοῦ, 99-100.
Σχῆμα καὶ ὕψος πρώτου θόλου, 101-105.
Πτώσεις, 105-106.
Σχῆμα καὶ ὕψος δευτέρου θόλου, 111-115.
Ἁλυσοειδὴς στέφανος αὐτοῦ, 109.
Τὰ τεσσαράκοντα αὐτοῦ παράθυρα, 119-123.
Βεργία αὐτοῦ, 125.
Εἰκὼν Παντοκράτορος ἐν τῷ κέντρῳ αὐτοῦ, 126-130.
Ὁ ἐπ' αὐτοῦ μέγας σταυρός, 132-134.
Θριγκὸς νοτίων ὑπερῴων, Β΄ 300-302.
Θρόνος.—
Αὐτοκράτορος ἐν νάρθηκι, Α΄ 171.
Αὐτοκράτορος ἐν σολέᾳ, Β΄ 73-74.
Αὐτοκράτορος ἐν σκευοφυλακίῳ, 148.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Αὐτοκράτορος ἐν μητατωρίῳ, 217 - 218.
Αὐτοκράτορος ἐν ὑπερῴῳ, 332.
Αὐγούστας ἐν γυναικωνίτιδι, 291.
Πατριάρχου ἐν βήματι, 127-129.
Πατριάρχου ἐν σκευοφυλακίῳ, 148.
(Ἴδε καὶ «Θῶκοι».)
Θυμιατήριον, Β΄ 144.
Θυρία ἅγια.—
Περιγραφή, Β΄ 84.
Καταπέτασμα αὐτῶν, 84 - 85.
Θυρίδες, Α΄ 92 - 93.
Θυρὶς μεγάλη τοξοειδής, Γ΄ 24- 26.
Θυρόφυλλα.—
Γενικὰ περὶ αὐτῶν, Α΄ 92,
Νοτίας πύλης, 145.
Ὡραίας πύλης, 146 - 149.
Πυλῶν νάρθηκος, 157 - 159.
Βασιλικῶν πυλῶν, 178.
Θυρωροί, Γ΄ 151 - 152.
Θυσιαστήριον, Β΄ 77 - 130.
Θῶκοι.—
Ψαλτῶν, Β΄ 72.
Συνθρόνου, 128 - 129.
(Ἴδε καὶ «Θρόνος» καὶ «Στασίδια».)
Θωμαΐτης τρίκλινος πατριαρχείου, Α΄ 62.

Ι

Ἰουστινιανὸς καὶ Θεοδώρα, Α΄ 10 - 11.
Ἰουστινιανός, κίων καὶ ἀνδριὰς αὐτοῦ ἐν Αὐγουσταίῳ, Α΄ 56 - 60.
Ἱππόδρομος, Α΄ 43 - 45.
Ἰσίδωρος ὁ ἀρχιτέκτων, Α΄ 14 - 15.
Ἰχθύς, σύμβολον τοῦ Χριστοῦ, Α΄ 113 - 114, Β΄ 311.

Κ

Καθέδρα συνθρόνου, Β΄ 127 - 129.
Κάθισμα ἱπποδρόμου, Α΄ 43.
Καλαῦροψ ἄμβωνος, Β΄ 55, 58-59.
Κανδηλάπτης, Γ΄ 151.
Κανδήλη ἀκοίμητος, Β΄ 85, 108.
Καταπέτασμα ἁγίων θυρίων, Β΄ 84 - 85.
Κατασκευὴ τοῦ ναοῦ, Α΄ 78 -80.
Κατηχούμενα.—
Περιγραφὴ αὐτῶν, Β΄ 256-360.
Δεύτερα (;), Γ΄ 46 - 47.
Κατηχουμενεῖα.—
Περιγραφὴ αὐτῶν, Β΄ 256-360.
Τοῦ νάρθηκος, 282-296.
Κατηχούμενοι, Α΄ 171-173, Β΄ 44-45.
Κειμήλια, Γ΄ 144-149.
Κελλία κλήρου, Α΄ 66-67.
Κῆπος.—
Πατριαρχείου, Α΄ 67.
Ἀνατολικός, Β΄ 160-161.
Βόρειος, 233.
Κιβώριον, Β΄ 110.
Κιβωτός, ξύλον αὐτῆς ἐν βασιλικαῖς πύλαις, Α΄ 170, 178.
Κιγκλίδες βήματος, Β΄ 82-91.
Κινστέρνα ὑπὸ τὸν ναόν.—
Περιγραφὴ αὐτῆς, Α΄ 80, 143 -144.
Κάθοδος εἰς αὐτήν, 143.
Στόμια αὐτῆς ἐν ναῷ, Β΄ 39 -40, 95, 206-207.
Κίονες τοῦ ναοῦ.—
Γενικὰ περὶ αὐτῶν, Α΄ 79-80, 86-89.
Αἰθρίου, 133-135.
Νοτίας εἰσόδου κίων, 146.
Πορφυροῖ κογχῶν, Β΄ 26-31, 66-70.
Πράσινοι μεγάλοι, 31-36.
Στοῶν, 187 - 189, 204 - 205, 208 - 209, 212. 224 - 225, 231, 235.
Κατηχουμενείων, 260 - 262, 284-286, 297, 299, 308-309, 311-312, 325-326, 328-329, 335-337, 342-343, 344-345, 355, 357-358.
Συνεζευγμένοι ὑπερῴων, 284.
Μικροὶ δυτικοῦ ὑπερῴου, 284 -286.
Ἄμβωνος, 53-54, 58-62.
Ἔρκους βήματος, 85-88.
Ἁγίας τραπέζης, 99.
Κιβωρίου, 111-114.
Νοτιοανατολικοῦ προαυλίου, 156.
Ἠδίκτου Κομνηνοῦ, 238.
Λίαν κεκλιμένοι, 329-358.
Κίων Ἁγίου Βασιλείου, 205.
Κίων Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, 226-227.
Κιόνων βάσεις, Α΄ 87.
Περιζώματα, 89, Β΄ 23.
Κιονόκρανα, Α΄ 87-89, Β΄ 23.
Κιονόκρανα.—
Γενικὰ περὶ αὐτῶν, Α΄ 87-89, Β΄ 23.
Ἰδιαίτερον κιονόκρανον, 345 -346.
Σὺν περιστεραῖς, 155.
Κατὰ γῆς, 156.
Κλῆμα, ἔμβλημα τῶν Χριστιανῶν, Α΄ 115.
Κλῆρος, Γ΄ 151-154.
Κλίμακες σιδηραῖ, Γ΄ 1, 94, 131.
Κλίτη, Β΄ 185-239.
Κόγχαι.—
Δυτικαί, Β΄ 21-22.
Ἀνατολικαί, 65-66.
Κόγχη βήματος, Β΄ 117-130.
Κοινωνία αὐτοκράτορος, Β΄ 90-91, 109.
Κολοκύνθη, σύμβολον τοῦ Χριστοῦ, Α΄ 115, Β΄ 300-301.
Κολυμβήθρα βαπτιστῆρος, Α΄ 127.
Κοράνιον.—
Κατ' εἰκόνων, Α΄ 28-29.
Περὶ Χριστοῦ καὶ Θεοτόκου, 29.
Κορωνίς.—

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Νάρθηκος, Α΄ 161.
Στοῶν, Β΄ 195.
Ὑπερῴου, 263-264.
Ἀνωτέρα, Γ΄ 10-11.
Θόλου, 109-111.
Κοσμήτης, Β΄ 88.
Κοχλιαῖ.—
Περιγραφὴ αὐτῶν, Β΄ 243-255.
Μέγας κοχλιᾶς, Α΄ 66.
Κράκται, Β΄ 44.
Κρᾶμα.—
Τρίκλινος αὐτοῦ, ἐν στοαῖς, Β΄ 222-224.
Διαμέρισμα αὐτοῦ ἐν ὑπερῴοις, 332-333.
Κυκλεῖον, ἢ Κυκλίν, Β΄ 125-126.
Κώδωνες, Α΄ 139-141.
Κωδωνοστάσιον, Α΄ 24, 139-141.
Κωνστάντιος, κτίτωρ τοῦ πρώτου ναοῦ, Α΄ 3-4.

Λ

Λαβίς, Β΄ 142-143.
Λαβύρινθοι, Β΄ 243-255.
Λάμποντες λίθοι.—
Ἀνατολικῆς ἐξαρτήσεως, Β΄ 159.
Δυτικοῦ ὑπερῴου, 288.
Μεγάλου θριγκοῦ, 302-303.
Λαμπρότης τοῦ ναοῦ, Β΄ 3-7.
Λίθοι σπάνιοι, Α΄ 94-97.
Λόγχη, Β΄ 142-143.
Λουτήρ.—
Αἰθρίου, Α΄ 130.
Βόρειος, 69, Β΄ 230.
Πατριάρχου, 324.
Λουτρὸν Ζευξίππου, Α΄ 45.

Μ

Μαίανδρος ἐν ὀρθομαρμαρώσει στοῶν, Β΄ 194.
Μάκρων τρίκλινος πατριαρχείου, Α΄ 63-64.
Μάνναυρα, διαβατικὰ αὐτῆς, Α΄ 46, 51.
Μανουάλια, Β΄ 74, 96.
Μαυσωλεῖα ὀθωμανικά, Α΄ 67-68.
Μαχφὶλ Χουμαγιούμ, Β΄ 75, 76, 146, 360.
Μεγάλη Εἴσοδος, Β΄ 144-145.
Μεγάλη Ἐκκλησία, ἀρχικὸν τοῦ ναοῦ ὄνομα, Α΄ 4.
Μέκκα, διεύθυνσις αὐτῆς, Β΄ 48.
Μεμπέρ, Β΄ 75.
Μερμὲρ Κουρσῆ, Β΄ 47-48.
Μεσόμφαλος, Β΄ 38.
Μεσόναος, Β΄ 38.
Μέση ὁδός, Α΄ 45.
Μετατροπὴ τῆς Ἁγίας Σοφίας.—
Εἰς δυτικὴν ἐκκλησίαν, Α΄ 25.
Εἰς μωαμεθανικὸν τέμενος, 28.
Μετέχοντες ἁγιασμάτων, Α΄ 138, Β΄ 44-45.
Μεχμὲτ ὁ Β΄ μετατρέπει εἰς τζαμίον τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, σεβαζόμενος τὰς μωσαϊκὰς αὐτῆς εἰκόνας, Α΄ 28.
Μῆλον, Β΄ 113.
Μήνη καὶ ἀστήρ, ἔμβλημα Βυζαντίου, Β΄ 219.
Μητατώριον.—
Αὐτοκράτορος ἐν προπυλαίῳ, Α΄ 151-152.
Αὐτοκράτορος ἐν στοαῖς, Β΄ 214-224.
Αὐτοκράτορος ἐν ὑπερῴῳ, 331-332.
Αὐγούστας ἐν ὑπερῴοις, 291.
Πατριάρχου ἐν ὑπερῴοις, 323-324.
Μηχανικοί, Α΄ 16.
Μίλιον, Α΄ 53-54.
Μιναρέδες.—
Δυτικοί, Α΄ 144-145.
Βορειοανατολικός, Β΄ 161.
Νοτιοανατολικός, 185.
Μιχράμπ, Β΄ 129-130.
Μόλυβδος στέγης.—
Περιγραφή, Α΄ 94.
Εἰκόνες ἐπ' αὐτοῦ, 94, Γ΄ 131.
Μοναί.—
Στουδίου, Α΄ 5-6.
Θεοτόκου Βαραγγιωτίσσης, 52.
Μονογράμματα.—
Χριστοῦ, Α΄ 113-114.
Ὡραίας πύλης, 147-149.
Ἔρκους βήματος, Β΄ 86-87.
Κιονοκράνων, Α΄ 87-88, Β΄ 28-31, 33-36, 68-69, 156, 205, 209, 213, 225, 231-232, 236, 297-298, 309, 326, 335-336, 343, 356.
Μουτατώριον, Α΄ 9, Β΄ 214.
Μύρον, Β΄ 144.
Μωσαϊκά.—
Γενικὰ περὶ αὐτῶν, Α΄ 103-107.
Βαπτιστῆρος, 126-127.
Αἰθρίου, 135-137.
Προπυλαίου νάρθηκος, 150-151.
Νάρθηκος, 161-170.
Στοῶν, Β΄ 196-200, 206, 213, 228-229, 232, 237.
Ὑπερῴου, 277-278, 287, 294-295, 306-307, 312, 338, 350-358.
Μεγάλης ὀροφῆς, Γ΄ 14-22.
Τόξου βήματος, 27-29.
Θριαμβευτικοῦ τόξου, 29-31.
Ἡμιθολίου βήματος, 33-37.
Πλαγίων ἀψίδων, 42-43, 47-48, 50-52, 54.
Ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἀψῖδος, 57-58, 60-71.
Ἀνατολικοῦ ἡμιθολίου, 65.
Παρωτίδων, 74-78.
Θόλου, 123-124, 125-130.
Σταυροί, Α΄ 162-163, Β΄ 196-200.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Εἰκὼν Χερουβεὶμ ἐν αἰθρίῳ, Α΄ 135.
Εἰκὼν Σολομῶντος ἐν ἐξωνάρθηκι, 137.
Εἰκὼν Θεοτόκου, Κωνσταντίνου καὶ Ἰουστινιανοῦ ἐν προπυλαίῳ νάρθηκος, 151.
Εἰκὼν ἐν νάρθηκι, 163-170, Β΄ 95, σημ. 85.
Εἰκὼν Χριστοῦ ἐν νάρθηκι, Α΄ 163, 167-168.
Εἰκὼν Θεοτόκου ἐν νάρθηκι, 163, 168.
Εἰκὼν Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ἐν νάρθηκι, 163, 168.
Εἰκὼν αὐτοκράτορος ἐν νάρθηκι, 163, 169, Β΄ 95, καὶ ἰδίᾳ σημ. 85.
Εἰκὼν ἐν βορείῳ στοᾷ, σ. 232.
Εἰκόνες τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ ἐν τοῖς ὑπερῴοις, 278.
Εἰκόνες αὐτοκρατόρων ἐν τοῖς ὑπερῴοις, 278.
Εἰκὼν βαπτίσεως τοῦ Χριστοῦ ἐν ὑπερῴῳ, 287.
Εἰκόνες δυτικῶν τοῦ ὑπερῴου θαλάμων, 294-295.
Εἰκόνες Ἀγγέλων νοτιοδυτικοῦ παρεκκλησίου ὑπερῴων, 307.
Εἰκὼν Πεντηκοστῆς ἐν νοτίῳ ὑπερῴῳ, 312-315.
Εἰκὼν Ἁγίου Ἰωάννου μεθ' ἓξ Ἀποστόλων, Γ΄ 21.
Εἰκόνες τριῶν Παρθένων, 21.
Εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παρθένου καὶ τοῦ Προδρόμου, 21.
Εἰκὼν Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, 21.
Εἰκὼν Ἀλεξάνδρου, ἀδελφοῦ Λέοντος, 21.
Εἰκὼν Κωνσταντίνου τοῦ ΙΑ΄ καὶ Ζωῆς μετὰ τοῦ Χριστοῦ, 21.
Εἰκὼν Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ Εἰρήνης, σὺν τῇ Παρθένῳ, 21.
Εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Μανδηλίου ἐν τόξῳ βήματος, 27.
Εἰκόνες Ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ ἐν τόξῳ βήματος, 28.
Εἰκὼν Θεοτόκου κόγχης ἱεροῦ, 33-37.
Εἰκὼν Γρηγορίου τοῦ Ἀρμενίας ἐν νοτίῳ τοίχῳ, 47, 49.
Εἰκὼν Νικολάου τοῦ Μύρας ἐν νοτίῳ τοίχῳ, 47, 48.
Εἰκὼν Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἐν νοτίῳ τοίχῳ, 47, 49.
Εἰκὼν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐν νοτίῳ τοίχῳ, 47, 49.
Εἰκὼν Βασιλείου τοῦ Καισαρείας ἐν νοτίῳ τοίχῳ, 47, 49.
Εἰκὼν Ἀνθίμου τοῦ Νικομηδείας ἐν νοτίῳ τοίχῳ, 47, 50.
Εἰκὼν Ἰγνατίου, 48.
Εἰκὼν Μεθοδίου, 48.
Εἰκὼν Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου, 48.
Εἰκὼν Γρηγορίου τοῦ Θαυματατουργοῦ, 48.
Εἰκὼν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, 48.
Εἰκὼν Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας, 48.
Εἰκὼν Ἀθανασίου τοῦ Ἀλεξανδρείας, 48.
Εἰκὼν τοῦ Προφήτου Ἡσαΐου ἐν νοτίῳ τοίχῳ, 50-51.
Εἰκὼν τοῦ Ἱερεμίου ἐν βορείῳ τοίχῳ, 51-52.
Εἰκὼν τοῦ Ἰωνᾶ ἐν βορείῳ τοίχῳ, 52.
Εἰκὼν τοῦ Ἀμβακοὺμ ἐν βορείῳ τοίχῳ, 52.
Εἰκόνες Ἀγγέλων ἐν τυμπάνοις, 54.
Εἰκὼν Θεοτόκου ἐν δυτικῇ ἁψῖδι, 60-63.
Εἰκὼν Ἁγίου Πέτρου ἐν δυτικῇ ἁψῖδι, 60, 63, 64.
Εἰκὼν Ἁγίου Παύλου ἐν δυτικῇ ἁψῖδι, 60, 63, 65.
Εἰκὼν Ἑτοιμασίας τοῦ θρόνου ἐν ἑῴᾳ ἁψῖδι, 68.
Εἰκὼν Προδρόμου ἐν ἑῴᾳ ἁψῖδι, 69.
Εἰκὼν Θεοτόκου δεομένης ἐν ἑῴᾳ ἁψῖδι, 70.
Εἰκὼν Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ Α΄ ἐν ἑῴᾳ ἁψῖδι, 70-71.
Εἰκόνες τῶν τεσσάρων ἑξαπτερύγων Σεραφεὶμ ἐν παρωτίσιν, 74, 78.
Εἰκὼν γιγαντιαία τοῦ Παντοκράτορος ἐν μέσῳ τοῦ θόλου, 21, 126-130.

Ν

Ναὸς Ἁγίας Σοφίας.—
Κωνσταντίου, Α΄ 3-8.
Θεοδοσίου τοῦ Β΄, 8-10.
Ἰουστινιανοῦ, ἱστορικόν, 10-32, περιγραφή, 73-179, Β΄ 3-360, Γ΄ 1-174.
Ἁγίου Πέτρου, Β΄ 161-163.
Ἁγίου Νικολάου, 163-169.
(Ἴδε καὶ «Ἐκκλησίαι».)
Ναός, ὁ κυρίως, Β΄ 3-48.
Νάρθηκες τέσσαρες, Α΄ 153.
Νάρθηξ, Α΄ 154-174.
Νάρθηξ γυναικίτης, Β΄ 156-157.
Νιπτὴρ προθέσεως, Β΄ 144.

Ξ

Ξενὼν τοῦ Σαμψών, Α΄ 43.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ξύλινα καλύμματα σιδηρῶν συνδέσμων, Α΄ 94, Β΄, 201, 280-281, 287-288, 300, 315, 329, 338, 351, 358.
Ξυλίνη σκάλα, Α΄ 51, Β΄ 242, 328.

Ο

Ὀβελίσκος ἱπποδρομίου, Α΄ 44.
Οἰκίσκοι.—
Ἀντιτειχισμάτων, Γ΄ 81-82.
Ἀνόδων εἰς θόλον, 95-96.
Ἐν στοαῖς, Β΄ 201, 229.
Οἰκοδομαὶ ἀνατολικαί, Β΄ 157-161.
Ὀμφάλιον.—
Ἐν ναῷ, Β΄ 38-39.
Πορφυροῦν, 82-83.
Ὀπισθάμβωνος εὐχή, Β΄ 46.
Ὀρθοδοξία, θρίαμβος αὐτῆς, Γ΄ 30-31.
Ὀρθομαρμάρωσις.—
Γενική, Α΄ 94-97,
Νάρθηκος, 159-161.
Κεντρικοῦ χώρου, Β΄ 14-21.
Βήματος, 82, 92-95.
Κόγχης, 122-124.
Στοῶν, 193-196, 206, 209, 213, 227-228, 232, 237.
Ὑπερῴου, 264-267, 275-277, 287, 299-300, 312, 329, 337-338, 346-350, 358.
Ὀροφή.—
Αἰθρίου, Α΄ 135.
Ἐξωνάρθηκος, 136.
Προπυλαίων, 150, 152, Β΄ 155, 156.
Νάρθηκος, Α΄ 155-156.
Στοῶν, Β΄ 191-193.
Ὑπερῴων, 270-273.
Κυρίως ναοῦ, Γ΄ 11-78, 93-134.
Ὀστιάριοι, Γ΄ 151-152.
Ὄφις τρικάρηνος ἱπποδρόμου, Α΄ 44.
Ὀχετοὶ στέγης, Α΄ 93.

Π

Παλάτιον.—
Ἰουστινιανοῦ, Α΄ 11.
Τὸ μέγα, 45-47.
Παντοκράτωρ, εἰκὼν αὐτοῦ ἐν θόλῳ, Γ΄ 126-130.
Παραβήματα, Β΄ 131.
Παραγγελίαι ἐν θυσιαστηρίῳ, Β΄ 105.
Παραδόσεις, Α΄ 33-38, 149, 170, 174, 178, Β΄ 38, 48, 70-71, 95, 96, 105, 129-130, 226-227, 234, 244, 302-303, 307-308, 310-311, 328-329, Γ΄ 78, 86, 134, σημ. 199.
Παρακυπτικὸν ὑπερῴου, Β΄ 333-334.
Παραπετάσματα.—
Ἁγίου φρέατος, Β΄ 178.
Μητατωρίου, 220.
Γυναικωνίτιδος, 281-282, 292, 332.
Παραπήσσια, Β΄ 187.
Παραστάδες κιονοστοιχιῶν, Α΄ 89, Β΄ 25-26.
Παρεκκλήσιον νοτιοδυτικόν, ἐν ᾧ ἔφυγε δῆθεν ὁ ἱερεύς, Β΄ 304-308.
Παρωτίδες, Γ΄ 71-78.
Πατριαρχεῖον, Α΄ 61-68.
Πατρίκιοι.—
Στάσις αὐτῶν, Β΄ 74.
Σκάμνον, 220.
Περίδρομοι, Β΄ 257.
Περιῤῥαντήρια, Β΄ 40.
Περιστερά.—
Τύπος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, Α΄ 117.
Ὑπὲρ κολυμβήθραν βαπτιστῆρος, 127.
Ὑπὲρ βῆμα, Β΄ 108.
Μωσαϊκῶν νοτίου ὑπερῴου, 313.
Περιφράγματος ὑπερῴου, 336-337.
Προσόψεως ὑπερῴων, 342.
Περιστεραὶ τρεφόμεναι παρὰ τὸν ναόν, Α΄ 56.
Περίφραγμα ὑπερῴου. Β΄ 262, 286, 298, 310, 326-327, 336-337, 343-344, 356.
Πεσσοί.—
Περιγραφαὶ αὐτῶν, Α΄ 85-86, Β΄ 18-21, 186-187, 260, Γ΄ 7, 29.
Πάθος αὐτῶν ἐκ σεισμοῦ, Α΄ 109, Β΄ 201, 278-280.
Πίθοι δυτικῶν κογχῶν, Β΄ 46-47.
Πλίνθοι ὀπταί.—
Ἐνεπίγραφοι, Α΄ 83-84.
Λοξαὶ κορωνίδων ἐξωτερικῶν, Β΄ 274, Γ΄ 32.
Πλοῦτος βήματος, Β΄ 81.
Ποιμὴν ὁ καλός, τύπος τοῦ Ἰησοῦ, Α΄ 115.
Πολυκάνδηλα.—
Κυκλοτερῆ, Γ΄ 142-143.
Ἐν εἴδει νηῶν, 143.
Σταυροειδῆ, Β΄ 45, Γ΄ 140, 142
Βοτρύδια, Β΄ 55, 58-59, 61, 86-88.
Πόροι, Γ΄ 150-151.
Ποταμοὶ τέσσαρες, Α΄ 114-116, 157-158, Β΄ 50-51.
Ποτήριον ἅγιον, Β΄ 142.
Ποτηροκάλυμμα, Β΄ 142-143.
Πούλπιτον, Β΄ 91.
Ποὺς βυζαντινός, Α΄ 77-78.
Πρεσβύτεροι, Γ΄ 151-152.
Προαύλια, Α΄ 130-153, Β΄ 155-157.
Πρόθεσις, Β΄ 131-146.
Πρόναοι ἓῳοι, Β΄ 154-157.
Πρόναος Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, Α΄ 145-146.
Προπύλαια νάρθηκος, Α΄ 145-153.
Προσανατολισμός.—
Πρώτου ναοῦ, Α΄ 4-5, 8.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

'Ιουστινιανείου ναοῦ, 73-76, Β' 77, καὶ σημ. 3.
Προσάρτησις νοτιοδυτική, Β' 207.
Προσθῆκαι εἰς τὸ ἀρχικὸν τοῦ ναοῦ σχῆμα, Α' 109.
Προσκήνιον, Β' 164-165.
Προσκλαίοντες, Α' 138-139.
Προσφύγιον, Β' 163-169.
Προσφυγόντες εἰς ναόν, Β' 167-168.
Πρωτεκδικεῖον, Β' 164-165.
Πρωτοπαππᾶς τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, Γ' 151.
Πτυχία, Β' 74.
Πτώσεις θόλου.—
Τοῦ 558, Α' 19-20.
Τοῦ 989, 24-25.
Τοῦ 1346, 26-27.
Πύλαι.—
Περιγραφὴ αὐτῶν, Α' 91-92.
'Ωρολογίου, 122, 145.
Βαπτιστῆρος, 124.
Αἰθρίου, 133-134.
'Εξωνάρθηκος, 136.
'Ωραία πύλη, 146-149.
Προπυλαίου νάρθηκος, 150, 152.
Βορείου προαυλίου, 152-153.
Μεγάλη νάρθηκος, 156.
Νάρθηκος, 156-157.
Βασιλικαὶ ἢ ὡραῖαι πύλαι, 174-179.
"Αμβωνος, Β' 55, 58, 60.
Βήματος, 84, 86-87.
Παραβημάτων, 141.
Σκευοφυλακίου, 147-148.
'Εφῶν ναρθήκων, 155-156.
'Εφῶν οἰκοδομῶν, 158-160.
'Αγίου φρέατος, 170, 175, 177-178.
Στοῶν, 189-190, 203-204, 208, 211, 224, 230, 234.
Κοχλιῶν, 247 - 249, 253-255.
'Υπερῴων, 267-268, 282-283, 294-296, 304-308, 325, 334, 342, 355.
'Εφας θυρίδος ὑπερῴου, Α' 51, Β' 242, 328.
Κορωνίδος ἀνωτέρας, Γ' 9-11.
Θόλου, 109.
Πυλωροί, Γ' 151-152.
Πυραμίδες (ἀντιτειχίσματα) τοῦ 1317, Α' 25-26.
Πυργίσκοι πρὸς δύσιν, Γ' 7-10.
Πυξίον, Β' 106.

Ρ

'Ράβδος ὑπὲρ εἰκόνα νάρθηκος, Α' 170.
'Ρυθμὸς βυζαντινός, Β' 7-9.

Σ

Σεισμοί.—
'Εν ΚΠ. (330-1900), Α' 21-24, 26, 29-32.
'Αποτελέσματα αὐτῶν ἐν ἐξωνάρθηκι, 138.
'Εν νάρθηκι, 174.
'Εν στοαῖς, Β' 200-201.
'Εν ὑπερῴοις, 278-280.
'Εν πλαγίαις ἁψῖσι, Γ' 41-42.
'Εν θυριδωτοῖς τοίχοις, 54.
'Εν θόλῳ, 115-116.
Σέκρετα πατριαρχείου, Α' 65-66.
Σελλίον, ἴδε «Θρόνος».
Σεραφεὶμ ἢ ἑξαπτέρυγα, Γ' 74-78.
Σηκοὶ τυμπάνων, Γ' 46.
Σημαντῆρες, Α' 121.
Σημεῖα ἐδάφους.—
Νάρθηκος, Α' 171.
Στοῶν, Β' 223.
'Υπερῴων, 291, 315, 329.
Σιγνόχριστον, Γ' 132-134.
Σκάλα ξυλίνη, Α' 51, Β' 242, 328.
Σκάμνα, Β' 41, 220.
Σκεύη ἱερά, Γ' 147-149.
Σκευοφυλάκιον.—
Πρώτου ναοῦ, Α' 6.
'Ιουστινιανείου ναοῦ, Β' 146-153.
Σκῆπτρα καὶ σκεύη, Β' 44-45.
Σολέα, Β' 64-76.
Σοφία, ἁγία, τὸ δεύτερον Πρόσωπον τῆς Τριάδος, Α' 4.
Σπόγγος, Β' 142.
Στασίδια, Β' 41, 201, 281, 291.
Σταυρόθολοι.—
Συνήθεις, Α' 90-91.
Πεπιεσμένοι, νάρθηκος καὶ στοῶν, 90-91, 155-156, Β' 192-193.
Σταυρός.—
Τοῦ Χριστοῦ, Α' 111-112.
'Ηλικίας Κυρίου, Β' 151-152.
Μεγάλου Κωνσταντίνου, 97.
Διάφορα εἴδη, Α' 112-113.
'Επὶ πόλου, 58-59, 113, Β' 61, 262, 302, Γ' 24-25.
'Εντὸς κύκλου, Β' 269, 330.
'Υπὲρ θυσιαστήριον ἀνηρτημένος, 108.
'Υπὲρ κόγχην βήματος ἀνηρτημένος, 126-127.
'Υπὲρ ἄμβωνα, 55, 58-59.
'Υπὲρ κιγκλίδας βήματος, 86-88.
'Υπὲρ κιβώριον, 112-114.
'Ερυσίπτολις, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ θόλου, Γ' 132-134.
Σταυροὶ κεχαραγμένοι, Α' 170, Β' 209.
'Επὶ κιόνων ἐμπεπηγμένοι, Α' 87, 146, Β' 28, 30, 33, 35, 67-69, 204-205, 212, 225, 235-236.
'Επὶ τοίχων ἐμπεπηγμένοι, Α' 170, Β' 17-18, 207, 288-289, 317, 330.
'Επὶ θυροφύλλων βήματος πεπαρμένοι, 89.
Μωσαϊκοί, Α' 162-163, Β' 196-200.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μωσαϊκοὶ παράδοξοι βορείων στοῶν, 228.
Μωσαϊκοὶ βεργίων θόλου, Γ΄ 125-126.
Φωτοβόλοι, Β΄ 45, Γ΄ 140, 142.
Σταύρωσις.—
Διάχρυσος, Β΄ 125-126.
Ἀργυρᾶ, 159-160.
Στέγη, Β΄ 273-274, Γ΄ 4-5, 93-94, 131-132.
Στέμματα θυσιαστηρίου, Β΄ 106-108.
Στερεότης τοῦ ναοῦ, Α΄ 108-109.
Στήλη.—
Τριῶν Γερμανῶν, Β΄ 41.
Βασίλειος, 41-42.
Ἁγίου ποτηρίου, 42.
Στοαί, Β΄ 185-239.
Στοιχεῖα.—
Ὀρθομαρμαρώσεως, Α΄ 97-103, 137, Β΄ 244-245, Γ΄ 24-26.
Ἀριθμητικά, Α΄ 101-103.
Ἐπιγραφῶν Ἰουστινιανοῦ, Γ΄ 19.
Στόμια.—
Κινστέρνης ναοῦ, Β΄ 39-40, 95, 206-207.
Στομίδιον ἁγίου φρέατος, 169, 178.
Στρουθοκάμηλοι προςόψεως ὑπερῴου, Β΄ 296, 308, 325, 334, 342, 355.
Στυλοβάται πορφυρῶν κιόνων, Β΄ 27-28, 30, 66-69.
Σύγκλητος, στάσις αὐτῆς, Β΄ 74.
Σύμβολα, Α΄ 109-118.
Σύνδεσμοι σιδηροῖ, Α΄ 94, Β΄ 201, 280-281, 287, 300, 315, 329, 338, 351, 358, Γ΄ 82.
Σύνθρονον.—
Περιγραφή, Β΄ 127-130.
Βάθρα, 127.
Θῶκοι, 128-129.
Συνιστάμενοι, Α΄ 138, Β΄ 44-45.
Σύνοδοι, τόπος αὐτῶν ἐν ὑπερῴοις, Β΄ 322-323.
Σφενδόνη ἱπποδρόμου, Α΄ 43.
Σχῆμα σταυροειδὲς ἐν τετραγώνῳ, Α΄ 80.
Σωλέα, ἴδε «Σολέα».

Τ

Τάπητες, Β΄ 43.
Τάφοι, Γ΄ 147.
Τελεταὶ θρησκευτικαί, Γ΄ 157-174.
Τέμπλον, Β΄ 82-89.
Τετράβηλον, Β΄ 113-117.
Τετράπλευρον θαῦμα ἱπποδρόμου, Α΄ 44.
Τετράστοον, Α΄ 130.
Τεχνῖται, Α΄ 16.
Τίμια ξύλα, Β΄ 148-151.
Τοῖχοι.—
Ναοῦ, Α΄ 78.
Μητατωρίου τοῖχος, Β΄ 216.
Θυριδωτοὶ τοῖχοι Ἀνθεμίου, Γ΄ 43-46.
Θυριδωτοὶ τοῖχοι Ἰσιδώρου τοῦ Νέου, 46-54.
Τόξα.—
Περιγραφὴ αὐτῶν, Α΄ 89-90.
Ὀξυτενῆ, 89-90.
Δυτικόν, Γ΄ 23-24.
Βήματος, 26-29.
Θριαμβευτικόν, 29-31.
Τοποθεσία τοῦ ναοῦ, Α΄ 73.
Τράπεζα ἁγία, Β΄ 97-110.
Τράπεζαι ἐλάσσονες, Β΄ 95-96.

Υ

Ὕδωρ ὑπὸ τὸν νάρθηκα, Α΄ 171.
Ὑλικὸν κατασκευῆς, Α΄ 82-85.
Ὑπερῷα, Β΄ 256-360.
Ὑποδιάκονοι, Γ΄ 151-152.
Ὑποπίπτοντες, Α΄ 138, 171-173, Β΄ 44-45.
Ὑπουργοὶ τοῦ νάρθηκος, Γ΄ 151.

Φ

Φάρος, Α΄ 47.
Φιάλη αἰθρίου, Α΄ 131-133.
Φόρος Κωνσταντίνου, Α΄ 42.
Φρέατα.—
Δυτικά, Α΄ 61, 68, 69, 142-143.
Βόρειον, Β΄ 229-230.
Βαπτιστῆρος, Α΄ 127.
Βήματος, Β΄ 95.
Προθέσεως, 144.
Ἅγιον φρέαρ, 169-185.
Φυλακαὶ κληρικῶν, Β΄ 215, 258-259, 354.
Φωτεινότης, Α΄ 108.
Φωτισμός.—
Τοῦ κεντρικοῦ χώρου, Β΄ 45.
Γενικός, Γ΄ 137-144.
Φωτιστήρ, ἴδε «Βαπτιστήρ».

Χ

Χαλκῆ.—
Μεγάλη πύλη, Α΄ 47-50, Β΄ 177.
Μικρὰ πύλη, 50.
Διαβατικὰ εἰς κατηχούμενα, 50-51.
Χαράγματα, Β΄ 232, 322, 341, 354, 360.
Χείρ, ἔκτυπον αὐτῆς ἐν σολέᾳ, Β΄ 70-71.
Χερουβεὶμ κιβωρίου, Β΄ 111-112.
Χερουβικὸς ὕμνος, Β΄ 134, 138.
Χορός, Β΄ 72.
Χριστός, ὡραιότης αὐτοῦ, Α΄ 163-167.
Χρονογραφία τοῦ τεμένους, Γ΄ 177-243.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Χρυσοτρίκλινος, Α΄ 45.

Ψ

Ψάλται, Β΄ 75, Γ 151, 152.

Ψυχρὰ θυρίς, Β΄ 234.

Ω

Ὡραία πύλη.—

Περιγραφὴ αὐτῆς, Α 146-149.

Ἐπιγραφή, 147.

Μονογράμματα, 147-149.

Ὡρολόγιον, Α΄ 119-122.

Τ Ε Λ Ο Σ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Author's Retaining Physiological Blood

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας